

INSTEEDEN
DOOR
J. TER COON

AMSTELODAMIANA.

AMSTELODAMIANA

DOOR

J. TER GOUW.

EERSTE DEEL.

Derde druk.

AMSTERDAM,
C. L. BRINKMAN.
1874.

Niet meer de trotsche Wereldstad,
Die, op haar magt en invloed prat,
De kroon droeg van Euroop;

Maar nog — wat zwaai de wereld nam! —
Ons oud en eenig Amsterdam,
Vol leven en vol hoop.

INHOUD.

E E R S T E B O E K.

De Amsterdamsche Straatnamen.

Voorrede	bl.	5.
--------------------	-----	----

E E R S T E A F D E E L I N G.

De Straatnamen in het algemeen beschouwd.

E E R S T E H O O F D S T U K.		
De Oorsprong der straatnamen in 't algemeen	»	13.
T W E E D E H O O F D S T U K.		
De Naambordjes	»	18.
D E R D E H O O F D S T U K.		
De Spelling en Schrijfwijze der straatnamen	»	22.
V I E R D E H O O F D S T U K.		
Opmerkingen van verschillenden aard	»	35.

T W E E D E A F D E E L I N G.

De Straatnamen in het bijzonder beschouwd.

E E R S T E H O O F D S T U K,		
Waarin behandeld worden die namen in het oudste gedeelte der stad, wier afleiding licht verspreidt over den vroeg- sten toestand van Amsterdam	»	51.

TWEEDE HOOFDSTUK,	
Dat met belangrijke feiten onzer geschiedenis in verband staat. bl.	61.
DERDE HOOFDSTUK.	
Namen, van gebouwen ontleend »	70.
VIERDE HOOFDSTUK.	
Namen, die ontleend zijn van uithangteekens en beelden . . »	89.
VIJFDE HOOFDSTUK.	
Namen, van personen ontleend »	104.
ZESDE HOOFDSTUK.	
Namen, die uit titels zijn gevormd »	124.
ZEVENDE HOOFDSTUK.	
Namen, die hunnen oorsprong danken aan handel en scheepvaart »	128.
ACHTSTE HOOFDSTUK.	
Namen, die met het marktwezen in betrekking staan . . . »	136.
NEGENDE HOOFDSTUK.	
Namen, die hun oorsprong verschuldigd zijn aan werven en fabrieken, neringen en bedrijven »	146.
TIENDE HOOFDSTUK.	
Namen, die ontleend zijn van de situatie »	161.
ELFDE HOOFDSTUK.	
Namen, die ontleend zijn van de voormalige gesteldheid . . »	173.
TWAALFDE HOOFDSTUK.	
Waarin slechts gissingen en vraagteekens voorkomen . . . »	186.
DERTIENDE HOOFDSTUK.	
Namen, waaromtrent overleveringen of spreukjes bestaan . . »	197.

DERDE AFDEELING.

Oude namen en Bijnamen.

Inleiding »	215.
EERSTE HOOFDSTUK.	
Oude namen »	217.
TWEEDE HOOFDSTUK.	
Namen van straten, enz., die niet meer bestaan »	230.
DERDE HOOFDSTUK.	
Bijnamen »	238.
VIERDE HOOFDSTUK.	
Verbastering en verandering »	246.

T W E E D E B O E K.

De Vergrootingen van Amsterdam.

Inleiding bl. 253.

EERSTE TIJDPERK.

De Opkomst van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

Amsterdam vóór 1342 » 255.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Amsterdam in 1342 » 260.

TWEEDE TIJDPERK.

De Aanwas van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

Eerste vergrooting vóór de bemuring, in of kort vóór 1385 . . » 266.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Tweede vergrooting vóór de bemuring, in of vóór 1447 . . . » 270.

DERDE HOOFDSTUK.

De bemuring van Amsterdam, in 1481 » 272.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Voorsteden in de 16^e eeuw » 276.

DERDE TIJDPERK.

De grootheid van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

De eerste vergrooting, in 1585 » 278.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De tweede vergrooting, in 1593 » 279.

DERDE HOOFDSTUK.

Het afbreken der oude muren, in 1601 » 283.

VIERDE HOOFDSTUK.

De derde vergrooting, in 1612 bl. 286.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Water tot land gemaakt, tusschen de derde en vierde vergrooting » 291.

ZESDE HOOFDSTUK.

De vierde vergrooting, in 1658 » 292.

VIERDE TIJDPERK.

Onze Tijd » 298.

E E R S T E B O E K.

Amsterdamsche Verhalen.

HEINTJE-HOEK » 303.

HOE REINOUT VAN BREDERODE EENS EEN SLECHTEN SINTERKLAAS HAD » 313.

BARBERA ADRIAENS » 338.

HOOGHE RECOMMANDATIE » 349.

EEN ANGSTVOLLE NACHT » 360.

WAT ZEVEN VISSCHERTJES VINGEN,
TOEN ZE EENS UIT HENGELLEN GINGEN » 387.

NASCHRIFT » 425.

Alfabetische lijst

van de namen, die in het Eerste Boek besproken en vermeld zijn » 429.

ƉERSTE ƉOEK.

DE

Amsterdamsche

STRAATNAMEN.

De historische straatnamen maken een deel uit van het Stads-archief.

Oude Tijd, 1873, bl. 61.

»Het is den Amsterdammer gewis geene onvermakelijke bezigheid, den oorsprong en de beteekenis na te sporen van de namen der menigvuldige straten en stegen, grachten en eilanden, pleinen, bruggen, sluizen en torens van zijne nog altijd beroemde vaderstad; — het wekt zoo menig genoegelijke of belangrijke herinnering uit vroeger en later eeuw, en is daarom tevens niet zonder gewigt voor de kennis der historie en van den vroegeren toestand van Amsterdam.

Maar het getal dier namen is groot, zeer groot, en zóó verscheiden van oorsprong, dat het een ware doolhof schijnt, indien wij de lijst voor ons leggen. En treden we dien doolhof een eindweegs binnen, dan ontwaren we al spoedig, dat ja, bij vele dezer namen de oorsprong, afleiding of beteekenis vrij gemakkelijk aan te wijzen is, maar dat dit bij vele andere niet mogelijk is, dan alleen door die uit het stof der eeuwen op te delven. Eenige namen laten zich uit de geschiedenis verklaren, maar bij sommige tast men gantsch in het duister; — andere leiden ons tot waarschijnlijke gissingen, enkele zijn raadselachtig. En wien zou dit bevreemden? Reeds zijn zes eeuwen over Amsterdam voorbijgegaan, en elk van deze heeft haar grooter of kleiner aandeel gehad in het vormen van dien namenschat, welke ons is aangeërfd. Wat toevallige omstandigheden kunnen het hier — welke zonderlinge voorvallen daar — wat onbeduidende redenen elders geweest zijn, waardoor eene benaming is in gebruik gekomen en gebleven? En waar zal men thans, eeuwen daarna, hieromtrent narigt bekomen? — Ook zijn er [gelijk tegenwoordig, zoo ook in vroegeren tijd] bij de verschillende vergrootingen der stad, dikwijls namen geheel willekeurig gegeven, zonder andere reden dan deze, die alles afdoet, dat er namen wezen moesten. Het kan dus wel niet anders, of er zullen bij onderzoek eenige namen overblijven, waarvan men afleiding noch beteekenis weet aan te wijzen, en die geen' anderen uitweg laten dan een vraag of een gissing.

Niemand vreeze nu slechts, daar ik van naamsafleiding spreek, dat ik schotels vol gissingen, gekruid met allerlei etymologischen onzin, wil opdisschen. Wij zullen niet doen, als, bij voorbeeld, een Hoogduitsch beschrijver van Amsterdam, die, om den naam der *Lommerd* of *Lomberd* te verklaren, daarvan een *Lomperd* maakte, en toen dat woord ging afleiden van de *lompen* of versleten stoffen, die de arme liën daarin brengen ¹⁾; [noch als een vernuftig Amsterdammer, die, om eens wat nieuws te vertellen, van de Heerengracht een *klemminggracht* maakte, maar zelf in de klem raakte, en er Harlingen, Harderwijk, Haarlem, Hardenberg en Herwijnen bij haalde, en ten slotte niet meer wist, wat al die onzin beteekende ²⁾]. Neen, wij spreken alleen over datgene, wat zekerheid of ten minste groote waarschijnlijkheid bezit; en omtrent die namen, wier oorsprong mij, ondanks alle nasporing, duister is gebleven, wil ik gaarne mijne onkunde belijden.

Beginnen we thans met in den doolhof, waarvan ik zooeven sprak, ons een pad te banen, dat ons langs den kortsten weg tot het doel kan leiden en voor afdwalen behoeden.

Het getal der grachten, eilanden, pleinen, straten en stegen loopt over de zevenhonderd, en er zijn bovendien meer dan nog eens zooveel gangen, waarbij nog te voegen is een aantal namen van torens, bruggen en sluizen. Wil iemand die allen, als een woordeboekschrijver naar het alfabet, of als een topograaf naar den plattegrond, één voor één uitpluizen, ik wensch hem veel genoegen en Jobs geduld, — ons zou het, en door langwijligheid, en door gedurig herhalen van gelijksoortige dingen, en door veel onbeduidendheid, driewerf vervelend zijn.

Ik heb daarom dat heirleger van namen liever, naar hunne verschillende herkomst of beteekenis, tot eenige soorten gebragt, en wij willen aan elke dezer soorten een afzonderlijk hoofdstuk wijden. Hierdoor wordt het overzicht eenvoudiger en de behandeling gemakkelijker.

Vloeit daar nu evenwel uit voort, dat straten of eilanden, die aan geheel tegenovergestelde einden der stad liggen, door gelijksoortige afleiding, nevens elkander genoemd worden, of dat twee andere, die naaste burens zijn, ver van elkander gescheiden raken, dit bezwaar is al zeer gering, ja, voor hem, die eenigszins met zijne woonplaats bekend is, zelfs geen bezwaar te noemen. En hebben twee nevens elkander liggende straten ook in hare namen eenige verwantschap, dan zullen zij daardoor ook juist in hetzelfde hoofdstuk vereenigd blijven.

Tevens maakt deze wijze van behandeling het onnoodig, om bij elk hoofdstuk *alle* namen op te tellen, die er bij mogelijkheid onder te

1) FILIPS VON ZESEN, in 4°. bl. 322.

2) *Leeskabinet* 1862, N°. 6, bl. 181. Zie ook *Navorscher* XIII D. bl. 52.

brengen zijn, — iets, dat bij sommige hoofdstukken schrikkelijk vervelend zijn zou. Ik handel over den oorsprong en de afleiding der namen, maar schrijf geen naamwijzer; men kan dien vinden in het eerste deel van Wagenaar, en in andere Beschrijvingen van Amsterdam of in Wegwijzers.”

Vijftien jaren is 't geleden, dat ik met deze voorrede den eersten druk van mijn boekje over den »oorsprong en afleiding van de namen der grachten, eilanden, straten, enz. dezer stad” inleidde, en ik kan die thans nog evenzoo teruggeven, want deze derde druk is op dezelfde leest geschoeid, en ik behoud dezelfde eenvoudige voordragt, omdat deze bij dit onderwerp 't best voegt. Ja, ik heb zelfs den titel vereenvoudigd; de vroegere bevatte te veel woorden; 't kan wel met één enkel af. 't Woord *straatnamen* is even wettig als *plaatsnamen*. Wordt dit laatste woord tegenwoordig algemeen gebruikt om al de namen van steden en dorpen, landen en zanden, heiden en weiden van ons vaderland in één woord zamen te vatten; — het eerste kan evengoed dienst doen als algemeene term voor alle namen van straten, stegen en pleinen — grachten, burgwallen en kaaijen — gangen, hofjes en sloppen — eilanden, dijken en dammen — parken, lanen en paden — bruggen, sluizen en slooten — ja, ook van poorten, torens en bolwerken, en wat benamingen er al meer zijn, om de openbare wegen te land en te water in onze stad aan te duiden.

Natuurlijk is deze nieuwe uitgave vollediger en dus ook een weinig uitvoeriger dan de beide vorigen; evenwel vindt men hier dezelfde dertien hoofdstukken terug, maar sommigen loopen wat breeder uit, — immers ook de namen, die in de laatste jaren aan nieuwe, of aan gedempte en verbreedde straten gegeven zijn, moesten nu de plaats innemen, waarop ze regt hebben. Bovendien zijn er nog eenige hoofdstukken bijgekomen, vier vóór en vier achter; en zoo verdeel ik dan nu 't boek in drie afdeelingen, en behandel eerst de straatnamen in 't algemeen en daarna in 't bijzonder, om eindelijk over oude en bijnamen te spreken.

En ik zal hier terstond bijvoegen, wat ik onder »oude namen” wensch verstaan te hebben. Geenszins namen, die onlangs afgeschaft zijn, maar alleen zulken, die in vroeger eeuwen t'huis behooren en sedert lang vergeten zijn. De namen daarentegen, die nog in deze eeuw in gebruik waren, tel ik er niet onder, omdat zij, al staan ze op geen bordje meer, of al hebben ze er nimmer op gestaan, nog niet verouderd, maar, zoo niet in ieders, nog in veler geheugen bewaard zijn. Ja, 't is met de straatnamen eigenlijk als met de uithangteekens, en moeilijk uit te maken, wannéér er een geheel uit het gebruik raakt. Daarom behandel ik

de geschrevenen met de niet-geschrevenen, en de oud-gedienden en uit-gedienden met de nog dienenden en de pas in dienst gestelden, al te zamen in dezelfde afdeeling.

Meermalen zal ik spreken van de eerste, de tweede, de derde en de vierde vergrooting, en mogelijk zullen sommige lezers 't nog al moeilijk vinden, telkens precies te weten, welk gedeelte der stad daarmee bedoeld wordt. Niets is integendeel gemakkelijker. Neem slechts een plattegrond der stad voor u, onverschillig welke; van de tegenwoordige nieuwe uitlegging hebben wij hierbij niet te spreken, want die kent ieder.

Trek 1°. op uwen plattegrond met een rood potlood ¹⁾ een streep door 't Cingel, den Kloveniersburgwal en de Gelderschekaai; al wat binnen die lijn ligt, is *de oude stad*, gelijk zij in 't laatst der 15^e en in de 16^e eeuw binnen hooge muren besloten lag.

2°. Trek andermaal een roode streep door de Waal en de Oudeschans tot aan den Sint-Teunis, en vervolgens door de Sint-Antonisbreestraat over de Nieuwmarkt tot in de Gelderschekaai. De hamvormige figuur, die gij nu beschreven hebt, is *de eerste vergrooting* of die van 1585. Dezelfde plek heette van ouds de Lastage.

3°. Neem nu een blaauw potlood, en trek een streep van 't begin der Haarlemmer-houttuinen langs de levendige zijde der Heerenmarkt en door de Heerengracht tot aan de Leidschegracht; vervolgens door de Reguliersdwarsstraat, over de Botermarkt, door de Amstelstraat, over de Blaauwbrug, door de Joden-Amstelstraat en de Rapenburgerstraat tot aan den hoek der Ygracht. De strook nu, die tusschen de roode en de blaauwe lijn ligt, is *de tweede vergrooting* of die van 1593; uitgezonderd twee plekken, die eerst later zijn aangemaakt, namelijk: de drie blokken op den noordelijken oever van den Binnen-Amstel, tusschen de Halve-maansbrug en de Blaauwbrug, die van 1630, en het Nieuwewaalseiland, dat van 1644 dagteekent.

4°. Al wat buiten de blaauwe lijn ligt, maakt de 3^e en 4^e vergrooting uit. Om deze nu af te deelen, hebt gij slechts een roode lijn door de Leidschegracht te trekken. Links van deze roode lijn tot aan 't Blaauwhoofd is *de derde vergrooting* of die van 1612; regts van de roode lijn tot het eind van Kattenburg en Funen is *de vierde vergrooting* of die van 1658.

Deze eenvoudige aanduiding is hier voldoende; in het volgende Boek zal ik de vergrootingen van Amsterdam uitvoeriger bespreken. Eéne

1) De mineralogen moeten 't niet kwalijk nemen, als wij van *rood* en *blaauw potlood* spreken; wij volgen gemakshalve 't spraakgebruik, en dit heeft zijne groote voordeelen. Wij verstaan elkander zelfs wel, als wij van een *gouden* hoofdijszer spreken.

opmerking echter moet ik hier al terstond maken, om reden te geven, waarom ik mij aan de oude telling der vergrooitingen houd.

Ook vóór de bemuring (die in 't laatst der 15^e eeuw plaats vond) is de stad al meer dan eens uitgelegd, zoodat Amsterdam, alles te zamen genomen, wel zes of zeven malen vergroot is; en evenwel is, als men weet, het historische getal der vergrooitingen: vier.

De stadsbeschrijvers hebben de vergrooitingen vóór de bemuring niet medeggeteld, en daarin zijn zij niet willekeurig te werk gegaan. De uitbreiding eener stad zonder muren, — waar dus de gelegenheid openstond, om voortdurend bij te bouwen, terwijl men slechts van tijd tot tijd een nieuwe gracht te graven had, — werd door de zes- en zeventiende-eeuwers niet als eene eigentlijke stadsvergrooiting beschouwd. Dit moest, volgens de toenmalige beteekenis van 't woord »stad», eene uitlegging buiten de muren zijn. Zoolang dus eene plaats onbe-muurd was, vonden zij geene aanleiding om van eene »vergrooiting» te spreken; daarom noemden zij alles wat binnen de eerste bemuring gelegen had: *de oude stad*, en in hun oog was de eerste uitlegging buiten de muren: *de eerste vergrooiting*, — en dit was die van 1585. De vergrooiting van 1593 was alzoo *de tweede*, die van 1612 *de derde* en die van 1658 *de vierde*: en deze benamingen zijn steeds gebruikt, en historisch geworden.

De heer Scheltema, de archivaris van Amsterdam, heeft onlangs voorgesteld, daarin verandering te brengen. Hij wil twee uitleggingen vóór de bemuring als de eerste en tweede vergrooiting beschouwd hebben, en om evenwel het historisch getal vier te behouden, de vergrooitingen van 1585 en 1593 te zamen de derde, en die van 1612 en 1658 te zamen de vierde vergrooiting noemen ¹⁾.

Hoeveel waarde ik hecht aan 't oordeel van den verdienstelijken stads-archivaris, zoo moet ik toch, in dit geval, van hem verschillen. Zijn voorstel is niet aannemelijk, en wel:

Vooreerst, omdat, als wij zagen, de oude stadsbeschrijvers voor hunne telling der vergrooitingen eene voldoende reden hadden.

Ten tweede, omdat er voor de verandering geen de minste noodzakelijkheid bestaat.

Ten derde, omdat het hier benamingen geldt, die door een gebruik van meer dan twee eeuwen geijkt en gewettigd zijn, en die men dus thans niet meer veranderen kan, zonder spraakverwarring en misverstand te veroorzaken.

En 't is vooral om deze laatste reden, dat de oude en historische benamingen behouden moeten worden.

1) *Amsterdams Oudheid*, VI D. bl. 88.

Aan 't slot van dit boek plaats ik eene alfabetische lijst van alle straatnamen, die er in genoemd zijn, — iets, dat in de vroegere uitgaven ontbrak. Maar ofschoon 't getal op die lijst vrij groot is, meene men echter niet, daar *alle* namen op te kunnen vinden, die in Amsterdam bestaan, — immers niet alle onbeduidende namen van kleine steegjes en gangen, wier optelling in de hoofdstukken, waar de soort behandeld is, tot welke zij behooren, is achterwege gelaten, omdat zulks even vervelend als onnoodig zou zijn. Daarentegen vindt men hier verscheidene namen, die men in de naamwijzers te vergeefs zal zoeken. Ik heb menigen naam, die sinds lang vergeten was, uit oude stukken opgespoord, en menig anderen, die nergens geschreven is, uit den mond des volks opgevangen, van welke laatsten sommigen welligt ook reeds op het punt waren, in den stroom des tijds verloren te gaan.

September, 1873.

J. T. G.

EERSTE AFDEELING.

De Straatnamen in het algemeen beschouwd.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE OORSPRONG DER STRAATNAMEN IN 'T ALGEMEEN.

Het geven van namen aan straten ging in vroeger tijd anders dan tegenwoordig. Natuurlijk; alle dingen veranderen met den tijd. In de middeleeuwen zijn de straatnamen niet op 't stadhuis maar onder 't volk geboren.

De oorsprong van den namenschat, dien wij thans bezitten, is dus tweeërlei; een deel is ontstaan uit het spraakgebruik der Gemeente; het ander deel is ingevoerd door verordening der Overheid.

De eerste soort is, in 't algemeen genomen, de oudste en tevens de belangrijkste. Er is bij deze namen altijd een lokale of een historische oorzaak geweest, die ze in 't leven heeft geroepen. Zij kunnen dikwijls licht verspreiden over oude toestanden; in ieder geval zijn zij de sprekende getuigen van vroegere tijdperken. Wij hebben voor de historie van Amsterdam, even als voor die onzer steden over 't algemeen, weinig bronnen vóór de tweede helft der 14^e eeuw, en kaarten in 't geheel niet; die namen zijn dus welkome gidsen in het duister van den voortijd, en moeten, zooveel dat mogelijk is, 't gemis van kaarten vergoeden. Daarom maken die oude namen inderdaad een deel van 't stads-archief uit, en 't is te hopen, dat nimmermeer 't Gemeentebestuur de hand naar die namen uitstrekt, om er een weg te werpen en er een anderen van eigen vinding voor in plaats te zetten.

Met de tweede soort van namen is dit doorgaans eenigszins anders. Bij elke vergrooting der stad, wanneer er voor een aantal nieuwe grachten, straten, enz. een gantsche lijst van namen noodig was, konden die namen toch niet allen een historische of lokale beteekenis hebben; en niets was natuurlijker dan dat velen willekeurig gegeven werden, eenvoudig omdat er een naam wezen moest en 't in de meeste gevallen tamelijk onverschillig was, welke. Evenwel verdient het opmerking, dat het aantal van zulke willekeurige namen in heel het groote Amsterdam toch betrekkelijk niet heel groot is, maar dat er bij verreweg de meesten, ook van deze tweede soort, bij onderzoek, wel een reden te vinden is. *waarom ze zoo en niet anders heeten.*

De geschiedenis der straatnamen verdeelt zich in vier tijdperken:

- I. De vroegste tijd.
- II. Van 't laatst der 14^e tot het laatst der 16^e eeuw.
- III. Van de vergrooting in 1585 tot de algemeene invoering der naambordjes in 1796.
- IV. Na 1796.

I.

De oudste namen zijn de trouwe spiegels van vroegere toestanden. De plaatsen heetten zooals zij waren; een dam heette *Dam* en een open plaats *Plaats*, een rak heette *Rak* en een kolk *Kolk*; een dijk aan de zee heette *Zeedijk* en een nieuwe dijk *Nieuwendijk*; wat een nes was, heette *Nes*, en wat een laan was, *Laan*; een del met lies begroeid, heette *Liesdel*, en een oord vol ganzen, *Gansoord*.

In die eerste tijden hadden de burgers nog weinig behoefte aan eigentlijke straatnamen. De stad was klein, en de inwoners waren zoo talrijk niet, of zij kenden elkander allen bij name, en wisten waar ieder woonde. De gemakkelijkste en naauwkeurigste aanduiding van ieder punt der stad was dus toen: »bij Jan Aertssoens huys», — »bij Jans Witten hofstede», — »bij Vechters bogaert (boomgaard)», — »bij jonge Jakobs tuyn», — bij Ysebrants lant», — »an comen Joesten hoeck», (dat is: aan den hoek, waar de koopman Joost woont), — en ieder wist terstond waar hij wezen moest. De oudste eigentlijke straatnaam zal wel de *Kerkstraat* geweest zijn.

II.

Toen, met den bloei des koophandels, ook de bevolking toenam en de stad eerst digter betimmerd en vervolgens uitgebreid werd, kwamen er meer straten en stegen, en waren er namen voor noodig; maar deze waren terstond gevonden. Men raadpleegde er niet over; zij kwamen van zelf voor den dag.

1°. Waar 't volk iets te koop vond: visch of varkens, kaas of kalven, turf of hout, bier of zout, noemde het die plaats er naar, en sommigen van deze namen prijken nog op de naambordjes, al is de marktnegocie er lang vergeten. Hoeveel eeuwen zijn er reeds vervlogen, sedert de laatste rist kalven in de voornaamste winkel- en koffijhuisstraat van Amsterdam te koop stond? Hoeveel eeuwen sedert het laatste schip met zout van St. Ubes zijne lading bij de Zoutsteeg loste?

2°. De uithangteekens en de heiligbeeldjes aan de hoeken der straten waren zoo goed als naambordjes. De steeg, waar op den hoek *de kater* uithing, werd natuurlijk de »Caters-stege», en de straat, waar een Sin-

terklaasje in zijn kasje of »heilig huisje” op den hoek stond, even natuurlijk »St. Claes-straet” genoemd.

3°. Waar zoo iets niet te zien was, maar een algemeen bekend persoon woonde, b. v. een magistraatslid of een rijk koopman of een befaamde gek, was die persoon zelf het naambordje. De steeg, op wier hoek de burgemeester Kornelis Banning woonde, noemde ieder de »Kornelis-Banningsstege”, en waar de malle Frans woonde, had men de Malle-Franssteeg ¹⁾.

4°. Liep een straat of steeg langs een kerk of klooster, gast- of gildehuis, begijnhof of schuttersdoel, dan nam zij er met alle regt den naam van aan. En eindelijk 5°. maakten treffende tooneelen toen, zoowel als tegenwoordig, diepen indruk op den mensch, en de plaats, waar zij zoo iets zagen, noemden zij er naar. Wat kan er treffender zijn, dan vrouwen om haar mans, moeders om haar zoons, meisjes om haar vrijers te hooren schreijen bij een hartroerend afscheid? De plaats, waar dit te Amsterdam dagelijks gehoord werd, kon niet anders dan »Scrayhoeck” heeten.

Daar evenwel op deze wereld niets volmaakt is, zoo was deze manier van naamgeving, hoe eenvoudig en naauwkeurig en gemakkelijk anders, ’t ook niet. Zij had twee gebreken: 1°. dat de namen, die daaruit ontstonden, niet altijd even kiesch waren; 2°. dat zij, immers die der 2^e en 3^e soort, zeer los en veranderlijk waren. Elke verandering van uithangteeken of van bewoner had een verandering van naam ten gevolge, en zoo had dezelfde straat of steeg den eenen tijd dezen, den anderen tijd genen naam, en ook wel twee of drie verschillende namen gelijktijdig, — wat tegenwoordig voor ons ijselijk lastig is, als wij in stadsboeken, oude keuren of schepenbrieven, eenige dier oude namen vinden, en den draad moeten zoeken, die ons tot den hedendaagschen naam leiden kan.

III.

Anders ging het in het derde tijdperk. De namen voor nieuwe straten en grachten werden toen vastgesteld door de stedelijke regeering. En welke soort van namen waren dit?

Vooreerst, even als in onzen tijd, willekeurige, maar mooie namen. Echter niet, als tegenwoordig van beroemde personen, maar, overeenkomstig de heerschende liefhebberij dier dagen, titels. Zoo zien wij

1) Een der schilderachtigste namen dezer soort vond men weleer te Delft: de Neel-regtop’nstraat. Die Neel moet een wijf als een tamboer-majoor geweest zijn. Zie BOITET, *Beschr. van Delft*, bl. 589.

reeds bij de eerste vergrooting eene Jonkersstraat, Ridderstraat, Koningsstraat en Keizersstraat op eene rij te voorschijn treden, die blijkbaar om geene andere reden zóó gedoopt zijn, als omdat men die namen cierlijk vond, en er zulke nog niet bestonden. Want aan de plek, waarop die straten aangelegd werden, waren geen de minste vorstelijke of adellijke herinneringen verbonden; — zij was vroeger de Lastage geweest, een voorstad vol pakhuizen en scheepstimmerwerven, waar men wel bijtjes en sjouwers in menigte, maar nooit jonkers noch ridders had gekend. En vervolgens kwamen er nog verscheidene namen van die soort bij.

Ten andere, even als in vroeger tijd, namen ontleend van de lokaliteit, gebouwen, personen, enz., waarvan wij later de voorbeelden in menigte zullen vinden.

Maar in dit tijdperk vloeiden de twee bronnen van naamgeving tegelijk. Want met het geven van namen aan steegjes en gangen bemoeiden de Heeren zich niet; daar hield de spraakmakende gemeente vrij spel, en kon namen geven als ze goedvond. Vandaar dat wij die in de bontste verscheidenheid vinden, en van sommigen kost het nu moeite te raden, hoe 't volk er aan gekomen is.

't Gebeurde ook wel, dat de gemeente met hare naamgeving den Heeren vóór was, en, als later officieele namen werden afgekondigd, deze niet in den smaak vielen en geen ingang vonden. Bij voorbeeld. In 1606 bepaalden de Heeren, dat de Oudeschans, van den Montelbaanstoren tot de Snoekjesgracht, zou heeten: Montelbaansburgwal, — 't Cingel van de Kalverstraat tot de Heisteeg: Doelgracht, — en 't Cingel tusschen de Gasthuismolensteeg en de Torensteeg: Raamgracht¹⁾. Maar 't spraakgebruik handhaafde de historische namen: Oudeschans en Cingel.

Wij vinden ook nog in dit tijdperk, hoewel in mindere mate dan vroeger, eene wisselvalligheid en veranderlijkheid in de namen, die wij niet altijd verklaren kunnen. Zoo is 't, om hier slechts één voorbeeld te noemen, een raadsel, waarom de Passeerdersgracht en Passeerdersstraat, die deze namen reeds in of vóór 1616 ontvangen hadden²⁾, in 't midden der 17de eeuw en later, somtijds Parfumeerdersgracht en Parfumeerdersstraat genoemd zijn. Denkelijk zijn de passeerders spot-tenderwijze parfumeerders genoemd, om den stank, dien zij verspreidden, en waarmee zij de heele buurt, waar zij zich ophielden, vervulden³⁾.

1) *Keurboek* H, f°. 235 v°.

2) Blijkens de brandkeur van 27 Aug. 1616.

3) Van dien stank wordt gewaagd in eene keur van 11 Dec. 1631.

IV.

In 't laatste tijdperk eindelijk, sedert de algemeene invoering der naambordjes aan de hoeken der straten, hebben de namen eene vastheid verkregen, die zij vroeger niet bezaten. Evenwel verliest men daarbij ook weér iets. Immers door 't uitbreiden van één en denzelfden naam over geheele grachten, waarvan vroeger sommige deelen bijzondere namen droegen, (als bij 't eerste aanslaan der bordjes is geschied), moeten die bijzondere namen allengs verloren gaan; — en dit zou inderdaad een nadeel zijn, daar toch bij de lengte van vele Amsterdamsche grachten, het aanduiden van afzonderlijke gedeelten met aparte namen een wezentlijk gemak opleverde.

Maar hoe is 't nu in dit tijdperk met de oude bron van straatnaamgeving? Is die gestopt en onthoudt de gemeente zich nu geheel van 't geven van namen? —

Neen, niet geheel; maar zij bepaalt zich thans tot plekken, die geen officieelen naam ontvangen hebben. 't Rembrandtspleintje is hier een voorbeeld van.

Wij hebben 't voorregt den tijd te beleven, waarin de reeds zoo groote schat van Amsterdamsche straatnamen op nieuw wordt verrijkt, en dat wel op eene wijze, die hoogen lof verdient. De namen onzer groote mannen vertegenwoordigen den roem des vaderlands. De naambordjes aan de straten leveren een eenvoudig en goedkoop en tevens een algemeen en duurzaam werkend middel op, om die namen populair te maken, en ze te doen kennen aan zoo velen, die ze anders zelden zouden hooren en nimmer onthouden. Plaatsten de Grieken hunne helden aan den sterrenhemel, — wij verheffen de onzen aan de hoeken der straten, en ons middel is veel praktischer, want de meeste lieden kijken zoo hoog niet.

Drie groepen aanschouwen wij reeds in de nieuwe vergrooiting. Buiten de Leidschepoort zetelen de dichters; tusschen de Weteringen Utrechtschepoort de kunstenaars; ter wederzijden der Hoogesluis de burgemeesters en geleerden. Nog een aantal anderen mogen wij eerlang te gemoet zien, en daarbij zal dan zeker ook wel aan eenige beroemde vrouwen de verschuldigde eer bewezen worden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE NAAMBORDJES.

Dat de algemeene invoering der naambordjes heeft plaats gevonden in het jaar 1796, heb ik in 't vorige hoofdstuk reeds gezegd.

Toen zijn die houten plankjes aangeslagen, die wij in 't laatste tiental jaren door zooveel fraaijer opvolgers zagen vervangen ¹⁾, en daar zij meer dan een halve eeuw lang onze trouwe wegwijzers geweest zijn, zoo wil ik hier, ter hunner gedachtenisse, de officieele aankondiging neërschrijven, die hunne verschijning voorafging, en die in der tijd door Amstels burgerij zeker met niet weinig opgetogenheid ontvangen is. Gij moogt daarbij u tevens nog eens verlustigen in de schoonheden van den Bataafschen schrijfstijl.

Dat er met groote letters boven prijkte: VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP! kan u niet verwonderen. 't Was in 't hartje der revolutionaire vreugd; en die drie woorden vormden toen de heilige leus, waaronder 't ellendigst patriotismus, dat ooit op het staatstoneel eene rol vervulde, het lieve vaderland naar den kelder hielp! En daaronder kwam het bitse: WAARSCHOUWING! te voorschijn, dat u echter niet behoeft af te schrikken, want de toon dier »waarschouwing» was, zoo als het ook onder vrije-gelijke-broeders paste, regt hartelijk en welmeenend.

»De Raad der Gemeente van Amsterdam, in aanmerking genomen »hebbende het gemak, dat er, zoowel voor de inwoners dezer Stad, als »voor de Vreemdelingen, zal ontstaan, indien niet alleen de Huizen »met een Nummer worden onderscheiden, volgens de orde, in welke »zij staan op die Gragten, of in die Straten en Steegen, waar zij gele- »gen zijn (welke Nummers vóór korten tijd dadelijk op ieder Huis zijn

¹⁾ Het aanslaan der blaauwe bordjes met witte letters is begonnen in 't voorjaar van 1863 en van jaar tot jaar voortgezet. Nog is 't niet geheel voltooid; in achterbuurten kan men nog eenige oude exemplaren zien.

»gesteld geworden) maar ook indien de Namen van iedere Gragt en »Straat op de Hoekhuizen van dezelve Gragten en Straaten worden »gesteld; en besloten hebbende, ook dit gemak aan hunne medeburgers »te bezorgen; maakt bij deze allen en een iegelijk bekend, dat er bin- »nen weinige dagen een begin zal gemaakt worden met de Bordjens, »waarop de Namen van de Straten en Grachten geschilderd zijn, dade- »lijk aan de Hoekhuizen aan te slaan.”

Dat hierop eerst eene aanmaning volgde, om geen *verhinderung* maar *adsistentie* toe te brengen; — en ten tweede een gebod, om de namen niet uit te wisschen en de bordjes niet te beschadigen; — en ten derde eene bedreiging van *strenge straffen*; — dit alles begrijpt ge, ook zonder dat ik het uitschrijf. Het stuk is »gearresteerd den 12den, en gepubliceerd den 13den Julij 1796.”

Ziedaar de herkomst dier oude houten bordjes, die zelfs in de spelling der namen hunne verwantschap met de bovenstaande »Waarschouwing” duidelijk bewezen, en ’t merk op ’t voorhoofd droegen eener afkomst van vóór den tijd der Gouvernements-spelregelen! — die bordjes, die zoo lang, en zoo vaak, en zoo velen, voortdurend stof tot ergernis hebben gegeven, omdat ze, in spijt van hun eigen officieel karakter, met de officieele spel-ordonnantiën opentlijk den spot dreven! — en die ’t, ondanks hunne houten schraalheid, ondanks weér en wind, en ondanks al de miasmen van grachten en slooten, toch nog omtrent zeventig jaren hebben uitgehouden; en dus bij hun eindelijk aftreden aan hunne meer elegante opvolgers ten minste één goed voorbeeld achterlieten!

Maar, al herkennen wij nu ook in ’t zooeven aangehaalde dokument de invoering der naambordjes aan alle hoeken van straten en grachten en pleinen en stegen, — toch zouden we ons een weinig vergissen, zoo we meenden, dat dit toen een splinternieuw Bataafsch idee was, en men vroeger te Amsterdam geen naambordjes gekend had. ’t Is wel waar, dat men noch bij Wagenaar, noch in andere stedebeschrijvingen vóór hem, eenig gewag van die bordjes vindt; maar dit bewijst niet, dat ze er niet geweest zijn, want die stedebeschrijvers zijn wel meer dingen met geloken oogen voorbijgegaan; en daar is vroeger nog zooveel geweest, waarvan de Wagenaars en Dappers en Domselaers en Commelins geen woord gerept hebben.

’t Is ook waar, dat de onvastheid en wisselbaarheid in vele namen, het meest bij kleine straten en stegen, stellig bewijst, dat dáár althans geen naambordjes bestaan hebben; — maar dit bewijst evenwel niet, dat ze aan andere straten en grachten niet te vinden zijn geweest. Want tegenover diezelfde onvastheid en wisselbaarheid verdient het opmerking, dat er vele straten te noemen zijn, zelfs in de oude stad,

die sedert driehonderd en meer jaren onveranderlijk denzelfden naam hebben gevoerd, dien ze nog heden dragen.

En dunkt het u ook niet ten eenenmale onbegrijpelijk, hoe men in de 17^e eeuw te Amsterdam van al die grachten en straten, om van stegen niet eens te spreken, de namen zou hebben kunnen onthouden, zoo ze niet hier en daar op een bordje geschreven waren? 't Is genoeg, zoo men hierbij slechts aan de Jordaan denkt. Want reeds in 1616 hebben al die grachten en straten dezelfde namen gehad, die ze thans dragen, van de Passeerdersgracht af tot aan de Palmstraat toe ¹⁾, en — met uitzondering alleen van de reeds genoemde verwisseling van Passeerders in Parfumeerders — vinden we in die namen gedurende al dien tijd geen verandering of verwisseling, dan bij eene enkele dwarsstraat welligt.

Doch wij behoeven ons met geene redeneering te behelpen; de bewijzen zijn nog voorhanden, dat het plaatsen van de namen op bordjes aan de hoekhuizen te Amsterdam reeds in gebruik was veel vroeger, dan men gewoonlijk meent, — immers reeds in het eerste gedeelte der 17^e eeuw, en dus meer dan anderhalve eeuw vóór dat »de Raad der Gemeente» daaromtrent eene algemeene verordening maakte.

Aan 't begin der Oudezijds-voor- en achterburgwallen, tegenover het Oudezijds-heerenlogement, staat een oud deftig burgerhuis, dat ons nog den tijd van prins Maurits herinnert. In de muren van dat huis zijn aan drie zijden steenen naambordjes ingemetseld, die u reeds bij den eersten aanblik van hunne oudheid overtuigen. Op dat in den voor-gevel staat: FLUWEELEN BURGWAL, — op dat in den zijmuur: GRIMBURGWAL, — en op dat in den achtergevel: O. Z. AGTERBURGWAL.

En er zijn van dat vroeger gebruik van naambordjes nog wel meer sporen te ontdekken. In de Jordaan vond men voor verscheidene jaren vele, — en onlangs zag ik nog enkele, — hier en daar aan gangen vastgespijkerde ruwe, meestal kleine, houten naambordjes, blijkbaar van oudere dagteekening. Die gangen hadden die oude bordjes behouden, omdat zij in 1796 niet deelden in de eer met bordjes van overheidswege voorzien te worden; terwijl natuurlijk overal elders het aanslaan der nieuwe bordjes de vernietiging der oude, voor zooveel die er waren,

1) Tot aan de Palmstraat, zeg ik, omdat de Palmgracht op de lijst van 1616 nog niet te vinden is. Zij bestond toen nog niet. De gantsche hoek, die, van achter de Palmstraat, reikt tot aan 't einde der Baangracht, bleef, nog dertig jaren lang, liggen als een modderpoel, „een stinkend moeras.” In 1647 werd eerst de Palmgracht aangelegd, en vervolgens in den gelijkzijdigen driehoek, die toen nog overbleef, van 1650 tot 1654 de Kromme-palmstraat en de Driehoekstraat, — en tevens zijn toen de groote pakhuizen op de Brouwersgracht gebouwd.

ten gevolge had. En dat de drie zooeven genoemde zeventiende-eeuwsche naambordjes, als bewijsstukken voor het vroeger bestaan dier voorwerpen, voor ons bewaard zijn gebleven, hebben we alleen te danken aan 't gelukkig toeval, dat ze van steen en in den muur gemetseld zijn. Ook de naam *Emsterkay* (Amstelkaai, — een naam uit de laatste jaren der 16^e eeuw), dien we nog vinden op een voorwerp aan het huis op den hoek der Raamgracht en Moddermolenssteeg, zal wel van een oud naambordje afkomstig zijn.

Ja, ook de steen in den muur van den Schreijerstoren met het opschrift *Scraayer-houck*, is mogelijk een oud naambordje, daar dit toch eigenlijk niet de naam van den toren maar van de plek is. Doch hoe dit zij, het lijdt geen twijfel, of reeds lang vóór den Bataafschen tijd, zeker in 't begin der 17^e eeuw, zijn er hier en daar, zelfs in de oude stad, naambordjes aan de hoekhuizen te vinden geweest, doch niet overal, niet regelmatig of gelijkvormig, en vermoedelijk ook niet allen van overheidswege aangeslagen. Dit laatste geschiedde eerst in 1796.

Nog eene opmerking ten slotte, die wel niet tot dit onderwerp behoort, maar er toch meê in betrekking staat. Want uit de straks aangehaalde kennisgeving van den Raad blijkt tevens, dat de algemeene invoering van de nummering der huizen ook van 1796 dagteekent. Hierbij valt juist hetzelfde aan te merken als bij de naambordjes. De algemeenheid van den maatregel was nieuw, maar 't nummeren van huizen was geen nieuw denkbeeld. Men had dit ook al vroeg in de 17e eeuw gedaan; getuigen, de elf nummerhuizen op den Kloveniersburgwal. En zou men nu uit dien naam: »nummerhuizen» willen afleiden, dat dit voorbeeld ééinig was, dan vergist men zich; genummerde huizen waren er ook in andere buurten te vinden. In een plakkaat van 1664, bij voorbeeld, betreffende zekeren voortvlugtige, vindt men zijn adres opgegeven: »in N° 5 bij de Anthonispoort.» Maar opmerkelijk is het, dat men dit nummeren in die eeuw ook al in steen deed. Zulk een steenen nummerbordje zag ik, voor negen jaren geleden, nog in de Eerste-rozendwardsstraat, het zevende huis van de Rozenstraat af, en daarom ook N° 7 gebeiteld op den steen, en wel binnen een vierkant lijstje in den stijl van 1620 a 30.

Kort daarna is die steen, bij een reparatie aan den ouden gevel, verdwenen; wat jammer is.

DERDE HOOFDSTUK.

DE SPELLING EN SCHRIJFWIJZE DER STRAATNAMEN.

»Schrijf zooals gij spreekt», is de oude regel der taalmeesters, maar voor de spelling der straatnamen heeft men al van oudsher den regel dus gewijzigd: »schrijf zooals 't u invalt.» De spelling en schrijfwijze dezer namen is altijd bij uitstek los en onzeker en doorgaans vrij willekeurig geweest. Men kon, en kan nog, die in geen aardrijks- noch taalkundige woordenboeken naslaan. Zij zijn niet van algemeen, maar slechts van plaatselijk belang; daarom keken de geographen er niet naar om en de taalgeleerden dachten er niet aan; men liet ze aan de stedebeschrijvers over. Deze laatsten maakten er dan ook lijsten van, maar zonder veel op de zuiverheid en eenparigheid der spelling te letten; trouwens, deze soort van schrijvers heeft in 't algemeen zich weinig om stijl en taal bekommerd, en daar zij juist ook niet druk gelezen werden, zoo bleven hun lijsten van straatnamen doorgaans begraven in hun kwartijnen en folianten. En tegenwoordig is de eigentlijke »woordenlijst» voor deze soort van eigennamen te vinden op de naambordjes aan de hoeken der straten; — immers zoo als deze een naam dagelijks aan iedereen voorhouden, zoo moet iedereen die ook wel spellen en schrijven; en bovendien hebben ze voor velen eenig gezag, omdat ze van overheidswege zijn aangeslagen. Nu is 't maar jammer, dat zij hun »raadplegers» vaak verkeerd inlichten. De oude bordjes waren vol fouten, en de nieuwe zijn er ook niet vrij van. Eén voorbeeld.

Weêr leest men op het nieuwe blaauwe bordje aan den hoek der Ramskooi: *RAAmskooi*. Wie dat leest en nadenkt, begrijpt niet, wat dat beteekent, of ooit beteekend kan hebben. Hoe komt bij *ramen* een *kooi* te pas? En wie met de plaatselijke historie bekend is, weet, dat daár nimmer ramen gestaan hebben. Doch al ware dit eens 't geval, en al wilde men zelfs gelooven, dat daar een kooi bij behoorde, dan

zou toch »Raamskooi» niet deugen. De plaats, waar de ramen stonden, noemde men oudtijds kollektief: »de Raam,” en ’t zou dus »Raamkooi” moeten zijn, even als wij Raamgracht, Raampoort, Raampad schrijven. Maar er komen inderdaad geen ramen bij te pas, en Raamskooi vertegenwoordigt slechts de *vox populi*, die niet altijd *vox dei* is, of als Breëro ’t noemde: »de soete malligheyt van onse uytspraek”. Doch als men deze op de naambordjes ten toon wil stellen, dan moet men ook aan den hoek der Kalverstraat schrijven: *Kaaleferstraat*, en aan den hoek van den Haarlemmerdijk: *Haarelemmerdijk*; welk laatste zelfs klassiek is, daar men ’t ook bij Vondel vindt:

— — — — —
Sy vlughten haestigh langs den Haarelemmerdyck.

’t Zal wel bij niemand twijfel lijden, dat wij bij ’t schrijven der straatnamen in ’t algemeen de spelling van onzen tijd moeten volgen, en niet, als wel bij andere eigennamen ’t geval is, die van vroeger eeuwen. Wij schrijven b. v. Spui, en niet »Spuy,” als men nog voor weinig jaren op de oude bordjes las, en nog minder »Spoye”, als men in de 16^e eeuw spelde, of »Speuy”, als men op de groote kaart van Balthazar Floriszoon leest. Oude schrijfwijzen, en soms zelfs verbasterde spellingen, blijven alleen in zoo verre belangrijk, als zij van dienst kunnen zijn om de ware beteekenis van een naam op te helderen.

Twee aanmerkingen echter:

1°. De spelling Cingel verdient de voorkeur boven Singel en wel om dezelfde reden, die ons beweegt »cirkel” met de *c*, en niet met de *s* te schrijven. De reden, door Te Winkel voor Singel gegeven ¹⁾, is niet afdoende. Singel doet denken aan de beteekenis van *singulus*, in plaats van *cingulum*: daarom Cingel.

2°. Waar eene samenstelling met een familienaam voorkomt, behoort deze laatste zijne eigenaardige spelling te behouden, en daarom schrijven wij: Bickerseiland, Blaeusstraatje, Falcksstraat, Valckeniersstraat.

Verreweg de meeste straatnamen zijn zamengesteld. Nu heeft er in onze taal juist ten aanzien der zamengestelde woorden altijd veel losheid en onzekerheid bestaan, zoowel wat de verbindingsletters, als wat het los- of aaneenschrijven der woorden betreft; en het kan dus niemand verwonderen, dat ook in de schrijfwijze der zamengestelde straatnamen losheid en onzekerheid geheerscht heeft en ten deele nog heerscht. Men vindt er de bewijzen niet alleen van op de naambordjes, maar ook in de boeken en bladen. Maar zeker zal ieder erkennen, dat het wenschelijk is, die onregelmatigheid te doen ophouden.

¹⁾ *Grondbeginselen der Nederl. spelling*, bl. 180.

Het ligt in den aard van een zamengesteld woord, dat de zamenstellende deelen *aaneenverbonden* geschreven worden, en 't geheel zich voordoet als één woord. Immers »men noemt *zamenstelling* dat woordvormingsmiddel, waardoor twee of meer zelfstandige woorden *tot één worden verbonden*” ¹⁾. Zamengestelde straatnamen moeten dus ook steeds *aaneen* geschreven worden, als één woord; alleen in die gevallen, waarin de naam door 't aaneenschrijven een onduidelijk voorkomen zou krijgen, of zóó lang worden, dat hij moeilijk te overzien zou zijn, kan van het koppelteeken gebruik gemaakt worden. Zoo schrijven wij: Nieuwezijds-voorburchwal, en somtijds kunnen zelfs twee koppelteekens te pas komen, b. v. Oudezijds-wijde-kapelsteeg.

Alle zamengestelde straatnamen hebben als laatste lid of hoofddenkbeeld een der woorden: straat, gracht, plein, steeg, gang, burgwal, kaai ²⁾, eiland, dijk, of eenig ander, wat hier dezelfde waarde heeft; — en als eerste lid of bepalend woord één van deze vier:

- 1° een werkwoord,
- 2° een bijwoord,
- 3° een bijvoegelijk naamwoord,
- 4° een zelfstandig naamwoord.

1° en 2°. Omtrent de schrijfwijze van zamenstellingen met een werkwoord of bijwoord is nooit twijfel geweest; zij worden geregeld aaneengeschreven en er komt geen verbindingsletter te pas, b. v. Drilveld, Waaigat, Achtergracht, Voorburgwal.

3°. Met de namen, die met een bijvoegelijk naamwoord zijn zamengesteld, is doorgaans op tweeërlei wijze gehandeld. Eenigen zijn bestendig aaneengeschreven, zooals: Langestraat, Breêstraat, Nieuwendijk, Hoogstraat, Smallepad, Blaauwhoofd. Maar met de meesten is anders gehandeld; men leest: de Utrechtsche straat, de Geldersche kaai, de Engelsche steeg, de Leidsche poort, de Oude schans, »hij woont op den Heiligen weg”, enz. Doch deze schrijfwijze is af te keuren.

De zamenstellingen met een bijvoegelijk naamwoord moeten op gelijke wijze tot één woord verbonden worden, als die met een werkwoord, bijwoord of zelfstandig naamwoord; dit vordert niet alleen de regelmatigheid, maar ook de duidelijkheid en juistheid.

»De Leidsche poort” drukt iets anders uit als »de Leidschepoort.” De

1) BRILL, *Nederl. Spraakleer* § 35.

2) *Kaai* en *kade* is 't zelfde en beide woorden moeten ook in de uitspraak nagevoeg gelijk zijn. Tegenwoordig schijnt men liever *kade* te schrijven, omdat men dit voor deftiger houdt. 't Is wel; mits men in 't spreken de *d* maar niet te sterk laat hooren; zij is van nature zacht, en smelt daarom in dit en vele andere woorden weg.

eerste is »de poort der stad Leiden»; herinner u slechts »Rembrands voorspoedige reis»:

Hij naakt en wint de Leidsche poort.

De laatste daarentegen is een poort der stad Amsterdam, die zoo gedoopt is; en er is zelfs in de uitspraak van beiden verschil in den klemtoon. Evenzoo beteekent »de Utrechtsche straat» eigenlijk: »de straat in Utrecht»; maar de Amsterdamsche straat van dien naam heet de Utrechtschestraat.

»De Oude schans» beteekent een schans, die oud is; maar als uit de zamenvoeging dier woorden één naam geboren en er dus niet meer van een schans, maar van een straat of kaai sprake is, dan schrijven men: Oudeschans. En zoo ook: Gelderschekaai, Engelschesteeg, »hij woont op den Heiligeweg», enz.

Iets zonderlings levert de verbinding met het bijvoegelijk naamwoord *nieuw* op; het gebruik heeft hierbij eene drievoudige verscheidenheid gewild: zonder *e*, met een *e* en met *en*. 1°. Nieuwstraat en Nieuwmarkt, wat eigenlijk Nieuwestraat en Nieuwemarkt moest zijn. 2°. Nieuwebrug, Nieuwewaalseiland. 3°. Nieuwendijk, wat geen nieuwigheid is, want men leest reeds in de 14^e eeuw: *Nyendyck* en in de 15^e: *Nyewendyck*. Waartoe is de *n* hier ingevoegd? — Wegens de zachtheid der *d*. Ook in andere namen komt de *n* vóór de *d*, b. v. Nieuwendam, Langendijk; evenals zij voorkomt vóór een vokaal of een *h*, als: Hoogenoord, Diepenheim.

4°. De zamengestelde namen, welke een zelfstandig naamwoord tot eerste lid hebben, zijn verreweg het talrijkst, en wij moeten er het langst bij stilstaan. Daarom zal ik ze in drieën verdeelen:

- I. Eenvoudige verbindingen.
- II. Verbindingen met een meervoud.
- III. Verbindingen met een genitief.

I. De eenvoudige verbindingen zijn velerlei.

1°. Zulke, waarbij het zelfstandig naamwoord de dingen noemt, die ter aangeduider plaats worden (of werden) verkocht, aangevoerd of bewerkt; zoo als: Bierkaai, Bloemmarkt, Botermarkt, Zoutsteeg, Zandhoek, Appelmarkt, Haringpakkerij, Runstraat. Eenigen hebben 't achterste lid in 't meervoud: Houttuinen, Teertuinen, Bokkinghangen.

2°. Zulke, die eene *ligging bij* of eene *rigting naar* aanduiden, b. v. Ygracht (de gracht aan 't Y), Amstelgrachtje (het grachtje bij den Amstel), Dijkstraat (de straat bij den dijk), Tuinstraat (de straat, die naar den timmertuin leidde), Kerkstraat (de straat, die op de kerk aanliep), Kapelsteeg (de steeg bij de kapel), Spuistraat (de straat, die naar

't Spui loopt), Damstraat (de straat, die naar den Dam loopt), Weteringschans (de schans bij of tegenover de Wetering), Slooterdijkstraat (de straat, die op Slooterdijk uitkijkt) ¹⁾.

3°. Van gelijke beteekenis, met inschuiving eener zachte *e*: Galgestraat, de straat, die op de galg uitkeek.

4°. Zulke, waarvan het eerste lid kollektief is, zoo als: Raamgracht, Raamstraat, Raamsteeg, Raampoort, Raambrug, Raampad, Raampleintje, naar de reeds besproken lakenramen; — Baangracht en Baanbrug, naar de lijnbanen.

5°. Zulke, waarvan het eerste lid de gedaante der straat aangeeft, b. v. Driehoekstraat, Kromelleboogsteeg, Zandstraat, Slijkstraat.

6°. Zulke, waarbij de zachte uitgang van 't eerste lid tot eenvoudige verbinding geleid heeft, zoo als: Leliestraat, Reestraat, Koestraat, Landvan-beloftesteeg.

7°. Eenige anderen, waarbij 't gebruik sedert lang de eenvoudige verbinding gewild heeft, zonder dat men juist kan zeggen, waarom; bij voorbeeld: Molsteeg, Pijlsteeg, Smaksteeg, Taksteeg, Vijzelstraat, Lepelstraat, Lauriergracht, Bloemgracht, Palmgracht.

Spraak- en schrijfgebruik zijn soms grillig te werk gegaan. Tot na 't midden der 17^e eeuw schreef men Lauriersgracht, even als Egelantiersgracht en Anjeliërsgracht; maar later werd de *s* er uitgelaten. Om welke reden? Om de eufonie welligt? — Maar dan was die juffrouw Eufonie al heel wispelturig, daar zij dezelfde *s* aan de beide andere namen, die er precies op rijmde, liet behouden.

Waarom heeft men een Bloemgracht? terwijl men toch zei en schreef: Goudsbloemsgracht. Reeds in 1616 leest men naast Goudsbloemsgracht en Goudsbloemsstraat: Bloemgracht en Bloemstraat, beiden zonder de *s* van den genitief; maar in 1614, toen de naam splinternieuw was: Bloemengracht. Was nu dit *Bloemen* een zwakke genitief of een meervoud? Waarschijnlijk 't eerste niet, omdat wij bij *Goudsbloem* den sterken genitief vinden; een meervoud dus: »de gracht der bloemen." Mogelijk heeft in 1614 bij de burgemeesters het voornemen bestaan op deze gracht de Bloemmarkt te vestigen; en is 't daar toen eveneens meê gegaan als in onzen tijd met het plan om diezelfde markt naar de Westermarkt over te brengen. De oude keurboeken geven daaromtrent geen licht, want zij bevatten niets omtrent de Bloemmarkt, maar de naam der Bloemgracht maakt het waarschijnlijk, dat zij er toe bestemd is geweest.

1) Bij de namen dezer soort, die op *burg* uitgaan, heeft het gebruik eene uitzondering en de invoeging van *er* gewild; b. v. Uilenburgersteeg, Vlooiënburgersteeg, de stegen, die naar die eilanden leiden).

II. Verbindingen met een meervoud.

Bij de zamenstellingen met een zelfstandig naamwoord in den meervoudsvorm moet dit laatste natuurlijk op *s* of *en* uitgaan, of op *er*, als verkorting van *eren*. Van dezen vorm hebben wij nu nog maar alleen: Kalverstraat; vroeger had men ook: Wolverstraat, omdat wolf toen, zoowel als kalf nog, een dubbel meervoud had ¹⁾.

Hiertoe behooren vooreerst monnikennamen: Monnikenstraat, Cellebroërssteeg, Kartuizersstraat, Reguliersgracht en alle andere namen met Reguliers zamengesteld. Kartuizers en Reguliers komen altijd, ook in zamenstelling met klooster en hof, en zelfs buiten zamenstelling, in 't meervoud voor. Op den ouden steen in de Kartuizersstraat ²⁾ leest men: CATVISERS KLOSTER. Zoo ook in Vondels Gijsbrecht:

Maer 'k sie den Vader daer van ons Kathuysers klooster.

Anderen hebben later »Karthuizer klooster» geschreven, doch verkeerd; 't was geen »klooster van Karthuis», maar een »klooster van Kartuizers». 't Moet meervoud blijven en men mag dus ook geen Karthuiserstraat schrijven.

Met de Reguliers is het evenzoo, — altijd meervoud. In het Grootmemoriaal der stad leest men, dat A^o. 1532 »is verbrant geweest dat Reguliers cloester.» Na den brand werd het erf verhuurd aan den schout Willem Bardes, die er een lusthof van maakte, en van toen af was 't het Reguliershof. In 't laatst der 16^e eeuw werd dit, even als 't gewezen Kartuizersklooster, een pleiziertuin met een drinkhuis. Roemer Visscher doelt op 't eene:

Nel beroemde haer tegen Elsje Boelen,
Dat se in 't Reguliers Hof noch op de Doelen
Haer leven geproeft heeft Wyn noch Broodt.

En Breëro op 't andere:

Ick ging mit me speulnoots buyten in de Kathuysers.

En toen, in 1672, twee bolwerken naar die oude kloosters genoemd werden, was 't alweêr in 't meervoud: Reguliers en Cathuysers.

De Heerengracht vertoont ons ook een meervoudsvorm, en 't is voor de spelling tamelijk onverschillig, of men voor de Heeren, ter wier eere de gracht zoo genoemd is, die van den Geregte, of de Heeren Staten nemen wil; want van beiden sprak men steeds in 't meervoud, en zoo komen ze ook in de spreekwoorden voor, als: »'t zal wat wezen als 't

¹⁾ In 1616, toen de straat nog nieuw was, schreef men *Wolfsstraat*. Maar dit *lssstr* was onuitsprekelijk, en daarom werd de naam verzacht. In de 17^e eeuw vindt men Wolverstraat en Wolvestraat.

²⁾ *Uithangteekens*, I D. bl. 355.

voor de Heeren komt”, en: »wat de Heeren wijzen, moeten wij maar prijzen.” Dus altijd: Heerengracht, nooit zonder *n*, en bijgevolg ook: Heerenstraat en Heerenmarkt.

Van de brouwers en de schutters ontleende men natuurlijk ook meervoudige namen, als: Brouwersgracht, Brouwersstraat, Brouwerssteeg, Kloveniersburgwal; gelijk ook van andere bedrijven, zooals: Doodkistemakersgracht, Verversstraat, Passeerdersgracht, Looijersstraat, Schoorsteenvegerssteeg, waar vele lieden van 't zelfde beroep bijeenwoonden. Van de looijerij der huiden: Huidenstraat; van de graven op 't Nieuwezijds-kerkhof: Gravenstraat. En voorts: Huiszittensteeg (de steeg »der armen huyssittenluyden”), Leprozenburgwal, Martelaarsgracht, Platjesbeurs. Ook hebben enkele namen van markten, waarbij anders de eenvoudige verbinding de gewone regel is, het eerste lid in 't meervoud: Kippenhoek, Ertenmarkt.

Vele dezer, met een meervoud zamengestelde namen hebben zelfs een telwoord voorop, b. v. Driekoningenstraat, Drieleliëgang, Driekardoezengang, Vierwindenstraat, Vijfvliegensteeg, Zeshaken-en-oogengang, Zevenhuizengang.

III. Verbindingen met een genitief.

Het aantal der zamengestelde namen, waarvan 't eerste lid een zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval is, is groot; ik zal daarom van elke soort slechts enkele voorbeelden noemen; wie er meer verlangt, kan die in 't hoofdstuk, waar ze naar hunne afleiding t'huis behooren, vinden.

Naar den vorm zijn ze drieërlei: op *s*, *en* of *er*; naar den oorsprong zesderlei: 1°. van uithangteekens, 2°. van gebouwen, 3°. van de lokaliteit, 4°. van beroepen, 5°. van titels, 6°. van personen.

1°. Van uithangteekens.

Aan den hoek van een pleintje stond langen tijd een groot houten beeld, mooi beschilderd en verguld, dat een bisschop voorstelde. Daarom was dit *het pleintje van den bisschop*, — het Bisschopspleintje.

Boven den ingang van een slop in de Elandsstraat staat een dolfijn in steen uitgehouwen; daarom — de Dolfijnengang. Terwijl weleer aan den hoek eener straat *Wieringen* uithing, waarnaar de straat de Wieringerstraat heet.

Oudtijds gebruikte men zelfs het voorzetsel *van* en zei en schreef: »de steeg van 't paart”, — »'t steegje van den witten valck”. En dit wordt nog wel gehoord. 't Is nog niet lang geleden, dat ik buiten de Raampoort van »'t pad van zwarte Klaas” hoorde spreken, ofschoon 't Sinterklaasje, dat vroeger op den hoek uithing, al sedert jaren verdwenen is.

Ja, 't is in sommige gevallen zelfs onverschillig, of 't uithangteeken werkelijk bestond of slechts verondersteld werd. In 't begin der 17^e eeuw

bij de derde vergrooting, werden verscheidene grachten en straten gedoopt naar dieren en planten. Of die figuren op dien tijd daar allen als uithangteekens aanwezig waren, is niet uit te maken, maar niettemin behooren zij tot de soort en volgen zij den regel der spelling. Werd een gracht naar de anjelier genoemd, dan was dit, onverschillig of die bloem er op dat oogenblik reeds uithing, de gracht van de anjelier, — de Anjeliërsgracht. En evenzoo de Goudsbloemsgracht, de Elandsgracht, de Wolfsstraat, enz.

2°. Van gebouwen.

Het plein, dat zijn naam van de Oude Kerk ontleent, heet: Oudekerksplein, nooit zonder s. Zoo ook: Zoutkeetsgracht, Prinsenhofssteeg, enz. Bij woorden met zachten uitgang komt de zwakke genitief voor, b. v. Sint-Luciënsteeg.

3°. Van de lokaliteit.

De brug van Kattenburg is de Kattenburgerbrug. Evenzoo heet de brug van Marken de Markensbrug, wat verbasterd is tot Markusbrug, — eene verbastering, die zonder de tusschenkomst der s van den genitief geen plaats had kunnen grijpen. Verder hebben wij: Markensburgwal, Nieuwewaalseiland, enz.

4°. Van beroepen.

Een sleeper vestigde zijnen stal in een steegje, dat vroeger de Pater-nosterssteeg heette; van toen af was dit de steeg van den sleeper, en heet de Sleeperssteeg.

Een schilder had zijne werkplaats in een steegje op 't Cingel bij de Warmoesgracht; 't was dus de steeg van den schilder en werd de Schilderssteeg genoemd.

Een laan, die, vooraan in de Plantage, langs den Hortus naar de Muidergracht liep, had nog geen naambordje, toen er, vele jaren geleden, een slager zijne slagplaats vestigde, en terstond heette die laan de Slagerslaan ¹⁾. Honderd voorbeelden van gelijken aard ga ik stilzwijgend voorbij; drie is genoeg.

5°. Van titels.

Keizersgracht, Prinsengracht, Koningsplein, enz. — men kan er 't hoofdstuk op naslaan.

6°. Van personen.

Deze namen zijn drieërlei, en wel vooreerst van eerste aanleggers of bebouwers, als: Bickerseiland, Realeneiland, enz. Ten tweede van bewoners, als: Papenbroekssteeg, Trippenburgwal, enz. En ten derde van

1) Die naam werd echter op geen bordje geschreven, en is thans alweër vergeten, want toen de laan met huizen betimmerd werd, kreeg zij een bordje met „Park-laan” er op.

vorsten en beroemde personen, ter wier eere een straat, plein, gracht, poort of brug met hun naam genoemd is, als: Willemspoort, Frederiksplein, enz.

De genitief in deze laatste soort van straatnamen is precies dezelfde als die in vele geografische namen, zoo als: Willemsdorp, Prins-Willemsseilanden, Frederiksoord, Mariënborg, Heer-Jansdam, Van-Diemensland, Edelsland, Dirk-Hartoghsbaai, Abel-Tasmansdoortogt, enz.

Nergens ontbreekt hier de *s* (of *en*) en die mag evenmin in de straatnamen dezer soort ontbreken. Zoo hebben wij dus: Willemsstraat, Willemspoort, Frederiksplein, Rembrandtspleintje, Eggertsstraat, Vondelspark, Vondelsstraat, Huidekopersstraat, enz.

Of mogt men welligt de vraag willen doen: »Komt hier wel een genitief te pas? — Noch Eggert, noch Vondel, noch Huidekoper hebben in deze straten gewoond, en koning Willem heeft immers deze straat niet gebouwd en niet in eigendom bezeten.»

Zeker niet; maar koning Willem heeft ook de Willemspoort niet gebouwd of in eigendom gehad, en evenmin Willemsdorp; en geen prins Willem heeft de Prins-Willemsseilanden ontdekt of veroverd, en toch ziet gij in die namen den genitief. En het eiland Van-Diemensland is door den gouverneur-generaal Van Diemen nooit bewoond, veel min bezeten en niet eens ontdekt; maar de ontdekker gaf het dien naam ter eere van Van Diemen. Evenzoo zijn de gemelde straten ter eere van koning Willem, van Eggert, Vondel en Huidekoper genoemd. Die straten zijn hun door de naamgeving opgedragen en toegeëigend, en in dezen zin de hunne.

En 't zelfde geval is 't met alle straatnamen uit persoonsnamen gevormd. Bij allen moet die persoonsnaam met het teken van den genitief voorkomen; het taaleigen vordert dit. Daarom dan ook: Frederiksplein, en evenzoo: Jonas-Daniël-Meijersplein, Falcksstraat, Valckeniersstraat, Jakob-van-Campensstraat, Nikolaas-Witsenskade, Van-der-Helstenstraat, enz.

Wanneer het eerste lid van een zamengestelden straatnaam op zich zelf reeds een zamengesteld woord is, schrijven wij dien ook aaneenverbonden, b. v. Roodeleeuwssteeg, Wittepaardssteeg, Zwarte paardssteeg, Wittebellengang, Blaauweleliestraat, Bontekoesgang, Kardoeskokersgang, Wassendemaanshofje, Mosterdpoetssteeg, Kromelleboogsteeg, Doodkistemakersgracht, Roodebiksteengang.

Bestaat het eerste lid geheel of gedeeltelijk uit een eigennaam, zoodat het aaneenschrijven niet mogelijk is, dan komt het koppelteeken te hulp, b. v. Pieter-Jakobsstraat, Arke-Noachsgang, Jonge-Roelensteeg, Pieter-Korneliszoon-Hooftsstraat.

't Is dikwijls gebeurd, dat een straatnaam, die reeds zamengesteld was,

ter nadere onderscheiding, nogmaals met een voorvoegsel verrijkt werd. In deze gevallen is het, om den wille der duidelijkheid, noodig, dit voorvoegsel met een koppelteeken te verbinden, b. v. Buiten-Bantammerstraat, Lange-Leidschedwarsstraat, Eerste-anjeliërsdwarsstraat, Kromme-palmstraat, Oudezijds-voorburchwal, enz.

Eindelijk zijn er eenige straatnamen, die wel uit meer dan één woord bestaan, maar evenwel geen zamengestelde woorden zijn; zij bestaan doorgaans uit een zelfstandig naamwoord als hoofdbegrip, omschreven door een ander zelfstandig naamwoord met een voorzetsel. Zulken zijn: het Gebed zonder end, de Trappen van de Beurs, het End van de wereld, de Bogt achter de Oude Kerk, de Hoogte van den Kadijk, de Binnenkant van het Nieuwewaalseiland, enz.

Zulke namen zijn weleer uit het spraakgebruik des volks ontstaan en kunnen nog ontstaan; maar hun getal is nimmer groot geweest en vermindert gaandeweg. »Binnenkant van 't Nieuwewaalseiland» is reeds voorlang gekrompen tot het enkele Binnenkant, en »de Hoogte van den Kadijk» is sedert den tijd, dat de Laagte van den Kadijk eenen anderen naam gekregen heeft, enkel Kadijk geworden. 't End van de wereld is verdwenen, toen de Nieuwezijds-achterburgwal in een straat herschapen is, en de naam zal nu ook wel in 't vergeetboek raken. Zeker zal niemand deze namen aaneengeschreven willen zien, evenmin als men *de Man in de maan, de Hond in de pot*, ofschoon het namen van uithangteekens zijn, tot één zal willen zamenlijnen. Maar wanneer nu zulke namen van uithangteekens evenwel voorkomen als eerste lid van een straatnaam, dan wordt de verbinding toch noodig; om echter aan 't woord geen te zonderling voorkomen te geven, en de lezing gemakkelijk te maken, doet men 't met koppelteekens, aldus: Land-van-beloftesteeg, Balk-in-het-oogssteeg, enz.

Ik kan dit hoofdstuk niet eindigen zonder op eene onregelmatigheid te wijzen in de spelling van vele straatnamen, die meer en meer toeneemt en op de nieuwe naambordjes ruimschoots voorkomt. Ik bedoel het weglaten der *s* als teeken van den genitief of van het meervoud bij het eerste lid, wanneer het tweede lid met eene *s* begint. 't Is waar, dit is geen nieuwe fout; maar in onzen tijd, waarin men hoogen prijs stelt op zuiverheid van taal en juistheid van spelling, mag zulk een onregelmatigheid niet onopgemerkt blijven.

De eerste regel bij 't vormen van zamengestelde woorden is, dat elk der beide leden in zijn geheel moet blijven, en niet verminkt mag worden, of anders gezegd, al zijne letters behouden moet. Zoo dus het eerste lid eindigt met dezelfde letter, waarmee het tweede begint, moet natuur-

lijk die letter dubbel voorkomen. Eene straat, die dwars loopt, is een *dwarsstraat*, en een stuk van kunst een *kunststuk*, (al kan men dit zoo niet uitspreken), en ieder weet wel, dat *voortrekken* iets anders beteekent dan *voorttrekken*.

Een tweede regel bij 't vormen van zamengestelde woorden is, dat wanneer het eerste lid eene *s* heeft, als teeken van den genitief of van een meervoud, die *s* behouden moet worden, ook wanneer het tweede lid met eene *s* begint ¹⁾. Zoodat een ondeugende streek van een jongen een *jongensstreek* heet, en ieder ook wel weet, dat men, van den sluier eener bruid sprekende, moet spellen: *bruidssluijer*, en niet *bruidsluijer*, althans zoo men tot geen schromelijke vergissing wil aanleiding geven, — terwijl *krijgsmanstand* heel wat anders beteekent als *krijgsmansstand*.

Deze regels zijn geen spitsvindigheden van taalgeleerden, maar in den aard onzer taal geworteld, en mogen dus niet verwaarloosd worden. En daar voor de straatnamen dezelfde taalregels gelden als voor elk ander soort van woorden, zoo mogen ook de naambordjes, die van overheidswege worden aangeslagen, daar geen strijd tegen voeren.

Wil men welligt, om de verwaarloozing van den genitief te verdedigen, op straatnamen uit Londen en Parijs wijzen, waarin dat ook wel geschiedt? — Men zal dan moeten erkennen, dat uit vreemde voorbeelden geen regel voor onze taal af te leiden is. Zij bewijzen integendeel, dat de vreemdelingen ons voorbeelden geven, die evenmin navolgenswaardig zijn, als die van onze vroegere stadhuisklerken en stedebeschrijvers, wier vrijzinnigheid in 't schrijven der namen toonde, dat zij die niet begrepen, en maakte, dat anderen die niet verstonden en verkeerd uitlegden.

Wanneer het tweede lid der zamenstelling met eenen anderen medeklinker dan de *s* aanvangt, laat men doorgaans het eerste lid de *s* als teeken van den genitief behouden, maar deze laat men dikwijls weg als het tweede lid ook met eene *s* begint. Dit is eene onregelmatigheid, die niet goed te keuren is.

Wil men welligt zeggen: »Waartoe dient het schrijven van dien dubbel sisklank, wanneer die in 't spreken toch tot een enkelen zamen-smelt? Wij twijfelen niet aan den genitief in deze zamenstellingen, en gelooven wel, dat b. v. Vondelsstraat dezelfde waarde heeft als »de straat van Vondel»; — maar waartoe *ss* te schrijven, daar wij die niet laten hooren? Als gij Vondelsstraat schrijft, spreken wij uit: *Vondelstraat*, en schrijven dit daarom ook.» —

Zoo men dien weg op wil, zal men een revolutie in de taal maken.

1) Zie het berigt vóór de *Woordenlijst* van D. V. en T. W. bl. XXXI. art. 21, en bl. XLIII. art. 66 en 67.

Er bestaat toch geen enkele reden om deze methode alleen op de straatnamen toe te passen, die in alle opzichten met andere woorden der taal gelijkstaan. Dan moet niet alleen elke dwarsstraat in een dwarstraat, en de Kruisstraat in een Kruistraat veranderen, zoodat in dezen laatsten naam niet meer het werkwoord *kruisen* maar *kruijen* te herkennen zou zijn; -- maar dan moet ook elke toetssteen in een toetsteen veranderen, d. i. een steen, niet meer om te toetsen, maar om er op te toeten als Triton op zijn toethoorn; en de oude ijsleë moet een ijsleë worden, — een sleë om er meë op 't Y te schuiven.

Ja, er bestaat dan ook geen enkele reden om de ss alleen zoo te behandelen; dan moeten alle dubbele medeklinkers er aan. Dan zien wij de koekraam in een koekraam (dat is: een kraam, waar koeijen verkocht worden) veranderen, en dan zal men ook (om nu maar weer tot de straatnamen terug te keeren) naast de Zandstraat geen Zanddwarsstraat, maar een *Zand-war straat* krijgen, en spoedig de heele naamlijst een *warboël* worden.

Liever zal men erkennen, dat ook bij de spelling der straatnamen de regels onzer taal in acht genomen moeten worden. Maar dan kan men ook de s van den genitief of van het meervoud niet, willekeurig, in den eenen naam handhaven en uit den anderen wegbannen.

Schrijft men Keizersgracht en Koningsplein, dan ook: Keizersstraat en Koningsstraat, en bij gevolg ook: Riddersstraat en Jonkersstraat.

Schrijft men Elandsgracht, dan ook: Elandsstraat; Snoekjesgracht, dan ook: Snoekjessteeg; Halvemaansbrug, dan ook: Halvemaanssteeg; Eenhoornsgang, dan ook: Eenhoornssluis. Maar daarentegen Osjesluis, omdat dit niet »de sluis van 't Osje" (gelijk de Osjesbrug op Oostenburg), maar eigenlijk de Ossiesluis is, — een verbastering van Ossensluis.

Schrijft men Bickerseiland, Bickersgracht, Willemspoort, dan ook: Bickersstraat, Willemsstraat, Eggertsstraat, enz.

Schrijft men Frederikspaleis, dan ook: Jonas-Daniël-Meijersplein; — Stadhouderskade, dan ook: Ruysdaelskade, Nikolaas-Witsenskade.

Schrijft men Vondelpark, dan ook: Vondelsstraat, en evenzoo: Pieter-Korneliszoon-Hooftsstraat, Ferdinand-Bolsstraat, Gerard-Dousstraat, Jakob-van-Campensstraat, Daniël-Stalpertsstraat, Pieter-Pauwsstraat, Huidekopersstraat, Falcksstraat, Maarten-Janszoon-Kostersstraat, Valckeniersstraat, Huddesstraat, Tulpsstraat.

Bij den naam van Van der Helst, komt de zwakke genitief te pas, dus: Van-der-Helstenstraat, gelijk men in de 17^e eeuw ook een Van-der-Helstendoelen kende ¹⁾.

1) Dit was de Handboogdoelen. Zie DR. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid* I D. bl. 165.

Of „Handboogdoel", wat even goed is. De naam der Schuttersgildehuizen heeft

Er zijn twee gevallen, waarin de *s* van den genitief *kan* (niet *moet*) worden weggelaten.

1°. Als het eerste lid der zamenstelling eindigt met eene *s* of *x*; als: Frans-Halsstraat, Konstantijn-Huygensstraat, Andrieskade, Marnixkade, Marnixstraat.

2°. Als het eerste lid der zamenstelling een uitheemsch woord is, dat op een klinker eindigt, als: Sarphatistraat, Spinozastraat.

Oudtijds echter gebruikte men in beide deze gevallen den zwakken genitief; zoo kwam van *Prins*: Prinsengracht, en van *Sint-Lucia*: Sint-Luciënsteeg. En te dien tijde zou men dan zeker ook gezegd hebben: Frans-Halsenstraat en Spinozenstraat, welligt ook Marnixenstraat; maar Sarphati zou toen denkelijk de *s* wel aangenomen hebben even als Antoni in Sint-Antonisbreestraat.

dit eigenaardige, dat hij met drieërlei spelling: DOEL, DOELE en DOELEN, en, wat nog zonderlinger is, ook met drieërlei geslacht voorkomt. Vergl. *de Uithangteekens*, II D. bl. 300.

De oudste vorm is echter Doel; daarom ook in 't begin der 17e eeuw: Doelgracht (zie bl. 16). En deze vorm is nog niet verouderd, en wordt doorgaans mannelijk genomen. Wagenaar koos de tweede spelling, en nam het woord vrouwelijk; maar de kasteleins gaven aan de derde spelling de voorkeur, en zijn door de schrijvers der „Woordenlijst” gevolgd.

VIERDE HOOFDSTUK.

OPMERKINGEN VAN VERSCHILLENDE AARD.

Als er naambordjes op de hoeken der straten worden aangeslagen, is niets eenvoudiger, dan dat op elk bordje één naam komt te staan. Zelfs al had eene straat in 't spraakgebruik der gemeente drie namen, die alle drie even oud schenen, dan zou men daaruit eene keuze moeten doen, en één van de drie tot officieelen naam verheffen en op het bordje doen prijken. Dit volgt uit het doel zelf van de instelling der naambordjes, en 't is dan ook de gewone en algemeene regel. Maar hoe eenvoudig deze regel zij, — toch alweër uitzonderingen. Op twee plaatsen ziet men hier bordjes met dubbele namen; aan 't noordelijk einde der oostzijde van 't Cingel leest men: »Kuip of Stroomarkt», en in de Plantage: »Groene- of Badlaan.» Waarom deze twee plaatsen een uitzondering maken en dubbelnamig zijn, is moeilijk te gissen; mogelijk weet niemand het. Men had bij de laatste kunnen volstaan met het enkele Badlaan, want »groene» is een adjectief, dat bij een laan vrij overvloedig is. En bij de eerste had men aan Kuip, als 't kortste en 't oudste, de voorkeur kunnen geven, te meer daar er nog een plaats is, die (al sedert anderhalve eeuw) de Stroomarkt heet, namelijk op Vlooijsburg.

Natuurlijk is 't — daar dwalen toch tot de menschelijke natuur behoort, — dat er weleens verkeerde namen aangeslagen kunnen worden. 't Is vroeger geschied en verbeterd, — daar spreek ik niet van; maar ik wijs op een paar nieuwe voorbeelden.

Op de bordjes aan 't Bickersplein leest men: Eilandsgracht. Dit is verkeerd. Dit plein draagt Bickers naam sedert meer dan twee eeuwen, en de Eilandsgracht is uitsluitend een waternaam, die zich nimmer aan kaaijen heeft medegedeeld, en wel om zeer klare redenen: aan de zuidzijde spoelt die gracht tegen de Houttuinen en aan de noordzijde langs

twee eilanden, die reeds bijzondere namen bezaten en dus den algemeen eilandsnaam van de gracht niet noodig hadden. 't Is wel waar, dat men den naam Bickersplein in Wagenaars Naamwijzer niet vindt, maar de Eilandsgracht vindt men daar evenmin. Er zijn een aantal pleinen, die bij Wagenaar ontbreken: onder anderen noemt hij 't Kattenburgerplein, dat een tegenhanger van 't Bickersplein is, ook niet.

Een andere verkeerde naam is te lezen aan 't Smallepad, bij de Breeuwersstraat en de Slooterdijkstraat. Er staat daar: Smallepadsgracht, wat eene vergissing is. Het Smallepad loopt van 't Haarlemmerplein tot aan de Zoutkeetsgracht; 't was van ouds het smalle pad langs de binnenzijde van de schans. En Smallepadsgracht is alweer een waternaam: 't is de gracht tusschen de westzijde van 't Realeneiland en 't noordeind van 't Smallepad.

En of de wandelaar, die aan de Bogt achter de Oude Kerk een bordje vindt met den naam »Oudekerksplein», zijn oogen zal kunnen dwingen, in die enge en kromme steeg een plein te zien, mag men welligt betwijfelen.

Dit doet ons aan naamsverhuizing denken, die in vroeger tijd ook weleens plaats vond, schoon 't niet altijd duidelijk is, wat daartoe aanleiding gaf. 't Spreekt van zelf, dat in den tijd, toen straten en steegjes hun naam kregen naar een uithangteeken, een bewoner of een beroep, met het verhuizen van gezegden bewoner of 't uithangteeken of 't beroep, de naam ook verhuizen kon, en hierover uit te weiden is onnoodig. Maar ik vind een andere naamsverhuizing, die moeilijk te verklaren is. De Dam is oorspronkelijk wat nu de Vijgendam heet; het plein, dat nu de Dam heet, heette vroeger de Plaats; en de Vijgendam lag van de Zoutsteeg tot dit plein. Maar reeds in het laatst der 15^e eeuw was de naam Dam op de Plaats overgegaan, daar de eigentlijke Dam toen de Middeldam genoemd werd; de Vijgendam echter is eerst in het jaar 1526 aangelegd, en in de 17^e eeuw verhuisde die naam naar den Middeldam.

Ik vermoed, dat bij 't Hekelveld ook een naamsverhuizing heeft plaats gehad. Al meer dan twee eeuwen draagt het gedeelte van den Nieuwezijds-achterburgwal tusschen het Kattegat en den Nieuwendijk dien naam ¹⁾. Maar in 't midden der 16^e eeuw lag er een pleintje tusschen de Smidssteeg en de Zwartebijlssteeg ²⁾, en dit was denkelijk het Hekelveld. Een halve eeuw later was 't betimmerd ³⁾, en toen zal de naam op de gracht zijn overgegaan.

1) „De westzijde van de Nieuwe-zijts Achter-Burgwal, tot het dwars-bruggeken, over het Kattegat gelegen, het *Hekel-veld* genaamt.” ISAAC COMMELIN, omstr. 1650, in DOMSELAER, *Beschr. v. Amst.* III B. bl. 226.

2) Blijkens de groote houtsneëkaart van Korn. Antsz. van 1544.

3) Blijkens den plattegrond van Petrus Bastius van 1597.

Sommige namen hebben zich uitgebreid. Ik bedoel hier niet zoozeer 't verlengen van straten bij gelegenheid eener vergrooiting der stad, waardoor, bij voorbeeld, de Brouwersgracht van een klein grachtje tot een groote gracht, en de Vijzelstraat van een kort straatje tot een lange straat is aangegroeid, maar veeleer het uitbreiden van den naam over een ander deel straats, dat reeds in 't bezit van een eigen naam was. Ziehier vier voorbeelden.

De naam Kalverstraat was aanvankelijk beperkt van den Dam tot de Kapel; het gedeelte van de Kapel tot de Osjesluis heette de Byn-dewijck of Binnenwijk, en dat over de Osjesluis de Ossenmarkt ¹⁾; maar de Kalverstraat rukte voort, eerst over de Binnenwijk heen en toen tot aan de tegenwoordige Muntsluis.

De naam Nieuwendijk reikte eerst slechts van de Oude-Haarlemmer-sluis tot de Kolk; — het eene eind tot den Dam heette van ouds de Windmolenstraat; het andere tot de Nieuwe-Haarlemmersluis de Pieter-Jakobsstraat ²⁾. Maar de Nieuwendijk breidde zich regts en links uit van den Dam tot de Haringpakkerij. — De Warmoesstraat had vroeger maar half zooveel te beteekenen als nu; zij kwam niet verder dan tot de Oude Kerk. Het beste deel, van daar tot den Vijgendam, was de Kerkstraat; maar het minderdeel kreeg de overhand en maakte zich meester van 't geheel. — De Gelderschekaai reikte vroeger niet verder dan van de Nieuwmarkt tot de Waterpoortssteeg; zij heeft later zich uitgebreid tot den Schreijershoek.

Namen, die aan eene kaai behoorden, zijn overgebracht naar de andere zijde der gracht.

De zooeven genoemde Gelderschekaai was, ook toen zij zich reeds uitgebreid had tot den Schreijershoek, bepaald tot den éénen kant der gracht; de geheele overzijde heette, zelfs nog in Wagenaars tijd, de Lastage. Maar daarna is de eerstgenoemde naam het water overgestoken en heeft zijn gebied verdubbeld.

't Zelfde is met de Oudeschans gebeurd. Dit is een historische naam, die alleen aan de westzijde behoorde, waar de fortificatie in de 16e eeuw gelegen heeft. De overzijde der gracht heette Uilenburg. Doch hier was reeds vóór Wagenaars tijd de naam Oudeschans naar gezegde overzijde overgebracht, om den naam Uilenburg naar een achterstraat te verdringen.

Zoo ging 't echter niet bij alle wateren. De boogvormige kaai, die

1) Nog in 't begin der 17e eeuw heette dat gedeelte der Kalverstraat de Ossenmarkt; als blijkt uit een pui-aanteekening betreffende Jan Ysbrantsz. Rodenburgh, koekbakker, wonende op de Ossenmarkt, aangehaald in *de Dietsche Warande*, VI D. bl. 260.

2) Volgens ISAAC COMMELIN, t. a. p. Er waren dus van ouds twee Pieter-Jakobsstraten, een aan de Oude en een aan de Nieuwe Zijde.

van 't Kamperhoofd naar den Montelbaanstoren loopt, heeft, als menig andere, den naam aangenomen van 't water: de Waal. Maar de overzijde, die, sedert 1644 de Binnenkant van 't Nieuwewaalseiland is, heeft zich niet laten verdoopen. — De westzijde van 't Rokin heeft ook, van den beginne af, den naam van 't water aangenomen; van de kaai op de oostzijde echter heette de eene helft (namelijk: van den Vijgendam tot de Langebrug) in de 17e eeuw de Utrechtschesteiger en de andere helft (van de Langebrug tot de Doelenstraat) de Oudeturfmarkt. Op de eerstgenoemde helft is de naam van de westzijde overgebracht; op de andere helft niet. En zoo ziet het Rokin driekwart zijner kaaijen onder zijne vlag, maar één vierdedeel steeds in oppositie.

Namen zijn somtijds uitgevonden bij wijze van tegenstelling met naburige namen. Het eiland Wittenburg had pas zijnen naam ontvangen, dien 't nog draagt, en waarvan wij den oorsprong later zullen vernemen, toen het al terstond van »den gemeenen man» nog een anderen kreeg, en wel dien van Hondenburg ¹⁾. Katten en honden behooren in de volkstaal bijeen, als uit een aantal spreekwoorden blijkt, en daarom kon 't volk van geen Kattenburg hooren of 't dacht er een Hondenburg bij: wat echter klaar bewees, dat het den eigentlichen oorsprong van den eersten naam niet begreep, want deze heeft met het dier, dat wij »poes» noemen, niets te maken, als wij ook later zullen zien. 't Is daarom dan ook maar goed, dat in den strijd om de overhand, de witte naam het veld behouden heeft en de honden weggeschopt zijn ²⁾.

Zoo verrees ook eens, door een geestigen inval van een zeventiende-eeuwer, die zich herinnerde, dat ieder zijn uil graag voor een valk houdt, tegenover Uilenburg een Valkenburg, en de Valkenburgerstraat bewaart er den naam nog van.

't Veranderen van namen verdient geen aanbeveling. Oude namen moeten bewaard, historische namen geëerbiedigd worden. Waar zou 't heen, zoo men hier aan veranderingszucht botvierde? vooral in onzen tijd, nu die zucht in de lucht zit! Wilde men haar botvieren, dan zou men een totale revolutie te weeg kunnen brengen, — een namen-revolutie, die de beoefening der historie onzer steden, welke al genoeg moeilijkheden oplevert, nog veel moeilijker zou maken. En waartoe?

1) FILIPS VON ZESSEN, *Beschr. v. Amst.* s. 185.

2) Van deze soort van naamgeving deelt prof. De Vries een aardig voorbeeld uit Leiden meê, in den *Taal- en Letterhede* 1e Jaarg. bl. 283. Van St. Klara had men een Klarensteeg; maar dit werd opgevat als *Klaresteeg* en toen kwam er een *Bran-dewijnsteeg* bij.

Om toe te geven aan het dwaze denkbeeld, dat de namen der straten de bewoners gelukkig of ongelukkig kunnen maken!! —

Eilieve! waar zou 't heen, indien men *alle* namen van straten op de hedendaagsche bewoners toepasselijk wilde maken? — Wordt men geadeld door in de Jonkersstraat te wonen? Of zalig, als men in 't Hemelrijk woont? Dan toch zeker ook niet ellendig, als men in een Ellendigesteeg woont! — Waren 't in den patriotschen tijd ook allen Prinslui, die op de Prinsengracht woonden, en waren er geen Keezen te vinden? Zullen 't allen Spinozisten worden, die in de Spinozastraat gaan wonen? Zijn allen, die in de Kalverstraat geboren zijn, — ach, geëerde lezer! tot dezen behoor ik ook! — zijn die kalven? —

Intusschen, hoe dwaas dit zij, wij hebben te Amsterdam reeds een voorbeeld van toegevendheid in dit opzigt, dat wij betreuren. Wij komen er later, te zijner plaatse, op terug, en gaan nu tot andere dingen over.

Elke plaats heeft van oudsher — en van ouds zelfs veel meer nog dan nu — hare eigenaardigheden in 't spraakgebruik. Tot de Amsterdamsche eigenaardigheden dezer soort behoort de zonderlinge gewoonte, steenen bruggen »sluizen” te noemen, ofschoon men in geen stad beter dan hier weten kan, wat sluizen zijn. Evenwel — om alle verwarring te vermijden — noemt men, ter onderscheiding van de zoogenaamde sluizen, de eigentlijke sluizen: »schutsluizen”, en zoo verstaat men elkaâr. De sluis met deuren is een schutsluis; de steenen brug met gewelfde bogen is een sluis; een onder »brug” verstaan de Amsterdammers bepaald een houten of nu, sedert eenige jaren, ook een ijzeren.

Alle verbeterd onderwijs, sedert bijna 70 jaren, heeft daar niets aan kunnen verbeteren; en al schrijven zelfs de taalgeleerden er verhandelingen over in den »Taal- en Letterbode,” zij zullen er niets aan veranderen: — 't is te diep ingeworteld. Men kan 99 maal betoogen dat het verkeerd is, en ten 100sten male praat men meê, als ieder ander. En men moet wel; 't gebruik is een tiran. Wie van Muntbrug wil spreken, zal uitgelachen of voor een vreemdeling aangezien worden; alle Amsterdammers zeggen Muntsluis, al hebben zij er nooit een sluis gezien. Zij kennen twee bruggen, die zij »de hooge” hebben genoemd, maar de eene is van steen, en de andere van hout, en de onderscheiding klaar: de Hoogesluis en de Hoogbrug, — de eerste over den Amstel, de tweede over de Wetering.

Vanwaar nu dit verkeerde spraakgebruik? — Daar het zoo diep ingeworteld is, zal het wel niet van gisteren zijn. En het heeft dan ook werkelijk zijnen oorsprong van vóór eeuwen.

Vóór de 17^e eeuw waren hier alle bruggen van hout, en zij hadden

zelfs houten leuningën. De sluizen daarentegen waren doorgaans van steen gemetseld. Toen ging dus de onderscheiding door. Maar in de 17^e eeuw werden er een aantal steenen bruggen gebouwd, en verdwenen ook allengs de houten leuningën, om door ijzeren vervangen te worden, »dat veel durabelder en beter is, ook veel heerlijker, netter, schoonder en profijtelijker», zei een schrijver in 1662. In dit jaar had Amsterdam 217 bruggen (behalve die toen in de nieuwe vergrooiting gebouwd werden) en onder dat getal waren toen reeds 87 steenen, die sluizen genoemd werden, zoo als: de Torensluis, de Donkeresluis, de Doelensluis, de Reesluis, de Lekkeresluis, enz. — die geen van allen immer deuren hebben gehad. En zooveel steenen bruggen er sedert nog bijkwamen werden ook als sluizen betiteld: de spraakmakende gemeente ging daarin voor, en 't werd in officieele stukken nagevolgd.

Een andere eigenaardigheid, die wel niet bepaald verkeerd te noemen is, maar toch somtijds tot misverstand leiden kan, is de neiging tot den verkleiningsvorm. Zoo werd de Prinsendag een Prinsjesdag, en de Hertusdag een Hertjesdag, welk laatste inderdaad tot misverstand en verkeerde uitleggingen aanleiding gegeven heeft, — waar ik evenwel hier niet over te spreken heb, — men kan er mijne »Volksvermaken» op nazien. Maar diezelfde neiging tot den verkleiningsvorm nemen wij ook in de straatnamen waar, en ziehier eenige voorbeelden: Snoekjesgracht, Baafjessteeg, Duifjessteeg, Korsjespoort, Jan-Hansjespad, Latjesbrug, Osjesluis, Grimnesjesluis. En een dezer namen althans heeft tot verkeerde uitlegging aanleiding gegeven, als wij later zien zullen.

Wat is het onderscheid tusschen »straat» en »steeg»? — De taalkundige verklaring dier twee woorden hopen wij te lezen in 't grootte Woordenboek, wanneer wij de zooveelste aflevering ontvangen; hier hebben wij slechts te doen met de beteekenis in 't spraakgebruik der stedelingen, en die leeren wij 't beste uit de spreekwoorden. »Men moet onderscheid maken tusschen straten en stegen». »Men moet stegen voor straten kennen». Het eerste wil zeggen, dat men ieder moet schatten naar zijn vermogen, en het tweede, dat men de minderen niet met de meerderen op ééne lijn moet stellen.

Uit beiden blijkt dus, dat de stegen de geringe, en de straten de vermogende burgers vertegenwoordigen; een straat moet dus grooter en aanzienlijker zijn dan een steeg. Dit is de algemeene regel, maar hoe is nu de toepassing? —

Er zijn een aantal straten en stegen, die volkomen gelijkstaan. Op den Oudezijds-voorburchwal had men (en heeft men op ééne na nog) op eene rij: de Sint-Annestraat, de Sint-Jansstraat, de Pijlsteeg, de Halsteeg en de Pieter-Jakobsstraat; — drie straten en twee stegen, allen

gelijk van lengte en breedte, in ééne rigting en op ééne maat; en wat het aardigst is, — de levendigste en voornaamste van allen, moest juist »steeg” heeten, de Halsteeg namelijk, die dan ook onlangs in een beter staat gebragt en boven de anderen verheven is.

’t Zelfde vinden wij elders: Koestraat en Barndesteeg, naast elkander en vrij gelijk. In de tweede vergrooting zien wij langs ’t Cingel een reeks van korte straten, die onderling weinig of niet verschillen, en, naar het toeval ’t wilde, straat of steeg genoemd zijn. Waarin munt de Driekoningenstraat uit boven de Romeinsarmssteeg, of de Sint-Jorisstraat boven de Geelvinkssteeg?

Nog opmerkelijker. Sommige stegen zijn breeder dan hare bureu, die »straat” heeten. Vergelijk eens de Stormsteeg met de Jonkers- en Riddersstraten, of de Halvemaanssteeg met de Bakkersstraat.

Welken regel heeft men nu bij die benamingen gevolgd? — Geene: ’t is aan het toeval overgelaten, en dit heeft inderdaad geene stegen voor straten gekend. En dat domme toeval heeft al vóór eeuwen zijne rol gespeeld, zelfs zoo, dat »straat” en »steeg” willekeurig afwisselden: b. v. Gasthuisstraat of Gasthuissteeg; Molenstraat of Gasthuismolensteeg; Vogelsteeg en Vogeldwarsstraat of dwarssteeg; Jan-Roodenpoortsstraat en Jan-Roodenpoortssteeg; Halvemaansstraat en Halvemaanssteeg.

Er is nog een derde naam, die tusschen »straat” en »steeg” zweeft, namelijk: »straatje”. Zoo hebben wij een Schippersstraatje, een Leliestraatje, een Klimopstraatje; maar niemand begrijpt, wat deze straatjes boven de gewone stegen verheft.

Andere namen, die tegenover elkander staan, zijn: »plein” en »veld”, »gracht” en »burgwal”.

’t Onderscheid tusschen plein en veld is duidelijk. De eerste naam werd gegeven aan een open plaats, die bestraat werd; de laatste aan eene andere, die onbestaat bleef, — in welk geval bij de vierde vergrooting ’t Amstelveld, ’t Drilveld en ’t Weesperveld verkeerden.

Wat gracht en burgwal betreft, — men zou welligt meenen, dat de laatste een oudere, de eerste een nieuwere benaming is, maar dat is toch zoo niet; reeds in de 14^e eeuw komt »de graft” evenzeer voor als »de burchwal”, en wij zullen straks zien, dat nog in ’t begin der 17^e eeuw beide woorden gelijke waarde hadden. Toen hield men den naam »burgwal” nog deftig genoeg, om zelfs van een Fluweelenburgwal te spreken; maar later veranderde dat, en bij de vierde vergrooting werd nog maar alleen een grachtje in een achterbuurt als burgwal betiteld, namelijk de Roetersburgwal; overal elders moest het toen »gracht” zijn.

Mr. J. van Lennep heeft ergens de opmerking gemaakt, »dat men te Amsterdam, in tegenstelling met elders, van den *wal* sprekende, ’t *water*

bedoelt, en niet den vasten wal, die er langs loopt, die integendeel *gracht* heet”¹⁾. — Volkomen juist is dat niet. Men gebruikt »wal” en »gracht” beiden zoowel voor het water als voor den vasten wal, die er langs loopt: immers men wandelt *op* de Keizersgracht, en de schepen varen *in* de Keizersgracht; en men vertelt, dat een kwàjongen *in* den wal viel, maar dat de kruijer met een haak toesnelde en hem weér *op* den wal trok. Met andere woorden van dezelfde soort is het evenzoo. Nu eens kan men in de krant lezen, dat er een vechtpartij heeft plaats gehad *op* de Gelderschekaai, en dan weér, dat er een drenkeling is opgehaald *uit* de Gelderschekaai.

Schijnbaar mag het zonderling wezen, dat wij voor straat en water dezelfde benaming hebben, toch is de verklaring eenvoudig. De watergracht en de straat, die er langs loopt, behooren bij elkander, en wie van beiden ’t eerst een naam krijgt, deelt dien terstond aan de andere meê. Damrak, Rokin, Amstel en Spui zijn waternamen; echter zijn ze aan de kaaijen daarnevens meêgedeeld, en met de namen van grachten en burgwallen is ’t evenzoo gegaan. Kreeg daarentegen de kaai ’t eerst een naam, dan deelde zij dien ook aan ’t water meê, dat er langs liep. Buiten twijfel is »schans” geen waternaam, en evenwel zegt men: »Er lag zooveel hout in de Oudeschans, dat er haast geen schip in varen kon.” Natuurlijk: zoodra de kaai de Oudeschans heette werd de breede gracht, die er langs loopt, deelgenoot van dien naam. De beteekenis van »schans” was vergeten; ’t was een eigennaam geworden, even goed voor water als straat. ’t Gaat met deze namen eenigszins als met de familienamen, die, schoon ze een mannelijken vorm hebben (zoo als: »Vischer”), ja zelfs op *man* uitgaan (zoo als: »Broekman”), zoowel door de vrouwen als door de mannen der familie gedragen worden.

Hier moet ik ook over burgen en burgwallen spreken, omdat daarvan weleens verkeerde uitleggingen gegeven zijn, die te ligt ingang vinden, vooral als ze in een geacht tijdschrift gelezen worden.

Toen Mr. W. J. C. van Hasselt, nu reeds een aantal jaren geleden, een verhandeling over ’t huis Zwanenburg schreef in *de Gids*²⁾, poogde hij daarin tevens eene verklaring te geven van de benamingen »burg” en »burgwal”, die verscheidene eilanden en grachten te Amsterdam dragen. ’t Is waar, Van Hasselt gaf die slechts als »eene gissing”, maar anderen hebben er gewigt aan gehecht, ’t betoog overtuigend gevonden, en ’t overgenomen³⁾. Toch is het ten eenenmale onjuist.

1) *Vondels werken*, III D. bl. 197.

2) Jaarg. 1842.

3) Zie *Vondels werken* door Mr. J. v. L. III D. bl. 413—415.

Van Hasselt leidde beide namen af van die »vele kleine torens en rondeelen», die in de 16^e eeuw »langs de bolwerken in de muren der stad stonden», en beriep zich op »de kaart van 1482», die hij nooit gezien heeft, want zij bestaat niet; ja, hij vond, om zijne gissing te kunnen uitwerken en zijn betoog volledig te maken, ook torens uit, die nooit bestaan hebben, zoo als: de Vlooienburg, de Rapenburg en de Zwanenburg. En hierop grondde hij de meening, dat toen die torens of burgen, bij de uitlegging der stad, werden gesloopt, »de grachten, straten en stegen, welke *in de nabijheid* werden aangelegd, hare namen van de gebouwen, die aldaar gestaan hadden, ontleenden.»

Mogelijk kan dit bij eene oppervlakkige beschouwing eenige waarschijnlijkheid hebben, doch ik zal u toonen, dat er niets van waar is.

Onder de muurtorens te Amsterdam kwamen er slechts drie voor, welke een naam droegen, die op »burg» uitging, te weten: Uylenburgh, Leeuwenburgh en Oude-leeuwenburgh. En ik zal duidelijkheidshalve u de plaats, waar zij stonden, aanwijzen met de hedendaagsche namen. De toren Uylenburgh stond aan den Kloveniersburgwal tusschen de Oudmanhuispoort en de Slijkstraat; de toren Leeuwenburgh tusschen de Munt- en de Doelensluis; de derde aan 't Cingel bij 't Boerenverdriet. En laat ons nu zien, waar onze burgen en burgwallen te vinden zijn.

Eilanden, wier naam op *burg* uitgaat, kennen wij er zes: Vlooienburg, Uilenburg, Rapenburg, Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg; terwijl in de 17^e eeuw ook het Nieuwewaalseiland somtijds Walenburg genoemd werd.

Grachten, die den naam van *burgwal* dragen, zijn: de Voor- en Achterburgwallen, Fluweelenburgwal, Grimburgwal, Kloveniersburgwal, Trippenburgwal, Groeneburgwal, Zwanenburgwal, Leprozenburgwal of Huiszittenburgwal, Houtkoopersburgwal, Blaauwborgwal, Roetersburgwal en Rapenburgsborgwal. Vroeger kende men nog eenige anderen: Sint-Luciëburgwal (de Boommarkt en Pijpenmarkt), Montelbaansburgwal (de Oudeschans), Markensburgwal (de Markensgracht) Heerendwarsburgwal (de Beulingssloot), Slooterdijkerburgwal (de Teertuinen), Zoutkeetsburgwal (de Zoutkeetsgracht) en de Heiligewegsborgwal, die gedempt en in het Koningsplein herschapen is.

Nu is er slechts een enkele blik op een plattegrond van Amsterdam noodig, om zich te overtuigen, dat geen van onze eilanden, die *burg* genoemd zijn, *in de nabijheid* van de plaats dier voormalige torens ligt; en bovendien ziet men, dat er geen de minste overeenkomst in de namen te bespeuren is dan alleen in dien van Uilenburg; maar de ligging van het eiland Uilenburg is zoo ver van die van den ouden toren Uilenburg verwijderd, dat hier aan geen verband te denken valt.

En wat de burgwallen betreft, — ook hier komt, op een enkelen na, de ligging in 't geheel niet met de oude bemuring overeen, terwijl ook de namen geen de minste overeenkomst met die der oude torens aanduiden.

De verklaring van Van Hasselt mist allen grond, en wie haar hebben overgenomen, hebben met hem gedwaald. De oorsprong der namen »burg» en »burgwal» is heel anders. Ik spreek eerst van den laatsten.

De burgwal was oorspronkelijk de wal om den burg, — de omwalling van een burg of kasteel. Bij elke omwalling heeft men natuurlijkerwijze ook eene uitgegraven diepte, eene gracht. Hier te lande was dat geen drooge gracht, maar eene gracht met water gevuld. En zoo ging de naam burgwal over op de watergracht rondom den burg.

De opkomende poortereien streefden in alles den adel na. De bemuring der steden in de middeleeuwen werd geheel naar 't model der burgen ingerigt. Even als de Baron zich met al zijne burgzaten binnen gracht en ringmuur, poorten en torens insloot, zoo deden ook de poorters. Daarom ook waren de middeleeuwsche steden zoo bekrompen, en woonden er de poorters zoo digtopeengedrongen. De middeleeuwsche stad was in aanleg geheel aan den adellijken burg gelijk, doch, wegens de talrijker bevolking, wat wijder van omvang; — zij had evenzoo hare gracht en haren ringmuur met poorten en torens. Hare bewoners noemden zich daarom ook *burgers*, en de overheden *burgemeesters*, meesters van den burg. En zoo werd dus ook de gracht, die den stadsmuur omspoelde, de burgwal genoemd: »der stede grafte ofte die burchwall.»

Zoo 't der poorterie welging, kon 't niet lang duren, of de stad moest vergroot worden; en dan raakte de burgwal, die eerst buiten lag, binnen, maar hij behield zijnen naam.

De burgwal, die te Amsterdam het eerst binnen de stad kwam, was de Voorburgwal, vermits er *achter* dezen toen een nieuwe burgwal gegraven moest worden; — en ook deze kwam op zijne beurt, bij voortgezette vergrooiting, als Achterburgwal almede binnen te liggen. En zoo werd van lieverlede »burgwal» eene algemeene benaming voor al de grachten der stad. Hebt ge 't niet dikwijls van Gijsbrecht gehoord?

De schepen branden al, en schitteren in 't Y,
En in de Diemermeer, en alle *burreghwallen*! —

In eene keur van 1614 werden de Heeren-, Keizers-, en Prinsengrachten genoemd: De drie groote graften ofte burgwallen.” — En zoo algemeen werd die benaming, en is het zelfs nog, dat Amsterdamsche vrouwen het water, dat ze uit de gracht scheppen (onverschillig uit welke),

»burgwalwater'' plegen te noemen. En dien naam vindt men evenzoo ook in de stads-keuren, onder anderen in eene keur op het maken der riolen van den 20ⁿ December 1686: »het ordinaris burgwal-water.''

Maar toen dan de burgwallen binnen de stad waren geraakt, was er voor de stadsgracht buiten den muur een andere naam noodig, en haar werd dien van »cingel'' gegeven; — een naam, die ten laatste, bij hernieuwde vergrooing, ook al weër binnen geraakte, zoodat toen de buitengracht »buitencingel'' genoemd werd.

De naam »burg'', die aan eenige eilanden in onze stad is toegekend, rekent ook zijne afkomst niet van de oude muurtorens, ja, heeft zelfs met den »burgwal'' geen verwantschap ¹⁾.

De burgen, waarvan hier sprake is, zijn aangeslibte, of, als men oudtijds zei, aangewerfde of opgewerfde ²⁾, opgehoogde en vastgemaakte gronden. De dijken heetten hier te lande van ouds ook burgen. In 1418 werd de Haarlemmerdijk, die van den dam in den Amstel tot den dam in 't Spaarne liep, genoemd: »de Zeeborch buten der Windmolenzijde poirthuys.'' En ook de Diemerdijk aan de andere zijde der stad heette van ouds »de Seeburch,'' en heet, althans gedeeltelijk, nog zoo.

Een burg is een bergplaats, waarin of waarachter men veilig geborgen is, — een *berch*, *burch* of *borch*. Een burg is in 't algemeen een sterkte ter bewaring en bescherming eener landstreek, onverschillig of die van steen, hout of aarde is. Een steenen huis, stein of stins, een toren of kasteel, is een burg; maar ook een dijk is een burg, die 't land tegen den natuurlijken vijand, het water, bewaart en beschermt; en daarom noemden onze voorouders den zeedijk »den zeeburg.'

En wanneer men een stuk lagen, lossen, opgeslibten grond had aangehoogd en vastgemaakt, zoodat het eene veilige woonstede aanbod en tegen den vloed bewaard en verzekerd was, dan werd ook die opgewerfde grond een burg genoemd. Van daar Uilenburg, Rapenburg, Walenburg, Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg buitendijks aan den Ykant, en Vlooienburg binnendijks aan den Amstelkant.

Het geslacht der straatnamen volgt de taalkundige regels; eenige weinige namen echter maken daarop een uitzondering.

Men zegt: het Cingel en het Droogbak, ofschoon beide namen volgens hunnen uitgang mannelijk moesten zijn. En hoewel »sloot'' vrouwelijk is, is toch Boomssloot onzijdig, waarom men dan ook zegt: Krom-Boomssloot en niet »Kromme-Boomssloot'', terwijl men wel: »Kromme palmstraat'' zegt, omdat dit woord vrouwelijk is.

1) Dit blijkt klaar uit het naast elkaâr staan der beide woorden, als in *Rapenburgsburgwal*.

2) *wt den watere opghewerpet*, A^o. 1417.

Ook de namen van eilanden, die op »burg» uitgaan, zijn allen onzijdig, hoewel »burg» mannelijk is. 't Onzijdig geslacht komt hier minder uit, omdat deze namen steeds zonder lidwoord gebruikt worden, maar zoo- dra er een bijvoegelijk naamwoord voor geplaatst wordt, verraaft het zich, b. v. »Het Oranjegezinde Kattenburg werd door de Vrijkorporisten veroverd en geplunderd.»

Opmerking verdient het ook, dat de straatnamen, ter plaatsaanduiding, verschillende voorzetsels vorderen, en wel een dezer drie: *op*, *in* of *aan*; b. v. »Eerst woonde hij in de Kalverstraat, toen op den Nieuwendijk en nu aan den Zandhoek.»

Aan komt het minst te pas; alleen bij namen van uithoeken, zooals: de Zandhoek, de Schreijershoek, 't Kamperhoofd, 's Gravenhekje, Keer- weër, 't Rottenest, 't End van de wereld.

Op komt voor alle namen, die uitgaan op gracht, burgwal, kaai, eiland, burg, plein, markt, veld, dijk, dam, weg, pad, kant, sloot of slootje, hof of hofje.

In daarentegen wordt gebruikt bij alle namen, die uitgaan op straat, steeg, gang, slop, buurt, poort, park, laan, gat, hoek — voor zooveel namelijk dit laatste woord een buurt en niet een uithoek beteekent, zooals: Jodenhoek, Walenhoek, Blindehoek, Duivelshoek; — alsmede bij de namen, die werk- of bergplaatsen aanduiden, als: Haringpakkerij, Teertuinen, Houttuinen.

Zes straten maken hier een uitzondering: de Leidschestraat, Utrecht- schestraat, Weesperstraat, Reguliersbreëstraat, Sint-Antonisbreëstraat en Jodenbreëstraat. Men woont of gaat *op* en niet *in* deze stra- ten Ongetwijfeld hebben zij die onderscheiding aan hare breedte te danken ¹⁾, waarom ze niet als »beslote straten» ²⁾ werden aangemerkt: ze waren te wijd om er *in* te wonen; men woonde er als *op* een plein. 't Zijn dezelfde straten, die weleer in 't midden der »grootte steenen» door een dubbele rij overlans liggende keijen in tweeën gedeeld waren, en door de oude Amsterdammers »dubbele straten» genoemd werden.

Ten laatste. Over den oorsprong of de afleiding der namen Y en Am- stel behoef ik eigenlijk niet te spreken, want het zijn geene straatna- men, — het zijn geografische namen.

De straatnamen zijn in de stad geboren; maar de namen Y en Amstel zijn veel ouder dan de stad zelve, want zij dagteekenen uit den tijd der

1) Andere redenen, die hiervoor uitgedacht zijn, hebben geen grond.

2) Dit woord ontleen ik uit cene keur van 15 April 1614.

vroegste bewoning van dit laag en waterachtig gouw, — een tijd, die zich in den nevel der onbekende oudheid verbergt. Het Ye bruischte reeds als »die wilde zee» van Tyeort langs Ostsagem en Westsagem tot Spernerewald en Felisun, en de Amestelle rolde zijne donkerblauwe golven langs oevers, die zich verscholen achter 't riet, het Ye in den schoot, eeuwen lang vóórdat er nog een Amsterdam bekend was.

Y en Amstel behooren ook niet binnen de stad, maar liggen er buiten, en voor zooveel de Amstel zijnen uitloop door de stad heeft, stroomt hij toch in zijn eigen bed, dat ouder is dan de oudste oorkonden melden. Hij heeft geen weg gekozen door de stad, maar de stad heeft een plaats gezocht aan zijne boorden; en al heeft hij 't geduld, dat men zijn bed van tijd tot tijd enger tusschen kaaijen prangde, ja zelfs hem een dam voor de borst wierp, toch heeft hij zijn rang als landstroom gehandhaafd, die de stad in tweeën deelde: de Oude Zijde en de Nieuwe Zijde; — welke deelen zelfs weleer in menig opzigt elk haar eigen huishouden hadden.

Maar is 't waar, dat Y en Amstel ouder dan Amsterdam zijn, niet minder waar is het, dat zij, zoolang Amsterdam bestaat, altijd een naauwe betrekking tot de stad hadden. Zonder Y en Amstel zou er nooit een Amsterdam gekomen zijn, maar zonder Amsterdam zouden Y en Amstel nooit vermaard geworden zijn. Door Y en Amstel is Amsterdam groot geworden, maar toen 't groot geworden was, beheerschte 't Y en Amstel.

Aen d' Amstel en aen 't Y, daer doet sich heerlyck ope
Sy, die als Keyserin de kroon draeght van Europe,

zong Vondel. Ja, in dichterlijke taal heette Amsterdam zelf dikwijls Y en Amstel; en als een Amsterdamsch poëet, die elders tot professor benoemd was, zijn afscheidslied aanhief, klonk het:

Y en Amstelstroom! u groet ik.

Welk groeten weleer op de Nieuwebrug geschieden kon; maar wie nu 't Y groeten wil, moet naar de Oranjesluizen wandelen.

Om den wille nu dier naauwe betrekking tot Amsterdam, wil ik Y en Amstel, ofschoon zij geen straatnamen zijn, toch niet stilzwijgend voorbijgaan, en plaats ze daarom in dit hoofdstuk.

De namen Ye en Amestelle zijn beiden afkomstig van den wortel *aa*, *ae*, *ee*, *ie*, *ye*, *ei* (bij onze naburen ook: *ey*, *ea*, *eau*, *œ*, enz.) die *water* beteekende, en waarvan zoo talloos vele stroom- en plaatsnamen zijn afgeleid.

Ons Y beteekent dus eenvoudig: het water, — en was de naam dien de vroegste bewoners van het gouw Amestelle zeer natuurlijk gaven

aan den breeden zee-arm¹⁾, die ten noorden hun natuurlijke grens vormde.

Nu nam de genoemde wortel gaarne de *m* achter zich. *Aam*, *aem*, *ame*, *eem*, enz. drukken allen water uit, en wij vinden die, hetzij zelfstandig, hetzij in samenstelling, in een groot aantal namen, gemeene zoowel als eigennamen, terug, waarvan ik hier geen lijstje zal geven, daar wij nu alleen met *ame* te doen hebben. Dit beteekent „water”, en *stelle* „plaats of plek”²⁾. Even als dus ’t Friesche Ameland een land in het water of een eiland beteekent, zoo is ons Amestelle een waterige plek of een waterrijk oord. En dat de rivier, die er doorloopt, denzelfden naam draagt als ’t land, is niets buitengewoons; maar wel bewijst het gemis van een eigen naam, dat onze Amstel van ouds niet, gelijk zijn buurstroom de Vecht, behoord heeft tot de hoofdstroomen of koninklijke waterwegen, waar langs de koophandel en scheepvaart gedreven werden, maar slechts een onbeduidende landrivier was, waarom ’t dan ook niet te verwonderen is, dat de naam in geen zeer oude charters gevonden wordt. Onze rivier kreeg eerst beteekenis toen onze stad aan haren mond verrees.

1) De geschied- en oudheidkundigen hebben doorgaans het *Y* in de middeleeuwen als een smal water beschreven of getoekend. „Het *Y*, dat nu als een groote en breede stroom Amsterdam bespoelt, was certijds klein en smal,” zegt Pontanus (*Rerum et Urbis Amst. Lib. I. Cap. 5*). — En Soeteboom verhaalt, dat het *Y* in vroeger eeuwen zoo smal was, dat men er met een plank overging van de Zaan naar Slooterdijk (*Beschr. van Oudt-Zaanden*, bl. 21).

Geloove dat, wie wil, — schoon ik het nimmer doe!

Graaf Floris getuigt juist het tegendeel. Hij noemde in 1285 het *Y* een „wilde zee”, en verklaarde dat die „veel land plagt te bederven” (*Handv. van Haarlem*, bl. 27). Dat doet geen sloot, waar men met een plank over gaat.

De historie der plaatsen aan ’t *Y* gelegen, vooral aan den zuidelijken oever en den westelijken hoek, bewijst, dat deze zee-arm in de middeleeuwen veel breeder geweest is, dan hij in de 17e eeuw was. Hij heeft althans sedert de 14e eeuw voortdurend land gevormd en zijn bed versmald.

2) Prof. M. DE VRIES, *Middelnederl. Woordenboek*, bl. 34 op ACHTERSTELLE.

TWEEDE AFDEELING.

De Straatnamen in het bijzonder beschouwd.

EERSTE HOOFDSTUK,

WAARIN BEHANDELD WORDEN DIE NAMEN IN HET OUDSTE GEDEELTE
DER STAD, WIER AFLEIDING LICHT VERSPREIDT OVER DEN
VROEGSTEN TOESTAND VAN AMSTERDAM.

Plaats u eens midden in de Warmoesstraat, ongeveer tegenover de Oude Kerk; — gij bevindt u dan in de oudste, en tevens van ouds de aanzienlijkste straat van Amsterdam. Het gedeelte, dat begrepen is tusschen de Kerk en den Vijgendam, heette in de 14de eeuw de Kerkstraat, omdat zij de toegang was tot de, destijds éénige, kerk der stad; en in de 15de ook wel Oudezijds-kerkstraat, omdat er toen reeds eene tweede parochiekerk aan de Nieuwe Zijde gesticht was, die wij nog de Nieuwe Kerk noemen, ofschoon zij ook al meer dan vijfdehalve eeuw oud is. Zelfs nog in 't begin der 17e eeuw zei en schreef men Kerkstraat. Toen de oude Joost van Vondel, 's Dichters vader, den 12den Februarij 1608 ten grave gedragen werd in de Oude Kerk, werd in het grafboek aange teekend: „woont in die Kerkstraet in die Trou.”

Maar het andere deel der straat, van de Kerk tot aan de Sint-Olofs-poort, heet van den vroegsten tijd af Warmoesstraat, en die naam is afkomstig van de warmoestuinen, die destijds lagen, waar men nu huizen ziet, en die zich van hier af uitstrekten tot aan den Zeedijk. Toen het tweede decennium der 17e eeuw aanbrak, begon de naam van Warmoesstraat dien van Kerkstraat allengs te verdringen, en zich uit te breiden tot aan den Vijgendam. Op den 20sten November 1610 ging de dichter Vondel met zijne Maryken de Wolff ten aanteekenen, en er werd in het puibook geschreven: „wonende in de Warmoesstrate.” En toen hij, zeven en een half jaar later een kind in de Oude Kerk ter aarde bestelde, werd evenzoo in het grafboek geschreven: „wonende in de Warmosstraet in de Trow.” Evenwel bleef de naam Kerkstraat nog eenige jaren in 't spraakgebruik voortleven, totdat hij met het toen levend geslacht uitstierf. En na 't midden der 17e eeuw, toen

er een nieuwe Kerkstraat verrees, die wij nog bij dien naam kennen, was de oude allang vergeten.

Uit de bijgebragte voorbeelden ziet gij tevens, dat er te dien tijde in de spelling der straatnamen nog al verscheidenheid was; nu eens lezen wij: *Warmoesstraet*, of *straat* of *strate*, dan: *Warmosstraet*, *Warmestraet* of *Wermstraet*. En gelijke verscheidenheid vindt men ook bij de meeste andere namen. Wat was men toen nog ver van de geestverheffende en heilaanbrengende speleenparigheid verwijderd! 't Was dan ook nog wel 180 jaren vóór dat fameuse jaar der één- en ondeelbaarheid, waarin een staatsdienaar belast zou worden met de grootsche taak, die weldaad den volke deelachtig te doen worden ¹⁾. — Maar wij nu? Wij, die er al zeventig jaren meê in de weer zijn geweest, — hoever hebben wij 't nu in de speleenparigheid gebragt? — Als we een »Woordenlijst» hebben ontvangen, die ons precies leert, hoe 't wezen moet, dan komt een tweede druk van diezelfde lijst het ons weêr anders leeren ²⁾.

Niet ver van hier, aan onze linkerhand, vinden wij ook den Niezel. Deze niet zeer welluidende naam is eene verbastering van den oorspronkelijken naam *Liesdel*, zooals men nog in de 17^e eeuw schreef, en sommigen schreven: *Liesdael* ³⁾. Evenwel vindt men ook *Nyesdel* reeds in 1481; en in de 17^e eeuw lieten sommigen zelfs den medeklinker geheel weg en schreven »de Ysel;» doch de neusklank hield den boven- toon, en de straat bleef Niezel heeten, — een woord, dat gantsch geen beteekenis heeft, terwijl *Liesdel* goed Hollandsch is. Onbegrijpelijk is het, hoe een onderzoeker der Amsterdamsche oudheden ⁴⁾ van *Liesdel* een *boomgaard* heeft kunnen maken en dat anderen dit nageschreven hebben. Ieder kent het *lies* of *lis*, eene ruigte, die in moerassen groeit; en *del* beteekent laagte. Wat men in bergachtige landen een *dal* noemt, heet bij ons een *del*; geen jager in ons duin, die de beteekenis niet kent. Bij oudere en nieuwere dichters komt het woord in dien zin voor. Zoo bijv. Vondel.

En blaesen over duyn en del, ⁵⁾

en Mr. D. J. van Lennep:

'k Schuw de eenzaamheid van duin en del,

Want ach! ik mis mijn jagtgezel. ⁶⁾

1) Zie Art. 15 der Instructie voor den Agent der Nationale opvoeding van 18 October 1798.

2) Zie het „Voorbericht voor den tweeden druk” der Woordenlijst door Prof. M. de Vries.

3) I. COMMELIN in DOMSELAER, *Beschr. v. Amst.* III B. bl. 219.

4) G. VAN ENST KONING, over wien men kan nazien Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, II D. — Nageschreven is 't door C. VAN DER VIJVER, *Geschiedk. Beschr. v. Amst.* IV D. bl. 347.

5) *Gijsbrecht, Rey van Edelingen.*

6) *Lijkklagt op Fingal, mijn jagthond.*

Maar ook buiten het duin is het woord nog in gebruik: bij Broek op Langendijk liggen twee poelen, de eene heet Oosterdel, de andere Zuiderdel; in Geestmerambacht: Wittendel, Kromdel, Grafdel, Heinkensdel, Herpendel. En zelfs langs Amstels straten is de naam gantsch niet onbekend, en hoort men dikwijls genoeg van een »morsig del” gewagen. Liesdel is dus eene laagte met lis begroeid, en zoo was die plek werkelijk oudtijds gesteld. In de 15^e eeuw werd zij tot bleekvelden gebruikt.

Voegt men nu hierbij, dat de Oudebrug al vroeg in wezen was, en dat het Ywater veel digter bij die brug spoelde dan tegenwoordig of onlangs, zoo is dit weinige reeds voldoende om een denkbeeld te geven van den oudsten toestand van Amsterdam.

Indien men van den Middeldam afkwam en links omsloeg, zag men vóór zich eene straat aan weërszijden met houten huizen bezet, die op de Kerk aanliep, en daarom de Kerkstraat heette. Die houten huizen waren geteerd in plaats van geschilderd, en hadden riete- of stroodaken; — welke manier van huisbouw nog lang in de mode bleef, en het u begrijpelijk kan maken, dat Amsterdam wel tweemaal door brand bijna geheel vernield werd. Volgde men deze straat tot aan het Kerkhof, dat nu het Oudekerksplein is, dan hielden verder, ten minste aan de rechterhand, de huizen op, en men zag een streek warmoesland vóór zich, die tot aan den Zeedijk reikte. De straat, die langs deze warmoestui-
nen Ywaarts geleidde, heette dan ook zeer eigenaardig de Warmoes-
straat. Wandelde men deze nu verder langs, zoo had men eerst aan de linkerhand de Oudebrug, waarop een blokhuis gebouwd was; daarna ter rechterzijde een moeras, met lis en ruigte bewassen, na de Niezel; en weinige schreden verder stuitte men reeds aan het Y. — Zoo was het magtig Amsterdam in zijne eerste gestalte. En omdat dit vlek op den oostelijken oever des Amstels, regt tegenover het kasteel van Gijsbrecht (waarmede het over de Oudebrug gemeenschap had) gebouwd was, zoo is die zijde der stad, hoe ook later vergroot, door alle eeuwen heen, de »Oude Zijde” blijven heeten.

Begeven wij ons nu naar den Vijgendam, wien die snoeperige naam van regtswege niet toekomt. Deze dam is de eigentlijke kern der stad: het is de Amsteldam, — of naar de spelling der 13^e eeuw, de *Amestelledamme*, — de dam, die in den Amstel gelegd was, en waarvan de geheele stad haren naam ontleent. Later, toen de stad zich landwaarts in uitbreidde, kwam deze Amsteldam in het midden te liggen, en werd daarom van toen af de Middeldam genoemd, zooals hij heette tot diep in de 17^e eeuw, en nog behoorde te heeten; want die zoetsappige naam van Vijgendam is hem wederregtelijk opgedrongen. De eigentlijke Vijgendam

was de straat van de Zoutsteeg tot den Dam; hij werd aangelegd in 1526, en omdat even te voren de Regeering op diezelfde plaats eene lading bedorven vijgen uit een lek schip had laten overboord werpen, was die nieuwe burgwal met dien naam vereerd. »Int selfde jaer een »nuwe burchwal ¹⁾ gemaekt, streckende van de Soutsteeghe tot den damme »toe, genaempt Vijghendamme, omme arghe vijghen dairin geworpen;” zoo leest men in het eerste Groot-Memoriaal, en elders weér van huizen staande »op den houck van de Zoutsteeghe ende Vijghendam.” En in den grooten plattegrond van Balthazar Floriszoon, die in 1625 is uitgegeven, leest men ook nog »Vijgendam” op de kaai tusschen de Zoutsteeg en den Dam. Maar in de 17e eeuw is die naam van lieverlede overgegaan op den Middeldam, hetgeen wel eenigszins zonderling schijnt, maar niettemin zeker is.

Het plein, dat wij den Dam noemen, heeft ook niet altijd dien naam gedragen. Het heette van den beginne af »de Plaetse” en zoo heette ’t nog in 1577; — in de 16^e eeuw ook wel het Marktveld en in de 17^e eeuw soms de Groote Markt. Toch is de naam Dam ook al vrij oud, want reeds in eene ordonnantie van 1481 komt het plein bij herhaling onder dezen naam voor. En nu hadden in den Franschen tijd de Amsterdammers, bij alle andere grieven, ook nog deze, dat hun oude beroemde Dam werd verdoopt tot Napoleonsplein ²⁾; maar zij moesten zich hierover te eerder troosten, omdat zij eenige jaren vroeger zelf de dwaasheid hadden gehad, om dien »Revolutieplein” te noemen, en er, hand aan hand, om »blikken Jan” te dansen ³⁾.

Oorspronkelijk was onze Dam veel kleiner dan tegenwoordig; hij is tegelijk met de stad zelve grooter geworden. Eerst, in de eerste helft der 16^e eeuw, door het sloopen van een aantal huizen aan de zijde van den Middeldam, die de Regeering tot dat einde had gekocht en overgenomen; — later, in het midden der 17de eeuw, door het nieuwe stadhuis veel verder achteruit te plaatsen dan het oude gestaan had, en tevens door het wegbreken van een blok huizen, dat vóór de Nieuwe Kerk stond, waardoor ook de Vogelsteeg (de toenmalige Kippenhoek) kwam te verdwijnen. Eene nieuwe verruiming had de Dam aan koning Lodewijk te danken; want toen hij »’t beroemde kapitoel van Aemstels achtbre vaders,” betrokken had, werd de Oude Waag, die eeuwen lang den handel had gediend om welvaart over de stad te verspreiden, — die Waag, wie de dichters dus hadden laten spreken:

’t Bezwaren van mijn schaal verligt den last van ’t Land!

1) Merk op, dat hier de naam „burgwal” gebruikt wordt, voor hetgeen wij thans „kade” noemen.

2) Of eigenlijk: *Place Napoleon*.

3) Zie mijne *Volkswermaken*, bl. 432.

op zijn' last omvergehaald. Immers, men kon onder eenen Napoleon ook de handelsgebouwen wel missen! Die Oude Waag belemmerde Z. M. in zijn uitzigt; HOOGSTDEZELVE keek liever regtuit op de Vischmarkt; HOOGSTDEZELVE zag graag dikke vischwijven en bolle meiden!

Maar die Vischmarkt en die wijven zijn nu ook al verdwenen. Want bij 't stichten van de nieuwe Beurs bekwam de Dam op nieuw eene aanmerkelijke vergrooting. De oude Groote Vischmarkt, die van 't begin van Amsterdams aanzijn af, altijd op de Damsluis was geweest, werd onmeêdoogend verjaagd naar de Gelderschekaai; geen verkregen regten mogten hier gelden; en het vischwijven-geschreeuw maakte plaats voor het veel fatsoenlijker geschreeuw in den effektenhoek!

Over den Dam zijn wij gekomen aan de Nieuwe Zijde, en hebben den Nieuwendijk vóór ons. Die *Nieuwendijk* is nu al *overoud*, maar toen de naam ontstond was het werkelijk een *nieuwe dijk*, aangelegd voor vier en een halve eeuw geleden van de Kolk tot aan de Haarlemmersluis. Het andere einde (van den Dam tot aan de Kolk) bleef den naam van Windmolenstraat behouden, die de oudste naam is in dit deel der stad, en ontleend van den eersten windmolen hier ter stede, die vóór 1336, en waarschijnlijk reeds vóór 1300, gestaan heeft bij de bogt van den Nieuwendijk, en die toebehoorde aan graaf Willem III zelf.

Vergun mij hier een drietal opmerkingen. Voorceerst, dat het beroep van molenaar van ouds wel bijzonder aanzienlijk geweest is, vermits de graaf van Holland zelf in dat vak deed; immers, naar het regt van dien tijd, mogt niemand koren malen dan op 's Heeren molen. Zijn opvolger, Willem IV, deed hier nog een' tweeden windmolen bouwen aan de andere zijde der stad, tegen den Zeedijk, waar nog de Molensteeg is. En op het einde der eeuw was er nog een derde bijgekomen, aan den Amsteldijk, dat is: aan de Kalverstraat omstreeks den Heiligeweg, die almede het eigendom van den graaf was. In een brief van 1402 vindt men deze drie molens bij elkander met deze woorden: »de moolen buten der Bynwikerpoort tot Aemsterdam», de laatstgenoemde: »de moolen uptie westzide van Aemsterdam», de eerstgenoemde; »de moolen uptie oistzide van Aemsterdam», die op den Zeedijk.

Graaf Albrecht verpandde in dat jaar deze drie korenmolens met nog een aantal andere goederen en pachten aan Amsterdam, omdat de stad hem eene groote som geleend had (à 10 pCt.), welk geld hij noodig had tot den oorlog tegen Jan van Arkel.

Ten tweede: hoewel men leest, dat Kornelis Kornelisz. van Uitgeest in 1592 den eersten houtzaagmolen, en Leeghwater in 1604 den eersten achtkanten oliemolen met stampers bouwde, zoo zijn echter de windkorenmolens in Holland al vrij wat ouder.

Ten derde: het bestaan van die drie molens alhier in de 14^e eeuw bewijst, dat Amsterdam toen al vrij sterk bevolkt moet zijn geweest, — immers sterker dan men zich gemeenlijk voorstelt. Amsterdam was omstreeks 1400, gelijk ook uit andere omstandigheden te bewijzen is, reeds zeer volkrijk, zeer scheeprijk en geldrijk bovendien.

Na dezen kleinen uitstap keeren wij tot ons onderwerp terug. Tusschen den Nieuwendijk en Warmoesstraat ligt het Damrak, dat is: het rak of de vaart naar den Dam; wat zij, die in 't begin der 17^e eeuw dezen naam verbasterden tot »den Ammerack», niet meer begrepen schijnen te hebben. In de 14^e eeuw heette dit water de Haven, en men behoeft slechts een' blik te slaan op de ligging van den Middeldam, en de Beurs voor een oogenblik weg te denken, om overtuigd te zijn, dat onze voorvaderen, de eerste Amsterdammers in de 13^e eeuw, juist daarom dien Dam zoo ver binnenwaarts gelegd hebben, om zich daarvoor eene ruime haven te verschaffen. »Meer dan duizend schepen», zegt een schrijver van 1493, »kon men in die haven bergen.» Wij willen 't gelooven, ook zonder natellen. — De kaai, die langs het Damrak loopt, noemt men »Op 't Water», en die naam is al zeer oud, en van de vroegste betimmering afkomstig, toen de huizen, die aan de haven lagen, gezegd werden »op 't water» te staan, in tegenstelling van de andere huizen daar achter, die »op den dijk» stonden.

In vroeger eeuwen was de wal hier, van de Zoutsteeg tot aan het Y, veel breeder dan tegenwoordig, want hij werd toen tot een houtwal gebruikt. Maar in 1530 werd het hout verplaatst naar den Ykant, die later de Tesselschekaai genoemd is, en de huizen op het Damrak is men toen »begonnen uyt te zetten, gelijk die nu staan.»

Ten zuiden van den Middeldam, landwaarts in, breidde de stad zich in den aanvang der 14^e eeuw schielijk uit, zoo aan de Oude als Nieuwe Zijde, of langs de Nes en de Kalverstraat. Het water daartusschen werd het *Rak-in* genoemd, dat is: het *rak*, dat *in*waarts loopt, de binnenvaart. Dit *Rak-in* is verbasterd tot *Rok-in* en *Ruk-in*; ja, toen men eenmaal aan het verbasteren was, schreef men in plaats van *Rok-in* eenvoudig *Rok-uit*, gelijk b. v. Melchior Fokkens in zijne Beschrijving dezer stad, in 1662 uitgegeven, op bl. 310: »daar achter in de Nes, op 't Rokuyt, was 't vijfde klooster deser vrouwen St. Maria.»

Men schreef oudtijds ook voor Amstel of Aemstel dikwijls Amster of Emster, en nog leest men (als wij reeds opmerkten) aan een huis op den hoek der Raamgracht: D'EMSTER-KAY (de Amstelkaai). Is het wonder, dat men ook voor Amsteldam Amsterdam schreef? Die verwisseling van *l* en *r* is dus geene wanspelling van onze eeuw, en allerminst aan

het welbehagen van professor Siegenbeek toe te schrijven, gelijk onder anderen Witsen Geysbeek ergens deed ¹⁾. De eerste maal dat de naam der stad in een charter genoemd wordt, in 1275, heet zij *Amsteldam* (Amestelledamme); in de 14^e eeuw komt de *r* naast de *l*: *Aemstelredamme*, en reeds in 1389 heeft een authentiek stuk: *Aemsterdam*. Men ziet, het woord was toch al meer dan vier eeuwen oud toen de hoogleeraar het in zijn woordenboek opnam: waarlijk tijds genoeg om het burgerregt te verwerven! — Intusschen wekte dit geschil over *l* en *r* in het begin dezer eeuw, terzelfder tijd dat de Fransche Leviathan zich gereed maakte om ons met huid en haar op te slokken, zóó groote belangstelling, dat er door Barbaz »een boertig heldendicht» van geschreven en in Felix Meritis voorgelezen werd: »De oorlog om twee letters, of Amstel- en Amsterdam.»

De een roept staág: „Vivat de L!” en de ander: „Vivat de R!”
 En hunne donderstem schijnt die van Jupiter,
 Toen hij, die 't reuzendom in d'afgrond neêr zou donderen,
 Hen rotsen smeed op 't hoofd, en buldrend riep: „Van anderen!”

Wel was het een dwaze letterkrijg! — Wij hebben met onze tweederlei spelling alle reden van tevredenheid; in de dagen van ouds zag het er wat anders uit; de oude charters, die in de IJzeren Kapel rusten, leveren niet minder dan ACHTTIEN verschillende spellingen op van den naam onzer goede vaderstad. Ik geef ze hier in chronologische orde van 1275 tot 1596: *Amestelledamme*, *Aemstelredamme*, *Amestelredamme*, *Amstelredam*, *Aemsterdam* (1389), *Aemstelredam*, *Amstelredamme*, *Aemsterdamme*, *Amstredamme*, *Amsterdam* (1440), *Ampsterdam*, *Amstredam*, *Amsterdamme*, *Aemstredam*, *Haemsterdam*, *Amsterledam*, *Ambsterdam*, *Ambstelredam*.

Daar is nog een andere naam aan onzen Amstel gegeven, -- die van Goudewater; doch niemand denke hierbij aan goud, — dit was hier evenmin als in de Goudzee bij Marken en de Goudevaart bij Gouda te vinden. *Goude* is *gouwe*, en 't gouwewater is de rivier, die door het gouw stroomt. Natuurlijk behoorde de visscherij in 't gouwewater den Heer, en later zijnen opvolger, den Graaf; maar deze stond ze in 1389 aan de stad in eeuwige erfpacht af. De stad schonk in 1480 die visscherij aan de hand- en voetboogschutters, en kreeg die in 't midden der 17^e eeuw terug. Intusschen was de naam van Goudewater in Guldewater overgegaan, en nog in onzen tijd is de visscherij in het Rokin, den Binnen-Amstel en den Buiten-Amstel, tot aan het veer te Meerhuizen, onder dezen naam verpacht.

Maar het wordt tijd, dat wij den Amstel verlaten en linksaf de Nes intreden. Die naam heeft naauwelijks verklaring noodig; ieder weet, dat

1) *Apollineum*, II D. bl. 164.

in Holland een laag, waterig land Nes wordt genoemd, en als zoodanig op de kaarten overal te vinden is; ook onze Amsterdamsche Nes was weleer zulk een lage, natte grond met biesen bezet, — een moeras. Lang nog, ja tot vóór weinig jaren geleden, had men daar vaak een levendige herinnering van voor oogen, als, bij hoog water, op 't Rokin, vooral tusschen de Sint-Pieterspoort en de Lommerdssteeg, het water, niet slechts over den wal, maar tot voor de drempels der huizen stond. In de 14^e eeuw had men in de Nes eenige slooten gegraven en begon er woningen te timmeren en tuinen aan te leggen, en omstreeks 1400 werden er verscheidene kloosters gebouwd. Wagenaar meende, en hij had waarschijnlijk gelijk, dat de kloosterlingen dien lagen, waterigen grond verkozen, omdat hij 't goedkoopst en gemakkelijkst te krijgen was. Maar waarom juist in dien tijd zulk een aanwas van kloosters? — Dit wist Wagenaar niet, maar de hoogleeraar Moll heeft het verklaard. »De uitgang der 14^e en ingang der 15^e eeuw was een tijdvak, dat door onze voorvaderen, die het beleefden, met nadruk en teregt onderscheiden werd als het tijdvak der *nova* of *moderna devotio* ¹⁾. En daar die opgewektheid voor het religieuze leven zich vooral onder de vrouwen openbaarde, begrijpt men tevens, waarom 't meest nonnenkloosters waren, die er gesticht werden.

Het noordelijkste deel der straat, dat het eerst betimmerd is, van den Middeldam af tot aan de Sint-Pieterspoort, had nog een' afzonderlijken naam: Gansoirde; en ook deze naam heeft niets raadselachtigs, — zulk een waterachtige plek moest wel een *oord* met *ganzen* wezen. Aan het zuidelijk eind van de Nes vindt men het Gebed zonder end. Waarlijk, onze vaderen waren mannen, die de dingen bij hun' regten naam wisten te noemen. Tien kloosters, sommige met 50, sommige met 80 nonnetjes, lagen hier in eenen kleinen omtrek bijeen: het was er letterlijk een gebed zonder end!

Maar bedenk eens, aandachtige lezer! hoe wonderlijk de dingen op deze wereld al veranderen kunnen. De Nes is er een sprekend voorbeeld van. In de 14de eeuw een poel met biesen vol ganzengesnater; — in de 15^{de}

1) Prof. W. MOLL, *de Boekerij van 't St. Barberaklooster te Delft*, in: *Kerkhistorisch Archief*, IV D. bl. 214, 216, 217.

Eene godsdienstige weduwe of maagd trok door hare devote gesprekken en ascetische leefwijze 2 of 3 andere vrouwen tot zich. Zij huurden een huis, of kochten 't, of 't werd haar door dezen of genen „hervormden mensch” geschonken, en zij leefden gemeenschappelijk, haar dagen wijdende aan kerkbezoek, handwerken en kloosterlijke oefeningen. Er ging een roep van heiligheid van haar uit, en 't getal der zusters groeide aan, zoodat zij ruimer huizing noodig hadden. Zij namen een eigen biechtvader aan, kozen oversten en maakten statuten, totdat eindelijk de vrije vergadering, door 't aannemen van den derden regel van St. Franciscus, in een klooster overging.

eeuw vrome kloostermuren met spitse kerktorentjes; — in de 17de eeuw Fransche kramers, pastei- en banketbakkers; — in de 19de eeuw Frascati en eijerhuizen, vedeldans en nachtrumoer, en nog meer dat ik niet noemen wil, — en te midden van dit alles, in zonderling verband met allerlei gelegenheid om zijn geld op te maken — de Bank van Leening!

Stappen wij nu over naar de Kalverstraat. Gij kunt het, — de naauwte der straat in aanmerking genomen, — naauwelijks gelooven, en toch het is zoo: hier was vroeger de Kalvermarkt, waarvan de naam ontleend is. Aanvankelijk echter strekte de Kalverstraat zich slechts uit van den Dam tot aan de Kapel; het andere deel tot aan het Spui was in het midden der 14^e eeuw nog onbetimmerd, en werd toen de Laan genoemd. In die Laan woonde in 1346 een vermogend man, die Coppe heette, en aan wiens mildheid de Begijnen haar Begijnhof te danken hadden. Weinige jaren later werd de Laan ook met huizen betimmerd, en deze nieuwe straat noemde men toen de *Byndewijk*, dat is: Binnenwijk, omdat het toen de binnenste wijk van de stad was. In de 16^e eeuw evenwel breidde de naam Kalverstraat zich over de geheele straat uit, vermits tevens de veemarkt was uitgebreid. Digtst naar den Dam bleef de Kalvermarkt; verder op werd de Ossenmarkt gehouden, waarvan de Osjesluis haren naam ontleent, die weleer ook Ossenburgersluis en Ossenmarktssluis plagt te heeten, dat eerst verkort werd tot Ossensluis en daarna verbasterd tot Ossiesluis, wat echter als Osjesluis geschreven werd. En nog een eind weegs verder, bij de tegenwoordige Muntsluis, was de Schapenmarkt, op het pleintje, dat daarom den naam van Schapenplein behouden heeft. — Voeg daar nu bij, dat de Varkenmarkt op den Middeldam was, en dat op den Dam vóór 't stadhuis lammeren en kalfjes te koop stonden of lagen, en verbeeld u dan eens die heele buurt op een' maandag. Op den Vijgendam geen briljant Verkoophuis, maar een heirleger van tamme zwijnen! Op den Dam, tusschen de Eendragtszuil en Zeemanshoop, blatende lammeren en nuchtere kalven. De straat in, van Doctrina tot Café Neuf, risten kalven hals aan hals gebonden; en verder — ossen! Geen Oude noch Jonge Graaf, geen Buffa noch lekkere bakker, maar — ossen! Geen Bazars noch Fransche kappers, geen antiquiteiten bij Boasberg noch Duitsche boeken bij Sulpke, geen Feniks noch Profeet, geen omnibussen met opgestapelde *voyageurs* noch bolderwagens met bestelgoederen, maar — ossen, altijd ossen! En dan die straat zoo heerlijk bemest, dat een voorstander van landontginning er naar zou watertanden: en de boeren en beestekoopers, die er schreeuwende doorheen klonteren: en eindelijk nog de altijd onmisbare Amsterdamsche jongens, die er vechtende middenin rollen. — O, welk eene heerlijke Kalverstraat was het toen!

Ik weet wel, dat sommigen aan de Kalverstraat en Osjesluis liever eenen anderen naamsoorsprong zouden toekennen, en dien van Kalvariënstraat en Hostiesluis afleiden, — en zeker luidt dit ruim zoo poëtisch als onze zeer prozaïsche veemarkt. Evenwel, wij kunnen niet anders; het nuchtere proza en de nuchtere kalven hebben hier de waarheid aan hunne zijde, en op de traditie aangaande Kalvariënstraat en Hostiesluis zullen wij later wel gelegenheid vinden terug te komen.

In het begin der 17^e eeuw was de Ossen- en Schapenmarkt naar de Breëstraat verplaatst, waarom men ook daar weder eene Schapensteeg ontmoet. En toen in 1619 de Regulierstoren werd gebouwd op de fondamenten der oude Regulierspoort, vond men 't gepast, daar er toch zoovele ossen *om* dien toren wemelden, er ook een *op* den toren te zetten, en zoo verrees er een vergulde os als windwijzer. Maar zie, daar bleek weêr de waarheid van het oude zeggen: »elk in zijn vak.” De logge en domme os verstond de vaak zoo nuttige kunst niet, met alle winden te draaijen. Hij werd daarom dan ook weldra gedegradeerd, en het slimmer haantje in zijn ouden rang hersteld.

Onder de Osjesluis door schiet het Spui in het Rokin. Een spui is een watergang. Dit spui verleende aan 't Amstelwater den toegang tot de stadsgrachten. Er waren weleer te Amsterdam, zoowel ten nutte der waterverschikking als ten dienste van 't vervoer te water, vele spuijen en spuitjes, maar dit — »de Spoye aen de Veemarckt” ¹⁾ — heeft alleen tot heden toe zijnen ouden naam blijven behouden, ja in onzen tijd zelfs nog een petekind gekregen.

Nog vindt men in de Kalverstraat den Heiligeweg. 't Is een zeer oude naam, die zich vroeger uitstreckte tot aan Slooten toe. Ieder kent de legende van 't Amsterdamsch mirakel, waar ook de Kapel in de Kalverstraat den naam van »Heilige Stede” naar droeg. Toen deze in 't midden der 14^e eeuw zóó groote vermaardheid kreeg, dat er tal van bedevaartgangers herwaarts kwamen — sommigen barrevoets, anderen kruipende op de knieën, al naar gelang van elks devotie, — lieten de Provisoren dier Heilige Stede, ten nutte van dat heilige werk, ook een heiligen weg maken, van Slooten tot de Kalverstraat, — wat tevens bewijst, van welken kant men toen de meeste vrome zielen wachtte. Van dien weg nu is onze Heiligeweg werkelijk nog een overblijfsel. Het booze toeval, dat vaak behagen schept in schreeuwende contrasten, heeft later juist in deze straat het Rasphuis opgericht, maar — spijt alle onheilige voeten, die er overheen geschoven zijn, heeft zij haren ouden naam van Heiligeweg standvastig gehandhaafd.

1) Uit een brief van 1545. — Dit woord *Spoye* toont u, dat de uitspraak *oi* voor *ui*, die nu voor zeer plat en gemeen gehouden wordt, tot het oude Amsterdamsche dialect behoort: „ik kwam oit de schoit en 'k liep over de slois na m'n hois.”

TWEEDE HOOFDSTUK,

DAT MET BELANGRIJKE FEITEN ONZER GESCHIEDENIS IN VERBAND STAAT.

Er zijn eenige namen te Amsterdam overgebleven, die belangrijke historische herinneringen opwekken. Van gebeurtenissen der 13^e eeuw of vroeger kan hier geen sprake zijn, omdat er van Amsterdam vóór de 14^e eeuw in de kronijken zeer weinig narigt is. En in de 14^e eeuw is geen gebeurtenis aanmerkelijker en meer berucht dan de twisten van Hoek en Kabeljauw. Nu was Amsterdam ten tijde van het ontstaan dier twisten reeds eene stad van eenige beteekenis, en hebben bovendien diezelfde geschillen hier meermaalen nog al wat te doen gemaakt. Het zou dan niet vreemd zijn, indien de herinnering daarvan ware bewaard gebleven in den naam van deze of gene straat of steeg. Dit is echter het geval niet; alleen de Heintjehoekssteeg zou aanleiding geven om te gissen, dat zij genoemd kan zijn naar een Heintje, die een Hoek was, doch dit is ook niets meer dan eene losse gissing op den naam af, en van dat Heintje is niets, zelfs niet bij overlevering, bekend. Wel komt onder de schepenen van Amsterdam in 't laatst der 14^e eeuw een Hendrick Hoeck Dirkszoon voor, maar dat wij in dezen den man te herkennen hebben, die in de wandeling Heintje-hoek genoemd werd, komt mij niet waarschijnlijk voor; althans 't was niet zeer gewoon, den naam van een magistraatspersoon openlijk in den verkleiningsvorm te gebruiken. Doch al ware 't zoo, dan brengt ons dit toch geen stap verder, want ook van dezen Schepen is niets bijzonders bekend, en bovendien is de naam Hoeck hier een familienaam en heeft dus geen betrekking tot de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.

Wij begeben ons naar de 15^e eeuw, en vestigen de aandacht op den ouden toren, die van achteren tegen het logement »de Doelen» staat, en gedoopt is met den naam: Swycht Utrecht.

Toen, na den dood van hertog Karel den Stoute, de stad Utrecht tegen bisschop David van Bourgondië was opgestaan, en deze de wijk had moeten nemen naar Wijk bij Duurstede, verleende Amsterdam hulp aan den bisschop, hetgeen vijandelijkheden deed ontstaan tusschen de Amsterdammers en Utrechtenaren, die verscheidene jaren geduurd hebben. Nu hadden de laatsten Naarden overrompeld. Verkleed als boeren en boerinnen, die melk en eieren ter markt bragten, waren zij er den 10ⁿ December 1481 binnengekomen, en roofden en plunderden en bedreven er grooten moedwil. Hierover kwamen de Amsterdammers, bijgestaan door de poorters van Weesp en Muiden, wraak oefenen. Toen verlieten de Utrechters in der ijl Naarden, en namen den buit meê; maar de Amsterdammers joegen hen na, en namen hun den roof weêr af. Juist was men te dien tijde bezig Amsterdam met muren en torens te versterken, en nu ontving de straks genoemde toren, ter gedachtenis van deze en nog andere overwinningen op de Utrechtenaren behaald, den naam: »Swycht Utrecht,” — die er vroeger met gouden letteren op te lezen stond.

De tooneelpoët Breëro geeft er eene andere verklaring van. In zijn tijd was die toren — zonderlinge wisseling der wereldsche zaken! — reeds een drinkhuis geworden, en daar niemand toen meer om de vijftiende-eeuwsche oorlogen dacht, werd dat opschrift toegepast op de kunst van »wel drincken,” waar de Amsterdammers zich den roem van toeëigenden, terwijl de Utrechtenaren in den drinkstrijd hadden moeten zwichten. Zoo laat Breëro een jongeling zeggen:

Al mienent de droghers dat sy allienich 't ventje bennen,
 Wy hebben hier oock noch volck die lustich drincken kennen.
 Dat bleek wel an dat uytghelesen vaandel van den Dam,
 Dat met sulcken grooten eer van 't trotsche Utrecht quam,
 Ghelyck als onse maats met groote smaack vertellen:
 Siet, daarom wy *Swyght Wtert* voor onse Doelen stellen,
 Want onse volck, dat is volck; sy blyven even fris:
 Het wel drincken is een kunst, die elck niet cgeven is. ¹⁾

Dat om deze reden het opschrift »Swycht Utrecht” aan den toren gesteld zou zijn, is natuurlijk slechts een aardigheid. Maar de vertelling van dat uitgelezen vaandel, dat denkelyk hetzelfde was, waar Breëro als vaandrig bij stond, en dat de Utrechtsche schutters in het »stijf en snel drincken” overwonnen had, en op een anderen tijd ook de »Haerlemsche drooghe harten” uitdaagde, om »te drincken eens om strijt” ²⁾, — schijnt toch op een bepaald feit te doelen, waarvan

1) *Moortje*, IV Bedr. 5e Toon.

2) *Boertigh Liedt-Boeck*, bl. 56.

echter de deftige en statige Klio der 17^e eeuw geen aanteekening heeft gehouden en ons dus ook niets te vertellen weet.

Verplaats u thans in de 16^e eeuw, en wel in dien treurigen tijd, toen het in Nederland den Hervormden Christenen niet veroorloofd werd, Gods woord te hooren noch te lezen; — toen in geheel Holland zich niet meer dan twee leeraars ophielden, die, met handenarbeid hun brood verdienende, ginds en herwaarts omzwierven, om, in 't geheim en met levensgevaar, den broederen het Woord te verkondigen: — en toen de verdrukte gemeente eindelijk den moed greep, om aan verschillende oorden, buiten de steden, in 't open veld ter preek te gaan.

't Was op woensdag den 31ⁿ Julij 1566, 'smorgens ten 9 ure, dat buiten Amsterdam de eerste openbare preek werd gedaan. De leeraar was Jan Arendsz., een mandemaker van Alkmaar; zijn gehoor bestond uit eene groote schare Amsterdamsche mannen en vrouwen; de vrouwen zaten vooraan, de mannen stonden achter haar, allen ten opzichte van den leeraar beneden den wind, om te beter te kunnen hooren. — De plaats, waar deze altijd gedenkwaardige godsdienstoefening gehouden werd, was de Rietvink, een stuk buitendijksch land buiten de oude Haarlemmerpoort. Thans ligt die plek binnen de stad, en de Vinkenstraat, die er in de lengte door loopt, bewaart er den naam van. En zoo is die straat, hoe onaanzienlijk van voorkomen, en schoon duizenden haar betreden, die er nimmer aan dachten, de sprekende getuige van een der belangrijkste en treffendste voorvallen, die hier immer plaats vonden.

Welligt zullen sommige lezers meenen, dat ik mij hier vergis; immers de Rietvink lag buitendijks en de Vinkenstraat ligt binnendijks. Ja wel, zoo is 't nu, maar zoo was 't in de 16^e eeuw niet. De lijnregte Haarlemmerdijk, die op de poort aanloopt, is daar eerst gelegd in 't begin der 17^e eeuw, en daarom noemde dan ook Von Zesen dien nog een *„neuen Teiche“* ¹⁾. In de 16^e eeuw lag in die streek de dijk verder binnenwaarts. Van de Nieuwe-Haarlemmersluis tot de Wieringerstraat was de dijk toen dezelfde als tegenwoordig, maar hier boog hij met een stompen hoek linksom, en liep zoo regtuit tot op het punt, waar tegenwoordig de brug over 't uiteinde der Keizersgracht ligt. Hier boog de dijk, andermaal met een stompen hoek, maar nu regtsom, en liep weer regtuit. En als men nu wandelt langs de zuidzijde der Brouwersgracht van de Keizersgracht tot de Baangracht, dan loopt men juist op dezelfde plaats, waar in de 16^e eeuw de Haarlemmerdijk lag. Het geheele vierkant dus, dat thans gelegen is tusschen de Eenhoornssluis en de Willems-

1) S 224.

poort, de Brouwersgracht en de Eilandsgracht, was toen een gedeelte van de Rietvink.

Ik wil, daar wij nu toch van de oude ligging van dien dijk spreken, tevens een geval ophelderen, dat men in der tijd heel wonderlijk vond, en waar Wagenaar een verkeerde verklaring van gaf. In 1751 werd bij 't graven aan de noordzijde van de Brouwersgracht, tusschen de Brouwersstraat en Korte-prinsengracht, het achtereind van een schip in den grond gevonden. »Dus binnendijks,” zei Wagenaar, en hij vermoedde, dat dit schip bij een doorbraak van den dijk naar binnen geslagen was ¹⁾. Neen, Wagenaar vergiste zich. Toen dat schip daar gezonken is, lag die plek niet binnen- maar buitendijks. Het Y vormde juist op die hoogte een inham, en men kan zelfs de plaats, waar 't schip gezonken is, op de oude kaart nog wel aanwijzen; niet in gezegden inham echter, maar in een buitendijksche vaart, die van 't Y naar de Kartuizerssluis liep.

Doch nu rijst nog een andere vraag: vanwaar ontleende dat stuk lands den naam van *Rietvink*? Men kan het niet als *rietland* verklaren, want een rietvink is een vogel, en *vink* kan geen *land* beteekenen.

't Is in ons vaderland zeer gewoon, dat eene streek gronds of een buurt haren naam ontleent van 't uithangbord van een herberg; zoo als: het Vosje, het Kalfje, de Drie baarsjes, het Zwaantje, de Voetangel, het Moriaanshoofd en honderd anderen; want herbergen hebben altijd eene bijzondere aantrekkingskracht op 't volk geoeffend, en geen namen bleven immer beter in 't geheugen, dan die op 't vaantje of 't schild van een herberg te lezen stonden. Zoo was 't vroeger, en zoo is 't — wat baat het of we 't al pogen te ontkennen? — zoo is het, ondanks alle afschaffers-oratiën, nog! Zoo was 't ook in de 16^e eeuw, toen de vrome burgers de poort uitstroonden om ter preeke te gaan; en zoo moet het zelfs al in den tijd der Romeinen geweest zijn; want *Niger pullus*, op de kaart van Peutinger, was zeker een herberg, waar *het Zwarte kuiken* uithing ²⁾.

Niets is dus natuurlijker, dan dat hier in de 16^e eeuw aan den dijk een herberg stond, waar de Rietvink uithing, en dat daarnaar, het volk de streek lands, die er om en bij lag, noemde. Bovendien is het bekend, dat nog in de 17^e eeuw, aan het hoekhuis van de Vinkenstraat en 't Haarlemmerplein, een schild uitging, waarop *een vink zittende op 't riet* geschilderd was.

Nog in 't eerste vierendeel der 17^e eeuw werd de buurt daaromtrent de Rietvink genoemd. Zoo zegt Breëro in zijn *Spaansche Brabander*:

Moffen, Poep en Knoet

Dat zijn troggelaars tot bedelen opgevoet;

Dat wijst de Rietvinck en de Ouwe Wael uyt.

1) *Amst.* II D. bl. 48 noot 4.

2) Zie *de Uithangt*. I D. bl. 23—25.

En ook in officieele stukken van dien tijd komt de naam nog voor. Toen in 1623 het Brouwerssluisje gelegd werd, heette het: »naest het eerste getimmerte bij de Rietvinck.”

In naauw verband met het voorgaande onderwerp staat de geloofsvervolging, die te dien tijde in Amsterdam zóó hevig woedde, dat het den bijnaam van Moorddam verwierf; ja, die zulk een afschuw verwekte, dat de Amsterdammers (ofschoon zij 't niet konden helpen) in andere steden door het gemeen gescholden en mishandeld werden. Een drietal namen herinnert ons die vervolgingen: de Martelaarsgracht, de Bloedstraat en de Barndesteeg. Welk een afschuwelijk klaverblad van *martelen, bloed en branden!*

De oude Haringpakker, die voor 44 jaren geleden is afgebroken, droeg in de 16e eeuw den titel van Heilige-kruistoren. En waarin bestond zijne heiligheid? Hij diende tot eene gevangenis voor de geuzen, en zij, die er bij dag van voren werden ingebracht, werden er bij nacht van achteren uitgeworpen in het Y.

d'Onnoosle burger, 't leed getroost in zijn gewisse,
Wert in den vloed gesmoort bij stilte en duisternisse.

De gracht, langs welke de ongelukkige slagtoffers doorgaans werden derwaarts geleid, heet nog heden ten dage de Martelaarsgracht 1). En vraagt men, of er ook een reden bekend is, waarom die martelaars juist langs deze gracht geleid werden? Ja wel. Deze buurt had, als wij later vernemen zullen, den naam, dat er veel hervormingsgezinden woonden, en dus meenden Joost Buyck en zijne vrienden een afschrikkend voorbeeld te stellen, zoo dikwijls zij de gevangen ketters langs deze buurt naar den Heilige-kruistoren lieten overbrengen.

Op de plaats, waar men nu de Bloedstraat ziet, en langs de Barndesteeg stond het Graauwe-monnikenklooster. Deze monniken waren de geloofsonderzoekers, en na het ombrengen van de martelaars, hielden zij met de wereldlijke regters een' maaltijd in 't klooster, die het »bloed-

1) Dr. P. Scheltema geeft in *Aemstels Oudheid*, VI D. bl. 129, eene andere verklaring van dezen naam. Hij gelooft, dat die „zijnen oorsprong verschuldigd is aan 't vervoeren der misdadigers langs die gracht naar de Volewijk of het Galgeland aan de overzijde van het Y, waar zij, na vóór het stadhuis met den dood gestraft te zijn, aan eene galg werden opgehangen, of wel op een rad of staak gesteld.”

Deze verklaring kunnen wij niet aannemen, want:

1o. Werden de lijken der gestrafte kwaaddoeners niet langs die gracht vervoerd, maar gewoonlijk in een schuit door het Damrak naar het Galgeveld gebragt.

2o. Heeft niemand ooit dieven en moordenaars, die loon naar werk kregen, *martelaars* genoemd.

maal" geheeten werd. — Waarlijk, men moet alle regt wedervaren laten aan de christelijke gematigdheid van onze verdrukke voorvaderen, toen zij, bij de omwenteling in 1578, zich niet vergrepen aan zulk een magistraat en zulke monniken, maar hen ongedeerd buiten de stad bragten.

Doch wij willen niet langer stilstaan bij die donkere tijden, toen ook deze stad »droncken was van het bloet der heyligen;" en spoeden ons naar de glorievolle 17^e eeuw.

Wie kent niet de schitterende zege, door onzen Michiel de Ruyter in 1659 behaald op het Deensche eiland Funen, toen het Zweedsche leger zich op genade moest overgeven? Groot was de vreugde der verlosteden; schitterend het onthaal, dat aan de Hollandsche helden te Kopenhagen ten deel viel; roemrijk de rol, die de Zeven Provinciën in het Noorden vervuld hadden. — Maar, vraagt iemand welligt, wat heeft dit met Amsterdam gemeen? — Veel; geen stad had zooveel belang bij hetgeen ginds aan de deuren der Oostzee voorviel als Amsterdam. Ten tijde van dien oorlog was men juist begonnen Amsterdam voor de vierde maal te vergrooten, en »in dit jaar wierdt geweldig gearbeydt bij Outewael aan de Steene Bolwerken, die ook doe meest voltrokken wierden;" en dit deel der stadswallen, dat gebouwd werd in hetzelfde jaar van die glorievolle zege op het Deensche eiland Funen, heeft ook hier den naam van Funen verkregen.

Hoevele malen zijn Amsterdammers dat Funen langs gewandeld, en hebben wel den naam gelezen op het naambordje, maar er niet aan gedacht, hoe hier onze groote en zedige voorvaderen in die vijf letters een gedenkteeken hebben gesticht voor een wapenfeit, waarvoor de Cezars en de Napoleons kolommen en eerebogen zouden hebben opgericht!

Doch de 17^e eeuw met hare oorlogen heeft niet enkel jaren van glorie, ook jaren van bitteren rampspoed opgeleverd. Denk aan dat jaar, toen »twee groote koninckrijcken" en twee geestelijke rijksvorsten zamen-spanden, te land en te water, om ons klein vaderland te overrompelen en te verdeelen; — toen al te schielijk de legers van den »grooten koning" door Gelderland, door Utrecht gedrongen, op de grenzen van Holland stonden; dat echter haastig in zijne waterplassen onderdook, en den Franschman beschaamde, die toen uit spijt dat watervolkje met den naam van eenden en kikkers vereerde. Maar zou er één Amsterdammer zijn, die het jaar 1672 niet kent? Wij hebben een' toren in de stad, die er ons met elken klokslag aan herinnert, — de Munttoren.

Amsterdam had in dat jaar, ten gevolge der zoogenaamde »kapitaale leening," zeer veel goud- en zilverwerk in de wisselbank ontvangen, maar kon dit niet tot geld gemunt krijgen, omdat de munthuizen in Utrecht, Gelderland en Overijsel in 's vijands magt waren, en de verzending naar

de Hollandsche munten te Dordrecht en Enkhuizen met groot gevaar verbonden was. Toen kreeg Amsterdam — maar niet dan met moeite — van de Staten van Holland verlof, om tijdelijk zelf eene Munt te mogen oprigten.

Nu stond bij den Regulierstoren een stadswachthuis; dit werd spoedig tot een munthuis gereed gemaakt, en hier gouden dukaten en zilveren dukatons geslagen met het Amsterdamsche wapen. Dit munten hield stand tot 1674; daarna heeft men het munthuis vertimmerd tot een logement, dat, sedert vergroot, nog de Munt heet; terwijl de Regulierstoren van dien tijd af de Muntoren is genoemd.

Op de bijzonderheid, dat dit gebouw eerst een wachthuis, toen een munthuis en daarna een wijnhuis geworden is, werden destijds de volgende rijmen toegepast:

1.

Eerst hield den burger hier de *wacht* voor 't krijgsgeweldt;
Daarna zoo *muntte* hier de stad haar burgergeldt;
Om nu dees plaats niet leég van *wacht* en *gelt* te maken
Zoo kan elk hier zijn *gelt* bij wijn en bier *verwaaken*.

2.

'k Heb eerst voor ijder man de penningen gemundt,
'k Wensch nu dat ijder man mij weér den penning gundt.

En als wij nu van de Munt af den blik naar het Ruiterwachtspleintje wenden, dan herinneren wij ons terstond een der merkwaardigste jaren van de 18e eeuw. Zij 't ook geen jaar van glorie, toch van victorie, want de Patriotten zegepraalden in dat jaar aan de Kattenburgerbrug en de Pruisen aan de Leidschepoort. Het was 1787, van beruchter memorie!

Maar had dit pleintje dan vroeger geen naam? — Wel zeker; 't was 't Heiligewegspleintje, en al veel ouder dan zijn hooggetitelde buurman, 't Koningsplein; het bestond al in de eerste jaren der 17^e eeuw, en was tot een wandelplaats voor de bureu ingerigt en met drie rijen boomen beplant. Of die boomen er in 1787 nog stonden, weet ik niet.

In dit jaar speelden de plunderaars de baas in Amsterdam, en dat wel uit zuiver patriotisme! — uit liefde voor vaderland en vrijheid!! — De goede lui wilden daar echter gaarne een eind aan zien, maar men had paardevolk noodig om het te keer te gaan, en evenwel wilde men niet graag ruitery van den Staat in de stad hebben. Er werd dan een korps vrijwillige ruiters opgerigt, bestaande uit vijftig of zestig Amsterdamsche jongelui onder kommando van J. H. de Villates en F. Beeldsnijder. Voor deze ruiters nu werd een wachthuis opgeslagen op dit pleintje. Maar juist daartegenover stond in die dagen, en ook nog lang daarna, een

permanente wafelkraam 1); en daar de jongelui, als zij »op wacht» waren, hun leêgen tijd in deze kraam sleten, zoo kregen zij spoedig den naam van »wafeltjesruiters.»

Ofschoon de dienst dezer ruiters ophield, toen de Pruisen te Amsterdam kwamen, bleef de ruitervacht hier toch in wezen, want het wachthuis diende nog een tijdlang voor de ruiters van het garnizoen, aan wie echter de wafelkraam bij lange na zulke goede klanten niet had.

Ieder herinnert zich nog de viering van 't Oranjefeest in November 1863. Juist was toen in de plaats der oude houten Halvemaansbrug een nieuwe en veel prachtiger brug gebouwd, en 't was op den dag van 't feest, dat die nieuwe brug 't eerst betreden werd. Onder den indruk der feestviering noemden velen haar toen de Oranjebrug; anderen echter noemden haar de Koningsbrug, als een tegenhanger van die te Rotterdam, en weldra las men ook voor een koffijhuis op den Amstel: *Café du Pont Royal*, en dat leest men er nog. Maar het stedelijk bestuur heeft aan de brug geen nieuwen naam gegeven, en zij is dus de Halvemaansbrug gebleven; wat eigenlijk ook heel goed is, want wij hebben reeds een Oranjebrug zoowel als een Koningsbrug 2), en dubbele exemplaren zijn niet wenschelijk.

Eindelijk heb ik hier ook een der nieuwste namen te vermelden, en wel — de Stadhouderskade, die zich uitstrekt langs den ouden buitencingel van den Amstel tot den Overtoomscheweg.

Oppervlakkig schijnt die naam slechts eene aanvulling van de zeventiende-eeuwsche trits: Heeren- Keizers- en Prinsengracht. Immers, wel bezien, drukte de Prinsengracht slechts ten halve de waardigheid uit van hem, wien de naamgeving gold 3). In 't oog des volks, ja, was hij: de Prins; maar in dat der Heeren slechts: de Stadhouder, — en wel

1) Die permanente wafelkraam „aan de sluis” was in die dagen niets buitengewoons te Amsterdam. Er waren er verscheidene door de stad verspreid, en ze hadden veel te doen, want waar „visite” was, moesten wafelen wezen. Onder anderen herinner ik er mij een op de Torensuis, die, tot aan 't afbreken van den Jan-Roodenpoortstoren in 't laatst van 1829, ter zijde tegen den torenmuur leunde, en dan ook vermeld werd in den klaagzang, dien gemelde Toren aanhief, — als Amsterdamsche gebouwen weleer altijd deden, wanneer ze op 't punt stonden, gesloopt te worden:

Gij, Wafelkraam! gij moogt voor 't lest nog naast mij bakken;
Gij moet ook, Poppekast! deez' maand uw boeltje pakken.

Die poppekast heb ik ook gekend. Zij stond, zoolang menschen heugde, van achteren tegen den Toren, en vertoonde 's winters alle avonden tot tien uren de Chineesche schimmen.

2) Zie hierna in het 10^e hoofdstuk.

3) Idem 6^e Hoofdstuk.

hun stadhouder, vermits zij de soevereinen waren! En daar onze tijd in alles op stipte naauwkeurigheid gesteld is, kan niemand het vreemd vinden, dat men den Prins, die daar ginds, op die lange gracht met meer dan duizend huizen, gehuldigd is, nu hier ook eens in andere betrekking op de bordjes zet.

Maar er is meer. Wat dan? een historisch feit? — Niet één, maar twee zelfs. En men behoeft er geen twijfel tegen te koesteren, want het is in den gemeenteraad zelven verkondigd 1).

Tweehonderd jaren is 't geleden, dat het benaauwde vaderland werd gered door den Stadhouder en Amsterdam; en zoo levert de Stadhouderskade te Amsterdam een schoone historische herinnering. Prins Willem III is dus de Stadhouder, aan wien deze naam ons denken doet.

Maar hij toch niet alleen. Het aanvangspunt der Stadhouderskade heeft ook zijn beteekenis, en wel een gantsch andere.

Juist hiertegenover, in den Amstel, hebben (van 1651 tot 1654) de twee blokhuisen gestaan, die de Heeren van Amsterdam, »vervaert voor zo schielijken en onverwachten overval, als hun in den voorleden jare 1650 beschoren was”, hadden doen oprigten »op dicke, sterke eyke palen”, en van onderen »vol geschutpoorten, met toevallende deuren, evenals die op de schepen van oorloge”, waaruit men schieten kon »met sware stucken op ro-paerden na de scheepsmanier”, terwijl daarboven omgangen waren met borstweringen en wachtkamers en al wat verder tot een goed blokhuis behoort, »om de stadt voor zodanige onheilen te bevrijden”. En wie had Amsterdam dien overval en dat onheil be-rokkend? — De stadhouder Willem II, die de stad overrompelen wilde, maar deerlijk 't hoofd stiet, en er weinig eer meê behaalde. Ziedaar dus eene andere historische herinnering bij de Stadhouderskade.

De twee blokhuisen hebben op dezelfde plaats gestaan, waar nu de Hoogesluis staat; maar zij stonden destijds een goed eind weegs buiten de stad, namelijk juist zoover als de afstand tusschen de Hoogesluis en de Blaauwbrug.

En waarom zijn die twee blokhuisen, die zoo sterk waren, al zoo spoedig weêr weggeruimd? Omdat het twee regte sta-in-de-wegs waren, die »de loop en schuringh des Amstels beletten, 't welk ondiepte en verstoppingh veroorzaakte”, en Amsterdam zei:

Ik hoef geen Blokhuis, neen, mijn waatren zijn mijn muuren.

Wie twijffelt, vraag' het heir, dat niet bij 't nat kon duuren.

1) Zie *Gemeentebld* 18 Dec. 1872.

DERDE HOOFDSTUK.

NAMEN, VAN GEBOUWEN ONTLEEND.

De namen, die ontleend zijn van gebouwen, vormen eene vrij talrijke klasse; wij kunnen ze weder in drie afdeelingen splitsen, naarmate die gebouwen:

- I. nog bestaan,
- II. niet meer bestaan,
- of III. nimmer bestonden.

I.

De eerste afdeeling zal ons niet lang behoeven bezig te houden, — immers namen, die ontleend zijn van gebouwen, die nog in wezen zijn, vereischen geene opzettelijke aanwijzing. Voor wien zou het noodig kunnen zijn op te geven, dat de Begijnensteeg genoemd is naar het Begijnhof? of dat Kloveniersburgwal en Doelenstraat beiden zoo heeten naar den ouden Kloveniersdoel (thans een logement), daar ieder ziet, dat zij bij eerlijke deeling zich elk de helft van het origineel hebben toegeëigend. Immers *Doelenstraat* is: *straat van den Doel* ¹⁾. Op vele plaatsen heet het gebouw nog *de Doel* en niet Doelen. Doch men moet hierbij opmerken, dat sommige gebouwen van bestemming en ook van naam veranderd zijn, terwijl de straat of gracht nog den ouden naam hardnekkig blijft vasthouden. Zoo b. v. de Prinsenhofssteeg. Zij is gedoopt naar het oude Prinsenhof, dat er naast staat, maar nu reeds sedert meer dan eene halve eeuw de betrekking van stadhuis voorloopig heeft waargenomen; en het is alsof daarom die steeg den ouden naam op haar bordje ten toon blijft dragen, om ons te herinneren, dat het gebouw aan hare

1) Dit woord had drieërlei spelling, als ik reeds heb gezegd (bl. 34), maar *Doel* is 't oudste; vandaar ook de zamenstellingen: *Doelheer*, *Doelknecht*, *Doelhof*, *Doelfeest*.

zijde, — gedeeltelijk klooster op non-activiteit, gedeeltelijk afgedankt Prinsenhof, gedeeltelijk oud »Zeecomptoir» 1), gedeeltelijk uitgediend Admiraliteitshof, gedeeltelijk Bataafsch Departementshuis, verbouwd en bijgebouwd, wonderlijk samenstel van oud en nieuw! — toch eigenlijk het Stadhuis van Amsterdam niet is.

De Spinhuissteeg verkeert in een gelijk geval; en ook de Turfgracht en het Turfsteegje bewaren in die namen de herinnering van de, in een Tuighuis herschapen, turfhuizen der Oudezijds-huiszitten.

De Vredenburgssteeg draagt dien naam naar 't gebouw, dat aan het uiteinde van den Oudezijds-voorburchwal en aan den ingang dezer steeg gelegen is, en vroeger een logement was, waar *Vredenburg* uithing. Vóór 37 jaren genoot dit huis eens de nooitgedachte onderscheiding, voor 't oude Huis te Aemstel aangezien te worden, (namelijk door den reeds genoemden onderzoeker der Amsterdamsche oudheden 2), en wel juist tenzelfden tijde, toen 't, getrouw aan zijn vreedzaam blazoen en in treffende tegenstelling met de middeleeuwsche krijgshaftigheid, die men 't wilde toedichten, in plaats van een ridderslot, een oude vrouwenhuis werd; namelijk het »Rooms-katholijk burger-oudevrouwenhuis in Vredenburgh.»

Nog ééne opmerking slechts en wij stappen van deze afdeeling af; zij betreft de zoogenaamde Oudekennissteeg. Die »oude kennis» is kennelijk een telg der bastaardij. Sommigen hebben er, in verband met de vernuftige vinding van 't Vredenburgsche Aemstelslot, een Oude-Kennemerssteeg in meenen te vinden, en dien naam teruggebracht tot 1204, toen de Kennemers dat slot kwamen verwoesten. Neen, zoo oud is het steegje niet, en heeft ook met de Kennemers niets te maken. Het was weleer (en nog in de vorige eeuw kende men het bij dien naam) de Minderbroederssteeg, zoo genoemd naar het Minderbroedersklooster, dat er vroeger tegenover stond. Thans is de naam, zuiver uitgesproken: Oudekerksteeg (de steeg, die naar de Oude Kerk leidt). Maar de eigenaardige neusklank van het Amsterdamsche dialect bragt er de *n* in (waarvan nog vele andere voorbeelden zouden kunnen worden bijgebracht 3), en zoo werd de Oudekerksteeg in de wandeling een Oudekennissteeg, welk laatste, ongelukkigerwijze, als een tegenhanger van het onwellui-

1) Waarom dan ook de Prinsenhofssteeg somtijds de *Zeecomptoirssteeg* werd genoemd. *Le Guide d'Amsterdam*, C. COVENS, 1802, p. 200.

2) Zie op bl. 52 noot 4.

3) B.v. het reeds genoemde *Niezel* en 't later te noemen *Narm*, zoo ook: *Negelan-tiersgracht* en -straat (dat Wagenaar zelfs in zijne Naamlijst opgenomen heeft) en *Namstel*.

't Zelfde verschijnsel vertoont zich ook bij andere woorden, zooals: *noom* voor *oom* (zie o.a. *Warenar*, 5e Bedr. 1e Toon); en *nafend* voor *avond*, wat men nog dikwijls, en niet enkel in de achterbuurt, hoort.

dende Niezel, eindelijk ook op het naambordje werd geschreven, waardoor de verbastering een officieel karakter heeft verkregen.

II.

Onder de gebouwen, die niet meer bestaan, komen hier het eerst in aanmerking de kloosters, die verscheidene petekinderen hebben achtergelaten.

De Cellebroërssteeg in de Nes wijst nog de plaats aan van het klooster der Cellebroërs, een somber volkje, wier taak het was de pestzieken op te passen. De Barberstraat (eene verkorting van Barberenstraat) is gedoopt naar de zusterkens van St. Barbera, die waschten en bleekten voor de Oude Kerk, en daarmede 20 gulden 's jaars verdienden. — De Agnietenstraat bewaart den naam van het Agnietenklooster, waarvan de kerk nog in wezen, maar in een school herschapen is, weleer de Illustre, maar thans slechts eene lagere. En digt bij de Agnietenstraat is nog het Katrijnenpoortje, een overblijfsel van 't Katrijnenklooster. In de vorige eeuw werd het nog doorgaans de Katrijnenkloostersgang genoemd.

Het Rusland, — een naam, die menigeen met onwillekeurige huivering aan den Tsaar en zijn Siberië doet denken, en dien anderen hebben zoeken te verklaren door er het Rustland van te maken 1), — heeft almede zijn' naam van een klooster gekregen, en wel naar dat van St. Ursel of, als 't gemeenlijk genoemd werd, »de elfdusent maeghden." Niet, dat er 11,000 maagden in dat klooster waren, maar het was toegewijd aan de Schotsche prinses Ursel en hare 11,000 hofdames, die allen, met haar, bij Keulen, door Attila werden omgebragt, en van wier »eerbaer" sneuvelen Vondel zoo aandoenlijk zingt:

De Hun, als hij dees dooden plondert,
Zich om heur eerbaerheid verwondert,
Vermits die kuische en eed'le zielen,
Met mond en borst op d'aerde vielen.

Even alsof de Hunnen van Attila er nog naar keken, of iemand vóór- of achterover verkoos dood te vallen! En al deze 11,000 dames »of staetjofferen" waren »maeghden." — Vondel stelt er prijs op, dit buiten allen twijfel te stellen:

Des winters viel noit sneeuw
Zoo zuiver uit de lucht, op uw Rifeesche bergen,
Als Ursels maeghden zijn, die sneeuw en hagel tergen,

1) Daarom zag men er vóór eenige jaren op 't uithangbord van een herberg: een jager onder een boom zittende, met het bijschrift: *Het Rustland*.

Melchior Fokkens echter, de oude beschrijver van Amsterdam, verbeeldde zich de 11,000 maagden *in* het klooster, hetgeen hem zeggen deed :

Sint Ursel, seydt men, had hier ellef-duysent maaghden,
 Maar of mijn zinlijk breyn begeerigh was, en vraaghden
 Of nu in Amsterdam wel ellef-duysent sijn?
 Isser één juffer wel, die nu een half dosijn
 Souw brengen voor den dagh? men stondt doe niet verlegen:
 Gelukkig die nu heeft wat Maagde-vleys verkregen!

Ach! waren de tijden zoo veranderd? Hoe boos moet het er dan toen in Amsterdam uitgezien hebben! Wie zou dat ooit van de 17e eeuw hebben durven denken! Melchior, Melchior! het blijft voor uwe rekening!

Naar dit klooster dan heeft het Rusland zijn' naam verkregen: het was een stuk lands naast dat klooster gelegen, en daarom het Urselsland genaamd, wat verkort werd tot Ursland en verzacht tot Rusland.

't Is wel waar, dat sommigen van ons Rusland een Ruschland hebben willen maken, om dien naam te kunnen afleiden van eene soort van biesen, die men russchen noemt, en waarmee die plek dan wordt verondersteld te zijn begroeid geweest. Maar zoowel 't een als 't ander lid van 't woord komt tegen die gissing in verzet. De naam is nimmer Rusch-, altijd Rusland gespeld, — en wij kennen dien in geschrifte toch al sedert driehonderd jaren. In eene keur van 1565 heet het even als later: 't Rusland. En of men ook over dat verschil van *s* en *sch* al mogt willen heenstappen, — het tweede lid *lund* maakt het onmogelijk aan russchen te denken; want de bloembiesen of russchen behooren tot de moeras- en waterplanten. De plek zou dus, ware zij zulk een moeras met biesen geweest, zeker niet Rusland maar Ruschdelle genoemd zijn, even als men Lieddelle schreef.

De waarschijnlijkste oorsprong van den naam Rusland is die, welke ik heb opgegeven. *Urs* werd *rus*, even als *ors* (paard) *ros* werd; en van dat verspringen der *r* zijn in onze taal een aantal voorbeelden aan te wijzen.

In 't midden der 17e eeuw wist men nog, dat daar vroeger een sloot langs geloopt had, die later gedempt is. Dit dempen moet al vroeg in de 16e eeuw hebben plaats gehad, want in 1565, en denkelijk ook reeds in 1544, was 't Rusland aan beide zijden met huizen bezet. En er lagen voor die huizen kleine tuinen, welker wegruiming in het eerstgenoemde jaar bevolen werd; — de huizen mogten er wel »aen beyde zijden twee voet stoeps" hebben, »mits de tuynen al of". Welligt waren die tuintjes aangelegd op den grond der gedempte sloot.

Een weinig voortgaande komen wij aan de Bethaniënstraat, zoo genoemd naar het »klooster van St. Maria Magdalena in Bethaniën", dat

daar vroeger stond, en zich hierin onderscheidde van de andere kloosters, dat het niet gelijk deze voor vrome maagden bestemd was, maar voor bekeerde zondaressen.

En nog verder vinden wij de Monnikenstraat. Niet naar het weleer zoo vermaarde »Munnikje» op den hoek, — waar in 't begin dezer eeuw de Amsterdamsche burgers hun »winteravondspret» zochten, muziek hoorden en een »knengels»¹⁾ dronken, en dat, schoon van zijn vroegeren luister vervallen, zijn bestaan nog tot vóór weinige jaren heeft gerekt, — heeft zij dien naam, maar naar de Graauwe-monniken of Minderbroeders, wier klooster het grootste van de stad was, daar het zich uitstreckte van de Barndesteeg tot aan de Molensteeg op den Zeedijk. Hun getrouw afbeeldsel ziet men nog aan het hoekhuis. Een van hen was de beroemde kanselredenaar der 15^e eeuw Jan Brugman, en een ander beroemd minderbroeder was de dichter en orateur Hendrick van Biesten, die in 1572 in een »nieuw liedt» al de steden van Holland vervloekte, maar aan Amsterdam het paradijs beloofde:

Die Koning moet haer geven prijs,
En Godt het Hemelsche Paradijs,
Om 't geloof dat zij heeft gehouden.

Ondanks deze schoone belofte waren de minderbroeders bij de Amsterdammers toch zeer gehaat, en niet zonder reden, want zij hadden de rol van geloofsonderzoekers en kettermeesters met de meeste gestrengheid vervuld.

Keeren wij ons nu naar de Nieuwe Zijde, dan wijst ons de Geertruidsteeg (bij de Nieuwstraat) de plaats aan waar het Sint-Geertruidsklooster stond, dat den titel voerde: »'t Maegdendael tot Sint Geertruiden.» En daar de kerk van deze zoete maagdekens later in eene suikerbakkerij veranderd is, zoo vindt men hier tevens de Suikerbakkerssteeg.

Het Meisjes-burgerweeshuis was weleer 't Sint-Luciënklooster; daarom heet de steeg, die er langs loopt, nog Sint-Luciënteeg. En de vijf straatjes bij 't Gymnasium, die te zamen den drieland van Neptun vormen (waarvan de ietwat verkorte steel aan de Kalverstraat uitkomt) en die nog het Klooster heeten, nemen met dat Gymnasium en 't Rasphuis de plaats in van het groote Klarissenklooster, dat Vondel (zij 't ook met een geweldig anachronisme) in zijnen Gijsbrecht ten tooneele voert.

Gaan wij verder de Muntsluis over, zoo trekt het onze opmerking, dat wij daar overal den naam »Reguliers» ontmoeten, — Reguliersbreëstraat, Reguliersdwarsstraat, Reguliersplein, Reguliersgracht, Regulierswaag, vroeger ook Regulierstoren en wel drie Regulierspoorten. Die naam is afkomstig van het oude Reguliersklooster, dat in zijn tijd

¹⁾ Wat is dat? — Een kan Engelsch bier.

gestaan heeft, waar thans de Keizersgracht en Utrechtschestraat elkander snijden. Het klooster was zeer rijk, de monniken leefden er

Maar hoe wuft is glans en glorie!

Terwijl zij op den laatsten October van het jaar 1532 de Vesper zongen, vloog het klooster in brand. Booze tongen zeiden, dat de Regeerders van Amsterdam wel wisten, hoe 't gekomen was; — zeker is het, dat zij nooit de herbouwing van het klooster hebben willen toestaan.

En nu eens met een' fikschen sprong naar 't hartje van de Jordaan, midden in de Kartuizersstraat. Hier stond eenmaal het rijke Kartuizersklooster, waarvan straat en kerkhof den naam bewaren; zijn weidscher titel luidde: »Sint-Andries ter zaliger havene," en als men daaronder aardse zaligheid verstaan mag, moet men erkennen, dat het dien naam wel verdiende. Want al moge Vondel den Kartuizer bij ons introduceeren met een slepend:

Daer is de vader zelf, zoo bleek en afgevest,

wij weten van een' tijdgenoot, dat men nergens lekkerder oliekoeken bakte dan bij de Kartuizers, en het oude Amsterdamsche spreekwoord zei van iemand, die er niet bleek en afgevest, maar zeer voordeelig uitzag: »Hij het ien paer wangen as ien Katuizer."

Aan de Amsterdamsche kloosters viel, bij hunne opheffing in het laatst der 16e eeuw, verschillend lot ten deel. Sommigen werden gesloopt om plaats te maken voor burgerwoningen; anderen werden tot liefdadige gestichten of tot ander gebruik ten algemeenen nutte ingerigt: — maar het Kartuizersklooster, die oude »Haven der Zaligheid", genoot, daar het toch een goed eind weegs buiten de wallen lag, de bijzondere onderscheiding van in een drink- en lusthof herschapen te worden. En als de Amsterdammers van omstreeks anno 1600 zich eens vermaken wilden, dan gingen ze met hun vrienden of »speelnoots buyten in de Kathuysers." Weinig deerde het den vrolijken gasten, of al in 1602 de kloostertuin, met de plaats daar de kerk gestaan had, tot een kerkhof geschikt werd; zij lieten zich door de zwartmantels, die er toen dagelijks verschenen, niet verdrijven. En al raakte ook tien jaren later, met de derde vergrooting, de grond van 't oude klooster meê binnen de wallen, toch bleef die herberg daar in wezen, — ja, zag zelfs twee naamgenooten nevens zich verrijzen: bij de *Oude-Kartuizers* had men in de 17e eeuw nog de *Nieuwe-Kartuizers* en de *Groote-Kartuizers*.

Ging men, van de Anjeliërsgracht afkomende, regtsom de Baangracht langs, dan ontmoette men daar, nog eer men aan de Gietersstraat kwam, de *Oude-Kartuizers*, »welches (zei Filips von Zesen) ein Trink- und Lusthof ist." Men begrijpt, dat er toen nog geen aschbeld op de schans lag! Integendeel, de Baangracht bij de Zaagmolenspoort was toen nog

frisch en helder genoeg, om nu en dan een visschertje te lokken, die op den kant ging zitten hengelen. Van die Oude-Kartuizers bestaat nog eene afbeelding van 1609, waarop men iets ziet, dat naar een groote boerenherberg gelijk, met een sloot en een bruggetje en een korenveld; en het ziet er zoo landelijk uit, dat ge er moeilijk een gedeelte van Amsterdam in herkennen zult. Die herberg aan de Baangracht heeft nog gebloeid tot kort vóór 1729, doch was toen te niet gegaan en verkocht, en in dat jaar was men bezig den grond met woonhuizen te betimmeren.

Ging men nu van de Baangracht de Gietersstraat in, dan kwam men aan de *Nieuwe-Kartuizers*, ook een drinkhof, dat naast aan 't kerkhof lag, maar slechts tot 1655 bestaan heeft; want bij 't aanleggen der Kartuizersstraat moesten die nieuwe Kartuizers hun drinkhof ontruimen.

En wanneer men dan weér de Baangracht langs ging, naar de zijde der Lindengracht, dan ontmoette men daar de *Groote-Kartuizers*, „auch ein Trinkhaus.“ — Ge ziet dus, dat het daar, bij de Zaagmolenspoort, een zeer plezierige buurt was in die dagen, en dat die achterhoek der Jordaan voor onze vaders nog al eenige aantrekkelijkheid moet hebben gehad!

Eindelijk was er in 1737 nog een herberg *de Groote-Kartuizers* achter de Noorderkerk. En hiermede stappen wij van de voormalige kloosters af, om eenige stegen op te zoeken, die van vroegere kerken en godshuizen hare namen ontleenen.

De Zoetenaamssteeg in de Warmoesstraat heette van ouds de Zoete-naam-Jesussteeg. Die naam was afkomstig van een der vele altaren in de Oude Kerk, en wel dat van het Kuipersgild; en vermits dit naauwe steegje den naasten toegang derwaarts verleende, zoo verkreeg het in de wandeling dien naam naar dat altaar.

In de bogt van den Nieuwendijk vindt men eene Kapelsteeg, hoewel daar thans geen kapel is. Die kapel is er vroeger geweest, en was de Sint-Jakobskapel geheeten. De zangers dezer kerk moeten liefhebbers van goed soppen geweest zijn, blijkens een rijmpje, dat zij op zich zelve en hunne vrienden gemaakt hebben:

De Sanghers van Sint-Jacobs- en Sint-Olofs-kapel
Die moghen haer natgen en haer droogtgen wel.

Verder op den Nieuwendijk heeft de Vrouwensteeg haren naam naar eene Lieve-Vrouwenkapel, die op den hoek heeft gestaan, en eene der oudste van de stad, ja welligt nog de kapel van het slot van Aemstel geweest is. En in de Nes heet de Sint-Pieterssteeg naar de Sint-Pieterskapel, die later tot eene vleeschhal verbouwd en eindelijk nog de stads-drukkerij geworden is. De Sint-Pieterspoort daartegenover, nog met den

sleutel van Petrus prijkende, is het éénig overblijfsel van 't oude Sint-Pietersgasthuis, dat omstreeks 1500 het vermaardste hospitaal van Holland was, doch in 1584 is verplaatst naar het tegenwoordig Gasthuis.

Het alleroudste gasthuis van Amsterdam heeft gestaan aan den Dam naast het oude stadhuis; daarom heet de straat tusschen het Paleis en de huizen de Gasthuisstraat. Het was het gasthuis van Sint-Elizabeth, en het nam ook proveniers en kostkoopers in, op voorwaarden, die ons nu al tamelijk zonderling voorkomen. Bij voorbeeld. Op den 10den Mei 1410 kochten Joost Evertsz. en Agnes zijne vrouw hunnen kost in dit gesticht, en namen daarbij onder anderen ook de volgende verplichtingen op zich: »Joest sal tot allen tiden alst te doen is die clocke luden, en dat outaar bereyden, — item soe sal hi mitten borde omgaen bidden [t. w. bedelen] in den gasthuse, als die beraders en oudermans daer niet en sijn [anders bedelden de Heeren zelf, zoo 't schijnt], — item soe sal hij op ter market gaen bidden, vissche ende vlijsch copen. Agniese sal de dekene, cussene en slaepkene najen tot allen tiden als des te doen is, en voert sal sij die slotelen en alle dinghe in den gasthuse bewaren.”

Een andere provenier Claes Willemsz. had tot taak: »die huzinge te stoppen en te verhemelen, oec die vreemde gaste te bestuwen.”

Kort vóór 1500 werd dit gasthuis vereenigd met dat van Sint-Pieter, terwijl het gebouw aan het stadhuis getrokken werd, waarmede het ook in 1652 door een' geweldigen brand is ondergegaan.

Achter dit gasthuis aan den stadswal vond men in de 15de en 16de eeuw den »gasthuysmolen ende molenwerff;” waar men dan ook nu nog de beide daarnaar genoemde Gasthuismolenstegen vindt. En wenscht gij te weten, waarom men achter het Paleis eene Huiszittensteeg vindt, hoewel er geen Huiszittenhuis staat? Gij kunt het lezen, schoon niet zeer duidelijk, op een' ouden steen, die in den zijmuur van het hoekhuis aan de Spuistraat is ingemetseld, en nog afkomstig is van het oude Nieuwezijds-huiszittenhuis, dat daar eenmaal stond. Er staat: »Dit huus is ghetimert in die ere Godts tot behoefte des armē huyssitten, anno meccc en lxxxvi. En herbouwt A^o 1710.”

Wie 't oog slaat op 't naambordje aan den hoek der Stoofsteeg zal 't welligt vrij waarschijnlijk achten, dat deze steeg haren naam ontleend heeft van de afbeelding van een stoof in den gevel, en dit zou op zich zelf ook wel mogelijk zijn. Wij vinden bij Breëro wel een oude juffrouw vermeld, die in een huis woonde, waar *drie testen* voor den gevel stonden; even goed dus kon hier een stoof uitgehangen hebben. De stoven waren al vóór 1600 in gebruik, en Roemer Visscher zei reeds: »een stoof met vyer daerin is een bemindt juweel by onse Hollandsche vrouwen.” Maar ik geloof toch niet, dat het algemeen gebruik van gezegd juweel zoo oud is als de naam dezer steeg, — immers reeds in

een schepenbrief van 1464 leest men van eene »erve gelegen over Sinte Jans brugge in die Stovesteege ¹⁾.

Nu stond oudtijds op den zuiderhoek dezer steeg aan den Achterburgwal het turfhuys der Oudezijds-huiszitten, en daarnaast stond een huys, waarin eenige arme vrouwen elk een kamertje bewoonden. Zulk een kamertje werd toen genoemd: een stoof, stove of stoofken; 't woord werd nog in de tweede helft der 17e eeuw dikwijls in die betekenis gebruikt, en een »warme stove" was een warme kamer. Waarschijnlijk dus heeft de Stoofsteeg haren naam ontleend van de stoven der Huiszitten, — van de »kamers of woningen van één vertrek," waarin de arme oude vrouwen huisvesting »om Gods wille," en bovendien ieder een stuiver in de week en 'swinters »die portie" (d. i. de bedeeeling) genoten.

Amsterdam had oudtijds nog een gasthuys, in de 14e eeuw »bute der Byndewyckerpoirte" gesticht, namelijk dat van Sint-Joris; de Sint-Jorissteeg in de Kalverstraat bewaart er den naam nog van, want het gesticht strekte zich uit langs de Kalverstraat (of Ossemarkt) van genoemde steeg tot de Olieslagerssteeg. Op den hoek dezer laatste steeg stond de kerk, die na 1579 tot het Kistemakerspand is ingerigt. Boven het portaal stond de ridder Sint-Joris met den draak, hebbende tot zijn gezelschap Sint-Margriet. Waarom die daar bij elkander stonden? Met beiden had men veel op. Sint-Joris had men lief om zijne deugd en goedaardigheid; hij was »Joris goedbloed," en wie een goed leventje had, was »bij Sint-Joris in de kost." En Sint-Margriet moest men te vriend houden om den hooibouw niet te bederven.

Doch dit verklaart hun zamenzijn nog niet. Ik zal dit zoo kort mogelijk trachten op te helderen.

Sint-Joris is de Christelijke ridder. Hij stond hoog in aanzien bij geestelijkheid, ridderschap en poorterijen, in alle landen van 't »Christenrijkje." Hij was 't ideaal der vroomheid, zoowel in de eene als de andere betekenis van dit woord. Hij werd zoowel te voet als te paard afgebeeld, met zijne speer den draak ('t symbool van den boozen geest) doorstekende, en is steeds kenbaar aan zijn blazoen: van zilver met een kruis van keel.

Van de legende van Sint-Joris zal ik hier niet spreken; wij zouden haren oorsprong uit de oudheid moeten opdelven, en dit zou ons te lang ophouden. Evenmin spreek ik van die van Sint-Margriet, maar merk alleen op, dat tusschen beider legenden, zooals de kerkelijke overlevering ons die geeft, geen 't minste verband te ontdekken is. En toch zien wij Joris en Margriet veeltijds bijeen, ook in de processïen, en te Amsterdam

1) C. COMMELIN, *Amst.* bl. 195 noot *b*.

niet alleen, maar elders evenzoo. Daar moet toch een reden voor zijn. Waarschijnlijk hebben wij hier te doen, niet met eene christelijke, maar met eene Germaansche traditie.

De Germanen hadden eene sage, waarin de winter werd voorgesteld als een verwoestende draak, en de zomer als een held, die den draak overwon. De christelijke kunst maakte hier den ridder van, die den held-draak overwon. De feestdag van Sint-Joris, op den 23ⁿ April gevierd, herinnert zijne vroegere beteekenis, daar hij het intreden van den zomertijd aankondigde, en den vrolijken Meidag vóórging, waarop elk, van den winterdraak bevrijd, blij ten reije mogt gaan.

En in het overoude volksgeloof aangaande Sint-Margriet, als de schenkerster van zes drooge of zes natte weken in den oogst, herkennen wij ook een oud Germaansch idee, dat uit den vóór-christelijken tijd herkomstig, maar hier op deze, elders op een anderen heilige overgebracht is ¹⁾. En 't is dus te vermoeden, dat die betrekking van Margriet tot het zomerweder de aanleiding is geweest om haar bij Joris te plaatsen. Hij beheerschte den voorzomer, zij den nazomer; men hield ze samen te vriend om een goed jaar te hebben.

Sint-Joris nam van ouds in zijn gasthuis zoowel »arme miserabele leprosen» als proveniers op, ja ook simpelen; maar in de tweede helft der 15^e eeuw, toen hij binnen de stad getrokken was, gaf hij de eerstgenoemden over aan Sint-Antoni, wiens hospitaal destijds nog een aanmerkelijk eind buiten de poort stond, en wel aan den binnenkant van den zeedijk, terwijl 't van achteren aan den Amstel uitkwam. Het Sint-Antonisgasthuis werd sedert het Leprozenhuis genoemd, en 't raakte op 't einde der 16^e eeuw almede binnen de stadswallen. Wij hebben het tot vóór weinige jaren nog gekend, toen het regtteenover de Portugeesche Kerk stond.

Dit Leprozenhuis heeft wel op vierderlei wijze namen rondgedeeld. Vóór zijne poort gaf het den naam aan 't Leprozenpleintje en van achteren aan den Leprozenburgwal, die door den ouden »Tuin der Leprozen» gegraven was. Als Lazarushuis gaf het een naam aan de Lazarussteeg. Daar men de leprozen van ouds »de zieken van lazarye» noemde, zoo werden zij in de volkstaal kortaf »de zieken», of verkleind »de sieckgens» ²⁾, en 't huis »t Zieken» genoemd; en hiervan had het Ziekenwater zijnen naam, dat weleer buiten de Muiderpoort tusschen Funen en den Paardenhoek lag, en aan 't Leprozenhuis toebehoorde. Eindelijk is het ook met den naam van zijn ouden patroon niet korig geweest: nog kent men: Sint-Antonisbreëstraat, Sint-Antonissluis, Sint-Antoniskerk-

1) In Engeland gelooft men hetzelfde van St. Swithin op 15 Julij.

2) Zie 't rijmpje onder de ets van Klaas Visscher, in den *Ouden Tijd* 1871, bl. 209.

hof, en vroeger zijn er twee Sint-Antonispoorten geweest, waarvan de oudste nog op de Nieuwmarkt prijkt, ofschoon thans, helaas! tot een openlijk bewijs onzer minachting voor monumenten, als meubelmagazijn verhuurd.

Aan de zuidzijde van den Heiligeweg vinden wij een Vrouwengang. Te dezer plaatse heeft tot de helft der 17de eeuw een hofje voor oude vrouwen gestaan, door 't oude geslacht der Ockers gesticht, doch toen verplaatst naar de Kromme-palmstraat. Die gang bewaart echter nog trouw de gedachtenis van die vrouwen en haar lang verdwenen hofje.

Amsterdam was op het einde der 15de en in de 16de eeuw met zware muren, torens, poorten en bolwerken versterkt; ook daarvan bewaren eenige straatjes nog de namen. Zoo draagt het straatje aan het einde der Warmoesstraat, dat Sint-Olofspoort genoemd wordt, dien naam naar de poort, die daar gestaan heeft tot het jaar 1618. Nadat zij als poort reeds uitgediend had, heeft zij nog lang tot gevangenis gediend, ja, genoot in 1600 zelfs de eer, de Spaansche helden, die zich in den slag van Nieuwpoort hadden laten gevangen nemen, te herbergen.

Het Waterpoortssteegje, aan de Gelderschekaai, was in de 16de eeuw de toegang tot het Waterpoortje, waarmede men toen over de stadsgracht naar de Lastage ging. En het Jeroenensteegje, benoorden de Luthersche Koepelkerk, ontleent dien naam van den Sint-Jeroenstoren, die daar in den stadsmuur gemetseld was.

En nu naar de Halvemaanssteeg, op de Botermarkt. Meen niet, dat die steeg haar' naam dankt aan de meer dan twee eeuwen lang vermaarde »Halve maan" op den hoek, die onlangs ¹⁾ onder den voet is gehaald; neen, steeg en brug beiden hadden al vele jaren lang dien naam gedragen, eer die vermaaktempel van maandagsgasten en »bottermarksjongens" daar nog was. Steeg en brug ontleenen hare namen van eene andere halve maan, die vrij wat ernsthafter van aanzien was, namelijk de Halvemaan of 't Rondeel of »'t Halfront aen den Aemstel." Dit was een zwaar fort aan den stadswal, dat daar nog stond, toen eerst deze steeg en later de brug ²⁾ juist daartegenover werden aangelegd. 't Is eerst na 1630 afgebroken, en op de grondslagen is een logement gebouwd, dat nog het Rondeel heet, en vroeger de afbeelding van 't oude fort in den gevel voerde.

De beide Haarlemmersluizen, de oude zoowel als de nieuwe, welke laatste echter ook al 272 jaren oud is, danken die namen aan de beide oudste Haarlemmerpoorten, die eenmaal op diezelfde plaatsen stonden, en een van welke ons in 't eerste bedrijf van Gijsbrecht op 't Leidscheplein jaarlijks te zien werd gegeven, ofschoon men nooit precies wist, welke van de twee 't

1) In December 1872.

2) De brug is dertig jaren jonger dan de steeg; zij werd in 1626 gelegd.

eigentlich was. En na nog opgemerkt te hebben, dat de Torensteeg en Torensluis zoo heeten naar den voormaligen Jan-Roodenpoortstoren, gaan wij van de Schuttersdoelen of doelens spreken.

De Oude-doelenstraat is genoemd naar den oudsten Doel, die waarschijnlijk reeds in de 14de eeuw in wezen was, en gelegen ter wederzijden dezer straat, tusschen de beide burgwallen en tusschen twee slooten. Deze Doel werd in 1516 verkocht, en dwars door 't erf de straat geroid. Er is nu niets meer van over dan de naam, die ook nog bewaard is in een klein achterbuurtje, dat zijn ingang in de Prinsenhofssteeg heeft en het Doelenhofje genoemd wordt.

Twee nieuwe schutterijen waren er, bij 't aanwassen der stad, nevens de oude opgericht: die van den Voetboog en van den Handboog; de Handboogsstraat en Voetboogsstraat zijn het, die later de namen eriden en nog bewaren. De plaats, die thans door deze twee welbevolkte straten wordt ingenomen, heette in de 15de, en ook nog in 't begin der 16de eeuw het Schapenveld, en men vindt daarom ook nog in de Voetboogsstraat eene Schapensteeg. Op dit Schapenveld werd in het midden der 15de eeuw de Voetboogsdoel gesticht, en in 't begin der 16de eeuw verrees de Handboogsdoel er nevens. Beiden hadden hunnen tuin of schutbogaard, die niet enkel vermaak maar ook voordeel schonk, want men teelde er warmoes, die de groenvrouwen inkochten en in de stad uitventten.

Doch met den tijd verandert alles. Van de oude schutterijen bestond sedert 1580 eigenlijk »alleenlijk nog een zweemsel" in de »Overmanschappen van de Doelen," totdat in 1649 de Regeering der stad besloot, het grootste gedeelte van den grond der Hand- en Voetboogsdoelen aan erven uit te geven en tot nieuwe straten aan te leggen.

Wij moeten hier een oogenblik stilstaan. Wagenaar heeft, bij de beschrijving der Doelen, zich een weinig vergist, en daardoor soms, wie hem volgde, doen dwalen, en zelfs weleens schilders tot eene onjuiste voorstelling verleid.

Hij zegt, dat »de Handboogs-Doele oudtijds van de Voetboogs-Doele gescheiden was door eene sloot of graft, in laater' tijd de *Vullers-graft* genaamd, omdat de Lakenvullers zig daaromtrent hadden nedergezet;" — en dat »deze graft, die tot in den Singel liep, in 't jaar 1650 wordt gedempt, en een gedeelte van den grond, tusschen de voorgevels der twee Doelen, met een Stads-Wapenhuis, betimmerd" 1).

Dat het zoo niet kan geweest zijn, erkent men terstond bij eenig nadenken. Immers die Lakenvullers konden zich niet nederzetten langs eene

1) *Amst.* II D. bl. 74.

gracht, die *tusschen de beide Doelen* liep, want dan zouden ze hunne werkplaatsen moeten opgeslagen hebben in den schutbogaard van een dier Doelen; en daarvoor zouden de schutters hen wel bedankt hebben. Neen, de lakenvullers waren gevestigd aan de noordzijde van den Heiligeweg. Maar hoe kon men het dan mogelijk achten, dat de Vullersgracht *tusschen de beide Doelen* liep? De vullers zouden dan door den schutbogaard van den Voetboogsdoel van hunne gracht gescheiden zijn geweest, en er geen het minste gebruik van hebben gehad. Ook is het niet juist, dat de lakenvullers zich *in later tijd daaromtrent nedergezet* hebben, maar de »volders-huizen” waren op den Heiligeweg opzettelijk voor hen gebouwd, en de gracht was opzettelijk voor hen — ik zeg niet: gegraven, en kom hierop straks terug, maar — voor hen ingerigt, en met een houten bodem belegd, welk laatste ongetwijfeld diende, om het water, bij 't roeren en spoelen vrij van modder te houden.

De Vullersgracht liep niet in het Cingel, maar in het Spui uit; — aan de zijde van 't Cingel stuitte zij tegen een muur van den Voetboogsdoel. Er heeft dus ook *geen bruggetje* op 't Cingel gelegen, als sommigen daar geteekend of geschilderd hebben, maar wel op 't Spui. En het Stads-wapenhuis, tusschen de beide Doelen staande, werd niet gesticht na het dempen der Vullersgracht in 1650; maar stond er reeds 44 jaren vroeger, en ook ver genoeg van de Vullersgracht verwijderd, om er niets meê te maken te hebben.

Omdat Wagenaar hier, door zijne onnaauwkeurige voorstelling, al menigeen, 't zij schrijver of schilder, van den weg geholpen heeft, moeten wij die vierkante plek in 't hartje van Amsterdam nog eens wat naauwkeuriger bekijken.

Wanneer men in een der eerste jaren van de 17^e eeuw, toen de oude muren en torens, die vroeger aan 't Cingel stonden, pas waren weggebroken, langs die gracht wandelde van het Boerenverdriet tot aan den Heiligeweg, zag men ter linkerhand eerst vijf burgerhuizen, en daaraanvolgende den hoogen en breeden gevel van den Handboogsdoel, die, met zijne dubbele boogvensters en uitgebouwde hangkamers, 't begin der 16^e eeuw herinnerde. Daarnaast stond het Handboogschutterspoortje, dat toegang gaf tot den schutbogaard; de patroon van 't gild, St. Sebastiaan, pronkte op het frontispies van dat poortje. Vervolgens ging men langs een eind muurs tot aan den Voetboogsdoel, een oud gebouw uit het midden der 15^e eeuw, met voetboog en pijlkoer boven de hardsteenen poort. Het Voetboogschutterspoortje zag men er nevens, en eindelijk weêr vier burgerwoningen, waarvan de laatste het hoekhuis van den Heiligeweg was. In 1606 evenwel was die muur tusschen de beide Doelen reeds verdwenen, en zag men daar-

voor in plaats het nieuwgebouwde Stadswapenhuis, dat nog bestaat, en tegenwoordig als »de Militiezaal» bekend is.

De schutbogaarden dier twee Doelen waren vrij uitgestrekt, en door eene hooge schutting van elkander gescheiden. Elke Doel had ook een poort in de Kalverstraat, en daarom beschreef Pontanus de Doelen als »beyde staende in de Calverstraete.» Bij de verandering in 1650 zijn die poorten uit de Kalverstraat overgebracht in de Handboogsstraat, en die van den Handboogsdoel staat daar nog. In de lijst ziet men de bogen en pijlkokers der oude schutters uitgehouwen.

Sloeg men nu den hoek van den Heiligeweg om, dan zag men daar, alweer ter linkerhand, de »Vullershuizen». In een tijd, toen de »laken-drapperij» hier nog sterk bloeide, hoogstwaarschijnlijk in 1473 ¹⁾, waren daar, van stadsweg, ten dienste dier nering, achttien »volders-huizen» gebouwd; en was tevens, tot gerief der vullers of volders, eene gracht, die uit het Spui dwars door de bogaarden der beide Schuttersdoelen (let wel: *dwars*, maar niet *tussen* door) tot achter en achterlangs de Volders- of Vullershuizen liep, tot eene Volsloot ingerigt.

Op het Spui, een weinig bewesten het punt, waar thans de Voetboogsstraat uitkomt, zag men toen het bruggetje, dat over den uitloop van de Vullersgracht of Voldersgracht (ook de Lakenvolderssloot of kortaf de Volsloot genoemd) lag. Van hier af schoot dit grachtje regtuit, in de rigting naar den Heiligeweg, tot op het punt, waar thans het derde huis in de Handboogsstraat staat. Daar verdeelde het zich in twee armen, west- en oostwaarts; — de eerste liep blind tegen een muur aan de binnenplaats van den Voetboogsdoel; de tweede tegen de achterhuizen van de Kalverstraat. De Vullersgracht had dus de gedaante eener T, waarvan de bovenlijn evenwijdig liep met den Heiligeweg, en zoo hadden dan ook de volders hunne Volsloot onmiddelijk achter hunne huizen. De andere lijn der Vullersgracht sneed de schutbogaarden, nagenoeg in het midden, dwars door, en daarom lagen er ook eenige bruggetjes over. Uit deze gracht liep weer een kromme sloot achter die bogaarden om, waardoor ze van de achterhuizen der Kalverstraat gescheiden werden.

Ik kom thans terug op hetgeen ik hiervoor heb gezegd, dat de Vullersgracht niet gegraven was ter gelegenheid van het stichten der Vullershuizen. Zij bestond dus al vroeger? Zeer zeker; zij was meer dan honderd jaren ouder, en had oorspronkelijk eene heel andere bestemming gehad; zij was een afgesneden stuk van de Heiligewegsvaart.

In 't midden der 14^e eeuw was bij den Heiligeweg ²⁾ ook een vaart

1) Blijkens een brief van Karel den Stoute van 22 Junij 1473, in de IJzeren Kapel.

2) Vergl. bl. 60.

gemaakt, »opgaende van den Amstel tot Sloten recht toe.” De Heiligewegsvaart stuitte dus aan den Amsteldijk, die nu de Kalverstraat is, maar schoot tevens met een dwarsvaart naar de stadsgracht, — welke toen was, wat later de Begijnensloot werd en waar ze dan ook regtteenover uitkwam.

Toen nu, bij de vergrooting der stad in of vóór 1447, een gedeelte van den Heiligeweg binnenkwam, werd natuurlijk daardoor ook een gedeelte der vaart afgesneden. En daar dit water sedert dat jaar geen bepaalde bestemming meer had, werd er bij het stichten der »volders-huizen,” eene volsloot van gemaakt.

En hieruit blijkt nu ook, waarom die Vullersgracht de gedaante eener T had, en waarom de eene der drie armen het Spui bereikte, terwijl de beide anderen ter wederzijde blind liepen.

Eindelijk was, al lang vóór 't einde der 16^e eeuw, de lakennering hier zoover verlopen, dat de stad de achttien voldershuizen op den 2ⁿ October 1584 verkocht aan Ytgen Willem-Schepelsdochter, die ze tot een gesticht voor oude vrouwen bestemde. Als zoodanig bleven de »Voldershuyskens” nog in wezen tot 1649. Maar in dat en het volgende jaar werden zij weggebroken, het grachtje en de kromme sloot gedempt, het grootste gedeelte van de bogaarden der beide Doelen opgeruimd, en in plaats van dat alles twee nieuwe straten gebouwd, waarvan de eene de Handboogsstraat en de andere de Voetboogsstraat genoemd werd.

De Handboogsdoel werd verhuurd tot een logement en kreeg in 't begin der 18^e eeuw een nieuwen gevel. Thans is hij sedert elf jaren tot den rang van Atheneum verheven.

De Voetboogsdoel verleende een tijdlang de Westindische Compagnie huisvesting, maar sedert 1820 ziet men in zijne plaats een Roomsche kerk, die de drie christelijke deugden in den gevel voert. Deze plek heeft alzoo nog al wat afwisseling van toonen gekend: eerst het geblaat der schapen, daarna het gejoel der schuttersmaaltijden, later het rammelen van der kooplieden schijven, en thans wordt er de Mis gezongen!

Hiermeê zijn de namen afgehandeld, die hun oorsprong van godsdienstige en liefdadige gestichten, van verdedigingswerken en schuttersdoelen hebben, en nu blijven er nog eenigen over, die van verschillende voormalige gebouwen afkomstig zijn.

De Beurssteeg, de Beurspoort en de Trappen van de Beurs zijn petekinderen van de oude koopmansbeurs aan 't Rokin, die wij in 1836 hebben zien afbreken. Men weet, dat die Beurs is ingewijd op den 1ⁿ Augustus 1613. Toen zal ook de Beurssteeg haren naam gekregen

hebben, want in 't begin van dit jaar had zij dien nog niet. In een keur van den 21ⁿ Januarij 1613 heet zij nog: »deser stede nieuwe huysen, daer men na de Beurse gaet.» Die nieuwe huizen waren in 1612 gebouwd, en zijn dezelfde, die thans als *oude* huizen onze aandacht trekken. Weleer pronkten hunne gevels met architectonische sieraden, maar nu treuren zij om 't geen de Genserikken hun hebben aangedaan.

De Halsteeg, die dezen naam reeds in de 15^e eeuw droeg, heette naar de »hal in Gansoirde," die reeds in 1403 vermeld wordt, en denkelijk in de Nes op den hoek dezer steeg stond.

De Roëmolensteeg heeft haren naam naar eenen grooten steenen molen, die in de 16e eeuw op den stadswal (aan 't Cingel) stond, — eigenlijk een toren, als molen ingerigt — regt over de plaats, waar deze steeg tijdens de tweede vergrooting werd aangelegd. Waarschijnlijk was deze molen, als de fortificatie in 't algemeen, rood geverfd, en werd hij daarom de Roëmolén genoemd in onderscheiding van den gasthuismolen, die een goed eind weegs zuidelijker aan den wal stond.

De Tuinstraat zal wel bij ieder terstond het denkbeeld opwekken, dat zij een' tuin tot peetoom heeft, — en 't is ook zoo. Echter geen bloem- noch moestuin, maar een timmertuin. Die vroegere Stads-timmer tuin lag vóór 1660 aan het einde van deze straat bij de Lijnbaansgracht.

Een weinig verder, bij de Zaagmolenspoort, stond weleer de Stads-geschut- en klokgieterij, — de Gietersstraat draagt er den naam naar. Terwijl de Ratelwachtssteeg haren naam dankt aan een oud wachthuis der Ratelwacht, dat in de Tuinstraat op den oostelijken hoek van deze steeg stond.

De Zwanenburgwal is de burgwal der zwanen, — inderdaad een liefelijke naam. Hij herinnert ons, dat Amsterdam, weleer, als andere steden, zich de weelde veroorloven kon, blanke zwanen in hare grachten te hebben. Bij alle verfraaijingsideeën van onzen tijd denkt men dáár niet eens meer om! — Het Stads-zwanenhok stond hier aan den Amstel, en de burgwal ontleent daarvan zijnen naam. En naar dezen Zwanenburgwal is vervolgens ook de aangrenzende straat de Zwanenburgerstraat genoemd.

In de Plantage vindt men eene Badlaan, — zij heet zoo naar een voormalig badhuis, dat in 1795 gebouwd is aan het einde dezer laan op de Muidergracht, en in 1816 nog in wezen was, doch meer als koffijdan als badhuis bezocht werd. 't Water was er niet heel frisch.

Dat onze voorvaderen groote minnaars van kaatsen waren, is bekend, en het is wel gebeurd, dat men bij gewigtige voorvallen de Heeren van de Regeering uit de kaatsbaan moest gaan halen. »Hoe heb ick je loope soecken," laat de Muider Drost een knecht tegen zijn' heer zeggen,

»kaatsbaen in, kaatsbaen uyt!» En van »Jan Hooft, die meermaals Scheepen, veele jaren Kornel der stadt is geweest, een man lang van lichaam, zwaar van leden, sneedigh van geest, streng van moedt, kragtigh van taal, ontzighlijk van gelaat,” lezen wij, bij gelegenheid van Leicesters onverwachte komst te Amsterdam in 1587, dat men hem vergeefs »t’ zijnent quam zoeken, en zijn huisvrouw, wetende waar zijn uithof was, om hem zond in de kaatsbaan.” — Het zou dan ook wel wonder zijn, zoo men in Amsterdam geene Kaatsbaansstegen en Kaatsbaansgangen vond. En zij zijn er ook. Ik wil er slechts één noemen, op de Appelmarkt: dit steegje was weleer de toegang tot een kaatsbaan, die in 1663 daarachter aan den Achterburgwal gebouwd was. Eene eeuw later werd zij afgebroken en tot een pakhuis verbouwd, dat thans, in de Spuistraat, door zijne schuins-linksche positie de aandacht trekt, en waarvoor men nog met groote letters leest: »de Kaatsbaan.”

De Bakkersstraat ontleent haren naam van een gebouw, dat op den hoek dier straat, aan den Binnen-Amstel stond, in ’t laatst der 16^e en ’t begin der 17^e eeuw, en toen ’t Bakhuis heette, — wij zouden zeggen: »de bakkerij.” Maar wat soort van bakkerij was dit? — Rembrand woonde in 1638 »op den Binnen-Emster in die suyckerbakkerij”. Zou die suikerbakkerij welligt dit gebouw zijn geweest? Niet waarschijnlijk. Die suikerbakkerij zal wel een weinig verder te zoeken zijn voorbij de Paardenstraat, waar men nog een Suikerbakkerssteeg vindt. Ook mag men twijfelen, of eene suikerbakkerij zoo kortaf een bakhuis zou genoemd zijn. »Bakhuis” en »bakkerij” beteekenden van oudsher een broodbakkerij.

Een halve eeuw later waren op de Anjeliersgracht groote scheepsbeschuitbakkerijen gevestigd: »die bakkerijen zijn heel groot, daar wel tien of twaalf ovens in zijn,” schreef Melchior Fokkens. En daar ik nu op de kaart van Bastius ¹⁾ dit »Backhuys” zie afgebeeld als een groot en zwaar gebouw, met een aantal hoogoprijzende schoorsteenpijpen aan weêrszijde, zoo vermoed ik, dat dit ook zulk een scheepsbroodbakkerij was, en wel de eerste groote, die hier gebouwd is, toen er, met de ontwikkeling der groote vaart, ook behoefte aan groote bakkerijen ontstond.

De Zwartehandssteeg plagt vroeger de Schoolsteeg te heeten, en werd zelfs nog lang zoo genoemd, nadat het Latijnsche school, dat dáár achter de Nieuwe Kerk stond, en zijnen ingang had, waar thans ’t Blaeusstraatje is, al verhuisd was. Het huis van den rector in de Gravenstraat, was zelfs tot vóór weinig jaren kenbaar aan ’s Meesters blazoen voor den gevel: plak en gard, kruislings. De steen, waarop dat pedago-

1) Namelijk in een uitgave van 1599.

gisch symbool cierlijk gebeiteld was, is in den zomer van 1863, toen 't huis vertimmerd is, verdwenen.

Of die rector ook een voorstander van publiciteit was!!! Ieder moest zien, volgens welke methode hij doceerde, en de jongens moesten vooruit weten, wat hun daarbinnen wachtte. En ons blijkt hier tevens duidelijk, — wat tegenwoordig menigeen anders niet gelooven zou, — dat vroeger de Latijnsche jongens evengoed geplakt en gegard werden als de a-b-kinderen.

Wanneer men, in de Dirk-van-Hasseltssteeg, het Louwensteegje door-gaat, komt men in eene steeg, die geheel tusschen de huizen der eerstgenoemde steeg en der Nieuwstraat verborgen ligt, en die vele Amsterdammers mogelijk nog nimmer betreden hebben. Zij heet het Heerensteegje. — Hebben dáár dan ooit Heeren gewoond? — Mogelijk. Deze steeg raakt juist de plek, waar eens, zes eeuwen geleden, de trotsche burg der Heeren van Aemstel stond, en de dikke torens hunne spitzen met de blinkende windvanen hoog boven dijk en geboomte verhieven, en trans en tinnen zich spiegelden in de breede grachten; — het »Heeren huys», als Vondel Badeloch spreken doet,

dat door 't geboomte steekt,

En daer het bulderen des winds zijn kracht op breekt; —

het hooge Huis te Aemstel, waarvan nog de fondamenten der torens en »gebroken muragiën» onder de huizen in den grond verborgen liggen.

Bewaart dit Heerensteegje dan nog in zijn' naam de herinnering aan dat »Heeren huys?» — Ik durf 't niet beweren, omdat ik niet zeker weet, hoe oud die naam is. — Maar is 't niet wat gewaagd, een steegje der achterbuurt in verband te brengen met de ridderlijke oudheid? — Volstrekt niet, want het is juist de achterbuurt, die oude herinneringen het langst bewaart; in allen gevalle is de overeenkomst van naam en plaats te opmerkelijk, dan dat ik er niet op zou wijzen. 't Steegje zelf is reeds zeer oud, en de naam kan ook wel even oud zijn als die van 't genoemde Louwensteegje, dat van een man afkomstig is, die daar in 't jaar 1336 woonde (oud genoeg!) en bovendien ligt het Heerensteegje juist ter zelfder plaatse, waar, in 1333, graaf Willem III eenige erven in erfpacht uitgaf, die een deel uitmaakten van den grond, waarop het toen kortelings gesloopte Huis te Aemstel gestaan had.

III.

Het getal der namen, welke ontleend zijn van gebouwen, die nimmer bestaan hebben, kan natuurlijk niet zeer groot zijn. Er is er eigenlijk

maar één; doch wat we aan het getal missen, dat winnen wij in de lengte, want de straat, die ik hier noemen moet, is de Kerkstraat, de langste der stad.

Bij de laatste vergrooing van Amsterdam werden in de nieuwe rooijing vier plaatsen aangewezen, om daar even zoovele Gereformeerde kerken te bouwen; de 1ste zou komen te staan, waar nu het blok huizen staat tusschen de Leidschegracht en het Molenpad; de 2de op het Amstelveld; de 3de op het Weesperveld; de 4de op Wittenburg. Van het eerstgenoemde punt tot het laatste werd eene straat gerooid, die tusschen de Prinsen- en Keizersgracht doorlopende, de geheele nieuwe stad doorsneed, en met eene lange brug over de Nieuwe-zeevaart den Kadijk met Wittenburg moest verbinden; — en deze straat werd, zegt Domselaer, »de Kerkstraet genaemt, omdat men alle vier die nieuw verordende Kercken door deze straet begaen kan.”

De straat heeft het aanzijn ontvangen tusschen den 24ⁿ Julij 1664 en den 21ⁿ Mei 1665. In een keur van den eerstgenoemden datum leest men: »de nieuw te maken straet tusschen de Keysers-graft ende de Prince-graft”; in eene ampliatio dierzelfde keur van den laatsten datum heet zij: »de Kerck-straet.”

Maar wat is er van dit plan geworden? — Van de vier kerken is er slechts ééne tot stand gekomen, namelijk de Oosterkerk op Wittenburg; maar juist deze heeft de Kerkstraat nooit mogen bereiken, omdat van de groote brug voor Wittenburg nimmer iets gekomen is. Omtrent de drie andere ontworpen kerken is men in de geboorte blijven steken; op de plaats der 2de heeft men in 1668 provisioneel eene houten loods gezet; aan de 1ste en 3de is niets gedaan. En evenwel heette de straat »de Kerkstraat,” ofschoon er geen enkele kerk bij te vinden was dan alleen de zoevengenoemde provisionele houten loods op het Amstelveld, — die dan ook altijd provisioneel is blijven staan, omdat zij in goede harmonie was met de steenhouwersloodsen, hare geburen, en met het omringende — plein? Neen, het heeft nimmer op den naam van plein aanspraak mogen maken, maar zich steeds met dien van »veld” moeten vergenoegen. In onzen tijd, waarin alle dingen verbeterd worden, is natuurlijk ook aan ’t Amstelveld een opknapping ten deel gevallen, maar nog altijd staan er preekloods en steenloods naast elkander.

VIERDE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE ONTLEEND ZIJN VAN UITHANGTEEKENS EN BEELDEN.

Cijfers! cijfers! dat is de leus van onzen tijd. Alles onder cijfers te brengen, dat is de kunst van onze eeuw. Niet alleen handel en nijverheid, geboorte en sterften, weten zich in cijfers te groepeeren, — niet alleen de bureaux der staatsloterij en de effektenbeurs omhullen zich met wolken van cijfers, — zelfs het onderwijs, dat de boereknaap bij den »mester” drie winters genoten heeft, verschijnt eenige jaren later plotseling in cijfers verlichamelijkt, als de kranten percentsgewijze meêdeelen, hoeveel lotelingen in elke provincie kunnen lezen en schrijven. Ja, de zedelijkheid der natiën zelfs krimpt in tot cijfertjes, om zich, volgens de regelen der statistiek, te laten vergelijken. Is het wonder, dat het geloof aan cijfers ons even heilig is als den middel-eeuwers het geloof aan beschermgeesten? Daarom schrijven wij ze aan onze deurposten; »voor altaren en haardsteden” hebben wij cijfers: ze staan aan onze huizen en onze kerken, aan paleizen en wachthuisjes, en het oude spreekwoord: »ieder huisje heeft zijn kruisje,” is een leugen geworden, want ieder huisje heeft nu zijn cijfertje. En wij verheugen ons daarover; wij zijn er dankbaar voor, en zouden den eersten uitvinder wel willen kennen, om hem onze hulde te brengen, en hem te kroonen met een cijferkroon.

Maar dit neemt niet weg, dat indien eens iemand onzer voorvaderen uit het graf mogt opzien, hij zich geweldig ergeren zou aan onze stijve manieren. Want zijn wij in alles naauwkeuriger en stipter(?), zij waren zinlijker en dichterlijker; zijn wij rekenende, zij waren schilderende. Daarom ook hadden zij geen cijfers, maar beeldjes aan hunne huizen. Het huis van den poorter was zijn kasteel, en dat kasteel moest geblazoeneerd worden met wat hij zich tot zinnebeeld gekozen

had. Zoo was ieder huis kenbaar aan eene afbeelding, gebeiteld of geschilderd, aan den gevel of luifel.

En naar die afbeeldingen werden niet alleen de huizen genoemd, maar ook de menschen, die er in woonden. Wie kent niet de vrome vrouw, die het Burgerweeshuis als stichteresse eert: *Haesje Claes in 't Paradijs?* en onder de regenten van dat gesticht vindt men: *Claes Dirksz. in de Drie Koningen*, *Jacob Cornelisz. in St. Andries*, *Barent Claessen in de Drie Engelen*, *Jacob Jansen Benning in 't Vliegende Varken*. Onder de Amsterdammers, die zich tijdens de Spaansche troebelen beroemd hebben gemaakt, bekleedt *Laurens Jacobsz. in de Gouden Reael opt Water* eene voorname plaats. En bij de omwenteling van 1578 leest men van *Aagte Simonsdochter in de Wijnpers*, *Klaas Franszoon in de Drie Koperen Potten*, *Simon Pieterszoon in den Kuil der Leeuwen*, *Hendrik Meindertszoon Smid in 't Engelsche tonnetje*, — en honderde voorbeelden meer waren hiervan op te noemen, die ten minste evengoed uit te spreken zijn, als: *LL 11. AA 8. TT 10*. Een groot getal familienamen heeft geen anderen oorsprong dan deze afbeeldingen aan de gevels der huizen.

Maar niet alleen de huizen en de bewoners werden naar die afbeeldingen genoemd, ook de straten en stegen en niet weinig gangen hebben een' naam ontvangen naar de figuur, die in den gevel of zijmuur van het hoekhuis stond. Het aantal namen tot deze klasse behoorende is inderdaad zeer groot, en velen behooren er toe, die in den eersten opslag vrij zonderling schijnen, doch die gemakkelijk te verklaren zijn, wanneer men zich herinnert wat hun oorsprong is. Bij een hammenkoopman op 't Cingel bij de Torenluis hing »de Ham-eter" uit; naast zijn huis liep een steegje, en wij hebben een Hameterssteeg. In de Anjeliërsstraat hing »de zes haken en oogen" uit, en een gangetje naast dat huis heet in de wandeling niet anders dan de Zes-haken-en-oogen-gang.

Dit hoofdstuk moet, evenals 't voorgaande, in drie afdeelingen gesplitst worden. Wij spreken achtereenvolgens van de namen, die afgeleid zijn:

- I. van uithangteekens,
- II. van heiligbeeldjes aan de hoeken der straten,
- III. van beelden, die er nooit geweest zijn.

I.

Nog rust ons oog dikwijls met eenige belangstelling op die oude gevelsteen, die als getuigen van den smaak en den luim, en ook van den kunstzin onzer voorvaderen, nog in zoo menigen huisgevel zijn overgebleven, — eene belangstelling, die toeneemt, naarmate 't getal der overblijfselen voortdurend afneemt: steenen met allerlei afbeeldin-

gen, — zinspelingen op handel en bedrijven, voorstellingen van steden en dorpen en kasteelen, bijbelsche tafereelen en heiligbeeldjes, zinnebeelden en spreuken, uitingen van gedachten en gevoelens en wenschen in zinrijke beeldspraak, figuren van dieren en planten, van engelen en monsters. En waren ze er nog, wij zouden met evenveel belangstelling de oude uithangborden bekijken, die eens de tijdgenooten dier gevelsteen waren, maar, minder duurzaam dan deze, reeds vóór lang verweerd en vergaan zijn. In dien tijd had een adresboek inderdaad een schilderachtig voorkomen: toen woonde een bontwerker in *de Kouwe Winter*, en een tapper in *de Oostindische Kerk*, en een komenijsman in *de Seegen des Heeren*, alias een vette ham! ¹⁾. — Of liever, men had toen geen adresboek noodig, want ieder kende die adressen uit het hoofd; — en als er in 't holst van den nacht geroepen werd: »brand! brand in *de Blinde Ezel!*» dan wist terstond ieder Amsterdamer, zonder verdere verklaring of aanwijzing, waar de brand was, en wel in een zeepziederij op het Damrak ²⁾. En liep er nu naast die zeepziederij een gang met drie of vier kleine huisjes, waarin 't werkvolk der fabriek woonde, dan heette die gang ook: de Blinde-ezelsgang. Op deze wijze zijn eene ontelbare menigte van namen ontstaan. En wanneer men soms niet wist, of een straatje een naam had of niet, dan duidde men 't maar aan door het uithangteeken op den hoek, en ieder herkende 't wel, bij voorbeeld: »bij Sint Jacobs Capelle, int straetgen, daer opt houcxken staet die Witte Valck, ende in het anderde huys int straetgen woont een weduwe genaemt Lysbet, die wat qualick oft manck gaet.» En zulk eene aanduiding was in 1534 voor de Heeren in den Haag voldoende, om iemand in Amsterdam te vinden ³⁾.

Het aantal namen van deze soort is zoo groot, dat het onmogelijk is ze allen op te tellen, maar dit is ook niet noodig. Ik zal ze in acht groepen verdeelen, en dan van elken er eenigen noemen. Die van bijbelsche of kerkelijke tafereelen verdienen den voorrang.

1) Meen niet, dat ik deze gevelblazoeneeringen, cieraadshalve, slechts uit de lucht gegrepen of uit eigen vinding geput heb. Die bontwerker woonde in de vorige eeuw in de Torensteeg. Die tapper was op de Botermarkt te vinden; en de mooie naam, dien hij aan zijn kroeg gaf, leert u tevens, wat men, naar voorvaderlijke spreekwijze, door een *Oostindische kerk* te verstaan heeft: het was nog in den tijd, toen ieder, die in Holland niet deugen wou, naar Oostinje ging. Het komenijsmanssteentje kunt ge nog zien in de Eerste-egelantiersdwarsstraat.

2) Dit is gebeurd in 't begin van October 1569. De blinde ezel stond nog voor een gevel op het Damrak bij de Vrouwensteeg, vóór slechts acht jaren geleden, maar is toen verdwenen.

3) Examinatie enz. in den *Navorscher* XIV D. bl. 301.

Hoeveel Arke-Noachsgangen er vroeger te Amsterdam geweest zijn, weet ik niet; ik heb er nog wel een tiental gekend; want Noachs drijvende wereld is hier van ouds een zeer geliefd zinnebeeld geweest; — en geen wonder ook in eene stad, die zelf op en in 't water, en soms ook onder water stond, en wier inwoners voor 't meerendeel op 't water en bij 't water leefden. Nu zijn die Noachs-arken van gevels en gangen meest verdwenen, — slechts een enkele is hier of daar nog terug te vinden. En de aardigste, die ge nog zien kunt, staat in de Spuistraat bij de Lijnbaanssteeg. Vader Noach met zijne vrouw en verdere familie zijn Amsterdamsche burgerlui van de 17^e eeuw geworden, en stappen met hun pakje onder den arm, alsof ze een dag naar Haarlem gingen, naar de arke, die als een schuit aan den wal ligt, met een plank om er over te gaan. Twee kameelen, twee olifanten en twee ezels stappen in de rij vooruit, en een beer wandelt bedaard den plank over. En, als ge soms twijfelen mogt, of 't vader Noach wel is, dan kunt ge 't onder het tafereel lezen: »in de Arcke No. 1676.”

Niet minder viel *het Land van Belofte* in den smaak; — gij kunt het nog in verscheidene gevels zien. Er was er dan ook menigeen, die te Amsterdam zijn land van belofte kwam zoeken, en 't er ook vond, en 't er uit levendige erkentenis in zijn huisgevel plaatste. Dat het booze toeval al te vaak behagen schept in schreeuwende contrasten weten we sinds lang, en we vinden er hier een nieuw bewijs van, daar we die zoete en zalige naam *Land-van-beloftesteege* vinden — in den Duivelshoek!

De Christelijke ridder St. Joris heeft onder de Amsterdammers ook altijd veel vrienden gehad; 't mag ons zelfs verwonderen, dat we niet meer petekinderen van hem hebben dan alleen de Sint-Jorisstraat en de Sint-Jorissteeg. Aan deze laatste is 't Sint-Jorisje nog in den zijmuur te vinden.

Onder de liefelijkste voorstellingen onzer vaders behoorde ook die van Bethlehem. Immers ze hadden 't reeds als kinderen, toen ze nog op 't a-b-bankje zaten, leeren zingen:

„O saligh, heyligh Bethlehem!”

en als goede christenen, bleef levenslang de naam van Bethlehem voor hun godsdienstig gevoel een zalige en heilige beteekenis behouden. Menigeen wilde zelfs, al was 't dan maar figuurlijk, in Bethlehem wonen. En zoo stond het dan ook in menigen gevel afgebeeld, met het onderschrift: »in Bethlehem” of »in Bettelem,”¹⁾ en tevens ontleenden er eene Bethlehemsteeg en eenige Bethlehemsgangen den naam van.

1) In de Sint-Nikolaasstraat stond vóór negen jaren nog een zeer oud steentje met het opschrift: „Nivt Bettelem,” dat *Nieuwt Bethlehem* moest beduiden.

Anderen, wier smaak een weinig meer op 't pikante en satirieke viel, vonden behagen in de voorstelling van den man met een balk in zijn oog. Onze Balk-in-het-oogssteeg bewijst door haren naam, dat daar vóór een paar honderd jaren geleden, zulk eene voorstelling aan den gevel van 't hoekhuis moet uitgehangen hebben ¹⁾.

De drie koningen verschenen hier ook, en ze hebben ons in de Drie-koningenstraat een petekind achtergelaten.

Op Vlooienburg is een Izaaksgang, en de aartsvader staat er nog in den gevelsteen uitgehouwen, en hij voelt zich daar ook volkomen te huis. En evenzoo heeft Uilenburg zijn Koning-Davidsgang met de afbeelding van den koninklijken harpenaar boven den ingang.

Elders zijn het afbeeldingen van heiligen geweest, die een Sint-Pieterssteegje, een Sint-Jakobsgang en anderen van dien vorm in 't leven geroepen hebben; — ginds afbeeldingen van engelen, waaraan we een Engelengang en een Engel-Gabriëlsgang te danken hebben; en in de Anjelijsstraat zette eene vrome vrouw de Moabitische Ruth in den gevel, die den naam gaf aan een Ruttengang.

In de nabijheid eener kerk had men natuurlijk in de 15^e en 16^e eeuw ook een winkel, waar paternosters en dergelijke benoodigdheden voor de geloovigen te koop waren, en even natuurlijk hing daar dan ook een paternoster uit. Dit was 't geval op den hoek eener steeg op den Voorburgwal bij de Oude Kerk, en deze steeg droeg daarom den naam van Paternosterssteeg.

Bij 't Hekelveld vinden wij 't Hemelrijk, en vroeger was er ook het Vagevuur. — Maar wat beteekent het Hekelveld? — Niets anders dan de Hel. Een *heke*, *heken*, *hekel*, *hakel* of *akel* ²⁾ was een booze geest. Vandaar zegt men: »'k heb een hekel aan dien kerel,” wat hetzelfde zegt als: »'k heb den duvel bij 'm gezien.” De vrouwelijke vorm van 't woord is *hekse*. Men vindt het nog in een aantal plaatsnamen in ons vaderland ³⁾, die hun verklaring vinden in 't oude volksgeloof en de traditiën uit de Germaansche heidenwereld.

Het Hekelveld is de woonplaats der booze geesten. Jakob Grimm

1) Te Hoorn, in de Kerkstraat, stond voor eenige jaren, en staat welligt nog, dezelfde voorstelling in een gevel: de man met den splinter en de man met den balk in 't oog, en daaronder dit opschrift: *In propiis talpa, argus in alterius*; 'tgeen te kennen geeft, dat de mensch een blinde mol is, waar 't zijn eigene gebreken, maar een honderdoogige argus, waar 't die van anderen geldt. *Nijhoffs Bijdr.* IV D. bl. 176.

2) Van dit *akel* is ons bijv. naamw. *akelig* afgeleid.

3) Ziehier voorbeelden uit verschillende gewesten: *Hekelingen* in 't land van Putten; *Hekendorp* bij Oudewater; *Hekenduinen* (de oude naam van Eikenduinen) in Delfland; *Heksel*, een buurschap in Twente; de *Heksenberg* in 't land van Valkenburg.

verhaalt, dat men in Nedersaksen zegt: »na Hekelvelde varen,” en in Denemarken: »gaa du dig til Häkkelfeldt!” ¹⁾ En Denen verzekeren mij, dat die uitdrukking in hun land nog dikwijls gehoord wordt, en 't zelfde beteekent als 't Hollandsche: »loop naar de hel!”

Hemel, hel en vagevuur lagen hier dus als drie buurtjes bijeen, en, wat het schilderachtige der groepeerings niet weinig verhoogde, — die verblijfplaatsen der zielen juist tegenover 't End van de Wereld! Wat waren onze voorouders toch meesters in de kunst, en hoe miserabel steken wij met onze letters en cijfers daarbij af! —

't Lijdt geen twijfel, of die namen waren ook door de schilderkwast op borden aan de gevels aanschouwelijk gemaakt. Afbeeldingen van hemel, hel en vagevuur waren niet zeldzaam, waarover men *De Uithangteekens* kan nazien ²⁾. En Walich Sieuwertsz. verhaalt ons, dat in denzelfden nacht, waarin eenige feestvierende geestelijken met hunne fakkels en toortsen eene brug in brand staken (waar wij later over spreken zullen), ook een uithangbord in brand gestoken werd, waarop 't Vagevuur geschilderd was, om de voorstelling nog natuurlijker te maken.

Ook de Bergstraat behoort onder deze afdeeling. Wel schijnt die naam op onzen platten Amstellandschen bodem een onverklaarbaar verschijnsel, maar toch is de verklaring zeer eenvoudig. Nog staat in den oudsten gevel dezer straat het steentje met *den bergh Sinai*. Die gevel voert het jaartal 1635, maar het gevelsteentje met den berg is blijkbaar ouder dan de jaartalsteen; wat dikwijls het geval is, daar jaartallen meermalen in den gevel geplaatst zijn ter gelegenheid van eene verbouwing, terwijl de gevelsteen, die in den ouden gevel gestaan had, ook weêr in den nieuwen werd ingemetseld. De naam Bergstraat dagteekent dan ook van vóór 1635, want Vondels broeder Willem, die in 1628 gestorven is, had er gewoond, en de naam komt ook reeds voor in de kaart van Balthasar Florisz. van 1625.

Menschelijke figuren kwamen ook in menigte en in allerlei gedaanten voor.

Nog vóór weinig jaren zag men een bisschopsbeeld aan 't huis op den hoek der Jodenbreestraat en het pleintje aan den ingang der Vinkenbuurt, dat naar dit beeld den naam van Bisschopspleintje verkregen heeft. De houten bisschop is in 1857 verdwenen, maar zijn naam heeft hij achtergelaten.

¹⁾ *Deutsche Myth.* 2e Ausg. 1e. B. s. 951.

²⁾ II D. bl. 93, 94.

Het Wildemansgrachtje (dat is: het grachtje aan den Binnen-Amstel tusschen den Groeneburgwal en den Zwanenburgwal) draagt dien naam naar het pakhuis *de Wildeman*. Dit grachtje is nu een schiereiland, maar 't was vroeger door een ophaalbrug met het 's Gravelandscheveer verbonden ¹⁾. Het steegje op de Pijpenmarkt, dat naast aan de Sint-Luciënsteeg ligt, had langen tijd op den eenen hoek een turfloods (of als men vroeger zei: een turfhok), terwijl op den anderen hoek de Turksche Keizer plagt uit te hangen; en zoo kreeg dit steegje twee namen, als: Turfhokssteeg of Turkschekeizerssteeg.

Op 't Rokin staat aan 't hoekhuis van 't Moorensteegje nog de Moor in den gevel, die er al vóór meer dan twee eeuwen stond. Een man, die een kanon afsteekt, met het onderschrift: *Bussenschut*, gaf, in de Rapenburgerstraat, den naam aan den Bussenschutsgang. Elders weêr gaf een afbeelding van den akkerman, zijn land beploegende, den naam aan een Akkermansgang; beeldjes van Gooijers en Morianen (die nog meermalen voorkomen) aan een Gooijerssteeg en een Moriaanssteeg. En van gelijken oorsprong zijn: Romeinssteeg, Heremietensteeg, Pensionarissteeg ²⁾, en meer dan één Prinsengang, want *de Prins* was ook een veelvuldig voorkomend uithangteeken. Een Gaperssteeg kan te Amsterdam geen verwondering baren, daar dat apothekers- en drogisten-figuur ons nog overal aangaapt. De Vettemannsgang bewijst, dat daar »de vette man» aan gevel of luifel heeft gestaan of uitgehangen, en 't zal zeker wel een vettewarier geweest zijn, die zich dien vetklomp tot blazoën gekozen had. En de Springmanssteeg kan haar naam ook wel van een uithangteeken hebben: er kan een koordedanser hebben uitgehangen, of mogelijk een spieringman, want die verbastering was niet ongewoon; de molen »de Spiering» veranderde ook in »de Spring.»

Uit de dierenwereld vond men van alle soort en kleur.

In 1595 deed Jan Pietersz. Snoeck zich een huis bouwen op het grachtje, dat thans de Snoekjesgracht heet, regtteenover de brug en steeg, en plaatste in den gevel een snoek in steen gehouwen, en tevens, opdat niemand het voor een schelvisch zou aanzien, boven zijn deur, op een zwarten toetssteen, met gulden letteren het woord *Snoeck*. Zulk een blinkend opschrift kon niet nalaten aan den omtrek zijn naam mee

1) Die brug is te zien op twee teekeningen van J. Cats van 1798, in den Atlas van den heer Louis Splitgerber.

2) Heeft men bij dien pensionaris te denken aan een staatsman of aan een pensverkooper? Immers deze werd door 't volk ook met dien titel vereerd. — Denkelijk aan den laatsten

te deelen. De gracht, brug en steeg hebben dan ook aan dien snoek in den gevel hunne namen te danken. Eerst was 't: Snoeksgracht, Snoeksbrug en Snoekssteeg, maar weldra kwam er de verkleiningsvorm in, die van ouds in 't Hollandsch en vooral in 't Amsterdamsch zeer gewoon is, en 't werd: Snoekjesgracht, Snoekjesbrug en Snoekjessteeg.

De Drieharingenbrug, tusschen 't Realen- en 't Prinseneiland, ontleent dien naam van de drie haringen, die aan 't hoekhuis staan.

De Valkensteeg op den Nieuwendijk heeft dien naam aangenomen naar den Graauwen Valk, die, in de 17^e eeuw, uithing aan een herberg in deze steeg; en herinnert ons daardoor tevens, wat menigeen tegenwoordig naauwelijks geloofbaar zal schijnen, dat toen in die naauwe steegjes langs den Nieuwendijk een aantal logementen werden gevonden, die in de »Reysboecken" dier dagen onder de beste en voornaamste »Logimenten binnen Amsterdam" werden opgegeven »voor alle reyzende lieden", om voor alle aanraking met »valsche speelders" en dieven en ander slecht gezelschap bewaard te zijn.

Maar niet alleen logementen, ook koffijhuizen vond men in die stegen, en de heeren gingen er een chocolaadje drinken en een kaartje spelen. In het kluchtspel: *Pefroen met het schaapshoofd*, het derde tooneel, zegt Otje de knecht, sprekende over zijnen heer:

Somtijds drinkt hij een chokolaatje
Of kok-ail, hier in 't Valkestraatje
Dicht bij den Dam; want datje 't vat,
Mijn heer verstaat hem op dat nat.

't Valkestraatje staat hier slechts om 't rijm; digt bij den Dam is de Valkensteeg, en denkelijk was 't in den genoemden »Graauwen Valk", dat Otjes heer zijn chocolaadje of kokailtje dronk.

Op de Gelderschekaai stond het witte paard, en 't gaf den naam aan de Wittepaardssteeg; — op de Pijpenmarkt het zwarte paard, en een Zwartepaardssteeg kreeg er den naam van. Een roode leeuw op Marken geeft den naam aan een Rodeleeuwsgang. Deze figuur is nog van een werf afkomstig; de leeuw houdt een schildje, waarop de naam en een bijl staan. De brug, die Wittenburg met Oostenburg verbindt, heet de Osjesbrug, naar *het Osje* van den slager op den hoek. Elders stonden koeijen in gevels: de koe, de witte koe, de bonte koe, de roô koe, en de Koestraat, de Wittekoesgang, de Bontekoegang, de Roôkoegang bekwamen er een naam door. En een aantal andere namen zijn van zulke afbeeldingen van dieren op gevelsteen en uithangborden ontleend: Beerensteeg, Eenhoornsgang, Beversgang, Molsteeg, Katerssteeg; — de mol en de kater beiden kwamen dikwijls voor; de eerste soms met het bijchrift: *Graef-landt*; en van den laatsten kan men

nog een mooi exemplaar zien op de Leidschegracht bij de Korte-Leidschedwardsstraat, met het onderschrift: *in die vergulden Cater in die nieu Stat*. Deze kater werd dus, ter onderscheiding van andere katers, aangeduid als in de nieuwe stad; maar hij is reeds twee eeuwen oud, want hij dagteekent van de vierde vergrooting. Verder vinden wij: Katjesgang, Hondjesgang, Kippengang, Vogeltjesgang, en verscheidene Zwanengangen, — omdat de zwaan steeds het voorrecht gehad heeft, dikwijls op uithangborden van kroegen geschilderd te worden. Aan de Duifjessteeg in de Kalverstraat zit sedert eeuwen het duifje met uitgebreide vleugels aan den zijmuur van 't hoekhuis. Dit duifje is 't bekende symbool van den Heiligen Geest en tevens 't gewone blazoën der stads-weeshuizen. Aan 't hoekhuis van den Hanengang in de Elandsstraat plagt een haan te staan, maar die is, bij een vertimmering in 1851, verdwenen. Aan den Dolfijnengang in dezelfde straat ziet men den grooten steenen dolfijn nog.

De Salamanderssteeg heeft haren naam naar den salamander, die in de 17e eeuw uithing aan 't huis, dat aan de noordzijde naast het Trippenhuis stond. En zoo vindt men ook: Paauwengang, Ravengang, Duivensteeg, Blaauwehaanssteeg, Stoutebaanssteeg, Vijfvliegensteeg, die allen gelijken naamsoorsprong hebben. Deze laatste was reeds in 't midden der 16e eeuw onder dien naam bekend; ongetwijfeld stonden hier *de vijf vliegen* in den gevel, en voerde daarnaar ook Jan Vijf Vliegen zijn naam, — een weldadig Amsterdammer dier eeuw, wiens naam ook in den gevel van 't Weduwenhof in de Kartuizersstraat vereeuwigd is. Vijfvliegensteeg heette zij nog na het midden der 17e eeuw, maar sedert heeft de verbasteringszucht er een *Vliegendesteeg* van gemaakt. Dwaazer kon het niet! Vliegende kalven en vliegende vossen konden ten minste nog afgebeeld worden; maar een steeg te laten vliegen, is al te mooi!

Van boomen en bloemen, planten en vruchten slechts enkele voorbeelden. »De Boom,” »de Karseboom,” »de Lindeboom,” »de Rozeboom,” kwamen in de afbeeldingen aan de gevels herhaaldelijk voor. Vandaar dat men twee Lindeboomsgangen en twee Boomsstegen vindt, en wel drie Rozeboomsstegen en vier Karseboomsstegen of Karseboomsgangen, ja, tot vóór eenige jaren ook een Karseboomsbrug. Dit was de brug, die voor de Vierwindenstraat over de Zoutkeetsgracht lag. Zij droeg dien naam naar een huis, dat, vóór vele jaren, op de Zoutkeetsgracht, regt voor deze brug stond, en een karseboom in den gevel had. Naast dit huis was een poortje en daarachter een gang, die naar eenige kleine woningen leidde en de Karseboomsgang heette. Denkelyk woonde, vóór honderd jaren, in dat huis de eigenaar van een der twee zoutkeeten,

en zijn werkvolk in den Karseboomsgang. Huis en huisjes, poortje en brug zijn al te zamen vóór een aantal jaren verdwenen; maar de gang is er nog, en er is zelfs een nieuw blok arbeiderswoningen gebouwd.

De morelleboom staat op Marken, en gaf den naam aan den Morelleboomsgang; — evenzoo een Berkeboomsgang in de Looijersstraat, en een Vlasboomsgang op de Palmgracht. Aan leliën ontbrak het vooral niet; de Oude-leliestraat bij de Torenluis heeft waarschijnlijk haren naam van eene lelie aan 't hoekhuis ontleend; zij heette reeds in 1601: *de Leliestraat in de nieuwe stad*. Dien naam heeft zij eenige jaren later weër meêgedeeld aan de Leliegracht, en deze weër aan de Nieuwe-leliestraat, die er achter ligt; — en bovendien hebben wij nog een Leliestraatje en een Drieliëgang, en vroeger was er ook nog een Blaauwe-leliestraat; maar deze laatste is reeds verouderd en overgegaan in Korte-niezel.

De wijngaarden waren ook niet vergeten; de wijnhuizen zullen er wel 't hunne toe hebben bijgedragen, om een Wijngaardsstraatje en een Wijngaardssteeg en een Wijngaardsgang in 't aanzijn te roepen. En voorts noem ik nog: Goudsbloemssteeg, Vlasbloemssteeg, Wittekelkssteeg, Klavergang, Knollengang, enz.

Onder de gevelsteen en kan men er nog een aantal vinden met afbeeldingen van allerlei schepen en schuiten, driemasters en haringbuizen, smakken en boeijers, steiger- en vlotschuiten, barken en galeijen, veerschepen en schietschuiten. En er zullen er zeker vroeger nog veel meer geweest zijn. 't Is dus wel een weinig te verwonderen, dat het aantal straten en stegen, die er naar genoemd zijn, niet grooter is; — ik vond er niet meer dan drie: de Waterscheepssteeg, de Smaksteeg en de Scheepjesdwarsstraat.

Waterschepen waren groote vaartuigen, waarin visch werd aangevoerd. Pontanus beschrijft ze dus: »Dese hebben eenen breeden ende platten buyck: ende int midden van den bodem int viercandt met seer vele ronde gaetkens doorboort, waer inne de ghevanghen visschen als in eenen vijver ghehouden werden. Wij noemen dese schepen gemeynlick Waterschepen.» — De Smak zal wel een uithangbord van een herberg geweest zijn, terwijl de Scheepjesdwarsstraat dien naam waarschijnlijk te danken heeft aan een aardappelhuis op den hoek, waar *het Scheepje* uithing.

De burger, die bij zijn arbeid of handel leefde en welvoer, plaatste gaarne zijne werkplaats voor zijnen huisgevel, of hing de werktuigen van zijn ambacht als zijn sprekend blazoën uit, en waar hij een gang of steeg naast of eene brug tegenover zijne deur had, droegen deze er ook weldra den naam van.

Op den 2n Februarij 1766, op het middaguur, stortte de Papiermolensluis in. Dit was de steenen brug, die voor de Brouwersgracht over de Korte-prinsengracht lag. Denkelyk had die brug haren naam naar 't uithangteeken van een der beide hoekhuizen, waar een papierkooper zal gewoond hebben.

Van werktuigen heeft men een Schavengang, een Troffelsgang, twee Disselsgangen, een Roskamssteeg, een Spijkerboorssteeg, enz. Aan den Zwartebijlssteeg ziet men den zwarten bijl met het jaartal 1637 in den zijmuur van 't zuiderhoekhuis.

Maar niet slechts de werktuigen, waarmee men werkte, ook de voorwerpen, die men er meê maakte of die men verhandelde, werden voor den gevel geplaatst, en de namen dier voorwerpen worden nog in allerlei verscheidenheid in de namen van gangen en stegen teruggevonden. Ook zakken, balen en vaten; gij vindt ze in de Haverzaksgang, de Gierstbalengang en de Spijkervatssteeg. De ketels zijn ook vertegenwoordigd: de Ketelsgang op de Passeerdersgracht en de Keteltjesgang op Vlooienburg, en ook de Teerketelssteeg. En nog een aantal anderen van deze soort: twee Hoefijzersgangen en een Hooiwagenssteeg, een Driekardoezengang en een Kardoeskokersgang, een Klokkensteeg en een paar Klokkingangen en een Wittekloksgang en een Kerkkroonengang.

't Is zeker een kleêrmaker geweest, die, vóór derdehalve eeuw, op de Reguliersbreëstraat op den hoek van 't laatste steegje bij de poort woonde, en tot uithangteeken een wambuis van hout had laten maken, waar dat steegje den naam van »Houte-wambeys-steegje" van kreeg. De klompemaker en de komenij hebben ook hun aandeel geleverd: Klompengang en Botertonsgang. En verder weêr: Klapnitssteeg en Schoentjesgang, Bezemsgang en Stroobossengang. Wie de klapnits en 't schoentje uithingen, waren natuurlijk lui, die ze maakten, en wie den bezem uithing was een bezemkooper; maar de man, die een stroobos in den gevel voerde, is waarschijnlijk een stoelstrooijer geweest. Eindelijk nog een Kaartengang op Vlooienburg; zoo men (op de plaats zelve) zei, heeft daar vroeger een zeer beruchte kaartlegster hare residentie gehad.

En nu van allerlei andere voorwerpen. Op den Nieuwendijk bij den Dam vindt men de Dubbeleworststeeg, — een naam, die in den eersten opslag mogelijk wat zonderling voorkomt, maar terstond is opgeheldert, wanneer men bij Von Zesen leest, dat daar in zijn tijd (nu twee eeuwen geleden) aan het hoekhuis »de dubbele worst" op een uithangbord pronkte ¹⁾. En zeker naar eene gelijke afbeelding op 't Cingel

1) Dit uithangteeken was niet ongewoon; dit bewijst het voorkomen van Dubbeleworst als toenaam of familienaam. Bij IMMERZEEL vindt men een schilder van dezen naam.

werd vervolgens nog een tweede steeg (die vroeger, toen ze achter den stadswal lag, het Spelonk was genoemd) met gelijken naam gedoopt. En deze laatste dubbele worst had een waardigen tegenhanger in den beuling, waarvan de Beulingsstraat en de sloot er nevens de herinnering bewaren. De »Beulincksstraat» droeg dien naam reeds in 't begin van de 17e eeuw; de sloot ontving dien later.

Afbeeldingen van 't Fortuin waren zeer menigvuldig; en alweêr geen wonder in eene stad, waar jaarlijks duizenden van heinde en veer heenstroomden met geen ander doel dan om »fortuin te maken." Voor winkels en pakhuizen, voor koopmanshuizen en timmerwerven zag men 't Fortuin, en een aantal Fortuinengangen hebben aan die fortuintjes hun naam te danken.

En ook van de oude Amsterdamsche zuinigheid vinden wij de herinneringen nog terug: spaarpotten en sprokkelbeursjes¹⁾ waren hun te dierbaar, dan dat zij ook deze niet op de eereplaats verheven zouden hebben, en een drietal Spaarpotsstegen en een Sprokkelbeurssteegje en een Beursgang zijn er nog de sprekende getuigen van. En bij deze laatste moet ge niet aan de koopmansbeurs denken, want het is slechts een gangetje in de Goudsbloemsstraat, maar aan de afbeelding van een welgevulde geldbeurs in den gevel, — een afbeelding, die in onze gewesten zeer gewild was en bijzonder in den smaak viel, en waaraan ook de eerste koopmansbeurs in de Nederlanden, die der van ouds vermaarde Bruggelingen, zelf haar naam te danken had²⁾.

Een, wiens begeerte naar wat veel haakte, zette een goudberg voor zijn gevel; terwijl een ander, zediger gestemd, zich met een oud Hollandsch stuivertje vergenoegde; naar zulke afbeeldingen kennen wij nog zoowel een Goudbergssteeg als een Stuiversgang.

Een Romeinsarm (denkelijk een arm met een zwaard, het uithangteeken van een zwaardveger) hing in de 17e eeuw, en mogelijk ook later nog, uit op den hoek van 't Cingel en de Romeinsarmssteeg, welke laatste er den naam van bewaart.

En nog een aantal andere namen, in allerlei verscheidenheid, bewaren de herinnering der figuren, waarmee weleer gevelsteen en luifels en uithangborden waren uitgemonsterd. Ziehier eenigen in bonte mengeling: Mosterdpotssteeg, Groenekaarssteeg, Goudenkopssteeg, Wapen-

1) Een sprokkelbeursje was een spaarbeursje van kleine voordeelen, en de toepassing van 't spreekwoord: „veel kleintjes maken een groote."

2) De kooplieden te Brugge vergaderden 't eerst in en bij een huis aan de Markt, waar *de Drie Beurzen* in den gevel stonden. Zoo ontstond de naam Beurs voor de vergaderplaats der kooplieden, en die naam ging vervolgens naar Antwerpen en andere koopsteden over.

van-Delftssteeg, Eendragtsgang, Kruisgang, Wassendemaanshofje, Fonteinengang, Guldehandssteeg, Lepelstraat, Kooklepelsgang, Vijzelgang, Wittebellengang, Roodebiksteengang, Diamantensteeg, Zwarte handssteeg, Wittevoetssteeg, Openhartssteeg.

Omtrent drie dezer namen nog een opmerking. Aan de Guldehandssteeg in de Warmoesstraat heeft in 't laatst der 15^e eeuw aan een der beide hoekhuizen »de gulde hand» uitgehangen, en de bewoner heette toen »Claes in die gulde hant.» — De Lepelstraat was eigenlijk bestemd geweest om de Weesperdwarsstraat te zijn, gelijk de Utrechtschedwarsstraat aan de tegenovergestelde zijde des Amstels; maar ze bleef in de geboorte steken, en van de beide korte eindjes straat, die ter weërszijden der Weesperstraat ontstonden, kreeg 't eene, dat tegen de Stads-timmerwerf blind loopt, den naam van 't Slop, en 't andere, dat vroeger op de belten uitliep, dien van Lepelstraat, vermoedelijk naar 't uithangteeken van een winkel op den hoek. De Lepellaan draagt dien naam als eene voortzetting van de Lepelstraat, even als de Kerklaan van de Kerkstraat, en vroeger ook de Utrechtschelaan van de Utrechtschestraat.

Ook de naam Openhartssteeg vereischt eene kleine opheldering. Dat iemand *een open hart* tot zijn blazoen kon kiezen, zal u wel niet vreemd dunkt, daar gij weet, dat openhartigheid een eigenschap is, die de Amsterdammers steeds op hoogen prijs hebben gesteld en voorzeker nog stellen. Maar die soort van harten heeft toch ook nog eene andere beteekenis. Zij waren reeds in de 16^e eeuw, en ook nog in de 17^e en 18^e eeuw, partijleuzen. Dit waren geopende harten, daar een oranjeappel in stak, — »herten van Oraingnen.» Men droeg ze op de borsten blijk zijner oranje-gezindheid. Ligt heeft naar zulk een hart, of naar een winkel waar die open harten te koop stonden, deze steeg in 't begin der 17^e eeuw haren naam ontvangen.

Eindelijk naar afbeeldingen van landen, steden en dorpen. De Spanjespoort of Spanjaardspoort in de Dirk-van-Hasseltssteeg draagt dien naam naar een huis, dat met den voorgevel op den Nieuwendijk stond, en hier zijn »achteruit» had. 't Was in de eerste helft der 16^e eeuw een voorname herberg, waar »Spaengnen» uithing. Filips von Zesen zegt, dat die herberg dat uithangbord had, omdat er eens een koning van Spanje gelogeed had, maar welke, wist hij niet.

In de eerste helft der 17^e eeuw hing op den Haarlemmerdijk aan 't hoekhuis eener steeg 't dorp Baanbrug uit, en vandaar kreeg die steeg den naam van Baanbrugssteeg. En van gelijken oorsprong zijn: Wieringerstraat, Sloterdijkssteeg, Rotterdammergang, Schiedammergang en Schagergang.

II.

Behalve de genoemde afbeeldingen, die ten doel hadden, gevel of luifel te verciëren en het huis een' naam te geven, had men oudtijds te Amsterdam, zoowel als elders, aan de hoekhuizen ook nog een ander soort van beeldjes van vrij wat hooger beteekenis, — gewijde beelden, santen en santinnen in kleine kastjes of kapelletjes, welke het voorwerp waren van de devotie der buurtgenooten, die er gaarne hunne waskaars offerden. Veeltijds had bij zoodanig heiligbeeldje eene vrouw haar kraampje opgeslagen, die de vereischte waskaarsen te koop had. En het was zulk een kraampje, aan den hoek der Langebrug (waar een Mariabeeldje stond), dat eens in December 1566 door een' dronken kerel omvergeworpen werd, hetgeen toen voor eene nieuwe beeldstormerij werd uitgekreten, en zonder de gematigdheid van den Prins van Oranje, die juist in de stad was, welligt de schromelijkste gevolgen had kunnen na zich slepen ¹⁾).

Sommige straten, aan welker hoek zulk een beeldje stond, hebben er den naam van ontleend. Vier daarvan zijn nog heden in gebruik; juist aan de beide hoofdstraten der oude stad, twee aan de Oude, en twee aan de Nieuwe Zijde: Sint-Jansstraat, Sint-Annenstraat, Sint-Nikolaasstraat en Sint-Jakobsstraat. Van deze vier was Sint Nikolaas de voor-naamste, want hij was de patroon der stad, en overal bemind om zijne »snoeperie ende slickerdemick." Had de Oude Zijde hem in echt zilver in de Oude Kerk, de Nieuwe Zijde had hem in het klein »in eene casse »oft huysken op den hoeck van sijn straet alhier." En »als het lof in »de Nieuwe Kercke uyt was, soo ginghen de cappellaen ende de sang-meester, met een deel van de scholieren, hebbende alle haer choor-cleederen aen, voor dat beeldt van Sunte Nicolaes staen, ende schonken »hem een deuntghen, 't welk geeyndicht zijnde, viel men voor dat beeldt »neder op de knye, ende de cappellaen song het Oremus." En als deze plegtigheid afgeloopen was, liepen de jongens den hoek om naar de Sinterklaasmarkt op den Dam, waar de kramen met vergulden koek op een lange rij stonden; hier was het een soort van kermis, waar de »koeckeeters" het feest van hun patroon vierden, en niemand behoefde dan te vragen van waar den Amsterdammeren hun zoetelijke bijnaam was aangewaaid.

Van de beeldjes aan de drie andere straten: St. Jan, St. Anna en St. Jakob, weet ik niets bijzonders te vertellen; alleen weten wij, dat zij vrij oud waren, want de straten waren al in de 15^e eeuw er naar gedoopt, en St. Jakob had niet ver van zijne straat ook zijne kapel.

1) Dit geval, dat zich vrij kluchtig toedroeg, verhaal ik hier niet breeder, omdat ik dit reeds in de *Uithangteekens* gedaan heb. Zie I D. bl. 57.

III.

't Klinkt eenigszins zonderling, dat straten genoemd zijn naar beelden, die er nooit gezien zijn, en toch zijn er voorbeelden van.

De straat tusschen 't Paleis en de Nieuwe Kerk heet de Mozes-en-Aäronsstraat. Niemand herinnert zich daar ooit Mozes of zijn broeder gezien te hebben; evenwel is de naam al twee eeuwen oud. Men zegt, dat ten tijde van 't bouwen van den toren der Nieuwe Kerk, die nooit volbouwd is, het voornemen heeft bestaan, daaraan een beeld van Aäron te plaatsen en daartegenover aan den hoek van 't Stadhuis dat van Mozes, om 't kerkelijk en 't wereldlijk gezag te representeeren, maar dat dit plan, met den torenbouw, in den steek gebleven is. De straat behield echter den naam, en heeft dien nog ¹⁾.

In gelijk geval verkeerde gedurende zijn kortstondig bestaan het Rembrandspleintje. Velen herinneren zich zeker dat aardige pleintje nog wel, dat vóór ruim dertig jaren geleden de plaats der oude beurs kwam vervullen, en met zijn nederig muurtje zoo plezierig was voor de springgrage jeugd. In zijn prille jonkheid schitterde het een oogenblik in den glans van wafel- en poffertjes-kramen en amuseerde ons met een cirque van goed gedresseerde vloojen; en terstond achtte men »het een zeer gelukkig denkbeeld», den handel te vervangen door de kunst, en voor het weggestommeld Mercuriusbeeld ²⁾ dat van een schilder in de plaats te stellen, en die schilder moest Rembrand zijn. Ja, dit denkbeeld bekoorde zoodanig alle Amsterdammers, dat zij terstond dat pleintje het Rembrandspleintje noemden. Maar ach! onverwachts ging het schuil achter een hooge schutting, — en die schutting stond er lang, en werd wel beplakt, en er werd alles aan gedaan, wat te Amsterdam gewoonlijk aan schuttingen gedaan wordt, en toen die eindelijk verdween, was het pleintje ook verdwenen. Ieder bejammerde 't, en de groote Rembrand heeft zijn kleine pleintje nimmer mogen aanschouwen.

Maar, wat het zonderlingst is, — al is het pleintje verloren, de naam is behouden, en wordt nu gegeven aan 't zonderling bouwkunstig zamenstel, dat wij daar zien, en dat iemand, die niet beter weet, zou kunnen houden voor een overschot van een middeleeuwsch rederijkerstooneel.

1) 't Behoorde tot de zeventiende-eeuwsche spreekwijze en symboliek, stadhuis en kerk *Mozes en Aäron* te noemen. Ja, 't heeft soms ergernis gebaard, als men op de titelplaat van een boek Mozes ter linker- en Aäron ter rechterzijde zag staan. Zie BOITET, *Delft*, bl. 567, en COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem*, III D. bl. 377

2) Vergl. *Uithangteekens*, II D. bl. 419.

VIJFDE HOOFDSTUK.

NAMEN, VAN PERSONEN ONTLEEND.

De personen, van wie straatnamen ontleend zijn, stonden tot de straten of buurten, die naar hen genoemd zijn, niet allen in gelijke betrekking. Sommigen hebben die bewoond of gebouwd, anderen hebben ze zelfs nooit gezien; sommige namen zijn van enkele personen ontleend, anderen van vereenigingen van personen, die er te zamen woonden of bijeenkwamen. Ik moet daarom dit hoofdstuk in vijven splitsen.

I.

Ik begin met de namen, van vroegere bewoners ontleend.

Reeds toen wij over den oorsprong der namen in 't algemeen spraken, hebben wij opgemerkt, dat van ouds dikwijls straten en stegen werden genoemd naar een algemeen bekend persoon, die er woonde, of naar den bewoner van het hoekhuis. Velen van die namen gingen na den dood of 't verhuizen van zulk een bewoner weêr verloren, maar anderen zijn bewaard gebleven; bij voorbeeld: Pieter-Jacobsstraat in de Nes, Dirk-van-Hasseltssteeg, Heintjehoekssteeg, Pijlsteeg, Jonge-Roelensteeg, Schoutensteeg, Arent-Bouwensteeg, Frans-Talingensteeg, Jan-de-Vriesensteeg, Jan-Krimpengang, Louwensteegje. En zoo genieten Pieter Jakobszoon, Dirk van Hasselt, Dirk Pijl en al die andere lieden eene onsterfelijkheid, waarvan zij zeker nooit gedroomd hebben, terwijl zij, voor zooveel wij weten, ook nimmer iets gedaan hebben om die te verdienen. Zoo zijn de grillen van 't lot.

Pieter Jakobszoon was mogelijk dezelfde man, die in 1401 een stuk land verhuurde aan de Oude Nonnen, maar meer weten wij niet van hem. Dirk Pijl was zijn tijdgenoot, of althans niet veel jonger;

mmers vóór de Pijlsteeg lag in dien tijd een houten brug over den Voorburgwal, en deze wordt in een schepenbrief van 1455 »Dirck-Pijlenbrug» genoemd¹⁾ De Schoutensteeg heet naar Jan Aertsz., die van 1427 tot 1429 schout van Amsterdam was; en Dirk van Hasselt was ook een man uit de 15^e eeuw. Deze namen vindt gij zeker al oud genoeg, maar er zijn er nog wel ouder. In de Dirk-van-Hasseltssteeg is een dwarssteeg, die 't Louwensteegje heet; daar woonde A^o 1336 de eerzame Louw Jurdaenszoon, die in de wandeling Louwekyn of Louwtje genoemd werd, en zoo heet dat steegje heden ten dage nog naar een bewoner, die reeds vijf eeuwen dood is.

De Dirk-van-Hasseltssteeg komt in de 17^e en 18^e eeuw meermalen voor onder den naam van Dirk-van-Assensteeg. En daar wij tegenwoordig onder de steden onzes vaderlands zoowel een Assen als een Hasselt tellen, zoo schijnen sommigen dezen naam even goed te achten. Neen, de waarschijnlijkheid pleit voor Hasselt, omdat de naam uit de 15^e eeuw dagteekent, en toen Assen, indien 't al bestond, een buurschap was in een schier onbekend landschap, waarmee 't scheepvarend Amsterdam nog geenerlei betrekkingen had. En die waarschijnlijkheid wordt zekerheid, als men ziet, dat in de vijftiende-eeuwsche keuren ook van geen Assen sprake is, maar er leest: »Dirck van Assels stege» en »Dirck van Assels brugge», en zich dan daarbij herinnert, dat *Hasselt*, *Asselt* en *Assel* hetzelfde is, en de neusklank, waar ik al vroeger op wees, de *l* in *n* deed overgaan.

Wanneer Heintjehoek leefde, weet ik niet. Ik heb den naam zijner steeg in de 15^e eeuw nog niet gevonden, wel in de 16^e eeuw. Jonge Roel, wiens steeg ik 't eerst in een keur van 1565 genoemd vond, kan wel een schilder geweest zijn, al staat hij bij Immerzeel noch Kramm te boek. »Roelof de schilder» komt voor in de Thesauriersrekening van 1555; deze kan de vader en Jonge Roel de zoon geweest zijn. Wie Jan de Vries, Jan Krimp en die andere lui waren, is onbekend: mogelijk hebben zij in hun tijd 't beroep van huisjesmelker uitgeoefend in de steegen en gangen, die hun naam dragen of droegen, want de steeg van Jan de Vries is juist dezer dagen weggetimmerd.

Buiten de poort leeft ook nog een naam van een man, die al ongeveer drie eeuwen dood is. Men kende hier in de 16^e eeuw, even als nu, een Jan-Hansenpad of Jan-Hansjespad. Wanneer gij een lijn trekt van een weinig bezuiden de Warmoesgracht, tusschen de Reestraat en

1) Sommigen hebben gegist, dat de Pijlsteeg haren naam had van de pijlen der schutters, die daartegenover hun Doel hadden; anderen van de weleer zoo beruchte »Oude Pijl», — maar die gissingen zijn ongegrond. 't Was de steeg van Dirk Pijl; maar wel is 't mogelijk, dat hij den toenaam »Pijl» voerde, omdat hij een voornaam schutter was.

Westermarkt door, naar de Raampoort, dan hebt gij den loop van dat oude pad, en ziet, dat het tegenwoordige pad van denzelfden naam eene voortzetting is van dat oude. Maar wie was die Jan Hans of Jan Hansje? — Daar mag men naar raden. Ik raad, dat hij een grappenmaker was, en 't origineel, waar 't beroemde Hansje in 't Oude Doolhof de kopie van was.

De beide Korsjespoortsstegen bewaren niet alleen den naam der oude poort, die daar eenmaal stond, maar ook van den ouden houtzager, die daar bijna eene halve eeuw (1481—1528) op gewoond heeft, en denkelijk portier was; hij heette Kors Tymensz., — in 1481, toen hij nog jong was: »Korsgen.” Op gelijke wijze ontstond de naam van Jan-Roodenpoort, (waarvan later de Jan-Roodenpoortstoren) naar eenen Jan Roode, die 't gebouw in 't laatst der 15^e eeuw bewoonde, waarom men het toen »Jan-rodenhuys” noemde. En de naam der Heisteeg is van het oude Heypoortje overgenomen, dat vroeger een wachttoren was, maar later in een landpoort veranderd werd; zeker heeft op dien toren een man gewoond, die Hey of Hay heette, ofschoon wij aangaande hem niets vinden.

De Trippenburgwal draagt zijn naam naar de gebroeders Louis en Hendrik Trip, rijke kooplieden, die hier een paleis gesticht en bewoond hebben, dat nog als het Trippenhuis bekend is. De eerste steen is gelegd op den 24ⁿ Mei 1660. Hun naam leeft ook nog op Uilenburg in het Trippenplein en de Trippenpakhuizen.

De Papenbroekssteeg heeft dezen naam (vroeger had zij een anderen) te danken aan een lid van 't geslacht Papenbroek, die in 't groote hoekhuis in de Kalverstraat gewoond heeft in de eerste helft der 17^e eeuw. Waarschijnlijk heeft evenzoo een lid der familie Hoogkamer in het huis op den hoek der Hoogkamerssteeg op den Oudezijds-achterburgwal gewoond; mogelijk wel de schepen Jakob Pietersz. Hoogkamer in 1619. En hebben de Rotganssteeg op den Haarlemmerdijk bij 't Cingel en de Rotgangsgang op de Brouwersgracht daarachter, hunne namen van een Rotgans, die daar gewoond heeft? Ik moet bekennen dit niet te weten; die namen kunnen ook van gevelsteen afkomstig zijn, maar in dit geval kunnen evenwel die gevelsteen de blazoenen geweest zijn van sinjeur Jakob Rotgans, den overgrootvader van den dichter, die, op 't einde der 16^e eeuw, daar eenige huizen liet bouwen en in een daarvan woonde. Men tast bij deze soort van namen meermalen in het duister. Heeft de Mouthaanssteeg haren naam van iemand, die Mouthaan heette? of van een uithangteeken? of van den een zoowel als van 't andere? — immers de uithangteekens zijn dikwijls gemaakt naar den naam van den huisheer ¹⁾).

1) Vergel. *Uithangt.* III Boek, 5e hoofdst.

De Onkelboerensteeg, of, als men in de 17^e eeuw schreef: Onkelboerssteeg, schijnt afkomstig te zijn van Dirck Honckelboer, die in brieven van 1598 en 1613 voorkomt als grondbezitter in den omtrek van 't Reguliersklooster ¹⁾. Ik vermoed, dat die steeg op 't einde der 16^e eeuw op zijn grond is aangelegd of mogelijk door hem zelve gebouwd. Maar wat beteekende het, dat men dien naam in de 18^e eeuw verknoeide tot Jonquilboerensteeg? Was het omdat men den oorspronkelijken naam niet begreep en wat verfraaijen wilde? Of zou er toen toevallig een Franschman op den hoek gewoond hebben, die Jonquille heette?

's Gravenhekje is het hekje van Graaf of De Graaf, en doet terstond denken aan een houtwal met een hekje afgesloten, (gelijk men daar nog heden ten dage ziet), en behoord hebbende aan een houtkooper, die den zooeven genoemden naam droeg.

Er is echter aan andere verklaringen gedacht. Vooreerst heeft men er Schavenhekje van gemaakt, en gewezen op de voormalige scheepstimmerwerven der Admiraliteit en Oostindische Compagnie, die in de eerste helft der 17^e eeuw op Rapenburg gelegen waren, en waar het schaven der timmerlieden den naam aan deze plek zou gegeven hebben. Hiermede wordt echter het hekje niet verklaard; maar ook is de geheele explicatie onaannemelijk, want de plek, die wij als 's Gravenhekje kennen, ligt juist buiten het terrein dier voormalige werven. De Admiraliteitswerf strekte zich uit van 't Schippersgrachtje tot aan de Foeliestraat. De Compagnieswerf, besloeg het terrein tusschen de Foeliestraat en Peperstraat. Ten westen der Peperstraat stichtte de Westindische Compagnie in 1642 haar groot pakhuis op den hoek, die noordwaarts tegen het Y lag, terwijl aan de zuidzijde, tegenover de Oosterschekade, reeds in 't begin van de 17^e eeuw eenige burgerhuizen waren gezet. Men ziet er nog een gevel met het jaartal 1614. De werven lagen alzoo ten oosten der Peperstraat en 's Gravenhekje ligt ten westen dier straat; naam en plaats beiden komen dus in verzet tegen de voorgestelde afleiding.

Anderen hebben den naam 's Gravenhekje behouden, maar evenwel eene andere verklaring gezocht. Het Westindische pakhuis was gekroond met eene balustrade, en 't moet daar een fraai uitzigt zijn geweest. Men heeft dus gegist, dat de oorsprong van dien naam 's Gravenhekje daarboven te zoeken is, daar toch dat hooge hekwerk genoeg in 't oog viel, om er dezen hoek naar te noemen. Maar zoo men al mogt aannemen, dat de Amsterdammers die vrij zware balustrade maar slechtweg een hekje genoemd zouden hebben, dan nog blijft het een raadsel, waarom juist 's Gravenhekje; daar toch dat pakhuis op geen grafelijken titel eenige aanspraak te maken had, en 't ook niet bekend is,

¹⁾ Zie LE LONG, *Reform. van Amst.*, bl. 565 en 568.

dat ooit een graaf over die hooge leuning een kijkje op 't Y genomen heeft.

Jammer is 't, dat het een weinig onzeker is, hoe oud de naam 's Gravenhekje reeds is. Hij *schijnt* eerst van lateren tijd te dagteekenen; althans in de 17^e eeuw zocht ik dien tot nog toe te vergeefs. In de groote brandkeur van 1685 wordt ons 's Gravenhekje *Rapenburgs Westhoek* genoemd. Ook bij Wagenaar komt de tegenwoordige naam niet voor; bij hem heet het: »de hoek van Rapenburg tegenover de Kalkmarkt." Dit bewijst echter volstrekt niet, dat men toen nog van geen 's Gravenhekje geweten, maar alleen, dat Wagenaar 't in geen »echte bescheiden" gevonden heeft, want menige naam leefde tijdenlang in den mond des volks, eer hij geschreven of gedrukt werd.

Maar — iets ouder of jonger doet er weinig toe, — de afleiding is zeer eenvoudig. De naam verklaart zich zelf, en de lokaliteit is daarmee volmaakt in overeenstemming. Rapenburg is al van de 17^e eeuw at door houtkoopers bewoond, en de gantsche waterkant tot een houtwal gebruikt. Die houtwal mogt, volgens de keur van 1663, worden afgesloten »met een heck, daerdoor men sien kan, en anders niet." Dat hekwerk kunt ge er nog zien, en 't gaat hier aan 't eind van Rapenburg met een elleboog den hoek om tot aan de schutsluis. Zeker is er niets onwaarschijns in, dat een houtkooper De Graaf geheeten kan hebben, en dan is 't ook vrij natuurlijk, dat men het hek van zijn houtwal 's Gravenhekje genoemd heeft; — te natuurlijker, omdat het vroeger en later steeds eene gewoonte is geweest, erven en getimmerten met den naam van den eigenaar te noemen; — en hier allernatuurlijkst, omdat het juist een hoek was, die nog geen aparten naam had, en waarom men dus zei: »aan 's Gravenhekje." Zoo heet dit naar den houtkooper De Graaf, even als Heertjeslijnbaan bij de Muiderpoort naar den touwslager Heertje Jans heette, die ook al honderd jaren dood was, toen men nog immer van Heertjeslijnbaan sprak.

De eene houtkooper doet aan den anderen denken. Wittenburg is zijn naam verschuldigd aan den houtkooper Jan Witte, die er de eerste werf heeft aangelegd.

Op den Binnen-Amstel (tusschen de Achtergracht en de Maarten-Janszoon-Kostersstraat) is een kleine gang, die de Pruyzersgang is genoemd. Als iemand over honderd jaren dien naam verklaren moest, zou hij er mogelijk de Pruisen van 87 bijsleepen. De zaak is echter zeer eenvoudig. Er woonde vóór 25 en meer jaren geleden op den hoek van dien gang een bakker, die Pruyser heette; — ik heb den man gekend, want hij woonde er nog, toen ik op 't Amstelgrachtje woonde. En nu hebben namen als Zogerssteeg en een aantal anderen zeker gelijken oorsprong, al is het niet mogelijk al die menschen gekend te hebben.

De Hilletjesdwarsstraat en de Hilletjesbrug heeten naar een Hilletje, die bij haar leven in de Egelantiersbuurt zeker even bekend was als ze nu onbekend is. En evenmin weet ik, aan welke twee van de honderde vrouwen te Amsterdam, die Baafje heetten, de Baafjessteeg op den Nieuwendijk en de Baafjesgang in de Laurierstraat hun namen danken; wel, dat die twee Baatjes geen tijdgenooten waren: de Nieuwendijk-che leefde in keizer Karels tijd, de andere wel honderd jaren later. Op den Zee-dijk vindt men een Muggebeensgang. Ra, ra, wat is dat? — »Mugge-been” was denkelijk een scheldnaam voor iemand, die zeer dunne en kromme beenen had, en mogelijk heeft in dien gang een arme kerel gewoond, die zoo genoemd werd. Daar Haantjepik vroeger te Amsterdam zoo vermaard was, is 't wel wonder, dat men er geen Haantjepiksgang vindt.

Joan Blaeu heeft achter de Nieuwe Kerk niet gewoond maar gewerkt. Hij maakte van de verplaatsing van 't Latijnsche school in 1665 gebruik, om zijne groote drukkerij van de Bloemgracht herwaarts over te brengen, wat hem nader gelegen was, vermits hij woonde op 't Danrak. Hier drukte hij zijne beroemde atlassen en stedeboeken, totdat op den 22ⁿ Februarij 1672 het vuur in éénen nacht alles vernielde. 't Blaeusstraatje en 't Blaeuwenerf¹⁾ bewaren er nog zijnen naam.

Ik geloof niet, dat wij bij de Hasselaarssteeg aan 't geslacht der Hasselaers moeten denken. 't Is wel waar, dat dezen verscheidene brouwerijen hebben gehad, maar het zal toch geen »Hasselaers-brouwerij” geweest zijn, waar deze steeg, die in de 16^e eeuw eenen anderen naam had, in 't begin der 17^e den naam Hasselaarssteeg van kreeg. Want vooreerst zijn er wel brouwerijen van Hasselaer te vinden op de Brouwersgracht en 't Cingel, maar geen hier; — en ten andere kon dit enge steegje, dat reeds in 1565 zijne stoepen missen moest, om den doorgang mogelijk te maken, zich ook niet bijzonder voor zulk eene inrigting aanbevelen. Ik geloof, dat wij hier aan andere Hasselaars te denken hebben, over wie ik later spreken zal.

II.

Niet alleen van enkele personen, ook van verzamelingen, 't zij als natie, 't zij als kerk- of buurtgenootschap, zijn namen ontstaan en in stand gebleven.

't Eerst komen hier de Joden in aanmerking. Hunne vestiging te Amsterdam dagteekent van 't laatst der 16^e eeuw, en zij namen hier spoedig sterk toe. Uit het zuiden en het oosten stroomden de verdrukte kinderen van vader Abraham naar het vrije Amsterdam, dat welhaast

1) Niet *Blaauwerf*, maar 't erf van Blaeu, dus: *Blaeuwen erf*, als men vroeger ook schreef. Zie o. a. WAG. II D. bl. 332.

het Jeruzalem der ballingschap werd. Zij zetten zich neder in een gedeelte der stad, dat toen nog weinig bewoond was, tusschen de Sint-Antonissluis en de Sint-Antonispoort en op het eiland Vlooi-jenburg.

De hoofdstraat in hunne wijk is de Jodenbreëstraat, dus genoemd, zei Domselaer, omdat hier veel rijke joden wonen. En inderdaad woonden in 't midden der 17^e eeuw, de rijkste en voornaamste joodsche kooplieden op deze Breëstraat; menig groot huis, dat er staat, dagteekent nog uit dien tijd. Er woonden evenwel niet uitsluitend joden; immers wij weten, dat Rembrand er ook gewoond heeft. Welligt heeft de groote meester dit punt tot zijn verblijf gekozen uit zin voor 't schilderachtige, want geen straat te Amsterdam, die daarin deze overtrof.

De wijk, door de joden ingenomen, was een vierhoek, — vandaar de naam Jodenhoek. De stadswallen lagen toen langs de tegenwoordige Rapenburgerstraat en Joden-Amstelstraat, en de Blaauwbrug was de uiterste brug over den Amstel. Trok men eene lijn van deze brug af door den Amstel en vervolgens door den Zwanenburgwal tot aan de Sint-Antonissluis, en van daar weër door den Houtkoopersburgwal tot aan de Sint-Antonispoort (die stond, waar nu de Muiderstraat begint), dan sloot deze lijn juist den Jodenhoek in. De Breëstraat tusschen de Sint-Antonissluis en de Nieuwmarkt behoorde er niet toe; vandaar ook dat deze niet Joden- maar Sint-Antonisbreëstraat genoemd is. De eilanden Marken en Uilenburg behoorden evenmin tot den Jodenhoek, — zij waren met scheepstimmerwerven bezet. En de Joden-Amstelstraat, Jodenheerengracht, Joden-keizersgracht, Joden-kerkstraat en Joden-prinsengracht bestonden toen nog niet. In dien ouden eigentlichen Jodenhoek woonden de rijke joden op de Jodenbreëstraat en op de Houtgracht, de minderen in de dwarsstraten en op Vlooienburg.

Domselaer wilde eene explicatie geven, waarom de Jodenhoek juist in 't oosten der stad lag; — »dewijl sij haar beloofde Messias uyt het Oosten verwachten,” zeide hij. De waarheid is, dat dit gedeelte der stad, in den tijd toen de joden zich hier begonnen neër te zetten, een deel der nieuwe vergrooting uitmaakte, waar zij dus gelegenheid vonden om bijeen te wonen; — iets, dat bij hun eigen gemeenteleven, bij de getrouwe naleving hunner wetten en volksgebruiken, en bij de dagelijksche waarneming hunner godsdienstpligten wel niet anders kon.

Op de zuidzijde van de Passeerdersgracht is een slop, dat den naam van Walenhoek draagt, maar deze naam behoorde in 't laatst der 17e eeuw aan den geheelen zuidelijken hoek der Jordaan; want het was daar toen vol Fransche vlugtelingen. Daar las men toen op de uithangborden: A. B. *Peruquier renomé*. C. D. *Meistre universel de couper les cheveux*. E. F. *Confiturier de toute sorte de fruicts*. G. H. *Mestre tailleur de*

Sedan. M. N. Ouvreur en toute sorte de rareté en coquilles. P. Q. Ramoneur de Grenoble Etc.

In de Barndesteeg vindt men aan de noordzijde een' gang, die de Bruinistengang genoemd wordt. De Bruinisten of Brownisten waren eene kleine gemeente van Engelsche Presbyterianen, die hier bestaan heeft van het einde der 16de tot het begin der 18de eeuw. Van 1668 tot 1708 hebben zij hunne kerk aan dezen gang gehad.

In den noordoostelijken hoek van de Botermarkt ziet men een naauw en krom steegje, dat de Engelschesteeg heet. Ook hier hebben Engelsen eenmaal kerk gehouden, en wel kwakers, die in de 17de eeuw herwaarts de wijk namen. Dit steegje lag destijds aan den stadswal, nabij de Regulierspoort, maar heeft zijn naam en gestalte tot heden behouden.

De Boerensteeg is een buurtje tusschen de Hoogstraat en de Bethaniënstraat, dat drie uitgangen heeft (op den Kloveniersburgwal, in de Bethaniënstraat, en in de Bethaniëndwarsstraat), en herinnert ons een dorp binnen Amsterdam van vóór 300 jaren, dat toen »de Boerenhuysen» genoemd werd. 't Stond in het midden der 16^e eeuw op een ruim erf, digt bij 't Bethaniënklooster, als een groepje kleine huisjes, elleboogswijze aangebouwd, en het straatje, dat er langs liep, heette »de dwersstraet van de Boerenhuysen.»

Als wij in de Goudsbloemsstraat een Prinsienliefhebbersgang vinden, dan zeggen wij: »Hier hebben eens de ferme Oranjeklanten gewoond!» Maar deze Goudsbloemers moeten dan wel zeer uitstekend in Oranjezucht geweest zijn, want de Amsterdammers in 't algemeen waren — spijt hunne vaak niet-prinsgezinde burgemeesters — voor prinsienliefhebbers bekend. Dat kon men zelfs op de uithangborden in andere plaatsen lezen, zoo als voor de herberg »de Prins» te Loosdrecht, in een prachtig tersijn met assoneerend dubbelrijm:

Een Oranjespruit uit d' Oranjestam,
Die met rust en vreë in ons Land weër kwam,
Dat weten alle Liefhebbers t' Amsterdam.

Sommige buurten zijn genoemd naar de deftigheid harer bewoners; anderen naar de tegenovergestelde hoedanigheid.

De Fluweelenburgwal is de »rijke burgwal», de deftigste gracht der stad, de burgwal, waar »die rijkdomme van der stede» woonde, die gekleed ging in kaffa, zijde, felp en fluweel. En dit was de oostzijde van de Oudezijds-voorburchwal werkelijk in de 16e en in 't begin der 17e eeuw, tot 1615 à 1620, toen de Heeren- en Keizersgrachten in vollen luister te voorschijn traden. »Amsterdams oude zijde» ¹⁾ vertegenwoordigt

1) *Gids* 1843, I D. bl. 555.

de oude deftigheid. Dáár woonden zij, wier nakomelingen later de patriciërs werden; maar toch op den Voorburgwal niet alleen, ook op den Achterburgwal, en niet enkel aan de Oude ook aan de Nieuwe Zijde.

Jan Kornelisz. Witsen, de grootvader van den beroemden Nikolaas Witsen, woonde in 1596 op den Nieuwezijds-voorburchwal; en burgemeester Oetgens van Waveren woonde tenzelfden tijde op den Nieuwezijds-achterburgwal. Hooft laat ook, in zijnen *Ware-nar*, den schout van Amsterdam, Willem van der Does, wonen op den Nieuwezijds-voorburchwal ¹⁾. Op den Oudezijds-achterburgwal tegenover de Bloedstraat stond tot 1862 een deftig huis van 1601 met het fraai gebeiteld wapen der familie Six in den gevel. En nog staat op denzelfden burgwal tusschen den Niezel en de Oudekennissteeg een tijdgenoot van 't voorgenoemde, dat, met een groote gekroonde raap vercierd, ons nog een aandenken aan de familie Raep oplevert.

Dat evenwel de Oudezijds-voorburchwal boven de drie andere burgwallen, als de deftigste en aanzienlijkste uitblonk, bewijst zijn fluweelen titel, die den anderen nooit toegekend is. Maar hoever strekte die fluweelen zoom der Oude Zijde zich uit? Tegenwoordig is hij beperkt tusschen den Grimburchwal en 't stadhuis; maar vroeger strekte hij zich langs de geheele oostzijde der gracht uit; ja, ook aan de westzijde ten noorden der Oude Kerk zelfs, als blijkt uit het volgende adres van 1711: »Cornelis Bors, wijnkooper, op den Fluweelenburgwal over Vredenburg, in *de Spaansche Zee*."

Het tegenbeeld vinden wij over de Muntsluis. Het deel der stad, dat gelegen is tusschen deze brug en de Botermarkt, en tusschen den Amstel en de Reguliersdwarsstraat, had in het eerste derdedeel der 17^e eeuw geen zeer bevallig voorkomen, en 't was dan ook een achterbuurt. Langs den Amstel waren houttuinen geplaatst en men vond er eenige pakhuizen en een paar bierbrouwerijen. Van die houttuinen zien wij thans, na derdehalve eeuw, nog het overschot in de doodkistemakersloodsen, — treurige ontcierselen van een wijk, die voor zooveel verciering vatbaar is.

Op de Reguliersbreestraat, die meer voor plein dan voor straat moest gelden, was de Beestenmarkt, en aan het einde dier markt stond, ter plaatse, waar thans de Waag staat, eene houten Regulierspoort, een gebouwtje,

De groote aeloude stadt, vermaert in oorelogen,

gantsch en al onwaardig.

¹⁾ Hij laat *Ware-nar* loopen van de Vischmarkt „de Veugelsteeg deur, de Kerexbrug over, na mijnheer de Schout." Van de Vogelsteeg spreken wij hierna; de Kerksbrug was een houten brug over den Voorburgwal, waar nu de Donkeresluis ligt.

Aan de andere zijde der Breëstraat bleef een driehoekig terrein over, dat van voren aan de Beestenmarkt, van achteren tegen den stadswal stootte, en doorsneden was van een aantal naauwe en kromme steegjes, die een klein labyrint vormden, waarin niemand zich waagde, die er niet te huis behoorde. Deze buurt strekte allerlei ruw volk ten verblijf, — een gespuis, dat, vooral bij de menigvuldige tooneelen van oproer, die destijds in de Hollandsche steden voorvielen, zich gevreesd wist te maken, en zoo verkreeg deze hoek, naar de wilde gasten, die er woonden, den naam van »Duivelshoek.”

In dezen Duivelshoek schuilt ook nog een Walenhoek; 't is een kromme dwarsgang in de Sint-Pieterssteeg.

Bij dezen Walenhoek moeten we echter aan geen *réfugiés* denken. Neen, denk hier aan die *négociants nomades, colporteurs vagabonds, etc.* die uit de gewesten der Walen ons in menigte toestroomden, en hier logies zochten. Denk hier aan den rattenvanger: Juste Soufrie Mordant, *grand mestre à la chasse de souris et rats*, die, vol Franschen zwier, met een langen stok over schouder, waaraan de ratten bij den staart hingen te bungelen, rondkuijverde; en aan zijn konfrater uit het Walenland, Claude Cornu Couronne, *inventeur de plu sorte belle rotte et musevallen*.¹⁾ Denk verder aan de Fransche kwakzalvers en kunstenaars, die hier digtbij, op de Botermarkt achter de Waag, hun tooneel opsloegen; — en aan den Luikerwaal met zijn tooverlantaren, voorzaat van Louwtje in de Heisteeg²⁾; — en aan den Franschman met zijn rarekiek: »hum speel hiel net; spreek kurjeus en fraaje;” — en aan dien anderen Luikerwaal met zijn marsje met *pastilles, savonetjes* en *eau de reine* en *eau de jasmijn*; — en aan Luikschen Flip, den beruchten schooijer; — en wat al vreemde poespassen meer! — Al die celebriteiten herinnert ons die Walenhoek in den Duivelshoek; en de Amsterdammers maakten er een spreekwoord van: »'t Lijkt hier den Walenhoek wel,” zeiden ze, waar 't eng en vol was.

De Dollebegijnensteeg draagt haren naam naar bewoonsters, die de tegenbeelden waren der vrome zusjes op 't Begijnhof. In een keur van den 12den December 1629 kan men lezen, dat er veel kroegen in die steeg waren, en dat daar »grootte insolentie ende moetwil bedreven wert;” en wij herkennen dus in die »dolle begijnen” de priesteressen dier Bacchustempels.

En nu hoop ik, dat het den lezer niet ergeren zal, wanneer ik hier op de tweebeenige bewoners ook een paar soorten van viervoetige laat volgen. 't Is niet omdat ik de beesten met de menschen gelijk wil stel-

1) T. ASSELIJN, *Schijnh. Vrouw*, I Bedr. 4e Toon.

2) Lees over dien Louwtje Mr. J. VAN LENNER, in den *Holland* voor 1857.

len, — ofschoon wij hier juist laag genoeg afgedaald zijn, om den overgang gemakkelijk te maken; — maar eenig en alleen om voor varkens en rotten geen apart hoofdstuk aan te leggen.

Bij 't Weesperplein ligt het Varkenseiland; of eigenlijk ligt het Weesperplein op het eiland, want dit laatste strekte zich uit van den Amstel tot den Roetersburgwal, tusschen de Achtergracht en Baangracht ¹⁾. Doch ten westen van 't Weesperplein werd de stads-timmertuin geplaatst, en vervolgens, namelijk in 't begin van 1672, werd de ruimte, die ten oosten van 't Weesperplein lag, aangewezen als de plaats, waar branderijen opgerigt en varkens gemest mogten worden, wat nergens anders in de stad geschieden mogt. Echter mogten die varkens daar niet los loopen, maar ze moesten wel besloten in hokken gehouden worden, en zoo verrees daar een varkensdorp, waar dat oord naar genoemd werd. Toen, in de volgende eeuw, dat varkensdorp weêr verdween, en er huizen voor in de plaats kwamen, bleef de Baangracht tusschen 't Weesperplein en den Roetersburgwal 't Varkenseiland heeten, zeker omdat men daar de varkenshokken 't laatst gezien had.

Het Rottenest is de schilderachtige naam, die van ouds gegeven is aan den uithoek waar de twee Oudezijds burgwallen ineenloopen. Waarom? Dit zegt de naam zelf.

III.

Jan Bicker mogt wel een zeeluchtje; hij had daarom een eiland aan den hoek van 't Y tot zijn lievelingsplek verkozen. Hij was koopman en reeder, en woonde eerst op de Keizersgracht, maar in 1635 trok hij zich het lot van 't Vooreiland aan, waar toen nog slechts weinige huizen en meest houten loodsen stonden. Hij liet de Groote-Bickersstraat bouwen, en ook een groot en deftig huis op den hoek der Kleine-Bickersstraat, dat met zijn wapen en een toren pronkte en waarin hij verscheidene jaren heeft gewoond alsof hij de Heer van 't eiland was. Hij liet bijna de gantsche rij van scheepstimmerwerven langs den Ykant aanleggen, waar Vondel van zong:

De scheepswerf bout een vloot ten dienst der amiraelen,
En Bickers eilant schept eilanden, om te dwaelen
Op 't wijzen van 't kompas, en al de ruime zee
Te dwingen met geschut van d' eene aan d' andre reê.

En de Bickerstoren strekte niet alleen tot cieraad van zijn huis en van 't eiland (dat toen nog geen kerk met een torentje had), maar be-
wees ook, als de westelijkste toren aan den Ykant, dienst als rigtingspunt

¹⁾ Zoo was 't vroeger; tegenwoordig is 't geen eiland meer.

bij 't doen van peilingen en opmetingen ¹⁾. In 1685 bestond de Bickers-toren nog; eenige jaren later, omstreeks 1700, is hij, zoowel als het Bickers-huis gesloopt, en zijn er de woningen voor in plaats gezet, die er nog staan. De naam van den wakkeren burgemeester is blijven leven op het Bickerseiland, in de twee Bickersstraten, op de Bickersgracht, het Bickersplein en de Bickersbrug.

Het eiland daarnaast, dat aanvankelijk, naar zijne ligging, het Achtereiland genoemd was, werd in 1624 het eerst betimmerd door den scheepen Jakob Reael, en kreeg eerlang den naam Realeneiland; evenwel nog niet terstond, want in een keur van 1643 wordt het nog het Achtereiland genoemd. De huizen, door hem gebouwd, staan er nog, en op den hoek prijkt de reaal in den gevel.

Boomssloot voert ons naar de 16^e eeuw terug. Toen lag de plek tusschen de Gelderschekaaï en Oudeschans nog buiten de stad en heette de Lastage, waar veel pakhuizen, loodsen en werven waren. Kornelis Boom liet er een sloot met een dwarssloot graven tot het vervoeren van koopwaren, die naar hem Kornelis-Boomensloot en Kornelis-Boomendwars-sloot genoemd werden. Toen daarop, in 1585, bij de eerste vergrooting, die streek betimmerd werd, veranderden die twee slooten in twee grachten, maar behielden hare namen, die echter allengs zijn verkort tot Boomssloot en Boomsdwarssloot of Dwars-Boomssloot of Krom-Boomssloot.

Het Roetersciland en de Roetersburgwal, die onlangs tot Roetersstraat herschapen en verdoopt is, voeren dien naam waarschijnlijk naar Hendrik Roeters, die ook het Roetershofje op de Lindengracht heeft gesticht. Hij werd in 1673 schout van Amsterdam, en de eerste betimmering van 't Roetersciland valt in denzelfden tijd.

In eenige straatnamen vinden wij nog namen van Amsterdamsche geslachten, zoo als: Geelvinkssteeg, twee Spiegelstraten en een Spiegelgracht, Dommersstraat, Boltensgrachtje. Welke betrekking er bestaat tusschen die straten en de mannen, wier namen zij droegen, heb ik niet kunnen te weten komen; maar het is te vermoeden, dat de naam-

1) In eene „Caarte van het Ye; vertoonende desselfs diepte voor en omtrent Amsterdam, door 't ijs gepeylt in 't jaer 1674 in de maenden February en Maert, door Nicolaas van der Heyde, generale opsiender van de schutsluizen en fortificatie derselver stede en geswoore landmeter,” berustende in de verzameling van plattegronden en kaarten dezer stad van Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen-Muilkerk leest men:

„De peylinghe is ghedaen langhs soodanighe Liniën als in desen werden vertoont; te weten: van de uysterste Hooftpael voor Schellinghewouw af, tot de pael van 100 gaerden op de Paerdchoeck toe; daarna van dese pael na de Bickers-Tooren; alsmede van de Hooftpael van de Nes door de noordwester-pylaer van de Galgh; beide als Fondamentalen of Grondtliniën.”

heeren ook de bouwheeren geweest zijn. De Geelvinkssteeg kan echter haren naam ook wel van een uithangteeken hebben; gelijk de burgemeesters, die denzelfden naam droegen, ofschoon zij later heerlijkheden kochten, dien, zoowel als hun sprekend wapen, zeker ook aan een uithangbord te danken hadden.¹⁾

't Boltensgrachtje is een rij huizen met woningen voor geringe lieden op 't noordeinde van 't eiland Marken, en deze zullen wel in 't begin der 18e eeuw gebouwd zijn door eenen Bolten, die mogelijk de eigenaar der vroegere werf en de vader van den schepen Jasper Bolten geweest is.

Ten aanzien der beide Spiegelstraten moet men niet vergeten, dat er tusschen de Oude en Nieuwe een tijdruimte van omtrent 70 jaren ligt; de eerste werd in de laatste jaren der 16e eeuw, de andere omstreeks 1665 gebouwd. In beide tijdperken leefden Spiegels, en men kan de voornaamsten van hun geslacht op de regeeringslijst vinden. De Spiegelgracht heeft later dien naam van de straat overgenomen, gelijk daarna het Spiegelpleintje weër van de gracht²⁾.

Hofjes zijn meestal, even als 't reeds genoemde Roetershofje, naar hun stichter of stichteres genoemd, zoo als: Deutzenhofje, Raepenhofje, Ockershofje, Medemblickerhofje, Grillshofje, Rijpenhofje, enz. Evenwel niet zonder uitzonderingen, want sommigen zijn genoemd naar de gracht, waarop zij gebouwd zijn, zooals het Lindenhofje en het Rozenhofje. Enkele malen ook heeft het uithangteeken of het beroep van den stichter den naam van 't hofje bepaald, zeker om aan te toonen, waar 't geld van gekomen was. Zoo gaf de zeepzieder in *den Hamer* op 't Water, Bijnsdorp genaamd, aan 't hofje, dat hij stichtte op de Heerengracht bij de Heisteeg, den naam van Hamershofje; — een koopman, die rijk geworden was door den handel op Venetië, noemde 't hofje, dat hij in de Elandsstraat stichtte, *Venetia*; — en een suikerraffineerder, die een hofje op de Prinsengracht bij de Reestraat stichtte, noemde dit het *Suikerhofje*.

IV.

De namen, die aan straten, enz. gegeven zijn ter eere van vorsten, zijn te Amsterdam niet talrijk. In de 17e eeuw vinden wij er slechts twee, die beiden naar den Prins van Oranje genoemd zijn: Oranje-

1) Vergel. *de Uithangt*. I D. bl. 169.

2) DOMSELAER schreef in 1665: *Spiegels-staat* (III B. bl. 280), maar het ontbreken der *s* van den genitief in *Spiegelgracht* bewijst, dat ook de *Spiegelstraat* die *s* al spoedig gemist heeft. Het schijnt, dat de uitgang *el* daar aanleiding toe gaf, want wij vinden hetzelfde bij *Vijzelstraat* en *Vijzelgracht*, *Lepelstraat* en *Lepellaan*. Evenwel vindt men *Spiegelgang*, *Vijzelgang*, *Kooklepelgang*; en WAGENAAR schreef ook: *Spiegels-sluys* (II D. bl. 58).

straat en Prinseneiland. De eerste ter eere van prins Maurits, met wien de burgemeesters over de nieuwe uitlegging, waarin die straat gelegen is, geraadpleegd hadden. Waarom juist *die* straat? -- Dat is niet bekend, maar ik wil eene gissing wagen. In 1611 lieten de burgemeesters de Nieuwe Waal graven. Hooft zag toen

Een leeger arbeidslîen hier delven aan een haven.

Toen die bijna gereed was, vroegen zij den raad van den Prins betrekkelijk de fortificatie van die Nieuwe Waal, en 't gevolg daarvan was het aanleggen van 't bolwerk Leeuwenburg of 't Blaauwhoofd. Zeker is Maurits toen te Amsterdam geweest, om, alvorens hij raad gaf, uit eigen oogen te zien. En juist ligt de Oranjestraat tegenover de plek, waar Maurits wezen moest om te zien. Is 't eene gewaagde gissing, dat de Prins door deze straat, schoon die nog niet bebouwd, maar toch reeds afgestoken was, gereden is, om de lokaliteit in oogenschouw te nemen, waar de Waal lag en 't bolwerk liggen moest, en dat de straat, waar de Prins van Oranje 't eerst doorgereden was, de Oranjestraat genoemd werd?

Het Prinseneiland, zegt Wagenaar, »heeft waarschijnlijk zijnen naam naar prins Frederik Hendrik gekregen». Ja, zeker niet vroeger, want in een keur van 1643 heet het nog het Middeleiland. Maar de zeventiende-eeuwers schijnen van een andere meening geweest te zijn. Zij geloofden, dat het eiland naar de drie prinsen genoemd was, t. w. Willem I, Maurits en Frederik Hendrik, wier borstbeelden dan ook prijkten op drie gevelsteenen aan twee huizen. Deze huizen plagten »de Drie Prinsen» te heeten, en staan er nog; maar de beelden zijn in den patriotschen tijd afgehakt, — de eigenaar was zeker een erge kees! — en de steenen zijn nu blind; evenwel leest men nog op 't uithangbord van den kroeg in den kelder: *Van ouds de Drie Prinsen*.

De drie eilanden te zamen: 't Bickers-, 't Prinsen- en 't Realeneiland, werden weleer, toen de graanhandel hier nog op zijn volle hoogte was, »Aemstels korenschuur» genoemd; — eene wandeling langs de pakhuizen, onder 't lezen hunner namen, is wel geschikt om ons den ouden tijd eens weêr levendig voor den geest te brengen.

De oudste onder de nieuwere dezer soort is de naam Sofiabrug. 't Is met dezen echter gegaan als met dien van Oranjebrug. Hij is niet vastgesteld en niet geschreven, maar slechts genoemd, en heeft vóór 34 jaren eenigen tijd in den mond des volks geleefd om daarna weêr te verdwijnen. Even als de laatstgenoemde naam in 1863 werd gegeven aan een mooie nieuwe brug over den Amstel onder den indruk van 't Oranjefeest, zoo werd de eerstgenoemde in 1839 gegeven aan een'

andere mooie nieuwe brug over den Amstel onder den indruk der feesten bij 't bezoek van den Erfprins en de Erfprinses van Oranje (thans de Koning en de Koningin) na hun huwelijk ¹⁾. 't Was de brug, die toen de oude houten Blaauwbrug verving, en zoo breed en fraai was als men hier nog geen ophaalbrug gezien had; — zij is echter de Blaauwbrug gebleven.

De naam Sofia is thans buiten de Leidschepoort te vinden, — 't Sofia-park; welk park echter den wandelaar, die graag parken ziet, wat fopt, door hem niets dan een dubbele rij huizen met een naauwe straat te vertoonen.

Op den 27^{en} November 1840 deed koning Willem II zijne intrede in de hoofdstad om er plegtig gehuldigd te worden, en juist was toen de nieuwe poort gereed, die in de plaats der oude, kromme Haarlemmer gebouwd werd. Bij die intrede werd de poort 't eerst geopend, en bij kennisgeving van den 24^{en} November was door 't Stedelijk bestuur bepaald, dat die poort daarom de Willemspoort zou heeten.

In den zomer van 1857 onderging eene van ouds befaamde buurt eene zeer gewenschte hervorming. De Goudsbloemsgracht was gedempt, en 't vuile, smalle grachtje een frissche, breede straat geworden. Die straat moest de Willemsstraat heeten. Bij kennisgeving van den 22^{en} Augustus 1857 werd die naam door 't Stedelijk bestuur vastgesteld, en op den 24^{en} — den ouden »Koningsverjaardag» — de nieuwe straat met groote plegtigheid ingewijd, waarbij de oude naambordjes werden present gegeven aan de oudste bewoonster en den jongstgeborene der Goudsbloemsgracht; — een present, dat, zoo al niet kostbaar, toch zeldzaam genoeg is om merkwaardig te mogen heeten.

De jongste naam dezer soort is die van 't Frederiksplein. Zoo werd, in Mei 1870, het plein of park gedoopt, dat voor 't Paleis voor Volksvlijt ligt, ter eere van den Prins, die de zaak der volksvlijt steeds krachtig ondersteund en ook in de stichting van dit ijzeren gebouw een werkzaam aandeel genomen heeft.

V.

De straten namen te geven naar beroemde mannen, — staatslieden en geleerden, filosofen en humoristen, dichters en kunstenaars, om hunne nagedachtenis onder 't volk te doen leven, is, hier althans, een splinternieuw denkbeeld, en een goed denkbeeld bovendien. Bij de uitvoering is echter veel zorg noodig wat de keuze der namen betreft.

1) 23—30 Sept. 1839.

De eerste naam dezer soort, die hier op een bordje verscheen, was de Eggertsstraat; maar dat begin was niet gelukkig.

In 't voorjaar van 1865 begonnen sommigen den naam der Ellendigesteeg zoo ellendig te vinden, dat zij dien veranderd wenschten. Een wensch, die op een zonderling begrip gegrond was, als ik vroeger reeds heb opgemerkt ¹⁾.

De konkluzie van Burgemeester en Wethouders strekte dan ook, om den historischen naam »Ellendigesteeg» te behouden; — doch bijaldien de Raad aanleiding vond, aan het verzoek der adressanten gevolg te geven, deze steeg dan in het vervolg de Willem-Eggertsstraat te noemen, naar den stichter der Nieuwe Kerk.

Het eerste gedeelte dezer konkluzie had alle toejuiching verdiend, want historische namen moeten bewaard blijven. Maar een stem verhief zich om te verkondigen, dat de naam *moest* veranderd worden, omdat — hoort! — »de toenmalige bewoners dier steeg niet onder de verdinking moesten staan, dat het woord *ellendigen* op hen van toepassing was!" ²⁾ — En die stem maakte indruk en de Raad besloot tot de verandering. De enge, kromme steeg werd tot een straat verheven. En mogt zij toen Willem-Eggerts naam dragen? — Neen; zij werd Eggertsstraat genoemd, — wat geen beteekenis heeft, want er zijn zooveel Eggerts geweest! En daar 't hier bepaald den stichter der Nieuwe Kerk gelden moest, zoo had de straat, overeenkomstig de voordragt van Burgemeester en Wethouders, *Willem-Eggertsstraat* moeten heeten.

't Is te wenschen, dat dit voorbeeld éénig blijve, en men de nieuwe namen aan nieuwe straten geve.

Op den 18^{en} October 1867 vond de plegtige onthulling van 't Vondelsbeeld in 't Rij- en Wandelpark plaats. Op dien dag kreeg dat park den naam van Vondelspark; en natuurlijk werd de nieuwe straat bij dit park ook Vondelsstraat genoemd.

In de Meimaand van 1870 en met den aanvang van 1873 kwamen er nog een aantal beroemde en zelfs groote namen bij.

Vondel kreeg aan zijn regterhand de straat van den dichterlijksten aller drosten, en aan zijne linker die van den geestigsten aller Hagenaars, — met andere woorden: de Pieter-Kornelis-zoon-Hooftsstraat en de Konstantijn-Huygensstraat.

Maar kon de Drost nog eens opzien, hij zou al dadelijk weér een epigram rijmen:

Breedt was ick, breedt mijn kringh, mijn disch, mijn doen, mijn al:
Zegt, Heeren van de Stadt, waerom mijn Straet zoo smal?

1) Zie hiervoor bl. 38, 39

2) Zie 't bijblad der *Amst. Courant*, 18 Mei 1865.

De driehoek tusschen den voormaligen buitencingel, de Oude-wetering en 't Noorder-zaagmolenspad is aan de kunst gewijd. De straten van Jakob van Campen en Daniël Stalpert, bouwmeesters van 't achtste wereldwonder op den Dam, liggen er naast elkaâr. Van der Helst, Ferdinand Bol en Frans Hals, drie helden met het penseel, die elk, wie ze nog niet kennen mogt, kan leeren kennen op het Trippenhuis, pralen er op een rij. Gerard Dou, wiens »Avondschool" ieder Amsterdammer kent, heeft zich neêrgezet op 't aloude »Zaagpad" ¹⁾, en hij rekt zijn straat uit tot aan de Hoogebrug, de oude hoofdplaats der palingtrekkers! En eindelijk is Ruysdael naar den waterkant verwezen, zeker omdat hij watervallen schilderde, in welk artikel echter de Wetering nooit gedaan heeft.

Altijd zedig en regtveerdig,
 Altijd effen, vroom en glad,
 Heeft hij nooit zijn groene boordjes
 Met een vlokje schuim bespat.
 Mooije koepels — ja, die zag hij, ²⁾ —
 Mooije juffers bij de thee,
 Mooije schuitjes onder tentjes,
 Menig volle groenschuit meê.
 Maar van waterval noch *ruischen*,
 Maar van bergen noch van *daal*,
 Heeft de Weetring ooit geweten, —
 Niets als van zijn Overhaal!

't Is nu maar te hopen, dat, als eenmaal die straten huizen en de huizen bewoners hebben, dezen ook smaak genoeg zullen hebben, om hunne gevels te vercierden met uithangteekens, zulk een kunstenaarswijk waardig! In de Frans-Halsstraat b. v. zou niets fraaijer staan dan een goede kopie van Hille Bobbe.

Van burgemeesters hebben wij reeds een zevental straten.

Vooreerst is er een kade genoemd naar den burgemeester, die »op de geregeld volgende lijst van burgemeesters van Amsterdam" de eerste is en Herwig Andriesz. heette. De naam Andrieszkade is berispt door den heer Leendertz in den *Navorscher* ³⁾: 1°. omdat men van dien Herwig Andriesz. eigenlijk niets weet; 2°. omdat zijn voorrang op de lijst louter toevallig is, en 3°. omdat de kade niet zijnen, maar zijns vaders naam draagt.

1) In de Amsterdamsche spreektaal van vroegere jaren plagt het Noorder-zaagmolenspad kortaf „'t Zaagpad" te heeten, terwijl het Zuider-zaagmolenspad „'t pad van Stadlander" genoemd werd.

2) Ofschoon de taalgeleerden 't woord *wetering* vrouwelijk verklaren, zoo ken ik echter in poëzij onzen Wetering, als stroom, het mannelijk geslacht toe, en heb daarin reeds voorgangers gehad. Zie b. v. *Holland* 1850, bl. 132, 133.

3) XXIII D. bl. 82.

De heer Leendertz heeft gelijk; maar de zaak is toch zoo erg niet, en ligt in orde te brengen. Neem de z er maar uit; dan kunnen wij bij onze Andrieskade denken aan een burgemeester van 't laatst der 15e eeuw, die werkelijk Andries heette en een heel knap man geweest is, — namelijk Andries Boelen Dirksz., van wien Vondel zong:

Had Andries niet Stadts eer bewaert,

enz. Want meer wil ik nu niet van hem zeggen, omdat ik toch later van hem spreken zal.

Maarten Jansz. Koster, — wiens naam het weleer zoo bevallige, maar nu deerlijk misvormde Amstelgrachtje met het gewezen Varkensstraatje deelt, — was een geneeskundige, en een der eersten, die openbare lessen in de anatomie gegeven hebben. Hierom is hij dus ook wel waard op een naambordje te prijken, hoewel hij dit anders door zijne houding tijdens de Leicestersche landvoogdij niet verdiend zou hebben. Indien 't met toespeling op zijn karakter is, dat men hem zulk een hoekige straat gegeven heeft, dan is 't vernuftig gevonden. Maar weet ge, hoe de oude Amsterdammers die straat genoemd zouden hebben? — De Krom-el ¹⁾).

De Tulpsstraat herinnert ons een man, die in zijn tijd zeer in aanzien was, als dokter en als burgemeester, als rijk man en als geleerd man. Maar wat vooral van belang is, en waarom alle dames zijn naambordje met liefde en eerbied behooren aan te zien, — hij was de eerste prediker van 't geloof aan de heilzame eigenschappen der thee en de uitvinder der theevisites ²⁾).

Burgemeester Johannes Hudde, wiens naam gij daar om den hoek leest, was een uitstekend wiskundige, en heeft zich verdienstelijk gemaakt door 't verbeteren der stadswaterkeeringen.

Maar hoe men den even fieren als achtbaren Gillis Valckenier, — een man, wien ieder ontzag, die hem aanzag, een echte patricius, met een Romeinschen kop en een Amsterdamsch hart, — op 't Varkenseiland heeft kunnen plaatsen, verklaar ik, niet te begrijpen.

Tusschen de Utrechtsche poort en de gasfabriek vinden wij de kade van Nikolaas Witsen, — een der geleerdste mannen van zijn tijd, en wiens naambordje de dames zeker met geen minder liefde zullen begroeten dan dat van Tulp, als zij weten, dat burgemeester Witsen de groote voorstander der koffij was.

De naam Huidekopersstraat geldt niet den orateur van 1650 op den

1) Zoo was in de vorige en 't begin dezer eeuw de naam van een gang van gelijken vorm, aan 't achter eind van Oostenburg.

2) Zie N. TULP, *Geneesk. Waarnemingen*, IV B. 60e hoofdst. — Mr. J. SCHELTEMA, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, IV D. 2e St. bl. 208. — Dr. P. SCHELTEMA, *Aanstels Oudheid*, I D. bl. 98.

Amstel bij Welna, van wien men zeggen mogt:

Hij was der stede goed en dreef graaf Willem weg; —

maar den »populairèn burgemeester” Pieter Huidekoper, wien, juist twee eeuwen later, na zijn aftreden, een gouden medaille vereerd werd met het opschrift:

Hij was der stede goed en deed den armen wel.

Naast deze burgemeesters vinden wij den staatsman Anton Reinhard Falck, wiens naam te Amsterdam de Novemberdagen van 1813 herinnert. En een ander staatsman vinden wij aan het tegenovergestelde eind der stad. Aan weërszijden van ’t Noorderkerkhof liggen de Marnixstraat en Marnixkade. »Hé!” vraagt men, »hoe komt Marnix van St. Aldegonde dáár?” — Mogelijk hebben de twee kolossale bijenkorven, die daar gebouwd zijn, vol cellen voor menschen, aan den auteur van zekeren anderen »Byen-corff” doen denken. De minste aanleiding is vaak genoeg om een verbinding van denkbeelden te vormen.

Bij een reeks van staldeuren tegenover den muur der gasfabriek leest men op ’t bordje: Pieter-Pauwsstraat. Was Pieter Pauw dan een meester in de rijkunst? Neen, in de ontleedkunst en in de kruidkunde. In ’t laatst der 16^e en ’t begin der 17^e eeuw was hij met grooten roem professor te Leiden. Maar van geboorte was hij een Amsterdammer; ja, hij behoorde tot een geslacht, dat in ’t midden der 17^e eeuw te Amsterdam, evenals oudtijds de Fabiussen te Rome, driehonderd leden telde ¹⁾.

En — wel een krachtig bewijs voor de verlichte begrippen en verdraagzame gevoelens van onzen tijd! — ook den eertijds verketterden en vervolgden wijsgeer Baruch d’Espinoza is een openbare hulde gebragt. Op ’t oude bolwerk Weesp ligt thans de Spinozastraat. Terwijl aan een ander knap man van later tijd, die nooit verketterd en vervolgd, maar altijd geacht en geëerd is geworden, — den uitstekenden regtsgeleerde Jonas Daniël Meijer, — het nieuwe plein tusschen de beide groote synagogen is opgedragen en toegeëigend.

Maar wie ooit had kunnen denken,
Dat nog eenmaal Amstels Raad
Hem een naambordje aan een straat
Ter gedachtenis zou schenken, —
Zeker Arent Fokke niet,
Bij zijn frissche Looijersvliet.

Niemand zal gelooven, dat het uit weelde was, toen onze beroemde

1) Volgens Mr. H. J. KOENEN, in *Nijk. Bijdr.* VI D. bl. 3.

humorist en karikaturist »de beide bovenkamertjes” van een klein huis in de Nieuwe-looijersstraat huurde. Aan die zijde der straat waren de kamers goedkoop, omdat men er een vies uitzigt in, en nog viezer geuren uit de Looijerssloot had. Nu is de stinksloot gedempt, en in hare nieuwe gedaante moet zij den man, wien zij weleer als buur een plaag was, na zijn dood eer bewijzen! 't Gaat wonderlijk in de wereld. Bij zijn leven worstelde de man, als de heer Witkamp verzekert. »met zeer groote financiële zorgen”¹⁾, en eindelijk stierf hij, als professor Van Kampen geloofde, van verdriet²⁾; maar na den dood volgt de *apothéosis*, die heden ten dage, nu alles nieuw en goedkoop is, ook in den nieuwen en goedkoopsten vorm geleverd wordt.

Nu is 't evenwel jammer, dat, op 't voorbeeld van een krantartikel, de gedempte sloot »Fokke-Simonszstraat” gedoopt is. Zoo prijkt de straat niet met Arents, maar met zijns vaders naam, en wij kunnen, als we op het bordje turen, met den Uddeler aanheffen:

Zoo, Simonszoontje! ben i doar? ³⁾

Eindelijk roept de breede en lange Sarphatistraat ons geen burgemeester noch staatsman, geen wijsgeer noch humorist, maar toch een wakker man voor den geest, die den eersten stoot gegeven heeft tot een nieuw leven aan den Amstelkant.

1) In de *Amst. Couranten* van den 4ⁿ en 27ⁿ Januarij 1873 vindt men belangwekkende bijzonderheden aangaande Arent Fokke medegedeeld door mijnen geachten vriend P. H. Witkamp.

2) *Gesch. der lett. en wetensch.* II D. bl. 658.

3) Zie *Oude Tijd*, 1873, bl. 231.

ZESDE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE UIT TITELS ZIJN GEVORMD.

't Mag verwondering wekken, dat men in Amsterdam onder de straten en grachten er een aantal vindt, en niet van de kleinste, die pronken met adellijke en vorstelijke titels, zooals men die wel in eene residentie, maar niet in eene stad zou verwachten, die altijd zoo bij uitnemendheid eene stad van kooplieden is geweest.

Doch de zaak heldert reeds op, wanneer gij maar eens even een oog slaat in de lijsten der regeeringsleden in de 17^e eeuw, of de opdragten van boeken, of de lofdichten op aanzienlijke lieden. Van alle zijden klinkt het van titels en blinkt het van wapens. En 't was natuurlijk. De wereldhandel had ontzettende rijkdommen naar Holland, vooral naar Amsterdam, doen vloeijen, en daardoor menigeen, wiens ouders eenvoudige burgerlieden waren geweest, tot vermogen en aanzien gebragt. Velen, wier geslachtsnamen nog de herinnering bewaarden van hunne burgerlijke afkomst, waren nu inderdaad rijke en magtige Heeren, magtiger dan vroeger de Edelen ooit geweest waren; — de regeerders van de eerste stad der Republiek, die in Amsterdam meermalen geheel Holland, en in Holland het geheele land beheerschten; dat land, dat toen onder de mogendheden van den eersten rang zijne plaats had weten in te nemen, en soms op de schitterendste wijze zich deed gelden. En van dat land waren zij de Soevereine Heeren; men zegt, dat sommigen zich zelfs opentlijk »de Koningen van het Land” noemden.

Maar rijkdom en gezag wekken ook de begeerte op naar titels, en de gelegenheid was voorhanden, om aan die begeerte voldoening te geven. De eene heerlijkheid vóór, de andere na, ging uit de handen van den vervallen of verarmden adel in die der rijkgeworden burgers over, en deze verzuimden niet, zich bij voorkeur bij den naam hunner heer-

lijkheid te laten noemen ¹⁾, en hun burgerlijken geslachtsnaam op den achtergrond te schuiven. En zoo heeft men in de 17^e eeuw dikwijls moeite regt te onderscheiden, wien men eigenlijk onder dezen of genen naam te verstaan heeft.

En die liefhebberij in titels nu, welke onze Heeren in die dagen zoo geheel vervulde, bragten zij ook op hunne straten en grachten over.

't Begon al in de eerste vergrooting met een Jonkers- en Riddersstraat, en dit al tamelijk belachelijk, want die straten hadden toen, evenmin als thans, een jonkheerlijk of ridderlijk aanzien, en de jonkers en jonkvrouwen, die er kwamen, waren meest Janmaats met hunne meisjes. Toch moest er eene Konings- en eene Keizersstraat bij, die al even weinig gevoel van hunne hooge roeping blijken te hebben gehad als de twee andere.

Maar met de latere vergrootingen ging het in dat opzigt beter. Men titelde toen ten minste grachten, die 't waardig waren en hunne eer wisten op te houden. 't Was natuurlijk, dat de Amsterdamsche Heeren hunne eigen gracht moesten hebben, — de Heerengracht; en ter eere van de Amsterdamsche keizerskroon (die de Heeren toen gaarne als de hunne aanmerkten) verscheen de Keizersgracht er naast ²⁾. Waardig tweetal! Geen Amsterdammer, die niet, 't zij met trots, 't zij met eerbied, uwe namen uitspreekt! In die twee namen: Heeren- en Keizersgracht! ligt een groot deel van Amsterdams magt en luister besloten, en grootsche herinneringen wekken zij op.

Maar er was nog een groote gracht te titelen; deze schonk men den Prins-Stadhouder, — de Prinsengracht ³⁾. Wel lag die wat meer achteraf, maar dit was volkomen in den geest van dien tijd; en de Heeren konden zich altijd hiermede regtvaardigen, dat zij de langste in den halven cirkel aan den Prins gegeven, de kortste voor zich behouden hadden.

»De drie groote grachten,» zijn zij steeds genoemd. Zoo noemt men

1) In het 1^e Deel van *Vondels werken* door Mr. J. VAN LENNEP kan men een voorbeeld vinden van een Amsterdamschen lakenkooper, die reeds in 1609 edelmannetje wilde spelen. Hij had de heerlijkheid Jaarsveld gekocht, en Vondel noemde hem al: *petit Roy de Jaarsveldt*. Zie bl. 42 en Nal. bl. 17.

2) Vondel noemde in een bruiloftsdicht de Keizersgracht *Keizersvliet*, en Van Lennep teekende daarbij aan, „dat dit geschreven werd in een tijd toen de Amsterdamsche grachten nog in geen stinkpoelen waren ontaard.” Zie *Vondels werken*, VI D. bl. 740. Maar dit is niet juist. Het gedicht is geschreven in 1656, en al lang te voren had men hier last van „den stank in de graften.” Zie de *Resolutiën der Vroedschap* van 1640 enz. door WAGENAAR aangehaald, II D. bl. 64. — Och neen, Vondel schreef dat *vliet* eenvoudig, omdat het zoo in 't rijm te pas kwam; even als ik hiervoor op bl. 122 ook deed.

3) Vergel. hiervoor bl. 68.

ze nog, en zoo zijn ze reeds genoemd in een keur van den 15ⁿ April 1614, toen ze nog splinternieuw waren ¹⁾. En in een keur van den 29ⁿ Januarij 1616 leest men, dat zij »met groote kosten tot gerief van de schepen ende cieraadt deser stede in 't parck van de nieuwe vergrootinge geroyt ende gegraven» en »oock met schoone groote erven afgestoken» waren, »op hope, dat deselvige met goede bequame huysen ende timmeragiën souden worden beset»; waaruit dus blijkt, dat zij van den beginne af bestemd waren de pronkjuweelen van Amsterdam te zijn. De betimmering begon in 1614, maar werd vooral in 1615 en 1616 ijverig voortgezet, en in vier jaren tijds waren deze grachten reeds voor een goed deel volbouwd; te weten: van de Brouwersgracht tot de Huiden- en Runstraat, want het overige kwam er eerst een halve eeuw later bij.

Maar Amsterdam was hiermee nog niet genoeg getiteld. Vooreerst werden er nog een Heerenstraat en een Prinsenstraat bijgevoegd. Vraagt gij, waarom die twee juist dus getiteld werden, en geen andere? Ook dit heeft zijn reden. 't Begin der drie groote grachten was toen aan de Brouwersgracht, en hoe digter bij dat begin, hoe aanzienlijker de buurt. Deze twee straten waren dus de eersten, en kregen daarom den titel. Een Keizersstraat hoefde niet, want die was er reeds; maar de straat, die aan de Heerengracht uitliep, werd de Heerenstraat, en haar geboort, die aan de Prinsengracht uitliep, de Prinsenstraat.

Naar elk der drie groote grachten werd ook een plein genoemd: de Heerenmarkt, de Keizersmarkt en de Prinsenmarkt. Op de beide laatsten zijn weinige jaren later kerken gebouwd, en toen hebben die pleinen hun wereldschen titel voor den nederigen kerkelijken naam laten varen; zij heeten sedert dien tijd: Westermarkt en Noordermarkt. De Heerenmarkt alleen heeft haren titel behouden, natuurlijk omdat er geen kerk gebouwd is. Maar zij wist toch in den beginne hare heerlijkheid ook al niet wel te bewaren, want zij was al spoedig zelfs tot Varkenmarkt vernederd, en bevond zich in zeer slecht gezelschap — »door de kroeghouders en hoeren, die, in grooten getale, hieromtrent woonden,» zegt onze deftige stads-historieschrijver. Ja wel, matrozen en matrozenmeisjes vond men er in menigte, omdat het Westindische huis daar

1) Welligt meenen sommige aandachtige lezers van Commelin en Wagenaar, en oplettende beschouwers van bijgewerkte of later gemaakte plattegronden, dat ik de Heerengracht te jong maak, door haar eerst van de derde vergrooiting in 1612 te laten dagteekenen. Maar zij is inderdaad niet ouder, en de meening, dat de Heerengracht reeds binnen de wallen der tweede vergrooiting bestond, is eene dwaling.

Dit uitvoerig te bewijzen zou ons hier te lang ophouden, en ik zal daartoe in het Tweede Boek een geschikter gelegenheid vinden.

stond ¹⁾. En toen A^o 1629 in dat huis de buit van de Spaansche Zilvervloot geborgen was, waren het gezegde »kroeghouders en hoeren», die Janmaat opstookten om het te plunderen; maar 't oproertje, dat er van kwam, werd spoedig door den wachtmeester Wijts en den majoor Hasselaer gestild. In 't geestig liedje, dat Vondel op dit geval maakte, noemde hij de Heerenmarkt »de Varcensmart», en de Haarlemmerdijk »de Varckensdijk.»

Twintig jaren later trok de Westindische Compagnie heen, omdat zij de huur niet meer betalen kon, en toen kwamen er ook geen matrozen meer, en dus verhuisden ook de kroegen en meisjes, en tevens de varkens, welke laatsten hun markt buiten de Regulierspoort kregen, en — de Heerenmarkt kon toen weêr haar naam met eere dragen.

Maar nog was Amsterdam niet genoeg getiteld. Er moest ook een Koningsgracht wezen, en die naam werd in 1614 gegeven aan de nieuwe of westzijde van 't Cingel en den Binnen-Amstel, dus: van de Brouwersgracht tot aan de Blaauwbrug. Maar die Koningsgracht heeft nooit populair willen worden, al heeft men er dan ook vervolgens nog een Koningsplein bijgemaakt. De oude naam Cingel behield de voorkeur en de Binnen-Amstel bleef ook bij 't oude, en de Koningsgracht raakte in 't vergeetboek.

De naam Koningsplein bleef; — natuurlijk: dit had geen ouden naam, die den nieuwen verdringen kon. 't Was maar een gedempt burgwalletje, en niets koninklijks er aan te bespeuren. En evenwel was die naam toch zulk een grief voor de Bataven van 95, dat zij 't pleintje verdoopten tot Burgerplein, en, om de »regten van den mensch» tegen alle koningen en aristokraten te handhaven, er een vrijheidsboom oprigten, waarop een pop stond, die »Trijn met de linten» heette ²⁾.

1) Dit huis was in 1617 gebouwd tot een Wachthuis en Vleeschhal, maar in 1623 het Westindische huis geworden. In 1657 werd het een Nieuwezijds-heerenlogement, en in 1826 een Lutherisch wees- en oudmanhuis.

2) Zie mijne *Volksvermaken*, bl. 433.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE HUNNEN OORSPRONG DANKEN AAN HANDEL EN SCHEEPVAART.

Nadat wij in het vorige hoofdstuk een blik geworpen hebben op den rijkdom en de titelzucht der 17^e eeuw, kunnen wij, opklimmende van het gevolg tot de oorzaak, thans overgaan tot de bronnen, waaruit al die rijkdommen zijn voortgevloeid — handel en scheepvaart.

Ieder zal verwachten, dat men onder onze grachten en straten er vele, zeer vele moet vinden, die ook van deze bronnen hare namen ontleenen, en er zijn er ook een aantal, maar toch niet zóóveel als men welligt zou vermoeden in eene stad, die eenmaal de eerste koopstad der wereld was. Ook waren er vroeger meer dan nu, want sommige zijn in onbruik geraakt.

Beginnen wij met de allerbelangrijkste gebeurtenis in de geschiedenis van den Amsterdamschen handel, — den eersten togt naar Oost-Indië. Ieder weet, dat in het jaar 1595 eenige Amsterdamsche kooplieden de eerste schepen derwaarts zonden onder het beleid van Kornelis Houtman, en dat deze de eerste was, die de Prinsenvlag op de kust van Java wapperen deed, waar zij weldra als de vlag van Jan-Kompanjie beroemd en gevreesd zou worden. In 1597 kwamen die schepen terug, »geladen tot »Bantam met peper, notenmuscaten, macijs ende vele andere specerijen, »ende nog vreemde kostelikheden, die hier te lande noyt geweest hadden: werden te samen waerdig bevonden in somma *f* 377823: 18: 2.” Dat dit in de ontlukende wereldstad eene heugelijke gebeurtenis mogt heeten, zal wel niemand betwijfelen, want, zegt een oud schrijver: »hoewel dese reyse de heele compaignie niet seer profijtich en is ghe- »weest, eensdeels om de langduerige ende veelderley costen, eensdeels »om ettelijcke ontfanghen schaden, soo heeft zij nochtans vele menschen herte en moet ghegheven.” Daarom luiden zij de klokken, toen die eer-

ste Oostinjevaarders werden ingehaald. De eerste togt naar Java was de eerste stap tot Amsterdams toekomstige grootheid. En het is alweder een klein eenvoudig naambordje, dat hier, als gedenkteeken, 't van eeuw tot eeuw verkondigt. Juist toen de eerste schepen van Bantam binnenliepen, was men bezig met het bouwen van eene houten brug en eene nieuwe straat aan den Ykant, en ter gedachtenis nu dezer heugelijke gebeurtenis, noemde men deze straat en brug: de Bantamsstraat en Bantamsbrug of de Bantammerstraat en Bantammerbrug. Maar ik moet u indachtig maken, dat wij hier alleen spreken van de Binnen-Bantammerstraat en -brug; de anderen bestonden toen nog niet. Later, toen men het Nieuwe-waalseiland heeft aangelegd, zijn er de Nieuwe- of Buiten-Bantammerstraat en -brug bijgekomen, die aan de oude haren naam ontleenden.

Want de gracht, die wij nu Oudewaal noemen, was van ouds werkelijk de Waal der stad, te weten, een halfronde inham van het Y, met paalwerk afgesloten, om te dienen tot bergplaats der groote schepen bij wintertijd. De Gelderschen hadden het, tijdens den langdurigen oorlog onder den beroemden Karel van Egmond, dikwijls op deze Waal gemunt, en in 1512 gelukte het hun, hier de geheele vloot in brand te steken. Hierom deed de Regeering van Amsterdam in 1516 den Montelbaanstoren en andere verdedigingswerken oprigten, »ter zijden weert van den limten van Gelre.” Hoe verbazend kunnen de kaarten toch al veranderen! De Montelbaanstoren en de Oudeschans stonden toen als eene grensvesting tegen Gelderland! — Later werd de Waal ondiep, — een verschijnsel, waarvan Amsterdam meer voorbeelden kent! — en men had behoefte aan meer en goede woningen, — een behoefte, die Amsterdam ook meermalen gevoeld heeft! Daarom besloot de Regeering de stad aan den Ykant uit te leggen, door het dempen der Waal, en zoo werd in 1644 het Nieuwe-waalseiland geschapen, waarvan wij boven spraken. Het werd in 122 erven verdeeld, die van stadswege den 5ⁿ, 6ⁿ en 7ⁿ Januarij 1646 werden verkocht, en f 475,808 opbragten; het duurste erf gold f 6508. Sedert dien tijd is de Oudewaal eene binnengracht geworden.

De streek van hieraf tot aan de Oudeschans en de Gelderschekaai ¹⁾ werd weleer de Lastage genoemd, en die naam was in de voorgaande eeuw nog in gebruik. De naam komt van *lasten*, d. i. het belasten, ontlasten en ballasten der schepen, dat in deze voorstad geschiedde, welke in de 16^e eeuw geheel met scheepstimmerwerven en pakhuizen vervuld was. Op deze voorstad kom ik terug in het Tweede Boek.

1) Vergelijk hiervoor bl. 8.

Bij 't zoo veelvuldig en dagelijks af- en aanvaren van schepen kon 't niet anders of ook daarvan moesten vele plekjes den naam ontleenen. Vandaar Schippersgracht en Schippersstraten langs den Buitenkant. De Schippersgracht is eigenlijk het buitenkantsche eind van de Heerengracht; maar omdat dit eind, al lang vóórdat nog het ander deel dier gracht, van hier tot den Amstel, door heeren bewoond was, al druk bevolkt was met schippers, zoo kreeg het toen ook een aparten naam. En de Schippersstraten zijn zoo genoemd naar de schipperskroegen, met schepen en vlaggen op de uithangborden, waar die straten vol van waren, en waar men nog exemplaren van vinden kan. — Aan den Schreijershoek moet de grond wel doorweekt zijn van vrouwentranen, vermits men er reeds vóór meer dan twee eeuwen van zeide: »krijten na de oude mode, tranen met tuyten;» — doch van dezen hoek zullen wij later spreken.

De Oosterschekaai en de Bataviastraat herinneren ons, dat het hier weleer een Oostindischebuurt was. Hier gingen de Oostinjevaarders scheep, toen de Oostindische werf nog op Rapenburg was. Eerst kregen zij op de binnenplaats van 't Oostindischehuis hun handgeld; tegelijk was daar dan een kleine kermis, waar velerlei te koop was, vooral wijn en bier, en als zij eerst van de ontvangen penningen zich hadden te goed gedaan, marcheerden ze met hun volle geweer van de Hoogstraat naar de Oosterschekaai, en moesten terstond scheep en mogten er niet weder af. En hoe eigenaardig was op die Oosterschekaai de Bataviastraat! Wel was die naam reeds in het midden der 17^e eeuw tot Batavierstraat verbasterd, doch daarbij heeft men volstrekt niet aan de oudheid te denken, maar aan de inwoners der stad Batavia, die ingevolge een last, door de Compagnie reeds in 1617 gegeven, ook *Batavieren* genoemd waren. Tegenwoordig echter denken de lui daar niet meer aan, omdat zij 't op school niet geleerd hebben, maar wel van dat oude volkje hoorden, waarvan wij heeten af te stammen, — »gelijckerwijs dat de geleerden voor ongetwijfeld houden», als Scriverius zei, en waarom ook niemand er aan twijfelen of anders leeren mag. Intusschen verzeker ik u, lezer! dat zoo de naam Batavierstraat die beteekenis had, hij onzinnig zou zijn, want nooit heeft op Amstellandschen grond, ja in heel Holland, een Batavier gewoond.

Ook van kleinere schepen dan onze kolossale Oostinjevaarders zijn namen afgeleid. De Tesselschekaai is zoo genoemd, omdat er de kagen, die op Tessel en 't Flie voeren, hunne ligplaatsen hadden. Maar de naam Gelderschekaai was vroeger enger beperkt dan thans. De oostzijde bleef men nog lang de Lastage noemen, en van de westzijde heette het noordelijk deel de Keulschekaai, en slechts het zuidelijk deel de Gelderschekaai, omdat daar de samoreuzen en andere schepen in lading

lagen, die langs den Rijn op de Geldersche en Keulsche steden voeren.

Zoo werden vroeger ook de beide zijden van 't Cingel ten noorden van de Korsjespoortsbrug de Londenschekaai en de Rouaanschekaai, genoemd omdat er de »boeijerschepen» lagen, zoo die op Londen, als die op Rouaan en St. Valeri voeren; de Rouaanschekaai lag aan de oostzijde en de Londenschekaai aan de westzijde. Zoo was 't in 't midden der 17^e eeuw en later; maar in het eerste vierendeel dier eeuw was de Londenschekaai of Engelschekaai (wat hetzelfde is) de tegenwoordige Gelderschekaai van den Schreijershoek tot de Waterpoortssteeg.

De Sparendammerbrug ontving dien naam, omdat daar de veerschepen op Sparendam plagten te liggen, en gelijke naamsreden hebben Kampersteiger en Kamperhoofd. De naam Hoofd bij 't laatste is afkomstig van een zwaar bolwerk, dat daar in de 16^e eeuw gelegen heeft, en rondom met schanskleeden behangen was, waarvan men de ijzeren standaards in het midden der 17^e eeuw nog zien kon.

Op den Nieuwendijk tusschen de beide Haarlemmersluizen vindt men de Engelschesteeg, die aan 't Cingel uitloopt. Van eene ligplaats van Engelsche schepen in die gracht heeft zij haren naam niet, want zij droeg dien reeds in keizer Karels tijd, en toen kon er nog geen zeeschip in 't Cingel komen, omdat de oude Haarlemmerpoort, die op den dijk stond, allen toegang afsloot, en slechts »een duyker tot waterloosinge» had. Bovendien kon dáár geen ligplaats van schepen zijn, omdat er de stadsmuur stond. Maar zooveel te meer schepen lagen er buiten de Haarlemmerpoort langs wal en werf, en bij den »Heylige-kruystoren» en bij »de Sparendammerbrugge aan den Ye.» De drie stegen aan den Nieuwendijk zullen dus toen wel vol herbergen geweest zijn, waar schippers en kooplieden hun intrek namen. En vermoedelijk kreeg de Engelschesteeg dezen naam, omdat er meest Engelschen logeerden.

En welke Hasselaars zouden 't nu geweest zijn, van wie, in de 17^e eeuw, de Hasselaarssteeg haren naam kreeg? Denkelyk van de veerschippers van Hasselt; zulk een schipper noemde men nog in de 18^e eeuw een Hasselaar. 't Is wel waar, dat na de ordonnantie van 1657 de ligplaats der veerschepen op Hasselt aan de Oudebrug was, waar men ook nog de oude Hasselaars-herberg kan herkennen aan 't wapen in den gevel. Maar die ordonnantie was de eerste, en vroeger dit veer vrij, ja, ook alleen door Hasselaars bevaren. Waarschijnlijk hebben die Hasselaars vóór 1657 hun eigen gekozen ligplaats aan een steiger vóór deze steeg gehad, en natuurlijk vond men dan toen in die steeg ook wel een of meer Hasselaars-herbergen.

De Kraanssluis herinnert ons nog altijd de groote Scheepskraan, die weleer daartegenover in het Y stond. En de Kranbrug (die over de Houtgracht bij de Joden-vischmarkt ligt) zal dien naam gekregen hebben

naar een kleine kraan, die daar in de tweede helft der 17^e eeuw of in 't begin der 18^e eeuw moet gestaan hebben, doch waar ik geen berigt van vind.

Ik noemde zooeven reeds de samoreuzen; dit waren groote Rijnschepen, die den Amstel afkwamen of opvoeren. De poort, waardoor deze schepen de stad in- en uitgingen, was de Samoreuzenbrug, een naam, dien de Franschen in hunne wijsheid vertaalden als »le Pont des Amoureux”, en waarvoor wij thans, om alle misverstand te voorkomen, Hoo-gesluis zeggen, schoon niemand er eene sluis aan ontdekken kan.

Onder deze afdeeling behoort ook de Nadorststeeg. Welligt verwondert dit sommigen, die dezen *nadorst* altijd hebben beschouwd in verband met de drinkebroërs, en er mogelijk zelfs al eens de stof aan ontleend hebben voor een afschaffers-oratie. Nu dan was toch de toepassing goed, al was de tekst fout; want die steeg is alweêr de dupe der verbasteringszucht. Haar naam is Naardersteeg, gelijk men nog op plattegronden en in wegwijzers der voorgaande eeuw gespeld vindt, en ontleend van de Naarder schuiten, die hier hare ligplaats hadden; gelijk ook dit deel van het Rokin de »Uyterse Steyger” plagt te heeten naar de Utrechtsche schuiten. Evenzoo heet een grachtje aan den Amstel het 's Gravenlandscheveer, en drie gedeelten van 't Cingel: het Leidscheveer, het Utrechtscheveer en het Kleêrveer, naar de veerschepen of marktschuiten, die er plegen of plagten af te varen.

Maar wij willen bij den Utrechtschesteiger en de Naardersteeg nog een oogenblik stilstaan.

Langs de oostzijde van het Rokin, van den Middeldam tot de Langebrug, lag in de 16^e eeuw geene straat of kaai, — 't waren er toen »niet als achteruyten van geestelijke gebouwen”, — dat wil zeggen: het water spoelde er tegen de achtermuren van 't Sint-Mariënklooster en de Celrebroërs en 't Sint-Pietersgasthuis. Tusschen dit gasthuis en den Middeldam stonden eenige burgerwoningen, waartusschen twee enge steegjes liepen, die wij tegenwoordig de Heremieten- en de Nadorststeeg noemen. Achter deze burgerwoningen aan het Rokin was een houten steiger uitgebouwd, waaraan de schuiten lagen die op Utrecht, op Gouda en op Naarden voeren. Van deze drie veeren was het Utrechtsche het voornaamste, (welligt ook het oudste, want er is al vroeg uit Amsterdam zeer veel handel op Utrecht gedreven), en 't gaf daarom den naam aan dezen steiger, die als »Uyterse steyger”, ook »Utersche” en »Uytrechtsche steygere” voorkomt. De »schuytvoerders varende van d'Uytrechtsche steygere” vormden in 1545 zelfs een afzonderlijk gild, en onderhielden het altaar van St. Anna in de Celrebroërskerk. En hun getal moet toen reeds aanzienlijk geweest zijn, want zij waren nog

weër verdeeld in groot- en klein-schuitevoerders. De »groote schuyten» betaalden dan ook meer tot de altaardienst dan de »cleyne schuyten», als billijk was.

De tegenwoordige Heremietensteeg gaf den toegang tot de Utrechtsche schuiten, en heette daarom toen de »Uyterse-steyger-steegh.» Wie daarentegen de Naarder schuit hebben moest, ging door de andere steeg, die de Naardersteeg genoemd werd, — een naam, die echter reeds in de 17^e eeuw verhaspeld werd. De eerste *r* werd onderdrukt, en de tweede versterkt tot *or*, waardoor er een Nadorststeeg uit voortgekomen is.

Toen, na de omwenteling van 1578, de kloosters en 't gasthuis tot burgerwoningen vertimmerd werden, is in 1583 of 84 langs deze zijde van 't Rokin eene smalle kaai gelegd, die den naam van den voormaligen houten steiger behield, en in hare geheele lengte, van den Middeldam tot aan de Langebrug, de Utrechtschesteiger genoemd werd. De plek echter, waar weleer de steiger zelf gestaan had, verdween geheel met het bouwen der Beurs. »Nu ist de Burse», schreef de vertaler van Pontanus, toen hij sprak van »den burghwal alwaer eertijts de Utersche schepen plegen te leggen»

Wij hebben een Muiderplein en een Muiderpleintje binnen Amsterdam. 't Eerste ligt, als een der vijf voormalige wagenpleinen, vóór de Muiderpoort; maar 't andere ligt ver genoeg van daar verwijderd, om een anderen naamsoorsprong te doen vermoeden, en 't is dan ook veel ouder dan zijn grooteren naamgenoot.

't Muiderpleintje heeft zijn naam aan de Muider trekschuiten te danken. Wie in 't midden der 17^e eeuw, uit de Zwanenburgerstraat komende, het houten bruggetje overging, om vervolgens regtsom naar de Blaauwbrug te wandelen, ging hier een tamelijk ruim plein over, dat met boomen beplant was, en zag daar aan den wal de trekschuitjes liggen, die op Muiden en Naarden voeren. Dit fraai belommerd plein werd daarom het Muiderveer, en soms bij afwisseling ook het Naarderveer genoemd. Met den aanvang van het jaar 1685 werden die schuiten verplaatst naar de Prinsengracht bij den Amstel, en daarom ook vindt men in de brandkeur van dat jaar dit pleintje reeds het *Oude Muiderveer* genoemd. Maar het bleef den naam van Muiderpleintje behouden.

Ook de voornaamste artikelen van den handel leven nog in eenige straten.

Al vroeg in de 15^e eeuw haalde Amsterdam veel zout van St. Ubes; en ter plaatse, waar die schepen in het Damrak losten en toen de Zoutmarkt was, vindt men nog de Zoutsteeg. — Maar kostelijker koopmanschappen nog herinneren ons de Foeliestraat en Peperstraat. Tusschen

deze beide straten had in de eerste helft der 17^e eeuw de Oostindische Compagnie hare werven en pakhuizen; het oude gebouw op den hoek der Foeliestraat is er nog een overblijfsel van. Daar werden niet alleen de foelie en peper, maar al de schatten van het Oosten opgestapeld, de kostbare specerijen, die toen de grofste winsten opleverden, de keurige kraakporseleinen, de zijden stoffen, de reukwerken »en andere fijne Indiaansche waren,” — »zulx dat gantsch Europa daarvan gerijft kon worden,” en hier het antwoord lag op 's Dichters vraag:

Hoe komt ghij gulde veen aen 's Hemels overdaedt?

Tonnen schats werden daaraan jaarlijks gewonnen, en dit alles herinneren ons — die eenvoudige kleine naambordjes, en dat door velen niet meer opgemerkte wapenschildje der Compagnie, waarmede »de Oude Werf,” hoe vervallen zij er uitziet, nog altijd aan hare vroegere grootheid doet gedenken. — Ook plagt weleer de Kloveniersburgwal bij 't Oostindischehuis den naam van Oostindischekaai te dragen, naar de Oostindische waren, die hier met ligters aangebragt werden.

Bij de scheepvaart behooren ook de pikbroeken, — natuurlijk, want zonder hen, had toch eigenlijk Amsterdam nooit het »Packhuys van Oost en West” kunnen worden.

Had de koopman zijne Beurs, ja de korenkooper zelfs nog eene afzonderlijke bekomen, Janmaat moest er ook een hebben; maar natuurlijk behoefde die zoo heel mooi niet te wezen. Men bouwde hem er een in 1661 aan de binnenzijde van de Nieuwebrug, beneden aan 't water, — eene houten galerij op acht kolommen met een vierkant open plein daarvoor, — »om de straat en gebuur-huysen van 't moeilijk gedrang der schippers en zeevarende luyden te ontlasten, als de vergaderplaats zijnde, daar meest alle bootsgezellen en matroosen gehuurt werden.” — Ziedaar nu eene Beurs, die in alles het tegenbeeld van de beide andere opleverde; zag men daar de deftigste en aanzienlijkste mannen der stad bijeenvergaderen, hier kwam letterlijk »Jan-rap en zijn maat.”

Heeft Pikbroek uitgezwierd tot op zijn laatste duit,
Dan zoekt hij hier zijn troost, en rijdt weêr 't zeegat uit;
Moet Jonker Geldeloos zijn krediteurs ontloopen,
Dan vindt hij hier den weg naar 't rijk Oostindië open.

Waren 't op de koopmansbeurzen de geldzakken, die den toon gaven, — hier op deze beurs waren het juist de platzakken, die 't meeste geschreeuw maakten, — platjes, wat hun zeden, platjes wat hun buidel betrof. — Geen wonder, dat deze beurs, die officiëel de Schippersbeurs heette, eerlang den bijnaam van Platjesbeurs verwierf.

Doch toen, een aantal jaren daarna, de houten galerij door ouderdom

vervallen was, en de beurs niet meer voor 't genoemde oogmerk gebruikt werd, daar men toen 't bootsvolk meest huurde op de Nieuwebrug, de Tesselschekaai, en in de zeemanskroegen, werd die galerij weggebroken, en het pleintje bestemd tot eene lootplaats voor de visschers, die kabeljaauw, zalm en schelvisch aanvoerden. Sedert werd de naam Schippersbeurs geheel vergeten, doch die van Platjesbeurs bleef aan het pleintje hechten. En zoo heet het nog, schoon 't vroeger zelfs nog een derden naam gehad heeft, die nu almede vergeten is, namelijk: de Klouwersbeurs, omdat er in de vorige eeuw ook werkvolk gehuurd werd. Op eene wijkkaart uit dien tijd las ik: »Klouwers- of Platjesbeurs.»

Ofschoon de straatnamen dezer soort, uit den aard der zaak, eigenlijk allen historische namen moeten zijn, zoo is er evenwel onlangs een nieuwe bijgekomen, die niet historisch maar willekeurig is. De arm van 't Kattégat, die in 't Cingel uitliep en het Kanaal genoemd werd, was gedempt en moest, ter gedachtenis dat deze straat weleer een vaart was, den naam van een schip dragen, en daar dit dus een gelegenheid aanbood, om het traditioneele Amsterdamsche koggeschip te gedenken ¹⁾, zoo werd het de Koggestraat.

Het is tamelijk om 't even, welken naam dit pakhuisslop draagt; indien de lui nu maar niet meenen, dat daar vroeger koggen gevaren hebben. Koggen waren zeeschepen, en die kwamen in deze enge sloot niet. Dit Kanaal of Kattégat dook door een gewelf onder den stadswal, want het was slechts een doorvaart voor de schuiten van de groenboeren van de paden buiten de Korsjes- en de Jan-Roodenpoort. Een kogge, 't zij met of zonder roer, is daar nooit gezien; en de naam van een groen- of zolderschuit ware er ruim zoo eigenaardig geweest.

1) *Gemcentblad*, 1873, Afd. 2, bl. 615.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE MET HET MARKTWEZEN IN BETREKKING STAAN.

Het marktwezen moet wel in elke plaats van eenige beteekenis en levendigheid een aantal namen aan straten, pleinen en buurten meêdeelen, want de menschen zijn al van oudsher gewoon geweest, om iedere plaats te noemen naar de produkten, die zij er vonden of krijgen konden. En zoo is dan ook te Amsterdam eene menigte namen uit die bron gevloeid; — namen, waarvan velen de markten, die hen deden ontstaan, zelfs lang overleefd hebben. Wij willen er een kort overzicht van nemen, wel te verstaan echter, niet van de markten, maar van de namen.

Beginnen wij in 't midden van de stad met de Botermarkt en den Kippenhoek. Die vermaarde maandagsmarkt heette vóór 1669 het Reguliersplein; doch in dat jaar werd de markt van boter en kaas, die sedert eeuwen op den Dam was geweest — waar 't toen echter wat al te vol begon te worden — naar dit plein, dat er ruimte te over voor had, verplaatst. De Botermarkt werd toen het voornaamste marktveld van Amsterdam, en tevens het vermaakveld van 't maandaghoudend publiek.

En tegelijkertijd verhuisde ook de Kippenhoek. Vroeger was dit een hoek van de Nieuwmarkt bij de Dijkstraat, en nog vroeger een hoek bij het oude stadhuis geweest; nu werd een hoek van het Reguliersplein tusschen de Utrechtschestraat en Amstelstraat met dien titel ver-eerd, omdat men er elken maandag de kippeboeren met hun pluimge-dierte in 't gelid zag staan.

Een eeuw lang sliep de naam Reguliersplein, maar ontwaakte weêr, toen 't noordeinde der Reguliersgracht gedempt werd. Toen kreeg men

een nieuw Reguliersplein, dat evenwel, omdat er de Kaasmarkt gehouden werd, zich gemeenlijk het Kaaspleintje liet noemen.

De Binnen-Amstel tusschen de Halvemaanssteeg en Paardenstraat werd in 1643 de Ertenmarkt, »vermits de bequaamheyd haarder breette en gevoegelijke opslagh om met schuyten te lossen”. 't Was vóór dien tijd een houtwal geweest.

De Joden-groenmarkt (op de Houtgracht) draagt dien naam sedert 1714, omdat de groenboeren van de Diemer- en Bijlmermeeren daar hunne produkten ter markt bragten. Terwijl de Bataafschemarkt (op de Heerengracht bij de Weesperstraat) ons door haren naam herinnert, dat zij haar oorsprong aan den Bataafschen tijd, omstreeks 1800 dankt. En als ouwerwetsche Amsterdammers weleer nog van de Oude-groenmarkt of Oude-wortelmarkt spraken, dan meenden zij den Oudezijds-voorburchwal tegenover het tegenwoordig stadhuis; want daar is de groenmarkt geweest van den beginne af tot 1644, en men kan er nog de wortelen en kool, appelen en uijen zien uitgehouwen voor een gevel van 1620 à 30.

De Amstel vóór 't Besjeshuis is sedert 1689 de Hooimarkt, en Vlooyenburg van de Joden-vischmarkt den hoek om naar den Leprozenburgwal, sedert anderhalve eeuw de Stroomarkt; ik weet er niets bijzonders van meê te deelen. Doch bij onze van ouds vermaarde Appelmarkt willen we een weinig langer vertoeven.

Appelmarkt zeg ik, want dat is de echte oude naam; het stijve Fruitmarkt is eerst van later dagen. Appelen waren de geliefkoosde vrucht der oude Amsterdammers. Wilden ze iets als uitstekend lekker en smakelijk prijzen, dan heette het: »ze smake as emmer-appelen en rijsenbrij”; en moesten er gewigtige zaken behandeld worden, dan hadden ze »een appeltje te schillen”. De appel had in 't spraakgebruik den voorrang, en even goed als in de Staten van Zeeland de Eerste-edele den gantschen adeldom vertegenwoordigde, zoo vertegenwoordigde hier de appel den gantschen rijkdom van ooft en fruit. Het latere »Fruyt-verkoopersgild” heette nog in de eerste helft der 17e eeuw het »Appelkoopersgilde”, of kortaf »'t Appelgilde”; en de maat, waarmee de fruiten gemeten werden, heette de »appelton”, en de fruitmeters »de gezworene appelmeters”; en daarom ook de markt »de Appelmarkt”. — »Als wij segghen *Appelmarckt* ende *appelen*”, schreef de vertaler van Pontanus in 1614, »soo verstaen wij alle sulcke soorten van vruchten, als: Appelen, Mespelen, Speierbesiën, Peyren, Pruymen, Walnoten, Haselnoten, Castaignen: item, Moerbesiën, Karsen, Aertbesiën, Craeckebesiën ende andere diergelijcke”.

Toen de stad nog klein en de Appelmarkt ook nog klein was, gold zij slechts voor een aanhangseltje van de Groenmarkt of »Groensel-

marckt". Maar toen de Appelmarkt met de stad zelve toenam in nering en grootte, verhuisde zij, en werd »aen de Nieuwe Zijde, bij de Hooftkercke, geleyt", dat is: aan den Nieuwezijds-voorburchwal op dezelfde plek, waar wij nu achter het Paleis omgaan. En met den aanvang der 17^e eeuw was ook deze Appelmarkt alweër te klein geworden, omdat »de neringe van ooft ende fruyten hier ter stede hoe langer hoe meerder toenemende" was, en daarom werd zij den 1ⁿ Augustus 1616 overgebracht »tusschen de Hey- en Raembruggen, daer de muyr deser Stede plagh te staen"; dat is: aan het gedeelte van 't Cingel, dat wij nog heden als de Appelmarkt kennen.

En wilt ge nu eens weten, welke soorten van appelen en peren onze voorouders in dien tijd daar al gingen koopen? — »Que-appelen, Goudtgeele queen, Schijvelingen, Sint-Jansappelen, Potappelen, Rapauwen, Poppinghen, Winterguldelinghen, Somerguldelinghen, Joopkens, Kerlappelen, Appelpeeren, Vlaemsche smoutpeeren, Ysbouten, Sint-Thomaspeeren, Tafelpeeren, Engelsche tafelpeeren, Lanchalsen, Sint-Jacobspeeren, Engelsche braetpeeren, Fransche kangeweelen, Suykerpeeren, Rietpeeren, Oosterpeeren, Mispelpeeren of .Soppegegrogenkens en Keyserinnen". Voeg bij deze inheemsche nu nog de uitheemsche, als: »Citroenen, Orangie-appelen, Granaetappelen, Limoenen", — en al die andere fruiten, zooeven reeds opgeteld, en ge zult erkennen, dat de Amsterdamsche Appelmarkt al vrij goed voorzien was; — en 't was dus geen wonder, dat het daar tusschen de Hei- en Raembruggen vaak zoo vol schepen en schuiten lag, dat de havenmeester menigmaal de later aankomenden aan de andere zijde dier bruggen eene ligplaats moest verschaffen.

En nu naar de Noordermarkt. Dien naam heeft ze aan de Noorderkerk, maar hare reputatie aan zich zelve te danken; — eene reputatie zoo groot, dat het hier zelfs een spreekwoord werd, wanneer alles door elkander over den vloer geworpen lag: »'t lijkt wel de Noordermart."

Zij was dan ook bij keure van 1627 verheven tot den rang van »Lappen ofte Voddenmarckt"; en al in de 17^e eeuw zei men, dat het er een vertooning was »als in een Noachs-ark", en »alles te koop wat bedenkelijk was": oude en nieuwe kleëren, vlas en stroo, oude boeken en oud ijzer, potten en pannen en beddegoed, oude hoeden en lappen, »allerley schotelen, teljooren, kannen van allerhande slach", tafels en kasten, en ook »prullen, vodden en alles wat men in de huys-houdinge van doen heeft"; — »alsoo de Markt tot dit alles te kleyn is". Was het wonder, dat deze markt de geliefkoosde maandagsche wandelplaats der Amsterdamsche vrouwen werd, waar ze naar hartelust gingen »lapjes-keeren"? Ja, dit werd voor zulk een belangwekkende eigenaardigheid in het Amsterdamsche volksleven gehouden, dat zelfs de maire Van

Brienen, toen hij in 1812 ten behoeve van het Keizerlijk Gouvernement een verslag had in te leveren betreffende de leefwijze der Amsterdammers, vooral niet verzuimde het *lapjes keeren* te vermelden. Wat die maire voor zijn keizerlijken meester al niet gewigtig achtte!¹

Een Veemarkt hebben wij thans; een Ossenmarkt hadden wij vroeger, want even als de appel alle fruit, zoo vertegenwoordigde hier de os alle vee. De laatste hebben wij vóór weinige jaren zien verdwijnen, en de eerste zien verrijzen.

Het Schapenplein bij de Munt, was weleer de schapenmarkt vóór de Regulierspoort, en plagt nog in de voorgaande eeuw de Oude-schapenmarkt genoemd te worden.

De Oude-turfmarkt kennen wij nog; die naam is zeer taai van leven, want het is al drie eeuwen geleden (1564—1642) dat zij werkelijk was, wat zij nog heet. Ook kleeft de naam van Turfmarkt nog aan de Prinsengracht tusschen de Vijzel- en de Spiegelstraat, waar, van 1671 tot vóór eenige jaren, die markt gevestigd was; — even als die van Stoelelmarkt aan den Nieuwezijds-voorburchwal tusschen de Mol- en de Mosterdpoetssteeg, omdat daar in de vorige eeuw elken maandag de stoelemakers met karse- en esschehouten stoelen te koop stonden.

Het zuidelijkste gedeelte van dienzelfden Voorburgwal, tusschen de Rosmarijnsteeg en het Spui, kennen wij nog onder den naam van Boommarkt; al is er ook van die »groote vertieringe en handel met allerhande jonge zoo vruchtdragende als andere Bomen om te planten» thans niets meer te zien.

Eenige voetstappen verder zijn we op de Bloemmarkt; — nu ook al *de oude*. 't Was in de 16e eeuw de Deventer-houtmarkt, en die naam bleef nog lang in gebruik. In de grondbrieven der huizen leest men nog in 1682: »op de Deventer Houtmarckt»; — in de 18e eeuw echter: »op de Blommarkt», maar ook nog: »Deventerhout- of Blommarkt.» Toch was reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw hier de Bloemmarkt gevestigd, en kwamen er de bloemisten van rondom, en zelfs van Haarlem en Noordwijk, naast de houtkoopers hunne bloemen te koop stellen. De Deventer-houtmarkt bleef bij de Wijdesteeg, terwijl de Bloemmarkt bij de Sint-Luciënbrug of Weessluis gehouden werd. Toen werd ook de markt met boomen beplant, en in eene kleine lustwarande herschapen, »hebbende een grooten toeloop van volk, haar vermaak daarin scheppende; op welk alles, wat Flora ons geeft, geveyld werd.» En zoo vermakelijk was onze Bloemmarkt, dat zelfs burgemeesters er hunne woonplaats kozen, — de ridder Willem Backer en Dr. Gerard Schaep van Kortenhoef hebben er in 't midden der 17e eeuw gewoond. En nog herinneren wij ons, hoe de Bloemmarkt op zondagnmiddag de lievelings-

wandeling was van Amsterdamsche moeders met haar kroost; en hoe heel den maandag die bloemwarande onder 't lommer wemelde van bezoekers. Maar, helaas! alle schoonheid dezer wereld gaat voorbij, — ook die van onze Bloemmarkt! De houten banken, die er nu staan, vergoeden ons 't gemis der bloemen niet, en de jongens, die nu op die banken ravotten, hebben lang zooveel plezier niet, als zij, die op de Bloemmarkt gouden torren gingen koopen.

De Deventer-houtmarkt was inmiddels verhuisd naar »een schoon pleyn met boomen beplant», voor de Hoogduitsche Synagoge aan de Muidergracht, maar is er nu ook al niet meer; markt en gracht zijn herschapen in het Jonas-Daniël-Meijersplein. Maar nog herinnert ons het naambordje aan de Kalkmarkt, dat daar weleer de Friesche kalk- en steenschippers hunne ladingen aanbragten. Er stond toen ook een huisje, dat het Kalkhuisje genoemd werd, en waarin de Vader van de kalkmeters en dragers zijn kantoor hield.

Een gedeelte van den Nieuwezijds-voorburchwal heet nog de Pijpenmarkt, omdat weleer, toen de gouwenaars meer in trek waren dan thans, alle pijpen, die hier ter stede aangebragt werden, daar gelost moesten worden, en er 's maandags ook de buitenlieden met pijpen stonden uitgekraamd.

De Mandemakerssteeg op 't Water herinnert ons eene oude mandenmarkt, die vóór 1634 hier langs het Damrak tot aan de Vrouwensteeg gehouden werd. Evenzoo spreekt het bordje der Vischsteeg nog altijd van de aloude Groote Vischmarkt, die vijf eeuwen lang op de Damsluis gevestigd was en waartoe deze steeg een der vier toegangen was. En daar we nu toch van visch spreken, willen wij er de garnalen en de panaal bijvoegen.

Op 't Cingel vóór de Doelen konden onze voorvaderen zich dagelijks op den kant van den wal aan gekookte garnalen vergasten; men noemde dit gedeelte van 't Cingel daarom de Garnalenmarkt, en den Handboogsdoel »de Garnalendoelen». Toen 't gebouw een logement geworden was, bleef het dien naam behouden; maar de kastelein poogde dien om te werken, tot »Grand-doelen», wat natuurlijk de Fransche reizigers beter verstonden, maar waar de Amsterdammers om lachten ¹⁾.

Het Panaalsteegje ontleent zijn naam aan eene markt van panharing

1) Toen 't „eerwaarde oude gebouw” op den Fluweelenburgwal, — de oude Sint-Agnietenkerk met haar eerwaardig spits torentje, die in 1632 tot Atheneum Illustre verheven was, — niet meer voldeed aan de behoeften van het hooger onderwijs, besloot de Raad „een ander doeltreffender gebouw daartoe in te rigten.” Dat doeltreffender gebouw was de „Garnalendoelen,” en 't werd op den eersten October 1862 plegtig ingewijd. Zie *Amst. Courant*, 2 Oct. 1862.

en aal, die vóór 1705 hier tegenover gehouden, doch sedert naar den Zandhoek verlegd is. En deze laatste draagt dien naam als oude Zandmarkt, waartoe hij in 1634 aangewezen werd, om de leverancie te hebben van al het zand, dat de schepen tot ballast behoeften.

Ook de melk, die echt Hollandsche, heeft het hare bijgedragen om den naamrol onzer stad voltallig te maken. Zij schonk ons eene Melkmeisjesbrug, eene Melkmeisjessteeg, eene Melkboerensteeg en eene Karnemelksteeg. De eerste, vroeger ook wel Melkmarktsbrug genoemd, bewaart het aandenken eener voormalige melkmarkt aan de Brouwersgracht gehouden. De tweede en derde vindt men op de Pijpenmarkt, die in de eerste helft der 17^e eeuw een melkmarkt was. En de laatste had eenmaal de Karnemelksteiger tot gebuur, toen hier de aanlegplaats der boeren was, die met hun karnemelk van over 't Y kwamen, en zij komt als »Karnemellicxstege'' reeds in 1481 voor.

Maar zouden wij de beroemde Bierkaai vergeten, die zich een naam heeft weten te verwerven, die zelfs tot een spreekwoord is overgegaan? Hier was de markt van vreemde bieren, inzonderheid van het weleens wat al te veel geliefde Delftsch bier, en hier woonden ook de bierbeschooijers, die het bier aan de tappers leverden. Doch reeds in het midden der 18^e eeuw was die bierhandel, door het vermeerderd gebruik van wijn, koffij en thee, zoo goed als te niet gegaan, niettegenstaande hij nog op 't einde der 17^e eeuw zoo bloeiend was, dat de Bierkaai zich uitstrekke langs de geheele westzijde van den Oudezijds-voorburchwal, van den Niezel tot aan de Varkenssluis.

Wanneer gij soms de Nieuwezijds-kolk de Weesperkolk of de Weesperbierkolk mogt genoemd vinden, herinner u dan, dat daar weleer het Weesper bier ter markt kwam. Het plein was in de 17^e eeuw met boomen beplant en lag doorgaans vol biertonnen, terwijl rondom de handelaars in Weesper bier woonden, die »bierstekers'' genoemd werden. En als ge den blik eens rigten wilt op den ouden trapjesgevel aan den burgwal, dan zult ge in de biertonnen tusschen de wapens van Amsterdam en Weesp op den gevelsteen nog een levendige herinnering uit vervlogen dagen vinden.

Te dien tijde was op die Kolk 's maandags ook een markt van »klompen en niet als oude gelapte schoenen en muylen,'' waarbij streng verboden was »der buuren stoepen te belemmeren met *toebak daerin te drinken*'' . Dat pijpjesrooken was toen een schrikkelijke ergernis! Wat zouden die »Heeren van den Gerechte'' wel zeggen, als zij nu eens konden opzien, en tellen onze tabakswinkels en sigarenpaleizen, en zien onze schooljongens met sigaartjes in den mond?

Tegenover die Kolk op den Voorburgwal was vóór honderd jaren nog een

groote merkwaardigheid te zien: een steenen paladijn, van wien niemand wist, hoe hij daar kwam noch wat hij daar beteekende; ofschoon elk wel wist, dat hij Roeland heette, en de geleerden prakkezeerden wat zij bedenken konden, terwijl de dronkelui soms een gesprek met hem trachtten aan te knopen ¹⁾).

Scharbiersluis is van ouds de alledaagsche naam der Nieuwe-rapenburgersluis. Het scharbier was in vroeger tijd de gewone drank van den gemeenen man, en daarom ook aan geen belasting onderworpen. Scharbier dronken de bijltjes op de werven, en voor sjouwers en straatloopers was 't op bruggen en pleinen te koop. Zoo ergens, dan was het bij deze sluis de plaats, om met dien drank te koop te staan, waar het den gantschen dag woelde van varengasten en sjouwers, en eenige malen daags een heirleger van bijltjes en allerlei werkvolk naar tallooze werven af- en aantrok.

De Mosselsteiger is een naam, die bijna twee eeuwen lang behoorde aan dien uithoek van 't Cingel, waar nu de Westerdoksdijk zijn aanvang neemt, want daar was de steiger, waar de mosselen en oesters werden aangevoerd. Tot nog toe was die naam steeds in de volkspraak blijven leven, maar hij zal nu, daar die hoek op nieuw een hervorming ondergaat, wel in 't vergeetboek raken.

En gaan we van hier de Nieuwe-Haarlemmersluis over, dan lezen we daar regtsaf: de Kuip of Stroommarkt. Ziedaar een dubbele naam, en die dus ook een dubbele verklaring vordert.

De stroommarkt moet hier geweest zijn vóór 1627, want in dat jaar werd zij gekeurd »aen het kerckhof van de Noorder-Kerck, genaemt de Prince-marckt'' (dat is: op de Noordermarkt). In 't begin der 17e eeuw, zoodra de oude stadsmuur afgebroken, en de Nieuwe-Haarlemmersluis in de plaats der oude Haarlemmerpoort gekomen was, zag men hier de Westfriesche korenmarkt. En weinig jaren later was die korenmarkt ook weér verhuisd, en kwam hier de kleine kraan te staan, die 't dagelijks druk genoeg had, met het laden en lossen van zware vaten en marmeren blokken, molensteenen en zerken, en waarvan nog een afbeelding te vinden is aan 't hoekhuis der Engelschesteeg. De naam van Stroommarkt bleef echter al die lotverwisselingen overleven. Maar nog ouder is zeker die van Kuip, want hij dagteekent ongetwijfeld uit de 16^e eeuw, en we moeten ons dus voor een oogenblik in dien tijd verplaatsen.

't Was toen een langwerpig pleintje achter den stadswal gelegen, aan welks zuidelijk uiteinde een gebouw stond als een ronde kermistent met

1) Over dezen Steenen Roeland heb ik uitvoeriger gehandeld in den *Ouden Tijd* 1872, bl. 353, waar ik hem ook heb laten uitteekenen.

een spitsoplopend dak, — dit was »de Stats-Rosmolen”. *De Kuip* kan wel niets anders beteekenen dan de plaats, waar *gekuipt* werd; en daartoe was dit pleintje ook bijzonder goed gelegen, --- vooreerst: in een achterhoek, waar de kuipers niemand in den weg stonden, — ten andere: op een plek, waar geen kerk of klooster in de nabijheid lag, — en ten derde: in de onmiddellijke nabuurschap der haringpakkerij, die voor ’t kuipen der haringtonnen dagelijks vele handen noodig had.

De Hoepmarkt, de Schollenmarkt, de Schagermarkt, de Hennipmarkt, de IJzermarkt en de Beschuitmarkt zijn namen, die, zoo ik mij niet vergis, thans geheel buiten gebruik zijn. De Hoepmarkt was de naam van ’t eindje Kloveniersburgwal, dat tusschen de Staalstraat en ’t ’s Gravenlandscheveer ligt. In de 17^e eeuw lagen er de schippers, die hoepels aanvoerden.

De naam van Schollenmarkt werd nog lang gegeven aan t gedeelte van ’t Spui, dat wij nu »Achter de Begijnen” noemen, omdat daar wel- eer, in de 17^e en ook nog in de 18^e eeuw, bij het oude Bierdragershuisje, de »Scholverkoopers” — »vreemde luyden, haar logiment in hare schuytjes houdende” — »met haar schol” plagten »voor te staan”.

De Schagermarkt was de Heerengracht tusschen den Blaauwburgwal en de Oude-leliestraat. De Westfriesche korenscheepjes, die daar, in de tweede helft der 17^e en in de 18^e eeuw, elken maandag kwamen markten, hadden haar dien naam aangebragt.

De Hennipmarkt was de Heerengracht tusschen de Utrechtschestraat en de Reguliersgracht, en zij was nog in ’t laatst der vorige eeuw onder dien naam bekend.

Tegenover de Oude-wortelmarkt (dus op den Oudezijds-voorburchwal juist voor het tegenwoordig stadhuis) was oudtijds de IJzermarkt, en een ander gedeelte van den Oudezijds-voorburchwal, namelijk tusschen de Oude-doolenstraat en de Stoofsteeg, was van ouds de Beschuitmarkt.

Ten slotte nog twee namen, die zeker in dit hoofdstuk behooren, ofschoon ik voor hunne verklaring noch in stadsboeken, noch bij oude schrijvers eenig historisch bewijs heb kunnen vinden, zoodat ik mij tot gissing bepalen moet.

De Varkenssluis heeft haren naam van varkens, en dus waarschijnlijk van eene varkenmarkt ontleend. Maar van eene varkenmarkt te dier plaatse is in keuren en resolutiën niets te vinden. Toch kan zij er geweest zijn, want er waren meer markten zonder keuren; — en bij ’t ontbreken van ander bewijs mag de naam zelf als bewijs gelden, want die naam kan niet uit de lucht gevallen zijn.

Vóór 1516 was de Varkenssluis er niet; er lagen toen twee bruggen:

een voor de Pijlsteeg en een voor de Pieter-Jakobsstraat. Na 't sloopen van den ouden Schuttersdoel, in genoemd jaar, en 't aanleggen der Oude-doelenstraat, kwam de Varkenssluis die twee bruggen vervangen. Maar vanwaar kreeg zij toen dien naam? Denklijk is er, eer die sluis nog bestond, een varkenmarkt geweest op den Voorburgwal voor de Halsteeg tusschen de twee bruggen. Immers die was daar wel op hare plaats in de nabijheid van de hal en de gaarmarkt; en dat het daar te dien tijde een vuile achterbuurt was, bewijzen ook de keuren van 1478 en 1509, waarbij de Halsteeg en de Pijlsteeg werden aangewezen als de plaatsen, waar — en nergens elders — bordeelen gehouden mogten worden. — Na 1516 echter werd het daar een zeer drukke buurt, en de Varkenssluis de hoofdplaats der liedjeszangers. In Costers kluchtspel: *Tusken van der Schilden* zegt Jan-Rapsmaet:

't Komt mij nou heel wel, dat ick wat moy singhen kan;
 Ick wil gaen loopen met lietjes, en singhen op de Verckesluys.

Ik geleid u nu op de brug, die aan de Prinsengracht over de Egelandiersgracht ligt. Als ge aan die mannen, die daar zoo kalm en rustig op de leuning zitten — de een met een zwartgerookt neuswarmertje, de ander met een tabakspruim in den mond — eens vragen wilt, hoe deze brug genoemd wordt; dan zullen zij antwoorden: de »Pansemertbrug.” En de dwarsstraat, die daar, aan den afloop der brug, vóór u ligt, wordt de Pansemerstraat of ook wel de Panserdwarsstraat genoemd. Gij kunt dezen naam zelfs gedrukt vinden, o. a. in eene naamlijst van 1811: »De verdeeling der stad Amsterdam in twaalf arrondissementen enz. bij P. G. en N. Geysbeek.” De beteekenis schijnt vrij duister; maar de opmerking, dat wij Pansemertbrug hoorden uitspreken, kan ons op den weg helpen. Groenmarkt klinkt in plat-jordaansch ook *Groemert*; en dus kan *Pansemert* wel niet anders zijn dan Pansemarkt.

Maar wat is nu *panse*? Eenvoudig *pens*. Gij kunt het woord bij Kiliaen vinden: *Pansse, pensse*; — *panssen oft penssen in de sult*; — *pans-merckt*; — *pans-wijf*; — *pans-sack, pens-sack* (dikke buik). Zoo beteekent dan »Pansemertbrug” de Pensmarktbrug, en een panser is een pensverkooper. De naam bewijst dus, dat daar, op het kleine driehoekige pleintje, tusschen de brug en de dwarsstraat, in de zeventiende eeuw eene markt van pens, koevoet, nieren, lever, middelrilt, warme beuling, gesalyde worsten, enz. is geweest.

Nu moet ik hier evenwel de opmerking bijvoegen, dat er van 't bestaan van zulk eene markt te dier plaatse geen bewijs in keuren en ordonnantiën te vinden is. De »Gaermerckt,” waar 't volkje met de genoemde »gare kost” te koop zat, onder 't gestadig geroep van: »versche waar! versche waar!” was in de Nes naast de vleeschhal; terwijl de markt van nuch-

ter kalfsvleesch op de Grinnessersluis was, waar toen ook een rij banken stond. Maar uit dit stilzwijgen der keuren is geen bewijs voor het tegendeel te trekken. Er kan zeer wel ook aan den hoek der Egelantiersgracht eene markt van pens, beuling enz. gehouden zijn, al is die niet bij keure ingesteld, maar slechts oogluikend toegelaten; immers zelfs omtrent onze mooie Bloenmarkt, welke wij nog vóór weinige jaren hebben gezien, moest Wagenaar verklaren, dat die zeker al oud, maar het hem toch niet bekend was, dat daarvoor ooit eenige keuren gemaakt waren.

Zien wij nu eens, hoe die pensmarkt daar aan de brug der Egelantiersgracht kan zijn ontstaan. De Groen- of Wortelmarkt was van ouds achter de vleeschhal geplaatst, — alzoo in de onmiddellijke nabijheid van de »Gaermarekt»; en de vrouwtjes konden dus, als ze hier »eenige groenwaren ofte aertvruchten» kochten, er tevens de pens, koevoet of beuling vinden, die ze daarbij verlangden, 'tgeen haar veel gemak opleverde. Maar nu werd het, in 't midden der 17^e eeuw, achter die hal, wat al te vol; en er ontstond »veeltijts dapper gekijf, groot rumoer, vinnigh gesmijt, gevaerlijk gevecht, oock veel andere exorbitante ongeregeltheden ende insolentiën»; — wat kunnen onze oude keuren soms schilderachtig zijn! schilderachtiger zelfs dan menig hedendaagsch schilderstuk. Om al deze redenen nu werd in 1653 de Groen- of Wortelmarkt geplaatst »op de westzijde van de Princengraft van de Princenbrugge af tot aen de Egelantiersgracht toe», -- dat is juist tot aan de Pansemerbrug. En nu is niets waarschijnlijker, dan dat ook een deel beulingwijven en pensenarissen, pansewijven en pansers zich, naar oud gebruik, tot gerief der marktgangsters, daar weér bij de Groenmarkt hebben aangesloten, en dat hieraan brug en straat hare namen te danken hebben.

NEGENSE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE HUN OORSPRONG VERSCHULDIGD ZIJN AAN WERVEN EN
FABRIEKEN, NERINGEN EN BEDRIJVEN.

Het is de handel alleen niet, het is ook de nijverheid der Amsterdammers, ja, alle bedenkelijke soort van arbeid en nering, kostwinning en bedrijf geweest, die aan een groot aantal straten — ook eilanden en stegen, grachten en gangen — een naam gegeven heeft.

De scheepsbouwkunst is zeker de oudste kunst te Amsterdam. De oudste brief, die in de IJzeren Kapel bewaard ligt, leert ons, dat in 1275 de Amsterdamsche schepen door heel Holland voeren. Maar, wat meer zegt, een brief van 1247, die te Lubek berust, leert ons, dat toen reeds de lieden t' Aemstel (of de naam Amsterdam al bekend was, weten wij niet) met hunne schepen de zeeën beploegden ¹⁾. De scheepmakerij is hier dus al meer dan zes eeuwen oud; maar de namen, die daarvan afgeleid zijn, klimmen toch zoo hoog niet op.

Ongeveer eene halve eeuw lang (namelijk van 't laatst der 16^e tot het midden der 17^e eeuw) vormden de eilanden Uilenburg, Marken en Rapenburg ²⁾ den noordoostelijken uithoek der stad. Zij lagen open tegen het Y, en hunne wijde en diepe grachten vormden schoone havens, zoodat ze uitnemend gelegen waren voor scheepstimmerwerven, en daartoe eigenlijk ook bestemd waren. Uilenburg was 't eerst vol scheepstimmerwerven, maar later werd de binnenzijde van dat eiland (die men toen »de Overzijde van de Oudeschans» noemde) met zware pakhuizen be-

1) *Oorkondenboek v. Holl. en Zeel.* I D. N°. 434. — Van dezen brief zal ik in 't Vierde Boek uitvoeriger spreken.

2) Rapenburg was eigenlijk een schiereiland, want het was aan de oostzijde verbonden met den stadswal, maar het werd toch doorgaans een eiland genoemd. En men moet onder dezen naam niet alleen verstaan wat nu Rapenburg heet, maar den geheelen vierhoek van 's Gravenhekje tot het Schippersgrachtje.

zet, waarvan wij er nog eenigen zien. Op Rapenburg werden de werven van de Admiraliteit en de Oostindische Compagnie geplaatst. Daar deze drie eilanden toen de hoofdzetel van den Amsterdamschen scheepsbouw waren, kon 't wel niet anders, of zij moesten daarvan hun naam ontleenen.

Op Uilenburg kan men nog een ouden steen vinden, waarop een uil op een Burg is afgebeeld, met het onderschrift: UYLENBURCH. Hij staat in een gevel aan 't zuidelijk eind der Achterstraat, en die steen stond waarschijnlijk eens boven den ingang der werf, waar later een woonhuis getimmerd is. Uilenburg was reeds in 1597 geheel met werven bezet, maar op Marken was er toen nog slechts één, die »Merken'' heette ¹⁾. Nog vindt men op Marken aan de oostzijde een poortje, dat »de Poort van Marken'' genoemd wordt, en zeker weleer de ingang was tot de werf, waar 't eiland naar genoemd is. Eene eeuw later is die werf met kleine woningen betimmerd, en zoo vindt men, de Poort van Marken doorgaande, nu slechts een gang met huisjes. Ook de straat, die in de lengte over 't eiland loopt, is naar een werf genoemd; het is de Valkenburgerstraat, en de werf Valkenburg is er nog.

Maar nu de naamsoorsprong van Rapenburg? Die ligt in 't duister. 'k Heb tot heden toe nog geen raap, 't zij in beeld of in schrift, op Rapenburg kunnen vinden, en toch moet die er geweest zijn: de naam bewijst het. In de laatste jaren der 16^e en de eerste der 17^e eeuw waren de Admiraliteit en de Compagnie daar nog niet; de laatste kwam er eerst in 1608, de eerste een of twee jaren vroeger. Wat was er dan vóór dien tijd op Rapenburg? In 1597 was 't nog geheel ledig; er stonden slechts een paar loodsen in 't midden ²⁾. Welligt heeft toen een lid van de familie Raep (mogelijk Adriaan Pietersz., die in 1601 Assurantiemeester werd) er een werf aangelegd, en hier, even als later zijn zoon de Thesaurier voor 't hofje op de Palmgracht, een groote raap boven de poort laten zetten.

Na 't midden der 17^e eeuw, bij de vierde vergrooting der stad, raakten deze eilanden te veel binnenwaarts; toen moest voor de werven naar een geschikter plaats uitgezien worden, en deze was te vinden op de drie nieuwe eilanden, die op hunne beurt den noordoostelijken uithoek der stad vormden: Katten-, Witten- en Oostenburg. De twee voornaamste autoriteiten op 't gebied der zeezaken, de Admiraliteit en de Oostindische Compagnie, gaven daar het voorbeeld van; de eerste verhuisde in 1655 naar Kattenburg, de tweede in 1660 naar Oostenburg, en zij werden van lieverlede door de partikulieren gevolgd. Uilenburg, Marken

1) 2) Volgens de kaart van Bastius van 1597, in 't bezit van den heer Louis Splitgerber.

en Rapenburg veranderden daardoor geheel van voorkomen. Op den buitenkant van 't laatste werd de Ygracht aangelegd; maar al wat daarachter lag, werd een tamelijk onaanzienlijke buurt.

Bij de scheepmakerij behooren ook de touwslagerij, teerkooperij en ankersmederij.

In de 15e en 16e eeuw lagen er lijnbanen langs de oostzijde van 't Cingel, wat toen de stadswal was; vóór 1518 werd op de plek, waar nu de Luthersche koepelkerk staat, »die oude lijnbaen» gevonden. Naar deze vroegere lijnbanen dragen nog de Lijnbaanssteeg en de Lijnbaansbrug hare namen. De Lijnbaansgracht of Baangracht daarentegen is gedoopt naar de latere lijnbanen, langs de Schans, waarvan er nog enkelen over zijn, maar die zich weleer rondom de heele stad uitstrekten; terwijl de Baansteeg op de Zoutkeetsgracht zoo genoemd is, naar de lijnbaan *de Groote Zeevaart* aan 't Blaauwhoofd.

De teerkooperijen waren oudtijds tussehen den Kampersteiger en 't Kamperhoofd gelegen, waarom die kaai nog de Oude-teertuinen heet. In 1643 zijn zij verplaatst naar den Slooterdijkerburgwal, die sedert de Teertuinen genoemd is, en aan welks begin het Teerpleintje ligt, dat nu van den spoorweg doorsneden is.

Van de ankersmederijen bestaan nog twee namen; de eene op een naambordje, de andere slechts in den mond der bewoners. De eerste is de Smidssteeg bij de Kraanssluis, waar een groote ankersmederij geweest is. Op 't hooge huis stond een vierkant torentje, dat op de teekeningen en prenten der 17e en 18e eeuw terstond in 't oog valt.

Op de Oosterschekaai waren gedurende de 17e eeuw groote ankersmederijen, waar ankers gemaakt werden van zes- of zeventuizend ponden gewigts. Men smeedde daar in 't midden dier eeuw zelfs ankers voor de Spaansche kraken. Naar deze smederijen draagt het noordelijk einde der Batavierstraat nog den naam van Smidsstraat of, als men 't in de buurt hoort uitspreken, Smiddestraat.

De Taanstraat heeft haren naam van de taanderij. Van ouds geschiedde het tanen van zeilen en netten op verscheidene plaatsen in de stad; maar omdat dit werk ligt brand verwekken kon, werd er in 1589 een plaats toe aangewezen, en daar »een gemeen taenhuis» opgerigt. Drie- of vier-en twintig jaren later werd de taanderij naar den Ykant van 't Realeneiland verwezen.

Onder de neringen, die van ouds tot de voornaamste der stad behoorden, komen ook de lakenweverij en ververij in aanmerking. De eerste werd in 1618 genoemd: »eene der voornaamste neringen, waardoor God almachtig deze stad gezegend had.» Zij moet hier al vóór 1400 zeer gebloeid hebben, doch was, toen de zooeven aangehaalde woorden

geschreven werden, reeds merkelyk aan 't dalen. In 1614 schreef Pontanus, of liever zijn vertaler Montanus: »Daer zijn noch heden ten daghe claere merckteecken hiervan, dat de borghers hierwt seer vermaect zijn gheweest, en dat by die van Amsterdam groote heerlickheydt ende frequentie van wolleweverije ende volderije gheweest is. Nu levert Enghelandt meest de lakenen; maer de conste van vollen ende verwen nemen de waterighe steden van Hollandt ende Nederlandt tot haer.» — Sedert is de lakennering hier ter stede wel weër wat opgebeurd, maar in de eerste helft der 18e eeuw ging zij geheel te gronde: de laatste lakenwever stierf in 1748, en thans is ons alleen de herinnering in eenige namen overgebleven.

De Staalstraat herinnert ons het oude Staalhof, daar gebouwd in 1626, waarbij vervolgens ook eene Saaihal en eene Zijdehal gevoegd zijn. Hier werden de blaauwe en zwarte Amsterdamsche lakens gestaald, dat is: gekeurd en gelood, door de Staalmeesters. Naast het Staalhof was het Tarhof, waar de Tarrameesters de lakens deden krimpen en nameten, en zoo die »te kort, te smal, met krimpelen, banden, vulkreuken ofte diergelijke gebreken bevonden werden», de tarra bepaalden. In de Zijdehal werd, zoo ruwe als gevefde zijde, gewogen en gekeurd: terwijl de Saaihal diende tot het keuren van gevefde wollen stoffen; zij was in een Blaauwhal en een Zwarthal verdeeld.

Men ziet, dat het voornamelyk blaauw en zwart was, waarin men werkte, en dit herinneren ons mede de Blaauwlakenssteeg en de Zwartlakenssteeg, waar vermoedelyk ververijen hebben bestaan.

Verder hebben wij van die oude zwart- en blaauwververs nog de Verversgracht en de Verversstraat, die beiden nog in 1726 »van geen andre bijna als van laaken- en zijdeververs bewoond» werden, gelijk mede het bekende huis »Blaauwjan», dat van eenen ouden blaauwverver tot heden dien naam behouden heeft.

De lakenramen plagten van ouds langs de buitengrachten der stad te staan, zoodat zij nog al dikwijls, bij de voortdurende uitbreiding, van plaats moesten veranderen. Zij hebben langs dien weg aan verschillende oorden de sporen van hun verblijf achtergelaten. Toen Amsterdam nog klein van omvang was, stonden de ramen aan de westzijde »after Sint Luciënklooster», (d. i. op de gracht, die nu de Boommarkt heet); daarom vindt men er nog de Raamsteeg en behoorde die naam vroeger ook aan de Rosmarijnsteeg. In de 16e eeuw waren zij geplaatst, waar wij de Raamgracht kennen. En in de 17e eeuw waren zij overgebracht naar de streek tusschen de Raam- en de Leidschepoort, en hiervan ontleenen zoowel de eerstgenoemde poort als het Raampad, de Raamstraat en het Raampleintje hunne namen.

De Blaauwburgwal moet zeker ook wel bij de ververijen t'huis gebragt

worden. In 't midden der 17^e eeuw vindt men den naam gespeld: »de Blauwe burghwal,” en al vroeger ook kortaf: »de Blauwe wal”; en de brug, die over dezen burgwal aan 't Cingel ligt, heette in 't begin dier eeuw »de Blauwe brug.” Die namen doen ons natuurlijk denken aan de blaauwververs en niet zonder grond.

In de 16^e eeuw waren »vele ende diverse soorten van ververijen, kleyn ende groot, door de geheele stadt verspreyt,” — in steegjes en slopjes zelfs ¹⁾; maar in 't laatst dier eeuw begon men te klagen, dat er de grachten door vervuild en bedorven en vergiftigd werden, en van toen af poogde de Regeering de ververijen steeds zooveel mogelijk aan de buitenzijden der stad te houden. Daarom bepaalde zij in 1591, dat nieuwe ververijen alleen mogten worden opgericht in hetgeen toen »de Nieuwe stad” was, dat is: tusschen den Kloveniersburgwal en den Zwanenburgwal. Intusschen was met den aanvang der 17^e eeuw »de Neringe van verven binnen deser stede” alweêr zeer sterk toegenomen »ende sulcx geaugmenteert ende vermeerdert, dat deselve ter plaetse van outs daer-toe gedestineert ende gebruyckt niet bequamelick kon worden geëxerceert.” En in dienzelfden tijd was er ook alweêr, een andere »Nieuwe stad” bijgekomen, waarin de Blaauwburgwal gelegen was, — toen slechts een burgwalleetje bij de stadsvesten; waarschijnlijk zullen daar toen eenige blaauwververijen opgericht zijn. Later, en wel in 1623, werd toegestaan, dat er aan de zuidzijde van de Bloemgracht, en eindelijk in 1648, ook aan de oostzijde van de Palmgracht blaauwververijen mogten opgericht worden. Dat toen de ververs van den Blaauwburgwal daarheen verhuisd zijn, is te waarschijnlijker, omdat de oudste huizen op dien burgwal de jaartallen 1648 en 49 dragen, en dus vermoedelijk gebouwd zijn in plaats der vroegere ververijen.

De Vliegende Vos, die daar nog, zoowel op 't Cingel als op den Blaauwburgwal, staat afgebeeld, zal wel eene herinnering zijn van eene ververij van dien naam, die op dezen hoek gevestigd was. En een andere voormalige blaauwververij was onlangs nog te herkennen in een oud pakhuys op de Heerengracht bij den Blaauwburgwal, dat den naam droeg van *de Blauwe Burg*. Thans echter is dit oude gebouw verdwenen, en er is een school voor in plaats gekomen. Deze laatste is zelfs naar den Blaauwen Burg gedoopt, maar de kleur is er afgelaten, omdat die voor zulk een school niet wel past, en om aan 't andere, naar hedendaagsche mode, een antiek tintje te geven, is er *Burcht* van gemaakt. Zoo heet die jongejuifrouwenschool dan nu de Burchtschool, — spijt keel

1) In 1531 was er ook een „Verwerssteeghen,” — doch het blijkt niet, waar het te zoeken is. Mogelijk was het de Zwartlakenssteeg op de Pijpenmarkt, of de Blaauw- of de Zwartlakenssteeg op de Bierkaai.

en ooren! Wie, die nog gevoel voor welluidendheid heeft, kan zoo'n **RICHTSCH** uitstaan?

Weinig jonger en weinig minder belangrijk waren de leerlooijerij en huidekooprij hier ter stede. De looijerskuipen stonden in de 16^e eeuw aan den toenmaligen buitencingel op een stuk lands, ter plaatse waar men nu de Huiden- en de Runstraat vindt. De eerste ontleent haren naam van de huiden, die er geloooid werden; de tweede van de run, die de looijers tot dat werk gebruikten. Destijds heette ook de tegenwoordige Beulingssloot de Looijersgracht. In de 17^e eeuw werden de looijerijen meer westwaarts verplaatst, waar de Oude-looijersstraat en Looijersgracht zijn, en waar men ook een Leertouwersgang vindt. Hier woonden de looijers en leertouwers in groote menigte.

Ten noorden van daar heeft men de Elandsgracht, waar de voornaamste kooplieden in elandshuiden en hartenvellen woonden. En in dezen gantschen omtrek hebben een aantal straten de namen der dieren, wier huiden men bewerkte of verhandelde: Elandsstraat, Hazenstraat, Konijnenstraat, Hartenstraat, Reestraat, Wolvenstraat en Gerenstraat.

Ten zuiden vindt men de Passeerdersgracht en Passeerdersstraat. »Hier,» schreef Melchior Fokkens vóór ruim twee eeuwen, »woont weynigh ander volck als die 't Spaans-leër en ander leër bereyden, dit noemen zij *passeeren*; hier ziet men op de Baangraft en daaromtrent een grooten hoop volk, die met dit werk haar kost winnen, en men gaat een grooten streek voorbij, daar men anders niet doet.»

De passeerders hadden reeds in het begin der 17^e eeuw zich nedergezet in de Barndesteeg en de Bloedstraat nevens de huidevetters, van wie nog de naam der Huidevetterssloot afkomstig is. Doch den 11ⁿ December 1631 werd op verzoek der bureu, die over den »stanck ende onreynigheyt» klaagden, gekeurd, dat zij daar niet meer mogten zijn, en waarop zij toen naar de zoeevengenoemde Passeerdersbuurt verhuisden. In het midden der 17^e eeuw waren ook looijerijen opgericht aan den Overtoomscheweg en de Oude-wetering; maar in 1663, toen deze plek binnen de stad getrokken was, werd dien looijers eene plaats aangewezen in het Noordschebosch, waar de Nieuwe-looijersstraat den naam van heeft, en men ook onlangs nog een Looijerssloot kende.

De Amsterdammers zijn van ouds goede bierdrinkers geweest; verscheidene spreekwoorden zelfs zijn daarvan nog getuigen, onder anderen: »niemand iets op zijn bier geven.» Reeds in 1304 gaf graaf Willem 't den Amsterdammers »op hun bier», dat zij »die ghenen waren die Janne van Aemstelle inhaalden,» en wist hen niet beter te treffen, dan door hen »twievoudich gruytgelt» te laten betalen, dat is: dubbele belasting op het mout. Nog in het laatst der 15^e eeuw brouwden

de burgers in hunne huizen hun eigen »drinckelbyer» en gebruikten daartoe het water uit de grachten der stad. Men dronk bijna anders niet dan bier, zelfs 'smorgens voor zijn ontbijt bier met spiering, want, zei men toen, »de spierink is een ontbijtvis, die men bij den biere gebruyckt.» Vreemd bier, vooral Delftsch en Hamburger, werd ook in groote menigte gebruikt. En bovendien waren er ook bierbrouwerijen in de stad, hoewel niet zooveel als in sommige andere steden van ons land ¹⁾, en van dezen zijn ook eenige namen overgebleven: een Brouwersgracht, een Brouwersstraat, een Brouwerssteeg, een Brouwersgang.

In 1505 was er eene brouwerij van »Brunnick die brouwer» op den Nieuwezijds-voorburchwal aan 't noordelijk uiteinde, waar nog de steeg, die naar den Nieuwendijk loopt, de Brouwerssteeg heet.

Op de Brouwersgracht waren in 1663 nog vier brouwerijen, namelijk: de Roode Haan, het Schild van Frankrijk, de Eenhoorn en het Klaverblad; doch eene eeuw later was er geen één meer. Het toenemend gebruik van koffij, thee en wijn deed de bierbrouwerijen afnemen.

Nog drie namen zijn er, die van brouwerijen afstammen.

De Osjespooksteeg, op 't Cingel, schijnt een zonderlinge naam, en heeft weleens de geleerden aardig beetgenomen. Een hunner, hieronder aangehaald ²⁾, dacht, dat daar, tusschen de muren, in dien donkeren hoek, wel een Germaansch »spookdier» schuilen kon. Och neen! geen spook en geen Germaan, niets ouds, maar iets moderns, t. w. een verbastering. De naam is eigenlijk Osjespoortssteeg, en herinnert ons, dat daar in 1622 de ingang der brouwerij 't Osje geweest is, waar Kornelis Mertsen toen brouwer was. Evenzoo bewaart de Parelbrug ³⁾ de gedachtenis der groote brouwerij *de Parel*, op den hoek van Wittenburg, en de Eenhoornssluis die van de brouwerij *de Eenhoorn* op de Korte-prinsengracht.

Onder de oudste en voornaamste neringen hier ter stede mag ook de houtkooperij niet vergeten worden. De houthandel bloeide hier reeds in de 15^e eeuw, en toen werd het Damrak tot een houtwal gebruikt. Maar in de 16^e eeuw nam die handel hier sterk toe, en de houtwallen werden verordend aan den Ykant. De Oudezijds-houttuinen vond men toen van den Schreijershoek tot de Sint-Olofspoort; de Nieuwezijds-houttuinen waar nu de Tesselschekaai is. In de 17^e eeuw zijn ze weêr verhuisd. In de plaats der laatsten kwamen toen de Haarlemmer-houttuinen, aan welker einde men ook de Groote- en de

1) In 1505 waren er negen of tien brouwerijen in Amsterdam; in 1622 het dubbel van dat getal, in 1663 twee-en-twintig, in 1765 dertien.

2) Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Kritisch Woordenboek der Nederl. Myth.* bl. 213.

3) 't Zou *Parelsbrug* moeten zijn, maar zie, wat ik reeds op bl. 116 noot 2 heb opgemerkt betreffende den uitgang *el*.

Kleine-houtstraat vindt; en in de plaats der eersten de Joden-houttuinen, met den Houtkoopersburgwal, de Houtgracht en de Lange- en Korte-houtstraat.

Bovendien had men toen ook nog den Vlooiënburgerhoutwal en de Houttuinen aan den Amstel. De eerste heeft slechts eenige jaren daartoe gediend, namelijk van 1631 tot omstreeks 1650, toen de stad dien »tot huys-erven verdeeld" en verkocht heeft, waardoor eene straat ontstond, die nu de Zwanenburgerstraat heet. En de Houttuinen aan den Amstel kennen wij nog in de gestalte van doodkistemakerijen.

Van het pakken van den pekelharing hebben wij de Haringpakkerij, en van 't rooken van verschen haring de Bokkinghangen aan 't Blaauw-hoofd.

De haringpakkerij is vrij oud te Amsterdam. Al van overoude tijden is, volgens de verzekering van Isaac Commelin (die in 't midden der 17^e eeuw schreef) de haringpakkerij gevestigd geweest, op dezelfde kaai, die nog dien naam draagt. Men noemde die kaai in de 16^e eeuw ook wel de Paktuinen, in welken naam men een tegenhanger vindt van de Houttuinen en Teertuinen. Uit eene »ordonnantie op 't packen en keuren van den haringh" van 1511 blijkt, dat de nering hier toen reeds zeer in bloei was. Die bloei dagteekende van de 15^e eeuw; maar de haringnering is hier nog ouder. Uit een brief van 1347 blijkt, dat de Amsterdammers al in de eerste helft der 14^e eeuw met haring over de Zuiderzee en den Ysel voeren, en natuurlijk moest die haring ook gepakt zijn.

't Was in de Haringpakkerij immer vol gewoels, vol vaten en vaartuigen. De pakhuizen lagen er vol haring en de wal vol haringtonnen. »De neus geeft welhaast te kennen wat hier te koop is", zei een zeventiende-eeuwer; in 't voorjaar gaf 't er gedroogde schol, maar van Julij af niets dan haring. Dan kriede 't er van werklieden, die pekelden, pakten en kuispten, en de schepen en schuiten verdrongen elkander om de ladingen in te nemen, die weldra door heel Europa moesten vervoerd worden. Maar tegen het midden der 17^e eeuw werd het in de Haringpakkerij zoó vol en druk, dat het er voor de haringkoopers en pakkers niet langer uit te houden was, »ende Mijne Heeren van den Gerechte diethalven het oog alom hebbende laten gaen", in 1643 oordeelden, dat het beter was, »de neringe van 't haringkoopen ende packen" naar eene andere plaats over te brengen, waar »'t gezwerm der menschen' minder was. En daartoe werden de eilanden bij de Haarlemmerpoort aangewezen, waar ruimte genoeg was.

Toch bleef de oude Haringpakkerij nog immer het hoofdkwartier der nering, en de beëdigde keurmeesters behielden hun zetel en kantoor in den ouden toren, die toen op zijn »doorluchtige spits" den vergulden haring »tot wint-wijzinge" droeg.

En ons — wien te midden van zooveel verandering als wij beleven, oude herinneringen dierbaar blijven, — ons bewaart ten minste nog het naambordje de gedachtenis dier oude »goudmijn».

Van de zoutziederij hebben wij alleen de Zoutkeetsgracht. De zoutkeeten bestonden daar reeds vóór 1618; vóór eene eeuw geleden waren er nog twee. En van de suikerbakkerijen, die hier vóór twee eeuwen meer dan vijftig in getal, en door de heele stad verspreid waren, bleven ons verscheidene Suikerbakkersstegen over.

Oudtijds waren nog verscheidene fabrieken door de stad verspreid, die later, of geheel verboden, of naar een afgelegen plek verwezen werden. Tot de eersten behoorden de terpentijnmakerijen, naar een van welke nog een gang op de Lauriergracht den naam van Terpentijnsgang behouden heeft, — of Terebinthijnsgang, als Wagenaar schrijft.

Tot de laatsten behoorden de branderijen, die hier al vóór drie eeuwen bestonden, maar zeer toenamen toen, vóór twee eeuwen, bij den oorlog, de invoer van Franschen brandewijn verboden werd. Den branders werd toen hun plaats aangewezen op het Varkens- en het Roeterseiland; maar vroeger waren zij hier en daar in de stad verspreid. Twee Brandewijnsstegen, een op Boomssloot en een op den Haarlemmerdijk, bewaren er de herinnering van.

Branderijen waren er reeds in de 16^e eeuw te Amsterdam. In 1581 werd gekeurd, »dat niemant binnen dezer stede ofte hare vrijheidt sal mogen gebrande-wijn maken, ofte hij sal moeten wesen poorter deser stede.” En dat de brandewijn toen reeds een volksdrank was, blijkt hieruit, dat hij zelfs »bij der straten met tafelen” werd te koop gesteld. Ook liepen de uitventers op den Dam met den flesschenbak voor ’t lijf, en de gemeene man dronk er zijn slokje uit een bakje of schoteltje, waarvan nog onder ’t gemeen de spreekwijze: »een bakje nemen” leeft. In de eerste helft der 17^e eeuw gaf het *slokses drinken* van ’t werkvolk reeds veel aanleiding tot klagten, en de Regeering bemoeide er zich soms mee. In 1637, bij voorbeeld, verbood zij aan de turfdragers, op straffe van geldboete en de zes weken, »tussentijts in eenige herbergen ofte brandewijns-huysen te loopen drincken.” Hoe weinig zijn wij in derdehalve eeuw nog vooruitgegaan!

In eene wijkkaart uit het midden der vorige eeuw las ik op het ledig stuk gronds tusschen de Prinsengracht en Achtergracht tegenover ’t Werkhuis: »Dit velt word genoemd Branders-Bos.” Het eerste lid herinnert de branderijen; het tweede schijnt te bewijzen, dat er toen hout- of struikgewas stond. In 1772 was er de stads-puintuin, waar de afbraak van den verbranden schouwburg geborgen werd ¹⁾, en in ’t begin dezer

1) J. H. Rössing, *Stichting en Feest. Open. v. d. Schouw.* bl. 7, 15.

eeuw, lagen er »hooge stuivende aschbelten en verpestende vuilnishoo-
pen" ¹⁾. Dit was namelijk 't geval met de oostelijke helft; de weste-
lijke was toen het Vildersveld, en is tegenwoordig de Veemarkt, terwijl
op de genoemde oostelijke helft thans puin en oudroest ligt.

Ook steentjesbakkerijen waren weleer in Amsterdam te vinden, vooral
in de streek, waar de Tichelstraat is, die er zeker haar naam aan ver-
schuldigd is. Voordat deze plek binnen de stad getrokken was, liep er
eene tamelijk breede weterring door; wellicht lagen toen reeds aan die
vaart tichelbakkerijen; maar zeker waren zij er later, toen die buurt
binnen de muren lag. Nog kan men in de Anjeliërsstraat een oud ge-
bouw vinden, dat zeer aardig met beschilderde steentjes is uitgemonsterd,
en waarop met fraaije letters te lezen staat: »De Steentjesbackerey,"
en in 't midden der 18^e eeuw vond men nog tichelbakkerijen in de Tuin-
straat en Tichelstraat.

Gelijk in vroegere eeuwen bij de beoefenaars van 't zelfde bedrijf een
streven tot aaneensluiting heerschte, waardoor zij korporatiën vormden,
die onder den naam van gilden groote vermaardheid hebben verworven,
zoo zou men ook kunnen opmerken, hoe in dien tijd dat streven zich
ook hierin uitte, dat veeltijds de lieden van 't zelfde beroep of dezelfde
nering zich in dezelfde straat nevens elkander voegden. En dit bijeen-
wonen gaf dan ook dikwijls aanleiding, dat de straat den naam ontving
naar het beroep, dat daar vooral zijnen zetel had ²⁾.

Vooreerst kennen wij de Doodkistemakersgracht, en zien er die sombere
werklieden nog. Zoo is ook de Schoorsteenvegerssteeg een steeg, waar
schoorsteenvegers wonen. De Visschersstraat aan den Haarlemmerdijk
ontleent haren naam van de visschers. Er lag reeds in 't midden der
16^e eeuw, toen de Haarlemmerpoort nog stond, waar nu de Nieuwe-
Haarlemmersluis ligt, buiten die poort eene voorstad ³⁾, waarin meest
visschers en vischkoopers woonden, die handel dreven in »de lekkere
blanke Y-baers, Y-bot en Y-aal", waar Soeteboom zoo smakelijk van
spreekt. Midden door die voorstad liep toen reeds de straat, die wij

1) Dr. C. J. NIEUWENHUIS, *Geneesk. Plaatsbeschr.* III D. bl. 59, 60.

2) *Dikwijls*, zeg ik; niet *altijd*. Immers dan had de Langestraat de Kleermakers-
straat moeten heeten. Jan Soet maakte daar, vóór ruim twee eeuwen, dit epigram op:

Hendrik-oom, mijn beste maat,
In de lange Langestraat
Wonen, spijt al hun benijders!
Nu niet min dan vijftig snijders.

3) Op deze voorstad komen wij terug in het Tweede Boek.

nog als de Binnen-visschersstraat kennen. Bij de tweede vergrooting werd die buitenwijk binnen de stad getrokken, maar de Visschersstraat bleef nog eenige jaren, wat zij steeds geweest was, de straat der visschers, waar sommige gevelsteen en tot in onzen tijd de herinnering van bewaarden, (ofschoon zij thans verdwenen zijn; — de laatste is nog vermeld in *de Uithangteekens*¹⁾, maar vóór vier jaren geleden naar den biksteenkelder gegaan). Eindelijk verhuisde die vischbuurt naar de laatste Haarlemmerpoort, in de streek van den Zandhoek tot de Groote-houtstraat, waar ook nog gevelsteen en van getuigen.

Hier behoort almede de Rosmarijnsteeg. Wel mag het in den eersten opslag vreemd schijnen, dat die naam onder de beroepen gebragt wordt, toch draagt zij werkelijk dien naam naar 't bedrijf harer bewoonsters. Het waren de verciersters, die hier plagten te wonen, kunstenaressen in haar vak, die den opschik vervaardigden, welken men bij trouwen, doopen en begraven, naar de zeden onzer voorouders van noode had, en waarbij vooral de rosmarijn te pas kwam. Één voorbeeld. Nog in het laatst der 17e eeuw bestond te Amsterdam bij overlijden van kinderen een gebruik, dat Ludolf Smids met deze woorden beschreef: »Men steekt een bedstok uit, omtrent de deur, met palm gecierd. Aan het einde word een neus-doek, aan de vier tippen met strikjes opgedaan, over een hoep gehangen. Midden op de gemelde doek word een wasse popje (nu jongetje, nu meisje) op een kussentje sittende, vast gemaakt. Deese opschik, naar der ouderen geringer of rijker stand, slechter of opsichtelijker, haalde men van de verciersters uit de Rosmarijnsteegh.»

Ook van slechts een enkel bedrijf, dat er geoefend is, of naar ééne enkele werkplaats, die er gevestigd was, kreeg dikwijls een straatje den naam. Zoo is in de Kuiperssteeg nog duidelijk de groote kuiperij te herkennen, waarvan omstreeks 1659 deze steeg dien naam ontving, terwijl zij vroeger »Silversteeg» plagt te heeten. En nu is er, behalve de reeds genoemde, geen ambacht of bedrijf uit te denken, dat niet in Amsterdam zich vroeger of later ten minste een steeg of gang heeft toegeëigend, ja, sommigen wel vier of zes. Als wij de lijst voor ons leggen, schrikken we voor de optelling van die Glazemakers-, Hoedemakers-, Ketelmakers-, Knoopmakers-, Naaldemakers-, Spijkmakers-, Koperslagers-, Leidekkers-, Schuivevoerders-, Sleepers-, Schilders-, Timmermans-, Metzelaars-, enz. -stegen en -gangen. Die optelling is bovendien onnoodig, omdat er geene verklaring bij noodig is, daar ieder voor zich zelf spreekt. Alleen merk ik, om u te beter de rijke verscheiden-

1) II D. bl. 119.

heid te doen besellen, nog op, dat men zelfs een Pijpebrandersgang en een Penschrijversgang op de lijst vindt, ja ook een Zieketroostersgang; en om geen enkele bestaande kostwinning te vergeten, is er zelfs een Hoerenkolkje bijgevoegd.

Bij de neringen kunnen wij ook van de openbare vermakelijkheden spreken, want deze worden toch doorgaans aangerigt om des lieven gewins wille. Ik begin met een snoep-, een dans- en een kijkvermaak. De steenen brug, die aan de Brouwersgracht over de Prinsengracht ligt, of, om Amsterdamsch te spreken, de sluis aan 't Papeneiland, plagt de Lekkeresluis te heeten, en wordt nog wel zoo genoemd. Dien naam heeft zij te danken aan de baksters en kooksters, die langs de wederzijdsche leuningën hare kraampjes hadden opgeslagen, en »een pannekoekje van de Lekkeresluis" had weleer voor de Haarlemmerdijkers dezelfde smakelijke beteekenis als »een profetenbroodje van den lekkeren bakker" voor de Kalverstraters.

Servetsteeg is een verbastering van Revetsteeg of Ravetsteeg. Wat waren nu revetten of ravetten? Dans- en speelhuizen; 't moet dus vroeger een vrolijk steegje geweest zijn.

Honden te zien vechten, tegen hunne natuurgenooten niet alleen, maar zelfs tegen stieren en beren, was nog in de 17^e eeuw een groot vermaak voor de Amsterdammers. Dit bewijst een keur van den 20ⁿ Julij 1689, waarbij verboden werd, »beere-, stiere- of ander gevecht tegen bulhonden, steendoggen of rekels aan te regten binnen de stad of de jurisdictie," op een boete van honderd gulden. De honden, die aangerigt waren om tegen stieren te vechten, heetten bullebijters; die 't tegen een beer opnamen, berebijters. De gevechten zelve werden berebijten genoemd.

De herberg *de Berebijt* buiten de Utrechtsche poort bewaart er den naam nog van; de »Beere-beyters herberg" werd zij in de 17^e eeuw genoemd. De herbergen met tuinen rondom de stad zochten door allerlei vertooningen 't volk te lokken; anderen door wat anders, maar deze door berebijten. Of de kastelein 't na 1689 nog heeft durven ondernemen, en soms voor de honderd gulden bekeurd is, weet ik niet; wel, dat het in de 18^e eeuw er niet meer gebeurde. Toen werd de Berebijt de lievelingsplek voor de lange-pijprookers, die er een glaasje kwamen drinken, »om te kijken" naar de schuiten en 't volk. Want de Berebijt was toen een groot trekschuitenveer, 't grootste welligt van 't Land, waar 't van rij- en vaartuig, van zakken en pakken, van aankomen en heengaan nimmer stilstond, en 't vaarwel en 't welkom elkander onophoudelijk kruisten.

Rijden en wandelen zijn ook vermaken, en 't laatste heeft zelfs boven

anderen de verdienste, dat het geen geld behoeft te kosten, als de wandelplaats er maar eerst is. Daarom is dan ook vóór weinige jaren den Amsterdammers een Rij- en Wandelpark geschonken; en al heet dit nu, sedert het najaar van 1867, het Vondelspark, toch wordt het nog vaker het Wandelpark genoemd, om de zeer eenvoudige reden, dat er altijd meer lieden heengaan om te wandelen dan om Vondel te zien, terwijl men ook altijd bij den kastelein meer menschen vindt dan bij 't standbeeld.

Zoo al niet tot het vermaak, althans tot de afwisseling met het dagwerk der Amsterdamsche burgerij behoorde van ouds ook, gelijk heden, het exerceeren met een geweer, dat men vroeger in goed Hollandsch »drillen” noemde. En hiervan had het Drilveld zijn naam, dat zoolang nog niet verdwenen is, of de meeste lezers zullen 't zich wel levendig herinneren. 't Was een afgesloten plaats, die zijn eigen houten poorten had, — een plein, dat zijn twee-eeuwenoude keijen-plaveisel, overtoegen had met een immergroen grastapijt, — een perk zonder boomen en zonder huizen, maar schilderachtig gelegen achter de rijk belommerde oude Ossenmarkt tusschen stallen en loodsen. Daar werden de zestig burgerwijken, bij beurten, door de drilmeeesters, geoefend »in de behandeling van 't geweer, in het trekken en wenden, bij heele of deelen van vendelen, en in 't gene meer tot den wapenhandel behoort.” Ja, de burgers vuurden er zelfs met los kruit, waarom het Drilveld ook het Slagveld genoemd werd. En tevens diende 't als vermaakveld, zoo dikwijls er een vertooning gegeven zou worden, die groote ruimte vorderde, en waar »een onbegrijpelijken toevloed van alle soorten van menschen” bij te wachten was. Zoo stond het eerste paardenspel, dat te Amsterdam verscheen, in November 1766, op het Drilveld ¹⁾. Maar het vermaak was de uitzondering, het drillen de regel. Ook nog in onze eeuw bleef het Drilveld jaren lang aan zijn oude bestemming beantwoorden en zijn martiaal karakter bewaren. Toen koning Lodewijk, in 1806, de oude vlaggen van de Haagsche loterijzaal naar de Amsterdamsche burgerzaal liet transporteeren, moesten die »zegeteekenen” een nacht op het Drilveld doorbrengen, eer ze onder trompetgeschal naar den Dam trokken. En toen, in 't najaar van 1830, de wakkere schutters naar de grenzen trokken, opende het oude, trouwe Drilveld zijne poorten, voor Amsterdammers niet alleen, maar ook voor Noordhollanders en Friezen en Groningers, om hun 't roerend afscheid toe te roepen, en 't »Oranje boven!” en »Leve de Koning!” aan te heffen.

Later echter werd dit schouwtooneel van Amstels krijgshaftigheid aan

1) Vergel. *Oude Tijd* 1871, bl. 279.

de vergetelheid en de bleekvrouwen prijsgegeven, totdat het in 1853 voor een oogenblik weër als vermaakveld herleefde, toen er Lassaigne en Julio, voor alle betalende en niet-betalende toeschouwers, hunne aeronautische kunsten vertoonden en proeven gaven eener nieuwe methode tot veredeling van het paardenras ¹⁾. Maar schooner bestemming nog schonk, een jaar of vier later, eene echt Hollandsche maatschappij aan ons Drilveld, toen zij daar allen landbouw- en veeteeltminnende harten een genot bereidde, dat duizenden bij duizenden door de oude houten deuren deed binnenstroomen om vette varkens en groote komkommers te zien. En sedert bleef het Drilveld met stille berusting zijn naderend einde afwachten. Op eens was 't spoorloos verdwenen: niemand wist zelfs meer aan te wijzen waar de houten deuren gestaan hadden. Maar als gij de Huidekopersstraat doorwandelt, van de Falckstraat tot de Schans, dan betreedt gij juist de middellijn van dien klasiëken grond, waar uwe voorvaderen, onder hunne vijfkleurige vendels, *pro aris et focis* gedrild werden.

Ten besluite van dit hoofdstuk zal ik nog over eenige pleinen spreken.

't Moet wel de aandacht trekken, dat — terwijl Amsterdam juist niet al te wel van ruime pleinen voorzien en zelfs de Dam in de vorige eeuw nog tamelijk bekrompen was, — er voor elke der vijf groote poorten zulk een ruim vierkant plein te vinden is.

Deze vijf pleinen droegen oorspronkelijk den naam van Wagenpleinen, en 't was niet zonder reden, dat zij dáár en zoo ruim aangelegd zijn; zij waren bestemd tot standplaatsen voor vrachtwagens. Over elk plein was een kommissaris gesteld, en ieder voerman binnen Amsterdam behoorde onder één dezer poortveren, en was verplicht op dat en geen ander plein met paard en wagen voor te staan. Die vrachtwagens bestonden hier reeds in de 16e eeuw, maar namen natuurlijk op 't einde dier eeuw en in 't begin der volgende, met de uitbreiding der stad zelve, in aantal toe. »De reysende man» kon er meê naar alle onliggende plaatsen »varen», tegen vastbepaalde prijzen, hoewel deze wagens toch niet op vastgestelde uren afreden, maar zoo vaak »'t gebeurde, datter vracht quam», en 't woord »vracht» beteekende hetzelfde als »passagiers», die de vracht betaalden. In de 16^e eeuw waren 't open wagens, maar in de 17^e werden ze overdekt en reden ze doorgaans met drie paarden. Die poortveren bestonden nog tot in 't laatst der vorige eeuw, maar ze hadden al sedert het laatst der 17^e eeuw sterke konkurrenten gevonden in de trekschuiten en de postwagens. De laatsten verschilden

1) Wie zich dit niet meer herinnert, sla *de Volksvermaken* op, bl. 360.

van de vrachtwagens zoowel door eene betere inrigting ¹⁾, als door 't afrijden op gezette tijden en vlugger spoed. De eerste postwagen te Amsterdam was de Haagsche, die in 1660 werd aangelegd en waarvan men de afbeelding nog vinden kan op een gevelsteen op 't Cingel tusschen de Korsjespoorts- en de Roomolensteeg.

't Laatste overblijfsel van de oude vrachtwagens hebben wij nog gekend op 't Haarlemmerplein, — 't waren de zoogenaamde snorwagens. Dezen hebben 't nog uitgehouden totdat de spoorweg kwam, maar toen sloeg hun laatste uur. Evenwel is er één dag in 't jaar, waarop zij nog eens herleven, en dit is de Hertjesdag, maar dan snorren ze toch niet verder dan tot Slooterdijk.

Van de vijf wagenpleinen zijn er nog twee, die iets van hun oude voorkomen behouden hebben: 't Haarlemmer en 't Weesper, — of schoon men er tegenwoordig meest omnibussen in plaats van vrachtwagens ziet. 't Utrechtsche is verdwenen, 't Muider beplant, 't Leidsche een schouwburgplein geworden.

Eindelijk hebben ook drie straten hun naam van die vrachtwagens ontleend: de Wagenstraat aan 't Haarlemmerplein, en de Wagen- en de Paardenstraat aan den Binnen-Amstel, bij welke laatste men zich herinneren moet, dat de Waag op de Botermarkt de Regulierspoort geweest is.

1) Tot in 't midden der 18e eeuw waren de postwagens nog wagens „met lederen klappen,” maar werden toen allengs vervangen door wagens „met zijglazen;” en men gebruikte toen ook al „postchaises, zo open als overdekt.”

't Kon, bij al den spoed, dien de postwagens te maken hadden, toch ook weleens gebeuren, dat de reizigers eenige vertraging ondervonden, wanneer namelijk „de knechts of postillons,” 't zij door onvoorzigtigheid, 't zij door dronkenschap, den postwagen kwamen *om te werpen*, maar daarvoor werden ze dan gestraft met een boete van *zes guldens*. Of de arme passagiers bij zulk een ongeval ook armen en beenen breken konden, daarvan spreekt de verordening niet; denkelijk hielpen ze, na een halfuur vloekens en schreeuwens, den wagen maar weêr overeind zetten, en reden verder; — en zij mogten zich later over hun builen en wonden troosten, door bij „de Directeuren” den dronken knecht of postillon te gaan aanklagen, en daardoor aan „de Diaconie-armen” een buitenkansje van zes gulden te bezorgen.

TIENDE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE ONTLEEND ZIJN VAN DE SITUATIE.

De namen, die wij thans te bespreken hebben, zijn van dien aard, dat wij er niet veel over behoeven te spreken, daar zij de merkwaardige eigenschap bezitten van zich zelf te verklaren; — zeker een loffelijke hoedanigheid, waardoor zij menigeen ten voorbeeld kunnen zijn. Deze in 't oog vallende duidelijkheid maakt het dan ook onnoodig ze allen op te tellen; als er eenigen genoemd zijn, begrijpt men al de overigen. Ik verdeel al de namen, die in dit hoofdstuk behooren, in drie soorten, naar gelang ze ontleend zijn van 1° de ligging, 2° de rigting, 3° de gedaante.

I.

Tot de eerste afdeeling behooren vooreerst de namen, die wijzen op de ligging ten opzichte van *het middelpunt der stad*, zoowel die met *voor*, *middel* en *achter* zijn zamengesteld, b. v: Voorburgwal, Achterburgwal, Achtergracht, Middeldam, als de Eerste-, Tweede- en Derde dwarsstraten, niet enkel in de Jordaan, maar ook in verscheidene andere buurten. Ja, het Amsterdamsche spraakgebruik past deze onderscheiding ook op hoofdstraten toe, die door de drie groote grachten doorsneden worden, daarbij steeds tot regel houdende, uit te gaan van 't middelpunt des halven cirkels, en van brug tot brug voort te tellen naar den omtrek. Zoo spreekt men van de 1^e, 2^e en 3^e Leidschestraat, de 1^e, 2^e, 3^e en 4^e Utrechtschestraat, enz.

Ten tweede: de namen, die met *voor*, *middel* en *achter* zijn zamengesteld, niet ten opzichte van het middelpunt der stad, maar van dat der buurt, waarin zij gelegen zijn, b. v. de Middellaan in de Plantage: de Voor-, Middel- en Achterstraat op Oostenburg.

In de derde plaats noem ik de straten, pleinen, eilanden en wateren, die naar de windstreken genoemd zijn, waarbij 't oosten en westen 't meest vertegenwoordigd zijn, als: Oosteinde en Westeinde, Oosterdok en Westerdok, Oosterdijk en Westerdijk, Oosterhoofd en Westerhoofd, Oostenburg, Westerstraat, Westermarkt, en als tegenhanger van de laatste heeft men vroeger ook een Oostermarkt willen hebben, doch deze naam heeft geen opgang gemaakt ¹⁾. De beide eerstgenoemden dragen die namen ten opzichte van 't Paleis voor Volksvlijt, maar de overigen ten opzichte der stad zelve.

De Westerstraat heeft op haren naam dubbel regt, daar ze niet alleen in het westelijk deel der stad ligt, maar ook aan den rand der halvemaaan, althans ten naastebij, het avondpunt aanwijst; maar men heeft bij de naamgeving, vóór een dozijn jaren geleden, niet gelet op 't zonderling verschijnsel, dat nu, bij haren uitloop aan de Noordermarkt, 't noorden en 't westen in één punt zamenvallen; 't kompas is daar van streek. — Overigens was het de Westerstraat, die ons 't eerst een goed denkbeeld gaf, hoe eigenlijk de afmetingen eener Amsterdamsche straat behooren te zijn. Toen zij verscheen, maakte zij alle straten tot stegen, en bragt zelfs de Reguliersbreestraat met haren naam in verlegenheid; en nu maakt zij Hooft en Vondel beiden jaloersch, die 't in hunne mooie, nieuwe straten zoo breed niet eens hebben ²⁾. 't Is maar doodjammer van die Westerstraat, dat ze met haar volle lengte en breedte midden in de Jordaan ligt.

Naar 't noorden zijn de Noordermarkt en de Noorderstraat genoemd; de laatste wel wat zonderling, omdat zij niet in 't noorden maar in 't zuiden der stad ligt, doch 't is er meê als met het Oost- en het Westeinde. Niet ten opzichte der stad maar der buurt heet zij zoo: van de twee straten, dáár gerooid, is zij de noordelijke; en die de Zuiderstraat had moeten heeten, werd naar de looijers genoemd.

De merkwaardigste naam dezer soort, die de vier windstreken vereenigt, is de Vierwindenstraat met hare dwarsstraat; het kruis, dat zij vormen, ligt precies in 't kompas.

Ten vierde volgen de namen, die op een ligging aan de wateren wijzen.

1°. Naar 't Y (zaliger gedachtenis!) zijn de Ygracht ³⁾ en de Ybrug gedoopt, maar de eerste ligt al sedert bijna een halve eeuw niet meer aan 't

1) De Oostermarkt was de Nieuwmarkt. In een keur van 27 Jan. 1622 leest men: „de nieuwe Wage aen de Ooster-Marckt.”

2) Vergel. hiervoor bl. 119.

3) In den Franschen tijd heette de Ygracht *Quai Marie-Louise*, omdat de keizerin, tijdens haar verblijf te Amsterdam in October 1811, daar zoo graag wandelde, als de maire Van Brienen zegt in zijn Verslag, dat de heer Scheltema heeft opgenomen in 't 2^e Deel van *Aemstels Oudheid*.

Y; en de laatste lag wel, tot vóór weinig tijds nog in 't Y, om den toegang te verleen tot het van ouds vermaarde paaldorp, waar de Nieuwe-stadsherberg het hoofdgebouw was, — maar is nu ook al gesloopt. Langs den ouden Ykant vindt men ook namen, die met *binnen* en *buiten* zijn zamengesteld; bij sommigen maakt de dijk de scheiding, zoo als: Binnen- en Buiten-visschersstraat, enz. — bij anderen niet, als: Buitenkant en Binnenkant, Binnen- en Buiten-Bantammerstraat.

20. De Amstel heeft zijnen naam meêgedeeld aan een drietal Amstelstraten en een Amstelveld; terwijl wij vroeger ook een Amstelgrachtje en nog een Amstelstraatje hadden, die onlangs echter gemetamorfoseerd, geëllebogiseerd en gekosterd zijn.

Ook bij den Amstel komt de onderscheiding van *binnen* en *buiten* voor, doch de rivier houdt die alleen voor zich zelve: Binnen-Amstel *in* de stad, Buiten-Amstel *daarbuiten*.

30. Naar de Wetering is een gantsche buurt gedoopt met poort en schans, straat en dwarsstraten.

40. Eenvoudige waternamen, als: Watersteeg en Watergrachtje. Een watersteeg is een steeg op den waterkant. Wij hebben er drie: een op 't Rokin, een op den Amstel en een op den Kloveniersburgwal; en dit was van ouds: twee aan de rivier en een aan de stadsgracht. 't Watergrachtje ligt op de noordpunt van Marken, als een kaap aan weërszijden in 't water.

Ten vijfde ontleenen eenige straten en pleinen hunne namen van de ligging op, en grachten van haar loop naast een eiland; bij voorbeeld: Kattenburgerstraat, Uilenburgerstraat, Kattenburgerplein, Bickersplein, Wittenburgergracht, enz. Zoo ook: Rapenburgsburgwal en Uilenburgsburgwal, maar deze namen worden thans samengetrokken tot Rapenburgwal en Uilenburgwal ¹⁾, wat wel korter, maar niet beter, en eigenlijk glad verkeerd is, want hier is geen »burgwal van Raap" of »der rapen," maar de burgwal van Rapenburg, en geen »burgwal der uilen", maar die van Uilenburg. Deze zamentrekkingen zijn dus even vernuftig als die van »kinder-goet-koop", dat men vinden kan op bl. 282 van het tweede Deel der *Uithangteekens*.

Ten zesde zijn er namen, die eene *bijligging* aanduiden. De Dijkstraat is de straat, die bij den dijk ligt, evenals de Dijkgracht de gracht, die bij den dijk ligt. De eerste naam is echter zoo wat 240 jaren ouder dan de laatste, en men moet weten, dat de dijk, waar die straat te dien tijde bij lag, de tegenwoordige Sint-Antonisbreestraat is. Hier behooren ook de beide Armstegen genoemd te worden, zoo Oudezijds als Nieuwezijds. De dijken aan weërszijden van de haven in 't oude Amster-

1) Zie o. a. *Gemeenteblad* 1873, 1e Afd. Bijl. 39, bl. 526.

dam vormden beiden, naar den Ykant heen, een bogt of arm, en de stegen, die er naastbij lagen, werden er naar genoemd. Oudtijds werden zij kortaf de Arm of de Narm genoemd, b. v. »woond in de Nieuwezijts-arm» en elders: »die Warmoesstrate beginnende an Sint-Olofspoint tot die Narm toe.»

Ten zevende. Bruggen en sluizen hebben van oudsher de gewoonte om, als ze anders geen naam krijgen, er een over te nemen van de straat, waar ze voor liggen; bij voorbeeld: de Heiligewegssluis voor den Heiligeweg, de Koningssluis of Koningsbrug voor 't Koningsplein (over de Heerengracht¹⁾), de Oranjebrug voor de Oranjestraat, de Berensluis voor de Berenstraat, de Reesluis voor de Reestraat en honderd anderen. Maar bij vier bruggen heeft het omgekeerde plaats; 't zijn de vier hoofdbruggen van 't oude Amsterdam, die geen naam van een steeg overgenomen, maar den hunnen aan een steeg overgedaan hebben: de Nieuwebrugsteeg, Oudebrugsteeg, Papenbrugsteeg en Langebrugsteeg²⁾.

Ten achtste. Van bruggen sprekende, wijs ik hier tevens op eene onderscheiding, die bij sommige grachten en pleinen voorkomt, als bij de Leliegracht, Leidschegracht, Reguliersgracht, Heerenmarkt, Koningsplein, enz. — die van »Stille zijde» en »Levendige zijde.» De onderscheiding hangt van de ligging der bruggen af.

Ten negende zijn er ook namen. waartoe *de ligging aan een uithoek* aanleiding gegeven heeft.

Ko. *Ken je de Onbekendegracht?*

KEES. Ja.

Ko. Neen, zeg ik, want als jij die *kent* is ze niet *onbekend*.

Dit was een schooljongens-aardigheid vóór vijftig jaren, en mogelijk was ze toen al honderd jaren oud; maar nu doen de schooljongens in zulke aardigheden niet meer; — de mannekens worden er te geleerd voor; zij doen nu liever mathesis en zoölogie! Maar 't jongensleven was toch plezieriger in den tijd toen de jongens nog jongensachtig waren! —

Hoe kwam die Onbekendegracht aan haren zonderlingen naam?

Dien naam paste men in de voorgaande eeuw toe op de geheele Achtergracht, aan de oostzijde van den Amstel. Ziehier waarom. Bij de rooijing der vierde vergrooting kreeg deze Achtergracht, even als de

1) Deze Koningssluis of -brug stortte op zondag den 16ⁿ Januarij 1752 plotseling in, waarbij eenige menschen omkwamen. „Sints dien tijd heeft men naauwkeuriger agt geslagen op den toestand der sluizen,” zegt de vervolger van WAGENAAR, IV D. bl. 217.

2) Vroeger hebben dit ook enkele andere bruggen wel gedaan, ofschoon niet bestendig. De Uilenburgersteeg heette eenigen tijd Steenvoetsteeg naar de Steenvoetbrug, en de Vierwindenstraat de Vliegendestraat naar de Vliegendebrug.

Over-Amstelsche Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten, ook haren uitloop in den Binnen-Amstel. Maar toen weinig jaren later de groote schutsluis in den Amstel gelegd werd, moest deze Achtergracht van den Amstel worden afgezonderd. Zij werd dus aan hare monding toegedamd, en met een dwarsgrachtje in de Prinsengracht geleid. Het gedempte gedeelte veranderde later in een straatje, dat de Korte-Amstelstraat genoemd werd. Doch nu was het verband tusschen de Achtergracht ten westen en de Achtergracht ten oosten van den Amstel ten eenenmale verbroken; bij de Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten kan men ten minste aan deze zijde der rivier zien, dat zich aan de overzijde een tegenhanger opdoet, bij de Achtergracht ziet men daar niets van. Achter een straatje verscholen, was de Over-Amstelsche Achtergracht niet meer te bekennen. Bovendien was zij niet zeer bevolkt en niet druk bezocht, en doorsneed een streek gronds, die langer dan eene eeuw het *Australia incognita* van Amsterdam scheen te zijn, en zoo werd deze gracht niet ten onregte de Onbekendegracht genoemd. Bij 't aanslaan der bordjes echter kwam deze naam alleen aan het dwarsgrachtje te staan, terwijl die der hoofdgracht haar weder als Achtergracht deden kennen.

Toen de Nieuwezijds-achterburgwal nog bestond, liep deze met zijn ouder broeder, den Voorburgwal, in één kolk zamen, en de uithoek, die daardoor gevormd werd, heette: 't End van de Wereld. Hoe oud die naam mag zijn, laat zich met geen zwart op wit bewijzen. Waarschijnlijk echter dagteekent hij uit den tijd, toen de Achterburgwal nog de buitenste gracht van Amsterdam was, en dus van omstreeks 1400. In de 15^e eeuw was de kolk hier veel wijder dan in onzen tijd, want reeds in 't laatst dier eeuw heeft men er een goed deel water tot land gemaakt. Deze uithoek was dus een landpunt of kaap in een binnenzeetje. En de naam levert ons alweër een bewijs van die oude Amsterdamsche groothartigheid, die altijd en in alles met koninkrijken gelijk wilde staan. Frankrijk en Spanje houden er elk een Finisterre, en Engeland zijn Landsend op na, maar Amsterdam had het End van de Wereld zelfs binnen zijn dijken. De Achterburgwal is nu gedempt en de kolk alweër vernauwd en de kaap verdwenen, maar de naam staat er nog aan een pakhuis te lezen, en zal zeker nog zoo spoedig niet in vergetelheid raken.

Keerweër is een naam, die op verschillende plaatsen voorkomt of voorkwam, maar altijd aan uithoeken, waar de doorgang gestuit en 't weërkeeren een noodzakelijkheid is.

Het uiterste einde der stad ten oosten, Funen zelfs voorbij, waar ook »de uiterste Wagt der stads-soldaten» was, heette al in de 17^e eeuw in officiële stukken: Keerweër. En 't uiteinde van Kattenburg droeg ook dien naam, waarom dan ook de boom bij de Kattenburger-jagthaven de Keerweërsboom heette.

Waar de Lijnbaansgracht op 't Roeterseiland blindloopt is nog een Keerweêr. 't Was steeds een achterbuurt, waar in 't begin dezer eeuw slechts een paar bouwvallige pakhuizen en eenige vervelooze lage huisjes stonden, in welke laatsten waschvrouwen woonden, die den met gras begroeiden wallekant voor bleekveld gebruikten en op touwen tusschen de boomen het waschgoed te droogen hingen. En toch heeft dit onaanzienlijke buurtje in den Franschen tijd den maire Van Bienen nog al veel verdriet veroorzaakt en menigen slapeloozen nacht gekost ¹⁾. Spookte 't er dan? Neen, erger nog. Gezegde bouwvallige pakhuizen had Van Bienenens voorganger in 't stadsbewind goed genoeg geacht tot een hospitaal voor de soldaten van Napoleon, en dit nam de *Ordonnateur en chef* Lioste, toen hij 't zag, zeer kwalijk. Hij wilde de helden van 't keizerrijk op geen keerweêr, en 's keizers geblesseerde spitsbroeders in geen bouwvallig pakhuis zien. Hij eischte van Van Bienen gebouwen, die deze niet geven kon; hij dreigde met 's keizers gramschap, en maakte 't den maire zeer benaauwd, — totdat eindelijk de prins van Plaisance zelf raad schafte en een gebouw tot een hospitaal huurde, waardoor de maire van dat verdriet verlost werd en zijn nachtrust weêr genieten kon.

Amsterdam was, toen 't nog in zijn aarden wallen en steenen muur besloten lag, versterkt met 26 bolwerken, en dezen moesten elk een eigen naam hebben, »om bij tijden van alarm, het stellen van 't kanon, als anders, onderscheyden te kunnen worden.” Ofschoon die bolwerken sints lang uitgediend hebben, is het toch nog niet lang geleden, dat ze alle zesen-twintig hun naam en nommer op een bordje droegen. Behalve één — 't reeds genoemde en hierna nogmaals te noemen Blaauwhoofd — ontleenden al de overigen hunne namen aan de ligging.

Twee bolwerken waren genoemd naar kloosters, die in de nabijheid gelegen hadden, namelijk: Kartuizers en Reguliers. Twee andere heetten Ooster- en Westerblokhuis, omdat zij omtrent op dezelfde plaats lagen, waar de twee blokhuisen gestaan hadden, van welke ik reeds gesproken heb ²⁾. En weêr twee andere waren, om hunne ligging aan de steenen beeren, Ooster- en Westerbeer genoemd. Het bolwerk de Bogt lag juist, waar de wal zich achter het Realeneiland omhoog; terwijl het uiterste bolwerk ten oosten Zeeburg was genoemd naar 't fort van dien naam, dat in 1649 op een hoek van den Zeedijk was opgeworpen, doch slechts twintig jaren gestaan heeft, en toen door een herberg vervangen is, die het er nu al tweehonderd jaren uitgehouden heeft.

Drie bolwerken zijn genoemd naar wateren, waar zij tegenover lagen: Weteringspunt, Schinkel en Slootermeer. De grootste helft echter is ge-

1) Volgens zijne eigen woorden in 't reeds genoemd Verslag.

2) Zie bl. 69.

noemd naar steden en dorpen in den omtrek, en wel deze veertien: Jaap-Hannes, Outewaal, Muiden, Diemen, Weesp, Ouderkerk, Amstelveen, Slooten, Osdorp, Nieuwerkerk, Rijk, Rijkeroord, Haarlem en Slooterdijk.

Daar zijn namen bij, die tegenwoordig bij velen niet meer bekend zijn. Nieuwerkerk en Rijk zijn in der tijd verdronken in 't Haarlemmermeer. Jaap-Hannes is een buurt aan den Diemerdijk geweest, waar het Gemeenelandshuis staat; en Outewaal was een dorp, dat met de vierde vergrooting van Amsterdam verdwenen is. De streek van Wittenburg tot bij de Muiderpoort en langs de Middellaan der Plantage tot aan de Prinsengracht is de plek, waar 't gelegen heeft.¹⁾

Outewaal was een zeer oud dorp. 't Lag tusschen Amsterdam en 't Diemermeer, op en aan den Sint-Antonisdijk, en er liep een weg van 't Y tot aan 't Diemermeer, die dwars over den dijk ging, en »de wech naer Houtewael» genoemd werd. 't Bestond uit een aantal verspreide boerderijen aan den dijk en langs den Outewalerweg, een molen aan den kruisweg, een herberg, waar 't Zwaantje uithing, op den dijk, en een kerkje, dat aan St. Anna gewijd was. De Amsterdammers van den ouden tijd gingen er dikwijls hun vermaak zoeken. Visschers en jagers vonden er voor hunne liefhebberij nog al gelegenheid, en wie den pot verteren gingen, reden er heen in een met groen vercierden wagen. Zoolang Amsterdam binnen zijn eersten muur besloten was, lag Outewaal een halfuur wandelens buiten de poort; maar met de tweede vergrooting kwam 't al digter bij, en met de vierde geheel binnen. In 1658 werden de erven van Outewaal door de stad overgenomen, en toen hield het op te bestaan. De Outewalerweg is nog een gedeelte van den ouden »wech naer Houtewael», en de Outewalerpolder en het Outerwalerpad bewaren mede nog den naam van 't oude dorp.

II.

Straten, die eene andere straat dwars doorsnijden, of wel er een hoek meê maken, en denzelfden naam dragen als de hoofdstraat, worden »dwarsstraten» genoemd. Zoo zijn er een aantal buurten in Amsterdam, die onder één enkelen naam uit verscheidene straten bestaan. Loopt er nu weêr een straat, die almede onder denzelfden naam begrepen is, evenwijdig met de hoofdstraat en kruislings door de dwarsstraten, dan is dit een »kruisstraat.» Hiervan levert Amsterdam tegenwoordig slechts één voorbeeld: de Leidsche-kruisstraat.

1) »Een weynig van Houtewaal aan het Ye is de plaats, daar men 't grof en kleyn geschut proeft.» DOMSELAER, III B. bl. 185. — En die werf lag »daar nu Kattenburgh is.» Idem bl. 271

Eenige straten en stegen zijn benaamd als toegangsstraten. De Kolksteeg is de steeg, waardoor men naar de Kolk gaat; de Uilenburgersteeg, Markensteeg en Vlooiënburgersteeg zijn de toegangen tot die eilanden, en de Rapenburgerstraat is de straat, die op Rapenburg aanloopt. Zoo beteekent Damstraat een straat, die naar den Dam leidt, en Spuistraat een straat, die men slechts ten einde toe heeft door te kuieren om ten leste 't Spui te zien. Jammer maar, dat de aanblik van dat Spui de lange wandeling door die toegangsstraat zoo schraal beloont!

Andere straten waren door hare namen tot wegwijzers bestemd voor de reizigers naar naburige steden. Zulk een straat was eigenlijk 't binnen de poort liggende begin van den weg naar de stad, wier naam zij draagt. Wij tellen er vijf van deze soort: de Haarlemmerstraat of -dijk, de Leidschestraat, de Utrechtschestraat, de Weesperstraat en de Muiderstraat. Deze laatste was 't echter nimmer vergund de poort te bereiken; de Plantage kwam tusschenbeiden. Bovendien hebben twee dezer straten hare namen ook aan grachten, die haar ter zijde liggen, medegedeeld. Bij de vijf genoemden binnen voeg ik er nog drie buiten de poorten: de Weesperzijde, de Utrechtschezijde en de Overtoomscheweg. Hoe oud de eerste dezer namen is, weet ik niet, maar de naam Utrechtschezijde of Utrechtschekant, als men vroeger zei, is veel ouder dan de Utrechtschestraat, want die naam was al in de 15^e eeuw in gebruik ¹⁾. De Overtoomscheweg plagt weleer de Heiligeweg te heeten.

Een vijfde soort van namen onder deze afdeeling behoorende is die, welke een uitkijk aanduiden. Ter wederzijde van de brug over de Prinseneilandsgracht loopt een straat. Toen aan elk dezer een naam gegeven moest worden, — nu ongeveer derdehalve eeuw geleden, — keek men door de eene straat juist op het torentje van Slooterdijk en door de andere op de galg, die in de Volewijk stond. Daarom noemde men de eerste straat de Slooterdijkstraat, de tweede de Galgestraat. En het Nieuwendammergrachtje, achter aan Kattenburg, kreeg dien naam, omdat men er, toen 't nog aan 't Y lag, den uitkijk op Nieuwendam had.

III.

Onder de namen, van de gedaante ontleend, vinden wij vooreerst een aantal sprekende: Kattegat, Ganzepad, Trechter, Driehoekstraat, Kromelleboogsteeg, Blindehoek, Waaiat, Dorp Zevenhuizen, Zaksteeg, Hol, Hel, Spelonk, Rottigesteeg, Park, Plantage en eenige Lanen; bij sommigen voeg ik een opmerking, en begin met de laatsten. Wanneer een gedeelte van een straat, niet tusschen huizen maar tusschen

¹⁾ In een brief van 1 Sept. 1499 leest men: „van den Amsteldijc of op de Uyterssekant.” *Handv. van Amst.* bl. 318.

boomen doorgaat, wordt de naam »straat" verwisseld tegen »laan." Zoo wordt de Kerkstraat, waar zij de Plantage intreedt, Kerklaan, en waar zij er aan de andere zijde uittreedt, weër Kerkstraat. Evenzoo hebben wij een Lepellaan tegenover de Lepelstraat; en toen de Utrechtsche-poort en de Ossenmarkt nog bestonden, heette ook 't laatste gedeelte der Utrechtschestraat, dat tusschen het geboomte der Ossenmarkt doorging, de Utrechtschelaan. En alle straten in de Plantage zijn dan ook teregt lanen genoemd. Maar nu verandert de toestand; de boomen zijn gevallen en huizen zijn verrezen; de lanen worden straten; kunnen zij dan nog lanen heeten? Ja wel, deze namen zijn nu ook eenmaal historisch, zoowel als die der Oudeschans en anderen, die ook niet meer zijn wat ze heeten.

Het Amsterdamsche Kattegat doet zeker menigeen denken aan de gelijknamige zee tusschen Denemarken en Zweden; en daar al zes eeuwen lang de Amsterdamsche schepen die zee bevaren hebben, zou men ook alligt aan eenen gelijken naamsoorsprong kunnen denken. Maar men zou zich vergissen. Ons Kattegat was, eer de dempers er kwamen, een eng grachtje aan den Nieuwezijds-achterburgwal: — daar voeren geen katschepen in, en daar lag ook geen kat, kade of borstweer. Er waren in de 16^e eeuw twee wegen om uit de burgwallen in 't Cingel te varen, de eene was het Boerenverdriet, de andere het Kattegat. En dit laatste had zijn' naam aan zijne engte te danken. Elken naauwen doorgang noemde men hier overdragtelijk een kattegat, — een gat, zoo eng, dat er naauwelijks een kat door kon.

En een pad, zoo smal, dat men er als de ganzen achter elkaâr moet loopen, heet het Ganzepad. Het ligt aan de Baangracht bij 't Roodedorp. Op hedendaagsche plattegronden is er Gangpad van gemaakt.

De Trechter is de straat »tusschen 't Paleis en de huizen", of de Gasthuisstraat. De oorsprong van dien naam kan voor niemand een raadsel zijn. Wie er slechts eenmaal doorgewandeld is, heeft ook den trechtervorm opgemerkt. En indien ge er eens op eenen winderigen Novembertag wilt doorwandelen, dan zal 't u tevens volkomen duidelijk worden, waarom die straat ook den naam van Windhoek droeg.

Verscheidene straatjes, of toegangen tot den waterkant, heeten Waai-gat. Men kent ze in de Warmoesstraat, in de Zwanenburgerstraat, in de Rapenburgerstraat en op de eilanden, en weet zeker ook wel, dat onze zeelieden denzelfden naam hier en daar aan een zeestraat gaven. Poëtische vinding was 't niet, maar de koele werkelijkheid die daar en hier deze straten zoo deed doopen.

De Hel is zeker wel een sprekende naam. Men gaf die van ouds aan donkere hoeken en steegjes ¹⁾, even als die van Zaksteeg aan blind-

1) Een steegje op 't Cingel tusschen de Gasthuismolensteeg en de Schoorsteenvegerssteeg heette in de 17^e eeuw de Hel.

loopende steegjes, en Zaksloot aan blindlopende slootjes. — Of meent gij welligt, dat Hel hier niet sprekend maar onjuist is? — Ik heb inderdaad eens de aanmerking gelezen, dat de hel bij geen *donkeren* hoek vergeleken moet worden, omdat het in een plaats, waar altijd vlammen branden, zeker *licht* genoeg is. Neen, hij vergist zich, die meent, dat de helsche vlammen de eigenschap bezitten van licht te verspreiden.

Wij hebben hier niet te vragen, wat de hedendaagsche natuurkundigen leeren aangaande vuur en licht, omdat wij de lessen der moderne wetenschap niet kunnen toepassen op middeleeuwsche traditiën. Men moet de laatste nemen zoo als zij geschapen zijn. De hel is een voorwerp der verbeelding; daar heeft geen wetenschap meê te maken, en 't is alleen de vraag, hoe de verbeelding de hel gemaakt heeft. En nu bestaat de verschrikking van dien zwarten poel in deze drie plagen: helsche gloed, helsche duisternis en helsche stank. De hel is een vuurgloed zonder licht, eeuwige vlam met eeuwige duisternis. Er mag geen licht zijn, want licht is het beeld der vreugd; daarom is 't licht in den hemel, maar ontzegd aan de hel. 't Geloof aan de donkerheid der hel leeft dan ook in onze spreekwijzen. Vondel spreekt van »de schaduw der vleugelen van den helduisterten nacht,"¹⁾ en waar maan schijnt noch lantaren brandt, zeggen wij: »'t is helsch donker op den weg."

Dat er weleer ook dorpen in Amsterdam lagen, hebben wij reeds gezien: ik sprak vroeger van een boerendorp en van een varkensdorp, en van 't Roodedorp spreek ik later; maar men kende hier ook een dorp Zevenhuizen. 't Bestond uit zeven huizen op het bolwerk tegenover de Brouwersgracht; vier aan de eene, drie aan de andere zijde van den molen. Zij staan er nog, maar 't eene blok is half gemoderniseerd.

In de tweede plaats vinden wij ook gekleurde namen; blaauw en groen: Blaauwbrug en Blaauwhoofd, Groeneburgwal, Groenegang en Groene- of Badlaan. In vroeger tijd had men ook rood.

De Blaauwbrug draagt dien naam nog naar de eerste harer voorzaten, die vóór omtrent 280 jaren, als de uiterste brug over den Amstel, tussen twee bolwerken, gelegd werd, en blaauw geverfd was, terwijl vroeger rood de kleur was van de brug, die in »der vesten gordel" over den inloop der landrivier lag. In de 16^e eeuw schijnt rood de kleur voor fortificatiën geweest te zijn²⁾; behalve de Roodebrug had men toen hier ook het Roode-blokhuis in 't Y. Denkelijk was deze kleur ontleend van 't rood Bourgondisch kruis. Maar na de omwenteling schijnt het Nassausche blaauw daarvoor aangenomen te zijn, en welligt ontsproot daaruit het koppelversken:

1) VAN LENNEPS uitgave, V D. bl. 169.

2) Vergel. hiervoor bl. 85.

Op order van de Heeren Staten
Zal men alles blaauw-blaauw laten.

Het Blaauwhoofd werd zoo genoemd »omdat het met blaauwen arduinstein opgezet» was. Echter waren deze blaauwe namen slechts bijnamen; brug en bolwerk hadden beiden een deftiger naam, en wel, wat opmerkelijk is, beiden van leeuwen. De brug heette de Leeuwenbrug, naar vier leeuwen met stads-wapenschilden op de leuning; het bolwerk heette Leeuwenburg naar twee leeuwen, die er, bij het stads-wapenschild, op uitgehouwen waren. Maar deze deftige namen raakten achter de bank en de bijnamen hielden de overhand.

Waarvan heeft de Groeneburgwal zijnen naam? Van de groenververijen? — Neen, want die waren hier ter stede niet; wel blaauw- en zwart- en ook karmozijn- en scharlakenververijen. En bovendien was de Groeneburgwal geen verversgracht. Wagenaar schreef wel: »Verwersgracht of Groene-burgwal»¹⁾, maar niet juist; de eerste is de oostzijde, de laatste de westzijde, en hier werden de ververijen geweerd en verboden²⁾. Op de oostzijde zag men langs de geheele gracht niets dan de steigers en staken en putgalgen der blaauwververs, — op de westzijde daarentegen groene boomen, waarom deze zijde dan ook, in tegenstelling van den blaauwen overkant, de Groeneburgwal genoemd werd, en de Groene-gang zal zijn naam wel van den burgwal overgenomen hebben. Doch waartoe een laan groen te noemen? daar dit toch niets bijzonders, maar een algemeene eigenschap der lanen is.

Ten derde behooren in dit hoofdstuk alle namen, die een der volgende bijvoegelijke naamwoorden voorop hebben: groot of klein, lang of kort, wijd of eng, breed of smal, regt of krom, oud of nieuw. Voorbeelden op te tellen is onnoodig; ik zal slechts twee opmerkingen maken.

1°. Vele straten hebben dit bijvoegelijk naamwoord vóór den eigentlichen naam, zooals: Lange-Leidschedwardsstraat; maar bij eenigen is het bijvoegelijk naamwoord de naam zelf, b. v. Langestraat, Breëstraat, Smallepad.

2°. Alle genoemde adjectieven zeggen doorgaans de waarheid, behalve één en dit is 't laatste. Straten, die nog met den naam *nieuw* pronken, zijn vaak al zoo oud, en zien er zoo versleten uit, dat het natuurlijk waarheidsgevoel tegen de benaming opkomt. Zoo, bij voorbeeld, wordt het Nieuwegrachtje, op de noordpunt van Marken, nu doorgaans het Watergrachtje genoemd, omdat men er niets nieuws meer, maar wel veel water ziet.

Somtijds ook kunnen oud en nieuw wonderlijk in de war raken. In

1) *Amst.* I D. bl. 58.

2) *Vervolg der Handr.* bl. 52.

de 16e eeuw lagen tusschen den Nieuwezijds-voorburchwal en den Nieuwendijk, zuidwaarts van de Dirk-van-Hasseltssteeg, het Sint-Geertruids klooster en het Lieve-Vrouwengasthuis naast elkander. Na de omwenteling van 1578 werden deze gestichten opgeheven, en de plaats, waar zij stonden, met pak- en woonhuizen betimmerd. Doch dwars door dit terrein werd eene straat gerooid, die splinternieuw zijnde, de Nieuwstraat moest heeten, en nog zoo heet. Maar daarom werd toen eene andere, die tot dien tijd Nieuwstraat was geweest, voortaan de Oude-nieuwstraat; en tot heden toe blijft deze op haar naambordje ons het bewijs leveren, dat men wel *oud* en *nieuw* tegelijk wezen kan.

Eindelijk vijf namen van bruggen, die met bijvoegelijke naamwoorden gedoopt zijn: Hoogesluis, Donkeresluis, Magerebrug, Luijeburg, Vliegendebrug.

Wat de drie eersten betreft, — de eene is hoog en de andere donker, maar de derde verdient immers den naam van mager niet. Dit is alweêr een overgeërfd naam van ouder tot ouder. De eerste brug, die hier gelegd is, was slechts een smalle loopbrug en werd dus terecht »de magere» genoemd, ofschoon zij eigenlijk de Kerkbrug moest heeten naar de straat, waar zij voor lag. En hoe ging het nu met hare opvolgers? Ofschoon zij telkens breeder werden, bleven zij echter eeuw uit eeuw in den bijnaam van haar voorzaat dragen. 't Gaat met de bruggen als met de menschen: menigeen heet nu de Lange of de Korte, — ofschoon hij juist het tegenovergestelde is, — alleen omdat zijn overgrootvaders grootvader eens dien toenaam met alle regt verwierf en als familienaam aan zijn kroost naliet.

Weleer lag vóór de Vierwindenstraat een dubbele-wipbrug, die 't Reaeleneiland met het Prinseneiland verbond, en de Vliegendebrug heette. Zeker had zij dien naam te danken aan een bijzondere eigenaardigheid, die vermoedelijk hierin bestond, dat de wip wat snel in de hoogte ging; gelijk de brug over den ingang der Overtoomschevaart, wegens de tegenovergestelde eigenaardigheid, in vroeger dagen den naam van Luijeburg gekregen en steeds behouden heeft.

ELFDE HOOFDSTUK.

NAMEN, DIE ONTLEEND ZIJN VAN DE VOORMALIGE GESTELDHEID.

Vonden wij een groot aantal straten, die genoemd zijn naar hun eigen gedaante of gelegenheid, er zijn er ook velen, die den naam dragen naar een vroegeren toestand, waarin zij verkeerd hebben, of naar de voormalige gesteldheid der plek, waar zij gelegen zijn.

Om met het ernstigste te beginnen, spreken wij eerst van de Gravenstraat en de Ellendigesteeg.

De Gravenstraat, of, als men vroeger gemeenlijk sprak en schreef, 't Gravenstraatje, beteekent »'t straatje der graven'', en de Ellendigesteeg »de steeg langs 't Ellendigekerkhof.'' De eene zoowel als de andere was oorspronkelijk een voetpad, later een smal straatje, langs het kerkhof.

Er lag namelijk van ouds een kerkhof rondom de Nieuwe Kerk, dat met een muurtje van de straat was afgescheiden. Daarom zei men te dien tijde, als men de kerk omwandelde: »'t kerkhofjen om.''

Lest ging ien barbier in de maneschijn wangderen mit zijn wijf,
't Kerkhofjen om, tot dat ze 't an 't groot school schier brochten.

Een afgezonderd deel van dat kerkhof was ongewijde aarde, en heette het »Ellendige kerkhof;'' daar werden misdadigers, zelfmoordenaars en anderen, die een *ellendig uiteinde* hadden gehad, begraven.

Zoo bleef 't ook na de Reformatie, en men kon iemand geen grievender smaad aandoen, dan hem een familiegraf op 't Ellendigekerkhof toe te zeggen. Het lag aan de oostzijde van het zuiderkruispand en besloeg het grootste deel van den trechtervormigen ingang der steeg, die er den naam naar kreeg. Wanneer men toen van de zijde van den Dam de Nieuwe Kerk wilde binnentreden, ging men tusschen twee kerkhofmuurtjes door. Ter linkerhand had men dan het groote kerkhof, dat een

poort had aan den Dam en een tweede aan de andere zijde, waar nu de Donkeresluis is. Ter regterhand had men 't Ellendigekerkhof. Dit had eene driehoekige gedaante, en was mede met een muurtje omgeven; het had een ingang met een houten hek, tegenover het hoekhuis der Ellendigesteeg.

Wilt gij over dat Ellendigekerkhof een paar zeventiende-eeuwers naslaan, die 't nog gekend en gezien hebben? Sla dan Hoofts *Ware-nar* op, het derde bedrijf, het laatste tooneel. Ware-nar wilde zijn »pot mit gout» gaan verstoppen »in 't knielsvat.» Maar hij bedacht zich: — daar kwamen 's nachts wel eens »barbieren onder de dootshoofden te wroeten,» en dus zou zijn pot er niet veilig zijn. Hij liep dus eenige voetstappen verder naar 't Ellendigekerkhof.

Ik gae ze liever begraeven op 't Ellendige kerkhof,
Daer wort niemant begraeven as verwezen lien,
En daer zel tusschen dit en morgen gien Justicy geschien.

Of wil men een tooneel van ernstiger aard, men sla Hoofts *Nederlandsche Historiën* op, het vijfde boek, bladzijde 194, en leze daar, hoe in 1568, Egbert Mainartszoon (een aanzienlijk burger, wiens zoon in latere jaren burgemeester is geweest) van »Luiterye» beticht en ter dood verwezen, doch in de gevangenis overleden zijnde, door eenige cellebroërs 's nachts begraven werd »op 't Ellendighe kerkhof, alzoo genoemd, omdat het ongewijdt was, en afgezondert tot begraffenis der omgebraghten van beuls handt, en der geenen, die storven zonder 't misbroodt te nuttighen.»

Isaac Commelin stelde omstreeks 1650 eene »Beschrijvinge van alle de Stadts, zoo oude als nieuwe gebouwen» op, welke door Domselaer is uitgegeven. Aan 't slot zijner beschrijving van de Nieuwe Kerk lezen wij: »Van outs zijn alhier twee kerkhooven geweest; het kleinste ten oosten de zuyderdeur aan den Dam, de naam van 't *Ellendig Kerkhoff* dragende, vermits zijn ongewijde aarde, daar niet als misdadigers, door beuls-handen afgerecht, of die hâar zelve het leven verkort hadden, ook ketters (zoo men die doe noemden) begraven wierden.»

De laatste melding, die er van 't Ellendigekerkhof in de stads-justitieboeken gevonden wordt, is van den 4n September 1647 ¹⁾.

't Ellendige kerkhof heeft dus bestaan tot aan 't midden der 17e eeuw; en de steeg, die langs dat kerkhof liep, werd de Ellendigesteeg genoemd, juist naar denzelfden regel, volgens welchen de steeg, die langs de Heilige Stede liep, de Heiligesteeg werd genoemd.

1) J. KONING, *Lijfstr. Regtsoef. te Amst.* bl. 96.

Van de oude bemuring der stad zijn ons ook eenige namen overgebleven. Die van voormalige poorten en torens ontleend zijn, hebben hunne plaats reeds in het derde hoofdstuk gevonden; hier plaats ik die hun eigen vroegeren toestand herinneren, namelijk: 't Cingel, het Kamperhoofd en de Oudeschans.

't Cingel heeft dien naam behouden sedert de 16^e eeuw, toen 't werkelijk *was* wat het nu slechts *heet*. Deze gracht heeft steeds behagen gevonden in de oude eenvoudigheid. Wel heeft men, toen er vroeger weidsche titels werden rondgedeeld, haar dien van Koningsgracht trachten op te dringen; doch zij heeft dien in alle nederigheid standvastig van de hand gewezen; zij wilde blijven, wat zij immer geweest was: 't Amsterdamsche Cingel.

Het Kamperhoofd, vroeger »'t Hooft'', was in de 16^e eeuw »een rond steene bolwerk, om de waterkant met geschut te bestrijken.''

In 1516 schreven de burgemeesters van Amsterdam in een rekwest aan hun' graaf, koning Karel, dat zij »tot nootlijcke conservacie der stadt doen jegewoirdelijk maken eene groote begravinge van derselver ter zijdenweert van den limiten van Gelre, daer zij diversche tornen ende blockhuysen in slaen sullen, dwelk hem [niet den koning maar de stad] groote somme van penningen kosten sal.' — 't Moest dus wat belangrijks wezen, dat er gemaakt werd, en 't was ook zoo. De stad leed geweldig veel overlast van de Gelderschen, en daarom werd, mede ter beveiliging der Lastage, eene breede gracht gegraven, en van de uitgedolven aarde werd toen eene nieuwe schans opgeworpen, die wij thans -- de Oudeschans noemen.

In hetzelfde rekwest schreven burgemeesteren ook, dat Amsterdam »gefondeert is ende getymmert up dijcken ende mitsdien altijd subgeect is diversche *inbreecksemen* van dijcken ende *bevloeyingen van der zee*, soe moet zij ter cause van dien dagelijcx soe aen vele ende lastige sluysen, bruggen, *verhoogingen van de straten*, oprijcinge van huysen ende diergelijcken groote sommen van penningen debourseren ende betalen.''

Van die »inbreecksemen'' en »bevloeyingen'' en »verhoogingen van de straten'' zijn ons almede verscheidene namen nog sprekende getuigen. Van de laatsten spreek ik eerst, en wel van de Zandstraat. Want hoe-wel Wagenaar »Santstraat'' verkiest te schrijven en meent, dat die naam zou zijn gegeven naar den Sant, wiens naam men eerst voor de Zuiderkerk bestemd had, Sint Jan namelijk, terwijl hij niet had kunnen vinden, dat daar van ouds meer zands zou geweest zijn dan elders in de stad, — zoo vergist hij zich daarin een weinig, want de naam dier straat is, van den beginne af, altijd »Zantstraet'' en Zandtstraet'' gespeld, en elders in zijn werk schrijft hij ook zelf »Zandstraat.''

Dat zand is zoo onverklaarbaar niet als Wagenaar scheen te meenen. Men ziet in een gevel in deze straat (aan de zuidzijde nabij de Sint-Antonisbreëstraat) nog heden een' ouden steen, waarop *een Stal* is afgebeeld op een ledigen *zandgrond* met het opschrift: »de Stal in 't nu land." — Nu gaat het wel niet algemeen door, dat zoodanige steenen een gebouw voorstellen, dat vroeger op dezelfde plaats gestaan heeft; 't is zelfs zeldzaam, maar komt toch enkele malen voor, en het schijnt hier zulk een geval te zijn: de bijzondere aard der afbeelding pleit daarvoor. Waarschijnlijk ziet men hier de afbeelding van den stal, die daar stond, vóórdat het tegenwoordige huis er gezet werd, en de naam »nu land" wijst bovendien duidelijk genoeg aan, wanneer de toestand hier was, als de steen voorstelt, — ten tijde namelijk van de tweede vergroting, toen de Zandstraat nieuw werd aangelegd. Want »nu land," of nieuw land, noemde men hier van ouds een nieuw aangehoogden grond, zoo als blijken kan aan het Nieuwe-waalseiland, dat nog in de 18^e eeuw »gemeenlijk 't Nieuland genaamt" werd. Wij zien dus in dezen steen de afbeelding van den grond, waarop de Zandstraat is aangelegd: een grond, aangehoogd met *zand*. En de noodzakelijkheid van dat aanhoogen laat zich zeer wel begrijpen, daar hier de grond laag en moerassig was, en er in de 16^e eeuw slechts eenige »speeltuynen" geweest waren.

Van ditzelfde aanhoogen heeft ook de nabijgelegen Hoogstraat haren naam. Deze heette vroeger de Busstraat of de Bushuisstraat, omdat er 't stads-bushuis stond; maar na 't aanhoogen kwam allengs de naam »Hoogh-straete" in gebruik, en behield het veld toen het bushuis werd weggeruimd. Vóór een halve eeuw viel de hooge ligging dezer straat nog duidelijker dan thans in 't oog.

Van die »verhoogingen van de straten", en wel zonder »oprijzing van huysen", vindt men een zeer duidelijk voorbeeld op de Heerengracht bij de Heisteeg. De huisjes van het Hamershofje zijn daar gesticht vroeg in de 17^e eeuw, toen er nog de stadswal lag. Naderhand is de straat voor het hofje zóó aangehoogd, dat het nu eer kelders dan huisjes gelijken.

En ons nu tot de »inbreecksemen" en »bevloeiingen" keerende, hebben wij eerst te spreken van de oude zeeweringen en waterkeeringen, daarna van wateren en moerassen. Behalve Dam, Nieuwendijk en andere, die reeds vroeger besproken zijn, komt hier de Zeedijk in aanmerking, — een naam, die thans menigeen vrij zonderling moet voorkomen, daar men hier, ja, nog wel zeevolk en zeemanskroegen, maar geen zeewater ziet. Toch was die naam vroeger volkomen gepast, — werkelijk was deze straat eens de Amstellandsche zeedijk, die zich verder uitstreckte langs de tegenwoordige Sint-Antonisbreëstraat. In de oudste brieven heet deze dijk buiten de stad doorgaans »die Seeburch."

Daar de Zeedijk weleer tegen den open zeeboezem lag, kan 't ook niemand verwonderen hier een Stormsteeg te vinden. Evenwel is het niet precies te zeggen, naar welken storm die steeg is genoemd, — maar ik vermoed, naar eenen uit 't begin der 16^e eeuw, want in 't midden dier eeuw was de naam in gebruik en in de 15^e eeuw heb ik dien niet gevonden. Mogelijk wel is het de verschrikkelijke storm van 1509 geweest, waarbij Amsterdam groote schade leed ¹⁾. Volgens de aantekeningen van Opsy ving die storm aan in St. Cosmus-en-Damianus-nacht, en woedde drie dagen lang uit het noordwesten.

De Kadijk draagt dien naam ook omdat hij vroeger werkelijk een kadijk of »katdijk» geweest is, opgeworpen rondom het buitendijksche land. Later, bij de vierde vergrooting verhoogd en verbreed, werd hem de naam van Nieuwe-zeedijk toegewezen, maar de oudere naam van Kadijk heeft zich niet laten verdringen. Toen hier twee straten werden aangelegd, ontstond de onderscheiding van Hoogte en Laagte van den Kadijk, die echter ophield, toen aan de laatste (bij 't aanleggen van 't Entrepôt-dok) de naam van Nieuwe-rapenburgerstraat gegeven werd.

Twee straatjes, een op Wittenburg en een op Oostenburg, zijn het Dijkje genoemd; — overblijfselen van het kadijkje, dat vroeger achterom deze eilanden liep.

De doorvaart tusschen het Spui en 't Cingel, bij de Luthersche Kerk, draagt den naam van Boerenverdriet. Dit verdriet is echter niet van onzen tijd; de boeren hebben nu geen reden van klagen meer; 't is een verdriet van de 16^e eeuw. Toen was hier een schutsluis, die 't stadswater op eene bekware hoogte moest houden, en tegelijk den buitenlieden eene doorvaart verleenen. Die twee diensten lieten zich niet altijd gereedelijk vereenigen en de boeren hadden dikwijls het verdriet, bij menigte voor de sluis te moeten blijven liggen, eer er gescht kon worden. In een keur van 1565 heet zij eenvoudig: »het Boerenverdriet;» maar in een andere van 1581: »de sluyse van den Boeren verdriete.» Later heeft men ook aan andere sluizen denzelfden naam gegeven; ja, men gebruikt het woord nu zelfs als een gemeen naamwoord en spreekt in 't meervoud van »boerenverdrieten.» ²⁾

Velen zullen wellicht zich de Raampoort nog herinneren, — dien gemetselden koker onder den wal met den Bullebakssluis er naast. »De Bloemgracht», zoo schreef Tobias van Domselaer, »loopt onder de wal,

1) *Informacie van 1514*, bl. 185: „Ende de schade van den inbrexem, die nu God betert es, ende insgelijcx, die geschiede over vijf jaeren, en es niet lichtelicken te estimeeren.”

2) Zie b. v. *Gemeentebld*, 1^e Afd. Bijl. bl. 199 en 208.

door een steene verwulft, na buyten, dat des nachts met twee deuren afgesloten wordt. Dit noemt men de Bulbaks-sluis, en daardoor vaart men na de Laken-ramen en Blekerijen.”

Wie was sinjeur de Bullebak? — Een wezen uit de middeleeuwsche mythologie, wiens schrik in de 17^e, ja in de 18^e eeuw nog onder 't volk was. 't Was een ijselijk waterspook, dat in diepe kolken woonde, en altijd op de loer lag, om den onvoorzigtige, die zich te dicht op 't kantje waagde, bij de beenen te pakken en in de diepte te sleepen. Dit sluisgewelf werd ook voor een schuilhoek van den Bullebak gehouden: bij donkeren avond kon men hem hooren brullen en 't water hooren ruischen van zijn gewoel; ja, er waren lieden, die zijn kop met vurige oogen over de sluisdeur hadden zien uitkijken. Natuurlijk echter is bij 't sloopen van wal en verwulft de Bullebak verhuisd, schoon niemand weet waarheen.

Wij konden nog bij een aantal voormalige waterkeeringen stilstaan: bij de Grimnessersluis, bij de Osjesluis, bij de Heiligewegssluis, bij de Brouwerssluis, enz. maar ik zal 't bij deze opnoeming laten en alleen nog herinneren, wat al vroeger is gezegd, dat niet alles, wat in Amsterdam sluis genoemd wordt, werkelijk sluis geweest is. En van die zoogenaamde sluizen wil ik er één bespreken, namelijk de Steenvoetsluis. 't Is de steenen brug vóór de Uilenburgersteeg: middelpunt van een pittoreske buurt, — ja, nu al wat opgeknapt, maar vóór een dozijn jaren nog in 't volle bezit harer twee-eeuwenoude schilderachtigheid: kraampjes met gebakken visch en aardappelen, drekhoopen, kruiwagens met vijgen, modderkuilen, rijstetaart, vuilnisbakken, schreeuwende wijven en schurkende schooijers, walm en stank, alles dooreen. Steenvoetsluis ¹⁾ is een zonderlinge naam; immers als »sluis” beteekent: steenen brug, dan is de aanduiding van den steenen voet vrij overtoellig. De geschiedenis zal ophelderen, hoe die naam ontstaan is.

In 't begin der 17^e eeuw, toen deze brug nog maar een houten was, heette zij de Uilenburgsbrug. Zij was nog al hoog en steil, wat met meer Amsterdamsche bruggen 't geval was, omdat het belang der scheepvaart toen boven alles ging, en men zich om paarden en rijtuigen niet te bekommeren had. Maar deze brug moet buitengewoon hoog en steil, ja eigenlijk bultvormig geweest zijn, want zij gaf tot spotternij aanleiding. Als Breëro een mismaakt kereltje uitteekende, was 't:

Hij het twee regterbeenen en twee slinckerkuyten,
En hij het een moye platte buyck met een kamuysde rugh,
Die soo ront en ghebochelt is als Ulenburghsbrugh. ²⁾

¹⁾ In 't verslag van den Gemeenteraad, *Amst. Courant* 27 Febr. 1863, leest men o. a. „de wegneming van een vuilnisbak bij de Steenvoetsluis in de Joden-houttuinen.”

²⁾ *Stomme Ridder*, 2e Bedr. 4e Toon.

Eer men geheele steenen bruggen bouwde, zette men houten bruggen op steenen voeten; en daar nu de Uilenburgsbrug een der eersten of wel de eerste was, die naar deze, destijds nieuwe methode werd ingerigt, zoo kreeg zij teregt den naam van Steenvoetbrug. Maar toen zij later geheel van steen gemetseld werd, en dus den naam van »sluis" kreeg, werd »steenvoet" ook behouden, en zoo ontstond de dwaze naam, dien zij nog draagt.

Thans gaan wij tot de wateren en moerassen over, en beginnen met de Nieuwebraak, die wij ons eens door Melchior Fokkens laten beschrijven. »Deze hoek aan 't end der Brouwers-graft was noch een Poel, of stinkend Moeras, en had zoo lange jaren gelegen. In 't jaar 1648 wierden de Erven daar van Stads wegen verkoft, en is deze hoek al voort betimmerd in 't jaar 1650 en 1651. De Driehoekstraat al voort daaraan, in 't jaar 1654 en 1659 de Ieste Huizen. De Nieuwe Braak of Palm-graft is al betimmerd in de jaren 1647 en 1648."

Dat men in Holland aan kleine plassen soms den naam van Braak of Breck geeft, is bekend. Zoo vindt men er binnen den omtrek van Amsterdam ook twee, maar natuurlijk gemetamorfoseerd: de Oude- en de Nieuwebraak. De eerste werd denkelijk in 't midden der 15e eeuw gedempt en betimmerd; aan de laatste viel dit eerst in 't midden der 17e eeuw te beurt.

Digtbij de Oudebraak ligt ook de Nieuwezijds-kolk. Men kan nog heden aan 't beloop van den wal en de ligging der brug duidelijk zien, dat dit pleintje vroeger een inhammetje of haventje is geweest. Deze kolk had een spui met een sluisje in den Nieuwendijk, welk spui denkelijk in het Damrak uitkwam, maar in 1409 reeds gedempt was. En niet heel lang daarna zal ook de Kolk gedempt zijn; dat het althans vóór 1544 is geschied, bewijst de kaart van Kornelis Antonisz. De brug was toen echter nog niet verlegd; zij lag nog voor de Sint-Jakobsstraat, en heette »Sint-Jakobsbrugge." Maar in 't laatst der 16e eeuw is deze weggenomen, en voor de Kolk een dubbele-wipbrug gemaakt.

De Begijnensloot heeft elk, in den zomer van 1865, met welgevallen zien verdwijnen, omdat zij, in den toestand, waarin ze gekomen was — niet door eigen schuld, maar door die der begijntjes en buurvrouwen, die er al wat vuil was in plompten — allernaangenaamst was geworden door hare geuren en uitwasemingen. En ofschoon zij nu een naamloos slopje is, dat niemand aankijkt, zoo was zij toch als gracht een ware antiquiteit, en haar naam verdient althans op 't historieblad bewaard te blijven.

In 1342 was de Begijnensloot een gedeelte van de gracht, die de stad

omcingelde, — oud en eerwaardig genoeg dus; maar natuurlijk was zij toen ook veel breeder, dan wij haar gekend hebben, en vol zoet en frisch water. Wij willen hare geschiedenis eventjes kort nagaan.

In 1346 werd, op een plek gronds buiten deze stadsgacht, »dat begijnhuys” of »dat beginhof” gesticht; en om dit mede binnen de stad te trekken, is eenige jaren later de stadsgracht verlegd en met een bogt achter om 't Begijnhof heen getrokken (dat is: de tegenwoordige Voorburgwal van *Concordia* tot de *Eensgezindheid*).

't Begijnhof lag toen op een eiland, dat met een bruggetje (voor de Begijnensteeg) aan »die Byndewyck” (de Kalverstraatsche buurt) verbonden was; en de oude gracht, die er tusschen lag, werd toen de »baghinengrafte” genoemd. De twee andere bruggetjes over die gracht of sloot zijn eerst later, omstreeks of kort na 1400, gelegd; want het bruggetje voor de Rozeboomssteeg heet in een brief van 1417 »de nyer brugge die nu steket over der baghinengrafte;” en dat voor de Sint-Luciënsteeg zal wel gelegd zijn, toen, in een der eerste jaren van de 15^e eeuw, »de susteren van Sinte Luciën” haar klooster bouwden »achter den baghijnen,” dat is: op de andere helft van 't zooeven genoemde eiland. De uithoek van dat eiland, tusschen de Sint-Luciënsteeg en 't scheidingspunt der beide grachten, was uitnemend gelegen voor een schuitemakerswerf, en is daarvoor ook langen tijd gebruikt.

Reeds in 't begin der 15^e eeuw begon de Begijnengracht tot eene sloot vernaauwd te worden¹⁾; want de Begijnen hadden grond »wt den watere opghewervet,” zuidwaarts tot aan het bruggetje, en van daar westwaarts tot aan den Voorburgwal, en die grond werd haar afgestaan in 1417. 't Begijnhof heeft, bij toenemende bevolking, zich voortdurend uitgezet. Zoo verkregen ook de Begijnen in 1511 de straat, die vroeger aan de overzijde van den Sint-Luciënborgwal (de Boommakkt) liep, om die almede te mogen betimmeren; zoodat toen de huizen van 't Hof ook daar aan 't water kwamen te staan, en waardoor dan ook nu nog de Boommakkt geen »overzijde” heeft.

In de 16^e eeuw was de Begijnensloot nog geheel open. Op de westzijde lagen 't Begijnhof en 't Sint-Luciënklooster met de werf aan den uithoek. Op de oostzijde langs deze sloot hadden de burens der Kalverstraat achter hunne huizen nog ruime erven en tuinen. Maar in 't laatst der 16^e eeuw werd alles digter betimmerd, en de Begijnensloot bijna weggedrongen. De schuitemakerswerf verdween; want toen

Het schiprijck Amsterdam vol naauw-behuysde huysen

1) Maar zij heette toch nog altijd een *gracht*, als blijkt uit een schepenbrief van 3 Februarij 1434 aangaande „een huys ende erve, gelegen in die Byndwyk, ter halver straete tot aen de Bagjngraft.”

alle open ruimten betimmerde, om meer menschen en meer goederen te kunnen bergen, werd ook dit hoekje gronds met smalle, hoge huizen bezet. Het Burgerweeshuis, dat was overgebracht in 't oude Sint-Luciënklooster, overwelfde een gedeelte der Begijnensloot. 't Sint-Luciënbruggetje over den uitloop der Begijnensloot in den burgwal aan de Pijpenmarkt, bleef echter nog lang in wezen; op eene teekening van Jan de Beijer van 1775 ¹⁾ ziet men het nog.

Aan de Baangracht, tusschen de Tuinstraat en de Anjeliersstraat, vindt men de Slootstraat; ook deze was vroeger een vaarwater. Hier lag, als wij reeds vroeger zagen, tot 1660 de stads-timmertuin, waarvan het eene deel »de Houttuin» genoemd, met eene gracht doorsneden was »om 't hout bequamer daarin te voeren.» Toen de stads-timmertuin verplaatst en de grond bebouwd werd, veranderde de houtsloot in eene straat, en werd dus zeer juist de Slootstraat genoemd.

Ook het Kleërenslootje, op Krom-Boomssloot, is eene gedempte sloot. Dit verklaart echter alleen het tweede lid van den naam; maar ook het voorste lid »kleëren» wordt duidelijk, als men weet, dat in dezen omtrek veel »kleër-verkoopers en lapduivels» woonden, die hier hun winkels en op de Nieuwmarkt hun uitstalling hadden, en wel aan de oostelijke zijde der markt, waar zij in grooten getale met hunne kraampjes legerden. Die naam »lapduivels» klinkt ons zeker al zeer plomp in 't oor, maar hij was destijds volmaakt in harmonie met den naam »lap-hel», die — let wel, wij spreken van vroeger tijd — op elken kleërmakerswinkel aanwezig was, ter berging van »het bezuinigde.»

Maar wij wenden ons van de lappekramen en de gedempte slootjes af (want er zouden nog wel meer op te noemen zijn), en begeven ons nu liever tot het buitenleven; wij willen van tuinen en bloemen spreken.

Meest al de verschillende gedeelten der stad, die bij opvolgende vergrootingen daar binnen zijn gekomen, waren in hunnen vorigen toestand tuinen en paden. De bewijzen daarvan zijn meermalen bij het graven gevonden, vooral in het nieuwste gedeelte der stad. Zoo werd, vóór ruim twintig jaren, bij het vernieuwen van een huis op de Prinsengracht bij den Amstel, vier ellen onder den grond, een geheel houten bruggetje gevonden ²⁾, en omstreeks denzelfden tijd, bij het graven onder de Varken-

1) Deze teekening berust in het kabinet van den heer Louis Splitgerber. 't Is een gezigt langs de Pijpenmarkt, genomen van den hoek der Sint-Luciënsteeg naar het stadhuis. Op den voorgrond ziet men het Sint-Luciënbruggetje over den uitloop der Begijnensloot, en tegen de ijzeren leuning zit een appelwijn met haar stalletje op een omgekeerden kruiwagen.

2) Volgens mededeeling van den aannemer, in 1851.

markt (die toen lag waar nu de Frederiksschool staat) vier oude bestratingen op verschillende diepte boven elkander ¹⁾. Maar de herinnering dier oude tuinen en paden is ook boven den grond en wel op de naambordjes bewaard gebleven.

Zoo vindt men in de tweede vergrooting de Warmoesgracht, en op de kaart van 1544 zien wij deze gracht, toen nog buiten liggende, als een vaart tusschen warmoestuinen. Haar naam kreeg zij, na de genoemde vergrooting in 't laatst der 16^e eeuw, want zij liep toen, onder den stadswal door, in den buitencingel, en was de toegang voor de warmoezeniers, die van buiten kwamen.

In de derde vergrooting kent men de zoogenaamde Jordaan, waar de straten en grachten van de Lauriergacht af noordwaarts, meestal namen van boomen en bloemen dragen: linden, palm en laurier, rozen en leliën, anjelier, egelantier en madelieven, violetten en lavendel, akolijen en goudsbloemen.

Deze streek was in het begin der 17^e eeuw eene aaneenschakeling van tuinen, paden en bleekvelden, die allen, met hetgeen er nog van het Kartuizersklooster overgebleven was, na 1613 moesten plaats maken voor dat breede net van grachten, straten en dwarsstraten, dat wij er kennen. Doch mogt ook, met het besluit tot die vergrooting, het vonnis der vernietiging zijn uitgesproken over al de lieve kinderen der natuur, die er bloeiden en geurden, zij zouden herleven, — duurzamer leven dan den korten tijd, dien de natuurwet hun toestond, — leven in de namen der straten, die als gedenkteekenen boven hun graf zouden staan. En zoo werden die naambordjes der Jordaan inderdaad eene soort van Walhalla voor de Amsterdamsche Flora van A^o. 1600.

Van de oude paden zijn ook nog eenige namen in leven: 't Molenpad, 't Schoone- en 't Vuile-weepad, en voorheen had men ook het Franschepad.

't Molenpad en 't Weepad zijn nog overblijfselen van paden, die in de 16^e eeuw buiten de stad lagen. De Raamstraat was ook een gedeelte van 't Molenpad en draagt dien naam nog in een keur van 1655. De sloot, die langs 't Molenpad liep, is met de vierde vergrooting gedempt, waardoor de twee straten ontstonden, die wij er thans zien.

Het Weepad ligt tusschen de Laurier- en de Rozenstraat. Wagenaar vergiste zich, toen hij schreef, dat dit Weepad zijn naam droeg naar 't Walen-weeshuis in de Laurierstraat ²⁾; dat weeshuis werd eerst in 1631 gebouwd, en het pad was reeds in de 16^e eeuw bekend onder den naam van »Weesenpad." Het gedeelte van dit pad, dat naast aan de stad lag,

1) Volgens mededeeling van den marktmeester, in 1851.

2) II D. bl. 333.

heette »het Schoone'', het andere deel »het Vuile''; welligt omdat het eerste bestraat en 't andere een modderpad was. Althans die namen zijn ook nog bewaard gebleven; maar tegenwoordig is het Schoone-weepad geen zier mooier dan het Vuile.

Van het Franschepad meenden velen, dat het zijn' naam had ontleend van Fransche vlugtelingen, die het in 't laatst der 17e eeuw bevolkten, doch 't was een dwaling. Ten tijde van de komst dier Franschen was de naam van Franschepad reeds oud en berucht. In een kluchtspel van Bernagie: »Het betaald bedrog,'' dat geschreven is in of vóór 1684, vaart een heer tegen zijne dienstmeid uit:

Wie bragt jou in het hoofd die grillen?
Van welken konkel heb je dat?
Van Trijn op 't *ouwe France pad*?

Ja, zelfs reeds 22 jaren vroeger noemde Melchior Fokkens de Goudsbloemsgracht: »'t Oude France-padt."

't Franschepad was een pad, dat, in een gracht veranderd, (al vóór 1616) den naam kreeg van Goudsbloemsgracht, schoon de oude naam mede in gebruik bleef. Er was evenwel onderscheid. 't Franschepad was eigenlijk slechts de ééne zijde der gracht en wel die, welke naar den kant der Palmstraat lag. Wel was 't bij den aanleg dier buurt de bedoeling niet geweest het Franschepad in 't leven te houden, want in een keur van 1616 leest men: »de Goutsbloemsgracht zuyt- ende noortsijde''; maar 't spraakgebruik verkoos 't anders, en zoo lees ik dan nog in een wijkkaart uit het midden der 18e eeuw: »zuydzijde de Goudsbloemsgracht en noordzijde het Fransepadt." — Digtbij dit Franschepad heeft »lange jaren een stinkend moeras gelegen'' (als wij zooeven bij de Nieuwebraak vernomen hebben), hetgeen voldoende reden geeft, waarom die buurt aan de gemeene lui werd overgelaten. En met even voldoende reden verheugen wij ons, dat er niets meer van overgebleven is, en het geheel behoort tot de geschiedenis van het verledene. Maar juist daarom wil ik hier nog eene kuriositeit bijvoegen. Nooit was er vernuftiger schoolmeester dan de Haarlemmer Jan van Belle, in de eerste helft der voorgaande eeuw; want hij leerde den jongens het declineeren en conjugereen op rijm. Ook aan het Franschepad viel de eer te beurt, door hem tot eene rijmende declinatie te worden verheven. En daar dit een Haarlemmer deed, bewijst het tevens hoe wijdvermaard dat pad was. Ziehier het kunststukje:

Nom. *Het Fransche Pad* is te Amsterdam befaamd.
Gen. *Des Franschen Pads* uitroeiing is beraamd

Dat. *Den Franschen Pade* is hoog bevel gezonden.

Acc. *Het Fransche Pad* heeft de Onderschout verbonden.

Voc. *O Fransche Pad!* beruchte dievennest!

Abl. *Van 't Fransche Pad* niets goeds, veel minder 't best!

Laat nu de lofredenaars van den goeden ouden tijd deklameeren wat zij kunnen, — zoo dikwijls wij zulke staaltjes ontmoeten, danken wij den Hemel, dat er vooruitgang is, en het thans, schoon op verre na niet volmaakt, in menig opzigt toch beter is dan het vroeger was.

Nevens de tuinen en paden lagen hier weleer ook bleekvelden, en hiervan is ten minste nog eene enkele herinnering overgebleven. Er was toen met de bleekmand geld te verdienen. Zekere vrouw had daarmede zooveel overgewonnen, dat zij in 't midden der 17^e eeuw vijf huizen in de Tichelstraat liet bouwen, en den oorsprong van haren rijkdom, de bleekmand, in de gevels deed uithouwen. Zij staan er nog, hoewel gedeeltelijk vertimmerd; maar de bleekmand kan men nog zien.

Eindelijk vindt men ook in de laatste vergrooting nog namen, die van den vroegeren toestand zijn ontleend: de Komkommerbuurt, het Noordschebosch, het Vlakkeveld en het Weesperveld.

De Komkommerbuurt ligt op de oostzijde van den Binnen-Amstel achter de Prinsengracht, en de naam herinnert ten duidelijkste de voormalige bestemming van dezen grond.

Het Noordschebosch ligt ook achter de Prinsengracht, maar aan de andere zijde van den Amstel, van de Reguliersgracht tot de Vijzelgracht. Hier waren vroeger tuinen met veel geboomte, en daar was ook een drukbezochte herberg, die »'t Boshuis" heette; achter deze plaats van uitspanning lag een vlak veld, dat zeker tot speel- en vermaakveld diende en waarvan nog de naam Vlakkeveld aan de Derde-weteringdwarsstraat hecht. Op deze herberg in 't Noordschebosch vindt men eene toespeling in Hoofts *Ware-nar*:

Je hebt ien glaesjen bij 't Boshuis geraept.

Wat zooveel wil zeggen als: »je bent uit wandelen geweest en hebt je plezier, maar een slokje te veel genomen."

In de Kerkstraat bij 't Werkhuis hoort men van 't Weesperveld spreken, maar ziet geen veld; 't is er evenwel geweest.

De vierde vergrooting der stad werd aan de oostzijde van den Amstel niet geheel betimmerd; er bleven groote stukken onbebouwd liggen. De gantsche plek tusschen de Muider- en de Rapenburgergracht, van de Heerengracht tot aan Muiderpoort, werd daarom in 1682 tot eene Plantage aangelegd. De Weesperstraat was reeds in 1673 met huizen betimmerd, maar tusschen deze straat en de Muidergracht, van de

Keizersgracht tot de Prinsengracht, lag nog bijna een eeuw lang een open veld, en dit werd het Weesperveld genoemd. Eerst in 1769 werd de grond hier gedeeltelijk tot erven verkocht en met de bebouwing een aanvang gemaakt, en nevens de burgerwoningen verrees er het Luther-sche Diakeniehuis en tien jaren later ook het Werkhuis. Doch den naam van Weesperveld heeft dit gedeelte der Kerkstraat met hare omgeving tot heden behouden.

Nog één naam, die tot dit hoofdstuk behoort: het Roodedorp. Wie dien naam tegenwoordig hoort, denkt aan de cellulaire gevangenis; maar tot vóór ruim dertig jaren geleden, was er werkelijk een rood dorp te vinden, ofschoon toen al in verval. Vóór omtrent 45 jaren heb ik 't nog in vollen bloei en zijn eigenaardig kostuum gekend. Op het bolwerk Schinkel stond de Roode Molen, en daaromheen een dorp van huisjes of hutten, met steegjes doorsneden, en met roode pannen gedekt. Daar de huisjes zeer laag waren, vielen die roode pannedaken 't meest in 't oog en gaven de kleur aan 't geheel. Als men er doorwandelde, kon men zich naauwelijks voorstellen in Amsterdam te zijn: 't leek precies een achterbuurt van een visschersdorp, en men liet het vreemden kijken als een curiositeit.

Met het bouwen der gevangenis is de molen verhuisd en het overschot van 't dorp verdwenen, maar de naam is gebleven.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

WAARIN SLECHTS GISSINGEN EN VRAAGTEEKENS VOORKOMEN.

In de voorrede heb ik 't reeds gezegd: er blijven eenige namen over, waarvan de oorsprong en afleiding in 't duister schuilen of althans onzeker zijn. Gelukkig is het getal niet groot, ja, in verhouding tot de vele honderden Amsterdamsche straatnamen zelfs zeer klein. Omtrent sommigen bestaan overleveringen, en met dezen houden wij ons in 't volgend hoofdstuk bezig. Hier dus slechts gissen en vragen.

Om met het hoogste te beginnen, noem ik eerst het Keizerrijk. Dit Amsterdamsche keizerrijkje zal wel 't kleinste van de wereld wezen; en ik begrijp niet, hoe zoo'n eng steegje aan zoo'n weidschen titel gekomen is. Er is echter te Amsterdam al vroeg liefhebberij voor die grootheid geweest, want al in of vóór 1400 was hier een buurt, die 't Keizerrijk heette, maar deze lag aan den Oudezijds-voorburchwal, en was dus het Keizerrijk aan den Nieuwezijds-voorburchwal niet. Maar er heeft vóór 1650 nog een ander Keizerrijk bestaan, en wel een hofje voor arme vrouwen, dat toen, met eenige andere armenhuisjes, verkocht is, om de opbrengst te besteden tot het bouwen van een nieuw Huiszitten-weduwenhof; zou het hier bedoelde steegje aangelegd zijn op den grond van dit verkochte hofje, en er den naam van behouden hebben? — Zeker niet, want reeds in 1565 was ons Keizerrijk een steeg gelijk tegenwoordig; — dit blijkt uit een keur van dat jaar, waarin bepaald werd, dat de huizen in 't Keizerrijk geen stoepen mogten hebben. De oorsprong van den naam is dus een raadsel; en even raadselachtig is die van hare naaste buur, de Stilsteeg, die ook reeds in 't midden der 16^e eeuw zoo heette.

Is er woeliger steeg dan deze? en hoe komt zij aan den naam

van *stil*? — Ja, ik heb eens een vernuftige gissing gehoord: er werd op de ligging dezer steeg juist achter 't Sint-Elizabetgasthuis gewezen, en daarbij verondersteld, dat de Heeren hier stilte geboden hadden, om de zieken in 't gasthuis niet te hinderen. Maar ongelukkig werpen de jaartallen die vernuftige gissing in 't water; want tijdens dit gasthuis bestond, vinden wij nog geen Stilsteeg. In een verordening van 1481, waarin deze steeg zeker voorkomt, is geen Stilsteeg te lezen, maar wel een Meeus-Dosensteeg, die met veel waarschijnlijkheid voor dezelfde te houden is. En reeds tusschen 1484 en 1488 is dit gasthuis opgeheven; en daarna vinden wij eerst de Stilsteeg. De stilte kwam dus toen die niet meer noodig was.

Ik voeg hier nog een derde straat bij, die zijn naam ook reeds in 't midden der 16^e eeuw droeg, — de Slijkstraat. »Waarom juist deze?» zal men vragen; »er zijn toch zooveel straten in Amsterdam, die in den regentijd regt op dien naam hebben.» Ja wel, maar deze heeft een regt van meer dan drie eeuwen. Zij lag in de 16^e eeuw aan de vesten, en nu mag men gissen, dat zij mogelijk niet eens bestraat was, zoodat de burgers van de Kerkstraat er tot de knieën door 't slijk waadden, als zij ter wacht trokken naar »die toirne Ulenburch.»

De *Grimburgwal* en de *Blijdehoek* zijn twee bureu, dië een aardig contrast vormen.

De Grimburgwal heeft zijnen naam van de Grim, een water, dat van ouds door de Nes liep, en waarvan de tegenwoordige Gasthuissloot nog een deel is. Naar dit water, dat door twee of drie monden met den Amstel gemeenschap had, plagt de Nes ook »Grymenesse» te heeten, naar welke op hare beurt weër de Grimnessersluis gedoopt was. Maar waarom droeg dat watertje zulk een grimmigen naam? Ik vermoed, dat het er zwart en modderig uitzag en daarom »de Gryme» genoemd werd ¹⁾. Is die verklaring juist, dan was de Grim een naam van gelijke beteekenis als elders »'t Zwarte water,» of in pruttelende-schipperstaal: »moddersloot.»

Blijdehoek is de naam, die toegekend wordt aan het pleintje bij het Gasthuis. Voór 't midden der vorige eeuw evenwel was 't nog geen pleintje, — 't was toen slechts een smal hoekje, en eigenlijk niets anders dan het zuidelijk uiteinde van den Oudezijds-achterburgwal. De naam *hoek* is dus vrij natuurlijk; maar wat beteekent *Blijde*?

Men heeft gemeend, dat de naam Blijdehoek afkomstig zou zijn van

1) *Grime* beteekent in 't Engelsch nog: vuil, morsig. Wij hebben 't woord in drieërlei vorm: *gram*, *grim* en *grom*, die de begrippen „zwart en vuil” in verschillende toepassing uitdrukken

de vrolijke gezigten der herstelden, die 't gasthuis verlieten; en die meening zou inderdaad zeer aannemelijk zijn, zoo men slechts kon aantoonen, dat die herstelde gasten niet de poort uitkwamen, maar vóór 't regenten-kantoor langs dit eindje gracht uitgingen.

Volgens eene andere meening is de verklaring zeer eenvoudig. Men zou dit eindje gracht, als niet doorlopende, de *Blindehoek* genoemd hebben, en dit *blinde* zou al voorlang in *blijde* verbasterd zijn. Eene verklaring, die bewijst, hoe gemakkelijk sommigen verklaringen vinden.

Een derde meening. De Blijdehoek moet ouder dan 't gasthuis zijn. Toen hier nog het klooster der Oude-nonnen stond, was het eindje gracht daar reeds aanwezig. 't Liep als eene verlenging van den Achterburgwal langs den kloostermuur voort. Daar verzamelden zich dan de armen, die de spijzen en aalmoezen kwamen ontvangen, welke door 't klooster werden uitgedeeld. Die armen waren natuurlijk blijde, dat ze wat kregen, en daarom was 't hier de »blijde hoek.»

Eindelijk nog een vierde meening, doch waarbij 't woord *blijde* een heel andere beteekenis krijgt. In de 16^e eeuw vormde dit deel van de stad een vrij afgezonderden hoek. Hier achterom ging men langs den toren Swycht Utrecht en naar de Halvemaan of 't Rondeel.

Hier laegen Blijden in en ander krijgsgevaert.

En naar dat oorlogstuig, dat in die tijden hier hoognoodig was, zou deze hoek de blijden-hoek genoemd zijn. Ook »te Zwol draagt, zoo men wil, de Blijmarkt haren naam van het maken van blijden op dezelve.”¹⁾

Te Antwerpen is ook een Blijdehoek, en Willems zegt: »waarschijnlijk naar de ligte vrouwen, die hier woonden”²⁾. Ik durf hetzelfde van onzen Blijdehoek niet denken, veel min zeggen, omdat er toevallig juist een nonnenklooster stond.

Ziedaar een handvol meeningen over een enkelen naam, waarvan elk diegene mag kiezen, welke hem best dunkt.

Wat heeft de Ramskooi in de 15^e of 16^e eeuw aan dezen naam geholpen? — Een uithangbord, waarop een Ram in een schaapskooi geschilderd was? Wel mogelijk. — Of was het de verbasterde naam van eene of andere Noorsche stad, die hier aan een luifel of houttuin stond? Even mogelijk, daar in de 16^e eeuw op de beide hoeken dier straat aan de zijde der Tesselschekaai houtkoopers woonden. Maar ik wil nog eene andere gissing wagen, die, naar ik vertrouw, een vrij hoogen graad van waarschijnlijkheid bezit. De Tesselsche schepen, die sedert eeuwen

1) NIJHOFFS *Bijdr.* I D. bl. 213.

2) J. F. WILLEMS, *Historisch onderzoek enz. van de stad Antwerpen*, bl. 109.

dáár hunne ligplaats hebben, geven daartoe aanleiding en grond tevens. De Ramskooi kan bezwaarlijk iets anders beteekenen dan een kooi voor rammen. En nu vermoed ik, dat de rammen, voor wie die kooi hier aangelegd was, Tesselsche schapen geweest zijn, die hier aangevoerd en ontscheept werden.

Tessel was reeds in de grafelijke tijden een aanzienlijk en welvarend eiland, dat bloeide door schapenteelt en scheepvaart, en dat sedert eeuwen zijne schapen, vooral naar Holland, heeft uitgevoerd. En dat in de 14^e en 15^e eeuw in en om Amsterdam, behalve varkens, ook veel schapen geweid en verhandeld werden, blijkt uit oude brieven, volgens welke te Amsterdam de graaf, en te Amstelveen de ambachtsheer, zekere regten hieven *zwijnbede* en *wederbede*¹⁾ genoemd. En te Amsterdam lag ook nog in de 15^e eeuw, ter plaatse waar later de Hand- en Voetboogsdoulen gebouwd werden — dat is: langs 't Cingel tusschen het Spui en den Heiligeweg — een open veld, dat het Schapenveld heette, eene weide of eene markt voor schapen. Niets is dus waarschijnlijker, dan dat de Tesselaars hier veel schapen aanvoerden. En roepen wij dan nu onze verbeelding te hulp, om ons de Ramskooi met haren omtrek eens te vertegenwoordigen in den toestand, waarin deze hoek aan 't Y zich bevond in het begin der 15^e eeuw.

De geheele straat met hare huizen, de bedijking langs de Tesselschekaai, de Sprendammerbrug en de Oude-Haarlemmersluis zijn er niet. De Nieuwendijk — werkelijk pas een nieuwe dijk — is de zeedijk tegen het Y, en op dien dijk staat de Nieuwendijker- of Haarlemmerpoort, waar thans de sluis is. De plek, die tegenwoordig door de Ramskooi en de Tesselschekaai ingenomen wordt, vormt de buitenste helling van dien dijk, die zacht glooiende naar het Y afloopt, en tot ladings- en lossingsplaats voor de schepen dient. Tegen die helling zijn eenige houten loodsen opgeslagen tot berging der koopmansgoederen tegen weêr en wind; en aan de zijde van den kleinen inham, die nu de Martelaarsgracht is, staat tegen de helling van den dijk eene houten omheining, waarbinnen de rammen gedreven worden, die hier door de Tesselsche schepen worden aangevoerd, en die natuurlijk daarom de ramskooi genoemd wordt.

Later, in de tweede helft der 15^e eeuw, toen dijk en kaai met huizen werden betimmerd, en het pad, dat langs de ramskooi dijk-opwaarts liep, in eene straat herschapen werd, bleef aan die straat de oude naam van Ramskooi hechten.

Deze voorstelling rust grootendeels op historische gronden; en mogt nu ook het weinige, wat de verbeelding heeft aangevuld, met de waarheid

1) Een *weder* was een ram. Zie KILIAEN.

overeenkomstig zijn, dan ware de oorsprong van dezen raadselachtigen naam volkomen opgehelderd.

Maar wat beteekent Droogbak? en hoe komt het eindje buitenkant, van 't Cingel tot even voorbij de Wieringerstraat (dat is: juist zoo ver als de tweede vergrooting strekte), aan dien naam? — Dat hij zou afgeleid of verbasterd zijn van Dröbak, een stad in 't zuiden van Noorwegen, van waar de Hollanders hout uitvoerden, en welke naam zou gestaan hebben voor een houttuin, — geloof ik niet, want er hebben op Droogbak nimmer houttuinen gestaan.

't Woord droogbak is goed Hollandsch, en de naam kan in verband staan met de visschersbuurt in de voorstad buiten de oude Haarlemmerpoort, waarvan ik reeds vroeger gesproken heb ¹⁾. In 't midden der 16e eeuw was de plek, waar Droogbak ligt, nog water; het Y spoelde tegen den Haarlemmerdijk, en de voorstad lag dan ook binnensdijks. Op de kaart van Jakob van Deventer ziet men tegenover de Visschersstraat, in 't Y, tusschen den dijk en de palen, een langwerpig vierkant afgeschut; — dit zal de »bak» wel geweest zijn. Maar wat beteekent nu »droog» daarbij? Dit kan een voorbeeld van elders ons ophelderen. Te Antwerpen is een Drooggat, en Willems achtte 't waarschijnlijk, dat dit zoo genoemd is van het te droogen hangen van den haring ²⁾. Even waarschijnlijk is 't, dat ons Droogbak hetzelfde beteekende, en dus bij de Visschersstraat behoorde. Bij de tweede vergrooting werd een strook van 't Y (dat daar al zeer ondiep was) aangeplempt, waardoor die oude droogbak verdween, maar de nieuwe kaai, die er voor in plaats kwam, kreeg er den naam van.

En hoe komt Vlooienburg aan zijn naam? ³⁾ — Dat wist Filips von Zesen heel eenvoudig uit te leggen: »Van de vlooiën, die de arme lui hier, toen 't nog buiten de poort lag, kwamen uitschudden.» Wat elk, wie wil, gelooven mag.

1) Zie hiervoor bl. 155.

2) *Historisch onderzoek*, bl. 45.

3) Breëro sprak in den *Spaanschen Brabander*, dien hij in 't voorjaar van 1617 voltooide, ook van een Luizenmarkt te Amsterdam. Hij liet in het 3e Deel Trijn Snaps zeggen:

Waar haalde de steentjes? op den Nieuwendijk of in de Halsteegh?
Op de Luysemarckt en op de Burghwal daar ist al leegh.

Die Luizenmarkt was de Voddenmarkt, welke te dien tijde op de Nieuwmarkt te vinden was. Dit plein was in 1614 gemaakt, en daar dit, als Isaac Commelin schreef, „in den eersten zooveel omslag niet had, heeft dit fatsoen van koopluiden [de oudskoopen] daar beginnen haar stallen te markten.”

't Is niet onmogelijk, den naam Vlooienburg als »gemeene buurt" te verklaren, want werkelijk diende 't woord »vlooijen" als voorvoegsel om gemeenheid aan te duiden. »'t Is daar een vlooijenbuurt", wilde zeggen: »Daar woont gemeen volk." En de banken, die weleer tegen de zijmuren van vele openbare gebouwen waren geplaatst, en waarop de gemeene man zijn ledige uren doorbrengen en de straatjongens ravotten konden, werden »vlooijenbanken" genoemd.

Maar 't is ook mogelijk, dat de naam van dit eiland met die springende insekten niets te maken heeft. Het was oorspronkelijk een moeras, dat in de 16^e eeuw uit den Amstel is opgeslikt, want de rivier had destijds op die hoogte eene aanmerkelijke breedte. Nu schreef men in die eeuw *vloyen* voor »vloeijen," en *bevloyen* en *ondervloyen* voor »bevloeijen" en »ondervloeijen". Ziehier eenige voorbeelden.

In een brief van de landvoogdes Maria van 1545 wordt gesproken van het water te »laten *vloyen* in de vier burchwallen" van Amsterdam, terwijl de vloed »de vloyte" wordt genoemd.¹⁾

De Tesselaars verklaarden in 1514, dat een goed deel hunner landerijen »verstoven es mitten sande ende *bevloyt* mitten zouten watere.²⁾

Die van Waspik zeiden, dat hun uitgedolven land, »dick *bevloyt* ende onder water leyt."³⁾ En die van Capelle, dat »zij onbedijet leggen ende alle dage *ondervloyen*."⁴⁾

Aan dat »bevloyen" en »ondervloyen" nu was het eiland, waarvan wij spreken, in de 16^e eeuw ook bij elken hoogen waterstand onderhevig en daar kan 't den naam van gekregen hebben. 't Komt mij 't waarschijnlijkst voor, dat Vlooienburg eigenlijk Vloeienburg beteekent.

Bij de Vinkenbuurt heeft men zeker aan geen vogeltjes te denken, want zoo die daar al te voren mogten geweest zijn, zouden ze in de eerste helft der 17^e eeuw wel verdreven zijn door den onafgebroken hamerslag der scheepstimmerwerven aan de overzijde op Marken.

Vinken heeft ook nog wel andere beteekenissen.

Vooreerst: »vinken, zijnde 't kapsel van het walvischspek," weleer gebruikt om varkens te mesten; doch die wijze van mesten werd bij eene keur van den 12ⁿ October 1658 verboden, als »onbequaem tot 's menschen voedsel," en de varkens, welke op die wijze gemest waren, moesten onder de galg begraven worden. 't Zou kunnen zijn, dat voor 't midden der 17^e eeuw in deze buurt bewaarplaatsen van deze vinken waren aangelegd.

1) WAGENAAR, *Amst.* II D. bl. 88.

2) *Informacie* van 1514, bl. 151.

3) *Id.* bl. 532.

4) *Id.* bl. 533.

Ten andere: »schooijers" of »kale vinken." In Hoofts *Ware-nar*, roept een kerel, die een' schat gevonden heeft, snoevende uit:

Waer is nu Grootebroek, Granmarchand, Snorkop en de Signeurs?
Kalevinken, kalevinken, al de premiers van de beurs!

En bij Vondel leest men in »den Gulden Winckel":

Als eenen kalen Vinck, die eerst 't gedingh zal schiften,
En eet den armen op met gaven en met giften. 1)

De laatste beteekenis schijnt hier wel de aannemelijkste, want als men de gelegenheid dezer buurt vóór 1660 in aanmerking neemt, — geheel achteraf, tegen den stadswal niet alleen, maar ook door Marken, Uilenburg en Rapenburg met hunne werven en wijde grachten van het overige der stad afgezonderd, — dan laat het zich wel begrijpen, dat het hier destijds eene geschikte lokaliteit voor zulk eene Vinkenbuurt was.

In 1660 en 1661 werd de Vinkenbuurt met hare lijnbanen en kroften gesloopt, en de Rapenburgerstraat in de plaats aangelegd, maar in den mond des volks is de oude naam blijven leven.

In de Bantammerstraat ziet men den ingang van een zeer naauw steegje, dat tusschen de Jonkersstraat en de Oudewaal doorloopt. Maar hoe heet het? — 't Kollegat of de Kollegatssteeg? — Men vindt beiden, soms zelfs op dezelfde bladzijde, als bij Casparus Commelin bl. 212. En schijnen die twee namen oppervlakkig van gelijke waarde, voor de verklaring maken zij toch eenig verschil.

Is Kollegat de naam, dan is de verklaring vrij eenvoudig. Kollegat is letterlijk 'tzelfde als Kattegat, want een kol was in 't zeventiende-eeuwsch een kat, als men onder anderen bij Vondel zien kan, waar hij een fabel vertelt van een oude kat, die te kreupel was om een rot of muis te vangen:

Dit heeft die oude Kol tot in het hert verspeten. 2)

En de naam Kattegat was voor dit eng slop even gepast als voor 't gewezen grachtje bij den Achterburgwal. — Of wil men »kol" liever nemen in de overdragtelijke beteekenis van kaartlegster en waarzegster? Ook goed; dan beteekent »gat" hier »sluiphoeck;" en dat slop was wel gelegen voor zulke wijven, bij wie Janmaat zich goed geluk en liefdesavonturen liet voorspellen.

Doch als de naam Kollegatssteeg luidt, — en Wagenaar schrijft uitdrukkelijk: »Kollegats-steeg" en »Kollegats-dwarssteeg;" — dan beteekent dit: de steeg van 't Kollegat. Is nu de steeg zelf 't Kollegat, dan is de naam Kollegatssteeg fout; maar is deze naam juist, dan moet het Kollegat iets anders zijn (of geweest zijn) als deze steeg, — even als b. v. Uilenburgersteeg niet hetzelfde is als Uilenburg. 't Is een raadsel.

1) N°. XXIV. — 2) *Warande der Dieren*, N°. LXXXV.

Nog raadselachtiger is de naam, waarmee dit steegje voorkomt op de wijkkaart van 1748, — en ik voeg er bij, dat de wijkkaarten van dien tijd zeer uitvoerig en naauwkeurig zijn, veel beter dan de buurtkaarten van 1851. Op die wijkkaart staat: *Kollegat Jans*. Wat beteekent dat? Is Jans de tweede naamval van Jan? of is 't een vrouwennaam? Denkelijk zal men liefst het laatste aannemen, en Jans houden voor een beruchte waarzegster, die daar woonde. In dat geval zou 't heel natuurlijk zijn, zoo men 't wijf Jans Kollegat noemde, maar de steeg Kollegat Jans te noemen is — zonderling.

Ontleent de Moddermolenssteeg haren naam van een uithangbord? Wel mogelijk, want in Tengnagels »Klucht van Frick in 't Veur-Huys' wordt onder een aantal gemeene kroegen ook genoemd: »Buyten de St. Teunispoort: de Moddermeulen." Die kroeg zou dan gestaan hebben aan de Sint-Antonisbreëstraat op den hoek dezer steeg; doch wij weten niet, of die daar werkelijk bestaan, dan wel of Tengnagel die zoo maar bedacht heeft. Immers 't is ook mogelijk, dat in de eerste helft der 17^e eeuw in den burgwal vóór deze steeg de ligplaats was der moddermolens, »die, met twee paerden gaende gehouden, in zeer korten tijd groote menichte slik, modder en kley uit de grondt" haalden, en in schuiten wierpen, die 't naar buiten voerden, »tot hooving der laege landen en nieuwe werken," — en de steeg daarnaar genoemd is.

Heeft het Klimopstraatje in 't laatst der 16^e eeuw dezen naam gekregen naar een huis met klimop begroeid, dat op den hoek stond, of naar een trapjesbrug, die er vóór lag? Beiden is mogelijk, maar 't laatste komt mij 't waarschijnlijkst voor. De vaart was hier druk in dien tijd, en de brug, die over den Achterburgwal lag, moest, ten gerieve der schepen en schuiten, hoog wezen; en daar hier geen paarden en sleden kwamen, kon 't wel met een loopbruggetje af, dat met trapjes opging. Men kent dit soort van bruggetjes; zij waren niet zeldzaam in Holland, niet alleen buiten, maar ook binnen de steden. Men vindt er nog wel hier en daar een exemplaar van. Ja, de bruiloft van Kloris en Roosje kan niet vertoond worden of men moet er een op het tooneel zien. 't Zal denkelijk van zulk een »klimop" zijn, dat de steeg haren naam ontleend heeft.

Papeneiland is de naam van 't eindje Prinsengracht tusschen de Noordermarkt en de Brouwersgracht; en denk niet, dat de lapjeskeersters dien uitgevonden hebben, — 't is een officiële naam, want hij komt ook in de keuren voor ¹⁾. Maar toch is 't een zonderlinge naam, want een eiland is 't niet, en wat »papen" hier beteekent, begrijpt men tegenwoordig ook niet.

1) Zie b. v. *Tweede Vervolg der Handvesten*, bl. 127.

't Zal wel een naam uit de 16^e eeuw zijn. Er lag toen tusschen den dijk en 't Kartuizersklooster een stuk lands, rondom door eene wetering ingesloten en dus een eiland. Wanneer gij een lijn trekt bezuiden de Brouwersgracht, van de Keizersgracht tot aan de Lindengracht; de Lindengracht langs tot aan de Tweede-Lindendwardsstraat; deze door tot de Westerstraat en van hier weêr tot de Keizersgracht, — dan hebt gij ongeveer dat eiland afgeteekend. Ik gis, dat dit het Papeneiland genoemd werd, en gij ziet, dat het eindje gracht, dat tot heden den naam nog bewaard heeft, er een hoek van was.

't Minnemôersstraatje kan zijn naam te danken hebben aan zulk een uitsteekbord, als gij afgebeeld vindt op bl. 132 van het Eerste Deel der Uithangteekens.

Malagapleintje of Mallegatpleintje? — In stukken van de stads-drukkerij heb ik beiden gevonden, maar vermoedelijk is 't eerste 't best, en 't laatste een verbastering; want het laat zich gissen, dat boven de deur van den tuin, die op het bolwerk was aangelegd, en op dit pleintje (dat eigenlijk het Raampleintje heet) zijnen ingang had, voorheen de naam Malaga stond, waarvan 't den bijnaam van Malagapleintje kreeg.

En hoe komt de Franschelaan in de Plantage aan dien naam? Zij is geen zier Franscher dan hare medelanen. Toen de Plantage werd aangelegd, zijn er in de lengte twee groote lanen en in de breedte vier kruislanen door getrokken. De breedste van de twee groote lanen, die regt op de Muiderpoort aanloopt, werd »de Groote- of Middellaan” genoemd, en denkelijk de andere, die er naast lag, »de Voorhandschelaan,” wat tot Franschelaan is zaamgetrokken.

Vele steden hebben een Kreupelstraat, maar Amsterdam heeft een Kreupelsteeg, en ook een paar Blindemansstegen, maar welke kreupel ¹⁾ en welke blinden daar gewoond hebben, weet ik niet. Omtrent de Kreupelsteeg wil ik echter eene gissing wagen. Onder de vele soorten van gilden, die in de middeleeuwen, vooral in de 15^e en de eerste helft der 16^e eeuw, bestonden, waren ook Kreupelgilden. Zij behoorden tot die soort, welke zich aan de liefdadige werken gewijd hadden; zij verzorgden arme kreupelen. Dat er te Amsterdam ook een Kreupelgild bestaan heeft, is tot nog toe door geen brief bewezen, maar 't is evenwel mogelijk, en dan zou dat gild in deze steeg een huis gehad kunnen hebben met kameren voor arme kreupelen ²⁾. Zeker is 't, dat reeds in 't midden der 16^e eeuw 't Kreupelsteegje voorkomt.

1) *Kreupel* is hier geen bijvoegelijk maar een zelfstandig naamwoord. St. Maarten met den kreupelen bedelaar werd genoemd: „St. Maarten met die creupel.”

2) Te Groningen bestond in 1470 een Kreupelgild. Zie *Bijdr. v. Gesch. en Oudh. v. Gron.* X D. bl. 240.

Heeft de Kalfsvelssteeg haren naam te danken aan de Vastelavondsgekken, die in een kalfsveld dansten? Of aan de rederijders, die op den zolder van 't Sinte-Mariënkirkje, dat op den hoek dezer steeg stond, »een lacchelicke cluchte van een boer, die in een kalfsveld benaeyt was,” vertoonden? Of wel aan een trommelmaker, die 't kalfsveld uithing? Wellicht is 't laatst 't waarschijnlijkst.

Drie zaturdagsche namen vindt men op de Lindengracht: de Zaturdagschebrug, de Zaturdagschestraat en de Zaturdagschegang. Aangaande die brug werd mij vóór eenige jaren in de Jordaan verhaald, dat zij dien naam gekregen had om hare hoogte en steilte, zoodat het een zaturdagsche toer was, er met een kar of houtwagen tegenop te komen; doch de zegsman erkende tevens, dat er nog wel tien bruggen in de Jordaan waren even zaturdagsch als deze. De naam is al oud; reeds vóór 1663 heetten die brug en die straat zoo, en toen wist men al niet meer waarom; anders zou zeker Filips von Zesen 't wel verteld hebben.

In de Egelantiersstraat is de Twaalfuursgang en op de Elandsgracht de Eenuursgang. Rare namen; maar wel te verklaren. Denkelyk duiden zij aan, hoe laat men daar wat te eten kon krijgen. In zeker zeldzaam boekje: *Het Gestoffeerde Winkel en Luyfen Banquet*, dat in 1693 uitgegeven is, en een verzameling bevat van rijmen voor uithangborden, waar ieder winkelier, die er een noodig had, maar uit kiezen kon, — vond ik, onder de opschriften voor »Winkels, die Ordinaire houden,” ook: »In het een-uurs ordinaire.” Daar er onder de werklieden in de Jordaan zeker velen waren, die om twaalf uren eten moesten, spreekt het van zelf, dat er ook wel meer dan een »twaalf-uurs-ordinaire” geweest is. En dus hebben ongetwijfeld deze beiden gangen elk van zulk een »ordinaire” of eethuis hun naam.

Ik besluit dit hoofdstuk met een sluis, een brug en een wetering.

De Kikkerbilssluis en de Hofbrug zijn namen, die nu welligt in 't geheel niet meer genoemd worden, maar toch in 't begin onzer eeuw nog in gebruik waren. De eerste is de sluis aan de Kalkmarkt, en waarschijnlijk was die naam van de houtkooperij ontleend; want »kikkerbil” is (volgens de mededeeling van een deskundige) de benaming van een stuk hout bij den scheepsbouw in gebruik. Herinnert men zich nu, hoe weleer Rapenburg, Uilenburg en Marken met scheepstimmerwerven waren bezet; — ziet men nog heden ten dage hier in den omtrek overal hout, in de grachten en op de wallen, — dan kan men zich naauwelijks anders voorstellen, of het zijn de houten kikkerbilen van den scheepstimmerman geweest (die in menigte hier kunnen gelegen hebben), welke aan deze sluis den naam hebben geschonken.

In een adresboek van 1805 vindt men: »op den Nieuwezijds-voorburchwal bij de Hofbrug.” Deze brug was waarschijnlijk geen andere dan de brug aan ’t Spui, en dus genoemd naar ’t Begijnhof, dat in de buurt doorgaans kortaf »’t Hof” heette; — immers de overige Voorburgwalsbruggen hadden elk een anderen naam, en geen van allen was bij een »hof” gelegen.

De naam Kostverloren komt zoo menigvuldig voor in verschillende gewesten van ons Land, dat het wel zonderling zou zijn, zoo we dien ook bij Amsterdam niet vonden. Die naam behoorde vroeger en later aan huizen en landerijen, aan polders en weteringen, doch wij willen nu alleen van onze Kostverloren-wetering spreken, die ook wel de Kostverloren-vaart gedoopt is, en vroeger »de Watering Kostverloren”, ja, ook wel de Tijdverloren-wetering plagt genoemd te worden ¹⁾.

Weleer verhaalden de Amsterdammers elkander, dat te eeniger tijd — de juiste datum deed er natuurlijk niet toe, maar altijd in ’t laatst van de 17^e eeuw — het voornemen had bestaan om Amsterdam andermaal te vergrooten, en daartoe ’t begin was gemaakt met het graven van deze gracht. En toen dat plan later werd opgegeven, waren de *kosten verloren*, — en men noemde daarom die gracht de Kostverloren-wetering ²⁾. Dat van die vertelling geen woord waar is, ofschoon velen haar geloofden, behoeft naauwelijks te worden gezegd. Er wordt in de wereld zooveel verteld en geloofd, dat niet waar is!

Deze wetering bestond reeds in de vijftiende eeuw; — zij werd gegraven in 1413. En ’t is na zoo lang een tijdsverloop niet mogelijk met zekerheid te bepalen, welke *verloren kosten* ’t geweest zijn, die haar aan dien naam geholpen hebben. Maar vermoedelijk heeft daartoe aanleiding gegeven de dam, waarmee de Haarlemmers deze wetering, al aanstonds na ’t graven, hebben afgesloten, ten einde den Amsterdammers te beletten langs dien weg het Haarlemmer- en het Leidschemeer te bevaren. Die dam maakte inderdaad de nieuwe wetering tot een Kost- en Tijdverlorenvaart; — en daar is dan ook twee eeuwen lang vrij wat over te doen geweest, en die kwestie heeft niet weinig tijdverlies en veel verloren kosten veroorzaakt.

1) Den laatsten naam las ik op eene oude kaart, die ik in ’t stads-archief zag.

2) Vóór 25 jaren geleden was dit verhaal nog in omloop, en ’k herinner mij, hoe destijds zelfs een medewerker aan eene beschrijving der Nederlanden ’t mij kwalijk nam, dat ik het tegensprak.

DE TIENDE HOOFDSTUK.

NAMEN, WAAROMTRENT OVERLEVERINGEN OF SPREUKJES BESTAAN.

Wij beginnen met de Jordaan.

Alle Amsterdammers weten, dat dit de westelijke strook der stad is tusschen de Brouwersgracht, Prinsengracht, Raamstraat en Baangracht; — een uitgestrekte buurt van grachten, straten en dwarsstraten, doorzaaid met ontelbare gangen en hofjes, die den buitensten rand van de derde vergrooing vormde; — een buurt, die op den plattegrond der stad terstond in 't oog valt, daar al die grachten en straten met de strekking der hoofdgrachten een scheeven hoek maken, terwijl zij onderling precies parallel loopen en door de dwarsstraten regthoekig gesneden worden; — een buurt eindelijk, die zou kunnen doen vermoeden, dat de moderne Amerikaansche stedenbouwers hier hun model gevonden en slechts de grachten en gangen weggelaten hebben.

De oorsprong van den naam Jordaan is slechts bij overlevering bekend, maar wordt op drie verschillende wijzen verteld.

Volgens de eerste, die de eenvoudigste is, zouden het de namen der grachten en straten in deze buurt, die van bloemen en boomen ontleend zijn, wezen, die den Franschen vlugtelingen in het laatst der 17^e eeuw aanleiding gegeven hebben, dit oord *le jardin* te noemen, waaruit *Jordaan* verbasterd is.

Volgens de tweede zou de naam van de hofjes ontstaan zijn. Deze hofjes, — hetzij dan liefdadige stichtingen, doorgaans bestaande uit eenige huisjes rondom een plaatsje of tuintje, hetzij slechts gangen of pleintjes met woningen bezet, die mede dikwijls »hofje" genoemd worden, — zijn zeer menigvuldig in de Jordaan. Op deze hofjes vonden de Fransche vlugtelingen, waaronder velen arm en berooid waren, huisvesting; — zij noemden die *les jardins*, en zoo kreeg die buurt, waar de hofjes waren, den naam van Jordaan.

De derde overlevering is uitvoeriger, en wordt doorgaans op deze of dergelijke wijze verhaald.

Toen, ten tijde der geloofsvervolging in Frankrijk, de réfugiés in grooten getale herwaarts kwamen, gebeurde het, dat zij meest allen zich metterwoon vestigden in dat gedeelte der stad, hetwelk wij nu de Jordaan noemen, omdat die buurt toen nog weinig bewoond was. Daar hier zooveel Franschen woonden, werd er een gezelschapstuin in de Elandsstraat aangelegd, waar zij gelegenheid vonden met hunne landslieden te verkeerren, en dien wij nog, vóór eenige jaren, onder den naam van *Fransche Tuin* gekend hebben. Zij noemden dien natuurlijk *le jardin*. Indien nu een Franschman in de stad den weg niet wist te vinden, of ook als er nieuwe vluchtelingen aankwamen, die zich bij hunne landslieden wilden vervoegen, dan vroegen zij gemeenlijk den voorbijganger naar *le jardin*. En deze, beter Amsterdamsch dan Fransch sprekende, zei: »o mot jij in de Jordaan wezen, enz.» Aldus ontstond de gewoonte om dit stads-gedeelte de Jordaan te noemen. Vooral woonden er veel Franschen op de Goudsbloemsgracht, en daarom kreeg die den naam van Franschepad. En waren de Franschen (wanneer zij naar 't Molenpad ter kerk gingen) de laatste gracht der Jordaan voorbijgegaan, dan waren zij de *jardin gepasseerd*, en doopten daarom die laatste gracht als Passeerdersgracht. En wandelden zij soms zeer ver, de stadswallen langs, tot voorbij de Muiderpoort, dan zeiden zij hier: *fini*, en zoo ontstond de naam van Funen.

Heel aardig; maar wat hier verhaald wordt van 't Franschepad, de Passeerdersgracht en 't Funen, zijn »spreekjes voor de vaak," en wij gaan die stilzwijgend voorbij, want wij hebben vroeger reeds over deze namen gehandeld. Wij spreken hier alleen van de Jordaan.

Tegen de eerste overlevering valt in te brengen, dat het geheele zuidelijke gedeelte der Jordaan zich tegen deze afleiding verzet, omdat daar volstrekt geen namen van bloemen en boomen voorkomen.

De tweede overlevering schijnt wel eenige bevestiging te vinden in de omstandigheid, dat er werkelijk bewijzen voorhanden zijn, dat Fransche vluchtelingen werden opgenomen op hofjes in de Jordaan ¹⁾.

Maar de derde overlevering liegt, als zij zegt, dat omstreeks 1680 de buurt, die nu de Jordaan heet, nog weinig bewoond was, want onze zeventiende-eeuwsche stedebeschrijvers leeren ons het tegendeel. ²⁾

Bovendien vinden wij in drie overleveringen omtrent één naamsoor-

1) De Staten verleenden den 2ⁿ Maart 1685 aan 't hofje Venetia in de Elandsstraat vrijdom van impost, zoolang daarin gereformeerde Fransche vluchtelingen opgenomen werden.

2) „Alle dit begriip is nu al voor veel jaren volbouwt, en is niet meer ledigh". MELCHIOR FOKKENS in 1662, bl. 91.

„Alle deze straten krielen en grimmelen van alderley handwerksvolk." DOMSELAER in 1665, III B. bl. 251.

sprong een klaar bewijs van onzekerheid, en wij kunnen alleen aan datgene, waarin zij overeenstemmen, eenige waarde hechten, namelijk: dat de naam Jordaan verbasterd is van *jardin*, en dat het verblijf der Fransche vlugtelingen in 't laatst der 17^e eeuw daar aanleiding toe gegeven heeft. En dit heeft inderdaad, zoo al geen zekerheid, toch veel waarschijnlijkheid.

Werkelijk was de Jordaan een der twee kwartieren, waar in 't laatst der 17e eeuw veel Franschen en Walen woonden. 't Andere kwartier was 't Noordschebosch. Dus werd in 1685, toen er behoefte was aan een »Nieuwe Fransche kerk», daartoe het Scherm-school aan 't Molenpad ingerigt. Deze kerk bleef van de Oude Fransche gescheiden, want zij was bepaald voor de *réfugiés* bestemd, en werd ook door twee predikanten »uit de vlugtelingen» bediend. Was dat gebouw niet best gelegen voor eene gemeente, die deels uit de Jordaan en deels uit het Noordschebosch moest komen?

Maar ik zal u een ander bewijs toonen, dat nog duidelijker spreekt. Ik ontleen het uit een blijspel van Asselijn, dat uitgegeven is in 1691 ¹⁾. Twee aansprekers zullen het overlijden van een Franschman bekend maken, en verdeelen 't loopwerk. De een, die een mondvul Fransch kent, zegt:

Ik zel de hiele Walenhoek, het Wees- en Oude Franzepad veur mij houwen,
En zo de hiele Baangraft, Noordze Bos, tot aan de Leidze en Uiterze poort.

En de ander daarop:

O daar doeje me grooten dienst meê, want van het Frans en verstaan ik niet een woord.

En Asselijn deed ons ook een dienst met zoo duidelijk de streek aan te wijzen, waar toen de Franschen en Walen woonden: de Walenhoek in 't zuiden, 't Weespad in 't midden, 't Franschepad in 't noorden, — zoo hebben we hier de geheele Jordaan. De Fransche Tuin en het Hof van Parijs ²⁾ in de Elandsstraat schijnen toen nog niet bekend geweest te zijn, anders toch had hij die ook wel kunnen noemen.

Hoe oud is de naam Jordaan? — Hij dagteekent van de laatste jaren der 17^e eeuw of omstreeks 1700.

In 1665 was de naam Jordaan nog niet bekend; dit blijkt uit Domselaer, die uitdrukkelijk zegt, dat die buurt van elf grachten ³⁾ met hare straten en dwarsstraten »in 't gemeen genaamt wordt *het Nieuwe-*

1) *De Schijnheilige Vrouw*, I Bedr. 4^e Toon.

2) 't Hof van Parijs heette eigenlijk de Katteklatersgang, en heeft dien hoofsch en naam denkelijk gekregen naar een Fransch wijn- en speelhuis, dat in die gang is opgerigt. In onzen tijd was 't een zeer gemeene hoek geworden, die eindelijk vóór 15 jaren geleden is uitgeroeid.

3) Nu zijn er nog negen, want twee zijn gedempt.

werk"¹⁾. Maar in 1691 schijnt hij ook nog niet in gebruik geweest te zijn, want Casparus Commelin schreef toen »het oude *Nieuwe-werk*"²⁾. En mogt men al meenen, dat deze uit deftigheid zoo schreef, wijl de naam Jordaan hem te gemeen was, — zoo kon dit toch voor een blij-speldichter geen beletsel opleveren, om een aanspreker dit woord in den mond te geven. Uit de bovenaangehaalde plaats blijkt echter, dat hij het niet deed. Was »de Jordaan" toen reeds te Amsterdam bekend geweest, dan zou Asselijn die zeker hier genoemd hebben.

't Schijnt echter, dat die kort daarna bekend geworden is. Robert Hennebo, kastelein in het Gulden Vlies, schreef in 1716 een gedicht: »Lof der Jenever", en daarin komt de Jordaan wel driemaal voor, en wel zonder omschrijving of aanteekening, zoodat die benaming toen reeds algemeen in gebruik moet geweest zijn. Later vindt men die nu en dan in gedrukte werken³⁾, maar — wat opmerkelijk is — bij Wagenaar niet: zoo dikwijls hij die buurt wil aanduiden, getroost hij zich eene omschrijving, als: »de uitgestrekte ruimte tusschen de Prinsen- en Baangraft, veele graften, straaten en dwarsstraaten", of: »de Prinsen- en Baangraften en de dwarsgraften, die met dezen twee gemeenschap hebben". — Wilde de deftige stads-historieschrijver »de Jordaan" niet in zijn boek opnemen, omdat hij die in geene officiële stukken gevonden had? Wel mogelijk; maar nu is 't anders: de Jordaan komt nu wel in officiële stukken voor⁴⁾, en geen historieschrijver behoeft dus meer te aarzelen, die in zijn boek te laten drukken.

De afleiding van den naam blijft intusschen onzeker. Hebben wij hier met een oud-testamentische allusie, of met een verbastering van 't Fransche *jardin* te doen? — 't Eerste meende een Maastrichtsch predikant⁵⁾, omdat hij aan 't Overjordaansche dacht, maar juist hierdoor dwaalde hij. Waarschijnlijker is 't laatste, ofschoon wij toch niet precies weten, waar dat *jardin* op t'huis te brengen is; — op de hofjes? — of op de leliën en rozen, die in de straatnamen bloeijen? — of op den Franschen Tuin, en nog menig ander drink- en lusthof, die daar in vroeger tijd te vinden was? — of mogelijk op de onafzienbare groenmarkt, die heel den boord der Jordaan tot een uitgestrekte moes- en vruchttuin maakt? — of eindelijk, zoo men wil, op die allen te zamen?

Er is nog een andere naam, waarmee deze buurt betiteld wordt —

1) III B. bl. 251. — 2) Bl. 247.

3) Onder anderen, in gezelschap van Duivelshoek en Franschepad, in zeker vlugschrift van 1761, aangehaald door mijn vriend J. H. Rössing, in het *Ned. Tooneel*, 2e Jaarg. 4e afl. bl. 329.

4) Zie b. v. *Gemeentebld* 1873, 1e afd. Bijlagen, bl. 58 en 530.

5) BACHIESE, *Beschr. der Vereen. Ned.* I D. bl. 457; — aangehaald door den heer WITKAMP in het *Ned. Mag.* 1859, bl. 368.

of werd, want welligt is deze naam bij het tegenwoordig geslacht reeds vergeten, ofschoon vóór twintig jaren geleden de ouden van dagen dien nog wel kenden, — de Jordikzie. Dezen schenen zelfs ongaarne van de Jordaan te hooren spreken, en plagten te zeggen: »'t Hiet hier geen Jordaan, maar Jordikzie”.

Nu wil ik niet beweren, dat Jordaan uit Jordikzie is geboren, maar alleen opmerken, dat deze laatste naam, hoewel, voor zooveel ik weet, in geen boek te lezen, al vrij oud, ja bijna eene eeuw ouder dan de eerstgenoemde moet zijn. »Jordikzie” toch is vrij duidelijk, en niets anders dan een verbastering van *jurisdictie*, — en dit voert ons terug tot de eerste jaren der 17e eeuw, toen deze streek nog buiten de poort lag, maar toch al druk bewoond was; men woonde daar toen niet in de stad, maar in de »jordikzie”, en 't is zeer opmerkelijk, dat die naam tot in onzen tijd in 't Jordaansche spraakgebruik is blijven leven

De Franschen en Walen, van wie wij spraken, doen ons ook aan de Boschhuizen denken, — een uitgestrekte buurt van eenvormige huizen, achter de Prinsengracht tusschen de Reguliersgracht en de Spiegelgracht. En die Boschhuizen herinneren ons een spreukje, dat Elias Benoit te boek gesteld heeft, zeker omdat het hem voorverteld was, te weten: dat de Regeering van Amsterdam, in 't laatst der 17e eeuw, duizend huizen had doen bouwen voor de arme réfugiés, om hen daarin voor een kleine huur te laten wonen, namelijk voor slechts veertig gulden 's jaars ¹⁾.

Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen-Muilkerk heeft dit verhaal, dat door velen nageschreven is, »onzeker, ja meer dan twijfelachtig” genoemd, en met cijfers aangetoond, dat »zelfs in de jaren, toen het getal der réfugiés op zijn hoogst was, zij nooit duizend huizen bewoond hebben, althans hunne armen of gealimenteerden niet, voor wie zij toch moesten dienen” ²⁾.

Maar hoe kwam Benoit aan die vertelling? — Ik geloof, dat hem een Amsterdamsch volksspreukje ter oore gekomen was, wat hij, die te Delft schreef, voor goede munt aannam ³⁾.

Dit volksspreukje nu had wel een historischen grondslag, maar 't was er meê gegaan als doorgaans met de mondelinge overlevering, — 't was wat verward, en de getallen waren wat overdreven.

De Boschhuizen zijn niet voor de réfugiés gebouwd, maar voor een bepaald soort van handwerkslieden, en wel zulken, wier ambacht tot de lakenweverij behoorde.

¹⁾ *Historie der Gereformeerde Kerken in Vrankrijk*, IV D. bl. 269.

²⁾ *De Réfugiés in de Nederlanden*, bl. 33, 34.

³⁾ In zijne voorrede (bl. 8) zegt Benoit zelf, dat hij niet instaat voor de juistheid en naauwkeurigheid van al wat hij verhaalt.

Na 't midden der 17e eeuw was »de Draperie hier ter stede dagelijcx meer en meer toenemende», en de Regeering nam alle maatregelen om die aan te moedigen; ja, bij de nieuwe vergrooting der stad wilde zij zelfs in de streek achter de Prinsengracht een gantsche buurt van lakenwevers vestigen, en toen zij den 28ⁿ Januarij 1668 besloot de Weteringpoort te doen maken, was dit o. a. ook »tot gerijf van de lakenneeringh.» In 1670 gaf zij aan drie godshuizen: 't Gasthuis, 't Burgerweeshuis en 't Leprozenhuis, een uitgestrektheid gronds present, om daarop huizen te bouwen, waar tot geringen prijs wevers, wolkammers en spinners in zouden kunnen wonen. Dit zijn de Boschhuizen, dus genoemd naar 't Noordschebosch, waarin zij, althans meerendeels, gebouwd zijn. Zij waren vierhonderd in getal, allen van één makelei, hecht en sterk, maar regt en stijf; met gemetselde stoeptrappen en houten leuningën; allen onder één lijst en één dak; eenvormig en eentoonig, vervelend om aan te zien, en alleen hier en daar wat verlevendigd door een hekje voor de keldervensters, waar de kippen onder en de »oostinjesekors» boven uitkijken.

Zij staan er nog. Enkelen zijn verbouwd, velen wat opgeknapt, maar een grooter aantal staat er nog in zijne oude gedaante, met dezelfde deuren en vensters en de gemetselde stoeptrappen en houten leuningën, als vóór twee eeuwen; ja, ook de genoemde hekjes zijn er nog.

Hoe verklaren wij nu Benoits vertelling? — Heel eenvoudig.

In die 400 Boschhuizen konden, door 't afzonderlijk verhuren van kamers en kelders, wel *duizend* huisgezinnen wonen, welke huisgezinnen in de overlevering, bij wijze van apocope, huizen werden.

De Boschhuizen waren wel niet gebouwd voor de réfugiés, die nog komen moesten, maar er woonden een dozijn jaren later toch zeer veel Fransche vlugtelingen; en daaruit kon de sage, die doorgaans 't gevolg voor de oorzaak neemt, opmaken, dat de huizen voor hen gebouwd waren.

De Boschhuizen waren wel niet door de stad gebouwd, maar toch door drie stads-godshuizen, krachtens de autorisatie der Vroedschap, wat voor de sage, een te klein, of liever in 't geheel geen verschil maakt.

Eindelijk was de huur niet op 40 gulden bepaald, maar op 90 voor ieder huis met den kelder, zoodat toch wel een gezin voor 40 gulden wonen kon. En zoo vinden wij dus in 't verhaal van Benoit den vorm terug, dien de herinnering van 't bouwen der Boschhuizen (dat destijds nog al opzien gebaard had, daar men in minder dan een jaar vierhonderd huizen had zien verrijzen) na verloop van weinige jaren in de volks-overlevering aangenomen had.

Spoeden wij ons nu naar de Papenbrug, — 't smalle bruggetje, dat,

vóór eenige jaren van den rang van ophaalbrug vervallen verklaard, zich gelukkig mogt rekenen van nog als loopbrug in dienst te kunnen blijven. De overlevering verhaalt van den naam dezer brug iets bijzonders.

Als de geestelijkheid, in processie of bij andere gelegenheden, van de Oude naar de Nieuwe Kerk trok, geschiedde dat altijd langs deze brug. Nu was die brug op zekeren tijd zeer oud en vervallen, en riep luid om vernieuwing, waaraan de Regeering echter voorerst nog niet scheen te denken. Derhalve namen eenige geestelijken de vrolijkheid van den vastelavond te baat, wanneer zij met fakkels en toortsen langs de straat liepen, en staken toen de brug in brand. »Waeruyt ghecome is, dat de brugghe, welcke van nieuws ghemaect werde, den naem van den Papen-brugghe gecregen heeft ende noch behoudt,” zegt Walich Sieuwertsz.

Dit moet dan gebeurd zijn tusschen 1408 en 1481, want in 'tlaatstgenoemde jaar was de naam Papenbrug reeds in gebruik, en vóór 1408 bestond de Nieuwe Kerk nog niet. Maar 't is jammer, dat de stads-rekeningboeken van dien tijd niet meer voorhanden zijn; anders zouden wij eens kunnen nazien, of die bruggebranders het hout voor de nieuwe niet hebben moeten betalen. Men zou 't vermoeden, juist omdat die nieuwe brug hun naam kreeg.

En wandelen wij van hier den Dam over en de Kalverstraat in, dan ontmoeten wij daar eene andere overlevering, die dezen naam wil afgeleid hebben van »Kalvariënstraat”, gelijk mede Osjesluis van »Hostiesluis.” Zij brengt die namen in verband met het bekende mirakel; de eerstgenoemde naam zou van de processie zijn ontstaan, de laatstgenoemde van de mirakuleuze hostie. Natuurlijk vond deze meening bij sommigen ingang, al ware 't alleen om de vrome tint; 't is echter niets meer dan woordspeling, zonder eenigen historischen grond.

Men vindt in de 15de en 16de eeuw, toen, volgens dit spreukje, de naam van Kalvariënstraat in gebruik zou zijn geweest, nimmer anders gespeld dan »Calverstraete.” Wel heeft het deel der straat tusschen de Kapel en het Spui in de 14de eeuw »de Lane”, en in de 15de eeuw »de Byndewyck” of Binnenwijk, en het gedeelte tusschen het Spui en de Munt nog in de 16de eeuw de Ossenmarkt geheeten, maar een andere naam wordt te vergeefs gezocht.

Op de plaats der Osjesluis heeft tot 1526 een poort gestaan; vóór dit jaar bestond die sluis niet, en kan zij dus geen Hostiesluis geheeten hebben, en na dien tijd ook niet, want in de plaats der afgebroken poort werd »d'Osse-sluis” gelegd, dus »genaamt omdat daarop het Accijshuis stondt, daar men d'ossen most aangeven, doen d'Ossenmarckt noch binnen de stadt gehouden wierdt.” — In de 16de eeuw werd zij de Ossenburgersluis en Ossenmarktssluis genoemd, en daarvan zal wel niemand Hostiesluis gemaakt hebben.

Het laat zich echter ligt begrijpen, hoe het spreukje in de wereld gekomen is, en ik geloof dat het door een ouden Nieuwendijker uitgevonden is. Op zijn Nieuwendijksch klinkt ¹⁾ de naam der Kalverstraat: *Kaaleferstraat*, wat niet veel verschilt van Kalvariënstraat; en hier moest men te eerder op vallen, omdat men vroeger aan meer dan éenen boekwinkel in die straat den berg Kalvarië heeft zien uithangen.

Ossiesluis klonk in den mond van vele Amsterdammers als *Hossiesluis* ²⁾, en er was niet veel vernuft nodig om daarvan op Hostiesluis te komen.

Trouwloossteegje is de oude naam der Hasselaarssteeg, en op den hoek van den Nieuwendijk en deze steeg stond de Sint-Jakobskapel, die twee deuren had, een op den dijk en een in de steeg. De overlevering zegt, dat als een paar echtelingen bij vonnis van 't Gerecht van tafel en bed gescheiden waren, dit in deze kapel werd afgelezen, en dat daarna de gescheidenen de kapel verlieten, de eene door de deur op den dijk, de andere door die in de steeg. Wagenaar vond dat gebruik zonderling, en twijfelde er aan, omdat hij er in 't kapelboek geen gewag van vond. Evenwel is het niet te zonderling om geloofbaar te zijn. Van Rhijn verhaalt het in de »Oudheden en Gestichten van Amstelland» (II D. bl. 151), en zeker is het, dat de steeg in de 16^e eeuw dien naam droeg.

Stonden de voorgaande overleveringen allen meer of min met kerkelijke zaken in verband, de namen, die nu volgen, zijn wel geschikt, om menigeen eene rilling over het lijf te jagen. Ik bedoel de Moordenaarsgracht, Moordenaarsbrug en Moordenaarssteeg.

Het is de Keizersgracht, tusschen den Amstel en de Weesperstraat, die de Moordenaarsgracht heet, en 't zijn niet enkel de bewoners van de buurt, door wie zij in de wandeling met dien allerliefelijksten naam wordt aangeduid, neen, ik vond dien ook gedrukt, onder anderen in »de Verdeeling der stad Amsterdam in twaalf arrondissementen» in 1811. Omtrent den oorsprong leeft eene legende in den mond des volks, volgens welke twee steenen beelden, die voor een aanzienlijk huis op deze gracht zijn uitgehouwen, de beide moordenaars zouden voorstellen; alles ten naastebij in denzelfden trant als men zulke legenden ook elders aantreft, en zoo als die onder anderen ook van het »Huis met de hoofden» wordt opgedischt.

1) Zie over het Nieuwendijksch: JOHAN WINKLER, *Dialecticon*, II D. bl. 91.

2) Niet in 't Kalverstraatsch hoorde men dat *Hossiesluis*; daar was 't steeds: „op t'Ossiesluis” of: „an d'Ossiesluis”; — maar in andere Amsterdamsche dialecten, b. v. „dar statie jop de hossieslois”. En 't is opmerkelijk dat, terwijl bij andere namen, die met een vokaal beginnen, de *n* wordt aangelijmd, hier de *h* voorgespannen wordt. 't Komt echter meer voor bij de *o*, b. v. *Houtwaalderweg* voor Outewalerweg, *Hoedjespad* voor Oetgenspad.

Anderen echter, die 't beter meenden te weten, verzekerden mij, dat het niet Moordenaars-, maar Modderaarsgracht wezen moest, en dat deze naam was ontstaan door het vele »modderen,” dat weleer in deze gracht plaats had. De opgebaggerde specie werd geworpen in den Besjestuin, om dien te verbeteren, gelijk zij zelf gezien hadden.

Maar de tijdsbepaling van dat modderen viel een weinig na 1811; zoo-dat Moordenaarsgracht wel de oudste naam, en Modderaarsgracht van later vinding is. Vermoedelijk heeft er, lang geleden, op die gracht eens een gruwelijke moord plaats gevonden, en is dit ook 't geval geweest in het Moordenaarssteegje (in de Sint-Jansstraat), dat reeds in 1672 zoo heette; — moorden, waarvan wij thans de geschiedenis niet meer weten. immers waar ik te vergeefs naar gezocht heb.

De naam der Moordenaarsbrug is nog bekend aan 't einde der Brouwersgracht bij de Baangracht, hoewel de brug zelve reeds in de eerste jaren dezer eeuw verdwenen is; die hoek wordt nog genoemd: »aan de Moordenaarsbrug.” Omtrent den naamsoorsprong bestaat eene legende, die, als de meeste legenden, verschillende lezingen aanbiedt, doch welke hierin overeenstemmen, dat er eens een moord gepleegd is op die brug, en dat de schuldige is ontdekt in den kelder daartegenover op den hoek der Wagenstraat, en wel door een grooten zwerm vliegen, die zich op 't aangezicht des moordenaars zette, en zich door niets wilde laten verdrijven; — waarin natuurlijk de omstanders een vervulling zagen van 't spreekwoord: »'t zal uitkomen, al zouden de vliegen 't uitbrengen!” — en waarnaar dan ook die kelder »*van ouds d' vliegen-kelder*” plagt te heeten. Mij heugt nog, dat dit opschrift boven dien kelder te lezen stond.

Ook aangaande de Warmoesstraat, hebben wij een spreukje te vermelden, volgens 't welk wij die straat als de »Warmestraat” moeten begroeten. Domselaer zegt, dat wij er niet aan moeten twijfelen, of in de Warmestraat hebben al vóór 1203 eenige huizen gestaan, die hoog uit den grond gezet waren, om niet al te laag bij die van den Zeedijk af te dalen, zoodat ongetwijfeld hier reeds het begin van eene straat geweest is, die, in onderscheiding van den Zeedijk, waar de huizen toen, tegen 't Y, aan de gure en koude noordoostewinden waren blootgesteld, de *Warme straat* genoemd werd en niet Warmoesstraat, zoo als uit misverstand velen schrijven, meenende dat daar weleer warmoestuinen zouden geweest zijn ¹⁾.

Wij nemen de vrijheid, ondanks de stellige verzekering van Tobias van Domselaer, ernstig te twijfelen aan dat verhaal: — het is waar-

¹⁾ *Beschr. van Amsterdam*. III B. bl. 191.

schijnlijk ook van geen hooger oudheid dan de tijd zelf, waarin Domselaer schreef. Wagenaar heeft het reeds voldoende wederlegd; hij verzekerde, dat hij overal in de oudste schepenbrieven en in andere echte stukken Warmoesstraat had gevonden, en deelde bij de beschrijving der Oude Kerk nog eenige bijzonderheden mede, waaruit blijkt, dat omtrent die kerk van ouds warmoesland geweest is, en dit zich tot aan den Zee-dijk heeft uitgestrekt. In ons eerste hoofdstuk hebben wij dan ook reeds de naamsafleiding dezer straat behandeld.

Vraagt gij echter: van waar mag dan Domselaer wel zijne *Warme straat* gehaald hebben? Uit de kaart van Kornelis Antonisz.; daar las hij: »die Warmes-straet.” Doch dit verstond hij verkeerd: *warmes*, *wermes* of *wormes* is *warmoes*; in de 16e eeuw schreef men ook voor moestuin: »wermestuyn.”

En nu naar den Ykant, en wel allereerst naar Kattenburg. Dit eiland, hoe klein van omvang, heeft zijne eigene historie, men weet het; maar het heeft ook zijne traditie; ja, hoe weinig men het welligt verwachten zou, hier treedt ons de traditie met alex andrijnen te gemoet:

Een oud gerucht getuigt, al steunt het op kronijk
 Noch handvest, dat dees' kreits genaemt wert naer de Katten,
 Die onder Burgerhart uit hun moerassen spatten,
 (Want toen verhief dees' wijk het hoofd nog uit den vloed)
 Daer hij de Roomsche maght vertrat met trotsen voet,
 En nijpende in den poel die brant- en waterschatters,
 In hun geleden vloog met zijn Konijnevatters,
 Het hoofd gehellemt met karpoezen ros van bont,
 Met ongeschoren haer en knevels, in den mont
 Afhangende, op het laetst met staetsie af te snijen,
 En op het woudaltaer den Duitschen Mars te wijen,
 Zoodra een moedige Baetauwer, met zijn hant,
 In 't oog van 't leger, tien Romeinen velde in 't zant. —
 Een felle nachtstorm schreeuwt hierna den lantstroom wakker,
 En drijft het schuimend nat ver over weide en akker
 En moeren, tot het weêr geronnen naer zijn wed,
 Dit eilant en de streek rondom in 't water zet;
 En onder 't barnen en het storten voortgetrokken,
 't Aeloude Kattenburg te gulzigh in durft slokken:
 Zoo als het nu weêr opgebagert uit het zout,
 Het wapen en den naem der Katten noch behout. 1)

Ieder, die hart heeft voor poëzij, verzoek ik, nu niet verder te lezen, maar heen te gaan en spoedig een plan te bedenken, om midden op het Kattenburgerplein een standbeeld van Claudius Civilis, alias Klaas Burgerhart, op te rigten, en alle heraldieke genootschappen, zoovelen

er in ons vaderland te vinden zijn, uit te noodigen, onverwijld een ernstig onderzoek in te stellen naar het echte wapen van Kattenburg, dat sedert de dagen van Antonides in vergetelheid schijnt geraakt.

Terwijl de minnaars van poëzij en beelden zich daarmede bezighouden, kunnen wij elkander vertellen, dat van die Katten-traditie geen woord waar is, en Kattenburg zijn naam ontleent van de kat of kade, 't kaddijkje of kadijkje, dat dit eiland als een buitendijksch voorland omringde, en waarvan ook reeds in het elfde hoofdstuk gesproken is.

De dubbele-wipbrug, die, van 't laatst der 17^e eeuw tot vóór eenige jaren, gelegen heeft voor de Ygracht over den uitloop van de Schippersgracht, heette de Kortjewantsbrug. De overlevering vermeldde, dat bij het doorvaren van deze brug de schepen dikwijls met hun want vast-raakten, waardoor zoowel oponthoud als schade veroorzaakt werd. De brugwachter had daarom de gewoonte, den schippers toe te roepen: »Kort je want!» — En die kreet, hier elken dag eenige malen gehoord, was de oorzaak, dat deze brug de Kortjewantsbrug werd genoemd.

Dat de negentiende-eeuwers dien naam niet meer begrepen (behalve zij, die de overlevering kenden), zal wel niemand verwonderen. Maar wel mogt men zich verwonderen, toen men in stukken, die van 't stadhuis uitgingen, las: »de Korte Wandsbrug" ²⁾; wat menigeen vragen deed, waar dan de Lange Wandsbrug te vinden was. Zoo vergissen zich de lieden, die verbeteren willen, wat zij niet verstaan.

Wandelen wij nu den Buitenkant langs naar den Montelbaanstoren, zoo houdt ons de overlevering daar de leelijkste en grimmigste tronie voor, die ooit in Nederland is te zien geweest, — den beruchten Dukdalf.

Zij noemt den toren »Mont-Albaans-toren», en verhaalt, dat toen Alva het voornemen had opgevat, om hier op de Lastage een kasteel te bouwen, hij dit, zich zelven ter eere, »Mont-Albaans-burg" wilde noemen. Daar echter de stad de uitvoering van dit plan met twee ton afkocht, ontving deze toren, ter gedachtenis, den naam van Mont-Albaans-toren.

Zoo wij al voor een oogenblik aannemen, dat deze naam de ware is, dan nog kan *die* naam niet van Alva afgeleid worden, want wel noemde men dien hertog vaak Duc d'Alba, maar nooit Mont-Alba. Doch er is nog meer om te bewijzen, dat de overlevering geen geloof verdient. De toren is reeds in 1516 gebouwd, en den naam Montelbaan voerde hij reeds ten minste dertig jaren vóór Alvaas komst hier te lande. De

1) ANTONIDES, *Ystroom*, I B. — 2) Zie *Omschrijving der 50 Buurten*, 21 Dec. 1850.

spelling van den naam is echter onzeker; in vroegere eeuwen was die zoowel »Monkelbaens-» en »Montenbaens-» als »Montelbaenstoren»; en even onzeker is de oorsprong van den naam.

Al in het midden der 17^e eeuw was men daaromtrent even onzeker als nu. Men giste toen, op de syllabe *baans* af, dat die naam »veellicht van een lijnbaan daarnevens staande» afkomstig was, omdat de toren aan den hoek der Lastage stond, en die voorstad »niet als met korenspijkers, lijnbanen, scheepstimmerwerven en diergelijk slach van gebouwen bezet» was.

Voor de beste spelling houd ik Montelbaan, want zoo leest men bestendig in de eerste helft en in 't midden der 16^e eeuw. Later is dit verbasterd tot Monkel- en Montenbaen ¹⁾, tot Montalbaan en Monkelban.

In 1537 schreef men: »de toorn van Montelbaen». In 1544 en 1552 wordt hij enkel Montelbaen genoemd. In 't eerstgenoemde jaar werd den »bussemakeren» eene plaats aangewezen, waar zij hun geschut konden beproeven, en dit was op »een erve achter Montelbaen buyten der kae». In 't laatstgenoemde jaar was er eene begraafplaats voor honden, en Jan Albertszoon de hondeslager was »opte kade van Montelbaen» acht dagen werkzaam »omme te dooden ende begraven die honden, die aldaer gebrocht zouden worden». Die kade van Montelbaan is tegenwoordig de Oudeschans.

Van waar nu die naam »Montelbaen»? De afleiding van eene lijnbaan mag hij aannemelijk vinden, die weet te bedenken, hoe dat Montel er voorkwam. Mij komt die afleiding niet zeer waarschijnlijk voor; en daar de naam toch een oorsprong hebben moet, wil ik een andere gissing wagen.

De vertelling van de Vier Heemskinderen was hier van ouds zeer populair, waarvan wel het klaarste bewijs is, dat zij aan zooveel herbergen uithingen, 't geen eens een zeventiende-eeuwer in zulk een herberg op 't glas deed schrijven:

De Vier Heemskinderen moesten wis den drank geweldig minnen,
Wijl zij zijn 't uithangbord bij waarden en waardinnen ²⁾.

En men kan hen ook in Amsterdam nog tegenwoordig aan meer dan een gevel afgebeeld zien ³⁾. Zou 't mogelijk eene afbeelding van

1) Van verwisseling van *nt* en *nk* zijn meer voorbeelden: *Dintel* en *Dinkel*, *int* en *ink*, welke twee laatsten in onzen tijd zaângesmeed zijn tot *inkt*.

2) JEROEN, IV D. bl. 114.

3) Onder anderen op den hoek der Heerengracht en Leidschegracht, en in de Westerstraat.

dien Reinout, die dat schoone en sterke kasteel van Montelbaan bouwde, zijn geweest, waaraan de toren zijn naam te danken heeft? En welligt is hier nog een meer bepaalde toespeling te ontdekken. Reinout bouwde zijn kasteel Montelbaan aan de Gironde om zijn land te beveiligen, »opdat, kwame Karel [van Frankrijk], de wijdvermaarde, daarvoor met heel zijn heir, hij in honderd jaren het minste leed niet doen konde.” Evenzoo bouwden in 1516 de burgemeesters van Amsterdam hun Montelbaan aan het Y, opdat, kwame Karel [van Gelre], de wijdvermaarde en wijdgevreesde, daarvoor met heel zijn heir, hij ook het minste leed niet konde doen.

Er pronkt nog een andere toren aan den Ykant, waar de geest der traditie omheen waart, — de Schreijerstoren. Ja, hier gaat de kunst zelfs met de traditie hand aan hand, zij 't dan ook beiden even kreupel. Zij vertoont ons het droevig geval op een ouden steen in den torenmuur, — een schreiende vrouw, een wegzeilend schip en het jaartal 1569. — Hier (zegt de overlevering) heeft in dat jaar eene vrouw het vertrek van haren man zóó beschreid, dat zij krankzinnig werd, en daarom noemde men dezen hoek sedert den Schreijershoek, of als men op den ouden steen leest: SCRAYER-HOVCK. Natuurlijk werd de naam oudtijds verschillend gespeld, en Wagenaar heeft reeds opgemerkt, dat hij ook »Screyhorn” vond ¹⁾. Trouwens, dit is zoo vreemd niet, als 't welligt sommigen schijnt, want de Schreijershoek sprong als een kaap in 't Y vooruit, en zulk een hoek heette van ouds een *horn*.

Eene andere overlevering echter maakt den naam vrij wat ouder; — en hij is ook ouder, maar toch niet zóó oud.

Gijsbrecht van Aemstel zou daar in 1304 zijn scheep gegaan, toen hij de wijk nam naar »'t vette lant van Pruyssen”, en het afscheid, dat hij hier genomen heeft van zijne lieve burgerij en »willige onderzaten”, zou zoo teeder en tranenrijk geweest zijn, dat daarom die plek de Schreijershoek genoemd is.

Vondel, met zulk een oudheid niet voldaan, maakte den naam nog weér ouder, want hij liet Gijsbrecht, al vóór dit teeder afscheid, van den Schreijerstoren spreken. Hij dacht dus, dat er een nog vroegere huilpartij bij dien toren heeft plaats gehad. Zou hij mogelijk gemeend hebben, dat de Aemstelaren daar reeds in 1204 hebben staan schreien, toen de Kennemers kwamen, en den dijk doorstaken en zelfs de appelboomen verbrandden? — Jammer, dat niemand deze overlevering uitgevonden heeft! — Doch keeren wij tot het schreiend vrouwtje terug.

Melchior Fokkens meende achter het geheim te zijn: hij wist wel,

1) *Amst.* II D, bl. 54.

dat de vrouw niet schreide, »maar achter de schortel-doeck lachte'', en waarom? — »omdat ze haast weder een nieuwen man zou krijgen."

De dichter Antonides schijnt te willen zeggen, dat hier eene vrouw van droefheid dood bleef.

Men zegt, dat hier een vrou
In een onroerlijk beelt verkeerde uit bittren rou,
Toen zij met d' eerste kiel haar man vooruit zagh vaeren;
Waerom haer beeltenis, voor 't slijten van de jaren,
Eerst praelde in wit arduin.

En ook anderen verzekeren, dat zij onbewegelijk bleef en als in een steenen beeld verkeerde. Men had nu nog maar één stap verder behoeven te gaan, om te verklaren, dat zij in een zoutpilaar veranderd was.

De waarheid is, dat niet naar ééne vrouw, maar naar zoovele duizende vrouwen en meisjes, als hier in den loop der eeuwen afscheid van hare mannen of vrijers genomen hebben, de toren zijnen naam gekregen en voortdurend behouden heeft. Want hier aan »'t Hooft'' was de plaats, van waar de schepen, »frequenterende die Oisterszee'' en »alle conincrijken ende landen van kerstenrijcke'', uitzelden, en hier moesten dus wel tranen gestort worden; waarom ook de Muider Drost nog in 1623, in zijne »Klacht over 't vertreck des Heeren Laurens Reaal'', de schreiende juffer laat zeggen:

Windt, ongenaeghe windt, nu ghij gaet macken t' zoek
Mijn Ecdlaert, maekt ghij mij doodteetster aen Schreyhoek.

Nog slechts één punt vraagt onze aandacht; maar dit laatste is niet het minst gewigtige. Het is van dien aard, dat het weleer elken geboren Amsterdammer de innigste belangstelling inboezemde. Hier van den Schreijershoek af, zien wij het regtuit voor ons liggen, — het is de Volewijk!

Jan en Griet al met de lantaren
Gaan naar de Volewijk heenvaren,

lazen wij op de oude prent van »Jan de Wasscher;'' en wie weet niet, dat de Amsterdamsche moeders hare lievelingen van de Volewijk haalden? Vanwaar komt dat zeer oude spreukje?

De naam Volewijk, aan het vooruitspringende stuk lands gegeven, dat tegenover de stad ligt, is niet moeilijk te verklaren. Reeds in de 14^e eeuw heette het »de Voelwije'', dat is eene zamentrekking van Vogelwijk, naar de menigte van vogels, die op dat, toen lage en onbewoonde voorland huishielden; even als men elders een Vogelzand, een Eijerland en meer soortgelijke namen van denzelfden oorsprong heeft.

Later, toen dat instrument, hetwelk een geestig Duitscher »de kubiekwortel van de zedelijkheid der stedelingen» genoemd heeft, aan een hoek van de Volewijk geplaatst werd, noemde men dat deel ook het Galgeveld of het Galgeland.

Dit alles is vrij duidelijk; maar het leert ons den oorsprong niet van het spreukje aangaande de schuit, die de kleine kindertjes haalt.

In Hoofts *Ware-nar* roept de dienstmeid, die »mans moër» gaat halen:

Jij weet van de zaak wel, jij moet je wat spoeijen,
De schuit wil nae de Volewijk, je zoud komen helpen roeijen.

Bilderdijk teekende hierbij aan: »'t Sprookjen heeft zijn oorsprong in het woord *roeien*, dat het werk eener vroedvrouw is, en tevens ook een schuit met de riemen doen voortgaan.» — Doch dit is maar een halve explicatie, want hij verklaart niet, waarom die schuit juist naar de Volewijk wordt geroeid, en daar toch komt het hier vooral op aan.

Het lust mij niet, alle gezouten en ongezouten uitleggingen op te dissen, die er al van de Volewijk te hooren waren of te lezen zijn; de volgende staaltjes mogen den lezer vergenoegen.

Volgens den een was de naam eigenlijk Vollewijk, omdat het wel eene *volle* wijk mogt heeten, waar zulk een enorme voorraad van jonge Amsterdammertjes was. 't Dunkt mogelijk menigeen niet kwaad, maar 't is valsch; de naam wordt nimmer met de dubbele *l* gevonden, 't is altijd *Vogelwijk*, nooit *Vollewijk* geweest, en dit *Vogelwijk*, samengetrokken tot *Voòlwijk*, werd *Volewijk*, en ook *Veulewijk*; welk laatste een ander aanleiding gaf om te zeggen, dat de oorsprong van 't spreukje, in dat woord zelf lag, — de wijk, waar de veulentjes vandaan komen!! — Sommigen hadden den zonderlingen inval er de galg bij te halen »Het heeft zijnen oorsprong,» schreef een navorscher, »in het gebruik om de misdadigers aan de Volewijk op te hangen. De galg, boom des ongeluks, is alzoo door het volksgeloof in zekeren zin tot levensboom her-schapen» ¹⁾. — Maar nog erger maakte 't iemand in een tijdschrift van 1850. Zoo schreef hij:

»Niet veel eers voor ons, Amsterdammers, dat onze moeders verzeke-ren, dat wij van de Volewijk afkomstig zijn! Wij mogen den Parijze-naar wel zijne kool, den Duitscher zijne ooijevaarswieken en den Fries »zijne wouden benijden, die de kinderkamer hun tot bakermat geeft. »Hier stond bijkans vier eeuwen lang de galg onzer goede stede, en als »eene moeder dus verzekerde, dat zij hare bengels uit de Volewijk »had gehaald, wilde zij niets meer of minder zeggen, dan *galgenaas* »en *galgenbrok*» ²⁾.

¹⁾ *Navorscher*, II D. bl. 26.

²⁾ *Honigb. j.* 1850, bl. 286.

Deze titels benijden wij den smaakvollen uitvinder niet, maar mogen ons wel verzekerd houden, dat de galg niets met het spreukje gemeen heeft.

De oplossing moet gezocht worden in de oude gesteldheid der Volewijk zelve, in verband met de ligging tegenover de stad, en wel aan de overzijde van een' wijden vloed. Daar lag de Volewijk weleer als eene doodsche, eenzame, geheel onbewoonde streek, eene wildernis aan de andere zijde van den plas. Eerst in 1662 werd er de eerste en eenigste woning gebouwd. Zulke plaatsen hadden oudtijds — ja hebben voor menigeen nog — iets indrukwekkends, iets geheimzinnigs en spookachtigs. En daarheen wees men dan ook het kind, als het naar zijnen zoo geheimzinnigen oorsprong vroeg.

Thans evenwel is alles veranderd en de Volewijk ook. 't Spreukje is in 't vergeetboek, de schuit en de lantaren zijn afgeschaft, en het oude liedje:

Pluk mijn!

'k Zal alle dagen zoet zijn!

is, met alle andere »baker- en kinderrijmen», weggeborgen in de portefeuille des verzamelaars.

DERDE AFDEELING.

Oude namen en Bijnamen.

Oude namen en bijnamen geven ons stof tot vier hoofdstukken.

Immers onder de eersten behooren niet alleen de vroegere, en sinds lang vergeten namen van straten, die nog bestaan, maar ook die namen, welke eenmaal gedragen werden door straten, die zelf al lang verdwenen en vergeten zijn; terwijl de titel: bijnamen, ons zoowel aan de veranderingen en verbasteringen van namen doet denken, als aan de naamgeving door 't volk buiten den officiëelen naam om.

Twee opmerkingen laat ik voorafgaan.

De eerste is, dat ons in de dertien hoofdstukken der vorige Afdeeling reeds menige bijnaam, zoowel als een aantal verbasteringen en ook oude namen voorgekomen is, en dat wij dus op dezen hier niet meer opzettelijk behoeven terug te komen.

De tweede is, dat de grenslijn tusschen naam en bijnaam niet altijd even scherp is, of althans niet duidelijk in 't oog valt.

Maar, vraagt men welligt, wijzen dit de naambordjes dan niet uit? Zijn dan niet allen, die daarop staan, de officiële namen, en de anderen, die daar niet op te lezen zijn, bijnamen, oude namen of verbasteringen?

Neen, deze regel gaat niet altijd door. Bij 't aanslaan der naambordjes in 1796 heeft men weleens, in plaats van den officiëelen naam, een ouden naam of een bijnaam, ja ook wel in plaats van den waren naam de verbastering daarop geschreven, en nu staan die er nog, en denkelijk zullen ze er wel blijven staan. Van elk één voorbeeld.

Voor 't eerste geval wijs ik op de Oudeschans, die, had men aan den bij keure vastgestelden naam gedacht, een bordje met »Montelbaansburgwal» zou gekregen hebben.

Van het tweede getuigt het Gebed zonder end, — een bijnaam niet slechts, maar een spotnaam zelfs, en die toch de voorkeur verwierf bo-

ven den deftiger naam van Sint-Klarendwarsstraat, welken deze straat zou gedragen hebben naar 't oude klooster van St. Klara, vermits zij den grond, waar dit klooster weleer op stond, midden doorsnijdt.

En om van het derde een voorbeeld te toonen, behoef ik u slechts andermaal op het bordje der Oudekennissteeg te wijzen, of op dat wel-luidende Niezel!

Ik zal evenwel trachten de grenslijn zoo scherp mogelijk in 't oog, en naam en bijnaam, ouden naam, verbastering en verandering uit elkander te houden. Tevens is het mijn voornemen, al deze namen zoo beknopt mogelijk te behandelen; daar anders, wilde ik mij uitweidingen veroorloven, deze Afdeeling ligt tot eene oudheidkundige beschrijving der stad zouden kunnen uitdijen, — wat zij volstrekt niet worden mag; integendeel, ik wil haar veeleer slechts als een aanhangsel tot de vorige Afdeeling beschouwd hebben.

EERSTE HOOFDSTUK.

OUDE NAMEN.

I.

Wij beginnen met een aantal straten en stegen in de Oude stad, waar we ten slotte een sluis en een vaart zullen bijvoegen, -- en merken in de eerste plaats op, dat de Enge- en de Wijde-kapelsteeg in de Kalverstraat nog tot in de vorige eeuw de Enge- en de Wijde-heiligesteeg genoemd werden, omdat de Nieuwezijds-kapel oudtijds de Heilige Stede geweest is.

De Sint-Annendwarsstraat heette in de 16^e eeuw: »de Oudezijts-dwarsstraet», en zij droeg dien naam, omdat zij eenen zijdelingschen toegang tot het kerkhof verschaftte. Juist zulk eene dwarsstraat vond men ook bij de Nieuwe Kerk, die »de Nieuwezijts-dwarsstraet» heette, en waar wij later op terugkomen. In beide die dwarsstraten waren ter wederzijden weêr verscheidene dwarssteegjes, vol menschen gepropt, -- de Sint-Annendwarsstraat vertoont er nog een staaltje van. Opmerkelijk is dat digtopeenhoopen der bevolking rondom de hoofdkerken: 't was voor 't eenvoudig vroom gemoed eene zalige voldoening zijn huiselijken haard te stichten in de nabijheid van het heiligdom.

Men vond in het midden der 16^e eeuw op den Nieuwezijds-voorburchwal: »de Nieuwe straet, genaemt Ruyssesteyn». Een deftige naam, die u zeker aan een kapitale straat doet denken. Toch was 't maar een zeer naauw steegje, -- zoo naauw, dat er zelfs geen stoepen mogten wezen. 't Werd later verdoopt tot Schuitmanssteeg, en nog later weêr herdoopt tot Mosterdpoetssteeg; zeker omdat er eerst een baas van 't schuitemoedersgild op den hoek kwam wonen, die zich zelve liet schilderen op een uithangbord, met het onderschrift: »de Schuitman», -- en

deze een Jan de Mosterdman tot opvolger had, die den Mosterdpot uithing.

Maar al was 't steegje 't niet, de naam Ruyssesteyn was inderdaad deftig; het was de naam van een zeer aanzienlijke hofstede aan den Amstel. En schijnt het zonderling, hier een steegje met dien naam te zien pronken, en 't zelfs, ondanks zijn gemis van stoepen, tot een straat verheven te zien, — 't zal wel een afbeelding van 't *Huys Ruyssesteyn* aan den gevel van 't hoekhuis zijn geweest, die 't aan dien naam geholpen heeft. Zulke afbeeldingen van huizen en kasteelen kan men nog hier en daar op gevelsteen vinden.

In dienzelfden tijd had men hier ook een Kornelis-Banningssteeg; — 't is nu de Korte-huiszittensteeg. En die oude naam is merkwaardig, omdat hij ons een verdienstelijk Amsterdammer herinnert, wiens naam te weinig bekend is, — den burgemeester Kornelis Banning, die in de zorgvolle tijden, welke hij beleefde, veel gedaan heeft ten nutte van zijn vaderland en zijne vaderstad. Vooral tijdens den inval van den Deenschen koning Christiaan II in 1531 heeft hij, toen Thesaurier der stad zijnde, de gewigtigste diensten bewezen.

Wedsteeg is de oude naam der Rozeboomssteeg bij de Osjesluis. In 1565 werd zij genoemd: »de Wetstege tegens de Tack-stege over»; Domselaer meende, »omdat aldaar het Paerde-wedt geweest mach zijn, daar in men de paerden gewoon was te wateren».

Apostelstraat of -steeg was oudtijds de naam der tegenwoordige Pijlsteeg. Den laatsten naam droeg zij reeds in de tweede helft der 15^e eeuw; maar toch vinden wij ook nog bij Isaac Commelin, in 't midden der 17^e eeuw, den naam »Apostelsteeg» vermeld, hetgeen bewijst, hoe taai van leven oude namen zijn. — In 1481 heette het begin van de Warmoesstraat tegenover de Pijlsteeg: »Comen-joestenhoeck», waarschijnlijk naar een vijftiende-eeuwschen koopman, die Joost heette.

Het Waaigat tegenover de Oude Kerk heette te dien tijde »Clement Gheryts stege»; en dat tegenover de Sint-Jansstraat »Geryt die Vroden stege». Wie Clement Gerrits was, weet ik niet, maar Gerrit de Vroede was schout van Amsterdam in 1450, en hij zal in de Warmoesstraat op den hoek dier steeg gewoond hebben.

Men kende in 1481 te Amsterdam ook een »Meeus Dosen stege», waarschijnlijk de Stilsteeg. Meeus Doos was burgemeester in 1465. Er was toen ook een »Jacob Allertsstege», en dit schijnt de Mandemakerssteeg op den Nieuwendijk geweest te zijn; — den laatsten naam had zij reeds in 1565; toen was dus de geheugenis van Jakob Allerts reeds verdwenen, en hij is nu een geheel onbekend man.

En als we in de 15^e eeuw ook een »Barvote-broedersstege» vinden, die achter de Oude Kerk lag, in 't midden van »dat eylandt», dan zal dat wel dezelfde steeg zijn, die in de 16^e eeuw de Minderbroederssteeg

in de 17^e eeuw de Oudekerkssteeg en tegenwoordig de Oudekennissteeg heet. »Dat eylandt» achter de Oude Kerk was vermoedelijk de strook gronds tusschen de twee burgwallen, van 't Rottenest af tot aan de sloot van den Oude-schuttersdoel.

Henrik-Katrijnszoonsteeg is de oude naam van de Vischsteeg; maar deze laatste naam bestond reeds in 1565. En de Kolksteeg droeg te dien tijde den naam van »Wyntmolen-stege». Wagenaar zeide wel, dat er tusschen de Kolksteeg en de Dirk-van-Hasseltssteeg een steeg plagt te loopen, die de Windmolensteeg heette, en dat die steeg »bescheidenlijk te zien is in de groote houtsneëkaart van 1544, gemaakt door Cornelis Antoniszoon», — maar hij zeide verkeerd. Van zulk een steeg is in die kaart niets te zien; en 't stuk in de Handvesten, waaruit Wagenaar den naam ontleend heeft, bewijst, dat geen andere dan de tegenwoordige Kolksteeg de oude Windmolensteeg is. En zij droeg dien naam terecht, daar zij juist aan 't begin van de Windmolenstraat lag. Hier *steeg* men uit de Kolk tegen den dijk op, en bevond zich in de *Windmolenstraat*.

Houtmarktssteeg is de oude naam der Wijdesteeg, zoo genoemd omdat de Bloemmarkt toen de Houtmarkt was.

Sint-Ceciliënsteeg is de oude naam der Prinsenhofssteeg, want het zeventiende-eeuwsche Prinsenhof, thans het stadhuis, was in de 15^e en 16^e eeuw het klooster van St. Cecilia.

Roodeleeuwssteegje is de oude naam van de Kromelleboogsteeg op den Dam; — de roode leeuw hing er aan 't hoekhuis uit.

Popiussteeg is de oude naam der Papenbroekssteeg. In 't zelfde huis, waar in de 17^e eeuw Papenbroek woonde ¹⁾, heeft in 't midden der 16^e eeuw de burgemeester Sybrand Pompejus Occo gewoond, die een man van groote geleerdheid was; en 't zij naar hem, 't zij naar zijnen vader Pompejus, die ook een geleerd man en wiens »huis de gemeene verzamelpplaats was van in- en uitheemsche geleerde en brave luiden», droeg dit steegje den genoemden naam. Pompejus schijnt den Amsterdammers van dien tijd een al te moeilijke naam geweest te zijn, en zij maakten er Popius van.

De Kalfsveldsteeg heeft in de 17^e eeuw een tijdlang het Stijfselsteegje geheeten; zeker omdat er toen een bordje uitstak als op bl. 133 van het Eerste Deel der »Uithangteekens» is afgebeeld. En ten zelfden tijde heette de Cellebroërssteeg de Penssteeg; even zeker omdat daar een bordje uitstak met het opschrift: *Pens te koop*.

De Vredenburgsteeg heette in 't midden der 16^e eeuw »Kornelis-Jakobszoon-Brouwersstege», naar de brouwerij van Kornelis Jakobszoon, die aan 't uiteinde van den Oudezijds-achterburgwal gelegen was; maar

1) Zie hiervoor bl. 106.

in de 17^e eeuw heette zij Zoutkooperssteeg, naar eene zoutkooperij, wellicht in hetzelfde gebouw gevestigd.

Romenystraatje is een oude naam der Dubbeleworststeeg op den Nieuwendijk, en zoo heette zij nog in de eerste helft der 17^e eeuw, en zeker wel naar een wijnhuis, dat om zijn lekkere romeny vermaard was. In 't midden der 16^e eeuw heette dit steegje »Jan Corstensteegjen».

Een steegje in de Spinhuisdwarssteeg heette van ouds het Dolhuissteegje, naar het Dolhuis, dat toen stond, waar nu de Hersteld-Luthersche Kerk staat. Gierige Geeraart, de huisjesmelker, die »wel hondert huysen in steê» had, sprak er van in den »Spaansche Brabander»:

Mijn woningen hebben met de krijgh lang leeg estaan ;
 Ick mien nou an de Vesten en dan in 't Dolhuys-steechje te gaan ;
 't Volck deynckt niet om 'er tijdt oft een maant of twie later is.

't Steegje is er nog, maar 't is sedert het bouwen der kerk geheel van aanzien veranderd.

De Spaarpotssteeg op 't Cingel heette nog in 't begin der 17^e eeuw de Huiszittensteeg, omdat de Nieuwezijds-Huiszittenmeesters op den hoek dier steeg hun turf- en provisiehuis of, als Isaac Commelin het noemde, hun »bedienplaats» hadden.

Nog een negental oude namen van steegjes in de Oude stad wil ik slechts noemen :

't Legersteegje; tegenwoordig: de Kaatsbaanssteeg op den Nieuwezijdsvoorburgwal tusschen het Keizerrijk en de Wijdesteeg.

't Heiligelandssteegje; tegenwoordig: de Roskamssteeg.

De Ovensteeg; tegenwoordig: de Gaperssteeg.

't Jakob-van-Olenssteegje; tegenwoordig: de Spaarpotssteeg in de Kalverstraat.

De Kruissteeg; tegenwoordig: de Schoorsteenvegerssteeg.

't Geleynensteegje; tegenwoordig: de Korte-lijnbaanssteeg.

't Stans-Klaassenssteegje; tegenwoordig: de Valkensteeg op den Nieuwendijk.

De Arent-Jakobszoonsteeg; tegenwoordig: de Duivensteeg op de Bierkaai.

't Mirakelsteegje of 't Vriesensteegje; tegenwoordig: het Klimopstraatje. Het mirakel, waar die steeg in de 15^e of 16^e eeuw naar genoemd is, zal zeker heel merkwaardig geweest zijn, maar de kronijkschrijvers hebben vergeten er aanteekening van te houden.

De Nieuwendijk tusschen de twee Haarlemmersluizen, nu doorgaans de Korte-nieuwendijk genoemd, plagt, volgens Isaac Commelin (die omstreeks 1650 schreef), van ouds de Pieter-Jakobsstraat te heeten, — zeker evenwel naar een man, die lang na zijn Oudezijds naamgenoot leefde.

Als men van de »Byntwijckersluis» leest, dan heeft men die te zoeken op dezelfde plaats, waar nu de Osjesluis ligt. Tot 1526 namelijk

stond daar de Byntwijckerpoort en onder deze poort lag een sluisje, maar eenige jaren na 't afbreken dier poort is er de Osjesluis gelegd, van wier naamsoorsprong vroeger reeds gesproken is.

»Oude-Nonnen-vaert» is de oude naam der Gasthuissloot. Dit water liep in de 15e en 16e eeuw tusschen de kloosters der Oude en Nieuwe Nonnen, waarover tusschen de vrome zusjes weleens gekibbel ontstond, omdat de eersten beweerden, dat die vaart haar toekwam, terwijl de laatsten er toch ook in varen wilden.

II.

Thans heeft Amsterdam ééne Heerenstraat, maar die zich in geen enkel opzigt grooter of heerlijker voordoet, dan hare zusters, die slechts met wolven- of berennamen bedeed zijn. Die naam heeft tegenwoordig dan ook geen andere beteekenis, dan dat die straat zóo gedoopt is, en zij ontving haar aanwezen eerst met de derde vergrooiting. Maar veel vroeger reeds en lang vóórdat er nog aan de eerste vergrooiting gedacht werd, kan men den naam Heerenstraat al in Amsterdam vinden. Doch toen had die naam een geheel andere beteekenis. En wanneer ge soms in eene zestiende-eeuwsche keur deze of dergelijke woorden mogt lezen: »Van de Haerlemerpoort beginnende aen de oostzijde van de Heerenstraet»; dan zoudt ge u een weinig verlegen kunnen vinden, wanneer ge die Heerenstraat op den plattegrond dier dagen wildet gaan zoeken. Die oude naam Heerenstraat was geen eigennaam, maar beteekende in 't algemeen eene hoofdstraat, — even als 't onder buitenlieden nog niet ongewoon is den grooten weg den Heerenweg te noemen; wat oudtijds »die heerwech» luidde, gelijk o. a. in 1505 de Amstedijk buiten Amsterdam werd beschreven als »die heerwech, de Reguliersdijk genacmt.»

Groote openbare wegen zijn hier te lande 't eerst door de Romeinen aangelegd. Zij waren gewoon, van 't eene einde van hun gebied tot het andere, door alle wingewesten en door de landen hunner bondgenooten, heirwegen aan te leggen, zoowel voor de togten hunner legioenen als ten nutte van het handelsverkeer. Onder Karel den Groote en zijne opvolgers waren die wegen koningswegen of koningsstraten; en toen de groote leenen erfelijk werden, droegen de keizers en koningen hunne regten op de koningsstraten (en nog zoo menig ander regt) aan de graven over in leen, maar dat weldra volle eigendom en erfelijk bezit werd. Van toen af heetten de openbare wegen: 's Heeren wegen, 's Heeren straten, die, met alle regten daaraan verbonden, den Heer, dat wilde zeggen: 's Lands graaf, behoorden. En wanneer een landschap, dat zich vroeger vrij kende, bij voorbeeld Westfriesland of Drechterland, zich onderwierp aan 't grafelijk gezag, dan behoorde onder de

punten van 't verdrag almede, dat de graaf het regt had, alom in 't land openbare wegen aan te leggen.

Nu was niets natuurlijker dan dat aan deze wegen of straten, zoowel als aan vaarten en rivieren, steden ontstonden, en zoo liep dan dikwijls een gedeelte van 's Heeren weg midden door de stad, en maakte er de hoofdstraat van uit, — de Heerenstraat.

En al mogten nu ook later de graven weder vele van hunne regten, — ook die op wegen, wateren, en nog zooveel meer wat den Heere binnen der stede vrijheid van ouds toekwam, — van tijd tot tijd aan de steden zelve hebben overgedragen, — toch bleven de hoofdstraten nog lang Heerenstraten heeten. Want ook de titel van Heer ging allengs op de stedelijke overheden over, en zij, die met het einde der 14^e eeuw nog slechts »goede knapen,” en in de 15^e eeuw »die goede luden van den gerechte” genoemd werden, noemden in de 16^e eeuw zich zelve reeds »Mijne Heeren van den gerechte.” En zoo bleven die Heeren ook de hoofdstraten hunner stad »'s Heeren straten”, noemen, niettegenstaande ze ook op de kleine straten en stegen van der stede wege 't zelfde regt oefenden, en men reeds in een der oudste Amsterdamsche keuren leest: »Item, soo en mach niemant stegen ofte straten maecken buyten den Gherechte”. Toch noemden ze de hoofdstraten, die de stad in de lengte doorsneden, in tegenstelling van deze, de Heerenstraten.

Amsterdam telde in de 16^e eeuw zeven Heerenstraten: 1^e het Damrak, 2^e—5^e, de Voor- en Achterburgwallen, 6^e: »Van de Haerlemerpoort recht uytgaende tot aen de Regulierspoorte toe” (d. i. de Nieuwendijk en de Kalverstraat) en 7^e: »Van St. Antonispoort tot aen de Middeldams sluyse toe” (d. i. de Zeedijk en de Warmoestraat).

In deze Heerenstraten mogten de huizen ook stoepen en luifels hebben van grooter breedte dan in de kleine straten en stegen, in de smalste van welke reeds toen geen stoepen toegelaten werden.

III.

Sint-Luciëburgwal is de oude naam van de Boommarkt, zoowel als van de Pijpenmarkt. Die naam was afkomstig van 't Sint-Luciënklooster, dat gestaan heeft, waar wij nu het Meisjes-burgerweeshuis zien.

»Emsterkay” of Amstelkaai is een oude naam van den Zwanenburgwal. Hij staat nog te lezen aan het hoekhuis van de Raamgracht en de Moddermolenssteeg, maar behoort t'huis in de laatste jaren der 16^e eeuw.

En begeven we ons nu naar 't Cingel, dan vinden we daar in 't midden der 17^e eeuw den Heerendwarsburgwal, waar wij tegenwoordig de Beulingssloot kennen. In 't laatst der 16^e en 't begin der 17^e eeuw heette zij de Looijers- of Huidevetterssloot; namen, die volkomen in

overeenstemming zijn met die van Huiden- en Runstraat. Maar toen, niet lang daarna, de looijers deze buurt verlaten moesten, kreeg dit grachtje den veel deftiger naam van Heerendwarsburgwal; een naam, die ons wel wat stijf-deftig kan voorkomen, maar die toch volkomen juist was. Want toen de stad nog binnen de wallen der derde vergroo-ting lag, schoot dit grachtje dwars voor 't einde der Heerengracht.

Vroeger reeds, in de eerste jaren der 17^e eeuw, kende men hier ook het Nieuwe-cingel. 't Was de zuidzijde van 't Cingel, van de Vijzelstraat tot de Heisteeg, toen kortelings met nieuwe en schoone huizen be-timmerd.

De overzijde van het Nieuwe-cingel, van de Kalverstraat tot de Hei-steeg, werd in 1606 de Doelgracht genoemd naar de beide Doelen; — terwijl een ander gedeelte van 't Cingel, en wel tusschen de Torensteeg en de Gasthuismolensteeg, toen de Raamgracht werd genoemd, waar-schijnlijk omdat er eenigen tijd de lakenramen gestaan hadden, die nog vroeger »after Sint-Luciënklooster" stonden.

De Kleine-wittenburgerstraat komt nog op plattegronden der vorige eeuw als de Kerkstraat voor. 't Is de oude naam, die in 't midden der 17^e eeuw voor die straat bestend werd, daar, volgens het oorspronke-lijk ontwerp, de Kerkstraat de geheele nieuwe stad had moeten door-loopen, en deze Wittenburgerstraat daarvan het noordelijk uiteinde zou gevormd hebben.

De uithoek der stad, die tegenwoordig de Zandhoek genoemd wordt, heette in 't begin der 17^e eeuw de Hoogenoord. Het Blaauwhoofd werd in 1611 aangelegd op den uitersten hoek van den Hoogenoord, en in een keur van 1616 vindt men, als ligplaatsen van schepen, deze drie genoemd: »aen de Hooghenoordt, aen de Dijkstal, ofte in de laghe buyten de palen" ¹⁾. Breëro laat in den »Spaanschen Brabander" een van zijn »patriotten" zeggen: »Gaet op de Nieuwebrug en siet na de Hooghenoort". En Hooft spreekt van zingen,

Dat het galmen werd gehóórt
Tot ontrent den Hooghen óórdt.

De Hoogenoord was toen spreekwoordelijk te Amsterdam om een verren afstand aan te duiden.

Een straat op 't Realeneiland — niet de Taanstraat, maar de Vierwin-denstraat of hare dwarsstraat — werd in 't midden der 17^e eeuw de Gilde-ossenstraat genoemd, zeker naar een uithangteeken.

1) De Laag, voor de palen in 't Y, van Kattenburg tot den Zandhoek, hebben wij, tot vóór bijna eene halve eeuw, nog gekend; in 1616 echter reikte die ten oosten nog slechts tot aan het Rijzenhoofd. Maar op welke plek aan den Ykant in dat jaar de Dijkstal te vinden was, weet ik niet.

Het Walenpleintje, of deftiger, als bij Wagenaar: het Walenkerksplein, werd in dien tijd ook het Sint-Jorispleintje genoemd, omdat het Sint-Jorishof toen zijn ingang had door een naauwen krommen gang in een hoek van dit pleintje.

De Oude-nieuwstraat werd destijds ook wel de Langesteeg genoemd, en wellicht is deze naam, om de dubbelzinnigheid van dat *oud-nieuw* te vermijden, uitgevonden in tegenstelling met de Langestraat, die aan de andere zijde van 't Cingel in gelijke rigting loopt. Honderd jaren vroeger heette dit straatje de Nieuwe-dwarsstraat, waaruit blijkt, dat het toen pas kortelings was aangelegd. De langheid is verworpen, de dwarsheid voorbijgezien, maar de nieuwhed, zij 't dan nu ook als zeer oude nieuwhed, heeft zich gehandhaafd tot heden.

In dezelfde buurt vindt men 't Kattegat, en de tak van dat water, die vroeger in 't Cingel uitliep (onlangs gedempt en thans de Koggestraat gedoopt) werd in onzen tijd het Kanaal, maar in de vorige eeuw het Leeuwengrachtje genoemd, en wel naar de twee voorste en grootste pakhuizen: *de Leeuw* en *de Leeuwin*.

IV

Bepalen wij thans onze aandacht bij een vijftal bruggen. De oudste brug van Amsterdam is, als ieder weet, de Oudebrug. In 't midden der 14^e eeuw kwam er de brug bij, die later de Papenbrug genoemd is, maar toen de »Inrebrugge» heette, dat is: de innerbrug ¹⁾ of binnenste brug. Daarentegen heette de Nieuwebrug, die nog eenige jaren later gelegd is, in de 15^e eeuw de »Uyterste brugge», dat is: de buitenste brug; waarom dan toen ook de Nieuwebrugsteeg de »Uyterstebrughsteegh» genoemd werd ²⁾. En zeer waarschijnlijk heeft de Papenbrugsteeg in de 14^e en de eerste helft der 15^e eeuw de »Inrebrughsteegh» geheeten, hoewel die naam mij niet is voorgekomen.

De steenen brug over den Kloveniersburgwal voor de Hoogstraat heette bij onze voorvaderen de Bushuissluis, naar het oude Bushuis. Dit was het wapen- of artilleriehuis der stad, waar 't geschut »en ander schrikkelijk oorlogstuygh» in lag, — »een heerlijk stuk werk», gesticht in de laatste jaren van keizer Karel. Het heeft als zoodanig gediend tot 1605, toen 't laatste kanon er uitgehaald werd, en 't geheel overging aan de Oostindische Compagnie, die 't al sedert een paar jaren gedeeltelijk in huur had, en er haar Oostindisch-huis van maakte. Maar de naam Bushuis bleef nog lang in leven, althans de brug voortdurend de Bushuissluis heeten.

1) Van dit *inner* hebben wij nog 't bijwoord *innerlijk*.

2) Schepenbrief van 1448. Zie *COMM. Beschr. v. Amst.* bl. 170, noot c.

Wij verplaatsen ons thans naar den noordoostelijksten hoek van Amsterdam. Tusschen Oostenburg en Funen liggen twee bruggen, die de Eerste- en de Tweede-schansbrug genoemd worden. De Eerste-schansbrug — dat is die, welke gelegen is over de gracht, die 't eiland Oostenburg scheidt van het oude Suikerhuis en de voormalige Oostindische lijnbaan — plagt echter in de vorige eeuw een anderen naam te dragen en wel: de Papenkerksbrug, terwijl het water daaronder het Papenkerksgat heette.

Die namen zijn zeventiende-eeuwsch van oorsprong, en de oude Oostenburgers verhaalden elkander, dat in vroeger dagen bij die brug en dat water een Roomsche kerk had gestaan. En hoe weinig men ook dikwijls op volksvertellingen vertrouwen kan, in dit geval verhaalden zij de waarheid.

Het dorpje Outewaal, dat, als wij reeds zagen, in de nabijheid van Amsterdam lag, was, toen Amsterdam in 1578 geus werd, Roomsch gebleven, en in 't Sint-Annenkerkje werd nog tot na 't midden der 17^e eeuw de mis gevierd. Eindelijk echter moest het oude dorpje voor de vierde vergroo-ting der stad plaats maken, en ook zijn kerkje gesloopt worden: doch dit laatste werd in 1663 verplaatst aan den uitersten hoek van Oostenburg in een huis, dat later de rookerij van 't Oostindische slagthuis is geweest. Die kerk stond dus juist aan de brug, waar wij van spreken en met den eenen voet in 't water; waarom dan ook, in zeventiende-eeuwschen stijl, de eerste de Papenkerksbrug, 't laatste het Papenkerksgat genoemd werd.

Eenige jaren later is die kerk verplaatst naar het Kattenburgerplein, en eindelijk in 1720 gevestigd op de Ygracht, naast het toenmalig Werkhuis (dat thans de Kweekschool voor de Zeevaart is), waar te voren het pakhuis *de Pool* had gestaan, — welken naam de kerk overnam.

In een keur van 1723 wordt de brug over de Houtgracht bij de Jodenvischmarkt »de Kraane- of Smousjesbrug» genoemd; ook Von Zesen noemde haar *die Schmausjes-brücke*, en voegde er bij, dat daar de Hoogduitsche joden verzamelden ¹⁾. Die brug was, vóór de vierde vergroo-ting, het middelpunt van den Jodenhoek, en zal toen de lievelingsplek der joden zijn geweest, om er 't uur van rust door te brengen en een luchtje te scheppen, een buurpraatje te houden en een versnapering te gebruiken; — alles juist zoo, als wij 't, tot vóór omtrent dertig jaren, nog gezien hebben op de steenen brug, die weleer over de Muidergracht tusschen de synagogen lag en toen het middelpunt was, en daarom dan ook de Jodenbrug ²⁾ genoemd werd.

Men behoeft dat woord »Smousjes» voor geen scheldnaam te houden,

1) S. 197.

2) *Brug*, hoewel 't een steenen was, en niet *sluis*. Voor de joden was de Sint-Tonis »de sluis» bij uitnemendheid

want in zeker rekwest, in 1707 door drie Hoogduitsche joden, voor zich zelve en hun compagnons, »al te samen van de Hoogduitsche Jootse natie'', ingeleverd, en door den heer Scheltema in *Aemstels Oudheid* ¹⁾ uitgegeven, spreken die joden zelve van »Jootse ende Smouse tael''.

V.

Er lag, al sedert de vijftiende eeuw, een groot aantal paden rondom de stad, en dit getal was in de 16^e eeuw nog aanmerkelijk vermeerderd. Die paden waren deels met fabrieken en werkplaatsen, deels met moestuinen en bleekvelden, deels ook met woningen voor geringe lieden en vreemd werkvolk bezet, terwijl langs andere de tuinen en lusthoven der Amsterdamsche kooplieden lagen.

Die paden zijn met de verschillende uitleggingen der stad verdwenen, en sedert, buiten de nieuwe wallen, weér door nieuwe paden vervangen. De namen, die ze droegen, waren, op een enkelen na, van gelijken aard als die der hedendaagsche paden, en ontleend van molens en fabrieken, van eigenaars of aanleggers, van bewoners en uithangteekens; 't is dus niet noodig daarover in bijzonderheden te treden.

Dat van sommige dier oude paden nog overblijfselen te vinden zijn, zelfs binnen de stad, hebben wij vroeger reeds gezien: één daarvan is 't Weespad, of als men oudtijds schreef, het »Weesenpad.'' Die naam schijnt nog al opmerkelijk, en zou doen vermoeden, dat er een weeshuis op dit pad heeft gestaan. Daar is echter niets van bekend, en de naam heeft mogelijk met geen weeskinderen te maken, maar kan »het pad van Wees'' beteekenen, evenals Plempenpad »het pad van Plemp''. Immers kan Wees evengoed als Plemp een eigennaam zijn.

Eén dier oude paden echter droeg een historischen naam, en hierover moet ik uitvoeriger spreken. 't Was het Spaansch-leger, — het eerste pad buiten de oude Haarlemmerpoort. Het lag een weinig zuidelijker dan de tegenwoordige Brouwersgracht.

Don Frederik had zijnen naam geschandvlekt door de gruwelen van Zutphen en Naarden, en van Filips II het getuigenis verdiend, »dat hij bij alle gelegenheden toonde een waardige zoon van Alva te zijn!'' — Hij besloot nu op Haarlem los te gaan, en kwam met zijne Walen en Spanjaards, Duitschers en Italianen voor Amsterdam, en meende hen er binnen te brengen. Maar hoe Spaanschgezind Joost Buyck en zijne vrienden waren, toch hadden ze geen lust om die plonderfielten,

Het ongediert' van 's Ibers boord,
't Geboeft' van de Eridaansche zoomen!

1) VI D. bl. 199.

binnen hunne stad te zien. Zij waren niet gesteld op Spaansch garnizoen, en hadden dan ook vroeger reeds van Alva de belofte weten te verwerven, dat ze daarvan altijd verschoond zouden blijven. En daarom zonden de burgemeesters hunne gezanten Don Frederik te gemoet, met de betuiging van hunne »ghetrouwicheyt in den dienst der Conincklijker Majesteyt," maar dat ze »van den heer Vader des zelve Frederico" bezegelde brieven hadden, waarbij ze van alle inlegering waren vrijgesteld. Hem zelve »met zijne hovelingen ende alle zijnen treyn" wilden ze gaarne in de stad ontvangen en goede herberg verleenē; ook het geschut wilden ze wel door de stad laten voeren, omdat buiten de stad de grond te week was: — maar zijne ruiters en soldaten moesten er buiten blijven, en konden om de stad heentrekken.

En zoo geschiedde 't ook. De Spaansche knechten werden met schuiten over den Amstel gezet, en marcheerden de buitencingels om, terwijl op dien dag (het was den 3den December 1572) geen Amsterdamer een voet buiten de poorten mogt zetten, om alle aanraking en botsing te voorkomen. Aan de andere zijde der stad, buiten de Haarlemmerpoort, sloeg daarop het Spaansche leger zich gedurende eenige dagen neder, en werd daar voorzien van kruit en lood en levensmiddelen. En naar die legerplaats droeg dit pad den naam van Spaansch-leger, totdat het, veertig jaren later, met de derde vergrooting der stad, geheel verdween.

VI.

Onder de oude namen komen er voor, die, naar onzen smaak, niet zeer kiesch luiden, — die wij niet meer zouden willen hooren, veel min uitspreken, ja, zelfs ongaarne gedrukt voor ons zien. Onze voorouders — 't is al honderdmaal opgemerkt — waren op dat punt minder keurig dan wij. En men zegt, dat zoowel hij, die zich op 't terrein der oudheidkunde, als die zich op dat der oudere letterkunde begeeft, moet weten, dat daar geen jufferachtige viesheid te pas komt.

Evenwel gevoel ik geen lust om over die soort van namen breed uit te weiden. Ik zal alleen, vermits zij toch tot de geschiedenis behooren, en ze dus niet geheel stilzwijgend mogen worden voorbijgegaan, tot proeven, er drie of vier van noemen, die in officiële stukken en gedrukte werken voorkomen. En de lezer, wien ook dit weinige welligt mishagen mogt, behoudt de vrijheid voor zich, dit kapittel over te slaan.

De Heibrug, die tusschen de beide Heistegen over het Cingel ligt, heette vóór 1606 de »Strontenburgerbrugh," en die fraaije naam staat geschreven in het Keurboek H. f°. 235 v°.

De oorsprong van dien naam is niet moeilijk te gissen. In de 16^e eeuw, toen de oude muur nog langs 't Cingel stond, was 't hier een achterhoek. Het korte eindje van 't Spui, dat tusschen den Voor- en den Achterburgwal lag, was toen eene schuitemakerswerf, en op het Dwarsspuï, tusschen de Heisteeg en het Boerenverdriet, waren toen twee timmerwerven voor schepen en schuiten. De tegenwoordige Heisteeg was de toegang tot een wachttoreen aan den stadsmuur, »die namaals in een Lantpoort, onder den naam van Heypoort, verandert is.» Achter die werven en aan de wallen woonden natuurlijk de deftigste lui niet; en zeker is 't daar bij dien toren een morsige hoek geweest, dien de zestiende-eeuwers, meer schilderachtig dan kieskeurig in hunne naamgevingen, daarom Strontenburg noemden.

Toen, met de tweede vergrooting der stad in 1593, hier een toegang naar de nieuwe stad gemaakt werd, door 't wegbreken van een eind muurs en 't leggen van eene brug over de gracht voor die opening, welke de »Nieuw Heypoort» heette, werd ook terstond die brug de Strontenburgerbrug gedoopt. Maar 't duurde niet langer dan tot 1606, toen de Regeering beval, dat men die brug de Heibrug moest noemen.

Melchior Fokkens schreef in 1662, dat het einde van de Monnikenstraat aan de Nieuwmarkt nog bij zijn tijd lang den naam gedragen heeft »van 't Munneke-kakhuys.» En om dien walgelijken naam te verklaren, behoeft men slechts den plattegrond van »het Grau-moniken-klooster» voor zich te leggen; men zal daar juist terzelfder plaatse »het ghemackhuys» geteekend vinden. 't Levert dus alweêr een bewijs, dat onze voorouders steeds gewoon waren, de dingen eenvoudig bij hun naam te noemen.

De Spaarpotssteeg in de Kalverstraat, die in 't midden der 16^e eeuw Jakob-van-Olenssteegje geheeten had, komt in de 17^e eeuw in gedrukte boeken en op plattegronden voor met den naam »Hoerensteeg». En die leelijke (maar zeer sprekende) naam in dien tijd mag eenige verwondering baren, wanneer men gelezen heeft, op welke strenge straffen Mijne Heeren van den Geregte, bij eene keur van 1580, »sulcke leelickheyd,» verboden hadden, »omme hen ende heuren onderdanen den toorne ende straffe Godes, daer af soo in de Bijbelsche als Wereltlicke historien vele voorbeelden sijn, in desen niet deelachtig te maken;» — en hoe zij »alle roffianen ofte roffers, bordeel houdende», bedreigden »met schavotteringe» en »met geesselinghe ende bannissement!» — In 't midden der 17^e eeuw begon deze steeg haar onfatsoenlijken naam te verwisselen tegen dien van Spreewpotssteeg, en soms draagt ze beide namen nog vereenigd. Zoo leest men in den plattegrond van Reinier en Josua Ottens: »Spreepot- of Hoerensteeg.» In de 18^e eeuw worstelden

weër Spreeuwpot en Spaarpot om den voorrang, totdat eindelijk de laatste naam, die ook reeds in de 17^e eeuw aan de Gaperssteeg behoord had, de overhand behield.

Buiten de stad lag, in de 16^e en de eerste helft der 17^e eeuw, aan den buitencingel tusschen de Reguliers- en de Heiligewegspoort, ook een Hoerenpad. 't Is verdwenen met de vierde vergrooting, even na 't midden der 17^e eeuw. Maar wij hebben, tot in onze dagen, in de stad, nog wel een Hoerenkolkje gekend, dat, ofschoon de naam op geen bordje stond, toch algemeen zoo genoemd werd. Zei men: Oudezijds-kolk, dan was 't: »Waar is dat?» Maar zei men: 't Hoerenkolkje, dan was 't: »Wel bekend.»

TWEEDE HOOFDSTUK.

NAMEN VAN GRACHTEN, STRATEN, STEGEN, BRUGGEN ENZ., DIE
NIET MEER BESTAAN.

I.

Tot deze soort behoort een aantal namen van steegjes, gangen en slopjes, die, in den loop der tijden, zoo door afsluiting als betimmering, hun bestaan verloren hebben. En dat wegtimmeren van enge, morsige steegjes en afzigtelijke sluiphoecken is niet enkel een verdienste van onze eeuw; reeds vóór tweehonderd jaren deed men 't evenzoo. Eén voorbeeld voor allen. Op den Zeedijk vond men weleer aan de oostzijde tusschen de Nieuwmarkt en de Stormsteeg nog een steeg, die den bevalligen naam van »'t Fenynigh-steeghje'' droeg. En al weten wij nu ook de juiste reden van dien naam niet op te geven, hij is in alle gevallen duidelijk genoeg om ons te doen begrijpen, dat het daar een vuile hoek moet geweest zijn. Men deed er meê als in onzen tijd met het Hof van Parijs, en maakte 't weg; het werd omstreeks 1650 door de Oudezijds-huiszittenmeesters betimmerd. Toch bleef 't nog eenige jaren de naamlijst verciëren, en men kan 't nog bij Casparus Commelin vinden met de bijvoeging: *toegetimmerd*.

Laat dit ééne voorbeeld genoeg zijn. Die weggetimmerde steegjes en hunne reeds vergeten namen zijn van te weinig beteekenis, dan dat het de moeite waard zou zijn, ons daarmee bezig te houden. En liever dan eene reeks van onbeduidende namen uit het stof op te rakelen, wil ik omtrent die steegjes en gangetjes eene algemeene opmerking meêdeelen, die althans eenig historisch gewigt heeft.

Men heeft zich weleens verwonderd over den bouwtrant onzer oude steden, als men het oog sloeg langs die menigte van gangen en slopjes tusschen de huizen verscholen, — sluipwegen, krom en hoekig, ware

doolhoven, en die ook hier in de Oude stad geenszins ontbreken. Men heeft er zich ook dikwijls aan geërgerd, en er de bewijzen in gezien van de onkunde en de bekrompenheid onzer voorouders.

En zeker niet ten onregte, wanneer men die krochten tusschen steile muren, vuilnishoeken vol pestwalm, holen vol verdorvenheid van alle soort, beschouwt in hunne hedendaagsche gestalte en bij het licht van onze dagen. Maar geheel ten onregte, wanneer men in die gangen- en slopjes-labyrinten onzer oudste stadswijken niets anders weet te zien dan bewijzen van de domheid en domperigheid der vroegere eeuwen.

Wij moeten vooreerst niet uit het oog verliezen, dat wij die gangen en slopjes niet meer geheel in hunne oorspronkelijke gedaante zien. Wij kennen er slechts de overgebleven fragmenten van. Door vertinning en aanbouwing zijn ze op vele plaatsen uit hun onderling verband geraakt, afgebroken en blind gemaakt. Vroeger liepen ze allen door, en kon men, eindigen ver, tusschen de huizen doorgaan, en aan een halfdozijn verschillende plaatsen uitkomen. Wij vinden er voorbeelden van in de twee oudste buurten onzer stad: aan de Oude Zijde tusschen de Warmoesstraat en den Voorburgwal van de Oude Kerk tot de Pijlsteeg; aan de Nieuwe Zijde tusschen den Nieuwendijk en den Voorburgwal van de Nieuwe Kerk tot de Kolk. En die bouwtrant moge nu menigeen zonderling voorkomen, zelfs mishagen en afkeer verwekken, — die bouwtrant was geen uitvloei van domheid maar van de vroegere stedelijke huishouding. De overheid lei de hoofdwegen of de Heerenstraten aan. Zoo velen nu, wier huis en erve niet aan de Heerenstraat lag, moesten zelve zorgen voor een toegang of steeg derwaarts. Dit deed elk voor 't zijne, zoo als 't best uitkwam; nu wat breeder, dan zoo smal mogelijk; hier met een bogt, daar met een hoek; en zoo ontstonden die kromme en naauwe steegjes. Maar zij dienden niet enkel tot doorgangen voor de burens; zij hadden nog een ander nut. Zij behoorden oudtijds mee tot het stelsel van verdediging der steden, en bewezen, in tijden van oorlog, bij vijandelijke overrompeling, de gewigtigste diensten. Wanneer de vijand de poort geramd, en muur en torens overweldigd had, dan begon het straatgevecht; en dan dienden die overal doorlopende steegjes en gangen den poorters tot bedekte wegen, om zich spoedig terug te trekken, en snel naar een ander punt te begeven, om den langs burgwal en heerenstraat voorttrekkenden vijand onverhoeds langs een omweg weêr in den rug te vallen, of tusschen twee vuren te brengen,

En weêr met kracht al wat in steê was uit te kloppen.

Onze zeventiende-eeuwers hielden reeds van regte en ruime straten, —

getuigen de latere vergrootingen van Amsterdam, en verschillende keuren van dien tijd; — maar toch kenden zij nog zeer wel de beteekenis van dien vroegeren stedenbouw. En ook Vondel wist het nog juist ter snede zijnen Arent van Aemstel in den mond te leggen:

De kennis van den wegh, van stegen, straten, bruggen,
En stads gelegenheid, bij 't schijnsel van de maen,
Die quam ons vrij te baet, en hiel de drommen staen
Der vijanden, die dick het setten op een loopen.

Echter vinden wij ook buiten de Oude stad, in de latere vergrootingen, vooral in de Jordaan, niet weinig gangen en sloppen; en deze verschillen zoowel in vorm als in oorsprong van de vroeger genoemden. Dit zijn op zich zelf staande, en doorgaans korte en regte gangen, die nu op een plaatsje met huisjes omzet (dikwijls »hofje» genoemd), dan op een of meer achterhuizen uitloopen; terwijl het somtijds open steegjes, soms zoogenaamde poortjes zijn, maar ook niet zelden slechts doorgangen, rioolsgewijze onder een stoep gemaakt.

Dit soort van gangen en achterbuurtjes heeft zijn oorsprong te danken aan de huisjesmelkers, die al vóór eeuwen zeer knap in hun vak waren. Zij kochten groote erven, die ze smaldeelden en met kleine woningen betimmerden, terwijl ze, om zoo weinig mogelijk van hun grond *improductief* te laten, tot algemeenen toegang, een smal steegje, een poortje of een onderaarschen gang er bij maakten.

Toen de Regeering, met de derde vergrooiting, mooie grachten liet aanleggen, wilde zij die althans door geen huisjesmelkerij ontcierd hebben, en verbood den 29ⁿ Januarij 1616 »eenige erven, gelegen aen de oost- en westzijde van de Keysersgraft, alsmede aen de oostzijde van de Princegraft te splitsen ofte smaldeelen tot slopjens ofte steegjens, om de selvige met huysen ende woningen te betimmeren, 't sij dat men de selvige door een open gang, poorte ofte onder door de huysen is ingaende". — Aan de andere zijde van de Prinsengracht (d. i. in de Jordaan) liet zij den huisjesmelkers echter ruimte en vrijheid, en daar hebben dezen er dan ook ruimschoots gebruik van gemaakt.

II.

Wenden wij thans het oog eens naar den Dam. Ik wil u een vijftal straatjes of stegen noemen, die weleer een gedeelte besloegen van den grond, dien thans door dit plein en het Paleis ingenomen wordt, maar reeds vóór twee- of driehonderd jaren hun aanwezen hebben moeten ten offer brengen ter vergrooiting van dat marktveld of ter oprigting van »des Aemstels kapitoel". Zij zijn: de Waagsteeg, de Vogelsteeg, de Vo-

geldwarsstraat, de Wijde-kerksteeg en de Duivel-aan-kettingssteeg, behalve nog drie kleine stegen, wier namen ik nergens heb gevonden.

Vóór 't midden der 16e eeuw strekten de huizen van den Nieuwendijk en het Damrak een weinig verder zuidwaarts dan tegenwoordig. En op »die Plaetse» of den Dam, tegenover het stadhuis, stond, juist in gelijke lijn met de gevels der oostzijde van den Nieuwendijk, de Waag. Maar dit gebouw stond geheel vrij, zoodat er een doorgang was tusschen de Waag en het eerste huis van den Nieuwendijk, en die doorgang heette de Waagsteeg.

Bij die oude Waag stond toen ook nog een kantoor voor de waagdragers, of het »huysgen daer die arbeyders in saten»; — en achter de Waag, aan het Damrak, lag een steiger, die »de Waeghsteygher» genoemd werd, en waar alle »waeghbaer» goed op aangebragt moest worden, maar geen »vullens», als eene keur van 1521 verbood. Doch in 1562 lei de burgemeester Pieter Cantert Willemsz. met behoorlijke plegtigheid den eersten steen tot eene nieuwe Waag, die ter zijde van de oude geplaatst werd, en waarvoor verscheidene huizen plaats hadden moeten ruimen. En toen die nieuwe Waag in 1566 gereed was, werd de oude afgebroken, en daarmee was ook de Waagsteeg verdwenen.

Het oude stadhuis stond veel verder vooruit dan thans het Paleis. De westzijde van den Nieuwendijk was met die der Kalverstraat toen door eene rij gevels verbonden, en in die lijn stond ook het oude stadhuis met zijnen toren. De Vierschaar sprong zelfs nog een aanmerkelijk eind voorwaarts, en bestreek »met haar haak-geschut» de Kalverstraat. Nevens de Nieuwe Kerk lag toen een kerkhof; maar kerk noch kerkhof raakten destijds aan den Dam; zij lagen achter de huizen ingesloten. En tusschen dat kerkhof en 't stadhuis stond nog »een blok groote huizen, 't voornaamste daaronder sijnde de herberg *de Oude Prins*, vermaart wegens de verkooping der huizen en andere vaste goederen, die daar 's winters gehouden wiert.»

Tusschen dit blok huizen nu en 't stadhuis liep een steeg, regt tegenover de Waagsteeg, die de Vogelsteeg heette, naar »de Vogelmarkt, die daar van outs gehouden wiert»; — terwijl aan de andere zijde van dat blok huizen eene kortere steeg ten toegang strekte van den Nieuwendijk naar 't kerkhof, en de Wijde-kerksteeg genoemd werd.

Achterwaarts, naar den Voorburgwal heen, werd datzelfde blok huizen doorsneden door eene dwarsstraat, die van de Vogelsteeg naar het kerkhof liep, en daarom in de 16e eeuw »de Nieuwezijts-dwarsstraet», doch in de 17e eeuw de Vogeldwarsstraat plagt genoemd te worden.

In deze dwarsstraat waren nog vier stegen, twee ten oosten, die blind liepen, en twee ten westen, die doorliepen naar den Voorburgwal. Een dezer laatsten droeg den naam van »Duyvel-aan-kettingssteechje», onge-

twijfeld naar eene afbeelding aan den gevel van 't hoekhuis, waar men den duivel geketend zag. En dit symbool was wel zeer eigenaardig op die plaats, — juist tusschen 't stadhuis, dat met zijn »Boeijen» ¹⁾, en de kerk, die met haar gewijde middelen den Booze in bedwang poogden te houden.

III.

De Heiligewegsburgwal was in de eerste helft der 17^e eeuw een grachtje gelijk de Blaauwburgwal. Het verleende toen den toegang naar de Wetering en de Overtoomschevaart; maar vermits het na de laatste vergrooting zijne bestemming verloren had, en door de Leidschegracht vervangen was, werd het toen gedempt, en in het Koningsplein veranderd.

De Buizenstraat, die van 't Cingel naar de Heerengracht liep, tusschen de Oude-Spiegelstraat en de Vlasbloemssteeg, is weggetimmerd, doch aan 't Cingel nog te bekenen en aan elk der beide hoekhuizen is nog de afbeelding van een haringbuis te zien, waar de straat naar heette.

In de 16^e eeuw lag, waar thans de Doelensluis is, eene houten brug, de Roòbrug of Roodebrug genoemd. Zij had dien naam ongetwijfeld naar de kleur, waarmee hare houten leuningën geverfd waren ²⁾. In 1633 kwam de Doelensluis daarvoor in plaats. Maar toen had men weêr een andere Roodebrug, die nu ook al sedert lang weêr verdwenen is. Deze lag aan den Ykant, voor de Houttuinen, over den uitloop der Kortepriensengracht.

Wij hebben nog een Lijnbaansgracht, maar in 't laatst der 16^e en 't begin der 17^e eeuw was er een andere gracht, die zoo heette, doch nu niet meer bestaat. 't Was een smalle gracht, die langs de binnenzijde der toenmalige schans liep, en haren naam almede aan de lijnbanen te danken had, die er langs stonden. Die oude Lijnbaansgracht lag, waar thans de oostzijde van de Heerengracht is, en wel van de Brouwersgracht tot de Beulingssloot. Reeds in 1597 was die binnenzijde der schans van de Brouwersgracht tot de Warmoesgracht met lange lijnbanen bezet, en de brug, die vóór de Nieuwe-Jan-Roodenpoort over deze gracht lag, en tot een toegang naar de lijnbanen strekte, heette de Baanbrug.

De Kortjewantsbrug, van welke ik vroeger reeds gesproken heb ³⁾, had nog een anderen naam; men noemde haar in de wandeling de Oesjesbrug, hetgeen wel als Osjesbrug verstaan zal moeten worden. Van waar die naam? Van een werf, die »'t Osje» heette, daartegenover aan

1) *De Boeijen* vond men aan de zuidzijde der Vogelsteeg tegenover de dwarsstraat.

2) Vergel. bl. 170. — 3) Zie bl. 207.

den Kadijk? Dat zou ik aannemen, indien die werf daar te vinden was; maar wijl dit het geval niet is, denk ik liever aan een anderen oorsprong.

Ik heb een plattegrond voor mij liggen van Klaas Jansz. Visscher, eerst uitgegeven ter gelegenheid der derde vergrooting, — en wel vóór 1615, want de toren van 't stadhuis heeft er zijn spits nog, — maar veertig jaren lang voortdurend bijgewerkt, zoodat er ook de Blokhuizen in den Amstel, en een ontwerp tot nieuwe versterking der stad aan de oostzijde (waarschijnlijk dat van de ingenieurs Parceval, Koek en Rusius in Junij 1654) op te vinden zijn. En de afdruk getuigt dan ook van een langdurig gebruik der plaat.

Op deze kaart ziet men ook reeds de Nieuwe-zeevaart, die toen pas kortelings gegraven was, en er de Nieuwe Grift heet. Uit deze Nieuwe Grift loopt nog een andere vaart naar den Sint-Antonisdijk, en deze draagt den naam van »Osse-vaert.” Ik weet niet, of deze Ossenvaart werkelijk bestaan heeft, dan of zij slechts ontworpen maar niet uitgevoerd is; want ik moet bekennen, nergens elders van die vaart eenige melding te hebben gevonden; maar haar naam verklaart althans hare bestemming. Het rundvee, dat bij Zeeburg werd aangevoerd, kon door deze vaart worden gebracht tot aan den dijk vóór de Sint-Antonispoort, om verder langs de stadswallen en over de Blaauwbrug naar de Regulierspoort gedreven te worden, buiten welke toen de Ossenmarkt gelegen was.

Was welligt de naam dier oude en langvergeten Ossenvaart bewaard gebleven in dien der Oesjesbrug? Wel komt de ligging dier vaart niet precies overeen met de tegenwoordige Schippersgracht en Heerengracht; — zij is een weinig meer oostwaarts geplaatst: maar 't verschil is zoo gering, dat het niet onwaarschijnlijk is, dat de naam Oesjesbrug nog van die Ossenvaart afkomstig was.

De breede gracht, die de eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg met Funen van de stad scheidt, en nog de Nieuwevaart heet, schoon ze al twee eeuwen oud is, heette oorspronkelijk de Nieuwe-zeevaart, omdat ze, »dicht aan 's Landts Zee-magazijn beginnende, nevens de reddyk Zeeburgh, in de mondt van de Zuyder-zee uytkomt, en gestadig met d'ebbe en vloedt, door de scheeps-walen, en voorbij de stad, heen en weder stroomt.”

»Drie geweldige groote houte bruggen, over de Zeevaart gebout” moesten de drie eilanden aan de stad verbinden; doch slechts twee daarvan zijn tot stand gekomen. De eerste is de Kattenburgerbrug. De tweede, die bij de Oosterkerk had moeten liggen, is nimmer gebouwd, maar door een veerpontje vervangen. »De derde,” schreef Domselaer, »legt aan de gordijn tussen twee bolwerken, alwaar de Zeevaart doorloopt, afgepaalt, en des nachts met een drijvende boom gesloten.”

't Zag er dus toen bij Funen een weinig anders uit dan tegenwoordig. Een lange dubbele-wipbrug, gelijk de Kattenburgerbrug (»eine lange und starke höltzerne brükke, mit zwo falbrükken in der mitten», zei Von Zesen) lag daar over de Nieuwevaart, die er toen nog hare volle breedte had. Die brug heette de Hakkelaarsbrug, en de boom, die er voor lag, de Hakkelaarsboom. In eene verordening op de wachten van den 17ⁿ Maart 1673 wordt Heertjeslijnbaan vermeld als staande »bezuïden Hackelaars Brug;» en het korporaalschap, dat daar waakte, zette een post van acht man »op de Hackelaars Boom.»

Wie was de Hakkelaar, van wien deze brug haren naam ontleende? — 't Is een naam, die meer voorkomt. Men vindt nog een Hakkelaarsbrug aan den weg tusschen Muiden en Naarden ¹⁾.

Ik geloof, dat die Hakkelaar een nachtspook is. Het oord, waar onze Hakkelaarsbrug lag, was er alleszins gunstig voor; want Funen en Heertjeslijnbaan, Schans en Plantage leverden oudtijds menig spookverhaal, en er werden dikwijls stemmen en geluiden in de lucht gehoord; — Amsterdammers, die heugenis van menig tiental jaren hebben, zullen zich zulke dwaasheden nog wel uit hunne jeugd kunnen herinneren. De Hakkelaar, die den naam aan deze en andere bruggen in eenzame oorden gegeven heeft, zal wel dezelfde zijn, die in Westfalen als *Hackelberend* bekend is, — de heidenruiter, de wilde jager, die, in zijn mantel gehuld, bij nacht en ontijd, in storm en vlagen, op zijn zwart paard, van twee zwarte honden verzeld en van nachtuilen omfladderd, onder een akelig: »huhu!» langs afgelegen oorden gierde ²⁾. Hij had een knecht bij zich, den »duvels-toejager», die ook nog in de volksspraak leeft. Men behoeft zich slechts de ligging dier brug, aan een eenzamen uithoek, over een breed water, voor te stellen, om te begrijpen, hoe gereedelijk onze zeventiende-eeuwers, bij 't huilen van den wind en 't kraken der brug, in 't holst van den nacht, zich konden verbeelden, dat daar de wilde ruiter ³⁾ overvloog.

1) Ook een Hakkelaarshek. In 't land van Heusden draagt een onbewoonde polder den naam van 't *Hakkeveld*, en die polder grenst juist aan de *Doodesteeg*. In Reiderland lag in de middeleeuwen ook een dorp, dat *Hakkelsum* heette; 't is in den Dollart ondergaan.

2) De sage van den wilden jager is nog van Wodan afkomstig, en Hackelberend is een der bijnamen van dien Germaanschen god. »*Hakolberand* bedeutet in alts. dialect einen gerüsteten, gehärnischten mann. *Hakolberand* ist unverkennbar ein alts. beiname des heidnischen gottes, des Wodan.» (JACOB GRIMM, *Deutsche Myth.* Zweite Ausg. Erster Band, s. 875). Die naam nam in verschillende streken verschillende uitgangen aan: Hakkelbernd, Hakkelberg, Hakkelblok; en werd bij ons ook Hakkelaar en Hakeman. — »Hackemans ghesinneken», zei men van slecht gespuis. 't Oud-saksische *hakol* werd bij ons *hakel*, *akel*, *hekel*, *heken*. Zie hiervoor bl. 93.

3) *Wilde ruiter* zegt nog menige moeder, schoon onbewust van den oorsprong, tegen haar kleinen jongen, als hij te levendig is om stil te zitten.

Met het maken der nieuwe waterkeeringen in 1681 is de Hakkelaarsbrug verdwenen, en vervangen door een dam met twee houten sluisjes, die dertig jaren later weer vervangen werden door eene steenen sluis. De naam van Hakkelaarsboom veranderde toen ook in dien van Oute-waalsboom.

Eindelijk nog een oude naam in dezen omtrek: de Kaarselaan.

Het beplanten der schansen met eene dubbele rij boomen dagteekent van de eerste jaren dezer eeuw. Een schrijver in 1809 zegt: »Men is ijverig met het afbreken der muren bezig, en beplant thans de wallen met eene dubbele rij van plantanen en esseboomen”¹⁾. De schans echter tusschen de Nieuwevaart en de Muiderpoort, was al lang voor dien tijd met zulk een dubbele rij boomen beplant, en die laan droeg den naam van Kaarselaan. Zij was niet alleen de gewone weg van Oostenburg naar de Muiderpoort en de Plantage, maar ook 's zomers de *Allée verte* der Oostenburgers, en 't geheele jaar door de speelplaats der Oostenburger jeugd; totdat zij in 't laatst van 1810 verdween, om plaats te maken voor het *Quartier St. Charles*²⁾, dat later »Oranje-Nassau” werd.

Vanwaar had die naam Kaarselaan zijnen oorsprong? — De nabijstaande gebouwen, het Stadskanonhuis en Heertjeslinnbaan, waren beide lang genoeg om door de Oostenburgers »kaarseladen”³⁾ genoemd te worden; heette daarnaar de laan, die er langs liep, de Kaarselaan? — Of gingen van ouds de Oostenburger knapen in deze laan kaatsen, en is uit de Kaatslaan een Kaarselaan geworden? Beide mogelijk, maar even mogelijk is een andere oorsprong.

De bodem was er, als oude Oostenburgers, die de Kaarselaan nog gekend en jaar in jaar uit bewandeld hadden, mij verzekerden, zeer moerassig. In de laan zelve was de grond hard gemaakt, doch tusschen de laan en de gracht was 't, het grootste deel des jaars, een ware modderpoel. Wij weten, dat boven zulke plaatsen zich vaak lichtende verschijnselen vertoonen, die 't volk van ouds »kaarsen” plagt te noemen⁴⁾, en die weleer huiveringwekkende voorwerpen van een kinderachtig bijgeloof waren. Welligt had de laan aan die kaarsen haren naam te danken.

1) *Het tegenwoordig Amsterdam*, bij L. A. C. Hesse 1809, bl. 8.

2) Dus genoemd naar Charles Oudinot, hertog van Reggio, den opperbevelhebber van 't zoogenaamde Hollandsche leger.

3) Vroeger een zeer gebruikelijke bijnaam voor 't geen lang en smal was, en die ook aan de Haarlemmer buitenschuiten gegeven werd.

4) „Kersen, die men in de lucht ziet, daar de lieden wonder at callen” VAN WIJN, *Hist. Avondst.* I D. bl. 305.

DERDE HOOFDSTUK.

BIJNAMEN.

. Wij beginnen met een zeer ouden bijnaam, die nu zeker al lang vergeten is, — en gelukkig, dat hij 't is, want hij behoorde tot den tijd van gewetensdwang en ketterjagt, van bloedige en vurige vervolging.

»Ick hebbe'', zoo sprak burgemeester Kornelis Pieterszoon Hooft, de vader van den Muider Drost, »de eerste 14 ofte 15 jaeren nae de reductie en veranderinge van de regieringe deser stede, mijn huyshoudinge meest op den Nieuwendijck omtrent de oude Haerlemersluys en oude Haerlemerpoort gehouden, welck quartier, ter oorsaecke dat aldaer van oudts en voor de troublen deser landen, veel luyden, dye nyet heel paus waren gesint, plegen te wonen, het Embder ofte Condees Hoeckgen plach genaemt te worden.'' ¹⁾

De westelijke helft van de tegenwoordige buurt L (d. i. tusschen den burgwal en 't Cingel), is het oude Emder- of Condéshoekje, wat in onzen stijl wil zeggen: het Protestantsche hoekje. En dit verklaart dan ook, waarom de eerste gereformeerde leeraar te Amsterdam, Pieter Gabriël, in den voorzomer van 1566, woonde in de Engelschesteeg, — waar hij, in zijn huis, alle zondagen den Catechismus ²⁾ verklaarde, voor eene kleine gemeente, die hier met levensgevaar vergaderde, en aan dit gevaar zelfs levendig herinnerd werd, zoo dikwijls de martelaars der Inquisitie langs de Martelaarsgracht gevoerd werden ³⁾.

Maar waardoor waren in deze buurt meer reformatorische elementen dan in eene andere te vinden? — Dit dankte zij aan 't verkeer van

1) *Memoriën en adviezen van K. Pz. Hooft*, uitg. door het Hist. Gen. bl. 17.

2) Niet den Heidelbergchen, als Brandt schreef en anderen naschreven, maar de Emder van 1563. Zie prof. DOEDES, *de Heidelb. Cat.* bl. 84 en 85.

3) Zie hiervoor bl. 65.

vreemdelingen, en 't verblijf van reizigers en kooplieden uit alle landen in de vele herbergen, die hier destijds waren ¹⁾. Mogelijk hing aan één dier herbergen: *de Prins van Condé*, en aan een andere: *de Stad Emden* uit. 't Is jammer, dat burgemeester Hooft ons dat ook niet verteld heeft. In allen gevalle waren Emden en Condé in die dagen de vertegenwoordigers der Reformatie. Emden was de hoofdzetel der hervorming aan de Noordzeekusten, en daar was de eerste Hollandsche Catechismus gedrukt; Condé was het hoofd der gereformeerden in Frankrijk. Emden was het toevlugtsoord van hen, die om 't geloof van hier moesten wijken, en die er soms met schepenvol heen zeilden: Condé was de naam, die genoemd werd, zoo dikwijls men aan ondersteuning uit Frankrijk dacht.

Thans wenden wij ons tot namen van vreedzamer aard. Gouwenaarsgrachtje was de bijnaam, die in de voorgaande eeuw aan het Amstelgrachtje gegeven werd, — natuurlijk naar de Goudsche trekschuiten, die er hare ligplaats hadden. Onder anderen vond ik dien naam op een teekening van Jakob Cats, (die in 't laatst der vorige eeuw aan den hoek van dit grachtje bij de schans gewoond heeft) door hem zelf geschreven.

Maar de naam Amstelgrachtje was, schoon die op 't naambordje stond, toch ook een bijnaam, want het grachtje heette eigenlijk de Baangracht. Het was niets anders dan een gedeelte dier lange gracht, die, van het westeinde der Brouwersgracht tot het oosteinde der Rapenburgergracht, om de gantsche stad liep, alleen op twee plaatsen (door den Stads-metseltuin en de Ossenmarkt) afgebroken. Nog in de eerste helft der vorige eeuw (in 1720 en 30) heet het in de grondbrieven der huizen: »Baangragt tussen de Verkemark en Binnen-Amstel»; maar later wordt het: »Amstelgrafje».

Hoeveel beurzen telt Amsterdam? — Drie: de groote Koopmansbeurs, de Korenbeurs en de Platjesbeurs. Maar vroeger kende men nog een vierde: de Mollenbeurs. Dit was de Oudebrug. Die bijnaam is zeventiende-eeuwsch ²⁾, maar was in onze eeuw ook nog bekend. En wie heugenis heeft van vóór meer dan veertig jaren, herinnert zich wel, hoe 't er vaak grimmelde van hannekemaaijers.

De Halsteeg plagt in de voorgaande eeuw »onder den bedrjve» veeltijds de Schoenmakerssteeg of de Schoenensteeg genoemd te worden, omdat zij bijna geheel door de leestebroeders ingenomen was. Al in 't midden der 17^e eeuw lezen wij: »hier zijn de groote winkeliers met allerhande slach van schoenen.» Maar aardiger nog was de naam Passimparrastreest. Er hing, vóór 60 jaren geleden (toen die steeg nog vol schoenmakers was), bij een hunner een bord uit, waarop, tusschen schoenen

1) Zie hiervoor bl. 131.

2) JEROEN JEROENSE, IV D. bl. 9: „bij de Mollenbeurs of Oudebrug.”

en laarzen, met groote letters geschreven stond: *Passim Parare*; en dit opschrift had zooveel vermaardheid, dat er de steeg naar genoemd werd. Maar wat beteekende 't? De latinisten zochten er uit te maken, dat men daar alle soorten van schoenen en laarzen, zonder onderscheid, kant en klaar, kon koopen; — maar anderen, die 't beter verstonden, lazen eenvoudig: »Pas 'n paar aère'', dat is: »pas een paar andere, als je deze niet bevallen, je hebt hier ruime keus.''

Ook de Doelenstraat had weleer haren bijnaam, en wel een, die zeer deftig klonk. »Zommige noemde ze'', zoo schreef Domselaer, »ter oorzaak van de kostelijke gebouwen *de Rijke buurt*'''. Een aanlokkelijke naam! ¹⁾ — Maar de Heiligeweg werd verachtelijk de Rasphuissteeg genoemd.

Waar was de Omval? Op 't hooren van dezen naam denkt thans ieder Amsterdammer aan den Buiten-Amstel; maar in de 17^e eeuw had men ook een Omval binnen de stad. Zoo heette het Snoekjesgrachtje in de wandeling, omdat het aan den eenen hoek omvalt naar de Oudeschans, en aan den anderen naar Krom-Boomssloot.

De sluis aan de Kalkmarkt heeft nog al verscheidenheid van namen: Ygrachts-waterkeering, Kikkerbilssluis, Kalkmarktssluis en Westindische-sluis. De eerste is de oudste; ik vond dien op eene oude afbeelding van de vier (in 1682) nieuwe waterkeeringen. De naam Kikkerbilssluis is reeds besproken ²⁾; — de derde naam verklaart zich zelve, en de vierde ook, wanneer men zich slechts herinnert, dat het oude gebouw aan 's Gravenhekje weleer het Westindischehuis was.

Maar alsof deze sluis aan vier namen niet genoeg had, kreeg zij nog een bijnaam bovendien, en wel eenen, die voor een sluis al vrij zonderling klinkt. Op den grooten plattegrond, door F. W. Greebe uitgegeven vóór 99 jaren geleden, lees ik: *Kent u zelven of Kikkerbils-sluis*.

Wat de oorsprong van dien bijnaam geweest zij? en welk verband

1) Maar een nog aanlokkelijker naam dan deze is na 't afdrukken der voorgaande bladen te voorschijn gekomen: goedheid toch gaat boven rijkdom.

Buiten de Weesperpoort ligt, achter den buitencingel, tusschen twee schuttingen, hofjesgewijze, eene buurt van twee rijen huizen. Aan elken hoek der straat, welke tusschen die twee rijen huizen loopt, en toegankelijk is door een poort en een gang, prijkt een bordje met het opschrift: DE GOEDE STRAAT. — Beteekent dit, dat deze straat bij uitnemendheid goed bevonden is? en dat de bewoners 't er ook zeer goed zullen hebben? — Dan verheugen wij ons over 't eerste, en helpen het tweede van harte wenschen.

„Dank je wel; maar onze straat is zoo genoemd naar den eigenaar, mijnheer De Goede.”

In dit geval moet deze naam nog bij het 5e hoofdstuk der 2e Afd. gevoegd worden; maar dan moest er „De-Goedesstraat” op de bordjes staan. Wat wij er nu lezen, duidt de deugd der straat aan.

2) Zie hiervoor, bl. 195.

er kan bestaan hebben tusschen zelfkennis en kikkerbillen? — 't Eene verklaar ik niet te weten, en 't andere niet te begrijpen.

De Riddersbrug (aan de Oudeschans vóór de Riddersstraat) werd van ouds de Scheepjesbrug genoemd, — en wel naar de zeilscheepjes, die daar steeds lagen, om verhuurd te worden aan elk, die lust had, eens een zeiltogtje op 't Y te doen. Deze brug was in de 17^e eeuw eene dubbele-wipbrug, en onder de helft aan de Uilenburgsche zijde vertoonden zich, op de groote kaart van Balthazar Florisz., huisjes met een steiger daarvoor.

Donderbrug is de bijnaam, dien, vóór dertien of veertien jaren geleden, de Langebrug kreeg. Die brug was gantsch vernieuwd, en maakte, zoo vaak er een rijtuig over rolde, een geluid als een rommelende donderslag, zoodat de bureu van schrik opsprongen. Thans niet meer: 't zij dat de brug zich verbeterd heeft, of dat men het, bij 't aanhoudend gerommel der hedendaagsche bolderwagens, niet meer opmerkt.

De trompetter van den toren was, natuurlijk om den hoogen post, dien hij bekleedde, een vermaard man in de buurt, en zoo kon 't dan ook niet anders, of de steeg of gang, waar hij zijn intrek nam, werd terstond naar hem genoemd. Had die reeds een eigen naam, dan kwam er de trompetterstitel als bijnaam voor in plaats. Sommigen hebben voor dien klinkenden bijnaam hun vroegeren naam laten varen: maar anderen hebben den eersten slechts tijdelijk gedragen, en hun ouden naam behouden.

Bij den Oude- zoowel als bij den Zuiderkerkstoren vinden wij nog een Trompettersgang; den laatsten in de Zandstraat, den eersten in een hoek van 't Oudekerksplein aan den ingang der Sint-Annendwarsstraat. Als de trompetter verhuizen ging, verhuisde zijn titel ook, en zoo schijnen de steegjes in deze dwarsstraat beurtelings er meê geprikt te hebben. Toen Casparus Commelin zijn naamlijst opstelde, genoot de Dollebegijnensteeg die eer, maar in Wagenaars tijd had zij die reeds aan hare naaste buur, de Zogerssteeg, overgedragen, welke er ook al vroeger meê verciërd was, en er nog op haar bordje meê pronkt: — ten spijt van den armen gang aan de overzijde, die er ten minste evenveel regt op heeft, maar geen bordje waard geacht is.

De Kattenburgers, Wittenburgers en Oostenburgers noemden de drie eilanden bij de Haarlemmerpoort met één woord: 't Aèrend, (dat is: het ander end) — omdat die eilanden juist de tegenovergestelde punt van de groote halve maan vormden, en dus ten hunnen opzichte aan 't andere einde der stad lagen. Ja, de Kattenburgers, Wittenburgers en Oostenburgers van den ouden stempel, — die drie natiën op zich zelve

vormden, en ieder, die niet op hun eiland geboren was, »een vreemde» noemden, — roemden er op, dat zij »in stad» nooit verder dan op den Dam, en nimmer aan 't Aèrend geweest waren. De laatste vertegenwoordigers van dat geslacht heb ik in mijne jeugd nog gekend.

De Eerste-wittenburgerdwardsstraat werd door de eilanders de Zandzee genoemd, omdat eens bij zekere overstroming, die groote verwoesting aangerigt en de steenen uit de straat geslagen had, de storm 't met zeewater en slib doormengde zand in dit straatje op hoopen had gejaagd, zoodat het er eene zandzee geleek. Bij 't veelvuldig onderloopen der eilanden laat zich deze verklaring wel aannemen.

In den mond van den gemeenen man leeft nog een naam, die, vóór veertig jaren geleden, aan de stille zijde van de Oudeschans (eigentlich *overzijde* der Oudeschans, op Uilenburg) gegeven is, — een naam, die ons een der kinderachtigste tooneelen herinnert, welke een dwaas in onzen tijd kon aanrigten, — *de Spokendans!!* — een naam, die te eer in den smaak van Jan-hagel moest vallen, omdat hij toevallig een rijmslag op Oudeschans aanbood, en dus geschikt was om langs de straten opgedreund en uitgegalmd te worden.

't Was in 't najaar van 1833 toen daar des avonds geestvertooningen gegeven werden, die de gantsche stad op de been bragten:

Daer ne bleef wt grote noch clene:
Jonc en out, riken oec ghemeene,
Des sijt ghewes, mit starcken vaert
Stroemde vort ten spoecken waert.

Die vertooningen werden toen zoo aardig gevonden, dat dichters ze bezongen, en er Melis Stoke zelfs op narijmden, om er toch vooral een mooie middeleeuwsche kleur aan te geven ¹⁾, en deskundigen hebben er over geschreven in den *Navorscher* ²⁾.

Wandelen wij nu diezelfde gracht noordwaarts ten einde, en slaan wij aan de Oosterschekade den hoek om, dan hoort gij daar, door de bewoners en bewoonsters, aan die noordelijke uiteinden der Batavier- en Uilenburgerstraten weêr andere namen geven, dan waaronder wij ze kennen, — althans voor zooveel ge personen ontmoet, die daar »van ouder tot ouder te huis behooren», en bij wie dus de oude traditiën nog leven, want ook de bijnamen sterven al van lieverlede weg. In hunne eigenaardige buurtspraak noemen zij de eene de Smiddestraat en de andere de Tuintjesstraat. De eerste is reeds vroeger verklaard ³⁾; de laatste mag

¹⁾ Mr. J. H. BURLAGE, *Herinnerings-offer*, bl. 145.

²⁾ Zie het IV, XII en XIII Deel.

³⁾ Zie hiervoor, bl. 148.

als eene herinnering beschouwd worden der hout- en timmertuinen, die daar in de 17^e eeuw aan de breede en diepe gracht lagen.

Mallejapik is de bijnaam van den Montelbaanstoren, en daar men anders de torens meestal »Jan» doopte, moet deze naamgeving wel een bijzondere reden hebben; maar welke?

Niemand hoeft er oude boecken,
Vreemt van tael en dor van zin,
Om dien Japik door te soeken,
Want hij staet er toch niet in.

Wien er dan over te raadplegen? De traditie der buurt; dat is in zulke gevallen de eenige bron.

Ich sagh daerby een oude vrou
Die vraeghd' ick, wat dit segghen wou,

zegt Jakob Cats ergens, en ik deed als hij. Die oude vrouw wist het juist, en had den mallen Japik in haar jeugd nog gekend. 't Was namelijk een halve gek geweest, die hier torenwachter en de pretmaker van de buurt was, en de burens hadden den toren naar hem genoemd. Eenige jongelieden echter, die dezen torenwachter nooit gekend hadden, en geen oude vrouwenpraatjes geloofden, beweerden, dat zij er een veel eenvoudiger uitlegging op gevonden hadden: het uurwerk in dezen toren liep vroeger ongeregeld, en daarom werd de toren »mal» genoemd.

Maar hoe kwam Japik er dan bij? — Ja, dat wisten zij niet.

»Maar ik weet het wel», hernam de oude vrouw, »maar 't is, helaas! nu in onzen tijd zoo, dat de jongelui de ouden niet gelooven.» Ach ja, 't gaat met de sage en de kritiek evenzoo.

Torens, die Jan heetten, had men er twee in Amsterdam, — behalve den Zuiderkerkstoren, dien de Heeren wel Sint-Jan hebben gedoopt, maar wat de gemeente niet aangenomen heeft, omdat er juist een gereformeerde kerk bij stond. Nu hebben wij nog maar alleen den Lange-Jan, en ieder weet, dat de Westertoren zoo heet, omdat hij de langste van Amsterdam is. De Jan-Roodenpoortstoren plagt in zijn tijd doorgaans Jan-Rompert of Jan-Rompie te heeten, en aan dit »rompie» hechtte 't volk een begrip van kleinheid, in tegenstelling met zijn overbuur, den langen Jan.

Soms is het aardig te zien, hoe de vertalers (wier gild in ons land niet van de kleinste is) met onze torens wurmden of wurmen, om hunne namen in 't Fransch over te zetten. Dan werd onze oude Haringpakker — een naam, die zeker nooit door een Franschman zou kunnen worden uitgesproken — nu eens *Tour des harangs*, dan weer

Tour de l'encaquerie, en de Franschman wist daarmee nog niet, hoe de toren eigenlijk heette. De Schreijerstoren is, zeker letterlijk genoeg, door een schoolknaap of zijn meester verfranscht als *Tour des pleureurs*. En dat heeft men in onzen tijd nog wel op steendrukprentjes gezet. *Pleureurs!* Wat moet een Franschman wel van de Amsterdammers denken? Dan maakten 't de zeventiende-eeuwers nog beter, toen zij schreven: *Tour des adieux et pleurs*; daarmee waren ten minste de tranen behoorlijk gemotiveerd.

Maar 't meest nog zaten onze vertalers met Jan-Rompie verlegen; een Jan-Roodenpoortstoren was voor geen Françoys te vertolken. In de 17^e eeuw had men 't wel beproefd met *Tour de la porte de Jean Roon*, maar die *Jean Roon* was toch de regte man niet. En Covens nam daarom een koen besluit, en hakte den knoop eenvoudig door, en maakte er *Tour de St. Jean* van; dat was kort en deftig, en er stond toch geen gereformeerde kerk bij dezen toren. Had ooit die vijftiende-eeuwsche Jan Roode kunnen droomen, dat hem nog eens eene heiligverklaring te beurt zou vallen?!

In dit hoofdstuk moet ik ook de Joodsche namen plaatsen. Zij zijn in Amsterdam te eigenaardig dan dat zij zouden mogen ontbreken. Het is een drietal namen, waarmee de Israëlitische bevolking even zoovele straten in hare eigene volksspraak bestempelt: de *Schulgas*, de *Nijegas* en de *Wagengas*.

De *Schulgas* is de Joden-Amstelstraat, dus genoemd naar de *Schule* of synagoge, reeds in de 17^e eeuw op den hoek dezer straat gesticht.

De *Nijegas* is de Zwanenburgerstraat, en dit beteekent eigenlijk Nieuwstraat. Zij wordt nog altijd zoo genoemd, omdat zij eerst later is aangelegd, op de plek, waar vroeger de Vlooiënburger-houtwal was. Von Zesen noemde deze straat: *die Neue Breitegasse*.

De *Wagengas* is de Muiderstraat; — zoo men wil, omdat er voorheen verscheidene wagenmakers hebben gewoond; maar zoover de heugenis reikt, woonde er slechts één. Volgens anderen heeft de naam van *Wagengas* zijn ontstaan te danken aan de menigte wagens, welke op marktdagen op de Muiderstraat plagten te staan. Maar als ik een blik werp op de kaart van Balthazar Florisz., denk ik toch nog aan een anderen oorsprong. Daar ziet men buiten de Sint-Antonispoort — dat is: op dezelfde plek, waar later de Muiderstraat werd aangelegd, — een groot wagenplein en een aantal wagens; en ieder, die weet hoezeer het volk van ouds aan de herinneringen zijner buurt hechtte, kan 't niet verwonderen, dat de Israëlieten die straat de *Wagengas* bleven noemen.

Eindelijk nog een paar bijnamen, die vroeger als aardigheden in den

mond des volks leefden, maar nu reeds in den stroom der vergetelheid geraakt zijn en zachtjes wegdrijven. Een oude aardigheid, die, vooral onder Kalverstraters, voor zeer aardig doorging, was het, iemand te laten zoeken naar de Koekinderstraat, en hem dan eindelijk te verrassen met de ontdekking, dat dit de Kalverstraat zelf was. Maar daar school nog meer achter. Men verdubbelde de *k* en maakte er koekkinderstraat van; en dit geschiedde met toespeling op den ouden bijnaam der Amsterdammers: *koek-eters*. En zoo waren dan de Kalverstraters, die er steeds roem op droegen, in 't hartje van Amsterdam geboren te zijn, de ware koekkinders, — de Koek-eters of Amsterdammers bij uitnemendheid!

Eene andere aardigheid had men op 't Cingel met de Kattemannesteeg. Dit was de Katerssteeg. En er zijn ook in andere buurten nog verscheidene van dat slach in omloop geweest; en dat aan soortgelijke aardigheden zelfs sommige straten en stegen haren, thans officiëelen, naam te danken hebben, lijdt geen twijfel; zeker is dit o. a. met de Dollebegijnensteeg 't geval.

De voormalige Goudsbloemsgracht had ook haar bijnaam; — ik bedoel niet dien van Franschepad, want dit was geen bijnaam, maar een oude naam, als ik vroeger reeds heb aangetoond; — maar dien van »Heerengracht zonder boomen!» Deze bijnaam, die zeer pikant en door heel Amsterdam bekend was, leert ons:

1°. dat van ouds de boomen gerekend werden het cieraad eener deftige gracht te zijn; *zonder boomen* was een kaalheid, die tot oneer strekte.

2°. dat onder de Amsterdamsche grachten de Heerengracht en de Goudsbloemsgracht de beide uitersten vormden, — de eene was de eerste van boven, de andere de eerste van onderen af.

En wilt ge nu ten slotte nog een paar bewijzen, dat het Amsterdamsche gemeen ook zijne eufemismen had? Was er soms een bewoner van de Heerengracht zonder boomen overgebracht naar den Heiligeweg, dan zat hij niet in 't Rasphuis, — neen, dit klonk veel te schrill in de ooren, — hij woonde op het Houtzagershofje.

Of wilde men iemand op de zachtste wijze te kennen geven, dat men hem of haar wel een plaats in het »gekkenhuis» waardig keurde, dan heette het: »Over de latjesbrug met jou!» Die Latjesbrug was de Pestbrug aan den Overtoomscheweg, die nog langen tijd, nadat zij reeds in eene gewone ophaalbrug veranderd was, den bijnaam behield van hetgeen zij vóór die herschepping geweest was. Zij leidde naar het Pesthuis, dat tevens als Krankzinnigengesticht dienst deed.

VIERDE HOOFDSTUK.

VERBASTERING EN VERANDERING.

I.

Welligt heeft de verbasteringszucht zich nergens steeds zoo levendig geopenbaard als in 't verhaspelen en verhakkelen, het omwerken en verdraaijen der namen van straten en grachten, van bruggen en stegen.

De Kloveniersburgwal of Kolveniersburgwal heeft er ruimschoots zijn deel van gehad. Kloveniers of Kolveniers verschilt weinig of eigenlijk niets; 't is gelijkelyk te verdedigen als afgeleid van *kolf*, *koluvrijn* of *klover*, een soort van vuurroer of bus der oude schutters. Maar aan tweeërlei had men niet genoeg; 't moest ook Klaveniers zijn, als afgeleid van »den klaauw,” dien de schutters boven den ingang van hun schietdoelen hadden, en bovendien »in haar glazen geschildert,” en op »al haar tin en zilverwerk”. En toen ging 't verbasteren zijn gang; 't werd Kloeveniers- en Kleuveniers- en Kleveniers- en Kluveniers- en Clueverniers- en Kluiveniers-burgwal. En spoedig kwam er ook de niezelende en nusselende neusklank in nestelen, en men zei niet alleen, maar schreef ook: Knaveniers- en Kneveniers- en Kneueniers- en Knuiveniersburgwal. Bij Domselaer leest men op één en dezelfde bladzijde ¹⁾: Klaveniers, Kneveniers, Kleuveniers, en Kloveniers; en, nog niet voldaan met zooveel verscheidenheid, begeerde hij er nog, »om beter het Franze woordt *Coluvre* uyt te drukken”, een Coluvries-doel (en dus ook een Coluvries-burgwal) bij te hebben!

Gelukkig, dat eindelijk »de Raad der Gemeente” met het naambordje tusssenbeiden trad, en daarop Kloveniersburgwal schreef; er was mogelijk anders ten laatste uit dat Kluiveniers en Knuiveniers en Kruiveniers nog een Kruideniersburgwal voor den dag gekomen!

1) IV B. bl. 210.

Van de Runstraat maakte Filips von Zesen eene Renstraat. Na de Elandsgracht en Elandsstraat, Hazenstraat en Konijnenstraat genoemd te hebben, merkte hij op, dat de straten aan de andere zijde der Prinsengracht tot aan de Heerengracht allen namen dragen van wilde dieren of hunne huiden: »als die Heute-gasse, Wolfs-gasse und Hirsch-gasse; die Ren-gasse, von den Rentieren, die Beeren-gasse und Reh-gasse." Hij verstond 't woord *run* niet, en wist ook niet, dat de run bij de luiden behoort, en dat daarom de Runstraat tegenover de Huidenstraat ligt. Hij zocht er een dierennaam in, en dacht aan 't rendier, dat niet kwalijk paste bij den eland aan de andere zijde der Prinsengracht. Zoo kwamen de verbasteringen in omloop.

Ook de Bushuissluis, waarvan we reeds op bladzijde 224 gesproken hebben, levert er een voorbeeld van. Bushuissluis werd eerst Boshuissluis; dit, snel uitgesproken, versmolt tot Bosjessluis en Bossesluis. 't Laatste werd weldra weër Bossersluis, en eindelijk schreef Covens in zijne *Guide d'Amsterdam* (1802), om 't eens naauwkeurig uit te drukken: Boschbrug! En niemand begreep toen meer, wat die naam beteekende.

De Gooijerssteeg — die ongetwijfeld haren naam heeft ontleend van een uithangbord of gevelsteen, waarop »de Gooijer" stond, een figuur hier nog aan verschillende gevels te vinden ¹⁾, — werd in de 17^e eeuw verbasterd tot Schooijerssteeg. En Filips von Zesen maakte er toen, tot meerdere verduidelijking, weër een Straatlooperssteeg van; doch zag later zijne dwaling in, en verbeterde het tot Goisteeg.

Heintjehoekssteeg werd door velen als Haantjehoekssteeg uitgesproken, en door anderen verbasterd tot Haantjenoogsteeg.

De Teerketelssteeg, al in 't begin der 17^e eeuw bij dien naam bekend, werd in 't midden dier eeuw door Isaac Commelin de Trefketelssteeg genoemd, en zijn zoon schreef het op 't einde dier eeuw nog eens na. De Sint-Luciënsteeg werd somtijds in een Sint-Lukassteeg, en de Bantammerstraat in een Bentheimerstraat veranderd; en onze zooeven genoemde Hoogduitscher maakte van de Bergstraat zelfs »die Barbergasse".

De graveurs, die de plattegronden in 't koper sneden, werkten ook tot de naamsverbastering of verknoeiing mee. Zoo lees ik op dien van Petrus Bastius: *de nieu achter sij borchwal* en *de ou achter sijs borchwal* ²⁾. Schrijf- of drukfouten in een stedebeschrijving konden dit evenzoo doen. Bij Casparus Commelin (bl. 230) leest men: »Stoofsteegh, van outs de *Hussittensteegh*." Wonder is 't, dat nog geen »liefhebber der Amsterdamsche oudheden" in die steeg een schuilhoek der Hussiten ont-

1) Bij voorbeeld: op de Jodenbreëstraat *de Goyer*; — op den Nieuwendijk *de Oude Goyer van Naarden*; — in de Eerste-looijersdwarsstraat *de Gooische boer*.

2) Exemplaar van 1597, in 't bezit van den heer Louis Splitgerber.

dekt heeft! Gij, lezer! begrijpt wel, dat achter de *u* een *i* is vergeten. En hoe overigens de namen in den mond des volks zoodanig draaijen en verloopen kunnen, dat men niet meer weet, hoe 't eigenlijk wezen moet, daarvan leveren wel het meest de gangen in de achterbuurten sprekende voorbeelden op. Een gang op Marken heet de Koehouders- of Koehoornsgang, en een andere de Hartogs- of Hartjesgang. Denkelijk is de eene naam een verbastering van de andere, maar welke is de ware? 't Kan ons vrij onverschillig zijn; als maar niet de vernuftige geesten zich van zulke namen meester maken, om er gissingen en veronderstellingen op te bouwen van dingen, die nooit bestaan hebben! — Immers wij hebben reeds gezien, dat er eens iemand geweest is, die bij de Oudekennissteeg de oude Kennemers liet aanrukken ¹⁾, en een Leeskabinetsman heeft eens bij 's Gravenheke van een oud grafelijk slot gedroomd!! ²⁾

II.

Ook zonder eigentlijke verbastering, vertoonde zich vroeger eene groote mate van losheid en veranderlijkheid in de namen.

De Uilenburgersteeg, of als men in 't begin der 17^e eeuw spelde: »Wlenburchs-steech», kreeg later den naam van Steenvoetsteeg naar de Steenvoetbrug, die er voor lag. Maar in 't midden der 17^e eeuw komt zij meermalen ook als Steenhouwerssteeg voor, naar steenhouwerijen, die daar, nevens de houttuinen, waren. Later evenwel (bij Casparus Commelin in 1693), heet zij weêr Steenvoetsteeg, totdat zij in de 18^e eeuw weêr de Uilenburgersteeg werd.

De Mandemakerssteeg op het Damrak plagt in de 17^e eeuw bij afwisseling ook het Blauwensteegje te heeten, omdat de zuidzijde dier steeg bijna geheel aan den schepen Joan Blau behoorde, den beroemden boekdrukker, die op het Damrak in *den Zonnewijzer* woonde.

En de Warmoesgracht wisselde ook soms van naam. Zij werd, als zeventiende-eeuwers berigten, »ook wel om haar schaduwrijke lommer, de Groeneburgwal genoemd.” Terwijl de andere Groeneburgwal, schoon ten onregte, somwijlen is verdoopt tot Verversgracht, — een naam, die aan zijne overzijde behoorde, maar evenzeer aan de westzijde van den Zwanenburgwal als aan de Raamgracht werd toegekend; — waarbij de laatste evenwel somtijds weêr onderscheiden werd als Verversdwarsgracht. Ja, die naam van Verversgracht kon zoo ver verdwalen, dat Co-

1) G. VAN ENST KONING. Zie *Amstels Oudheid* II D. bl. 119.

2) *Leeskabinet* 1862, N°. 6, bl. 166. — Het Leeskabinet is vermaard om zijne geleerdheid in dit vak. Vergel. hiervoor bl. 6. En zie ook, om niet bij Amsterdam alleen te blijven, het artikel: LEESKABINETS-WIJSHEID, in de *Dietsche Warande*, VI D. bl. 505.

vens in zijne meergenoemde *Guide d'Amsterdam* zelfs de Kalkmarkt aanduidde »sur le quai du Verwersgragt près de l'Ye;» waarvoor ik geene andere verklaring weet, als dat de *Guide* zelf verdwaald was.

Eer de Paternosterssteeg in de Sleeperssteeg veranderde, heette zij eenigen tijd ('t was in 't laatst der 17e eeuw) de Bonnetssteeg, zeker naar 't uithangteeken van een winkel op den hoek; — een winkel namelijk, als die wij een petjeswinkel noemen, en waar *d'Nuwe Bonnet* uithing.

De Stilsteeg, die reeds in de 16^e eeuw met dien naam voorkomt, verschijnt in de 17^e eeuw nu en dan ook als Molensteeg, terwijl de Gasthuismolensteeg toen soms Molenstraat heette, en de Snoekjessteeg in 't laatst der 17^e eeuw ook als »Korte Hoogh- of Snoecksstraat» voorkomt.

De Rosmarijnsteeg werd in de 17^e eeuw ook de Voorraamsteeg genoemd, d. i. de voorste Raamsteeg; en tevens voeg ik hierbij, wat ik op bladzijde 105 vergeten heb te zeggen, dat de Pijlsteeg nog op de naamlijst bij Casparus Commelin, als Dirk-Pijlensteeg voorkomt, hetgeen bewijst, dat die vijftiende-eeuwer in 't laatst der 17^e eeuw nog bij zijn vollen naam bekend was.

De Wijde-Korsjespoortssteeg droeg in de 17^e eeuw dikwijls den naam van Langedwarsstraat, omdat zij de Langestraat dwars doorsnijdt; terwijl deze laatste ook nog niet volkomen zeker van haren naam was, en wisselde tusschen Langestraat en Langemiddelstraat.

De Buiten-Dommersstraat werd door de zeventiende-eeuwsche Haarlemmerdijkers de Realenstraat, de Binnen-Dommersstraat de Middelstraat, en de Binnen-Oranjestraat de Vinkendwarsstraat genoemd; terwijl de naam Oranjestraat alleen aan de Buiten-Oranjestraat werd gegeven.

Maar de Vinkenstraat werd toen ook wel de Middelstraat genoemd; ja, gedurende heel de 17^e eeuw worstelden die twee namen om den voorrang. De groote brandkeur van 1685 heeft den eersten; de naamwijzer bij Casparus Commelin van 1693 weêr den laatsten. Den oorsprong van den eersten naam, die de overhand behield, kennen wij reeds; — die van Middelstraat was aan de ligging ontleend, daar zij midden tusschen den nieuwen Haarlemmerdijk en de Brouwersgracht doorgetrokken was.

De Tweede-boomdwarsstraat heette ook de Kartuizerskerkstraat, naar de voormalige kloosterkerk. De Korte-reguliersdwarsstraat werd nog in de 18^e eeuw ook de Korte-paardenstraat genoemd. En de Leidschestraat werd in de 17^e eeuw ook de Leidsche-breêstraat genoemd, en daarvoor als reden opgegeven, dat zij de dubbele breedte van de Leidschedwarsstraten had.

Bij elke aanleiding veroorloofde men zich de namen der straten te veranderen, en die veranderde namen werden dikwijls ook bij overdracht van huizen in de schepenbrieven opgenomen. Zoo heette, bij voorbeeld,

het Molenpad, zoodra 't gebouw op den hoek tot een Fransche Kerk was ingerigt, de Fransche-kerkstraat.

Bij Wagenaar leest men beurtelings: »Haarlemmer-dijk of straat,” en »Haarlemmer-straat of dijk.” Men heeft steeds gepoogd, den Haarlemmerdijk binnen de poort, of ten minste een gedeelte daarvan, Haarlemmerstraat te noemen, maar dat heeft nimmer willen lukken. De schrijvers en kaartmakers noemden, sedert de derde vergrooting, het eind van 't Cingel tot de Heerenmarkt de Haarlemmerstraat en al 't overige den Haarlemmerdijk; maar de Amsterdammers stoorden zich aan die lui niet, en lieten den dijk doorloopen van den Dam tot de poort. Nog vroeger werd *straat* soms achter *dijk* gevoegd, als: »die Nyewendyckstraet” in 1481, en nog in 1663 bij Von Zesen evenzoo: *Neueteichs-gasse*.

Eindelijk — want het aantal voorbeelden is hiermeê groot genoeg — de Muiderstraat. In het Resolutieboek, waarin op den 12ⁿ December 1670 de verkoop staat aangeteekend van het »parck erven,” waarop de Portugeesche Kerk is gebouwd, komt de tegenwoordige Muiderstraat voor onder den naam van »St. Teunis Bredestraet;” welken naam ze ook niet ten onregte droeg, want ze is inderdaad niets anders dan een verlengstuk van de Sint-Antonisbreêstraat. En oorspronkelijk was 't een geheel andere straat, die voorbeschikt was om den titel van Muiderstraat te voeren; — 't was een straat, die van de Nieuwmarkt lijnregt naar de Muiderpoort had moeten loopen. Die straat zou haar begin genomen hebben, waar de Keizersstraat eindigt, en, dwars over Uilenburg en Marken heen, op de Muiderpoort zijn aangeschoten. Maar — ondanks alle voorbeschikking — is die mooie, lange, regte straat nimmer te voorschijn gekomen, en daarop heeft het zooeven genoemde verlengstuk der Sint-Antonisbreêstraat permissie gekregen, om den titel van die mislukte straat te aanvaarden. Toch bleef zij nog eenige jaren weifelen en wankelen. In de groote brandkeur van 1685 komt zij als Muiderstraat voor; maar vijf jaren later heet zij in het grafboek der Zuiderkerk weêr »de Anthonis Breestraat.”

Bij zooveel losheid en wisselbaarheid in de namen der straten moet het in dien tijd dikwijls moeilijk zijn geweest iemand t' huis te brengen. En 't bewijst ons op nieuw, welk een goed werk de Bataafsche burgers, die in 1796 leden van den Raad der Gemeente waren, hebben tot stand gebragt, toen zij, gedreven door de immer loffelijke zucht, om »gemak aan hunne medeburgers te bezorgen,” het aanslaan van naambordjes, waarmee vroeger slechts enkele grachten en straten bevoordeeld waren, tot eenen algemeenen maatregel maakten.

TWEEDE BOEK.

DE

Vergrootingen

VAN

AMSTERDAM.

De geschiedenis der Vergrooitingen van Amsterdam is de geschiedenis der stad zelve in haren eenvoudigsten vorm, — geschiedenis, ontdaan van alle »zaken van staat en oorloge», en ontbloot van alle verhaal van twist en tweespalt.

Maar wat wij hier missen, zijn dingen, die velen ook gaarne missen willen, omdat zij, met al hun omslag van vorsten en helden, land- en zeegevechten, doorgaans tamelijk vervelend zijn, en die, helaas! evenwel de meeste stof leveren om de bladzijden der geschiedboeken vol te schrijven; ja, telkens weër op nieuw, als »geschiedenis voor het volk» of »voor het huisgezin» of »voor de jeugd» of »voor alle standen», met of zonder houtsneëprenten, eindeloos vervelend nageschreven worden!

De geschiedenis der Vergrooitingen van Amsterdam is de geschiedenis der stad in den beperktsten zin, maar tevens in den duidelijksten vorm; want zij toont ons, ja, wijst ons, op de plaats zelve, met den vinger aan, waar de stad het eerst begon, en hoe zij van dit klein begin zich allengs heeft uitgebreid.

Wij hebben geen plattegrond noodig, om de Vergrooitingen van Amsterdam te beschouwen. Zulke kaarten, waarop de verschillende vergrooitingen zijn aangeduid met teekens of kleuren, met letters of lijnen, ja ook wel met opgeplakte hartjes of ruitjes en gouden cijfers, bestaan er, maar zij geven slechts een zeer onvolkomen voorstelling van de vroegere gedaanten der stad.

De beste en mooiste en uitvoerigste en naauwkeurigste en levendigste plattegrond van Amsterdam is de stad zelve. Laat het oog maar gaan langs grachten en straten, en gij kunt daar nog al de verschillende vergrooitingen gemakkelijk en duidelijk herkennen. Ja, welligt is er geene stad, die in haren aanleg nog zoo naauwkeurig de geschiedenis van haren aanwas afteekent als Amsterdam; en dit valt bij 't doorwandelen der stad veel klaarder in 't oog dan bij het turen op eene kaart, die niets dan lijnen te zien geeft.

't Is wel waar, dat door het dempen van grachten en slooten (hoe wenschelijk dit anders om meer dan ééne reden zijn kan) de sporen van vroegere toestanden allengs worden uitgewischt; maar dit is, tot nog toe althans, niet zooveel gedaan, dat de duidelijkheid van ons overzicht er door benadeeld zou worden.

Wij willen dan de vergrootingen van Amsterdam, niet op de kaart, maar in de stad zelve nagaan, terwijl ik u, voor elke vergrooting afzonderlijk, de beste en grootste kaart noemen zal, waarop gij de werkelijke gedaante der stad in dien tijd aanschouwen kunt, hetgeen op een plattegrond, waar al de vergrootingen te zamen aangewezen zijn, nimmer het geval is.

De geschiedenis dier vergrootingen kan verdeeld worden, of liever verdeelt zich zelf in vier tijdperken ¹⁾.

In het eerste zien wij Amsterdam van een buurt tot een dorp, van een dorp tot een stad aangroeijen, en eindelijk in 1342 zich tot den rang eener vrije stad verheffen.

In het tweede tijdperk breidde de stad zich buiten hare eerste gracht uit en groef tweemaal nieuwe grachten, op telkens wijder afstand, tot dat zij in het laatst der 15^e eeuw zich binnen hooge muren besloot en met torens en rondeelen versterkte, om meer dan honderd jaren lang in dat steenen harnas geprangd te blijven.

In het derde tijdperk wierp Amsterdam die oude muren neder, en zette zich, in vier vergrootingen, binnen den tijd eener eeuw, tot den omvang uit, welken zij twee eeuwen lang behield.

Het vierde tijdperk is het hedendaagsche.

1) Vóór 28 jaren geleden was er een *Jan Kijk in de Wereld*, — een merkwaardig personage, vermits hij twee knappe koppen onder één hoed borg, als men lezen kan op bladz. 204 der *Levensberichten* van de *Maatsch. der Nederl. Letterk.* 1867.

Deze Jan leverde in 1845 een aantal artikelen over Amsterdam in het *Leeskabinet*, waarin velerlei oude en nieuwe dingen in behagelijke verscheidenheid door elkander geworpen zijn, en die destijds ontvangen werden met eene belangstelling, welke zij ten volle verdienden. 't Is dan ook het beste, wat immer in het *Leeskabinet* over Amsterdam te lezen was.

Maar hoe gelukkig *Jan Kijk in de Wereld* er in geslaagd moge zijn, om op een plezierige manier veel merkwaardigs van Amsterdam te vertellen, minder gelukkig was hij, waar hij zich met geschiedenis en oudheid inliet. En vooral waar hij, staande op 't plat van 't Verkoophuis, met eene vingerwijzing schetsen gaf van den vroegeren toestand der stad in verschillende tijdperken, — wemelt het van onjuistheden, die hij deels uit Commelin en van 't kaartje van Christoffel van Hartogvelt navertelde, deels uit eigen verkeerde opvatting te voorschijn bragt.

EERSTE TIJDPERK.

De Opkomst van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

Amsterdam vóór 1342 ¹⁾.

I.

De visschersbuurt.

De oudste beschrijving van Amsterdam, — namelijk van den omtrek, meer niet — vinden wij in een handvest van 1342.

De oudste melding van den naam van Amsterdam vinden wij in een handvest van 1275.

De naam van Aemstel komt het vroegst voor in een brief van 1105.

Ziedaar de aanvangspunten onzer geschiedenis; — wat daarvóór was, ligt in 't duister.

Vóór de 12^e eeuw weten wij van Amstelland niets, ofschoon het toch, naar alle waarschijnlijkheid, reeds eeuwen vroeger bewoond was.

Vóór 1275 weten wij van Amsterdam niets, ofschoon het, buiten allen twijfel, reeds een aantal jaren vroeger bestond en handel dreef, ja zelfs op de Oostzee voer.

In dien duisteren voortijd nu moet de overlevering ons te hulp komen. En wat zegt zij? Dat »Amsterdams allereerste beginselen Visschers waren, die zich hier nedergeslagen hebben.»

't Was een lievelings-idee der zeventiende-eeuwers, Amsterdam tegenover Rome te stellen. Rome was 't eerst bevolkt door landloopers, ballingen en struikroovers; Amsterdam door beter slag van menschen: door bezadigde en vredelievende lieden, slechts tot de dagelijksche oefening hunner visscherij genegen. Rome is door dien woesten en ongebonden hoop en door den oorlog aangewassen en groot geworden; Amsterdam daarentegen is door hare zachtzinnige visschers, als liefhebbers der zeevaart, koopmanschap en vrede, tot een wijdluchtige grootheid gekomen ²⁾.

1) Over het tijdperk vóór 1342 zal ik breeder handelen in het IV Boek.

2) DOMSELAER, *Beschr. v. Amst.* III B. bl. 187.

Een ander lievelings-denkbeeld der zeventiende-eeuwers was de vergelijking der magtige wereldstad met de arme visschersbuurt, en Antonides vergat dan ook, bij 't bezingen van den Ystroom, niet, te vertoonen, »hoe vreemt een der oude Visschers opzien en wat hij oordeelen zoude van zulk een meenigte van schepen».

Quam nu een visscher, die vóór vijfmaelhonderd jaeren,
 Heeft met zijn kleene boot het eenzaam Y bevaeren,
 Uit d'ijz're slaep ontwaekt, opborlen uit den kolk
 Aen onze Brug 1), en hoorde, in zulk een dichte wolk
 De koopliên 't zeeverlies van schepen lichter zetten
 Als hij voorheen de schaê van zijn gescheurde netten.
 Wat zou hij denken? als dat al 't ontallijk zant
 In menschen was verkeert, gelijk als Pirrhes steenen!
 Zijn laege hutten, wijt gestroot in woeste veenen
 Tot trotse hoven uitgedegen rij aen rij!
 Maer zooveel kielén, die geduurig op het Y
 Spanseren, zwevende op haer uitgestrekte vlogels,
 Nu loefwaert, dan in lij, als snelle watervogels,
 Die hun gesloten troep uitbreiden op de zee 2), —
 Van welk een oort zou hij die brengen hier te reê?

Natuurlijk zou die visscher volstrekt niet weten te zeggen, »van welk een oord» al die schepen kwamen, omdat hier,

Toen de arme Visschersbuurt uit haer moerassen kreet,

nog geen onderwijs in de geografie gegeven werd.

Maar is die overlevering waar? — Als er bewijzen voor waren, dan zou 't geen overlevering, maar historie zijn. Bij een overlevering spreken wij slechts van waarschijnlijkheid. En die is hier. Er is geen enkele bedenking tegen. Slechts dit moet ik u doen opmerken: die visschersbuurt heeft geen Amsterdam geheeten, en evenmin ook is de oorsprong van Amsterdam in die visschersbuurt te zoeken. En wanneer gij bij Vondel leest:

Heer Gijsbrechts stadt van visschers is begonnen,

dan moet gij dit ook niet te letterlijk opvatten. De overlevering beteekent niets meer, dan dat op denzelfden grond, waar nu Amsterdam staat, vóór zeven en meer eeuwen slechts eenige arme visschers woonden.

En wáár moeten wij die visschersbuurt dan plaatsen? — Sommigen zeggen: aan den Zeedijk bij de Oudezijds-kolk. Maar anderen zeggen: in de Nes bij de Boeren-vischmarkt, want die plek was van ouds aan St. Pieter, den patroon der visschers, gewijd. Ik geloof, dat wij beiden ge-

1) De Nieuwebrug.

2) Dat was een ander tooneel op 't Y als thans!

lijk mogen geven, en dat op de eene en de andere plaats een groep visschershutten gestaan kan hebben ¹⁾.

En wilt gij u nu een voorstelling van den toenmaligen toestand vormen? — Denk Amsterdam dan geheel weg en in plaats daarvan een »laeg, waterig broeklandt,” waar de Amstel (omstreeks de plek, waar thans de Oudebrug ligt) met een wijden mond in 't Y loopt, dat toen veel breeder was dan tegenwoordig. Verbeeld u in de plaats van den Niezel een liesdelle of moerassigen poel, »met liezen, biezen, bobels en zoodanig waterig gewas bezet;” verbreed, een weinig verder, de Oudezijds-kolk tot een inham van het Y, die tot een vischhaven dient, en verdeel dan de visschers in twee buurten: de eene en grootste aan den Ykant, achter de Liesdelle bij de Kolk, de andere aan den Amstel in de Nes.

Aan een kerkje of kapel behoeven wij hier niet te denken; dit zou een te groote weelde zijn in een twaalfde-eeuwsche visschersbuurt aan een onbezochten uithoek. Neen, lieden als deze visschers deden t maar eenvoudig af met een kerkhof en een houten kruis daarop, gelijk die van de Rijp nog in de 15^e eeuw ²⁾.

II.

De Buurte t' Aemstel.

Waar vinden wij nu het eerste begin van Amsterdam? — Op de plek, die wij tegenwoordig de Warmoesstraat noemen tusschen de Oude Kerk en de Damstraat.

En wanneer vinden wij dat begin? — Ook hierbij komt ons eene overlevering te baat. Zij zegt: »Amsterdam is in 't jaar 1200 of daaromtrent ontstaan.” — In 't begin der 13^e eeuw moet de koopmansbuurt zijn opgekomen. Evenwel heette zij toen nog geen Amsterdam; deze naam kon eerst in de wereld komen, nadat de dam in den Amstel gelegd was (dat is: de tegenwoordige Vijgendam), en dit is denkelijk omstreeks het jaar 1240 geschied. Wij noemen haar dus de Buurte t' Aemstel.

Maar verdient die overlevering vertrouwen? — Volkomen. Een feit en een brief pleiten voor hare waarschijnlijkheid, ja verheffen haar nagevoel tot zekerheid.

Het feit is: de verplaatsing van het slot van Aemstel, dat vroeger bij Ouderkerk stond, naar den Amstelmond aan de westzijde, of om het duidelijker te zeggen: op de plaats, die wij tegenwoordig den Nieuwen-

¹⁾ Dit zullen wij nader zien, als wij van *St. Pieter en de Vischmarkt* spreken.

²⁾ Zie *LEEGHWATER, Kleyne Chronycke*. § 3 en 4.

dijk bij de Dirk-van-Hasseltssteeg noemen, en dus regttenover de zooveen genoemde buurt. Dit geschiedde eenigen tijd na 1204, en zeker niet zonder reden. De Heer van Aemstel vestigde hier zijnen zetel, en hield dus toen dit deel van zijn land voor 't gewigtigste, wat vrij klaar aanwijst, dat *toen* hier een handelsplaats ontstaan was.

De brief, dien ik bedoel, is van 1247. De Heer van Aemstel schreef dien aan de regeering der stad Lubek, en er blijkt uit, dat de schepen der Aemstelaars toen reeds de Oostzee bevoeren ¹⁾. Wel werden in dien brief geene Amsterdammers genoemd, maar dit was ook niet noodig; Gijsbrecht sprak van zijne lieden in 't algemeen. 't Kan echter geen twijfel lijden, of de lieden, die zeeschepen uitrustten, zullen ook bij de zee gewoond hebben, in de buurt tegenover 's Heeren slot. En als in 1247 de handel en scheepvaart hier reeds zoo uitgebreid waren, dan kunnen wij den aanvang zeker niet later stellen dan in 't begin der 13^e eeuw.

Denk andermaal Amsterdam weg. Wat nu de Warmoesstraat is, was een dijk, en binnenwaarts langs dien dijk stonden (in de streek, die nu ligt tusschen de Oude Kerk en de Damstraat) de houten huizen der kooplieden en schippers. Dit was de Buurte t' Aemstel. Regts en links vond men nog de visschersbuurten aan de Kolk en in de Nes, en daar huurden onze schippers de matrozen om hunne koggen te bemannen.

Op den linkeroever der rivier verhief zich het hooge Huis t' Aemstel, dat, met zijn boomgaard en grachten, nagenoeg de ruimte innam langs den Nieuwendijk tusschen de Gravenstraat en de Kolk. Ten noorden van dit Slot lagen een waterplas en een poel: de Kolk en de Braak, denkelijk reeds door een dijk van 't Y of »die wilde see» gescheiden.

III.

Amsterdam in 1275.

In 1275 wordt de naam van Amsterdam het eerst in een echt stuk genoemd. Het was toen een handeldrijvend dorp, dat van graaf Floris het privilege van tolvrijheid in Holland verwierf.

Van de uitgestrektheid der plaats te dien tijde bestaat geen beschrijving. Natuurlijk: in het privilege kwam die niet te pas, en er waren toen nog geen boekverkoopers, die stedeboeken met platen en plattegronden uitgaven. Wij moeten ons dus met gissen behelpen; maar ik vertrouw, dat wij niet ver van de waarheid zullen zijn, als wij tot het toenmalig Amsterdam rekenen: de Warmoesstraat van de Oudebrugsteeg

1) Vergel. hiervoor bl. 146.

zuidwaarts, met de daarachter liggende buurt van steegjes en slopjes, den Vijgendam, het voorste gedeelte van de Nes, den Dam, en het voorste gedeelte van den Nieuwendijk tot bij de Gravenstraat. Al de overige ruimte aan deze zijde werd nog ingenomen door het Slot van Aemstel, van 't welk echter een brug gelegd was of werd, naar de overzijde, — de eerste brug van Amsterdam: de Oudebrug.

IV.

Amsterdam in 1300.

In 1300 was Amsterdam eene stad, of als men te dien tijde sprak, »eene poorte». Gwy van Henegouwen, die door zijnen broeder graaf Jan II met de heerlijkheid van Aemstel beleend was, gaf aan Amsterdam een handvest, waarbij de regeering en regtspleging door Schout en Schepenen »binnen de vrijheid van Amsterdam» geregeld werd; maar jammer is 't, dat de beschrijving van de grenzen dier vrijheid ontbreekt. Zeker is 't intusschen, dat de stad, tusschen de jaren 1301 en 1304 reeds omgraven en versterkt is geweest, en wel »met houten bruggen en bolwerken», als Beka schreef. Het wordt bevestigd door een brief van jonkheer Willem van den 22^{en} Mei 1304 ¹⁾, waarin hij, na de stad ingenomen te hebben, beval, dat de Amsterdammers de bruggen afbreken en de vesten slechten zouden, voor welken arbeid hij hun veertien dagen tijd gaf. Dat die vesten van hout waren, was naar de wijze van dien tijd, en dat die houten bolwerken wel zeer sterk konden zijn, leert de geschiedenis ²⁾.

De gracht van Amsterdam kan destijds geen andere geweest zijn dan onze Voorburgwal van beide zijden, hoewel mogelijk toen nog maar half zoo breed als later, en vermoedelijk reikte die gracht zuidwaarts niet verder dan tot de tegenwoordige Lommerdssteeg en Sint-Luciensteeg, waar zij van weërszijden met een dwarsgracht in den Amstel ('t Rokin) liep. Want werkelijk zijn de beide Lommerdsstegen oudtijds een gracht geweest, die uit den Oudezijds-voorburchwal in het Rokin liep, en zij waren dat nog in de 16^e eeuw. Dat ook de Sint-Luciensteeg en het Duifjessteegje vroeger een gracht geweest zijn, is wel niet te bewijzen, maar toch te vermoeden; zij kan reeds in de 14^e eeuw gedempt zijn.

't Slot van Aemstel bestond in 1304 nog, maar is tusschen dit jaar

1) Graaf Jan II lag te dien tijde in Henegouwen ziek en had het bestuur van zaken in Holland en Zeeland opgedragen aan jonkheer Willem, die, door den dood van zijne twee oudere broeders, de wettige opvolger in deze graafschappen geworden was. Den 22^{en} Augustus 1304 stierf Jan II, en toen werd jonkheer Willem graaf Willem III.

2) Men kan daar een voorbeeld van vinden in *NIJHOFFS Bijdr.* I D. bl. 213, 214.

en 1333 gesloopt en met den grond gelijk gemaakt. Waarschijnlijk heeft graaf Willem III met de slooping van dat kasteel wel terstond een aanvang laten maken, om Jan van Aemstel, die er zich in 1301 weér ingeworpen had, daartoe voor immer de gelegenheid te benemen.

TWEDE HOOFDSTUK.

Amsterdam in 1342.

Amsterdam werd door graaf Willem IV in 1342 tot den rang eener vrije stad verheven. Op den 9ⁿ December van dit jaar verleende hij de stad een handvest, waarin de palen harer vrijheid aldus beschreven werden :

- op de oostzijde »an Jans Witten hofstede”;
- op de noordzijde »and grote goethuusland”;
- op de westzijde »anden wteren egghe vander lane, die legghet in Ysebrands land”;
- op de zuidzijde »in die nesse jegghens der lane over”.

Die plaatsen waren den tijdgenooten natuurlijk wel bekend, maar ons zijn ze juist zoo bekend niet. Ja, de Nes kennen we wel, want zij heeft nog haren ouden naam; — groot voordeel, als oude namen niet veranderd worden! De Laan kennen wij ook, want wij weten, dat die later de Kalverstraat genoemd is. Jans Witten hofstede is lang te vergeefs gezocht, maar ik heb die eindelijk in een schepenbrief van 1371 teruggevonden als een *erve*, gelegen tusschen den Grimborgwal en de Lommerdssteeg, strekkende van de Nes tot den Voorburgwal ¹⁾. Maar al wisten

1) Ik heb daarover geschreven in den *Navorscher*, XXII D. bl. 232—236.

Uit dien schepenbrief (die in 't stads-archief berust) blijkt, dat op den 10ⁿ December 1371, twee gilden te Amsterdam, en wel 't Sint-Pieters- en 't Sint-Nikolaasgild, van „Jan die Witte” een huis en erve kochten, gelegen als ik boven heb aangeduid. Dit erf van Jan de Witte lag dus aan de oostzijde van de stad aan de gracht, en daar lag, volgens bovengenoemd handvest „Jans Witten hofstede”. Het woord *hofstede* beteekent niets anders dan een *erve*. De overeenkomst van *naam* en *plaats* is dus volkomen; en ook de *tijd* levert geen bezwaar op, want de man, die in 1342 leefde, kon in 1371 nog leven.

wij nu ook, waar het Groote Godshuisland en het land van Ysbrand lagen, — wat wij niet weten, — dan zou toch de beschrijving van Amsterdams gebied daarmee nog niet volkomen duidelijk voor ons wezen. 't Is daarom gelukkig, dat wij die vier grenspalen in 't geheel niet noodig hebben, want graaf Willem wees ons in denzelfden brief, den omtrek van dat gebied met een paar woorden zoo duidelijk en naauwkeurig aan, als we slechts verlangen kunnen: »also alst mitter grafte begreven is''; d. i. zoo als 't met de gracht omgraven is. En die gracht kennen we; zij bestaat nog; slechts een klein gedeelte er van is onlangs gedempt.

Gij weet, dat de Dam het middelpunt der Oude stad was. En in welke rigting ge nu ook van den Dam uitgaat, ge kunt u nergens heen begeven, of ge ontmoet die oude gracht, — 't zij aan den Oude- of Nieuwezijds-voorburchwal, aan Grim of Spui.

Verplaats u aan den hoek van den Oudezijds-voorburchwal en de Oudezijds-enge-kapelsteeg, en volg dan den burgwal in zijne gantsche lengte tot aan den Grimburgwal; ga dezen langs, 't Rokin dwars over, en weér het Spui langs tot aan de Begijnensloot, die ge u nog eens als niet gedempt, en tevens wat breeder, dan wij haar ooit gekend hebben, moet voorstellen. De Begijnensloot volgende komen we uit (ter plaatse waar thans *Concordia* staat) in den Nieuwezijds-voorburchwal ¹⁾, en wanneer wij dezen nu slechts langs gaan tot de Martelaarsgracht, dan hebben wij de oudste gracht van Amsterdam, en al wat daarbinnen besloten lag was het Aemstelredamme van 1342. Buiten de gracht had de stadsregeering toen geene jurisdictie, als later wel het geval was; en langs deze gracht stonden toen ook nog geene muren en torens, maar de stad had drie poorten, of, als men toen, en juister, zei: poorthuizen.

Dáár, waar ge thans dat smalle straatje ziet aan 't einde der Warmoesstraat, dat nog Sint-Olofspoort heet, stond de eerste en sterkste dier poorten. Die poort heette oudtijds »de poirthuyse uptie Kercsijde," of het Warmoesstrater-poorthuis. Zij stond aan de oostzijde van de haven op »den Seeburch" of Zeedijk. Herinner u hierbij, dat de straat, die nog heden dezen naam draagt, toen werkelijk de zeedijk was en buiten de stad lag. Maar zou de stad hier behoorlijk afgesloten zijn, dan moest de gracht tot aan den voet der poort spoelen, en de gelegenheid moet daar toen dus anders zijn geweest dan tegenwoordig. Denk eens de Oudezijds-kapel en het geheele blok huizen, dat er nevens gebouwd

1) Men behoefde vroeger, toen nog de uitloop der Begijnensloot aan den hoek der Sint-Luciënsteeg en Pijpenmarkt zichtbaar was, zich slechts op dat punt te plaatsen, om zich te overtuigen, dat zij juist in het verlengde van den Voorburgwal (de oude gracht) viel; terwijl de gracht, die van dien hoek af met een bogt, onder de Wees sluis door, achter Weeshuis en Begijnhof om, naar het Spui loopt, eerst later gegraven is. Zie bl. 180.

is, weg, en verbeeld u, dat het straatje, nu de Sint-Olofspoort heetende, werkelijk weêr de doorgang van een poorthuis is. Natuurlijk moeten ook de huizen van de Nieuwebrugsteeg verdwijnen, zoowel als 't blok tusschen de Wijde-kapelsteeg en den burgwal, en ook al de huizen van den Zeedijk tot den Schreijershoek. En let nu eens op de rigting der huizen aan den hoek van den Voorburgwal en de Enge-kapelsteeg en op de bogt van den Achterburgwal, dan kunt ge den ouden toestand nog herkennen. De stadsgracht (Voorburgwal) liep hier toen niet, als men doorgaans gemeend heeft, en als ook Wagenaar meende ¹⁾, regtuit noord-oostwaarts door de Oudezijds-kolk in het Y, maar zij sloeg, op het punt waar nu de beide Kapelstegen uitloopen, linksom, en liep noordwestwaarts aan, en had haren uitloop waar thans het hoekhuis van den Kampersteiger staat.

Zoo stroomde dan toen (op de plek, waar tegenwoordig de Oudezijds-kapel met de huizen daarnevens en het blok tusschen de Wijde-kapelsteeg en den Voorburgwal staan) het water van »der grafte» langs den binnenkant van den zeedijk tot aan het poorthuis, onder 't welk het, door een pijp of verlaat, doorliep; en verder liep het buitendijks (waar nu de huizen aan de noordzijde der Nieuwebrugsteeg staan) tot in het Y. En toen later de Achterburgwal, als nieuwe gracht, gegraven werd, moest de kromming, die wij daar nog zien, juist zoo getrokken worden, om in 't verlengde van de zoeven beschreven gracht te vallen.

Zoo wordt het dan ook volkomen duidelijk, waarom Wagenaar vóór 't jaar 1451 geen 't minste bewijs van 't bestaan der Oudezijds-kapel heeft kunnen vinden, hoewel hij aan de ware reden daarvan niet gedacht heeft. Natuurlijk kon er geen kapel staan, toen er een gracht was. En nu kunnen wij aan de zoogenaamde »oude overlevering» van het oudste stadhuis van Amsterdam in de Kapelsteeg ook niet veel waarde hechten, wijl daar toen geen steeg bestond ²⁾.

Waarschijnlijk is deze gracht gedempt omstreeks 1447, bij gelegenheid van de tweede uitlegging der stad vóór de bemuring; — en zoo kon op den daardoor verkregen grond de Sint-Olofskapel gesticht worden, die dus in 1451 nog splinternieuw was. En tevens ziet men hieruit, hoe ongerijmd de meening der zeventiende-eeuwers was, die deze kapel

1) Hij schreef: „De Vrijheid der Stad, wanneer men ze naar de tegenwoordige gelegenheid zou willen beschrijven, bepaalde zig, van omtrent het Kamperhoofd af, langs de westzijde van den Oudezijds-voorburchwal,” enz. *Amst.* I D. bl. 11.

2) De *oudheid* dier overlevering klimt inderdaad niet hooger op dan de helft der 17e eeuw, en is dus drie eeuwen te jong. En als men er Domselaer op naziet (III B. bl. 188) ziet men, dat die overlevering zich oplost in een *gissing*. De gronden, die Wagenaar er voor aanvoert (II D. bl. 3), zijn uiterst zwak: het vers van Vondel en 't opschrift voor 't huis zijn beiden kinderen der genoemde *gissing*.

voor de oudste kerk der stad hielden, ja zelfs met Vondel droomden van eene zeekapel, door den Aemstelheer van ouds gewijd!

Na de stichting der kapel werd »de poirthuyse uptie Keresijde” verdoopt tot Sint-Olofspoort. Het was een zwaar en sterk gebouw, »dik van muuren, met groote, gebakke steene moppen opgemetzelt en verwulft.” Zij heeft daarom ook lang gestaan, en is eerst in 1618 afgebroken; want toen men haar voor stadspoort niet meer noodig had, deed zij dienst als stadsgevangenis.

De Oude-Haarlemmersluis wijst de plaats aan, waar de tweede poort stond: aan de westzijde van de haven, almede op »den Seeburch” of Haarlemmerdijk. Zij werd oudtijds genoemd: »de poirthuyse uptie Wintmolensijde” of het Nieuwendijker-poorthuis, en later de Haarlemmerook wel de Kartuizerspoort. Zij heeft nog 25 jaren na de bemuring gestaan, en werd toen de Binnen-Haarlemmerpoort genoemd, totdat zij in 1506 is weggenomen om plaats te maken voor een sluis.

De derde poort stond aan de landzijde, op den Amsteldijk, namelijk op dezelfde plek, waar nu de Osjesluis is. Oudtijds heette zij »de Byntwijcker-poirthuyse,” doch later de Regulierspoort, en eindelijk na de bemuring, de Binnen-Regulierspoort, want zij stond nog twintig jaren langer dan de oude Haarlemmer. Bij dit Binnenwijcker-poorthuis, in het Spui, schijnt het paardewed geweest te zijn, want de Rozeboomssteeg heeft nog lang daarna den naam van Wedsteeg gedragen.

Amsterdam was in 1342 eene vrije stad geworden onder de Grafelijkheid van Holland: zij behoorde dus mede tot de »vrien steden benoerden der Maese.” Evenwel was zij toen en nog lang daarna »onbemuert, alleen omcinghelt met een diepe graft.”

Men vergist zich, zoo men meent, dat het in de middeleeuwen tot de kenmerken eener *stad* behoorde, dat zij met muren versterkt was. En Wagenaar vergiste zich ook, toen hij meende door *vrije steden* te moeten verstaan *bemuurde steden*. Ja, dit was 't zestiende- en zeventiende-eeuwsch en ook nog 't achttiende-eeuwsch stadsbegrip; maar in de middeleeuwen was de vrijheid eener stad niet van hare bemuring afhankelijk; eene vrije stad kon, indien zij 't zelf zoo verkoos, onbemuurd blijven. De poorterij werd *gevriet* door 's Graven vrijbrief en handvest, maar niet door de bevestiging met muren en torens.

De vraag, waarom Amsterdam zoolang onbemuurd bleef, zal ik later beantwoorden; wij moeten thans nog onze aandacht vestigen op het watergebied der stad in dezen tijd.

De vrijheid te water reikte »te halven stroeme toe int Tye;” d. i.: halverwege tusschen den waterkant der stad en de Volewijk. En die bepaling was natuurlijk: half om half met zijne overburen, was de oude regel, die gold bij straten en paden, zoowel als bij slooten en stroomen. En

even natuurlijk was 't, dat die vrijheid te water zich, van 't westen naar 't oosten juist zoover uitstreckte als de waterkant der stad.

Evenwel gaf graaf Willem de stad oostwaarts nog iets toe. Zoo schreef hij: »Ende voert streckende int Tye langhesten dijc oestwaert vijftich roeden buten der wintmolen, die Haer Willam van Outshorne van onsen weghe maken dede.»

De verklaring, die Wagenaar hiervan gegeven heeft, is al te eenvoudig.

Hij nam aan, dat de genoemde windmolen aan den Zeedijk voor de Molensteeg stond, en, zeker! dit behoeft niet betwijfeld te worden. Maar verder is zijne gantsche verklaring in deze woorden begrepen: »dan zal de lengte van vijftig roeden langs den Zeedijk ons niet verder brengen, dan tot op de hoogte van de Waterpoortssteeg, daar de Vrijheid der Stad aan deeze zijde zig bepaalde» ¹⁾. Anderen zijn Wagenaar in deze verklaring en meting steeds gevolgd; ook de stads-archivaris Dr. P. Scheltema zegt, in zijn »Onderzoek naar de uitgestrektheid van Amsterdams stedelijke vrijheid te water», hetzelfde ²⁾.

Wat dunkt u, lezer? Vindt gij deze verklaring wel zeer duidelijk en aannemelijk? Waarschijnlijk niet. — Als men van de Molensteeg af, op den Zeedijk, vijftig roeden meet tot aan de Waterpoortssteeg, voldoet men dan aan de woorden van het handvest? Zeker niet. — Waartoe moest der stede die vrijheid op den Zeedijk tusschen de twee stegen eigenlijk dienen? Dit blijkt niet, en is ook moeilijk te verklaren. — Eindelijk, wat beteekende eene dubbele grensbepaling aan deze zijde der stad? Immers die was reeds bepaald aan den Voorburgwal en wordt andermaal »omtrent de Waterpoortssteeg gezocht.»

Ik geloof, dat Wagenaar en anderen gedwaald hebben door de woorden: *streckende int Tye* over 't hoofd te zien, en *langhesten dijc* te nemen voor, »langs den dijk», in den zin van »in de lengte over den dijk»; terwijl ook »buten der wintmolen», niet beteekent, dat men van dien molen langs den dijk moest meten, maar wel: buitenwaarts, van den dijk af.

Er moest dan *van den halven stroom in 't Y*, en wel *oostwaarts*, eene lijn getrokken worden, *streckende in het Y*, en vervolgens omhoogende *langhes*, dat is: in de rigting van of evenwijdig met den Zeedijk, totdat men kwam op *vijftig roeden* afstands *buitenwaarts van den windmolen*, op welk punt vermoedelijk die waterlijn stuitte tegen 't land. Al wat buiten den dijk binnen die lijn viel, behoorde mede tot het regtsgebied van Amsterdam.

Het was een buitendijksche voorstad, bestaande uit eenig voorland

1) WAGENAAR, *Amst.* I D. bl. 12.

2) *Amstels Oudheid*, VI D. bl. 116.

met een strook van 't Y. De juiste gedaante van dien hoek te beschrijven, is onmogelijk, vermits de oudste kaart, die wij bezitten, juist twee eeuwen jonger is, en hier zeker in den loop dier twee eeuwen veel land aangespoeld is; ja, 't is zelfs vrij onzeker, of de plek, waar nu de Waterpoortssteeg ligt, toen reeds tot het land dan wel nog tot het water behoorde. Waarschijnlijk echter lag 't grootste deel van dat buitendijksche land buiten het Warmoesstrater-poorthuis (Sint-Olofspoort) en vormde het toen reeds een begin van de kaap, die later verder aangroeide, en de »Screyhorn" werd, waar de schepen afvoeren.

Maar al is de gelegenheid der plek niet te beschrijven, -- wel is het te verklaren, waartoe die buitendijksche jurisdictie over land en water, of die voorstad aan den waterkant, den Amsterdammers dienen moest.

Wij zullen later zien, dat er in de 16^e eeuw, aan dezelfde zijde der stad, precies zulk een buitendijksch gebied gelegen was, dat men toen de Lastage noemde; 't was een voorstad, vol pakhuizen, lijbanen en scheepstimmerwerven, met een waal er bij, die tot winterhaven voor de schepen diende. Ook in 1342 hadden de Amsterdammers reeds zulk een lastage en een waal noodig, al mogten die dan toen nog wat kleiner zijn dan in de 16^e eeuw, en hiertoe verzochten of liever kochten zij deze buitendijksche vrijheid van graaf Willem.

Er bestaat, als ik zoeven reeds opmerkte, geen kaart of plattegrond van Amsterdam uit de 14^e eeuw. Wel zijn er twee plattegrondjes in omloop, die heetten de stad voor te stellen zoo als zij was A^o. 1200, 1220, 1270, 1300 of 1342, want zij komen met onderscheidene jaartallen voor; -- maar die hebben geen de minste waarde. Het eene wordt »het kaartje van Christoffel van Hartogvelt" genoemd, omdat deze »liefhebber" het in 't begin der 17^e eeuw »voor zijn bijzonder vermaak" getee-kend heeft. Het andere is in 1665 uitgegeven door Nikolaas Visscher en ontworpen door hem zelven of een ander »liefhebber van de Amsterdam-sche oudheden," die er nog minder dan de eerstgenoemde van wist.

TWEEDE TIJDPERK.

De Aanwas van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

Eerste vergrooting vóór de bemuring, in of kort vóór 1385.

Al spoedig breidde Amsterdam zich buiten hare oude gracht uit, en zoo werd eerlang het graven van eene nieuwe gracht noodzakelijk. Die nieuwe gracht was de Achterburgwal zoowel Oudezijds als Nieuwezijds ¹⁾. Zij bestond reeds, althans aan de Oude Zijde, in 't begin van 1385; dit blijkt uit een schepenbrief van dat jaar ²⁾.

Dit was de eerste uitlegging der stad vóór de bemuring. Amsterdam lag toen besloten tusschen de beide Achterburgwallen benevens den Grimburchwal en het Spui. De Voorburgwal werd toen »de Oude grafte" en de Achterburgwal »de Nye grafte" genoemd, en deze namen hebben ze een paar eeuwen lang behouden.

De laatste was niet zoo wijd als de eerste; — evenwel moeten we ons die toch een weinig wijder voorstellen dan de Achterburgwal nu is. In later tijd is de watergracht enger gemaakt, om de straat daarenevens meer breedte te geven; want die was oorspronkelijk al zeer smal. De veertiende-eeuwers waren met enge paden tevreden; zij hadden langs hunne »Nye grafte" slechts »een ganck zes voeten breet, die stede alomme." 't Kan ons dus niet verwonderen, dat de Achterburg-

1) Men weet, dat de Nieuwezijds-achterburgwal vóór weinige jaren gedempt en in de Spuistraat herschapen is, maar zal zich dat smalle grachtje nog wel voor den geest kunnen terugroepen; wat te gemakkelijker valt, daar men zijn evenbeeld aan de Oude Zijde vindt.

2) Die schepenbrief is te lezen bij CASP. COMMELIN, bl. 195, noot 6.

wal wat van zijn water heeft moeten missen, om wat meer straats te verkrijgen.

Maar let nu eens op het zuinig overleg der Amsterdammers bij 't eerste vergrooten hunner stad. Ten einde het bouwen van nieuwe »poort-huysen» uit te winnen, en de oude te kunnen behouden, groeven ze hunne nieuwe gracht zoodanig, dat die, eer ze de poort bereikte, weër in de oude gracht geleid werd. Zoo werd de stad aan beide zijden met een lange strook vergroot, zonder dat men de poorten behoefde te verplaatsen. En hieraan is het toe te schrijven, dat aan de Oude Zijde, bij 't Rottenest, de Voor- en Achterburgwallen ineenvloeden, gelijk zij vroeger, aan de Nieuwe Zijde, bij 't End van de Wereld, ook deden.

In 't begin van 't volgend jaar werd de vrijheid der stad door hertog Albrecht uitgebreid tot honderd roeden buiten de vroegere vrijheid, en dat wel rondom de geheele stad. Zoo kreeg Amsterdam toen reeds een vrij uitgestrekte jurisdictie buiten de grachten. En met den aanvang der 15^e eeuw was de bevolking al zoo toegenomen, dat de stad in twee parochiën verdeeld moest worden:

1. Sint-Nikolaas-parochie, ten oosten van het Damrak en 't Rokin;
2. Onze-Lieve-Vrouwen-parochie, ten westen van het Damrak en 't Rokin.

De brief van den bisschop van Utrecht, waarbij die kerkelijke verdeling werd vastgesteld, is van den 15ⁿ November 1408, en in de IJzeren Kapel wordt er een afschrift van bewaard ¹⁾.

Voor de wacht — »die wake», zoowel tegen vijand en verraders als tegen dieven en brand, — was de stad destijds in vier wijken verdeeld, die vier lange strooken over de geheele lengte der stad vormden, twee op de land- en twee op de waterzijde.

1. De strook tusschen den Nieuwezijds-achterburgwal (Spuistraat) en den Nieuwendijk met de Kalverstraat.
2. De strook tusschen het Damrak met het Rokin aan de eene en den Nieuwendijk met de Kalverstraat aan de andere zijde.
3. De strook tusschen het Damrak met het Rokin aan de eene en de Warmoesstraat met de Nes aan de andere zijde.
4. De strook tusschen den Oudezijds-achterburgwal en de Warmoesstraat met de Nes.

In elke wijk werden jaarlijks drie »goede knapen» (dit wel zeggen: voorname burgers) tot waak- en brandmeesters gekozen, die dus om den derden nacht waken moesten ²⁾. Onder hun bevel moesten elken nacht eenige burgers van de wijk waken, maar dit mogt alleen doen, wie

1) Zie Dr. P. SCHIELTEMA, *het Archief der IJzeren Kapel*, bl. 62.

2) In 1672 en 1673 heette 't al een zeer zware dienst als de burgers om den vijfden nacht moesten waken, C. COMM. *Amst* bl. 819.

poorter of poorterskind was, en geen ander ingezetene, tenzij de waakmeesters hem kenden, »dat hij daar goed genoeg toe was.”

De buurten der stad waren toen negen in getal, 4 aan de Oude Zijde, en 5 aan de Nieuwe Zijde. Men vindt ze omstreeks 1400 genoemd:

1. Kerczijde.	5. Wintmolenzijde.
2. Gansoirde.	6. Nyendijck.
3. Grymenesse.	7. Calverstrate.
4. 't Keyzerrike.	8. Byndwijck.
	9. Twisschen twien graften.

Ik zal de omschrijving dezer buurten, duidelijkheidshalve, geven naar de tegenwoordige gesteldheid en benamingen.

De *Kerczijde* was de buurt langs de geheele Warmoesstraat, en in de breedte tusschen 't Damrak en den Voorburgwal. De oudste buurten van Amsterdam lagen langs de dijken. Daarom schreef men nog in 1516, dat de stad »gefondeert is ende getymmert up dijken.” De huizen werden tegen den dijk gebouwd, en hadden van achteren ruime open erven, tuinen of grasvelden, die van den dijk schuins afliepen tot aan het Damrak of 't Rokin, en aan de tegenovergestelde zijde van den dijk tot aan den burgwal; waarom men toen ook zei, dat de burgers, in hunne achterdeur staande, hun vee konden zien grazen. En zoo waren dus de oudste buurten elk een deel dijks met de afhelling ter wederzijde tot de haven, de rivier of den burgwal.

Deze buurt was de oudste, grootste en aanzienlijkste van Amsterdam. Zij vormde juist het vroegst bewoonde deel der stad, en droeg, omdat aan deze zijde de kerk stond, den naam van *Kerczijde*; terwijl de tegenoverliggende buurt, aan de andere zijde van het Damrak, de *Wintmolenzijde* genoemd werd, naar den windmolen, die daar stond.

Gansoirde, het Ganzen-oord, was de buurt van den Middeldam tot de Boeren-vischmarkt en tusschen 't Rokin en den Voorburgwal. Later was het houden van »gansen, binnen der stede vrijhede, buyten koijen”, geheel verboden; maar in 't midden der 14^e eeuw zal deze buurt de plek geweest zijn, waar 't toen geoorloofd was, en die daarom het ganzen-oord genoemd werd.

De *Grymenesse* was de daaraanvolgende buurt, van de Boeren-vischmarkt tot aan den Grimborgwal. Grymenesse beteekent de Nesse bij de Gryme, — een watertje, waarvan op bladz. 187 reeds gesproken is.

't *Keyzerrike*, het Keizerrijk, lag aan de Oude Zijde »uptie lantzide;” het was dus de Fluweelenburgwal met de westzijde van den Oudezijds-achterburgwal. Waarom die buurt het Keizerrijk heette, mag men raden. Was zij wellicht toen reeds de woonplaats van aanzienlijken en vermogenden? Ik kan 't bevestigen noch ontkennen; maar dat is dan toch zeker 't geval niet geweest met het zuidelijk gedeelte, want dit is in 't begin der 15^e eeuw door drie nonnenkloosters in beslag genomen.

De *Wintmolenzijde* was destijds de aanzienlijkste buurt aan de Nieuwe Zijde. 't Was de gantsche streek tusschen het Damrak en den Nieuwezijds-voorburchwal, van den Dam tot de Kolk.

De *Nyendyck* was de buurt, die daaraan volgde, van de Kolk tot aan de Oude-Haarlemmersluis.

De *Calverstrate* strekte zich uit van den Dam tot de Kapel. En wij moeten hierbij opmerken, dat Nieuwendijk en Kalverstraat hier niet alleen de straten van die namen beteekenen; de buurten droegen, gelijk ook in andere steden, den naam van de hoofdstraat, doch omvatten tevens den naasten omtrek, de dwarsstraten en stegen en ook den burgwal.

De *Byndwijk*, de Binnenwijk, strekte zich uit van de Kapel tot de Osjeshuis.

Eindelijk was de buurt *Twisschen twien graften* de strook tusschen de twee Nieuwezijds-burgwallen, en de jongste van de negen.

Zeer is het te bejammeren, dat er van die oude Amsterdamsche buurten, buurschappen of gebuurten weinig of geen narigt overgebleven is: wij kennen alleen hare namen uit eene oude keur van omstreeks 1400, en een enkel voorschrift, b. v. dat elk gebuurte, als bijdrage tot de brandweer, moest hebben en onderhouden twee watertroggen en twee groote brandhaken. Van hare inrigting en oude gebruiken weten wij niets. En toch hebben die gebuurten in 't maatschappelijk leven onzer voorouders geen onbelangrijke rol vervuld, en daaraan een eigenaardig karakter gegeven ¹⁾, waarvan de oorsprong vermoedelijk wel in 't oud-Germaansch volksleven geworteld was, doch waaromtrent wij, bij gemis van schriftelijke overblijfselen, geheel in 't duister tasten. Helaas! wat is er veel geweest, wat nu gantsch verloren is! Hoeveel, waarvan de geslachten van heden niets meer weten, en dat zelfs den oudheidkundige nog slechts als een flauwe schemering voor den geest zweeft!

Ongetwijfeld zijn de Amsterdamsche buurten, onder 't gewoel, dat handel en scheepvaart met zich bragten, en onder 't reizen en trekken der Amsterdammers zelf, en bij den eindeloozen toevloed van allerlei vreem-

1) Over de Haagsche buurten — wier bestaan heeft voortgeduurd tot in 't begin dezer eeuw, en die, mogelijk ook al vroeger, maar zeker van 't laatst der 16e eeuw af aan, geschreven statuten hebben gehad, waarvan nog veel bowaard is gebleven, — schreef Jhr. Mr. A. G. A. Ridder van Rappard eene allerbelangrijkste verhandeling in het eerste deel der *Mededeelingen*, uitgegeven door de *Vereniging tot beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage*. Deze verhandeling is niet slechts eene bijdrage tot de geschiedenis van 's Gravenhage, maar tot die van het Stedewezen in 't algemeen. Want bij de gebrekkige kennis, die men elders, ook te Amsterdam, aangaande die voorvaderlijke instellingen te betreuren heeft, mag men aannemen, dat 't geen in den Hage heeft bestaan, althans in de hoofdtrekken, ook in andere steden zal hebben plaats gevonden.

delingen, en bij 't voortdurend digter betimmeren en telkens uitbreiden der stad, al vroeg uiteengeraakt, — vroeger zelfs dan het tijdstip, van 'twelk elders de oudste schriftelijke bescheiden dagteekenen, want de buurten zijn eerst laat (ik geloof niet vóór keizer Karels tijd) door de Overheid van buurtbrieven of geboorwetten voorzien. — Ik gis, dat onze Amsterdamsche buurten al met het begin der 16^e eeuw zijn te niet gegaan. In de 17^e eeuw bestond er nog slechts eene flauwe herinnering van. Casparus Commelin poogde ze op te tellen en te omschrijven, doch deed het gebrekkig en onnaauwkeurig.¹⁾

TWEEDE HOOFDSTUK.

Tweede vergrooting vóór de bemuring in of vóór 1447.

Tegen het midden der 15^e eeuw was de bevolking zoo vermeerderd, dat een nieuwe uitlegging noodzakelijk werd. De nieuwe stadsgracht, die toen gegraven werd, is dezelfde, welke wij tegenwoordig aan de Nieuwe Zijde het Cingel, aan de Oude Zijde deels den Kloveniersburgwal en deels de Gelderschekaaï noemen. Zij werd destijds »die uterste grafte» of buitenste gracht genoemd, en bestond in 1447. Zij had eene wijde van vijf roeden, en er lagen aarden wallen langs, die met boomen beplant waren. Tegen de zijde van Utrecht werden toen ook reeds torens en bolwerken gebouwd; maar die stonden er niet lang, want in den nacht van den 23ⁿ Mei 1452 ontstond hier een zware brand, die wel drierdegedeelte der stad en ook deze torens en bolwerken vernielde.

't Blijkt hieruit, dat men toen aan 't versterken der stad was begonnen te denken; zeker op aansporing van hertog Filips den Goeden. 't Duurde intusschen nog dertig jaren eer de bemuring der stad met ernst ondernomen en doorgezet werd.

Wij komen nu terug op de vraag, waarom Amsterdam zoo langen tijd, bijna anderhalve eeuw, onbemuurd gebleven is?

1) Bl. 209, noot 4.

Sommigen hebben gebeuzeld, dat Amsterdam *geene muren bouwen mogt*; althans niet, of Haarlem moest daartoe 't verlof verleen. Voor dat zonderling spreukje is nergens grond noch bewijs te vinden. Zulk een magt had de eene stad niet over de andere, en Haarlem kon geen gezag oefenen binnen de vrijheid van Amsterdam.

Indien immer een verbod van muren te mogen bouwen op Amsterdam heeft gedrukt, dan kan dit alleen zijn uitgegaan van den Graaf, 's Lands Heer, en ook hij alleen kon dat verbod opheffen. Dit verbod zou dan te zoeken zijn in 't begin der 14^e eeuw, en wel in het vonnis, dat jonkheer Willem den 22ⁿ Mei 1304 over Aemstelredamme geveld heeft, »dat si haere bruggen breecken sullen ende alle haere vesten slechten, ende niemermeer brugge en veste weder te maekene, het en sie bi ons en bi onsen goede Luden van onsen Landen.” Maar dit vonnis was opgeheven en te niet gedaan door den vrijbrief van graaf Willem IV van den 9ⁿ December 1342, en er kon dus in de 15^e eeuw geen sprake meer zijn van 't verbod van 1304.

Maar een schrijver uit het laatst der 15^e eeuw, schreef met een paar woorden iets aangaande eene overeenkomst, die Amsterdam, vóór den aanvang der bemuring, in 1480, met Haarlem zou hebben getroffen. Op grond van dit zeggen van een tijdgenoot giste Wagenaar, dat Haarlem eenen ouden eisch op Amsterdam kan hebben gehad, en vermoedde, dat »het niet voldoen aan dezen eisch mogelijk een der redenen zal geweest zijn, waarom Amsterdam zoo lang onbemuurd gebleven is.” Doch dit vermoeden heeft weinig schijn van waarheid. Dat Haarlem iets van Amsterdam te vorderen kan hebben gehad, dat lang onvoldaan gebleven is en toen voldaan werd, is wel mogelijk; maar dat daarom de stad geene muren hebben mogt, is zeer onwaarschijnlijk en door niets bewezen. Hoe het vereffenen eener oude schuld in 1480 in eenig verband kan gestaan hebben met de bemuring, is vrij duister; ja, ook de woorden van dien vijftiende-eeuwschen schrijver zelf zijn even duister.

Zeker kon er in 1480 geen sprake meer zijn van het verbod van 1304; en even zeker kan Haarlem geen zeggen hebben gehad over de versterking van Amsterdam. Al 28 jaren vroeger had dan ook Filips van Bourgondië, 's Lands Heer, bevolen, dat Amsterdam op nieuw versterkt moest worden ¹⁾ en daarbij geen melding van Haarlem gemaakt. Zoodat, wat er dan ook in 1480 tusschen Haarlem en Amsterdam af te rekenen moge geweest zijn, — het verlof om muren te bouwen had Amsterdam niet uit Haarlem te gaan halen.

De redenen, waarom Amsterdam zoo langen tijd onbemuurd is gebleven, zijn dan ook vrij eenvoudig en niet ver te zoeken.

1) Brief van 25 Julij 1452. te vinden bij WAGENAAR, I D. bl. 34.

De Amsterdammers streefden voortdurend naar uitbreiding; 't kon hun voornemen niet zijn, zich binnen de enge perken hunner gracht op te sluiten. Zij hadden geen lust zware onkosten te doen, om muren te bouwen, die, zoo zij hoopten, toch na weinig jaren al weér afgebroken en wijder uitgezet zouden moeten worden. Onbemuurd kon Amsterdam zich gemakkelijk uitbreiden, ook buiten »der stede grafte." En de kooplieden behielden bovendien in die gracht een open vaarwater rondom hunne stad; 't geen zij zich zelven benomen zouden hebben, zoo zij 't achter hooge muren hadden afgesloten. 't Gemak der scheepvaart ging bij de Amsterdammers boven alles, — soms zelfs boven de veiligheid.

Eindelijk had Amsterdam langen tijd minder dan andere steden behoefte aan muren. 't Lag in zijne moerassen en poelen zoo tamelijk veilig. 't Kon te land alleen langs de dijken genaderd worden, en deze werden door de drie poorten, die daarop stonden, afgesloten. Tegen een overval van den Ykant, waar de stad 't meest voor bloot lag, konden toch geen muren baten; dáár moest de haven met palen en een blokhuis beschermd worden.

Die toestand veranderde echter onder de Bourgondische regeering merkelyk; en daarom begon Amsterdam dan ook al in 't midden der 15^e eeuw bolwerken tegen de aanvallen van den kant van Utrecht op te werpen. Maar de vele en aanhoudende oorlogen, die na den dood van Karel den Stouten 't land beroerden, gaven aanleiding, om de geheele bemuring en versterking der stad met kracht door te zetten en te volvoeren. In 1481 werd daarmee een aanvang gemaakt.

DERDE HOOFDSTUK.

De bemuring van Amsterdam in 1481.

Wanneer wij de binnenzijde ¹⁾ van het Cingel, den Kloveniersburgwal en de Gelderschekaai langs wandelen, dan hebben wij juist de lijn ge-

1) De *binnenzijde* eener gracht is die kant, welke in den halven cirkel binnenwaarts, dat is: naar den Dam, gekeerd is.

trokken, langs welke die »muragiën» waren opgemetseld; — een werk, waar zeven jaren aan besteed zijn. De zware fondamenteën der muren en torens liggen daar nog onder de straat. De voet der muren was van kareelsteen gebouwd, en men kan er aan de Gelderschekaai bij de Bantammerbrug nog eenige brokken van zien. Buitenwaarts hadden die muren een groot aantal torens en rondeelen; — de Schreijerstoren en de toren »Swycht Utrecht» zijn daarvan nog overgebleven exemplaren; terwijl het halfronde uitstek, dat voor de Bantammerbrug ligt, 't oude voetstuk is van den Sint-Nikolaastoren. Binnenwaarts rustte »de gang achter de bemuurde borstweeren» op gewelfde bogen, die ruim genoeg waren om bewoond te worden; en de stad verleende in die bogen, gelijk mede in sommige torens, aan beambten en begunstigden eene vrije woning. Weldadige lieden huurden ook wel een of meer van die bogen, om er arme gezinnen in te laten wonen »om Gods wil» ¹⁾. In den »Spaanschen Brabander» hoort men in de achterbuurt daar een rijke vrouw om prijzen:

Anne Klaes in de drie testen

Die doet so veel goedts (God loontser!) hier an de vesten,
 Ghij wetet niet, *hoeveel boogjes datse 'sjaers wel huurt,*
 En daer se alle Sondags warmis, kool, erreten en boonen stuurt,
 En stokvis en brij! Och, s'is so goet arms, jen hebt je leven,
 Dat se selfs een rogghenbroot was, ick loof niet, of sy souwer self wech geven.

De muur begon aan den Schreijershoek, en liep om de geheele stad heen, tot aan den Heilige-kruis- of Haringpакkerstoren; doch de Ykant bleef onbemuurd, alweder om de scheepvaart niet te belemmeren. Maar geheel onbewaakt en onbeschut mogt het Y toch niet wezen. Er stond een wachttoren aan de Sparendammerbrug; een tweede toren aan den opgang der Nieuwebrug, en een blokhuis midden op die brug; en het Kamperhoofd was een sterke schans met geschut beplant. In 't Y stond eene dubbele rij palen, en »een houte schans, die men 't Roode Blokhuis noemde.»

Amsterdam had toen vier hoofdpoorten. Die poorten waren zwaar ge-

¹⁾ »Desc muuren in wiens verwelfde bogen veel arme luyden om Gods wil woon- den;» zei Domselaer (III B. III D. blz. 245). En in 't proces van Gele Fij, vindt men meermalen van 't kosteloos wonen *op een stads-toren* gesproken; bij voorbeeld: „Fij seit, dat haer een toorn beloofd was en vijf stuivers ter week;» — en elders, dat de burgemeester Hendrik Dirksz. haar beloofd had: „vijf stuivers ter week, ende op een stads toorn te doen woenen.” Evenzoo in een rekwest van Volkje Willems: dat haar „met haer man bij de burgemeesteren der stede van Amsterdam gegunt was een van der stede toorn omme in te woenen.” Ook een kapitein van de ruitervacht ge- noot vrije woning in den stads-toren bij 't Bushuis (Thes. rek. 1559 in *Amstels Oudh.* IV D. bl. 243).

muurd en verwulfd, met torens gesterkt en buitenwaarts tegen den eersten aanloop met een hamei en palissaden gedekt. Zij werden niet enkel met zware deuren gesloten, maar waren bovendien nog van schutbalken voorzien, die neêrgelaten konden worden. In tijden van gevaar werden deze poorten zelfs over dag gesloten gehouden, en de schutbalken neêrgelaten, op een of twee na, om slechts één persoon te kunnen doorlaten. Dan zaten de leden der vroedschap zelf, van een deel schutters verzeld, in de poort, om wacht te houden, en schreven de namen op van allen, die uit- of ingingen. En somtijds zelfs werd er niemand uit- of ingelaten.

De grootste en sterkste dier oude Amsterdamsche poorten was het steenen gevaarte, dat wij nog op de Nieuwmarkt zien staan, — de Sint-Antonispoort met zes torens; in 1488 gebouwd op den Sint-Antonis- of Zeedijk. Zij was reeds de tweede van dien naam, want in een schepenbrief van 1469 vinden we al een oudere Sint-Antonispoort genoemd, die vermoedelijk op dezelfde plaats heeft gestaan ¹⁾.

Waar thans de Nieuwe-Haarlemmersluis ligt, stond toen de tweede hoofdpoort: de Haarlemmer, ook reeds de tweede van dien naam; zij had insgelijks zes torens, en stond almede op den dijk. In 1600 is zij gesloopt.

De derde hoofdpoort stond, waar tegenwoordig de Muntsluis gelegen is; zij heette de Regulierspoort; en was ook al de tweede van dien naam. Zij was zoo sterk niet als de beide vorigen, want zij had slechts twee torens, maar daarentegen een valbrug. Zij was nog tot 1618 in wezen, toen zij door brand werd vernield. Maar één toren der verbrande poort bleef staan, en werd hooger opgetrokken en met spits en klokkenspel voorzien, en is thans nog onze Munttoren.

Eindelijk de Heiligewegspoort, die tot 1601 gestaan heeft, waar toen de Heiligewegssluis is gelegd.

Die oude poorten zagen er met hare spitse torens en zware muren en kanteelen en schietgaten zeker statig en krijgshaftig genoeg uit, maar ze konden toch ook bij al die antieke deftigheid, somtijds wonderlijk opgeschikt worden. Werd er eens een kwaaddoener, of wie men daarvoor hield, gevierendeeld, dan werden die menschelijke vierendeelen, zoo bloedig en afzigtelijk als ze waren, met kettingen gehangen aan de hoofdpoorten der stad. Werd menigee daar akelig of misselijk van, zooveel te beter! — daar was 't juist om te doen, — de tentoonstelling geschiedde »anderen ten exemple.” De Amsterdammers van vroeger eeuwen hebben

1) De schepenbrief is te lezen bij CASP. COMMELIN, bl. 192, noot a. — Van die oudere Sint-Antonispoort is overigens niets bekend; daarom ook heb ik die hiervoor op bl. 80, regel 1, niet medegemeld.

dat fraaije schouwspel ook meermalen genoten; — zoo werd, onder anderen, in 1569 een schareslijper uit de Oudebrugsteeg, alleen omdat hij een ijverige geus was, gevierendeeld, en de »vier quartieren" van zijn lichaam op de vier poorten gesteld.

Behalve deze hoofdpoorten had Amsterdam ook nog vier kleine of hulp-poortjes. De Korsjespoort, vóór de Korsjespoortssteeg, en de Jan-Roodenpoort, vóór de Torensteeg, beiden aan 't Cingel, strekten tot toegangen naar de buitenpaden en moestuinen. De Raampoort, aan den Kloveniersburgwal tegenover de Raamgracht, gaf den toegang tot de lakenramen, die toen stonden op een eiland, dat wij nog kunnen herkennen, tusschen den Zwanenburgwal, de Raamgracht en den Kloveniersburgwal. En door het Waterpoortje, vóór de Waterpoortssteeg aan de Gelderschekaai, ging men naar de Lastage.

Het schijnt, dat in 1514 de Regeering 't plan had gevormd, de stad ook aan den Ykant te bemuren; althans zij gaf dit bij de »Informacie op 't stuk der Verpondinge" van dat jaar op als noodzakelijk, omdat Amsterdam eene frontierstad was tegen het Sticht en Gelderland, en rekende dat haar dit werk wel 8000 pond Vlaamsch kosten zou. Maar er is nooit iets van gekomen. Welligt ook was het niet ernstig gemeend, maar slechts voorgewend, want bij zulk eene gelegenheid gaf elke stad de lasten, die zij te dragen had, zoo hoog mogelijk op.

Van dit oude Amsterdam bezitten wij nog eene groote en zeer uitvoerige kaart, op twaalf bladen in hout gesneden, en »wtgegeven bij Cornelis Anthoniszoon, schilder", in 1544. Deze kaart is het beste en naauwkeurigste gedenkstuk van de oude gedaante onzer stad.

Evenwel bestaan er nog twee andere stukken van denzelfden meester, die acht jaren ouder zijn.

1°. Een schilderij op 't stadhuis; maar daar deze in den loop van bijna vierdehalve eeuw nog al »herstellingen" heeft ondergaan, is er op de naauwkeurigheid minder te vertrouwen dan op de kaart, die wij onveranderd uit de hand des meesters hebben.

2°. Een geteekende plattegrond op één blad, in den Atlas van den heer Louis Splitgerber. De kaart is zeer netjes met de pen in omtrekken geteekend, en onderaan staat het merk van Kornelis Antonisz, met het jaartal 1536. Is deze teekening gemaakt als eene schets vóór de schilderij, dan is zij werkelijk de oudste echte afbeelding van Amsterdam. Maar jammer is 't, dat zij op zulk een kleine schaal is, en ik heb er dan ook niets op kunnen ontdekken, dat niet beter te zien is op de groote hout-sneëkaart.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Voorsteden in de 16^e eeuw.

Amsterdam had in de 16^e eeuw twee voorsteden. De eene heb ik reeds genoemd: de Lastage; de andere lag buiten de Haarlemmerpoort.

De Lastage bestond buiten twijfel al in of kort na 't midden der 15^e eeuw, en dat zij bij de bemuring buitengesloten werd, geschiedde waarschijnlijk om dezelfde reden, waarom de Ykant ook onbemuurd bleef. De Waal toch moest een open haven blijven, en de Lastage kon niet van de Waal gescheiden worden.

Zij besloeg de hamvormige figuur, die op bladzijde 8 beschreven is. 't Was geen voorstad met tuinen en wandelwegen; neen, 't was er vol scheepstimmerwerven, ankersmederijen, lijnbanen, loodsen en pakhuizen, met slooten daartusschen, waarover hier en daar een houten bruggetje lag, en »de Waal, daar zich de groote schepen, des winters, bij onvaarbaar weder, onthielden, was regt voor deze Lastage”.

Weldra echter bleek het, dat de Lastage toch niet geheel onbeschut kon blijven, want de Gelderschen, die toen onze vrienden niet waren, wilden weleens de schepen in brand komen steken, en dus werd in 1516, tot bescherming van vloot en voorstad, »de toorn van Montelbaen” gebouwd, terwijl vervolgens van dezen toren tot aan den Sint-Antonisdijk (d. i. nu de Sint-Antonisbreestraat) een breede gracht gegraven werd, waar langs een schans werd opgeworpen met een rondeel in 't midden. Deze gracht heet nog de Oudeschans. De waal en de toren zijn er ook nog, maar de eerste, die toen een inham van het Y was, is al vóór meer dan tweehonderd jaren in een binnengracht veranderd, en de laatste heeft zijn krijgshaftig karakter al sinds lang afgelegd en is een vreedzame klokketoren geworden.

In 't jaar 1565 is er eens sprake geweest van het vergrooten der stad, door de Lastage binnen de muren te trekken. Twintig jaren lang was er een voortdurend gehaspel geweest over 't ophoogen en betimmeren van den grond door de eigenaars, wat de Regeering beletten wilde. Er was toen reeds een goede hoek met huizen en pakhuizen betimmerd, en daarom dacht men aan een vergrooting. Maar de hatelijkheid tusschen de Stadhuisheeren en de Lastagiërs hield de uitvoering tegen, en toen

weldra de troebele tijd aanbrak, kwam er niets van, — integendeel zeven jaren later ging de Lastage te grond.

't Was namelijk in 1572, toen Lumey met zijn »princevolk» voor de stad verscheen, dat de Spaanschgezinde regeering het vuur in de Lastage stak, en die tot den grond toe liet afbranden, — zoo 't heette, opdat de geuzen er niet in nestelen zouden, maar volgens sommigen, die 't beter meenden te weten, uit oude wrok tegen de ingeërfdcn. Hoe dit ware, de uitkomst was dezelfde, — de Lastage lag plat.

De voorstad buiten de Haarlemmerpoort was niet zoo wijd van omvang maar digter betimmerd. De bewoners dezer voorstad waren visschers en vischkoopers ¹⁾. Zij lag langs de binnenzijde van den Haarlemmerdijk, en wanneer gij een lijn trekt van 't Cingel tegenover de Luthersche Kerk tot aan de Soeploods, dan hebt gij ongeveer de grenslijn van deze voorstad getrokken. Ten zuidwesten lag een braakje, op de hoogte waar nu de Heerengracht in de Brouwersgracht uitloopt. Midden door deze voorstad liep eene straat, denkelijk toen reeds de Visschersstraat, althans nu nog de Binnen-visschersstraat genoemd; en ter wederzijde van deze straat liepen verscheidene paden, waarvan welligt de gangen ter wederzijden van de Binnen-visschersstraat en tusschen den Haarlemmerdijk en de Brouwersgracht nog overblijfselen zijn.

Deze voorstad werd almede in 1572 in de asch gelegd: maar later weêr opgebouwd, want wij vinden ze omstreeks 1590 weêr door lieden van 'tzelfde beroep bewoond.

Ook buiten de Reguliers- en de Jan-Roodenpoort lagen buurtjes, doch deze waren te klein, om voorsteden te mogen heeten. Zij werden echter in 1572 evenzeer op last van de Regeering in brand gestoken, — al te zamen om dezelfde reden: opdat Lumey er met zijn geuzen geen schuilplaats in zou vinden.

1) Vergl. bl. 155 en 190.

DERDE TIJDPERK.

De grootheid van Amsterdam.

EERSTE HOOFDSTUK.

De eerste vergrooting, in 1585.

In 1578 wierp Amsterdam het Spaansche juk af. Joost Buyck en zijne vrienden werden afgezet en uitgeleid, en de »Oude Geuzen'' namen het roer in handen. Van toen af opende zich een tijdperk van bloei, als men nooit voorheen gekend had, en eerlang werd Amsterdam

De grootste Zeevorstin, die alle watren bout 1).

Een der eerste zorgen van de nieuwe Regeering was, de stad te doen versterken op sommige punten waar dit noodig was, en vooral ook om de Lastage weêr in behoorlijken staat te brengen en tevens die voorstad te versterken. Daarbij diende haar als ingenieur dezelfde Joost Jansz. bijgenaamd Bilhamer, of ook wel Beeldsnijder of Landmeter, die vroeger den Spanjaard diende, maar, met de stad, van partij gewisseld was.

Naauwelijks waren een paar jaren verlopen, of de Regeering moest reeds aan eene vergrooting en geheel nieuwe fortificatie der stad denken. Toen prins Willem I Amsterdam bezocht, in 1581, keurde hij het plan goed en raadde, het spoedig uit te voeren. Het duurde echter tot 1585 eer er een aanvang meê gemaakt werd. Men begon met het opruimen der Lastage, en rooide er grachten en straten, die allengs ook betimmerd werden. En dit rooijen en betimmeren der Lastage is

1) ANTONIDES, *Istroom*, I B. vs. 15.

het, wat men de eerste vergrooting van Amsterdam noemt, omdat zij de eerste na de bemuring was. Deze hoek der stad bleef veel van het karakter der oude Lastage behouden: menigte van pakhuizen en werkplaatsen en zeemans-kroegen, en een aantal slopjes en slootjes.

Nieuwe poorten werden er bij deze vergrooting niet gebouwd; — de oude poorten en muren bleven nog staan, omdat men een geheel nieuwe fortificatie voorgenomen had, en waaraan men ook al terstond beginnen wilde.

Toen Leicester, in de maand Maart van 't jaar 1586, te Amsterdam was, verwierf de Regeering van hem een octrooi om de gronden, die daartoe noodig waren, tegen taxatie van Schepenen, van de eigenaars over te nemen, — en wel vooreerst in de strook gelegen van den Haarlemmerdijk tot den Amstel. En Joost Jansz. was van 1586 tot 1590 (toen hij stierf) voortdurend werkzaam met landmeten en kaartteekenen, het steken van paaltjes en 't rooijen van straten.

Reeds werd er een nieuwe gracht gegraven buiten de vesten, die men »de graft buyten 't fort" noemde. Die gracht lag, waar thans de binnenzijde der Heerengracht loopt, en begon aan den Haarlemmerdijk. In September 1586 besloot de Vroedschap, dat die gracht niet verder zou worden doorgetrokken dan tot aan de plaats, waar destijds de looijerskuipen stonden, dat is: bij de tegenwoordige Beulingssloot. En sedert schijnt men aan deze zijde niet verder gewerkt te hebben; ongetwijfeld omdat de vestingbouwkunst toen juist in een staat van overgang verkeerde, en men 't nog niet volkomen eens was omtrent »de nieuwe maniere van fortificatie of sterktebouwingh." Eerst in 1593 werd, in overleg met prins Maurits, hiertoe overgegaan.

TWEDE HOOFDSTUK.

De tweede vergrooting, in 1593.

Tusschen 't Cingel en de Heerengracht ligt een smalle strook, doorsneden van een aantal vrij gelijkvormige straatjes en burgwallekens, en bovendien van een menigte enge steegjes, die klaar herinneren, dat ze oorspronkelijk in eene achterwalsche buurt zijn aangelegd. Die strook teekent u den omtrek der tweede vergrooting aan deze zijde der stad duidelijk af. De straatjes hebben allen zoowat gelijke afmetingen; en moesten ze in den tijd van hunnen aanleg ook al voor mooie breede straten gelden, ons vertegenwoordigen ze juist den overgang van 't

bekrompen middeleeuwsch, waarvan we in de enge en bogtige straten der Oude stad de typen zien, tot het ruimer zeventiende-eeuwsch, dat straten als de Leidsche en Utrechtsche te voorschijn bragt. De burg-walletjes in deze strook waren vroeger vier, nu nog drie: de Brouwersgracht ('t smalle gedeelte), de Blaauwburgwal en de Warmoesgracht; — het vierde was de Heiligewegsburgwal ¹⁾, die door demping in 't Koningsplein veranderd is.

En voorbij het Koningsplein teekenen de Reguliersdwarsstraat met haar »Korte» naamgenoot, de beide Amstelstraten en de Rapenburgerstraat u even duidelijk den omtrek der tweede vergrooting langs de andere zijde der stad af. De Blaauwbrug was toen, gelijk later de Hoo-gesluis, de uiterste brug over den Amstel. Ja, ge kunt die oude Blaauwbrug aan dien hoek zelf nog afgebeeld zien, en wel in een steen voor den gevel van het tweede huis in de Zwanenburgerstraat bij den Leprozenburgwal, met het onderschrift: DE BLAAUVBRVGH OVER DEN AMSTEL.

De stad had nu, in plaats van muren, aarden wallen met twaalf bolwerken en was omcینگeld van eene breede gracht.

Deze bolwerken hadden geen eigennamen, behalve het eerste, dat het Rijzenhoofd genoemd werd, naar Domselaers meening, omdat »het met rijsbossen uyt het water was opgezet», want het lag aan den noord-oosthoek der stad in 't Y.

Om den wille der duidelijkheid zal ik de ligging dier bolwerken beschrijven met de hedendaagsche namen der straten, of liever: ik zal ze afteekenen in de tegenwoordige stad.

't Rijzenhoofd: dwars voor de Kattenburgerbrug, tusschen den hoek der Ygracht en het Zeemagazijn.

2^e Bolwerk: op de Heerengracht, over de Parkbrug, met de punt in het Park.

3^e » in de huizen der Rapenburgerstraat, tegenover den Houtkoopersburgwal, met de punt in de Heerengracht.

4^e » in de huizen der Joden-Amstelstraat, tegenover de Turfsteeg, met de punt in de Heerengracht.

5^e » aan de westzijde van den Amstel, in de huizen der Amstelstraat, met de punt in de huizen aan de overzijde der Heerengracht.

6^e » tegenover den hoek, dien de Korte-reguliersdwarsstraat met hare langere naamgenoot maakt, met de punt op de binnenzijde der Heerengracht.

¹⁾ Dit grachtje werd vroeg in de 17^e eeuw genoemd: „De vaert van de Heylige Weghspoort;” — men kan die benaming nog vinden in de grondbrieven der huizen op het Koningsplein.

- 7^e Bolwerk: in de bogt van de Reguliersdwarsstraat tegenover de Sint-Jorisstraat.
- 8^e » in de bogt der Heerengracht bij de Leidschegracht.
- 9^e » in de huizen van de Heerengracht en de Wolvenstraat, met de punt in deze straat.
- 10^e » in de bogt der Heerengracht tegenover de Driekoningensstraat.
- 11^e » in de huizen van de Heerengracht en de Heerenstraat, met de punt in deze straat.
- 12^e » van Droogbak tot halverwege op de Heerenmarkt, met de punt op den Haarlemmerdijk.

De stad had vijf poorten, die juist niet door sierlijken bouw uitmuntten. Zij waren »zeer slecht van hout gemaakt”, als een ooggetuige schreef, en zagen er, al waren ze dan ook, met hun »twee optreckende bruggen en een hameije vooraan”, almede naar de »nieuwe maniere,” toch alles behalve prachtig uit.

Op de noordzijde der Brouwersgracht, daar, waar men heden ten dage van de Heerenmarkt tegen de Heerengrachtssluis opgaat, stond de eerste dier houten poorten: de Haarlemmer (reeds de derde van dien naam). Verder, tegenover de Warmoesgracht, stond de Jan-Roodenpoort (de tweede van dien naam). En de drie andere houten poorten waren: de Heiligewegspoort (ook al de tweede van dien naam), tegenover den Heiligewegsburchwal, of naar de tegenwoordige gelegenheid, aan den hoek van 't Koningsplein en de Heerengracht; de Regulierspoort (de derde van dien naam), op de plek, waar onlangs nog de Waag op de Botermarkt stond; en de Sint-Antonispoort (mede de derde van dien naam), op den dijk, juist waar nu de Muiderstraat begint. De laatste was de minste van allen, — »zeer slecht voorzien, zonder eenige bruggen, omdat de dijk het zeewater moest schutten.”

De vroeger genoemde »gracht buyten 't fort” was nu binnen de stad gekomen. Zij liep langs de binnenzijde der wallen om de westelijke helft der stad van de Brouwersgracht tot aan de Looijers- of Huidevetterssloot (thans de Beulingssloot), door welke zij met het Cingel gemeenschap had. 't Was slechts een smalle gracht, naauwelijks zoo breed als de Achterburgwal, en omdat langs de buitenzijde lijnbanen geplaatst waren, — immers van de Brouwersgracht tot de Warmoesgracht — zoo werd deze gracht toen de Lijnbaansgracht genoemd.

De vijftiende-eeuwsche muren der Oude stad bleven nog een geruimen tijd staan; wat daarbuiten lag, noemde men toen »de Nieuwe stad.” En om de gemeenschap tusschen de Oude en de Nieuwe stad gemakkelijker te maken en de toegangen te vermeerderen, werd op drie

plaatsen een opening in den muur gebroken en een brug daarvoor gelegd. En hoewel die doorsnijdingen hek noch deuren hadden, werden ze evenwel, en teregt, poorten genoemd. Zoo bestonden er dus gedurende eenige jaren nog drie nieuwe binnenpoorten: »de Nieuw hoochpoort" of »Buspoort," voor de Oude-hoogstraat; de Nieuw Heypoort", voor de Heisteeg; en »de Nieuw gasthuyspoort," voor de Gasthuismolensteeg.

In de Nieuwe stad werden in 't laatst der 16^e en 't begin der 17^e eeuw een groot aantal huizen gebouwd. Van deze betimmering ziet men nog in de Nieuwe-hoogstraat gevels van 1599 en 1601, en op de Jodenbreestraat van 1604 en 1606.

De buurt langs den Amstel, van de Munt tot de Blaauwbrug, was destijds slechts een achterbuurt, waar men eenige pakhuizen en paardestallen, een houtwal en houttuinen, een groot bakhuis, een paar bierbrouwerijen en een suikerbakkerij vond. Als vertegenwoordigers van dien vroegeren toestand staan daar nog de oude houttuinen, die thans voor doodkistemakerswerkplaatsen dienen, en juist geen zeer fraai figuur maken, en ook nog eenige gevels uit het begin der 17^e eeuw, terwijl, tot voor weinig tijds geleden nog, een oude stal in de Wagenstraat het jaartal 1618 droeg. Toen, met de vierde vergrooting, die buurt midden in de stad kwam te liggen, werd zij ook terstond beter bebouwd, en de tijd dier latere herschepping wordt ook nog door eenige gevels van 1659 en 1661 vertegenwoordigd.

De belangen van de scheepvaart, »waerbij de borgers ende ingezetenen moesten leven," werden bij deze tweede vergrooting geenszins uit het oog verloren.

In vervanging van de voormalige Lastage, die nu geheel met straten doorsneden en met huizen betimmerd was, waren daartegenover, aan den noordoostelijksten hoek der stad, drie groote eilanden met wijde havens gevormd, om daarop scheepstimmerwerven, ankersmederijen, en wat al meer bij den scheepsbouw te pas kwam, aan te leggen: Uilenburg, Marken en Rapenburg. Het laatste kreeg de groote werven der Admiraliteit en der Oostindische Compagnie voor zijn aandeel; Marken en Uilenburg werden geheel met partikuliere werven, smederijen en pakhuizen overdekt.

Opmerkelijk is 't, dat in dien tijd de Nieuwezijds-voorburchwal nog voor een voorname binnenhaven gold, waarover verscheidene dubbele ophaalbruggen lagen. Zelfs vóór de Stilsteeg zag men toen een dubbele wip.

Van deze tweede vergrooting bestaat een groote plattegrond, op vier bladen in koper gesneden door Petrus Bastius, die echter tegenwoordig zeldzaam is. De oudste afdruk, dien ik er van gezien heb, berust in de verzameling van den heer Louis Splitgerber, en is van 1597. 't Is een zeer fraai exemplaar, maar heeft geen titel en de naam van den uitgever

komt er niet op voor, alleen die van den graveur: *Petri Bast*. Het moet dus een afdruk van de pas afgewerkte plaat zijn, genomen nog eer er de titel en 't adres op gesneden waren. Eene opmerkenswaardige bijzonderheid dezer kaart is, dat er op zijn aangewezen zoowel de schepen, die toen juist van den eersten togt naar Oostindië waren teruggekeerd als die, welke reeds gereed lagen om den eersten togt naar Westindië te ondernemen. Bij de eerste leest men: *Schepen van Oostindiën of Java*, en bij de laatste: *Schepen op Westindiën*. Dit bewijst, dat deze kaart in de maand September van het jaar 1597 in 't licht verschenen is.

Exemplaren van 1599 voeren tot titel: AMSTELODAMUM URBS HOLLANDIAE PRIMARIA EMPORIUM TOTIUS EUROPAE CELEBERRIMUM; en als uitgever komt er op voor: *Hermanus Alardi*. Doch, al dragen zij het jaartal 1599, de meeste exemplaren, die men daar nog van vindt, zijn bijgewerkt, — sommigen na 1601, anderen zelfs in 1612 en ook later nog, waardoor zij ligt tot misvatting aanleiding geven.

DERDE HOOFDSTUK.

Het afbreken der oude muren in 1601.

Tot het jaar 1601 bleven nog de vijftiende-eeuwsche muren tusschen de Oude en de Nieuwe stad staan. Die te zien afbreken was een vreugde voor zeer velen, maar voor eenige anderen een smart, en voor allen, die er noch voor- noch nadeel bij hadden, een groote merkwaardigheid.

Een vreugde was 't voor hen, wier huizen er zeer door in waarde rezen, omdat ze toen op eens in 't beste gedeelte der stad kwamen. Tot het getal dier verheugde lieden behoorde ook de Hollandsche Martiaal, Roemer Visscher, en hij drukte zijne blijdschap op eene zeer eigenaardige manier uit. Zeven jaren vroeger had hij zijn dochttertje *Tesselschae* laten doopen, omdat het kind ter wereld kwam op een oogenblik, dat hij groote schade had geleden door 't vergaan van schepen in Tessel. Toen nu de muren vóór zijn huis afgebroken werden, had hij juist geen kind te doopen, maar wel aan een jongen hond een naam te geven, en dus noemde hij sijnen hondt *Schābaet*, omdat hij nu wederom baete kreech, ende sijn huys soude midden in de stad comen ende meer weert

sijn.”¹⁾ Een vernuftig idee van den ronden Roemer, om meisjes- en hondennamen in onderling verband te scheppen! En geen wonder dat zijn dochter zich liefst Tesseltje hoorde noemen, en 't »schaë,” waarmee de hare aan een hondennaam gekoppeld was, wel missen wou!

Zij, voor wie 't afbreken der muren een droevig ongeval was, waren de arme lui, die in de boogjes woonden. Zij waren echter in tijds gewaarschuwd. Op den 14ⁿ September 1600 had de Vroedschap het besluit genomen, de muren te doen afbreken, en toen tevens bepaald, »dat de schaemele luyden in der stede bogen woonende, sullen worden gewaarschout omme ontruyminge te doen, ende haer van een andere plaetse ofte woonstede te voorsien”²⁾. En waar konden die arme lui dan een woonstede vinden? In een kelder. Dat het wonen in kelders hier toen reeds algemeen was, leert ons Roemer Visscher, daar hij in een zijner »Quicken”, het 3^e Schok N° 48, zegt:

Ghij woont in een kelder als een arm bloet.

Maar voor alle Amsterdammers was het een groote merkwaardigheid, te zien, dat de oude vesten, waar de voorouders zoo aan gemetseld hadden, nu omvergehaald en tot puin geslagen werden. Ja, 't was zoo merkwaardig, dat er een »koppelveersken” op gemaakt werd. 't Behoorde tot de gebruiken onzer voorouders, gewigtige gebeurtenissen, zoowel als zonderlinge voorvallen en plaatselijke kurioziteiten in een gedenkrijm te vatten en in dien vorm aan 't geheugen des volks in bewaring te geven. Die soort van volkspoëzij heeft hier eeuwen lang gebloeid, maar is in verval geraakt, toen het de mode werd, meê te praten over Keulen en Parijs, maar van de merkwaardigheden zijner eigene stad onkundig te zijn. Ziehier het koppelveersken van 1601:

Int jaer seshien hondert een
Werden des Stadts Vesten gheslecht,
De Thoorn gherecht,
Ende ghemaect dry Sluysen
En wel ses hondert huysen. 3)

Gij ziet, dat in dit rijmpje nog drie andere merkwaardigheden vermeld werden, en ook hiervan zal ik u de uitlegging geven.

1°. *De Thoorn gherecht*. — 't Oude Amsterdamsche stadhuis had een

1) Jhr. F. A. Ridder VAN RAPFARD, *Ernst Brinck*, bl. 30.

2) *Resol. Vroedschap*, N° 8, 9, f°. 311.

3) Later zijn er door de stedebeschrijvers „verbeterde”, dat wil zeggen: verknoeide lezingen van dit rijm gegeven, die ik natuurlijk hier niet meêdeel. Bij Casparus Commelin (bl. 217) werd het zelfs: „In 't jaar duysent seshondert thien.”

tamelijk hoogen toren met een fraaije spits. Van den trans kon men, als Vondel in den »Gijsbrecht» zegt, bij helder weêr, den Dom van Utrecht zien. Doch een schrik beving heel Amsterdam, maar vooral de burgemeesters, die hun kamer in dezen toren hadden, in de maand Maart van 't jaar 1601, toen men hem op eens een scheeve houding zag aannemen. Op den 19^{en} Maart helde hij reeds zes voet over en 't scheen dat hij omver wilde vallen. Gelukkig echter had men een knappen stads-timmerman, Hendrik Jakobsz. Staats geheeten, die er wel raad op wist, en zoo »constrijk» te werk ging, dat hij reeds den 23^{en} den toren weêr regt had gezet. De gantsche burgerij was er zeer verwonderd, en de burgemeesters waren er zeer tevreden over, — zoo zelfs, dat zij, ter eere van dien knappen timmerman, in hun kamer, voor den schoorsteen, een zwarten toetssteen met dit opschrift in gouden letters deden stellen:

't Stats-huys tooren op XIX Maert ses voet gehelt was,
En op XXIII volgens wel constrijk weer al recht gestelt was.
Door Hendrik Jacobsz.

Heel merkwaardig! Zulke dingen vindt men tegenwoordig in burgemeesterskamers niet meer, en althans geen monumenten ter eere van een timmerman!!

2°. *Ghemaeckt dry sluysen.* — Dit waren: de Nieuwe-Haarlemmersluis, de Sint-Antonissluis en de Heiligewegssluis, welke laatste echter eerst in 't volgende jaar geheel voltooid was.

3°. *Ses hondert huysen.* — Nog nooit hadden de Amsterdammers zoo veel huizen in één jaar zien bouwen als in 1601. Hooft zelf gewaagt er van in zijn »Geeraerd»:

Dan bout men wel seshondert huysen op een jaer.

Deze zeshonderd huizen behoeft men echter niet allen in de nieuwe uitlegging te zoeken; de gantsche stad door werden toen nieuwe huizen gebouwd, vooral ook op den Fluweelenburgwal en den Oudezijds-achterburgwal, waar te dien tijde de deftigste lieden woonden. Vóór bijna een halve eeuw waren er nog een aantal van die gevels te vinden, sommige met fraai gebeitelde familiewapens.

Drie jaren was het stads-werkvolk met het sloopen der oude muren bezig; eerst met het einde van 1603 waren zij geheel verdwenen.

Daar nu de stad inwendig zoo van aanzien veranderd was, verscheen er ook eene nieuwe, bijgewerkte uitgave der kaart van Bastius. Vervolgens gingen de platen aan Klaas Jansz. Visscher over, die ze voortdurend deed bijwerken tot omstreeks 1614, — toen het vorderen der derde vergrooting aan de uitgaven dezer kaart een einde maakte.

VIERDE HOOFDSTUK.

De derde vergrooting, in 1612.

Deze vergrooting was zeer aanzienlijk; zij overtrof verre alle vroegere vergrootingen, en maakte de stad op eens meer dan tweemaal zoo groot. Vele Amsterdammers konden dan ook niet gelooven, dat al die »ruyme velden, moerassen en wateren binnen des stads wallen komende», ooit geheel bebouwd zouden worden; maar — zoo schreef Domselaer 53 jaren later, — »daar leven noch wel eenige van, en zij hebben niet alleen dit, maar noch meerder beleeft en gesien», zelfs een vierde vergrooting ¹⁾.

De derde vergrooting omvatte alles wat gelegen is tusschen de binnenzijde der Heerengracht en de Schans, van de Leidschegracht af tot aan den Zandhoek toe; derhalve: de Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten van de Leidsche- tot de Brouwersgracht, met de tusschenliggende straten en de Leliegracht; voorts de geheele Jordaan, de Brouwersgracht en de Haarlemmerdijk van de Heerenmarkt tot aan de Willemspoort, de Houten Teertuinen, benevens 't Bickers-, 't Prinsen- en 't Realeneiland.

Het is hier nu de plaats, om even stil te staan, en u de opmerking te herinneren, die ik op bl. 126 (in de noot) gemaakt heb ten aanzien van de Heerengracht.

Aandachtige lezers van Domselaer, Commelin en Wagenaar, zoowel als oplettende beschouwers van oude plattegronden, die later »bijgewerkt» zijn, — welke laatste bijzonderheid menigeen ligt ontsnapt, — zouden kunnen meenen, en hebben al vroeger werkelijk gemeend, dat de Heerengracht te jong gemaakt wordt, als men haar eerst met de derde vergrooting in de wereld laat komen, en dat zij reeds binnen de wallen der tweede vergrooting bestond, ofschoon dan maar als een smalle gracht, langs de binnenzijde der schans, »welks water maar half zo breed was als het nu is.»

Was 't waar, dan zou 't zonderling zijn, dat aan zulk een smal grachtje in de achterbuurt de weidsche titel van Heerengracht gegeven werd; maar 't is niet waar. Gezegde meening is een dwaling, en deze dwaling is 't gevolg van:

1) III B. bl. 252.

1°. eene minder naauwkeurige wijze van uitdrukken van Domselaer ¹⁾), wat door anderen en ook door Wagenaar ²⁾ gevolgd is,

2°. het aanteekenen van den naam *Heregraft*, na 1612, op de bijgewerkte kaart van Bastius, en het navolgen dier kaart door Nikolaas Vischer, toen hij een stel plattegronden uitgaf, dat een historisch atlasje van Amsterdam moest vormen.

De bedoelde smalle gracht langs de binnenzijde der schans bestond wel, maar had een anderen naam; — zij heette de »Lijnbaensgracht» ³⁾.

Maar omdat, bij de derde vergrooting die oude Lijnbaansgracht is opgegaan in de Heerengracht, toen deze, als een der drie hoofdgrachten, op hare volle breedte gegraven werd, en tevens de naam van Lijnbaansgracht toen is overgegaan op eene andere gracht langs de nieuwe wallen, gaf Domselaer, bij zijne beschrijving der tweede vergrooting, waar hij van die oude Lijnbaansgracht te spreken had, daaraan reeds bij voorraad — zeker om voor zijne lezers te duidelijker te zijn, doch zonder te bedenken, dat hij daardoor bij latere lezers een verkeerde meening kon verwekken, — den naam van Heerengracht. Wagenaar volgde hem daarin gedeeltelijk na, doch voegde er toch naauwkeurigheidshalve bij: »'t geen men *nu* de Heerengraft noemt,” en zei vervolgens, dat de »Heerengraft voorheen de Singel-sloot” was, wat echter ook niet naauwkeurig is, want deze Lijnbaansgracht was voorheen »de graft buyten 't fort” geweest, waarom zij dan ook juist tot aan de Beulingssloot liep ⁴⁾.

Dat op de bijgewerkte uitgaven der kaart van Bastius, die van na 1612 dagteekenen (ofschoon zij 't jaartal 1599 dragen), en waarop de Beurs dan ook reeds voorkomt, de naam *Heregraft* is bijgevoegd, bewijst niets anders dan dat die bijgewerkte plattegronden iemand ligt toppen kunnen. Maar opmerkelijk is 't, dat men op de naamlijst dier kaart voor dit grachtje twee namen vindt, zoowel dien van *Lijnbaensgracht* als *Heregraft* ⁵⁾; evenwel ligt verklaarbaar, daar *toen* (1613 of 14) die Lijnbaansgracht in de Heerengracht overging, en daarom door den bijwerker de nieuwe naam bij den ouden werd gevoegd.

De naam Heerengracht is, op zijn vroegst genomen, niet ouder dan 1612, het jaar der derde vergrooting; maar ik heb dien naam nog niet gevonden vóór 1614.

1) III B bl. 241 en 242.

2) I D. bl. 44.

3) Ik heb die vermeld in het Eerste Boek op bl. 234, en in dit Boek op bl. 281.

4) Zie hiervoor bl. 279 en 281.

5) De namen zijn met cijfers aangeduid, en er staan in de smalle gracht, waarvan wij spreken, tweeërlei, namelijk: 104 en 144; 't laatste tweemaal. En op de naamlijst staat bij 104 *Heregraft* en bij 144 *Lijnbaensgracht*. Ik heb dit op meer dan één exemplaar van na 1612 gezien.

In het laatstgenoemde jaar begon men de drie groote grachten te betimmeren, wat in de beide volgende jaren vlijtig werd voortgezet, en zoo waren deze, zoowel als de Brouwersgracht tot aan de Prinsengracht, in 1620 al voor het grootste deel volbouwd. ¹⁾

Tenzelfden tijde begon men ook reeds de Jordaan te betimmeren. Nog ziet men er de jaartallen 1615 ²⁾ en 1616 ³⁾; doch 't liep aan tot omstreeks 1640 eer al de grachten en straten tot aan het »Oude Francepad» grootendeels met huizen of tuinen waren bezet. En toen nu al 't overige volgetimmerd was, werd ook de Braak, ons reeds bekend als »een stinkend moeras», gedempt, en verrees hier de Palmgracht, die in 1647 en 48 met huizen is bezet, waarna de Driehoekstraat volgde. En omstreeks denzelfden tijd, in 1640 à 50, zijn ook de pakhuizen op de Brouwersgracht tusschen de Prinsengracht en Baangracht gebouwd.

De Haarlemmer-houttuinen zijn reeds in 1614 getimmerd. Ook de drie eilanden werden in dit en het volgende jaar aangelegd, en zij kregen gelijke bestemming als die ten noordoosten; zij werden bezet met scheepstimmerwerven, smederijen, pakhuizen en teertuinen.

De stad had na de tweede vergrooting reeds de gedaante van een halfrond gehad, maar werd nu weêr onregelmatig van vorm, omdat de derde vergrooting alleen aan de westzijde plaats vond. Vier bolwerken (9e—12e) waren geheel en één (8e) was half weggenomen. In plaats daarvan waren langs den nieuwen wal elf bolwerken gelegd en nog een klein bolwerk op den uithoek, waar de derde vergrooting eindigde. Deze elf bolwerken waren dezelfde, die wij daar nog gekend hebben, en deels nog zien, van 't Blaauwhoofd tot tegenover de Passeerdersstraat; het kleine bolwerk lag, waar nu het einde der Leidschegracht is. Van dit kleine bolwerk schoot de stadswal in een regte lijn op het halve bolwerk in de oude vesten aan.

Amsterdam had dus toen 18 groote en 2 kleine bolwerken, maar slechts vier poorten. De fraaiste, uitwendig althans, was de Haarlemmerpoort, de vierde van dien naam, in 1615 van blaauwen arduinstein gebouwd. Inwendig was ze alles behalve fraai, — een bogtig en donker

1) In 1616 was de verdeeling der stad de volgende. „De Oude ende Nieuwe stadt,” dat is, de stad binnen de wallen der tweede vergrooting, was verdeeld in achttien wijken. De derde vergrooting, die nog in aanbouw was, werd toen ook reeds verdeeld in zeven „ghedesigneerde quartieren,” van welke er drie lagen aan de eene, en vier aan de overzijde der Prinsengracht.

2) Op de Lauriergracht bij de Prinsengracht boven een poortje met het wapen van Breda.

3) Op den hoek der Looijersstraat en Eerste-looijersdwarsstraat. Er zijn nog meer jaartalsteen en uit dien tijd in deze buurt, maar de cijfers zijn onzichtbaar geworden.

poortgewelf, dat nog den tijd herinnerde, toen, om der veiligheid wille, de poorten moesten dienen om den toegang tot eene stad zoo eng en moeilijk mogelijk te maken. Bijna twee en een kwart eeuw lang heeft ze Amsterdam tot een krommen ingang gestrekt, tot dat ze eindelijk vervangen is door de Willemspoort. En men behoeft deze laatste juist niet mooi te vinden, om zich toch van harte te verblijden over 't verdwijnen der eerste.¹⁾

De drie andere poorten waren oud: de houten Heiligewegs-, Reguliers- en Sint-Antonispoort. Van de landzijde gezien, had Amsterdam dus te dien tijde geen zeer schitterend voorkomen. De Deventersche poëet Jan van der Veen zei er iets van in een bruiloftsdicht van 1628:

Wij quamen aan een Stat, die aan den Amstel leit.
Soo menschrijk en bebout als een in Christenheit.
Dees plaatse wort besocht van Oosten ende Westen,
Doch jammer is 't, dat die omringht soo lompe vesten:
Daar is maar ééne poort, die wat besonder is,
De reste zijn van hout, soo slecht dat 't wonder is.

Het Raam- en het Zaagmolenspoortje bestonden toen nog niet. Het laatste dagteekent eerst van 1631, toen de Regeering, »tot voorde- ringe der neringe en groot gerijf der burgeren, eenigen koop-luyden had geconsenteert een merckelicke quantiteyt Saeg-molens in deser Stede Jurisdicte op te rechten, om aldaer alle hout-waeren te doen sagen.” Van dien tijd dagteekenen de houtzaagmolens, die daar nog bloeijen, en tevens het poortje, dat er heen leidde.

Het Raampoortje was nog verscheidene jaren jonger. Den toegang tot de lakenramen verschaftte vroeger slechts een enkele brug. Zij lag tegenover de Bloemstraat. Men ging er over den wal en kwam zoo op »de

1) Zulke kromme poortgewelven, als die Haarlemmer was, zijn geene eieraden, wie ze dan ook moge gebouwd hebben; — maar zij zijn lastig, leelijk en gevaarlijk, en brengen ongelukken te weeg. 't Is goed, te ijveren voor 't behoud der gedenkstukken van oude vaderlandsche bouwkunst, en „kamp tegen onberedeneerde sloopingszucht” is loffelijk; maar evenzeer moet men ijveren tegen onberedeneerde behoudszucht. Dwaasheid is 't ieder oogenblik van „wandalisme” te schreeuwen, en *alles* te willen behouden, *wat maar oud is*. Hoe zou een mooie negentiende-eeuwsche hoofdstad er dan toch wel behooren uit te zien?

De naamlooze schrijver eener brochure (*Wandalisme door Chr. te Leiden bij Hoorberg*, 1865), wiens gloeiende ijver voor oude kunst en kromme poorten zich oploste in de ontboezeming: „O, dat ik duizend tongen had!” (bl. 12) — ging zelfs zoo ver, van te profeteeren, dat de nakomelingschap eenmaal alle kromme poorten, die wij hebben durven sloopen, van ons terug zal eischen (bl. 9 en 10)!

Welnu, als de nakomelingschap zoo dwaas wordt, dan mag zij zelf die kromme poorten weér opbouwen, en er zich in laten platdringen en overrijden!

Raembrugh", die naar de buitenpaden leidde, en 'snachts opgehaald werd. Eerst na 't midden der 17e eeuw is tegenover de Bloemgracht een poortje onder den wal aangelegd.

't Was ongeveer in denzelfden tijd (1636 en 55), dat de houten poorten verdwenen, en door steenen vervangen werden, — te laat evenwel om er veel genot van te hebben, want de spoedig daaropgevolgde vierde vergrooting deed ze weér wegruimen. De Heiligewegs- en Sint-Antonispoorten werden in 1636 van graauwen steen herbouwd, maar stonden slechts weinige jaren. Van de eerste ziet men de afbeelding nog op een steen aan het hoekhuis van 't Koningsplein en de Heerengracht; die steen heeft vroeger in den voorgevel op de Heerengracht gestaan, maar thans staat hij in den zijmuur op het Koningsplein.

De Regulierspoort stond echter in hare oude houten gestalte zelfs nog in 1650, toen zij uitgekozen was tot mikpunt van een aanslag, om Amsterdam met ruiters en soldaten te overrompelen. En toen Sommelsdijk, in den vroegen morgen van den 28ⁿ Julij, hier was, om poort en wallen te bespieden, stond hij verbaasd te zien, hoe de pluimgraaf er den artilleriemeester vervangen had. Zelfs geen geschut op de aarden wallen, maar wel boom- en struikgewas, dat met een hekwerk was afgeschoten tot een warande voor de stads-zwanen. Die houten poort niet alleen, maar ook de houten hamei vóór de brug, die ter wederzijde gestut was tegen 't omvallen, zagen er beiden uit, alsof ze reeds lang uitgediend hadden, en morgen aan den sloopverkocht zouden worden; en toch stonden zij nog vijf jaren.

Eerst in 1655 werd een nieuwe Regulierspoort van baksteen gebouwd. En dit, — zoowel als 't herstellen der stadswallen en het beplanten van den voet aan de buitenzijde met doorneheggen, — bewijst klaar, dat er op dat tijdstip bij de Regeering nog aan geen vierde vergrooting gedacht werd. Maar twee jaren later werd besloten, daartoe onmiddellijk over te gaan.

De Regulierspoort werd niet, als de beide eerstgenoemden, met de vierde vergrooting afgebroken, maar bestemd om in andere betrekking dienst te doen. Wij hebben haar tot heden nog als »de Waag op de Botermarkt" gekend; maar juist terwijl dit blad ter perse gelegd werd, kwamen de sloopers aanrukken, om haar onder den voet te werpen.

De grootste en naauwkeurigste plattegrond van Amsterdam na de derde vergrooting is die van Balthazar Floriszoon (ook Balthazar Berkenrode genoemd) op negen bladen, keurig in koper gesneden, en in 1625 uitgegeven; — een kaart, die in uitstekende bewerking door geen latere is geëvenaard.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Water tot land gemaakt, tusschen de derde en vierde vergrooting.

De behoefte aan woningen, bij den voortdurenden aanwas der bevolking, gaf aanleiding, dat men zoowel aan den Amstel- als aan den Ykant water tot land maakte en met huizen betimmerde. En ook die plekken zijn nog volkomen duidelijk te herkennen.

De Binnen-Amstel, van de Halvemaans- tot de Blaauwbrug, was toen veel breeder dan nu. Hier werd een groote strook langs de noordzijde der rivier aangeplempt; en zoo ontstonden de Staalstraat en de Zwanenburgerstraat, en die beide blokken, welke als schiereilanden in den Amstel zijn uitgebouwd, en die wij het 's Gravenlandscheveer en het Wildemansgrachtje noemen. De eerste huizen werden gebouwd in de Staalstraat en op het 's Gravenlandscheveer in 1631.

In 1644 gaf het aanslibben der Oudewaal aanleiding tot het opwerpen van een eiland in die Waal. 't Werd eerst wel vast aan alle kanten met ingeheide palen beschoeid, en vervolgens ingeplempt en opgehoogd; en daarna in erven verdeeld, die in 1646 verkocht en spoedig met huizen betimmerd werden. Zoo ontstond het Nieuwe-waalseiland of Walenburg met zijn Buiten- en Binnenkant, de Kalkmarkt en twee dwarsstraten.

Na deze nieuwe uitlegging der stad, — die echter niet als eene vergrooting geteld werd, omdat zij binnen de muren omging, — verscheen er eene nieuwe en bijgewerkte uitgave der groote kaart van Balthazar Floriszoon. Deze tweede uitgave is van 1647.

De archivaris Dr. P. Scheltema veronderstelt hierin een drukfout, omdat er ook gebouwen op deze kaart voorkomen, die na 1647 gesticht zijn, en meent dat het 1657 moet zijn ¹⁾.

Neen, dat is zeker 't geval niet. Een drukfout is vooreerst onwaarschijnlijk, omdat het jaartal in Romeinsche cijfers gesteld is. Een drukfout zou bovendien hier een rare kurioziteit zijn, omdat het jaartal niet ééns, maar wel driemaal op de kaart voorkomt. Een *drukfout* eindelijk is hier onmogelijk, omdat de drie jaartallen niet *gedrukt* maar *gegraveerd* zijn. Het

¹⁾ *Aemstels Oudheid* VI D. bl. 78.

jaartal is inderdaad 1647; en dat op sommige exemplaren gebouwen van latere jaren voorkomen, is eenvoudig te verklaren: de platen zijn ook na 1647 nog voortdurend bijgewerkt, en dit hield eerst op, toen de vierde vergrooting aanving. Wij vinden hier dus geen drukfout, maar op nieuw een bewijs, dat die bijgewerkte plattegronden regte foppers zijn.

ZESDE HOOFDSTUK.

De vierde vergrooting, in 1658.

»De Vergrootinge daar men nu mee besich is,” zoo schreef een ooggetuige in 1662, »wierdt begonnen in de jaren 1657, 1658, 1659. In dit jaar wierd geweldig gearbeydt bij Outewaal aan de steene Bolwerken, die ook doe meest voltrokken wierden; en in 't jaar 1661 wierdt de geweldige spitse muur (die de Beer genoemd wordt) gemaakt. Daar is van dit jaar 1662 een groote houte brugh over de Revier (die daar deur Wittenburgh en Kattenburgh loopt) gemaakt; de Stadts-muuren van deze Bolwerken, bij Outewaal, tot aan den Amstel zijn ten naasten bij van dit jaar al gemaakt, en is te gelooven, dat den gantschen omtrek van de Stadt, de muuren toekomende jaar 1663 al zullen met zijn buyten-graften voltrokken zijn ¹⁾.”

De vierde vergrooting van Amsterdam was van nog grooter uitgestrektheid dan de derde; zij gaf der stad den omvang, dien zij tot vóór weinige jaren nog had, en de gedaante eener halvemaa.

Trekt men eene lijn van den hoek der Beulingsstraat aan de Heerengracht, waar nog de inspringende muur van het hoekhuis de oude rigting aangeeft, door de Reguliersdwarsstraat, over de Botermarkt, door de beide Amstelstraten en de Rapenburgerstraat langs 't Schippersgrachtje tot aan den hoek der Ygracht, — dan heeft men, buitenwaarts van die lijn, van de Leidschegracht tot Funen de gantsche vierde vergrooting.

Zij omvat dus: de Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten van de Leidschegracht tot de Plantage met de straten en grachten, die haar snijden, als: de Leidschegracht, de Leidschestraat, de Spiegelstraat, de Vijzelstraat, de Reguliersgracht, de Utrechtschestraat, den Amstel van de Blaauwbrug

1) MELCHIOR FOKKENS, *Amst.* bl. 344, 345.

tot de Hoogesluis, de Weesperstraat en de Muidergracht; — voorts in de strook buiten de Prinsengracht: de Leidschebuurt, de Weteringsbuurt, het Noordschebosch, de Utrechtschebuurt de Komkommerbuurt, het Varkens- en het Roeterseiland; — eindelijk: de Plantage, den Kadijk en de drie eilanden: Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg.

Bij deze vergrooting werd de stad omringd met aarden wallen door steenen muren bevestigd, en met zes-en-twintig bolwerken versterkt. Die bolwerken waren steeds met zwaar geschut beplant »ter handhavinge der vrijheid en bescherminge der ingezetenen;» terwijl de stukken versierd waren met de wapens en namen der burgemeesteren, onder wier regeering ze gegoten waren.

In de nieuwe uitlegging werden vier poorten gebouwd, waar de Amsterdammers in 1662, toen ze er pas de grondslagen van zagen leggen, deze namen aan gaven: 1° Nieuwe-heiligewegspoort, 2° Nieuwe-regulierspoort, 3° Amstelpoort en 4° Nieuwe-Sint-Antonispoort. De Regeering echter oordeelde, dat men van die namen al poorten genoeg had gehad, en dat het tijd was nu eens nieuwe namen te bedenken, waar de Vroedschap zich dan ook in 't volgende voorjaar meê bezighield, en deze namen aan het viertal gaf: 1° Leidschepoort, 2° Utrechtschepoort, 3° Weesperpoort, 4° Muiderpoort. En toen er vijf jaren later goedgevonden werd, ook nog een kleine poort tegenover de Wetering te laten maken, had Amsterdam in het geheel acht poorten: 5 groote en 3 kleine.

Vooreerst drie oude: de Haarlemmerpoort, het Zaagmolenspoortje en het Raampoortje, en verder:

4° de Leidschepoort, die in 1664 voltooid was;

5° het Weteringpoortje, gemaakt in 1668, en ook wel het Spiegelpoortje genoemd;

6° de Utrechtschepoort, in 1665 voltooid;

7° de Weesperpoort, die in 't zelfde jaar, en

8° de Muiderpoort, die reeds een jaar vroeger gereed was.

Een opmerkelijke zeldzaamheid was 't, dat deze drie laatste poorten volkomen dezelfde gedaante hadden; zij waren zoo geheel »alle elkanderen gelijk, in tooren, klokwijzers, kap, wachthuizen, doorgang, geevel, brug en sieraaden,» dat ze tot menige vergissing aanleiding gaven. Of dit, als sommigen meenden te weten, een vernuftige vinding van Burgemeesteren geweest is, om, zoo er welligt, in den toekomenden tijd, nog eens weêr iemand wezen mogt, die lust had een aanslag als dien van 1650 te beproeven, dan kolonels, ruiters en soldaten door die poortgelijkheid van de wijs en in de war te helpen, — weet ik niet; wel, dat er nog voor een halve eeuw allerlei anekdoten in omloop waren van lieden, die op een doolweg waren geraakt, doordat zij de eene poort voor de andere waren uitgelopen.

Geen van dit merkwaardig drietal bestaat nog, ja geen enkele dezer acht poorten is thans meer in wezen.

De Muiderpoort is het eerst verdwenen; zij is in 1769 verzaakt en ingestort; de overigen zijn in onzen tijd gesloopt. Allen zijn vervangen door moderner gebouwen of door gebouwtjes met hekken; welke laatsten echter, zoowel als de eersten, de oude namen bij ieder, die goed Hollandsch spreekt of schrijft, blijven behouden, — en ook moeten behouden; want een poort is een in- en uitgang, en 't is vrij onverschillig, of dit in- en uitgaan door een hek of door een overwelfd gebouw plaats heeft. Dit is zóó waar, dat onze voorvaderen 't nooit anders verstaan hebben, en vóór 280 jaren zelfs eenvoudige openingen in den stadsmuur, zonder hek noch deuren, »poorten» noemden.¹⁾ Daarom schrijve men toch nimmer Weesperbarrière, Leidschebarrière, maar: Weesperpoort, Leidschepoort, enz.²⁾

Ten aanzien van den buitenrand der halvemaan had de Regeering in de eerste jaren dezer vergrooting een zeer aardig plan gevormd. Zij had immer veel moeite gehad met de eigenaars van de landen buiten de poorten. De Regeering begreep, dat de weerbaarheid en veiligheid der stad vorderden, dat zij omringd was door lage en kale grasvelden, waar geen vijand een schuilplaats in vond, en die bij een beleg of aanslag terstond onder water gezet konden worden. Gezegde eigenaars echter toonden altijd grooten lust, om hunne erven aan te hoogen en te betimmeren. En wanneer dan de Regeering al zooveel getimmerten daarbuiten zag, dat zij de weerbaarheid der stad er zeer door verzwakt oordeelde, en besloot den heelen boël maar binnen te trekken door 't aanleggen eener nieuwe vergrooting, doch op nieuw, voor 't vervolg, dat »onordentelijk timmeren ende verhooghen van erven buyten de stadt» ten strengste verbood, — dan duurde 't alweêr niet lang of zij zag dezelfde historie herhalen. Om nu aan dat »buiten-timmeren» voor goed (als men hoopte) een eind te maken, was 't volgende plan bedacht.

Op honderd gaarden³⁾ afstands van den buitencingel zou een tweede buitencingel gemaakt worden rondom de heele stad. 't Zou een breede gracht zijn met een even breede laan aan de buitenste zijde, welke laan

1) Zie hiervoor, bl. 282.

2) Evenzoo is het te hopen, dat nimmer de uitheemsche naam *Passage* hier ingevoerd worde, al zij 't dan ook, dat men nu reeds met vergulde letters op een steen boven een poort in de Damstraat leest: *Passage Wijnand Fockink*. En zoo iemand vragen mogt, waarom ik dien naam niet onder de straatnamen heb vermeld, antwoord ik: omdat dit geen straatnaam, maar een uithangteeken van een drinkwinkel is.

3) *Gaarden* zijn roeden; maar de Amsterdamsche *honderd gaarden* waren meer dan honderd roeden, schoon niemand precies kon zeggen hoeveel. Zie WAGENAAR, *Amst.* III D. bl. 2.

met verscheidene rijen boomen beplant zou worden, en tegelijk een wandelweg voor voetgangers, een rijweg voor ruiters en karossen, en een trekweg voor speeljagten zou opleveren, — alles »tot believen en vermaak van diegenen, die genegen zouden zijn, om de varse lucht te scheppen.”

Tusschen die twee buitencingels nu zou 't een kale vlakte zijn: geen huis noch hok zou daar getimmerd, geen boom noch heg geplant mogen worden. »Opdat de stad haar behoorlijke sterkte en verdediging houde,” zou dit land, »om bij tijden van noodzakelijkheidt onder water gezet te kunnen worden,” nooit opgehoogd mogen worden. 't Zou niets dan wei- en hooiland zijn. Maar buiten den buitensten buitencingel zou 't vrijheid-blijheid zijn; daar »zou het yder vrijstaen, om hofsteden, boomgaarden, lusthoven, tuynen, huizen, lakenramen en alles te maken naar zijn believen.”

Inderdaad een mooi plan; maar — 't is er meê gegaan als met zoo menig ander mooi plan: men heeft er veel van gehoord, maar niets van gezien. En toen de vierde vergrooting voltooid was, ging 't buiten-timmeren alweêr zijn ouden gang gelijk voorheen.

De betimmering dezer nieuwe vergrooting begon gelijktijdig aan de beide uiteinden. Kattenburg ¹⁾ werd bebouwd in 1660 en 61, Wittenburg in de beide volgende jaren, en Oostenburg volgde in 1664. Nog staan er in de Middelstraat huizen met dit jaartal; en ook is er nog een gevelsteen, die ons 't Skandinavisch element herinnert, dat van ouds in Amsterdam leefde, maar vooral bij »de eilanders” sterk vertegenwoordigd was. Op dien steen is het Zeeuwsche wapen uitgehouwen met de Deensche wildemannen als schildhouders, en 't onderschrift luidt: *Wapen van Seelant*. Zeker heeft de Deen, die hier in de 17^e eeuw woonde, 't wapen van zijn Seelant willen hebben, en dat zelf niet kennende, er den schoolmeester van 't eiland om gevraagd, die 't ook niet wist, maar hem dat van ons Zeeland in de hand stopte.

De Heerengracht bij de Huidenstraat werd betimmerd in 1662, de Leidschestraat met hare dwarsstraten in 1663 en 64. De Leidschegracht en de Heerengracht van daar tot de Spiegelstraat waren in 1665 al volbouwd. Ook de Prinsengracht van de Leidschegracht tot de Spiegel-

1) Ofschoon Kattenburg eerst met de vergrooting van 1658 binnen de stad getrokken werd, was het toch al eenige jaren vroeger bewoond. Er werden in 1654 timmerwerven aangelegd en in 1655 werd er het Zeemagazijn gebouwd. In dit jaar kláagden de bewoners, dat het er 's nachts zoo akelig was, omdat 's avonds de brug werd opgehaald en zij dus geheel van de stad afgesneden waren. Vóór 1660 kan men zich Kattenburg voorstellen als ten naastenbij in denzelfden toestand verkeerende als een eeuw vroeger de Lastage; eerst in dit jaar begon het geregeld bebouwd te worden.

straat werd in hetzelfde jaar betimmerd. De Vijzelstraat, de Reguliersdwarsstraat en de Utrechtschestraat werden almede in 1665 en 66 met huizen bezet. In 1666 en 67 werd de Utrechtschedwarsstraat betimmerd, en vervolgens tot 1672 de westzijde van den Amstel met de daarop uitlopende grachten en de Kerkstraat.

In 1670 en 1671 werd ook het Noordschebosch, dat toen nog grootendeels ledig lag, door het Gasthuis, het Burgerweeshuis en het Leprozenhuis, »vol huysen getimmerd, om door laken-wevers, bereyders en andere manufacturiers en handtwercksluyden bewoont te worden;» — dit waren »de Boschhuizen,» waar ik al vroeger van gesproken heb.

De streek aan de oostzijde van den Amstel werd later betimmerd dan die aan de westzijde. De Weesperstraat het eerst (in 1673), doch de overige gronden bleven hier nog langer of korter onbebouwd liggen. Een aanzienlijk gedeelte daarvan werd in 1681 ingenomen door het Besjeshuis; en de gantsche plek tusschen de Muider- en de Rapenburgergracht, van de Heerengracht tot aan de Muiderpoort, werd in 1682 tot eene Plantage aangelegd.

Het Roeters- en het Varkenseiland werden van 1672 tot 1675 althans gedeeltelijk betimmerd met branderijen; doch een groot gedeelte van de nieuwe vergrooting ten oosten van den Amstel werd eerst in de 18^e eeuw van tijd tot tijd met huizen bezet. Die tusschen de Joden-kerkstraat en de Prinsengracht werden gebouwd in 1733, toen de stads-roermakerij, die daar gevestigd was, opgeheven werd; en omstreeks dien tijd zijn nog vele andere huizen tusschen den Amstel en de Muidergracht aangebouwd, vooral op de Keizersgracht. En na 't midden der 18^e eeuw deed zich, door de toeneming der bevolking, het gebrek aan woningen al weder gevoelen, en zoo werden in en na 1760 de Hoogte en Laagte van den Kadijk, van het Kadijksplein tot de Kerkstraat, en in 1769 ook het Weesperveld met huizen bezet. Een goed deel van dit laatste werd ingenomen door het Luthersche-diakoniehuis, en een ander deel tien jaren later door het Werkhuis.

Toch bleef er nog een aanmerkelijke ruimte, tusschen de Weesperstraat en de Muidergracht, de Prinsen- en de Achtergracht, tot op onze dagen ledig liggen. Langen tijd hebben op die plek, in de onmiddellijke nabijheid van de Plantage en 't Werkhuis, stuivende aschbelten en rottige vuilnisbergen gelegen. Al vóór eene halve eeuw werd door sommigen, die hun tijd vooruitliepen, voorgesteld, dien hoek te herscheppen in een fraai wandelperk; maar natuurlijk zonder vrucht, — want in die dagen meende men nog, dat eene goede Hollandsche stad asch- en vuilnisbelten, zoowel als begraafplaatsen, binnen hare wallen hebben moest!

Met den aanvang van 't jaar 1663 gaf de stads-architekt Daniël Stal-

paert eene groote kaart uit, op zes bladen in koper gesneden, en getiteld: »Platte-grondt van de Oude en Nieuwe Royinge der stede Amsterdam, 1662.» Hij droeg die op aan Burgemeesteren en Raden, wier wapens regts en links prijken. Natuurlijk had deze kaart — ofschoon Stalpaert daarvoor van de Staten een octrooi voor elf jaren verwierf — slechts de waarde van 't oogenblik; immers zij stelde de rooijing voor, zoo als die ontworpen, niet zoo als die uitgevoerd was, en wij weten, dat doorgaans tusschen ontwerp en uitvoering nog veranderingen gemaakt worden, en dat is ook hier geschied.

Met de Leidschegracht, bij voorbeeld, was dit al zeer spoedig 't geval. Volgens 't ontwerp zou die gracht binnen den ouden wal gegraven zijn, en tegenover de Beulingssloot, juist in de bogt van de Keizersgracht, gelegen hebben; maar reeds in Junij 1663 besloot de Vroedschap, dat die gracht dáár niet gegraven zou worden, maar dat men er de oude stadsgracht, die slechts weinig schreden daarvandaan lag, toe gebruiken kon. Zoo kwam dus de Leidschegracht tegenover de Beulingsstraat en niet *in* maar *bij* de bogt der Keizersgracht te liggen. En de veranderingen, die later gemaakt zijn, vooral in de buurten aan de oostzijde van den Amstel, zijn aanmerkelijk.

Wij hebben kunnen opmerken, dat het de gewoonte der zeventiende-eeuwsche kaartverkoopers was, de platen van jaar tot jaar te laten bijwerken. Dit is ook met den plattegrond van Stalpaert geschied. Op een exemplaar, dat, als de oorspronkelijke uitgave, het jaartal 1662 draagt, zie ik niet alleen de Weteringpoort, die zes jaren later, en de Amstelsluis, die van 1670 tot 1674 gemaakt is, maar ook het Besjeshuis, waarvan in 1681 de eerste steen gelegd is, de »Nieuwe waterkeeringen» van 1682, en den Hortus Medicus, die in 1683 aangelegd is. ja zelfs de Nieuwe-stadsherberg in de Plantage, die eerst van 1688 dagteekent. En evenwel ziet men er nog de Leidschegracht volgens het eerste en niet uitgevoerde plan. Zulke bijgewerkte plattegronden zijn zeer geschikt om de liefhebbers in de war te helpen, en dezelfde lui, die vroeger uit de bijgewerkte kaart van Bastius wilden bewijzen, dat de Heerengracht reeds in 1599 bestond, zouden uit deze kaart bewijzen kunnen, dat het Besjeshuis reeds twintig jaren ouder is dan men gewoonlijk meent!!

Een zeer goede, groote plattegrond van de stad, in het midden van de tweede helft der 18^e eeuw, toen de vierde vergrooiting nagenoeg volbouwd was, is die, welke door Gerrit de Broen op vier bladen in koper gesneden en door F. W. Greebe uitgegeven is.

VIERDE TIJDPERK.

Onze Tijd.

Men zaegh u Aemstels stadt uitleggen, en omtreken
Met steene muren, haer een kleene weerelt decken
Met witte vleugelen van zeildoock, uit der zee
Gewaeit van alle vier de winden op ons ree.

Dit zong Vondel in 1660 een' burgemeester van Amsterdam toe, en een hedendaagsch dichter zou 't zelfde kunnen doen, — met uitzondering natuurlijk van de »steene muren», die men nu niet meer noodig acht, maar, als wij hopen, met geen minder »witte vleugelen», al zij 't dan ook, dat de ruimte »op ons ree» wel wat minder is dan in Vondels dagen.

In 't eerste vierendeel dezer eeuw had »Aemstels stadt» nog haar zeventiende-eeuwsche kleur en gestalte, — immers voor zooveel 't uitwendig voorkomen betrof.

Wel was zij van den rang van Zeevorstin vervallen, en haar wereldhandel verlopen, maar toch spoelde 't Y nog tegen den Buitenkant en soms over de eilanden heen, en nog had het Y zijn walen en zijn palen, zijn boomen en zijn laag, waar de schepen op een rij lagen, al kwamen ze dan niet meer met honderden tegelijk binnen.

Wel was de regeeringsvorm veranderd en Amsterdam niet meer het magtigste lid van 't soevereine Holland, maar 't zag er toch nog bijna evenzoo uit als vroeger. De oude gebouwen stonden nog op hun oude plaats, al dienden velen niet meer tot het oude gebruik, en men zag nog de oude luifels aan de huizen, de oude sleedjes op de straten en de oude trekschuiten buiten de poorten. De grootste verandering, die in 't oog viel, was, dat de straks genoemde »steene muren» grootendeels, maar toch nog niet geheel, weggebroken waren, en menig Amsterdammer van A^o. 1820 a 25, die een buitencingeltje omwandelde, herbouwde ze in gedachte, omdat »het zóó geen eigenschap had;» want de meeste lieden hadden toen nog het oude stadsbegrip, en zelfs in aardrijkskundige schoolboekjes van dien tijd werd nog geleerd, dat een stad een verzameling van huizen was, met muren en poorten omringd.

't Begin van het tweede vierendeel der eeuw gaf den eersten stoot tot

veranderingen. Dokken werden aangelegd, dijken en sluizen gebouwd in het Y, die toen voor wonderen van waterbouwkunst golden. Oude torens vielen; weldra ook de van ouds vermaarde Haarlemmerpoort, ja zelfs de groote Beurs, het oude »koopslot,” eens — eer 't nieuwe stadhuis nog bestond — het »achtste weerelts wonderstuck” genoemd ¹⁾. Maar geen dezer gebouwen ging heen zonder »klaagzang” of »vaarwel”. Vooral was 't afscheidslied der Haarlemmerpoort roerend. »Vergeet niet,” riep zij haren stadgenooten toe,

Vergeet niet, hoe, in zomerdagen,
 Gij zelf, naar 't groen en bloeiend veld,
 In menig snor of glazewagen,
 Mijn doorgang blij zijt doorgesneld;
 Hoe maagdental en jongelingen,
 Gepaard, en onder zanggeluid,
 Dóór mij, naar Haarlems lustoord gingen,
 En vrolijk traden in de schuit. 2)

Ja, de Haarlemmer trekschuit was toen het symbool van een Amsterdamschen »plaisierdag”; gij moogt er Oosterwijk-Bruyn of Fardon op nalezen.

Maar de spoorweg-periode brak aan: toch veranderde Amsterdam nog niet veel, en 't liep al goed over de helft der eeuw, eer de beweging ontstond, die een nieuwe vergrooting tot uitkomst had.

Wij zien er thans het begin van, — aan land- en waterkant.

Dit te beschrijven, is onnoodig, — men heeft het voor oogen.

Welken omvang deze vergrooting en welke gedaante de stad zal krijgen, ligt nog in de toekomst verborgen.

Maar wat geen oude Amsterdammers ooit hebben kunnen droomen, zien wij gebeuren: de Ystroom is ontstroemd; de zeearm afgezet, om herschapen te worden in een kanaal! Eens klonk het poëtisch orakel:

De welvaart van de Stadt is aen het Y gebonden.

Wij wenschen van gantscher harte, dat dit orakel — al mogt dan ook de poëet zich omkeeren in zijn graf, — te logen worde!

De hoeveelste vergrooting deze nu eigenlijk is? Sommigen noemen haar de vijfde; — met evenveel regt kan men haar de zevende noemen; — maar 't best zou zijn, met deze weêr van één af te tellen. Wij hebben twee vergrootingen vóór de bemuring gehad, en vier na de bemuring, — deze vergrooting nu is de eerste na de ontmuring, en dit onderscheidt haar inderdaad van de vroegere.

1) VONDEL, uitg. van VAN LENNEP, IV D. bl. 25. Het zou merkwaardig zijn eens na te gaan, hoeveel *achtste wereldwonderen* er wel geweest zijn. Mogelijk wel haast zooveel als *tiende Muzen*.

2) *Het Vaarwel der Haarl.-poort*, bij de Wed. C. Kok, geb. Van Kolm, 1837, bl. 7.

Men gaat thans op heel andere wijze te werk als in der vaderen tijd, — een gevolg van den veranderden toestand: de stad wordt nu niet meer in muren en grachten besloten. Als onze voorouders de stad vergrooten wilden, dan werd allereerst »haar ommekreits voltooit,” en als de nieuwe fortificatie gereed was, werd de oude geslecht. De omtrek was dus toen ’t eerst gereed, en ’t maken van nieuwe straten volgde later.

Alle landen en wateren, tuinen en erven, die tusschen de oude en nieuwe ommekreits lagen, werden den eigenaren, tegen vergoeding, volgens taxatie van schepenen, ontnomen; — daarna werden de grachten en straten geroid, en eindelijk al de erven, die niet tot »grachten, marckten, publicque plaetsen ende straten” noodig waren, weër verkocht, waarbij echter de vorige eigenaars »voor alle anderen geprefereert werden.” Men had dus bij het rooijen der nieuwe vergrooting de handen volkomen vrij, en ging zoo te werk, dat het nieuwe overal goed bij het oude aansloot.

Tegenwoordig komt bij de vergrooting geen ommekreits te pas. Van »omtrekken met steenen muren” is geen spraak meer; zelfs niet van ’t »begraven met een gracht.” De vergrooting is nu slechts een »buitenom bouwen,” waarbij men hier een oud bolwerk afsnijdt, maar elders een ander liggen laat, — hier een spoorweg of een gevangenis te ontzien, daar een gasfabriek of een »villa” te ontwijken, elders een oud Zaagpad te volgen heeft. Aan deze nieuwe manier van stede-vergrooting hebben wij dan ook reeds een scheeve Gerard-Dousstraat, een Vondelstraat met een krommen hals, en een passervormige Andrieskade te danken; en terwijl de laatste, met hulp der Spinozastraat, de eerste letter van haren naam beschrijft, poogt de Stadhouderskade, zonder hulp, hetzelfde te doen.

Als vroeger een nieuw stuk aangezet moest worden, deed men dat »op streep,” en sloeg een nieuwen rand om ’t geheel. Nu verrijst, naast de oude, een nieuwe stad, die, even als de hedendaagsche partijen, van geen aansluiting weten wil. Maar jammer is ’t, dat in die nieuwe stad geen zweem is te vinden van den grootschen aanleg der 17^e eeuw, die nog elks bewondering wekt.

Wij zien korte straten en hoekige kaden, geknipt uit oude bolwerken.

Wij zien straten en grachten, te smal in een nieuw Amsterdam.

»Ach!” roepen Hooft en Vondel en al de kunstenaars van de driehoek-wijk, »waarom zijn wij zooveel minder dan Sarphati?” — En zeker zullen zij ’t benaauwd krijgen, als er de vorst dezer eeuw — »’t Verkeer” — komt opdagen met zijn leger-tros van bolderwagens et cetera!

Voor de grachten is een veertiende-eeuwsche maat aangelegd; — immers de gracht, die langs de Stadhouderskade getrokken is, komt vrij wel overeen »mitter grafte,” waarmede Amsterdam in 1342 »begreven” was.

PERDE BOEK.

Amsterdamsche

VERHALEN.

HEINTJE-HOEK.

EEN TAFREELTJE UIT DEN TIJD VAN HOEK EN KABELJAAUW.

I.

»Lijsbet, reik me mijn wambuis en mijn graauwen hoed!»

»Wel, Crever! waar moet je nu weêr heen?»

»Vrouw, dat zijn mijn zaken; — kom, vlug wat, mijn wambuis en mijn hoed!»

»Maar gaat dat nu alweêr naar Klaas in *de Duyvel aan de Ketting*? Moet je daar dan het lieve geld zitten verzuipen? — in die ellendige oproermakerskroeg! Er wordt geen penning meer verdiend tegenwoordig met al die tumulten!»

»Oproermakers? wat kan een vrouwentong al doorslaan! Wat hamer! weet jij met al je buurwijven toch van zaken van regeering? Laat dat voor ons, mannen, over!»

»En wanneer zal dan dat spinnewiel klaar komen voor Meeus-Dosendochter? ¹⁾ en....»

»Loop naar den duivel met jou wijvengerei! Ik maak geen spinnewielen meer!»

»En wat dan, Crever? — wat wil je dan beginnen in de wereld?»

»Wel, wijfje, dat zal je haast zien: de Hoek moet er onder, de Kabeljauw boven, en dan (hier wreef hij zich genoeglijk de handen) als dan Crevertje ook zijn plaats eens op 't stadhuis krijgt, dan zal Lijsbet Jurriaansdochter toch ook zoo zuur niet meer kijken, denk ik.»

Lijsbet zuchtte diep. — »Man, man! je hoofd is op hol, en je loopt in je ongeluk! Denk aan mijn oom zaliger, die zei altijd:

1) „Doos” was de naam eener Amsterdamsche familie, die bloeide van de tweede helft der 14^e tot in 't begin der 16^e eeuw. Meeus of Bartholomeus Doos werd in 1445 burgemeester.

Hoeken ende Kabeljaauwen,
 Rooden ende Graauwen,
 Past op je Selven,
 Als je een ander een' kuyl gaat delven?"

»Jou oom zaliger heeft het van een retrosijn geleerd; maar ik zal op me zelf passen; — en kijk maar, als 't weêr Onzer-Vrouwendag te Lichtmisse zal zijn, of jij je Crevertje niet meê op 't stadhuis ziet stappen!" —

En meteen was hij de straat op.

De arme Lijsbet bleef nog een geruimen tijd, leunende op 's mans ledigen werkbank, in treurige overpeinzing verzonken. En driemalen schudde ze bedenkelijk het hoofd, en riep halffluid: »Op 't stadhuis? — Hij op 't stadhuis!! — Lieve Heer! als 't maar niet is ... vóór 't stadhuis!

II.

De man, dien wij zooeven zijne woning zagen verlaten, was bij 't Amsterdamsche gemeen bekend onder den naam van Heintje-hoek. Hij was een spinnewielmaker, en woonde in een steeg in de Warmoesstraat. Dat zijn eigentlijke naam Crever was, hebben we reeds kunnen vernemen, maar gij zoudt moeite hebben gehad hem te vinden, indien gij hem onder dien naam had willen opzoeken; — wie echter naar Heintje-hoek vroeg, al was 't aan 't ander einde van de stad, dien zou de kleinste jongen teregt geholpen hebben. De naam van Heintje-hoek was befaamd en berucht, en, zonderling genoeg, de man, die hem droeg, was Kabeljaauwschgezind en de gezworen vijand van al wat Hoek heette; en juist daarom — 't gemeen is soms grillig in 't toedienen van bijnamen — daarom juist werd hij, spottend en tergend, Heintje-hoek genoemd.

De arme kerel was geheel in de partijschappen dier dagen verward. Zijn vrouw had de waarheid gesproken, toen ze zei, dat zijn hoofd op hol was; hij verzuimde zijn werk, liet zijn zaken verlopen, en bragt gantsche dagen door in de bierkroeg van Klaas in *de Duyvel aan de Ketting*.

Ergers u niet aan dien zonderlingen naam; 't was in de 15^e eeuw. De kieschheid onzer voorouders was van de onze wel eenigszins onderscheiden, en op 't stuk der namen hadden zij een anderen smaak dan wij. *De Duyvel aan de ketting* vond men toen zulk een fraai symbool, dat men er zelfs de dwarsstraat, die er langs liep, naar genoemd heeft, en nog tot in 'tmidden der 17e eeuw had men hier tusschen 't stadhuis en de Nieuwe Kerk een *Duivel-aan-kettingssteeg*.

Die kroeg nu was de vergaderplaats van de ergste Kabeljaauwsche schreeuwers, — en onder dezen was Crever nommer één. Daar werden de zaken van de stad besproken en bedisseld met fonkelende oogen en

gloeijende wangen, en niet zelden dreunde de ruwe tafel onder de gebalde vuisten, — vooral als er eens een de boosaardigheid had, van onzen Crever toe te spreken met de woorden: »En wat zegt Heintje-hoek er van?» — Dan ging de duivel van den ketting los, en 't kon er geweldig spoken. Intusschen maakte bij al die politieke discussiën natuurlijk de waard de beste rekening; want de kabeljauw moest zwemmen, en telkens klonk het:

Tapt van den biere van derredomdeyne!
 Tapt van den biere van derredomdeus!
 Tapt van den biere voor groote en eleyne!
 De Hoek moet er onder, dat is onze leus!

En als dan Crevertje zijn hart goed opgehaald had, werd hij gemeenlijk, heel of half dronken, t' huis geleid door een vijftwintig straatjongens, die hem bij 't kerkhof stonden op te wachten, en hem met hun tergend geschreeuw van »Heintje-hoek! Heintje-hoek!» vervolgden tot aan den ingang van zijn steeg.

III.

De partijschap had binnen Amsterdam, hoe klein 't nog was — want de stad strekte zich nog niet verder uit dan tot de beide Achterburgwallen — al vrij wat te doen gemaakt.

Nadat vele jaren lang de Kabeljauwsche partij op 't kussen had gezeten, hadden, onder begunstiging van den stadhouder Lalaing, in 't begin van 1444 de Hoeken 't hoofd weër opgestoken, en zochten zich in de regeering te dringen. De stad was in rep en roer geraakt; de klokken waren geluid, en de burgers hadden in slagorde tegenover elkander gestaan; — dat onze Crever in 't voorste gelid was geweest heeft naauwelijks aangemerkt. En zóó heet was het toegegaan, dat zelfs Mijnheer de Schout een pak slaag had opgelopen! en een ander aanzienlijk man, die de menigte met woorden tot bedaren had willen brengen, was doodgeslagen. De priester, die met het H. Sacrament zich op straat en onder den hoop begeven had, was naauwelijks in staat geweest, de opgewonden burgerij een weinig tot bedaren te brengen.

En 't einde van dat alles was geweest, dat op den 1ⁿ Februarij een verdrag werd geteekend, waardoor een gemengde regeering van beide partijen was aangesteld. Maar toen 't jaar ten einde liep, en dus de tijd naderde, dat de Wet weder vernieuwd stond te worden, keken, op zekeren morgen, de Amsterdammers al heel vreemd op, toen ze daar onverwachts Reinout en Gijsbrecht van Brederode met een regiment soldaten binnen de stad vonden. 't Helderde zich echter spoedig op; — de Hoek-

sche regenten hadden die heeren 's nachts binnengelaten, en wierpen nu, met hunne hulp, al de Kabeljauwsche regenten de stad uit. Deze zochten hun troost te Haarlem, en Amsterdam was geheel Hoeksch.

Maar hertog Filips nam dat geweldig kwalijk, en zette Lalaing af, waarop de Brederodes met hun dapperen het hazepad kozen. Op Sint-Elizabethsdag, den 19ⁿ November 1445, kwam de hertog zelf met zijn krijgsvolk te Amsterdam, joeg op zijn beurt de Hoeksche heeren de stad uit, en zette de Kabeljauwen weder in de regeering. En zooveel gewigt hechtten de Amsterdammers aan deze omwenteling, dat zij nog vele jaren daarna den Sint-Elizabethsdag met een vrolijken maaltijd vierden.

En nu mogt Filips verbieden, »kapproenen en paluren” te dragen als partijleuzen, met »pantsieren en lange messen” te gaan, »partijdige dichtten” te spreken, ja zelfs de namen van Hoek en Kabeljauw te noemen, — hij kon toch het zitten in de bierkroeg niet beletten, waar vooral de partijwoede werd aangestookt. Maar ook zijn andere verboden hielpen zoo weinig, dat de historieschrijvers ons berigten: »Ondanks deze bepalingen woedde de burgerhaat voort, en er werden veelvuldige doodslagen gepleegd.”

IV.

Er woonde te dien tijde op den »burchwal bij die Gasthuyssteeg” een koopman uit Brabant, Job Jobszoon geheeten, die, even als zijn broër Jeroen, vele jaren te Amsterdam had handel gedreven; maar thans hadden zij de schuit deerlijk in 't riet gestuurd, en konden hunne schulden niet betalen. Zij waren in de beide laatste jaren ook al ijverige voorstanders van de Kabeljauwsche partij geweest, om de eenvoudige reden, dat hunne voornaamste schuldeischers werden gezegd tot de andere partij te behooren, en zij niets vuriger hadden gewenscht dan dat die, met de roervinken, ook de stad waren uitgezet. Dat was echter niet gebeurd; het waren rustige burgers en goede kooplieden; en zoo wijs was men te Amsterdam wel, ook te midden van alle partijschap en haat, dat men de belangen van de negocie boven alles stelde, en wel afgezette regenten, maar geen rijke kooplieden de stad uitdreef.

Job zat deerlijk in den brand, toen op een goeden morgen Jeroen met de dauw op de oogen bij hem kwam aankloppen.

»k Heb wat gevonden.” —

»Geld?” —

»Neen, een uitkomst, als 't lukt.”

»Zeg op, wat je bedacht hebt.”

»Wij moeten een man omkoopen, niet met geld namelijk, maar met blaauwe bloempjes en gouden beloften; — een slimmert moet het wezen,

die uitstrooit, dat onze Hoeksche vrienden een' aanslag voorhebben om de stad te overrompelen. Zoo mogen ze hun biezen pakken, of 't met den kop betalen; in ieder geval zullen ze ons dan niet meer manen."

»Zoo 't lukt; — maar hoe als 't mislukt?"

»Dan passen wij in tijds den weg naar Brabant te zoeken."

Job stond een oogenblik in gepeins, en mompelde zoowat binnensmonds, dat Jeroen eerder begreep dan verstond.

»Weet je niet meer wat Peerken van Leuven, de zot van 't Kersouwken, zong:

Sijt ghy in noot, so helpt u bloot;
't En sijn geen sottekens saecken;
Maar sijt des vroed, het komt u goet,
Van noot een deucht te maecken."

»'t Is goed," zei Job, »het is te wagen. Maar waar vinden wij zoo'n uilskuiken, die zich daarvoor gebruiken laat?"

»Daar moeten wij Heintje-hoek voor hebben."

»Je hebt gelijk; ik ga hem dadelijk opzoeken."

»Goed; en ik ben, van dit oogenblik af, een afgezant van Mijnheer den Schout. Ik zal je in de achterkamer opwachten. Je brengt den kerel daar bij me binnen, en laat mij 't woord maar doen."

V.

Wij hebben Crever uit het oog verloren, toen hij zijne woning verliet, en vinden hem thans terug te midden van een grooten hoop volks.

Toen hij op de Plaatse ¹⁾ gekomen was, vond hij daar een houten stel-lage opgeslagen, waarop eenige batementers een tooneelvertooning gaven ²⁾. Daar kon hij niet voorbij; hij drong tusschen den zaanogepakten hoop, die er omheen stond, en leunde met den neus op eens anders schouder om te kijken naar de vertooning van »de Sotternie van den Buskenblaser." Dit was een kluchtspel, waarin een oude, grijze paai, die een jonge vrouw getrouwd had, zich tot een duizendkunstenaar begeeft, ten einde door het blazen in een busje de verjongingskuur te ondergaan, — en onze heethoofd vergat bij dien grap Hoek en Kabeljauw en Klaas met zijn bierkroeg. Juist stond hij hartelijk te lachen om 't zot figuur, dat de oude gek maakte, toen hij bij zijn vrouwtje t' huis kwam, wanneer hij

1) Dat is de Dam.

2) Zulk een theater was eenvoudig een planken vloer op palen van acht voet hoog, aan drie zijden open en van achteren met een zeil behangen, dat met wat groen en bruin beklad was, en tot schutscherm diende, waar de spelers, die niet uit moesten komen, zich achter schuil hielden.

zich op den schouder voelde kloppen, en, omziende, een zwierigen Brabander ontwaarde in zijn weidsch pak, die hem ter zijde wenkte.

Toen ze ver genoeg buiten den volkshoop waren, zei de Brabander: »Je bent goed Kabeljauwsch, hè?»

»Tot op den grond van mijn hart,» antwoordde Crever, in wien op eens weêr 't oude vuur was aangeblazen.

»Dan ben je mijn man; ga meê naar mijn huis.»

Crever volgde zijn leidsman de Gasthuissteeg door naar den burgwal, en toen deze voor zijne deur stilhield en de klink opligtte, keek de ander hem eens aan, en zei: »Dit is 't huis van Job Jobszoon; ben je 't zelf?»

»Ik zelf,» was 't antwoord, »volg mij. Daar binnen zit een voornaam persone, die u wacht, en over een zaak van groote importantie spreken wil.»

En eer Crever, die van verbazing niet geloofde, wat hij hoorde, kon vragen, wie en wat dat dan wezen mogt, trok Job hem voort naar de achterkamer, waar Jeroen, in een deftige houding achter de tafel, met den mantel omgeslagen, in halfdonker zat.

»Hier ziet ge,» zei Job, »een' vertrouwden vriend van Mijnheer den Schout, meester Jakob Ruysch, die van 't geheim weet, en hier gekomen is, om u te doen weten, dat het met zijn volkomen goedkeuring geschiedt.»

»Maar ik weet niet»....

»Gij zult,» viel Jeroen in, »gij zult, als 't stuk is uitgevoerd, een vereering genieten van honderd goede gouden Gentsche nobelen, en ligt ook tot groot aanzien geraken.»

»Maar wat moet er dan gebeuren?» vroeg Crever, wien dat lokaas aanlachte.

»De Hoeken moeten de stad uit of aan de galg!» —

»Daar ben ik je man voor; — zeg op, hoe we 't aanleggen!» —

»'t Is,» ging de gewaande afgezant van den schout voort, — »'t is ons om eenig getuigenis te doen, waardoor ze in hechtenis kunnen geraken en gevonnisd kunnen worden. Gij zult daartoe in de herberg gaan zitten drinken, en, kwanswijs door dronkenschap, u laten ontvallen, dat gij 't in 't geheim met de Hoeken eens zijt geworden, om hen te dienen in zekere conspiratie, welke zij, die nog in de stad wonen, gemaakt hebben met de verdreven partij, om binnen kort de stad bij verrassing in te nemen. Dan zal men u vatten, en gij zult bekennen door pijniging — neen, schrik niet, men zal u die slechts in schijn aandoen! — gij zult bekennen mede van de conspiratie te wezen, en klappen wie uwe aanhangers en opstokers zijn, en daarbij zult gij dezen noemen. Hier heb je een blad papier; schrijf ze zelf maar op.»

»Hein in de Smak, Kreupele Barent, Zwarte Dirk, Egbert Dirkszoon,» en nog een achttal dergelijke namen noemde de schurk hem op; 't waren die hunner schuldeischers, welken zij dus hoopten te betalen.

»Vervolgens,» zoo ging Jeroen voort, »zal 't Geregt u... je hoeft niet nog eens te schrikken, want het is maar omdat het zoo in 't regt te pas komt; — »men zal u dan ter dood verwijzen, om uwe getuigenis vast te maken; maar terstond daarna zal de schout u vrijlaten,¹⁾ en u de honderd nobelen doen uittellen. En dan zullen de Hoeken 't gelag betalen, en ze zullen in Amsterdam geen vinger meer roeren»

»Is 't meer gebeurd?» vroeg Crever.

»Wel zeker; 't is verleden jaar te Sinte-Lijsbet precies zoo gegaan, maar dat is geheim gehouden, gelijk dit nu ook geheim zal blijven.»

En zóó was de arme Crever door den partijgeest verblind, dat hij de verraderlijke rol met geestdrift op zich nam.

VI.

Den volgenden dag zat Heintje-hoek weêr in de *Duyvel aan de ketting*, onder een hoop »drynckebuucken,» wakker de kroes te ledigen, terwijl de honderd goede gouden Gentsche nobelen al voor zijn oogen dansten. »Dan kan Lijsbet zien, dat ik op mij zelf gepast heb,» dacht hij, »als ik ze daar naast elkander op mijn bank uittel. Gans May! Dat is wat anders als die vermaledijde spinnewielen!»

»Wat mompel jij daar van spinnewielen?» riep er een; »ik geloof dat jij al biers genoeg hebt.»

»Jij hebt nooit gehoord, dat ik biers genoeg had, Gerrit!» hernam Crever.

»Maar zeg op dan, wat je daar zoeven mompelde.»

»Ik zeg jou, dat jij binnen kort nog wel wat anders zult hooren: jij, en alle Kabeljaauwen met jou, je mag je biezen wel pakken.»

»Voor wie? zeg op, wat weet je?»

»Ik weet, dat het niet lang meer duren zal, of de Hoeken zitten weêr op 't kussen, en dan zullen de Kabeljaauwen er anders van lusten dan de vorige keer!»

Onbeschrijfelijk was de indruk, dien deze woorden teweegbragten. Zulk een taal te hooren uit *zijn*' mond! Woede en angst teekenden zich op aller gelaat; de meesten keken als verstomd; de slimsten schoven stilletjes de deur uit.

Maar nu trad Klaas, de waard, regt op Crever toe, keek hem in de oogen, en hield hem de vuist voor den neus:

»Wie zal ze hier inbrengen? Zeg op, Heintje-hoek! ben je ook een Hoek geworden?»

»Dat ben ik!» was 't antwoord, »en ik zal ze hier inbrengen; ik heb helpers genoeg!»

1) »Want de schout van Amsterdam vermocht op die tijt een veroordeelden man het leven te gheven.» EELBERT DE VEER, in zijn hierna te noemen *Spiegelhet enz.*

»Dan zal jij,” riep Klaas, terwijl hij Crever in de borst pakte, »dan zal jij mijn huis niet uit. Hier, Gerrit en Wouter! ga terstond naar den schout en geef het aan.”

»Ja wel,” dacht Crever, »loop jij maar naar den schout; die weet er meer van dan jij.”

Weinige oogenblikken later verschenen de schoutendienders, en leidden Crever, onder een' verbazenden toeloop van volk en een oorverdoovend rumoer, naar de boeijen. En als een loopend vuur ging het nieuwtje de stad rond: Heintje-hoek is een Hoek geworden, en zit al in den stok! —

Op 't zelfde oogenblik wandelden Job en Jeroen de Ryntwijckerpoort uit, en toen, twee dagen later, de baljuw van Amstelland, op 't verzoek van den schout van Amsterdam, zijne knapen uitzond, om hen te zoeken, waren ze nergens meer te vinden.

Denzelfden dag nog werd Crever door Schout en Schepenen onder-vraagd, en hij bekende alles, gelijk 't hem was voorgezegd, — evenwel zonder pijniging, want daar het (als hij waande) toch een afgesproken spel was, vond hij het volstrekt noodeloos om »door pijn de waarheid te bekennen.” Het vonnis volgde op de bekentenis, — hij werd veroordeeld om onthoofd te worden. En toen hem nu op de binnenplaats van 't stadhuis, »onder den blaauwen hemel,” door den schout en twee schepenen den dood werd aangezegd, ging hem toch een rilling over 't lijf, — maar de gedachte aan zijn gouden nobelen verkwikte hem weêr.

VII.

Amsterdam had in de 15^e eeuw nog bijna geen andere dan houten huizen; stadhuis en poorten, kerken en kloosters waren wel steenen gebouwen, doch onder de woningen vond men er zeer weinig die steenen gevels en muren hadden. Een van die weinige steenen huizen stond op den hoek van den Middeldam en de Kerkstraat, en werd »*Ruytenborch* genaempt.” Treden wij dit gebouw eens binnen.

Daar vinden wij in de binnenkamer twee mannen aan een tafel gezeten, beiden van een achtbaar en deftig voorkomen, want zij behooren tot de aanzienlijkste familiën van Amsterdam en beiden zijn bovendien sedert jaren vertrouwde vrienden. De een, reeds een grijsaard, in eenvoudig huisgewaad, met een zwart kalotje op 't hoofd, en een loshangenden blaauwen tabbaard met wijde mouwen aan, is de heer des huizes; — het is de voorzittende burgemeester Jakob Braseman. De ander, een krachtig man van middelbaren leeftijd, draagt een fijnen met goud doorwerkten zwarten rok, waarover een roode mantel hangt; zijn halve laarzen hebben verbazend lange punten, waarop een diamant schittert; — het is de schout van Amsterdam, meester Jakob Ruysch.

»Hoor, vader Braseman!» zegt Ruysch, »al wat de kerel verhaald heeft van een Hoeksche conspiratie is gelogen! — De mannen, die hij genoemd heeft, zijn ons allen bekend als rustige burgers en rijke kooplieden, wier belang 't waarlijk niet is, om nieuw tumult te verwekken. Hier hebt ge de lijst, oordeel zelf.»

»Zoo? tien — twaalf namen!... Hein in de Smak, Kreupele Barent, Zwarte Dirk, 't zijn allen van de deftigste kooplieden der stad. Wat beweegt dien schelm, zulke eerzame mannen te betichten? — En zijn dat Hoekschen? ja, sommigen? — 't is mogelijk; maar geen van allen heeft zich ooit met de partijschap ingelaten. Wat? Egbert Dirkszoon ook? een van mijn beste vrienden! Nu, meester Jakob! wij zullen deze lijst secreet houden, en laten onze burgers ongemoeid; de verrader heeft het gelogen!»

»Ik dacht evenzoo, mijn waarde vriend!» herneemt de Schout, de lijst terugontvangende, »maar ik wilde gaarne daarop vooral met u raadplegen. Intusschen, ik vermoedde, dat er toch eenige reden moet bestaan, waarom juist dezen (op de lijst wijzende) met zulk een snoed stuk beklad werden, en daarom heb ik in alle stilte laten vernemen, of ze ook in eenige betrekking waren geweest met die twee voortvluchtige Brabanders; en ik ben onderrigt, dat allen, die op deze lijst staan, zeer aanzienlijke sommen van hen te vorderen hadden.» —

De burgemeester schudt het hoofd. —

»Neen,» zegt de Schout, »nog meer. De gevangene is daags voor zijne inhechtenisneming gezien, wandelende met Job Jobszoon van de Plaats naar den burgwal, en is daarna bijna een uur bij hem in huis geweest.»

»Dat heldert de zaak volkomen op, meester Jakob! Wij zullen die zoogenaamde Hoekschen met rust laten. Laat ons verstandig handelen, en geen nieuwe moeilijkheden verwekken, vooral niet op het woord van zulk een' valschen schelm. Alleen keur ik niet kwaad, dat we eenigen tijd goede wacht doen houden, of er welligt buitenaf ook iets gebrouwen wordt.»

Doch nu treedt 's Burgemeesters dochter binnen, en zet twee zilveren bekers op de tafel, terwijl de dienstmaagd, die haar volgt, in de eene hand een zilveren kan, in de andere een plateel met konfituren draagt; en daar wij hierop niet genoodigd zijn, zoo verlaten wij 't gezelschap.

VIII.

Heintje-hoek had reeds herhaalde malen nu aan den cipier, dan aan zijn knecht gevraagd: of de schout nog niet gekomen was om hem vrij te laten; zoodat dezen er den spot mede begonnen te drijven, — de gevangenebewaarders der 15e eeuw waren niet al te fijngevoelig, — en hem zeiden, dat de schout den volgenden morgen zeker komen zou.

En den volgenden morgen kwam ook de schout; — het schavot stond vóór het stadhuis, en 't plein vol volk. En toen nu Heintje-hoek gehaald werd, »liet hij zich noch becouten (zegt Eelhert de Veer in zijn *Spiegel der ghedenckwaerdiger Oorlochscher Geschiedenissen* ¹⁾), dat hy met den buel op 't schavot moeste comen, eer hem de schout mocht ophouden. Op 't schavot sach hy deerlyck om, of 't noch niet na genoeg was. Doen maecte hem de buel wijs: hij moest eerst knielen; 't welck als hij dede, sloech de buel hem flux 't hooft aff, ende wert alsoo de verrader verraden.”

Zoo zag de arme Lijsbet hare voorspelling al te droevig vervuld. Maar Amsterdam was van een boozen onruststoker verlost; de duivel was nu werkelijk aan den ketting, en aan 't Kabeljaauwsch parlement in de bierkroeg van Klaas voor goed een eind.

Zoo werd een dwaze heethoofd de speelbal van slimme schurken. Doch niets was zonderlinger, dan dat de man, die altijd als de hevigste Kabeljaauw was berucht geweest, nog als Hoek had moeten sterven.

1860.

1) Door hem uit het Latijn vertaald, en gedrukt te Alkmaar in 1587.

H O E
REINOUT VAN BREDERODE

EENS EEN SLECHTEN SINTERKLAAS HAD.

I.

Kalverstraat, — Osjesluis, — Dam, — Nieuwendijk, — ziedaar de plaats, waar het tooneel speelt, dat ik u wensch te schetsen. Zeker welbekende plekjes; want men behoeft niet eens een Amsterdammer te zijn, om er zich t' huis te gevoelen, of althans ze voor den geest te kunnen roepen. Maar toch moet ik van uwe verbeelding nog eene kleine inspanning vergen. Wij verplaatsen ons drie eeuwen en nog een derde van een eeuw achterwaarts, en verbeelden ons een Kalverstraat te zien zonder al de hedendaagsche mooije en nieuwe dingen, die haar voor ons zoo merkwaardig maken; — een Kalverstraat, die natuurlijk nog geen denkbeeld kan hebben van al hare latere metamorphoses, maar die toch reeds vol levendig gewoel en het hart van Amsterdam is; — waar reeds de kooplieden en schippers uit alle landen, die Europaas zeeën bespoelen, elkander ontmoeten; — een Kalverstraat, die haar houten gevels nog slechts schaars ziet afgewisseld met een rijzig trapgeveltje van Leidschen of Goudschen steen, doorwerkt met bogen en beeldjes en festoenen, maar toch — met al haar architectonische verscheidenheid, en met al dat grillice van in- en uitspringende hoeken, met haar kleurig geblazoeneerde luifels en gestoffeerde pothuizen, met haar getraliede hangkamertjes en zwevende duifslagen, met haar gebeeldhouwde lijsten en uitpuilende koppen, en beschilderde vensterluiken en zwaarlijvige hijschbalken, — een schilderachtigheid bezit, waarvan onze platvlakkige en regtlijnige eeuw zelfs geen denkbeeld meer hebben zou, zoo ze haar niet nu en dan nog eens door penseel of etsnaald voor de oogen getooverd werd.

Doch wij hebben eigenlijk thans tijd noch gelegenheid, om aan dat alles veel aandacht te wijden. Wij komen er niet om te wandelen, maar hebben een gewigtiger doel. Wij komen er, om een groot Heer op te wachten, die Amsterdam met een bezoek wil vereeren, in de hoop er eens een vrolijken avond door te brengen.

En — kunt ge u onze vroegere Osjesluis nog herinneren? — Ik meen die antieke Osjesluis, met dat lange, donkere gewelf beneden, en dat aardige pleintje daarboven. — 't Was, van dat oude valbruggetje op 't Rokin gezien, een teekenachtig hoekje, een bevallig zestiende-eeuwsch stadsgezichtje. Natuurlijk, dat onze bouwmeesters 't moesten wegmaken, om er een vierkanten waterkuil voor in de plaats te geven, waaraan geen teekenaar zich vergapen zal.

Dat pleintje was daar gemaakt A^o. 1526, — en 't was tot niets minder bestemd dan tot hoofdkwartier van de Ossen- en Kalvermarkt. En er stond een aardig karakteristiek gebouwtje op, dat tot »Excys-huysken» diende, waar men de ossen moest aangeven. Dit kan u niet verwonderen, daar ge weet, waarvan zoowel de Kalverstraat als de Osjesluis hun naam dragen. 't Pleintje heette toen naar de oude deftigheid: Ossen-burg, — en de sluis: de Ossenburgersluis.

Maar wel zal 't u verwonderen, dat er eens iemand geweest is, die van dat Ossenburg heel iets anders, — die er eene gerigtsplaats van wilde maken; — iemand, die dáár een monument wilde plaatsen, waarvan de naam alleen ons reeds zóó barbaarsch in de ooren klinkt, dat ik het naauwelijks noemen durf; en dat ik toch noemen moet, omdat het in de maatschappelijke huishouding onzer voorouders een zeer respectabel en onmisbaar meubel was; en toch ook wel noemen *mag*, daar 't het edel symbool was van hoog gerigt en opperst gezag; — met één woord dus, — dat er eens iemand geweest is, die dáár, in 't hartje van Amsterdam, op onze Ossenburgersluis, *gal en rad* wilde zetten. En, wat het ergst was, nog wel de galg van Amstelveen! En daar onze oude Amsterdammers zich dit volstrekt niet lieten welgevalen, is er vrij wat over te doen geweest.

En die iemand is 't, dien we thans eens ten tooneele willen voeren.

II.

't Is A^o. 1528, de 5^e December, en dus een ware kermisdag in Amsterdam. Ik zal 't u naauwelijks behoeven te herinneren, — ge kent toch het feest van onzen ouden Schutspatroon, — ge kent die van ouds beroemde Sinterklaasmarkt op den Dam. De koekkramen, die vroeger alleen tusschen Waag en Vischmarkt stonden, hebben zich nu reeds uitgebreid langs den nieuwen Vijgendam (die, voor twee jaren geleden, is

aangelegd tot aan de Zoutsteeg), en langs het Rokin, en zelfs over den Middeldam heen tot in Gansoirde.

Het wemelt er van burgers en buitenlui; 't is er al pret en joligheid, en de Sinterklaasvreugde rinkinkt er ieder jaar luider. De Retrosijnen staan op hun gewone plaats bij 't Sint-Elizabethstrapje, om hun »cluyten" en »sotterniën" te vertoonen, — en de onsterfelijke Meester Kaka-doris speculeert steeds op de zakken van burgers en boeren met drop-pels tegen jicht en »ledercijn", en alle mogelijke pillen en zalven. »Sotterniën" en kwakzalvers zijn twee artikelen, waaraan het de wereld nooit ontbroken heeft, en ook nooit ontbreken zal. Hier klimt een Westfaling met zijn doedelzak op een leëge bierton, om vrouwen en kinderen tot een rondedans te lokken, — terwijl de bierkroegen bij de Vischmarkt volzitten van schippers en varengasten, die de lucht doen weërgalmen van hun zeemansliedjes. De boer van Spaarnwou komt, vóór 't stadhuis, 't feest opluisteren met een hondengevecht, waar de liefhebbers zich in een ovalen kring om heen scharen, en weddingschappen aangaan op 't winnen van een der beide dieren. En weër in een anderen hoek loopen ouden en jongen nieuwsgierig te hoop, omdat er een nieuw vreemd dier voor een oortje te zien is; — 't is een kalkoensche haan, de eerste, die in Holland ooit gezien is, en waar een Portugees 't land meê door reist, en er veel geld meê verdient.¹⁾

En de nacht zal bij den dag worden aangeknoopt, en er zullen piktonnen op de straten worden gebrand, en 't volk zal met trommels en tamboerijnen langs straat rumoeren. Van de feestmalen en drinkgelagen, die er door burgemeesters en aanzienlijken binnenshuis worden aangerigt, spreken we niet, omdat we er geen tijd toe hebben, en ik u alleen wil doen opmerken, dat onze Sinterklaasmarkt nu al vermaard genoeg is, om zelfs de groote Heeren des Lands nu en dan tot een bezoek uit te lokken. En heden zal 't geen minder personage zijn dan de Edele en Welgeboren Heere Jonkheer Reynoult van Brederoede, Heer van Vyanen, van Heemsroede en nog meer, en eindelijk, wat voor ons verhaal van 't meeste gewigt is, ook Heer van Nieuwer-Amstel, en van Sloten, Sloterdijk enz., — die Amsterdam en Sinterklaas met zijne tegenwoordigheid wil komen vereeren.

Een ridder, even hooghartig als onversaagd en dapper, — maar tevens begaafd met al de hevigheid van aard, die in zijn geslacht erfelijk schijnt! — Een edelman van hoogen moed, die zijn afkomst rekent van Hollands eerste graven, en eerlang zelfs zich aanmatigen zal den titel en 't wapen

1) De kalkoetsche haen werdt bij mijn tijt eerst bekend. — In mijnen jongen tijt gaf men een oortgen van dezen haen te bezien in Hollant, ende onlanx zijn se in Hollant overvloedich voortghecome ende gebruiet geworden. ADRIAEN COENENZOON VAN SCHULPEROORT, de schrijver van het *Visboek*, omstr. 1578.

van Holland te voeren; — die door zijn huwelijk met de dochter des Graven van der Mark verwant is aan 's Keizers eigen zuster, en door den Keizer zelve somwijlen met den titel van »beminden neef» vereerd wordt; en toch bij dat alles, besmet met zooveel losheid van zeden, als men in een edelman der 16^e eeuw wel dulden moet! Want bij al den eerbied, dien wij mogen koesteren voor dien Nederlandschen Adel, wiens bloed later voor de vrijheid des vaderlands zoo vruchtbaar is geworden, kunnen wij velen dier edelen toch uit het oogpunt van zedelijkheid noch achten, noch eerbiedigen. ¹⁾

Wij willen daarvan, en van Reinouts zeden in het bijzonder, nu liefst geen sprekende voorbeelden bijbrengen. Zelfs de ijverigste verdediger van de eer der Brederodes heeft moeten erkennen, dat Reinout aan zijn zoon Hendrik een voorbeeld gegeven had, dat hem allermint tot zedelijkheid en beschaving kon opleiden. ²⁾ En Reinout zou zelf erkennen, dat wij hem geenszins hard vallen, als we thans alleen van hem zeggen, dat hij een hartstogtelijk minnaar was van den wijn en van het spel. En daar hij zich op dat oude slot Batenstein met zijn weeklagend nachtspook, en in dat doodstille Vianen, dikwijls razend verveelde, zocht hij verstrooiing, waar hij die vinden kon, al was 't dan ook onder de stedelingen op een Sinterklaasfeest.

Hij is nog niet ter poorte binnengereden, — en daar hij ligt nog eenigen tijd toeven kan, zoo wil ik dien gebruiken, om een paar opmerkingen te maken aangaande den ouden strijd tusschen adeldom en steden, die tot juist verstand van onze geschiedenis noodig zijn.

III.

De steden van Holland, die zich later zelfs tot de soevereinen des Lands zouden verheffen, hadden reeds onder eene vroegere staatsinrigting zich daartoe allengs voorbereid, en onder aanhoudenden strijd tegen de magt des Adels, voortdurend het hoofd hooger opgestoken.

't Is bekend, hoe aanzienlijk en magtig oudtijds de Adel in Holland was, en dat zelfs het gezag der graven tot in de 13^e eeuw zeer bekrompen was. Maar toen in de 13^e en 14^e eeuwen de vrije steden opkwamen, waren deze een nieuw soort van vasallen of leenmannen, en de graaf begunstigde ze, omdat hij er eigen voordeel en magtsverheffing van verwachtte. De poorterie, als zedelijk persoon, was de vasal van den graaf, en werd als zoodanig ook in de raadzaal en in het leger vertegenwoordigd.

En die *nieuwe* vasallen — trots op de gunst, die de Landsvorst hun betoonde, — vol moed, ja overmoed soms, op de krachten, die zij meer

1) Zie BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *Studiën en Schetsen*, I D. bl. 56, 101.

2) M. C. VAN HALL, *Hendrik van Brederode verdedigd*, bl. 28.

en meer voelden ontwikkelen, — verhieven zich al spoedig met fierheid tegenover den ouden Adel! — Hunne poorte tegenover zijn kasteel, — hun stedebanier tegenover zijn wapenbord, — hunne fijnberekende geldpolitiek tegenover zijn romanesken riddergeest!

De vrije steden poogden zich in alles naast, gelijk met, ja eerlang zelfs boven de *oude* vasallen — de edelen — te stellen. En dit gelukte haar bijzonder wel. Door handel en toenemende welvaart waren de poorterijen in staat te voorzien in datgene, wat de graaf altijd het meest noodig had — geld! een artikel, waarom 's graven hand nooit bij den Adel behoefde aan te kloppen, daar hij van dezen wel hof- en krijgsdienst, maar geen klinkende munt te wachten had.

En daar nu onze graven doorgaans geweldig veel gelds noodig hadden, — nu eens voor verre reistogten, uit vroomheid of strijdlust ondernomen, dan voor banketteeren en vliegen en jagen: — nu eens voor noodige of onnoodige oorlogen, dan om hunne kinderen of zusters koninklijke huwelijken te doen aangaan; — nu eens voor tornooijen en ridderfeesten, dan weêr om den wilden Fries te tuchtigen; — zoo is 't ook geen wonder, dat zij dien *geldgegenden* nieuwen vasallen meer gunst toedroegen, dan dien trotschen en niets betalenden vasallen van den ouden tijd.

En zoo bekleedden dan de vrije steden spoedig eene aanzienlijke plaats naast den Adel, en werden gekend in alle regeeringszaken, en verkregen een vermogenden invloed op het staatsbestuur. De poorterijen stelden zich in alles met de edelen gelijk. Zij zwoeren den graaf hou en trouw, en namen hem wederkeerig den eed af. Zij dienden hem in den krijg en wel *op eigen kosten*. Zij hadden haar eigen regtsgebied en eigen regtspleging. Zij voerden haar eigen wapenschild, zoo goed als de Wassenaers en Brederodes. Zij trokken op, als waren zij baanderheeren, onder haar eigen vierkante banier. Zij hadden haar eigen krijgsmagt en rustten vloten uit onder haar eigen vlag.

Daar kon geen Adel meer tegen op. En menig Heer van ouden stam wist weldra niets beters te doen, dan meê de opgaande zon te aanbid-den, en zich op de poorterrole te laten inschrijven, om zoo zijn plaats in te nemen in de achtbare rij van Burgemeesteren en Schepenen en Vroedschappen, — en op der stede raadhuis die magt en dat gezag terug te winnen, die 't oude burgslot met zijn half vervallen torens en walmende grachten hem niet meer verschaffen kon.

Dat door dit alles het leenstelsel, in zijn eeuwenoud bestaan, een aanmerkelijke wijziging onderging, is zeker. En even zeker is het, dat men juist geen profetischen geest behoefde, om te voorspellen, dat uit deze verandering in de feodaliteit — die de oude Adel, niet geheel zonder grond, van den beginne af, als een gevaarlijke nieuwigheid had uitgekreten —

eenmaal zelfs de geheele ondergang van dat stelsel zou geboren worden.

Wel scheen het in de 15e eeuw een oogenblik, alsof de schittering van 't Bourgondische hof bestemd was, om den verdoovenden glans des Adels weér een nieuwen luister bij te zetten; — maar de bedoelingen van den Bourgondischen hertog, ook met zijn instelling van 't Gulden Vlies, waren geen andere als om, wie er nog onder den Adel magtig en aanzienlijk waren, geheel van hem afhankelijk te maken.

Volgens de Bourgondische staatkunde moest de Adel »de linkerhand des Vorsten» zijn. En dat werd hij ook. Bedelend om vorstengunst en ambten en eeretitels, en verblind door den glans van 't Hof, werd hij stoffelijk en zedelijk ontzenuwd. Deels door eigen losse zeden tot verkwisting geleid, maar veel meer nog door 't voorbeeld der Bourgondische weelde tot prachtiger leefwijze gedrongen, — raakten de edelen immer meer onder den druk der geldverlegenheid. Zoo ledig hunne hoofden waren van hogere geestbeschaving, zoo ledig waren ook weldra hunne beurzen en kassen. Mogt de oorlog hen soms voeden, — de vrede liet hen berooid, en zuchtende onder de moeilijke taak, om hun rang op te houden van de schrille opbrengsten hunner bezwaarde en verpande goederen.¹⁾

De Hollandsche steden daarentegen, en Amsterdam toen reeds aan hare spitse, — waren ze ook nog niet volkomen bewust van de schoone toekomst, die zij te gemoet gingen, — schenen toch reeds met een voor gevoel daarvan beziel. Vol krachtgevoel, dat slechts gelegenheid zocht, om de wieken breeder uit te slaan, waren zij ook vol fierheid op hun vermogen. Vol zucht naar zelfstandigheid en magt, lieten zij geen gelegenheid voorbijgaan om nieuwe voorregten te bedingen, en zij konden die betalen, want bij den bloei van handel en fabrieken waren ze immer toenemende in rijkdom, schoon ze dan ook bij elke informatie wegens de verponding niets dan klagten hadden over kwijning der vaart en slechte nering; maar dit is niet meer dan natuurlijk, want daarvoor waren ze *koopsteden*.

De steden streefden er zelfs naar, om ook het platteland onder haar gezag te brengen; ze wilden niet enkel *Stad*, maar *Stad* en *Land* tevens zijn, en vlamden er op, om zich in 't bezit te stellen van die heerlijke goederen, welke de verarmde Adel niet langer behouden kon.

En werkelijk kwamen de steden, al van 't laatst der 15^e eeuw af, door aankoop in 't bezit van zoodanige heerlijkheden, gewoonlijk *Am-bachtsheerlijkheden* genoemd, waarover zij 't leenheerlijk regt oefenden, of liever deden oefenen, door een lid uit haar Vroedschap, die, als Am-bachtsheer van der stede wege, den leeneed aan de Grafelijkheid aflegde en de heergewaden voldeed.

1) B. v. D. B. t. a. p. bl. 54.

IV.

De eerste ambachtsheerlijkheden, door Amsterdam gekocht, waren die van Nieuwer-Amstel en Sloten met Sloterdijk, Osdorp, de Geer en de Vrije Ambachten, dezelfde, waarvan Reinout van Brederode in 1528 nog eigenaar was.

Wilt ge nu 't historieboek raadplegen, — bijv. onzen Wagenaar, — dan zult ge lezen, dat er sedert jaren een geschil was ontstaan tusschen de Stad en den Heer van Brederode over de grensscheiding en jurisdictie; dat die zaak meer dan dertig jaren voor den Hove van Holland gehangen had, en ten laatste in 1529 werd afgedaan, doordat de Stad die ambachtsheerlijkheden van Reinout van Brederode kocht.

Evenwel bestaat er eene oude Amsterdamsche overlevering, die de zaak eenigszins anders voorstelt, en bijzonderheden meedeelt, die in de officiële stukken niet vermeld worden.

Maar verdient die overlevering geloof? — Men kan haar eenvoudig voor een verlichtsel verklaren; dit is altijd de kortste weg, — de weg, welken zij 't eerst inslaan, die gaarne, zonder veel onderzoeks, voor scherpzinnige lui willen doorgaan. Maar men moet overleveringen niet al te ligt verwerpen, vermits zij zelden geheel van historischen grond ontbloot zijn; — immers zoo 't werkelijk oude overleveringen zijn: van de pseudotraditie, die uit een vernuftige gissing of een poëtische vinding geboren is, spreek ik hier niet.

Nu is de overlevering, die ik bedoel, geen mondelinge, maar een geschrevene. Zij dagteekent uit het midden der 16^e eeuw, en laat dus in oudheid niets te wenschen over. Zij komt voor in een handschrift, dat afkomstig is uit eene aanzienlijke Amsterdamsche familie, die met de voornaamste geslachten, zoo als de Gaefen en de Witsens verwant was.

Het verhaal is geschreven tusschen de jaren 1556 en 1568 ¹⁾. De schrijver zal wel de korenkooper Kornelis Lambertsz. Opsy geweest zijn, die een tijdgenoot van Reinout van Brederode was, en den 23ⁿ October 1579 overleed. De zoon van dezen korenkooper was Lambert Opsy, gehuwd met Trijn Klaas-Gaefen-dochter ²⁾, en secretaris van Amsterdam van 1580 tot 1583, in welk jaar hij op den 9ⁿ October overleed. Deze had zijns vaders geschrift tusschen zijne familiepapieren bewaard. Daar vond

1) Als blijkt uit de woorden waarmede het besluit: „Dit is gedaan door den Vader van den tegenwoordigen Heer van Brederode.”

2) Zij hertrouwde in 1586 met den vermaarden Joost Jansz. Beeldsnijder, en stierf, sedert 1590 andermaal weduwe, in 1619.

Lambert Opsy, de zoon van den Secretaris, had eene dochter, die Katharina heette. Deze trouwde 21 November 1634, toen zij pas even vijftien jaren oud was (zij was geboren 15 Aug. 1619), met Dr. Kornelis Witsen, en uit dit huwelijk is de beroemde Nikolaas Witsen geboren.

zijn zoon (mede Lambert geheeten) het stuk in 1608, en schreef het over in de kronijk van Amsterdam, die reeds door zijn vader begonnen was en door hem vervolgd werd, en welke nog in handschrift op het Stads-Archief berust.

Die kronijk vormt, met eenige familie-aanteekeningen en een aantal andere stukken betreffende Amsterdam, een boekdeel. Op de eerste bladzijde leest men in 't latijn: »Ik behoer toe aan Lambert Opsy, den zoon van Lambert Kornelisz. en ben door hem en zijnen vader geschreven, terwijl zijne moeder mij voor twee guldens heeft laten inbinden, 1598.»

Er is dus reden genoeg, om aan deze overlevering eenige beteekenis te hechten, en aan 't verhaal van Opsy, — al zij 't dan ook dat de oude korenkooper, die zeker beter in handels- dan in regeeringszaken te huis was, zich op een enkel punt minder juist hebbe uitgedrukt, — niet alle geloofwaardigheid te ontzeggen, te meer daar het verhaalde met het karakter van Reinout van Brederode geenszins in strijd is.

Overleveringen hebben hare eigenaardige belangrijkheid.

De geschiedschrijvers stellen hunne verhalen op — althans die zich niet met naschrijven behelpen — volgens de officiële stukken. En wij erkennen gaarne, dat dit de echte bronnen zijn. Maar 't is er toch ook verre af, dat die echte bronnen, ons *alles* zouden verhalen, wat er gebeurd is. Zij vermelden slechts de *officiële* waarheid, die niet altijd dezelfde is als de *feitelijke* waarheid. 't Was al van ouds, onder staatslieden en regenten een grondregel, dat er sommige dingen zijn, wel goed om *gedaan*, maar niet goed om *geschreven* te worden ¹⁾. Zij vertrouwden dus aan 't papier of 't parkement slechts datgene toe, wat zij bekend wilden hebben. Daarom vertoonen die echte stukken slechts den buitenkant der gebeurtenissen, terwijl de binnenkant ons verborgen blijft. Zoo vermelden die echte bronnen slechts de openbare handelingen, maar wat er achter de schermen is geschied, vermelden die officiële stukken niet.

Hoe menig historisch feit zou welligt een gantsch andere kleur verkrijgen, dan 't nu voor ons heeft, indien we eens alle omstandigheden kenden, die daarbij hebben plaats gehad! — Bij hoe menige gebeurtenis rijst er niet een duister vermoeden in ons, dat er nog andere aanleidingen moeten geweest zijn, dan die, welke de Muze der historie heeft goedgevonden ons meê te deelen! En hoe dankbaar zouden wij niet zijn, indien daarbij de gediensstige overlevering ons te hulp kwam, om ons in te fluisteren wat zij er weleer van vernomen had.

En wat nu de overlevering betreft, die ik thans op 't oog heb, zij zal, zoo gij haar uwe aandacht verleenent wilt, u een vrij zonderling historietje

1) „Il y a de certaines choses, qui sont bonnes à faire et mauvaises à mettre par écrit,” — schreef Lodewijk XIV aan den graaf d'Estrades, 21 September 1663.

meêdeelen, en u bovendien gelegenheid geven, nog eens een kijkje te nemen in de zeden van den ouden tijd.

Zóó dor en schraal evenwel als de oude Opsy ze daar heeft neêrgeschreven, zou ze u weinig kunnen behagen. Ik meen dus wel te doen met haar een weinig aan te kleeden, en haar in verband te brengen met de officiële stukken; zoodat ze in mijn verhaal daarmee een geheel uitmaakt.

Gij herinnert u voorzeker dien eêzen doorgang aan de Muntsluis nog wel, waar den gantschen dag stroom en tegenstroom van menschen, paarden en rijtuigen warrelden, en die eerst onlangs een weinig verruimd is? Daar stond in 1528 de oude Regulierspoort. Ja, men had weleer, vóór de verbreeding namelijk, niet eens veel oudheidkundige verbeeldingskracht noodig, om zich, tusschen die dicht oengeedrongen steenklompen van torens en huizen, nog eens weêr de oude stadspoort met haar twee spitse torens en valbrug te vertegenwoordigen.

Ook in 1528 was 't er al een druk en woelig plekje, want al de levendigheid, die 't verkeer met de Staten en den Lande van Utrecht te weeg bracht, trok zich hier te zamen. Maar vooral op 't oogenblik, waarvan wij spreken, is 't er vol gewoels. Van alle kanten komt het volk aanloopen, — nieuwsgierige buurvrouwen en schreeuwende kwajongens en leëgloopers uit de bierkroegen op de Schapenmarkt, — marktschippers van 't Rokin en voldersknechts van den Heiligeweg, — ja, de oude wijfjes zelfs, die in de stads-boogjes wonen, komen aandrentelen, en al de deuren en smalle vensterraampjes in de Kalverstraat gaan open, en de hoofden steken ten vensteren en ten pothuizen uit, en de stoepbanken staan vol, om te kijken naar den prachtigen stoet, die daar ter poorte inkomt.

En 't is dan ook wel een schoone groep ruiters; — en dwong niet de kille Decemberlucht hun de tabberds en mantels dicht om 't lijf te sluiten, we zouden zien, hoe zwierig ze zijn uitgedost in taffetas en zijde en fluweel: — zelfs de lijfknechts pronken met zijden wambuizen en gekleurde fluweelen hoozen.

Wij weten 't reeds, — 't is Heer Reinout van Brederode. Zijn rentmeester Willem van Sonnenberg rijdt aan zijne linkerhand, en een halfdozijn jonkers en dienaars rijden twee aan twee achter hen.

En waarom zouden wij ook niet meê nieuwsgierig zijn toegesnel, om dien edelen Heer te aanschouwen, zoo als hij daar, gezeten op een graauwen schimmel, en met een vrolijken lach op de lippen, onze stad binnenkomt, om deel te nemen aan ons Amsterdamsch volksfeest?

Zijn blozend gelaat en blonde baard doen hem nog jeugdiger schijnen dan

hij werkelijk is. Mogelijk zoude ge hem naauwelijks vijf-en-twintig toekennen, en toch heeft hij de drie kruisjes reeds achter den rug, en voegt er al een paar streepjes bij; — doch zijne ijdelheid zou u die kleine vergissing in 't minst niet euvel duiden.

Zijne ranke, maar toch vrij kloeke gestalte verbergt zich thans geheel onder een ruimen fluweelen pels met wijde mouwen, en zóó lang, dat ze zelfs zijne voeten bedekt. Maar van onder zijn grooten zwarten vilthoed, waarop gele en roode pluimen golven, blinken u een paar heldere oogen tegen vol gloed en levenslust. En die blik vol vuur — spiegel van trots en eerezucht, van hartstogt en loszinnigheid beiden! — kan getuigen, dat het een Brederode is, dien ge voor u ziet.

En wist Reinout, dat u op dit oogenblik juist de herinnering voor den geest zweeft van de beelden der Hollandsche graven, zoo als gij die gezien hebt in het klooster der Karmelieten te Haarlem, — en dat ge zelfs meent, in hem nog een zweem van den ouden familietrek te herkennen, — hij zou u zeker met een genadig hoofdknikje en een lach vol innig welgevallen hebben begroet.

Doch daartoe is het reeds te laat. Terwijl wij ons in gelaatkundige opmerkingen verdiepen, is de held van den dag ons ontsneld, en hij draaft het poortje van St. Joris en den Heiligeweg al voorbij naar de Ossenburgersluis.

Hier houdt hij eensklaps den teugel in, en zijn gelaat neemt een gantsch andere uitdrukking aan; hij werpt een toornigen blik om zich heen, en gromt tegen Sonnenberg: »Waar zijn nu mijn galg en rad weêr gebleven?»

Een slimme vraag! denkt Sonnenberg; 't is toch waarachtig de eerste maal niet, dat de Amsterdammers van dat instrument een vuurtje hebben gestookt! Om evenwel zijnen Heer geen antwoord schuldig te blijven, begint hij: »Uwe Edelheid zal begrijpen, dat de burgemeesters»...

»Bij Sint Patricius!» valt Reinout vrij onstuimig in, »ik begrijp, dat ik mijn jurisdictie tegen die burgemeesters zal handhaven! — Goed!» gaat hij op eens in zachter toon voort, »ik wil nu mijn Sinterklaas houden; maar overmorgen zullen die poorters het aanzien, dat ik hier mijn gerigspalen doe stellen, en dat ze er staan zullen blijven, zoo waar ik Heer van Nieuwer-Amstel ben!»

En hoog van moed en stout van aard als hij is, en in 't vol gevoel van zijne vrije heerlijke magt, neemt hij zich voor, die zaak eens met alle kracht door te zetten, en peinst reeds op de middelen, die hem ten dienste staan, om 't den Amsterdamschen Heeren eens regtzuur te maken.

Maar hij weet nog niet, dat al zijn adelijke trots en ridderlijke moed magteloos zijn tegenover de slimheid van een paar Amsterdammers, die nog een appeltje met hem te schillen hebben, en van zijn zwak zul-

len weten gebruik te maken, om hem een poets te spelen, waarvan hij nooit gedroomd heeft.

En zoo, peinzende op 't geen hij meent te doen, en zonder een woord meer tegen Sonnenberg te spreken, maar onder vrij wat toeloop van volk, rijdt hij, de Kalverstraat door, naar den Dam, waar hij in 't *Hof van Holland* afstapt.

VI

't Is op den Dam — op de Sinterklaasmarkt — al mooi vol, en dus geen wonder, dat er een gantsche menigte voor 't *Hof van Holland* samenstroomt, nu daar zulk een groot Heer komt opdagen.

En toch schijnt het, alsof voor enkelen zijne komst niet geheel onverwacht is, — althans dien langen, stuurschen kerel, met dat groote litteken op den wang, die daar haastig toeschiet, en reikhalzend over de schouders der anderen heen kijkt, is het aan te zien, dat hem iets anders bezielt dan enkel nieuwsgierigheid. En al verwijderd hij zich ook weër terstond, — wij hebben hem toch reeds herkend: het is de schuitevoerder uit de Karnemelksteeg, Jan Roothoof.¹⁾

Hij stapt haastig de Vischmarkt over, en spoedt zich naar het huis van burgemeester Claes Gerritsz. Deyman in de Oudezijds-kerkstraat.²⁾ Dit is nu op zich zelf wel niets bijzonders, want Jan Roothoof is bij den Burgemeester wel bekend, daar hij hem vroeger als knecht gediend heeft. Maar aan de drift, waarmee hij den klopper aangrijpt en op de deur slaat, bespeuren wij toch, dat er thans iets van bijzonder gewigt aan de hand moet zijn.

Het duurt dan ook slechts weinige oogenblikken, of wij zien den schuitevoerder alweër de Papenbrug afkomen en de Zoutsteeg ingaan. Wij moeten hem eens volgen; wij willen weten, waar die togt heen gericht is. En al brengt hij ons welligt in een buurtje, waar we zonder hem nooit zouden gekomen zijn, geen nood! als Amsterdamsche oudheid-minnaars is 't ons niet onaangenaam eens in de kronkelpaden van een zestiende-eeuwsche stad te worden ingeleid.

Wij volgen hem dus op de hielen, — den Nieuwendijk langs — de Dirk-van Hasseltssteeg in. Halverwege in deze steeg slaat hij links af een slopje in. Wij buigen het hoofd onder 't lage poortje door, waarboven een leelijke kop ons aangrijnst, die, als men zegt, een Spaanschen koning moet voorstellen. Of die kop meer op een spanjool dan op een

1) Die Jan Roothoof komt in de Thesauriers-rekening van 1534 voor, als hebbende, met eenige andere schuitevoerders, den 18^{en} Mei 1533 de knechten van den graaf van Hoogstraten over 't Y naar Nieuwendam gebragt.

2) De Warmoesstraat.

duivel lijkt, kunnen wij thans niet onderzoeken; genoeg: dat slopje is 't Spanjaardspoortje, en wij schuiven voorzigtig den smallen gang in, die juist breed genoeg is voor één persoon, mits die niet tot de zwaarlijvigen behoore. Aan 't eind van dien gang komen we in een ander smal steegje, het Heerensteegje genoemd, dat regts en links blind loopt, daar het aan de eene zijde stuit tegen den muur van 't Sint-Geertruidenklooster, aan de andere zijde tegen het Lieve-Vrouwen-gasthuis. Wij bevinden ons dus hier wel in eene vrome omgeving, — een heilig oord, — juist tusschen twee gewijde gestichten.

En hadden we nu den tijd om ons met antiquiteiten bezig te houden, — wij zouden hier zelfs ook aan de ridderlijke oudheid denken, en ons herinneren, dat we hier, in dit Heerensteegje, juist staan op de plek, waar eens het hooge Huis te Aemstel stond, en dat ge slechts de spade in den grond behoeft te steken, om nog de overblijfselen van de ronde torens en de dikke muren van den ouden burg der Gijsbrechten terug te vinden.

Maar Jan Roothoof gunt er ons den tijd niet toe; — hij denkt aan heel andere dingen dan aan Gijsbrechten of oude burgen; — en hij weet in dit labyrint ook zoo goed den weg, dat hij al aanstonds weêr een laag poortje ontdekt heeft, dat ons in een eng dwarssteegje geleidt. En aan het einde van dat Heerendwarssteegje staat het huis, dat het doel van zijn togt blijkt te zijn.

Van buiten ziet ge aan dat huis niets bijzonders; — 't is een houten gevel, als honderden andere, die bij elke hoogere verdieping een voet vooruitspringt, — en zelfs geen uithangbord verkondigt u wat nering er gedreven wordt. Maar wie 't waagt binnen te treden, bevindt zich in een roovershol, — in een van die beruchte dobbelscholen, waar de vreemdeling, als hij de reize naar Amsterdam rigt, reeds van verre voor gewaarschuwd wordt, — waar al zoo menig onvoorzigtige de prooi is geworden van roofgierige gelukzoekers en valsche spelers, — waar al zoo menig welgesteld poorterszoon het graf van zijn geluk gevonden heeft!

Want al mogen ook de dobbelscholen te Amsterdam, reeds van hertog Albrechts tijd af, streng verboden zijn; al is het valsch spelen reeds sedert lang met zware straffen, ja zelfs met het uitsteken der beide oogen bedreigd; alles vruchteloos! De dobbelscholen bleven, maar verscholen zich in de sluiphoeken. Het *quaecken* en het *craeybecken* in de 14^e en 15^e eeuwen, en later het *passe-dix* en het *cinq-et-neuf* hadden te veel aanlokkelijks, en het bleek wel onmogelijk, in een stad zoo vol gewoels en altijd vol vreemdelingen, alle ongeregelde winzucht te keeren. De Regeering beklagde er zich opentlijk over, dat al »haer naerstigheyt, omme quade seden uyt te roeden, ende goede seden ende manierlijcheden op te brengen”, te vergeefs was, en velen zich zóó in 't spel verhitten, dat zij »hun

ouders patrimonie verspelen, tot grote armoede ende katyvicheyt van hen selven, confusie ende beschaemptheyt van hunne vrienden ende magen."

En Mijne Heeren van den Geregte wisten ten laatste niets beters te doen, dan »als goede schaffenaers ende regeerders des gemeenen goeds" het kwaad althans te beperken, en vast te stellen, dat wie toch dobbelen wilde, ten minste niet meer zou mogen verspelen »dan de waarde van een once silvers". Dit was in 1508, — en 't hielp zóó weinig, dat vele jaren later, de geleerde Alardus schreef, dat sommigen zich niet ontzagen, om duizend goudguldens — een som, waarvan de waarde in dien tijd wel met 25,000 gulden in onze dagen gelijk te stellen is, — in één nacht te verdubbelen!

't Verwondere ons dan ook niet, hier, in dezen achterhoek, zulk een dobbelschool te vinden. Jan Roothoof schijnt er niet onbekend te zijn, want hij treedt zonder aarzelen binnen, — werpt in het dompige en even schaars met lucht als met licht bedeelde vertrek een paar blikken regts en links, — strompelt tusschen tafels en banken door, — en slaat een vreemden zwierhaan, die met het hoofd voorover op een tafel ligt, en hier zijn dagrust schijnt te genieten om 's nachts wakker te zijn, met de hand op den schouder, en zegt:

»Nou, sinjeur! 't is tijd; — durf je nou de kans wagen?"

Nog half slapende en gapende ziet de aangesprokene op, — maar op eens den schuifevoerder herkennende, springt hij, met een: »Ha! certeyn compeerken!" van zijn bank op, en we herkennen aan zijn tongval ligt zijn herkomst. 't Is een verloopen Antwerpenaar, die hier op de beurzen van anderen aast, — een jonker van dat slach, waar later Gerbrand Breëro in zijn Jerolimo Rodrigo een exemplaar van op 't Amsterdamsch tooneel bragt -- maar wat gevaarlijker nog dan deze; want Jerolimo was maar een kale pronker, die met de noorderzon doorging, terwijl onze Antwerpenaar een afgerigte bedrieger is in 't hanteeren van kaart en dobbelsteen, — die in al de kunstgrepen van het *Rafelen*, 't *Bassetten*, 't *Pochen* en *Berlan* en *Trichake* zijn meester niet vindt. En hij staat ook niet alleen, — hij heeft zijn compagnons. 't Klein zilveren fluitje, dat hij uit een plooi van zijn wambuis te voorschijn haalt, doet er aanstonds twee uit een anderen hoek van 't vertrek opspringen. En Jan Roothoof verlaat met de drie guiten het speelhuis.

Waarheen nu? — Naar zijn eigen woning in de Karnemelksteeg. Daar zullen de dobbelaars hun kale plunje verwisselen tegen een ander gewaad, dat beter past voor de rol, die ze te vervullen hebben, en tevens van een goede beurs met goud voorzien worden, --- alles bezorgd door burgemeester Claes Deyman.

VII.

Terwijl dit in de zijstegen van den Nieuwendijk voorvalt, zit Heer Reinout van Brederode in 't *Hof van Holland* zich reeds een weinig te vervelen.

De bonte pels is nu afgeworpen en hangt aan de »crutse"¹⁾; en wij zien hem thans in een wambuis van hoogrood satijn, geborduurd met gouden bloemen en arabesken, terwijl een gouden keten met een juweel om zijn hals hangt.

Maar zijn gelaat teekent verveling en landerigheid. Hij had gemeend wel terstond een paar van de burgemeesters bij zich te zien, of welligt deze en gene aanzienlijke vreemdelingen, Italianen of Spanjolen, — en daar zit hij nu reeds een paar uren, met kan en beker voor zich, te turen, beurtelings door het looden venster, en op

Die strijdt van Herk'les met den Wachthont van de Hel,

die daar tegenover hem in een zwarte lijst aan den wand hangt. Niemand komt zich aanmelden; en hij heeft al driemaal zich zelven afgevraagd, of 't ook die leelijke driekoppige »Wachthont van de Hel" wezen mag, die elken bezoeker heden afschrikt.

't Vertrek, waar wij hem vinden, is natuurlijk het beste, dat de waard aan zulk een hoog aanzienlijken gast heeft aan te bieden. 't Is het salet, — want, om het een zaal te noemen, daarvoor is het niet ruim genoeg. En wilt ge dat salet eens rondzien, dan zal u de meubileering hoogst eenvoudig voorkomen. Men maakte in die eeuw nog veel minder werk van prachtig huisraad, dan wel van kostbare kleedingstukken en lekkere spijzen en dranken.

Zij bestaat slechts uit een tafel »van witten houte" met een rood kleed overdekt, een speeltafel van eikenhout, met figuren beschilderd, en een buffet van wagenshot, (het onontbeerlijkste meubel), rijkelijk bezet met zilveren bekers, glazen kelken met deksels, *coupetassen* genoemd, groote Duitsche roemers, met het beeld van den keizer of den rijksadelaar, en de wapens der keurvorsten vercierd, en »pimpels, pyntgens en cannen" en »romaan- en maleveseye-glasen." Voorts zien wij een viertal zware eikenhouten stoelen, laag van zitting, doch met hooge leëren ruggen, en belegd met welgevulde en met rood laken overtrokken kussens; een paar met tapijt bekleede banken langs den wand, en twee of drie »scabellen" in de hoeken. Voeg daarbij nu den onmisbaren grooten schoorsteen met hoogen mantel, waarvoor 't wapen van Holland geschilderd is, vast-

1) *Crutse* van *cruz*, kruis. Een houten standert met twee armen om kleederen op te hangen.

gehouden door een bonte pop met een staf in de hand, die een wapenkoning moet verbeelden, en aan den wand daartegenover de reeds genoemde »Strijdt van Herk'les met den Wachthont van de Hel,” en eindelijk aan de zoldering een »grootte hangende candelaer mit vier pijpen”, die mogelijk in de dagen zijner weelde »oversilvert” is geweest, doch nu slechts »mit swart geverwet” is. Ziedaar het salet, waar onze Baanderheer, in zijn gemakkelijken stoel ligt te overpeinzen, hoe hij zijn avond zal doorbrengen; — want om 't genot der eenzaamheid te smaken, is hij toch niet in Amsterdam gekomen.

Op eens is 't, of de moed van dien geschilderden Herkules den zijnen heeft ontvlamd; er rijst een heerlijk denkbeeld voor zijn geest, en met een spottenden glimlach rigt hij 't woord tot zijn rentmeester.

»Sonnenberg! wat dunkt u? — Ik wil galg en rad eens laten rusten; — 't is nu een tijd van spel en vermaak. Ik wil dezen avond al de burgemeesters eens als vrienden te gast nooden. Ik zou wel lust gevoelen, dien vier geldzakken eens elk een duizend Carolusguldens af te winnen!”

Dat vindt de rentmeester natuurlijk een allergelukkigsten inval; zulk een buitenkansje was de reiskosten nog waard. En Reinout zelven komt dit zoo plezierig voor, dat hij Sonnenberg verzoekt, maar terstond de burgemeesters te laten uitnoodigen.

VIII.

In hetzelfde oogenblik, dat Reinout met Sonnenberg dat lustig plan beraamt, zien wij een zwierig gekleed heer, met twee knechts achter zich, over den Dam stappen.

Alles maakt ruimbaan, en kijkt dien grooten sinjeur achterna, die daar als een paauw voorbijstapt, — *grandissimo*, met pluimen op den hoed, een fijnen kanten kraag om den hals, een blaauw satijnen wambuis aan met gouden knoopjes, en den halven mantel los om de schouders zwierend.

Waarlijk, gij zoudt hem niet meer herkennen; — 't is onze Antwerpenaar uit het Heerendwarssteegje; terwijl zijn beide makkers, uitgemonsterd als zijne lijfknechts, achter hem gaan. Een weinig verder ontwaren we Jan Roothoof, die hen op een afstand volgt en in 't oog houdt.

Sinjeur gaat regtuit op 't *Hof van Holland* aan, — ontmoet juist den rentmeester in het voorhuis, — vraagt (in den stijl dier dagen) of daar de Heer van Brederode t' huis ligt, — en laat zich aandienen als een voornaam heer uit Antwerpen.

Uit Antwerpen! de rijkste stad der Nederlanden! — dit is bij den rentmeester al terstond een aanbeveling. En Heer Reinout, die toch met *zijn tijd* verlegen is en verstroojing zoekt, en wien 't wel allerminst

verwonderen kan, in Amsterdam, de stad van alle natiën, een aanzienlijken Antwerpenaar te ontmoeten, is een te groot minnaar van verrassingen en avonturen, dan dat zulk een onverwacht bezoeker hem onwelkom zou kunnen zijn. En weldra staat de fortuinzoeker tegenover den eersten edelman van Holland.

Behendig discht Sinjeur eenige vooruit bedachte leugens op. Dat hij een groot heer is, blijkt, vermits hij met twee knechts achter zich over straat gaat. Bovendien noemt hij alle mogelijke namen van adellijke huizen in Brabant; zwetst van zijn omgang met Aerschot en met Hoogstraten en met al de Grooten des Lands, en van 't grof spelen, dat ze doen, en van de verbazende sommen, die hij dan gewonnen dan verloren heeft; en betuigt ten slotte, hoe hij 't zich een zonderlinge eere zou rekenen, ook eens met den Baanderheer van Brederode, die door heel Brabant om zijn bekwaamheid in 't spel geroemd wordt, een kans te mogen wagen. En hij laat Reinout den tijd niet om te antwoorden, maar werpt op eens een volle goudbeurs op tafel, en laat zich van zijn knecht nog een weede geven, en roept tegelijkertijd tot den waard, om alle mogelijke soorten van wijn. In een oogwenk is de tafel beladen met kannen en bekers en glazen, en Zijne Edelheid heeft slechts te kiezen, of hij Duitschen of Franschen wijn, of hij roode, witte of gele clareit, of liever maleveseye drinken wil!

Tegen zooveel verleiding — goud en wijn — is geen Reinout van Brederode bestand. »Banketteeren en een weynig supens” — zoo als men dat toen in de groote wereld uitdrukte — is zijn lust en leven. En hij valt in den strik, die hem gespannen wordt. Hoe kan hij ook vermoeden, waar 't hier eigenlijk om te doen is? De vreemde heer uit Antwerpen blijft kortavonden. De burgemeesters worden nu niet genoodigd. En onder 't lustig ledigen van den beker, neemt het dobbelspel een aanvang; — waarvan wij geen getuigen behoeven te wezen; wij zullen den uitslag later wel vernemen.

IX.

Liever willen wij ons intusschen eens bezig houden met te onderzoeken, wat dan toch eigenlijk wel het punt van geschil was tusschen de stad Amsterdam en den Heer van Brederode.

't Was om niet minder dan de halve Kalverstraat te doen.

Zonderling! Wat ging den Heer van Brederode onze Kalverstraat aan?

Hij beweerde, dat zijn regtsgebied als Heer van Nieuwer-Amstel zich uitstreckte binnen de stad door de Kalverstraat tot aan de Osjesluis.

Zulk beweren moge ons thans wat vreemd klinken, 't was een kwestie, die zich in de middeleeuwen bij meer steden had voorgedaan. Onder anderen was zulks te Dordrecht het geval geweest met Daniël van

de Merwede, die ook zijne jurisdictie handhaafde binnen een deel der stad. 't Was een gevolg van de uitbreiding der steden, waardoor zij den voet kwamen te zetten op 't grondgebied van een naburig Heer. Doch te Dordrecht en elders waren die geschillen reeds voorlang op de eene of andere wijze vereffend; te Amsterdam echter was de zaak hangende gebleven, en Reinout vond er behagen in, dat twistvuur nu eens wakker te doen opvlammen.

Om den oorsprong van 't geschil wel te begrijpen, moeten we, voor een oogenblik, met onze gedachten een paar eeuwen achterwaarts gaan.

Toen Amsterdam in 1342 tot eene vrije stad verheven was, en de palen van hare vrijheid door graaf Willem IV naauwkeurig omschreven waren, strekte werkelijk het stadsgebied niet verder dan tot aan het Spui. Wat aan de andere zijde lag behoorde onder Nieuwer-Amstel. Maar op den 7ⁿ Januarij 1386 had hertog Albrecht die vrijheid uitgebreid tot honderd roeden buiten de oude vrijheid, en verlof gegeven, om die ruimte te mogen betimmeren en bewonen. Dientengevolge waren, bij de beuuring der stad in 1481, de muren en torens gebouwd langs 't Cingel, en de Regulierspoort, waar nu de Muntsluis is.

En hierin had Walraven van Brederode, Reinouts vader, die in 't laatst der 15^e eeuw, bij huwelijk, in 't bezit van Nieuwer-Amstel kwam, een inbreuk gezien op zijn regtsgebied. Hij beweerde, dat de Amsterdammers hem »in zijn heerlicheyt nyet alleene deden hinder, letsel ende ongebruyck, maer oock hen vervoirderden veele van dien feytelick te occuperen"; dat zij hunne muren, vesten en poorten gesteld hadden in zijne heerlijkheid van Nieuwer-Amstel; dat zij zijne grenzen verminderd hadden; dat zij hem zijne wegen, watergangen, dijken en kaden ontnomen hadden, en hem in zijne jurisdictie te kort deden.

De Amsterdammers beweerden natuurlijk in hun volle regt te zijn, — en 't genot te moeten hebben van het privilegie door den graaf van Holland hun weleer verleend, en dat hun destijds gelds genoeg gekost had.

Hij daarentegen, dat het hem niet aanging, of zij privilegien hadden weten te verwerven, maar dat zulks in allen gevalle hem in zijne regten en bezittingen niet kon verkorten. Trouwens dit was zoo klaar niet, want hij ontleende zijne regten aan een verleibrief van 1399, en 't privilegie van Amsterdam was dus dertien jaren ouder.

Dit pleit over de grensscheiding was nu reeds dertig jaren lang hangende geweest voor den Hove van Holland. De Raadsheeren hadden de loffelijke gewoonte, geen uitspraak te doen dan na *rijp beraad*, en de kwestie was dan ook moeilijk genoeg, en 't kon nog wel dertig jaren duren, eer alles behoorlijk onderzocht, en 't beraad rijp genoeg was.

De Stad zou van dit geschil gaarne partij hebben getrokken, om tot het bezit van een paar heerlijkheden te geraken. Zij had den Heer van

Brederode al meer dan eens aanbiedingen gedaan; zij wilde de beide aan Amsterdam grenzende heerlijkheden van hem koopen. Hij had ze slechts op prijs te stellen, — de Stad zou dien betalen.

Wat zag Amsterdam, dat zich in de laatste vijftig jaren zoo krachtig ontwikkeld had, en, fier op de verworven Keizerskroon, zich reeds als de Vorstin der zeeën van het Noorden beschouwde, — Amsterdam, dat het oude rijke Brugge reeds boven het hoofd was gewassen, en Venetië op zij streefde, en al met Antwerpen poogde te wedijveren, — Amsterdam, dat er trotsch op was, op den Ystroom soms 500 groote schepen tegelijk te tellen, dat met haar vloten de Oosten Noord- en Spaansche zee bedekte, en reeds haar zilveren wimpelkruisen op de kusten van Italië deed wapperen, en den leeuw van St. Markus en het kruis van Genua in hun eigen wateren begroette; — Amsterdam, dat in den langen Gelderschen oorlog met hare oorlogschepen meer deed tot de bescherming van Holland dan de Keizer met zijne legers; — wat zag Amsterdam op een duizend of wat Carolusguldens, als daarmee Stads eer en aanzien kon worden verhoogd!

Maar dit was 't niet, wat Reinout van Brederode wilde.

Hij had geen ander oogmerk, dan de Regeering van Amsterdam te kwellen, en dien trotschen poorters eene vernedering aan te doen binnen hun eigen muren. 't Was de oude strijd tusschen Adel en Gemeente, tusschen Heeren en Steden, waarvan hij 't laatste bedrijf vertoonde. Reinout, die, als heer van Nieuwer-Amstel en Slooten, met zijn gebied dat van Amsterdam aan alle kanten insloot, stelde er nu eens zijn roem in, als de eerste edelman van Holland te staan tegenover de magtigste van Hollands steden; — het streefde zijn hoogmoed, aan Holland het schouwspel te leveren, hoe adeldom zich nog boven poorterschap stelde, en hoe hij zijn heerlijk regt handhaafde, niet slechts tot vóór de poorten, maar zelfs tot binnen de muren van Amsterdam.

Maar geen Amsterdammers der 16e eeuw wilden zich zulk eene vernedering laten welgevalen, en 't was natuurlijk, dat zij geen middelen onbeproefd lieten, om daaraan een eind te maken.

Al zeer spoedig kwamen de partijen tot dadelijkheden. De Heer van Brederode deed, tot teeken zijner jurisdictie, galg en rad zetten aan de Osjesluis, en eischte op hoogen toon, dat de Regulierspoort ten allen tijde voor hem opengehouden moest worden, om die vrijelijk uit en in te rijden, met zooveel volks als hem goedgeocht.

De burgemeesters van Amsterdam daarentegen wilden geen Heer van Brederode meester van hunne poorten laten, — veel minder nog in hun stad een galg en rad van Amstelveen dulden, en ze deden die dingen omverwerpen, zoodra ze opgericht waren. Dat het daarbij warm toeging, spreekt van zelf, want dat was in den geest van den tijd. De Osjesluis

verkeerde toen in een slagveld, waar menig gevecht geleverd werd tusschen Brederodes knechten en de poorters van Amsterdam.

Nog onlangs had, bij zulk eene schermutseling de burgemeester Claes Deyman een pak slaag opgelopen, en was zijn trouwe helper Jan Roothoof met een bebloeden kop t'huis gekomen, waaraan hij mogelijk wel zijn toenaam te danken had. Maar beiden hadden gezworen, dat zij 't Reinout betaald zouden zetten.

»Wat ik doen zal,” had Claes Deyman in burgemeesterskamer gezegd, »blijft voor mijne rekening. Lukt het, 't zal der stede ten bate zijn; — zoo niet, 't zal te mijner schade wezen, en geen haan er naar kraaijen.” En hij sprak met den secretaris Mr. Frans van Delft en met zijn ouden dienaar Jan Roothoof, — en het plan werd beraamd, waarvan wij reeds een begin van uitvoering zagen.

Of 't middel, dat hij aanwendde, geoorloofd was, daarover kunnen wij geen regter zijn. Wij oordeelen naar *onze* begrippen van regt en zedeleer, — en de 16e eeuw stond te dien opzichte op een geheel ander standpunt. Krachtig en ruw was zij uit de middeleeuwen te voorschijn getreden, en geen redeneeren, maar *handelen* was hare leus. Middelen van list en zelfs van geweld werden toen geenszins voor ongeoorloofd gehouden, wanneer zij noodig waren tot bereiking van een nuttig doel. Wat in onze dagen aanstootelijk schijnt, kwetste toen de kieschheid zoo weinig, dat zelfs zeer achtenswaardige mannen, zoo als de graaf van Hoogstraten, ja de prins van Oranje zelf, er geen bezwaar in vonden, middelen van geweld aan te raden of goed te keuren, wanneer zij daardoor belangrijke brieven van hunne tegenpartij in handen konden krijgen ¹⁾. En onze Burgemeester maakte zich ten minste aan geen *geweld* schuldig, maar bepaalde zich tot eene *list*, die destijds welligt voor een onschuldige grap kon doorgaan, en bij welslagen, zeker voor een bewijs van schranderheid gold.

Doch keeren wij nu naar den Dam terug.

X.

't Is al vrij laat in den avond geworden; maar het wemelt er nog van menschen. Een bont gewoel golft tusschen de koekkramen door. Oud en jong is er nog op de been, en scharrelt er rond bij 't fantastisch schijnsel der brandende piktonnen en 't flaauwe geflikker der vetkaarsen in de kramen. De vrolijke zangdeunen galmen van de Vischmarkt tot de Gasthuisstraat, en, teruggekaatst door de gewelven van de Vierschaar, weêrklinken ze langs Kalverstraat en Nieuwendijk. En we zien gantsche

¹⁾ Men kan er een paar voorbeelden van vinden bij BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. *Studien en Schetsen*, I D. 1c St. bl. 162 en 203

troepen hand aan hand rondhuppelen op den klank van tamboerijnen en trommelen en fluiten, — alles ter eere van Sint-Her-Klaas.

En te midden van al die levendigheid ontwaren we daar ook onzen Antwerpenaar, die met zijn beide makkers vrij luidruchtig het *Hof van Holland* komt uitstappen. Maar ze hebben naauwelijks drie schreden buiten de stoep gezet, of ze worden al opgevangen door den schuitervoerder, die trouw op de wacht heeft gestaan, en de wilde gasten onder zijn geleide neemt, — alsof hij, en zeker niet zonder reden, eenige vrees koesterde, dat ze anders weleens met den buit en de mooie kleêren hadden kunnen doorgaan.

Waar hun weg nu heen leidt, is ligt te raden: naar de Karnemelksteeg terug, waar ze 't pronkgewaad weêr tegen hun eigen plunje verwisselen, en daarna hun bedongen loon ontvangen zullen. Hun rol is afgespeeld, — maar Jan Roothoof heeft nog een andere te vervullen, zij 't dan ook slechts een ondergeschikte. Een halfuur later treedt hij de binnenkamer van burgemeester Deyman in, waar de secretaris Mr. Frans van Delft hem reeds zit op te wachten.

Wij laten Jan Roothoof verslag doen, en Burgemeester en Secretaris beraadslagen, en gaan intusschen eens zien, in welke stemming wij den Baanderheer van Brederode vinden.

XI.

Hij had een slechten Sinterklaas gehad. Die sluwe Antwerpenaar had hem al zijn geld afgewonnen niet alleen, en alles wat Sonnenberg hem nog had kunnen bijzetten bovendien; maar zelfs, toen Reinout ten laatste, woedend om zijn verlies, de gouden keten van zijn hals genomen en op de tafel geworpen had, was dezedenzelfden weg gegaan. Zóó slecht een spel had hij nooit gespeeld! En hij dacht niet anders of 't was de duivel zelf geweest, die zich in de gestalte van dien Antwerpenaar aan hem vertoond had.

Door den wijn verhit en meer dan half bedwelmd, zit hij den duivel en zijn fortuin en alle Antwerpenaars te verwenschen, terwijl ook de burgemeesters er hun aandeel in krijgen, en galg en rad en jurisdictie er zoo telkens, in wilde wartaal, al meê tusschendoor rollen, en 't hem voor de oogen begint te schemeren, en 't schijnt, of die Herkules daar aan den wand hem met een valschen spotlach aangrijnst, en of die Helhond zelf de trekken van den Antwerpenaar begint aan te nemen! — Maar hij wordt niet lang met zijn wanhoop alleen gelaten, want eensklaps laat zich burgemeester Claes Deyman bij hem aandienen. »En», voegt de kamerdienaar er bij, »hij heeft nog drie mannen bij zich, en ook twee knechts, die zakken met geld dragen!» —

Die laatste woorden werken als een elektrische schok op 't gemoed

van den Baanderheer. Een vriendelijke zonnestraal bezielt hem op eens met nieuwe hoop.

Twee knechts, die zakken met geld dragen! — »Dan is hij welkom!» roept Reinout, »laat den burgemeester binnenkomen!»

De Burgemeester komt binnen, vergezeld van den Secretaris en Jan Roothoof en nog een vertrouwde, die mede als getuige zal staan, — terwijl zijn knechts met de geldzakken volgen, en 't Deyman niet ontgaat, hoe Reinouts vorschende blik 't meest op hen gerigt is.

»Edele en Welgeboren Heer!» zoo begint de Burgemeester met behoorlijke deftigheid — maar op eens, alsof woorden hem te flauw en te dof zijn, grijpt hij, in plaats van alle verdere toespraak, een geldzak, en een tweede, en een derde, en werpt ze over tafel, zoodat die met een vollen goudstroom overgoten wordt.

Reinouts oogen schieten vuur, — welsprekender »vertoogredene» had hij nooit gehoord; en niets meer is er noodig, om hem, in den opgewonden toestand, waarin hij zich bevindt, geheel te betooveren.

't Is of zijn goede engel dien burgemeester tot hem gezonden heeft. Nu *moet* hij immers gelukkig zijn, en één enkele worp hem al 't verlies van dezen rampzaligen avond weêr vergoeden.

De groote zwarigheid is nu maar, wat hij er tegen zal zetten, daar hij alles verloren heeft; — onwillekeurig tast hij nog naar de plaats, waar weleer zijn gouden keten gehangen heeft, en nogmaals trilt er een vloek over de Antwerpenaars op zijne lippen.

Maar burgemeester Deyman is gereed, hem ook uit die verlegenheid te redden. »Hier,» zegt hij heel bedaard, »hier liggen drieduizend Carolusguldens; zet er slechts uwe jurisdictie in Nieuwer-Amstel tegen. Verlies ik, ik ben des getroost, omdat ik de eere zal genieten, op dezen vrolijken Sinterklaasavond met den Baanderheer van Brederode te spelen.»

En hoe zonderling ons zulk een spel nu moge toeschijnen, — 't wordt door Reinout zonder bedenken toegeslagen. Want geen verloop van vijftien eeuwen is in staat geweest den oud-Germaanschen karaktertrek in onzen Adel uit te wisschen. Wij zien Reinout hier juist hetzelfde doen, wat Tacitus van zijne en onze voorouders in de eerste eeuw onzer tijdrekening schreef¹⁾.

»Bij de ziele van Sicco!» schreeuwt hij met een dreunenden vuistslag, »dat goud zal mijn wezen! ik zet er de jurisdictie tegen!»

»Maar,» gaat de Amsterdammer weêr even bedaard voort, »in dit geval dienen we daarvan eenig zichtbaar bewijs ter tafel te leggen. Hier

1) »Zij dobbelen met zulk een onbesuisde drift, dat zij, na alles verloren te hebben, wat zij hadden, ten laatste zich zeiven en hunne vrijheid op den jongsten worp zetten.» *TACITUS, De Mor. Germ. Cap. 24*

zijn secretaris en getuigen". En de brief, die reeds bij voorraad is in orde gebracht, wordt terstond door Mr. Frans van Delft voorgelezen, en Brederode, die, in zijn benevelde en gespannen toestand, er naauwelijks naar luistert, en geen bedenking van zijn rentmeester hooren wil, maar slechts vlamoogt op het goud, dat voor hem ligt, krabbelt er zijn »gewoenlyck hantteycken" onder en drukt er zijn signet bij af in rood was, dat de Secretaris daartoe heeft meêgebracht.

En nu — 't beslissend oogenblik is daar — de teerling wordt geworpen.....

Ik waag het niet, dit tooneel voor u te schilderen. 't Was waard geweest, door een meesterhand op 't doek gebracht te worden.

Ter eener zijde burgemeester Deyman, met den glans der zelfvoldoening over een behaalden triumpf op 't gelaat, en met Mr. Frans van Delft bezig brief en goud zorgvuldig in te pakken. En die plebejer Jan Root-hoofd daarnevens, die met een Romeinsche ernsthaftigheid de hand aan het hoofd brengt, en tot zijn medegetuige zegt: »Nu zijn mijne wonden genezen."

Ter andere zijde de arme Baanderheer, als een wanhopige achterover in zijn grooten eikenstoel gezonken; en Sonnenberg op den achtergrond, met hangend hoofd en doffen blik, alsof de knods van Herkules in plaats van den bassenden Helhond hem getroffen had.

En eindelijk de kamerdienaar, die ook wel gezorgd had, dat hij van al den wijn, die er dien avond geplengd was, zijn deel niet gemist had, en nu een halven cirkel beschrijft, terwijl hij komt aangieren, om zijn meester hulp te bieden.

Ik waag het niet, dat tooneel te beschrijven. En Reinout zelf zou 't niet hebben kunnen doen. Want hoe lang hij daar in doffe wezenloosheid gezeten had, — hij wist het niet; — en hoe hij op zijn slaapkamer, en in zijn »ledecant van noteboomen houte", achter »'t groen laken mit goude en groene frenzen", en op 't bedde »van witte vusteyne" gekomen was, — hij had er geen herinnering van.

Maar toen hij den volgenden morgen — natuurlijk niet zeer vroeg — de oogen weêr opsloeg, was hem van goud en gasten en jurisdictie niets overgebleven dan een nare gedachtenis, — de droevige bewustheid, dat hij zijne heerlijkheid van Nieuwer-Amstel *verspeeld* had.

»Des anderen daags, ontnuchterd zijnde", — verhaalt onze kroniekschrijver, »had Brederode groot berouw van zijne handeling, en verzocht hij den brief terug te mogen hebben, met betaling van zoo vele penningen, als daartegen gesteld waren, beweerende, dat een edelman de goederen en heerlijkheden, hem van zijne voorzaten aangeërfd, niet vreemden *mag*."

Maar dat was bij burgemeester Deyman aan eens dooven mans deur geklopt. Hij zat reeds bij zijne ambtgenooten in het Torentje, en las hun den brief voor, waarbij Reinout van Brederode verklaarde, zijne »Ambochtsheirlicheyt van Amstervene, ende die jurisdictie mit allen den ancleven van dien, mit tynse, tyende ende alle heirlicheyt dairtoe behorende'', over te geven en af te staan aan den burgemeester Claes Gerritsz. Deyman, ten behoeve der stad Amsterdam. En hij ontving er de plegtige dankbetuiging voor de zonderlinge dienst der stede bewezen.

En Heer Reinout kon, ongetroost, naar zijn vervelend slot Batestein in het stille Vianen terugkeeren, om er in ongestoorde rust zijn verlies te overpeinzen en de gevolgen af te wachten.

XII.

Zoo was dan 't oude pleit beslist. Geen Heer van Brederode zou meer tot binnen de muren van Amsterdam zijn heerlijk regt en gezag doen gelden.

Zoo was het laatste bedrijf van den eeuwenouden strijd tusschen Heeren en Steden, tusschen Adeldom en Poorterschap te Amsterdam afgespeeld. En zij 't dan ook op een eenigszins zonderlinge wijze, — daarom juist te meer opmerkenswaard. En het strekte der poorterlijke schranderheid tot eere, dat zij eene oude kwaal door zulk een echt zestiende-eeuwsch huismiddeltje had weten te genezen, en een beslissende overwinning had behaald, die geen droppel bloeds kostte.

En wat den Amsterdammers tot niet minder eere strekte, — zij maakten, na de overwinning, daarvan een gematigd en edelmoedig gebruik.

Amsterdam wilde Reinout noch in eere, noch in goederen krenken. Zijn verlies op dien Sinterklaasavond moest alleen het middel zijn, om hem bereidvaardig te maken tot datgene, wat hij steeds halsstarrig geweigerd had: »een vruntlyck accordt ende overcompste van den coope van de ambochtsheerlicheit.''

En nu is 't een ander burgemeester, die als bemiddelaar en onderhandelaar optreedt — Heyman Jakobsz. van der Ouder-Amstel; — een man van hooge achtbaarheid en grooten rijkdom, die zelf een edelman beweerde te zijn, en zich beroemde af te stammen van 't oude Huis van Aemstel (wat echter te bewijzen was); maar zeker was hij de grootste landeigenaar van Holland, daar hij van Amsterdam tot Ouderkerk wandelde, zonder den voet op eens anders grond te zetten. Ja hij was een man van zoo hoogen roem in de 16^e eeuw, dat later de beroemde Nikolaas Witsen 't zich tot eene eer rekende, dien Heyman Jakobsz van der Ouder-Amstel zijn oudovergrootvader te mogen noemen.

Deze deftige burgemeester dan kwam Heer Reinout op zijn slot te Via-

nen begroeten, en bragt hem de verzekering, dat Amsterdam nog altijd genegen was, Nieuwer-Amstel voor de volle waarde te koopen; en Nieuwer-Amstel niet alleen, maar Slooten met Slooterdijk, Osdorp, de Geer en de Vrije Ambachten tevens, »mit allen hueren gevolge ende ancleven'', ten einde alle geschillen voor goed uit den weg te ruimen. En wilde de Heer van Brederode thans in dezen verkoop toestemmen, de Stad zou hem dan bovendien, ten blijke harer goede gezindheid en vriendschap, ook nog die drieduizend Carolusguldens uitbetalen, welke op dien ongelukkigen avond op zijne tafel gelegen en hem zoo in de oogen geblonken hadden.

Aangenamer propositie dan deze kon Reinout in de gegevene omstandigheden wel niet gedaan worden. Er viel hem een pak van 't hart, en hij achtte zich gelukkig er nog zoo goed af te komen. Zoo zou hij dan nog de volle waarde ontvangen voor 't geen hij reeds verloren had, niet alleen, maar — wat niet minder bij hem woog, — 't gebeurde op dien avond, dat hem toch in zijne eere moest krenken, zou thans door eene openbare handeling worden bedekt; — het verspelen zijner heerlijkheid zou nu achter de schermen blijven, en een opentlijke verkoop en opdracht daarvoor in de plaats treden.

En zoo geschiedde 't dan ook; natuurlijk, nadat er nog eerst eenige tijd met onderhandelen verlopen was. En toen men 't over prijs en voorwaarden eindelijk eens was geworden, hadden al de vereischte formaliteiten plaats, waarvan de welbezegelde brieven nog berusten in de IJzeren Kapel.

Op den 15n Junij 1529 compareerde Reinout van Brederode voor den Griffier van Holland, en verklaarde, dat hij met de burgemeesters van Amsterdam was geaccordeerd, »van alle questiën, geschillen ende processen, ter cause van de ambochtsheerlicheyt van Amstelveen ende die jurisdictie'', en sloot voor den Hove met gezegde burgemeesters de overeenkomst wegens den verkoop der heerlijkheden; terwijl hij den procureur Willem Pietersz. Criex magtigde, voor hem de renunciatie en het transport, de overdragt en concessie te doen.

Twee dagen later stond de procureur voor 't Hof om de renunciatie te doen van alle instantiën en processen, die voor den Hove hangende waren tusschen den Heer van Brederode en de stad Amsterdam, ter zake van de heerlijkheid van Amstelveen, en de jurisdictie met al den aankleve van dien. De burgemeester Hillebrand Otter, die namens de stad gecompareerd was, verzocht acte van die renunciatie, »en absolucie van den conclusiën in den instantiën ende processen genomen.' En het Hof bewilligde daarin, en verleende daarvan acte, en absolveerde de stad van de conclusiën zonder kosten. En nog denzelfden dag verscheen de procureur almede voor de leenmannen der grafelijkheid, en deed, als gemagtigde van Reinout, opdracht der heerlijkheden aan de stad

Amsterdam, op den naam van den burgemeester Heyman Jakobsz. van der Ouder-Amstel, die van stadswege als ambachtsheer fungeeren zou.

En nu volgde dan ook terstond de uitbetaling van de beloofde drieduizend Carolusguldens. Reinout ontving ze reeds den 19ⁿ Junij, en de eigenhandig door hem onderteekende quitantie is nog in de IJzeren Kapel voorhanden. En toen werd ook de brief, welken hij op den bewusten Sinterklaasavond geteekend en bezegeld had, en die hem zooveel kwelling had veroorzaakt, aan hem teruggegeven en door hem zelven onmiddellijk vernietigd, om alle herinnering van die Sinterklaashistorie voor altijd uit te wischen.

Ja, die herinnering zou ook geheel zijn uitgewischt, had niet een voor-naam korenkooper er behagen in gevonden ze onder zijne aantekeningen van merkwaardige voorvallen in geschrift te stellen, en een stads-secretaris die aantekening onder zijne papieren bewaard: wat deze laatste niet gedaan zou hebben, zoo hij niet geweten had, dat het werkelijk gebeurd was. En hieraan hebben wij 't te danken, dat het ons, achter al die deftige decoratiën van acten en verleibrieven om, en ondanks al den stijven kanselarijstijl van die perkamenten getuigen, toch vergund is, een blik achter de schermen te werpen, en iets meer van de zaak te weten, dan de statige Muze der historie ons uit hare bestoven archieven en echte oorkonden heeft voorgelezen.

En zoo — zei Opsy ten slotte — heeft Amsterdam *door spelen* verkregen, hetgeen zij vroeger *met koopen* niet had kunnen verwerven. Wat hij, als koopman, zeker 't opmerkelijkst van alles vond

In den namiddag van dienzelfden 19ⁿ Junij zat Heer Reinout weer in 't *Hof van Holland*, in datzelfde salet, waar hij zijne heerlijkheid van Nieuwer-Amstel verdubbeld had, met een halfdozijn burgemeesters en oud-burgemeesters, als goede vrienden, aan een vrolijken maaltijd, waarmede aan de gantsche historie een goed en waardig slot werd gemaakt. En Reinout vergat er al zijn wereldsch leed, — en terwijl zijn oog fonkelde van levenslust, en de Rijnsche wijn zijn wangen in vuurgloed zette bragt hij den beker aan burgemeester Claes Gerritsz. Deyman, en voegde er lachende bij, dat hij nooit slimmer gefopt, maar ook nooit edelmoediger behandeld was dan door de Amsterdammers. — die 't spel gewonnen, en hem zelf nog zijn verlies betaald hadden!

1864.

BARBERA ADRIAENS.

EEN SCHETSJE UIT HET ZEVENTIENDE-EEUWSCHE VOLKSLEVEN.

I.

Wat een vreeselijk rumoer op den Dam! Nooit hebt ge zulk een oploop van vrouwen en meiden gezien! Is de vergadering ook al niet deftig, ze is er te levendiger en schilderachtiger om. Waar ge de oogen draait, het wemelt van »vroutjens van den gemeenen volcke ende rapaillie van dien!» Dat loopt en schreeuwt, dat vliegt en kraait, 't is of ze 't stadhuis bestormen willen! Hallen en markten loopen leêg; — van de Bierkaai en van 't Nieuwe Werk, uit Hol en Hemelrijk en Duivelshoek, — uit alle welbevolkte hoeken der stad stroomen zij te hoop, om hier te schreeuwen en opschudding te maken.

Hoor dikke Wobbetje van de »Veugel-marckt» eens een keel opzetten. »De Heeren mosten 'r laten geeselen!» schreeuwt ze, dat haar vurige bolle tronie er nog rooder van wordt.

»Bij Gans-plancken!» roept Giertje Gijsen het beulingwif, »je mot maar veurspraak hebben! — Wat doet zoo'n vreemde Hartogin zich mit het Amsterdamsche regt te bemoeijen!»

»Laat die Zeeuwsche lansknecht maar op straat komen!» klinkt het weêr uit een anderen hoek, »dan zullen wij wijven 't regt wel weten!»

Terwijl de oude Lijsbet Fokels, die haar stalletje met »mangelen en karstengen» op den Middeldam in den steek heeft gelaten, de handen in de zij zet, om het met allen nadruk te verzekeren: »Van zoo'n huwelijk is nog nooit gehoord, zoolang de wereld staat!»

En nog wordt het gewoel al drukker en drukker, — van alle kanten komen ze toeloopen — »vrouwen en meisens, dragende voor haer geweer jucken en puthaeken, leuiwagens en besems,» en met kelen als bazuinen

»vol rampach ghescales.” — Al de vischwijven van de Groote Vischmarkt op de Damsluis hebben banken en tobbers vaarwel gezegd, en stuiven onder vijf-en-twintig alarmkreten den Dam op. Geen ouwe Griet blijft achter de bank; — als er geen schout en geen ooijsaars waren, stond de heele Vischmarkt leëg. Al de Sinte-Pieters-gildezusters met haar liefelijke stemmetjes lawaaijen en schermaaijen tusschen de Waag en 't Stadhuis, met opgestroopte mouwen en zaamgeknepen vuisten, vol koe-razie om haar, op wie 't gemunt is, eens duchtig toe te takelen. En ze geven haar gevoelens en gewaarwordingen lucht in een stortvloed van pittige en klinkende zeventiende-eeuwsche achterbuurts-woordjes, die wij nu maar niet herhalen willen.

En al de schippers-vrouwtjes van het »Dämmerack” komen meê aangewaggeld, om ook een kijkje van de pret te hebben. Die zullen ons ten minste niet het onderste boven loopen, want haar gang staat tot dien van onze rappe vischnimfen zoo wat in dezelfde verhouding als van de eenden tot de kippetjes. Is 't geen wonder, dat het leven te water, aan menschen zoowel als vogels, zulk een eigenaardigen ganzentred bijzet?

Maar ruimbaan nu! Daar komt, vliegend en zwaaijend, met luid gejuich, nog een gantsche stroom den Middeldam af: — volkje van »de Gaer-marckt” in de Nes, die liever bij haar nieren en lever en pens en koevoet hadden te blijven, willen ze niet, dat er inmiddels de honden eens aan te gast gaan; — en al de vrouwelijke negocianten van Sinte-Pieters-kerkhof, die haar »pynsternakelen” en bietwortelen, haar krootten en knollen, met »warmisjes en groene toekruijtes,” al te zamen aan een brouwersjongen uit »'t Jerusalems-kruys” te bewaren hebben gelaten, om meê de weet te hebben van wat er op den Dam gebeurt: — en al de appel- en mosselmeiden van de »Varckesluys,” en de »pankoecksters,” die langs den burgwal zitten. — »O bloedt! een gesnor van volck van wijt en zijt! Bij hiele vaendels vol! Hoe komen ze bij mekaer?”

Dat begrijpt zelfs het werkvolk aan de Groote Waag niet eens! Veemgast en vrijman, basjander en sleeper staan even verwonderd te kijken: de Blaauwhoed vraagt het aan den Klapmuts, die 't ook niet weet; — totdat eindelijk Jan Packebier van 't Prinsenveem, met zijn wapperende linten van *oranje-blanje-bleu* om den hoed, komt aangieren met de tijding, dat het om Barbertje Adriaens te doen is, en dat de meid er deerlijk van lusten zal, als de vrouwtjes haar te lijf komen.

II.

Dunkt u mogelijk dit tooneel wel wat zeer wild en woelig? — 't Is echt zeventiende-eeuwsch. — Die goede oude tijd was niet zoo stil en zedig, zoo stemmig en statig, als sommigen hem wel willen doen voor-

komen. Natuurlijk! De zeventiende eeuw was toch nog zóó ver niet van de middeleeuwen verwijderd, of bij al den glans van welvaart en vooruitgang, die haar omstraalde, — bij al de schittering van roem en grootheid, die vaak een' mijmerenden negentiende-eeuwer de oogen verblindt, — liet ze nog dikwijls menigen trek van verwantschap blijken.

En vooral de eerste helft dier eeuw! Nog zoo naauw verbonden aan die krachtige en heroïeke, maar ook ruwe zestiende eeuw, zat het volk de woeligheid nog in de leden, en was het vuur der hartstogten nog zóó niet bekoeld, of 't vlamde bij de minste roering weér lustig op.

Stel u de zeventiende eeuw zoo fier en stout, zoo schoon en blinkend voor als ge kunt, — uwe voorstelling, brave negentiende-eeuwer! zal altijd nog wel een weinig te flets en te flauw zijn: — verbeeld u daarbij onze groote staatslieden en achtbare regenten en de puikvernuften dier dagen, zoo deftig en edel, als ge kunt; — zij zullen altijd nog hooger staan dan uwe hoogste verbeelding; — maar vergeet bij dat alles niet, dat de vijl der beschaving over de burgerij nog weinig, en over het gemeen in 't geheel niet gegaan was, en dus het openbaar leven in de zeventiende eeuw nog wat kakelbont van kleur, en wat ruw van uitdrukking, en wat wild en woelig in zijn werking was. Het volk voelde zich krachtig en gezond, en was er niet te slechter om; maar elke uiting van 't volksleven vertoonde toen de scherpe hoeken van een ruwere natuur dan de onze, die nu eenmaal verfijnd en gladgeslepen is, en waar de puntjes af zijn.

Dezelfde kracht in dat wakker volk, die 't den eenen dag tot stoute daden en koene ondernemingen en avontuurlijke togten dreef, — dreef het op een anderen dag tot woest rumoer en wilde uitpatting.

Voor al in Amsterdam was de eerste helft der 17^e eeuw wel bijzonder stout en krachtig, maar ook bijzonder wild en woelig tevens! En hoe kon dit anders in die »Koopmerckt van Euroop,” die toen in 't volste harer ontwikkeling was? Bij de verbazende uitbreiding van handel en zeevaart stroomde alles, van overal, binnen hare muren te zamen: goed en kwaad, edel en onedel, nijvere burgers en toomeloos gemeen, en niet weinig ruw zeevolk van allerlei natiën! 't Was voor de Regeering dier dagen gants geen ligte taak in zulk een woelige wereldstad wet en orde te handhaven, en zij had er dan ook vaak krachtige hulpmiddelen toe noodig! »Wat wonder,” zegt een zeventiende-eeuwer, »dat in zulk een groote stadt, onder 't ghedrangh der hondert-duisenden van menschen een mengelmoes van wanschepselen sich verschuyt?” — Gij hebt gelijk, Melchior! al is voor ons sijn negenticende-eeuwsch gevoel nu ook die uitdrukking »wanschepselen” weér wat al te grof. Wij erkennen toch de juistheid van uwe opmerking. En wij begrijpen ook zeer goed, dat uwe »spraakmakende gemeente” niet ten onregte de eene buurt als een Hol,

de andere als een Duivelshoek heeft gekarakteriseerd. Wij begrijpen wel, waardoor de Bierkaai zich een' naam verwierf, die boven alle namen klonk. Wij weten ook, dat het niet zoo maar bij toeval kan geweest zijn, dat het Nieuwe-werk ¹⁾ een reputatie kreeg, welke slechts door die van »t Francepadt'' kon overtroffen worden. En wij weten bovendien, dat de faam van Jonkers- en Riddersstraatjes en Bataviastraat klonk tot in Oost en West!

En toch, in onze welgelukzalige dagen van fijne beschaving en zachte kalnte kunnen we ons van die woelige wereld van voorheen naauwelijks meer een denkbeeld vormen.

Wij benijden vaak den Amsterdammeren dier dagen hun roem en voor-spoed en groote winsten, — maar wij tellen de schrikken niet, die hun op 't lijf gejaagd werden, telkens als 't volk razen ging. Nu stoof het, vol blakenden godsdienstijver, naar Boomssloot of Oudeschans, om Ar-miniaansche vergaderingen te storen; — dan weër was 't op de Gelderschekaai te doen, om de eer van dominé Trigland te wreken op den brouwer in 't Haantje. Nu eens was er een oploop op den Dam om een nieuwe boterpacht, — dan weër op de Nieuwmarkt, om een tooverkol in 't water te plompen, -- en dan weër liepen al de Janmaats te hoop voor 't Westindisch-huis »om Sinte-Pieters buit."

Ja, de deftige Hooft kon zich somtijds hartelijk verblijden, als hij, 't stadsgewoel ontweken, weër stil en rustig op zijn Muiderslot zat, en er »op zijn philosophs'' mogt leven. »Hier," zei hij dan, »dicht men geen requesten; men raapt er geen steenen, om de Heeren naa 't hooft te werpen. Ook roert men er geen trom, en timmert er geen wachthuizen!"

III.

Wij gunnen den edelen Drossaart gaarne het genoeg, daar tus-schen de oude muren te zitten filosofeeren, of er de Vechtnimfen te hooren zingen, en te mijmeren over 't spook van Velzen. Wij zijn meer Amsterdamsch dan »philosophs," en mogen wel wat leven en beweging. Wij keeren op onzen Dam terug te midden van al die woelige vrouwtjes, die nog altijd scharrelend en warrelend, schreeuwend en schrollend, dreigend en dringend, wachten op degene, die komen zal, en beurtelings met uitgerekte halzen over elkander heengluren naar de bogen van de Vierschaar. Wat mag er dan toch gebeurd zijn, dat zoo hare driften gaande maakt en haar doet gloeijen van verontwaardiging? 't Moet zeker iets zijn, waarin *zij* een zeer bijzonder belang stellen, en dat *zij* zich zeer bijzonder aantrekken; al weten *wij* 't dan ook nog niet — wij zul-

¹⁾ Later *de Jordaan* genoemd.

len 't straks wel vernemen, wij hebben thans al onze aandacht noodig voor dat joelend en krioelend volkstooneeltje. Laat het hoofd schudden wie wil, wij hebben er nu eens plezier in, om zoo'n oploopje, en vooral een vrouwen-oploopje op den Dam, heel interessant en karakteristiek te vinden, en wij moeten zien hoe 't afloopt. Is 't tooneel wat rumoerig, — dat is 's volks eigen aard; is 't wat wild, — dat is de geest der eeuw; — maar schilderachtig is het, dat zou zelfs geen Drost kunnen ontkennen.

Schilderachtig is het — om die levendige en onbedwongen uiting van 't volksleven, — een uiting, die bij de vrouwelijke helft der populatie nog levendiger dan bij de wederhelft is; — ietwat ruw, maar origineel, vol kracht en naïveteit, — woelend en wielend dooreen in duizend bogten en slingeringen, onder een oorverdoovend muziek van oud en pittig Amsterdamsch, — een taalmuziek vol leven en gloed, en bruischend als een bergstroom, die over de puntige rotsen schuimt.

Schilderachtig is het — om die veelsoortige veelheid van allerlei klederdragten. 't Volk heeft de dwaze gewoonte nog niet, om de klederdragen der hoogere standen in magerder vormen na te apen; 't heeft en houdt zijn eigen kostuum, — nationaal, zoo gij wilt, maar dan plaatselijk-nationaal, of liever een mengsel van allerlei plaatselijke nationaliteiten ¹⁾, want de bevolking van Amsterdam is „uyt alle volckeren als vergadert,” — en de vrouwen der volksklasse vooral blijven, met een stijfzinnigen trots op hare aloude gewoonten en herkomsten, aan hare eigene nationale dragt gehecht, en niet zelden gaat die jaren lang van moeder op dochter over; — en zoo woelt het hier dan ook in allerlei kleur en vorm om ons heen. Wat al verscheidenheid van mutsen en moppen, hullen en kappen, wit of zwart of bont van kleuren! Hoofdstelsels, 't een met goud, 't ander met zilver aan voorhoofd en slapen! Veelkleurige hoofddoeken ²⁾ met slippen, die als wimpels fladderen, en roode en gele kornetten ³⁾ als wapperende banderollen! — Kroplappen ⁴⁾

1) Zoo ik dat *moderne* woord hier gebruiken mag! Wie 't afkeurt, mag er zelf een ander voor zetten; maar ik beweet, dat het denkbeeld, 't welk er door wordt uitgedrukt, vrij wat ouder is, dan de *moderne* begrippen, die wij er aan hechten.

2) Die hoofddoeken waren doorgaans zoo groot, dat zij met slippen op de schouders hingen. De rijke dames droegen „hoofddoecken met bandonnen van cant.”

3) Een lint of lap van gekleurde zijde, waarmeê hoeden of mutsen werden opgebonden om vast te zitten, en waarvan de einden om 't hoofd wapperden, als vaandels (*cornettes*). — In de 15^e eeuw droegen de vorsten en grooten de *cornette*, als een windsel, waarmede de kaproen werd ombonden en vastgezet, zóó dat de punten op 't hoofd als twee hoorntjes (*cornes*) uitmaakten, waarvan, volgens sommigen, de naam zou zijn ontleend.

4) Borststukken. De rijke dames droegen ze van roode zijde met kant geboord; de vrouwen des volks slechts van katoen.

van rood en geel en groen, — en neusdoeken ¹⁾, wit of oranje of bontgeruit, — en bruine sargie-rokken, en gekleurde linnen jakken, ²⁾ en wijde wollen bouwen, rood of wit-en-blaauw-gestreept, en bonte schorteldoeken, en paarsche of roode kousen! In de bontste mengeling een levendige staalkaart van allerlei vaderlandsche en Brabantsche en Vlaamsche en Duitsche en Noordsche volksdragten.

Schilderachtig is het — ook om de eigenaardige omgeving. Zie daar rondom den Dam al die piramidaalvormige trapgevels met nissen en beeldjes, met festoenen en uitpuilende koppen, grijnzend als duivels of grimmig als leeuwen, — overhangende bovengevels en spichtige dakvensters en zwaarlijvige hijschbalken; — zie die welgegrendelde vensterluiken en kleine ruitjes, schuins in 't lood gezet; — zie die zware luifels en die uitgebouwde pothuizen, — en erken, dat het al te zamen met zijn stijve vormen en fantastische vercieringen, met zijn bruine en graauwe tinten, een mooijen achtergrond vormt in deze groote en bonte schilderij.

Maar nog meer. Zie daar midden op den Dam de Groote Waag met hare steile trappen, van wier hoogte het oog over die woelende zee van wemelende koppen weiden mag. Die Waag is koop- en krijgsman tevens, — beneden de weegschaal, boven 't musket, — een echte type dier krachtvolle eeuw! Ja, ge weet wel, woelende en schreeuwende vrouwtjes! waarom ge nu en dan zulk een loenschen blik naar boven werpt. Joelt en schreeuwt zooveel ge wilt; die blaauwe steenen reus staat daar als de wachter van den Dam. — »Dit is gelijk een slot met soldaten bewaart,» zegt een zeventiende-eeuwer, en gij begrijpt wel waarom: »om tot bevrijdinge van 't Raadhuys en de Marckt nacht en dagh te waken.»

En nu nog het voornaamste, al is 't dan ook het fraaiste of prachtigste niet, — ons oude Stadhuis. Hoe deftig en kalm staat het daar, al dat alarm aan te kijken. En even bedaard zien ook de Heeren, die daar »op 't thoerntgen» hun zetel hebben, nu en dan door hun hoog en smal venstertje op die joelende en krioelende schare met een glimlach neêr. Maar zou die glimlach toch niet een weinig zenuwachtige spanning verraden? — Wel neen, mijn goede negentiende-eeuwer! de voorouders waren zoo zenuwachtig niet. Een zeventiende-eeuwsch hart kromp zoo ligt niet van vrees, en althans niet om een vrouwen-rumoertje. Die Heeren »op 't thoerntgen,» weten daar wel raad voor: — één wenk, niet

1) Zoo noemde men toen den halsdoek, die over 't jak of kleed gedragen werd, op de borst met afhangende tippen. De tegenwoordige neusdoeken werden in die dagen „snutteldoeken” genoemd.

2) Het jak was van ouds de dragt der krijgslieden. Maar reeds in de 14e eeuw was het in ons vaderland ook bij de vrouwen, vooral van den lageren stand, in gebruik.

meer, en ze stuiven allen naar haar hallen en markten, naar haar kelders en kroften terug. Maar kijk dat oude stadhuis eens aan, — mooi is 't niet, — 't is geen achtste wereldwonder, — want wij zijn thans in de maand October 1632, — maar oud is 't, en zoo graauw en half vervallen, als 't daar staat, zaamgegroeid uit zooveel verschillende bestanddeelen als de tijd en het toeval hebben bijeengebragt, past het volkomen bij zulk een marktveld, zóó gestoffeerd!

In 't midden zien wij 't overschot van een toren, die reeds vóórlang zijn bovenste helft aan de vergankelijkheid heeft ten offer gebragt. Regts, op den hoek der Vogelsteeg, 't aloude Stadhuis, dat met zijn luifels en pothuizen en vensterluiken volstrekt geen aanspraak maakt, om zich eenigszins boven zijn naaste Damgeburen te verheffen. Links de Vierschaar met zijn houten beelden van graven en gravinnen, die een hooger toon aanneemt, en met zijn twintig haakbussen ¹⁾ Dam en Kalverstraat alles behalve vriendelijk toeknikt. Eindelijk, half achter de Vierschaar verscholen, 't oude Gasthuis met zijn groote »Sael,” waar de Breede Raad vergadert, en in den hoek het antieke Sint-Elizabetstrapje, waar 't den gantschen dag niet stilstaat van op- en afgaande poorters.

IV.

Maar 't oogenblik dunkt u mogelijk slecht gekozen, om hier in de archaeologie te studeeren, en ge hebt volkomen gelijk, want het is inmiddels een heidensch leven geworden. Eensklaps gaat er een geschreeuw op: »daar is de meid! daar komt ze'r uit!” — En inderdaad — het lang verbeide oogenblik is daar: dat Barbertje, om wie al die vrouwenoogjes fonkelen van haat en woede, komt van onder de Vierschaar te voorschijn. En nu ontstaat er een oploop en een gedrang, een jouwen en krijten, en een zwaaijen met vuisten en bezems en talhouten, dat wij, voorzigtigheidshalve, een veilige wijkplaats zoeken.

Maar ook op 't zelfde oogenblik beginnen zich boven de Waag de stadssoldaten te vertoonen, en men ziet daar, over de hooge borstwering, tusschen de twee wapenleeuwen, de trompen der musketten uitkijken. En ginds bij die haakbussen op de Vierschaar bewegen koppen met ijzeren stormhoeden. Joel en schreeuw nu maar, heldhaftige vrouwenschaar! ge staat reeds tusschen twee vuren. O wee! voor den Nieuwendijk, voor de Wijde-kerksteeg en de Vogelsteeg, voor de Gasthuisstraat en de Kalverstraat worden de ketenen gespannen en met soldaten bezet. En tegelijk ook komen er een aantal schutters uit de wijken nabij den Dam (wien dat wêrk sedert jaren al niet ongewoon is) opdagen, om »langhs d' opene zijden

1) „Ysere loopen, hebbende onder de tromp een weêrhaeck, waarvan dit krijgsgereetschap den naem bekomen heeft.”

[dat wil zeggen: langs die straten waar geen ketens voor gespannen zijn] het graeuw den Dam af te drijven."

Op eens is nu het gantsche tooneel veranderd. De dreigende aanval verkeert in een wilde vlugt. IJlings stuift alles, met den schrik op de hielen, regts en links uiteen: de vischwijven weër naar de markt, en een andere drom het Water langs, en een gantsche stroom den Middeldam op, of gierende de Beurssteeg door, met bijgenden spoed en pijlsnelle vaart, dringend en stootend om de voorste te zijn eer de weg haar versperd mogt worden. En die vliegende aftogt van 't vrouwenheir wordt niet weinig opgeluisterd door 't oorverdoovend gillen en schreeuwen van de arme sukkels, die in het gedrang onder de voeten raken, — of den hals meenen te breken over de sleden aan de Waag, — of onder 't wringen en dringen muts en schorteldoek, muilen of klompen verliezen, — of soms onverhoeds tegen een kruiwagen geworpen worden, waarmee ze plompverloren in een kelder buitelen!

Is de afloop van zulk een vrouwen-tumultje wel het minst schilderachtige van 't geheel?

Vijf minuten later is de orde hersteld en de Dam weër schoon. En terwijl Lijsbet Fokels op den Middeldam bezig is, de fragmenten van haar stalletje met »mangelen en karstengen," regts en links weër bij een te zoeken, niet weinig scheldende op die meiden van »de Gaermarckt," die het in de wilde wieling omvergestormd en platgetrapt hebben, — worden allereerst de ketenen voor den Nieuwendijk weër weggenomen, en beweegt zich, met statigen tred, een kleine stoet derwaarts, die spoedig uit ons oog verdwijnt, maar die zeker op haren weg, eer ze de poort achter den rug heeft, nog nieuwsgierigen genoeg lokken zal.

Een jonge maagd van 21 jaren is tusschen schoutendienders het stadhuis uit en den Nieuwendijk op geleid, om buiten de Haarlemmerpoort gebragt en de stad uitgebannen te worden. En gelukkig voor de arme meid, dat ze tusschen Mijns Heeren knapen wandelt, en tegen de woede van 't vrouwelijk gepeupel beschermd is, want ze was anders mogelijk niet levend de poort uit geraakt.

V.

Wat mag die jonge maagd dan toch wel hebben uitgevoerd, dat haar zulk een vonnis trof? En wat mag het zijn, dat zoo de algemeene woede van 't vrouwelijk publiek tegen haar heeft gaande gemaakt?

Dit wil ik u thans eens verhalen; het is iets zeer buitengewoons.

Dat Nederlandsche vrouwen en meisjes in vroeger eeuw soms een onweêrstaanbare neiging gevoelden voor de krijgsdienst of voor de zeevaart, is u wellicht niet onbekend.

't Was in der vaderen tijd gantsch niet buitengewoon, dat een jonge dochter 't kalfsveld verkoos boven spinrad en keukengerei, zich in een broek en wambuis stak, en den stormhoed op de kort gesneden lokken drukte, — om, met den snaphaan over schouder, en 't rapier op de maagdelijke heup, het prinsenvaandel te volgen. Of dat een andere jonge maagd, op verre reizen belust, keurs en bouwen in een hoek wierp, de pikbroek aanschoot, den bolkvanger om de schouders hing, het toppershoedje op één oor zette, en als ligt matroos op een Oostinjevaarder terecht kwam of een reisje meê naar Groenland maakte, om walvisschen te helpen vangen.

Dunkt u dat wel wat vreemd en zonderling? En schudt mogelijk een ander zelfs ongeloofig het hoofd? — Doorblader dan de jaarboeken onzer krijgshistorie en de oude scheepsjournalen, snuffel in oude vonnissen en oude liederboeken, — en gij zult er de bewijzen in overvloed van vinden. Zooveel moeite behoefden echter de zeventiende-eeuwers er niet eens om te doen; zij konden 't wel op de uithangborden lezen, waarvan ik hieronder een voorbeeld aanteeken ¹⁾.

Maar gekker stuk is er nooit bedacht, dan wat die wilde meid uit Brouwershaven, die wij zooveen tusschen schoutendienders zagen wegleiden, hier kwam aanrigten.

Zij heette Barbera Adriaens; — maar ze kreeg op een mooijen zomerschen dag eens den inval om zich te metamorphoseeren in Willem Adriaensz., en dienst te gaan nemen in 't leger van den Prins. Had zij 't nu daarbij gelaten, — 't ware nog zoo heel buitengewoon niet geweest. Zij had altijd, na een jaar of wat het harnas gedragen en piek of musket gevoerd te hebben, weêr tot hare eerste gestalte kunnen terugkeeren, en zelfs ten laatste nog in een bedaarde en eerbare komenijsvrouw kunnen veranderen, even als de krijgshaftige Friezin, waar Van Meteren van verhaalt ²⁾. Maar dat Brouwershavensche heldinnetje was met hare gedaanteverwisseling zoo gants ingenomen, dat ze zich verbeeldde nu wezentlijk een jonkman te zijn, en verkoos ook uit vrijen te gaan. Ze won het hart van mooi Hilletje Jansdochter, — en, met zijn liefde aan den arm, spanseerde de gewaande Willem Adriaensz. op zon- en vierdagen door Amstels straten rond, — of ging, als andere »jonge vuysers», met de liefste in de Kartuijzen of aan den Overtoom een kanneken Delftsch drinken.

En nog was 't niet genoeg. Barbertje wilde de zothed tot het uiterste

1) Een vrouw, die op 't Kuiperspad een bierkroegje hield, schreef op haar uithangbord, dat ze als tamboer gediend en als matroos onder Tromp gevaren had, en nog even knap in het trommelen als in het zwemmen was. Zie *de Uithangteekens*, I D. bl. 340 en *JEROEN JEROENSE*, IV D. bl. 111.

2) *Nederl. Hist.* Uitg. 1760, VIII D. bl. 100 en 101.

drijven. Op vrijen behoorde immers ook trouwen te volgen; en eens op een zaterdag »ten een ure nae noene,” wandelden de twee meisjes arm in arm naar de Oude Kerk; de eene als een lustige vrijer met een pluim op den grooten ronden vilthoed, een schoonen kamerijkschen kraag om den hals, 't wambuis half open, dat er de hemdrok uitkeek, en de wijde broek los om de knie fladderende; — de andere als een zedig vrijstertje in hare huik gedoken, waaronder ze een kort gekleurd jakje en een blaauw lakenschen rok droeg. En ter kerke gekomen, trad het jonge paar de sacristie binnen, waar »alle de ghene, die hen begeren in echte state te begeven, zijn gehouden voor de Commissarissen van Houwelicksche Saecken te compareren,” om als Bruid en Bruidegom »haere namen te laeten inschrijven,” en omtrent de »dingen, die daertoe dienen, van de Commissarissen neerstelic gevraecht” te worden. Maar hoe »neerstelic” die Commissarissen ook gevraagd mogen hebben, de heeren kwamen hier toch niet achter de waarheid. Want, nadat volgens de wet »de vercondinge tot drye reysen toe, dat is: drye sondagen, ordentlijk volgende, vóór de predicatie, behoorlic gedaen” was, liet het ondeugende Barbertje zich onder den naam van Willem Adriaensz. opentlijk in de kerk met Hilletje Jans in den echt verbinden.

VI.

Och, waarom heeft de goede vader Cats, na Breëro de aardigste verteller der oude Hollandsche school, ons deze historie niet op rijm gebracht? — Dit Hollandsch trouwgevalletje was toch zeker niet minder dan zijn »Frans trouw-geval sonder exempel” een plaats waard geweest in zijn »Proefsteen van den Trou-ringh.” Ja, te eer had men dit van hem mogen verwachten, daar de heldin der historie juist een Brouwershavensche was, en hij dus den roem zijner vaderstad daarmee niet weinig had kunnen verhoogen. Maar dat hij 't »desalniettemin en evenwel nogtans” niet gedaan heeft, is een onherstelbare schade voor onze letterkunde en voor mijn verhaal, dat ik anders met eenige stevige Catsiaansche zesvoeters had kunnen opluisteren. Nu rest mij niets, dan u eenvoudig meê te deelen, dat den volgenden morgen de heele buurt in rep en roer was. Al de vrouwen uit den omtrek stonden van afstand tot afstand in groepjes geschaard, en sloegen de handen in elkander over dat mirakuleuze nieuws.

Maar inmiddels was de oude Jan, Hilletjes vader, langs den kortsten weg naar 't stadhuis gewandeld, om 't aan te geven; — en weldra werd Barbera door de dienaars van Mijnheer den Schout gehaald en met volle staatsie, onder een toevloed van duizende belangstellenden, naar de boeien gebracht.

Schout en Schepenen wisten naauwelijks wat grooter was — hunne

verwondering of hunne verontwaardiging, over die verregaande dwaasheid van zulk een stoute meid! Maar zooveel was zeker, dat het een »saeke was van quader consequentie, die in een stad van rechten niet getolereert, maer, anderen ten exempel, gestraft behoorde te wesen.”

En de grap had Barbertje slecht kunnen bekomen. »Met den koorde geëxecuteert te werden, sulcx datter de doot naer volgt,” was in die dagen gants geen zeldzame straf. »Gegeselt ende gebrantmerckt te werden,” was wel *het zachtste*, dat zij verwachten mogt; — en dat haar dit door de Amsterdamsche vrouwen en jongedochters ook van harte gegund werd, hebben wij reeds vernomen.

Toch liep het voor de arme deerne, die te veel gebouwd had op 't oude spreekwoord: »de kleëren maken den man,” nog beter af dan menigeen verwacht of begeerd had.

Amsterdam ontving op dat pas juist een bezoek van eene hooggeboren vorstinne, naauw verwant aan 't Huis van Oranje, de gemalin des hertogs van Bouillon, die de zoon was eener zuster van onzen stadhouder Frederik Hendrik. En naauwelijks was der Hertoginne, onder 't nieuws van den dag, ook de mare van dit zonderling trouwgeval meêgedeeld, of ze had er eerst, met Fransche luchthartigheid, om gelachen, en de meid voor gek verklaard; maar terstond daarna had ze, meêdoogend en welwillend, zelf zich tot Burgemeesteren gewend om 't ongelukkige Barbertje tot een voorspraak te zijn.

Dat zulke *hooge recommandatie* bij Mijne Heeren van den Geregte wel iets vermogt, — daarvan kennen wij meer voorbeelden. Ziehier wat men er van leest in het Stads-justitieboek, 23 October 1632 fo. 186. — »Barbara Adriaens van Brouwershaven, oud 21 jaren, alsoo sij haer enige jaren geleden in mans klederen gesteecken ende op de naem van Willem Adriaenss. als soldaet in 's lands dienste begeeven heeft, ende haer daernae niet ontsien, op de voorss. naem seeckere Hilletje Jans openbaer in de Kercke als een man te trouwen, is daerover bij Schepenen, nae voorgaende recommandatie van de Hartoginne van Bouillon, zijnde alsdoen hier ter stede, gebannen uyt deser stede, ende de vrijheyd van dien, een mijl in 't ronde, den tijd van vier ende twintich jaeren, op pene van 't Spinhuis.”

En 't was de uitvoering van dat vonnis, waarvan we zooeven getuigen mogten zijn, terwijl we tevens nog een klein vrouwen-oproertje op den koop toe hadden.

1861.

HOOG RECOMMANDATIE.

I

Wat zit de oude Jochem Jansz. van Kortenhoef daar treurig en verslagen, zoodat zelfs het kanneken Delftsch, dat hij anders als een goed Hollander wel lijden mag, zijn hart niet meer opbeuren kan!

Wel mag de oude man treuren en klagen, en de handen radeloos ineenslaan, en wel mag er een traan vloeijen langs zijne bruine, rimpelige wang. Zijn zoon Jan, een flinke borst van achttien jaren, die al een paar reizen naar Oostinje heeft gedaan, zit te Amsterdam in de boeijen, en zal mogelijk eerstdaags op de pijnbank gebragt worden, en 't zal ten laatste wel om niet minder dan de galg te doen zijn.

Vreeselijke toestand voor een vader!

»Ja!» — zucht zijn buurman Kees Geurtzen de smid, die naast hem zit; en op dit langgerekt ja, waarbij Kees de handen kruiselings in den schoot lei, en 't hoofd op de borst liet zinken, volgden eenige oogenblikken van dof stilzwijgen.....

Eensklaps is 't of een elektrieke schok den smid heeft aangegrepen, zoo pijlsnel schiet hij uit zijne mijmerende houding op; hij drukt den elleboog op Jochems arm, en met den opgestoken wijsvinger voor zijn neus, kijkt hij den oude strak in de oogen: »Jochem!... Jochem!»... Meer komt er niet van zijne lippen, want het denkbeeld, dat in zijne ziel is opgerezen, heeft hem zóó sterk getroffen, dat hij 't niet uten kan.

»Wat wil je dan, Kees?» vroeg de oude.

De smid greep den bierkroes, en een frissche teug schonk hem de verloren kalmte en de heerschappij over zijn spraakvermogen terug.

»Jochem!» herhaalt hij, nog altijd met den vinger in de hoogte. »Jochem!» mogelijk is er nog uitkomst voor je jongen. Ik heb om iets gedacht. De koningin van Frankrijk is in Amsterdam, en ze wordt door de Bur-

gemeesters met de grootste eer onthaald. Wat zij vraagt, zal haar zeker niet geweigerd worden. Ze zou toch al heel ongevoelig moeten zijn, als ze 't geval van je zoon kwam te hooren, dat ze geen mededoogen met den armen jongen had. In allen gevalle, 't is te wagen: wij gaan samen naar Amsterdam, en vragen om de Koningin te spreken, en vertellen haar 't geval, zoo als 't gebeurd is. Nog eens, Jochem! ze zou wel een hart als een steen moeten hebben, als ze geen medelijden met hem kreeg. En als zij genade vraagt, dan zullen de Heeren van 't Gereg't niet weigeren, denk ik. Wat zeg je Jochem?.... neen, geen zwaarigheden, oude vrind! 't is immers om 't leven van je zoon te doen!"

»Dat is het, Kees! maar zou ik tegen een koningin durven spreken?"

»Man! heb je niet dagelijks in den gebede tegen den Heere God gesproken, en zou je je woord niet durven doen voor een mensch?!" —

Dit werkte. Ware het gelaat van den ouden Jochem niet zoo bruinen verweerd geweest, men zou er mogelijk nog een blos op gezien hebben.

»Maar," ging hij voort, »verstaat die koningin dan onze Duitsche ¹⁾ sprake?"

»Waarachtig niet, Jochem!" riep de smid half lachend, »maar daar is ook raad voor te vinden. Onze schoolmeester spreekt immers Fransch; hij zal ons wel helpen, en zoo gaan wij dan morgen ochtend vroeg met ons drieën naar Amsterdam. Kom aan, ik heb er goeden moed op, en je zult er met me eens op drinken."

Tweemaal werd de bierkroes volgeschonken, en tweemaal geledigd, en daarop stapten onze beide mannen heen, om dadelijk den schoolmeester op te zoeken, die hun tot tolk en voorspraak zou moeten dienen, en die zeker niet gedroomd had, tot welk eene hooge en gewigtige zending hij weldra stond geroepen te worden.

1) *Duitsch* beteekent niet, als men tegenwoordig meent, *Hoogduitsch*, maar *Nederduitsch* of *Nederlandsch*. Onze taal heette nog tot vóór ruim een eeuw bij uitnemendheid de *Duitsche* en de Nederlanders waren de *Duitschen*, gelijk nog de Engelschen ons *Dutchmen*, d. i. „Duitsche mannen" noemen. Toen Valcooch een handboek voor Hollandsche onderwijzers schreef, betitelde hij het: „Regel der *Duytsche* Schoolmeesters"; en Costers Akademie werd „de *Duytsche* Akademie" genoemd. Toen Vondel een klinkdicht schreef op de vertaling van Bargas door den baron van Boetslaer, hief hij aan:

Onduytsche pleyters, zwijght! Ghij hebt uw tael vergeten,
Gaet, haelt uw moeders tongh, en kakelt dan op 't Hof,
Komt school bij Boetselaer, die heeft vertaelt met lof
In plat en zuiver *Duytsch* den Phenix der Poëten.

En Langendijk liet een Hollandschen boer zeggen:

We praeten ummers allemael
Oprechte zuivre *Duitsche* tael.

II.

Ons verhaal verplaatst ons in 't jaar 1638. Het gesprek tusschen de beide boeren te Kortenhoef, waarvan we zooeven getuigen waren, viel voor op donderdag den 2den September van dat jaar. Wij moeten thans met onze gedachten nog eene week teruggaan, om te zien, wat er toen op de Ossenmarkt te Amsterdam gebeurde.

De Ossenmarkt lag destijds waar thans de Heerengracht loopt, van de Utrechtschestraat tot een eind weegs voorbij de Reguliersgracht. Zoo ge u de toenmalige situatie duidelijk wenscht te vertegenwoordigen, plaats u dan op de Botermarkt bij 't Reguliersplein, met het gezigt naar de Waag, en roep uwe verbeeldingskracht te hulp. Die Waag verdwijnt ¹⁾, en in plaats daarvan vertoont zich de houten Regulierspoort, — een eng, laag, onoogelijk gebouwtje, dat ge mogelijk voor een wachthuisje zoudt willen houden, herinnerde u niet het poortbengeltje 't welk ge links aan een hoogen paal ziet hangen, dat ge toch werkelijk hier eene der hoofdpoorten ziet van »'t rijk en machtigh Aemstelredam." Regts en links van die houten poort ligt een breede aarden wal, met palissaden bezet. De wal ter regterhand loopt in de rigting van de tegenwoordige Amstelstraat, en de gevels der huizen (voorzaten van die thans de noordzijde der Botermarkt vormen) kijken er over heen. De wal ter linkerhand loopt in de rigting van de tegenwoordige Reguliersdwarsstraat, en gij ziet er evenzoo de huizen van de Breëstraat boven uitsteken. De Botermarkt zelve is voor uwe voeten verzonken en veranderd in eene breede stadsgracht, waarover eene lange houten brug ligt met dikke houten leuning en twee wippen. Aan het einde dier brug, slechts weinige schreden vóór u, staat eene houten hamei of voorpoort, met een wachthuis voor de soldaten.

Vlak vóór deze poort nu ligt de Ossenmarkt. Eerst gaan we over een ruim plein, en kunnen vervolgens over drie bruggetjes op de markt komen: in 't midden ziet gij de Ossenmarkt, links de Varkenmarkt, regts een rij groote stallen, en dáár vooraan staat de »herberch," omringd van eenig geboomte, en met een »pryeeltje" ter zijde.

In dat priëeltje zat op donderdag, den 26sten Augustus 1638, een achttienjarig matroos, Jan Jochemsz. die voor een paar dagen van eene Oostindische reis was t'huis gekomen, vrolijk en welgemoed, »met sijn vader en suster en eenich ander volck te drincken."

Den vader kennen wij reeds; 't was de oude Jochem Jansz. van Kor-

1) Die Waag stond er nog. toen dit verhaal geschreven werd, maar onlangs is zij werkelijk verdwenen. Zie hiervoor bl. 290.

tenhoef, die met zijne dochter naar Amsterdam gekomen was, om Jan welkom in 't vaderland te heeten, en toen niet kon vermoeden, wat treurige welkomst hem hier te wachten stond. Want niet lang had het gezelschap vrolijk bijeengezeten, als hun genoeg op een zeer noodlottige wijze verstoord werd.

Een halfdronken kerel, »met een blauwe schortveldoek voor,» naderde 't priëeltje, en poogde zich, onder 't uiten van eenige ruwe woorden, bij hen te voegen. Jan verzocht hem heen te gaan, en hun genoeg niet te storen, waarop de onbekende hevig begon uit te varen, te schelden en te dreigen.

»Vriendt,» sprak Jan daarop, zijn gramschap bedwingende, beter dan men 't van een achttienjarig Oostinjevaarder zou hebben verwacht, — »vriendt! gaet van hier, uw gelach en gaet hier niet!»

»Wat!» schreeuwde de kerel, »jij kale Oostinjevaarder! wat verbeeld jij je? — al heb je nou duiten op zak, als 't geld op is, mot je toch 't zeegat weër uit!»

»Dat gaat jou niet aan,» — zei Jan — »ik raad je, ga heen, en maak hier geen moeite.»

»Ik zal jou leeren, kale pikbroek!» bulderde de vreemde vent en trok zijn mes. — »Kom nou hier, als je hart in 't lijf hebt!»

Het gezigt van het mes joeg vader en zuster een schrik op 't lijf, en op hun geroep kwam de waard te voorschijn. Met de eene hand greep hij den kerel in den nek, en meende met de andere hem 't mes uit de vuist te wringen; maar de blaauwe was hem te sterk en te vlug af. Met een forschen ruk draaide hij zich los, en greep tegelijk den waard zóó om 't lijf, dat hij hem achterover tegen eene leuning wierp, hem met de vuist een paar slagen tegen 't voorhoofd gaf, en daarop zijn mes in de hoogte zwaaide.

»O God!» riep de zuster, »hij vermoordt den waard!»

Op dit gezigt begon Jan het bloed te koken. Zonder te berekenen, wat hij deed, greep hij een steen die daar op den grond lag, en wierp dien met zulk een kracht tegen den kop van den geweldenaar, dat deze op 'tzelfde oogenblik ter aarde zeeg en — dood lag.

Daar stond onze arme zeeman, als van den bliksem getroffen! Al mogt hij nu duizendmaal zijne onbezonnenheid verwenschen en zich in radeloozen angst voor borst en voorhoofd slaan; al mogten vader en zuster kermen en gillen; — 't gedane was niet ongedaan te maken. Van alle kanten stroomde 't volk te hoop. 't Gerucht van 't gebeurde ging als een loopend vuur rond, en werd, vooral omdat het een matroos was, die 't gedaan had, met onbarmhartige vindingrijkheid, telkens met nieuwe leugens omkleed, van mond tot mond vergroot en verzaard.

Een halfuur later was de Breëstraat zwart van menschen, en de »Duvelshoek” in opschudding, want er werd een moordenaar door schoutendienders overgebracht.

Den volgenden dag werd Jan Jochemsz. in 't verhoor genomen door Mijnheer den Schout, in tegenwoordigheid van twee Schepenen. Hij ontkende de daad niet, maar wel, dat hij het voornemen zou hebben gehad den verslagene van het leven te berooven, en verklaarde, dat hij, buiten 't werpen met den steen, »alsoo hem zijn bloet warm wierdt,” den man »handt noch vinger aengeraeckt” had ¹⁾.

Naar de wijze van regtspleging dier dagen stond het aan Mijne Heeren van den Geregte om, alvorens eene sentensie over den beschuldigde uit te spreken, hem op de pijnbank te brengen, ten einde door dit middel erkentenis te erlangen ten aanzien van wedersprokene of niet genoeg bewezene punten van beschuldiging. 't Zou echter nog wel eenige dagen duren, eer tot dit »scherper examen” werd overgegaan, want de »blijde inkomste der allerdoorluchtigste koninginne Maria de Medicis” was op handen, en de Regeering van Amsterdam had »goet gevonden dat men Hare Majesteyt, hier comende, met de gantsche schutterie in wapenen, vertooningen ende anders, de hoogste eere, in soodanige gelegentheyd betamelijk, sal bewijzen.”

Op woensdag, den 1sten September, deed de Koningin haren plegtigen intogt, en de Heeren hadden toen zóó veel te doen, dat de zaak van den armen Jan Jochemsz. tot na 't vertrek van Hare Majesteit moest blijven rusten.

III.

De vrijdagmorgen was naauwelijks aangebroken, toen een boerewagen, met twee paarden bespannen, en waarop drie mannen hadden plaats genomen, het dorp Kortenhoef uitreed. 't Zijn onze beide bekenden met den schoolmeester. Kees Geurtzen zit op de voorste bank en houdt de leisels. Van die twee achter hem herkent ge Jochem aan zijn bedrukte houding, terwijl de schoolmeester een stuk papier in de hand heeft, waarop hij den voorgaanden avond — na rijp en breed overleg en niet weinig zwarigheden — de Fransche oratie geschreven heeft, die hij voor de Koningin denkt te houden.

't Zal er een Fransch naar geweest zijn, denkt ge welligt? Niet zoo slecht als gij schijnt te meenen; want de kennis van vreemde talen, en

¹⁾ Men leest zijne confessie in het Confessiën-boek dezer Stad, beginnende 19 Junij 1637 en eindigende 1 Junij 1639, folio 230 vo.

vooral van de Fransche, was hier te lande in de 17^e eeuw, en ook later nog, vrij wat algemeener dan in de laatste helft der voorgaande. 't Was toen niets bijzonders, dat een dorpsschoolmeester Fransch sprak, en 't is zelfs gebeurd, dat een schoolmeester van een Nederlandsch dorp als hoogleeraar naar Parijs werd beroepen, — maar dit is onze meester van Kortenhoef toch niet geweest ¹⁾. De man was bescheiden genoeg, om niet al te veel op zijn geheugen of gelukkige ingeving te vertrouwen, en wilde, op den wagen zittende, zijn stuk nog eens lezen en herlezen, om te vaster in zijne woorden te zijn. Jammer maar, dat hij er zoo spoedig meê moest eindigen, want het geweldig hotsen en stooten op den hobbeligen weg bragt hem in zulk eene slingerende beweging, dat hij geen letter meer zien kon. De wegen waren in de 17^e eeuw nog niet wat zij tegenwoordig zijn; vooral was een ridje op een boerewagen al bijzonder plezierig, en men moest er wel aan gewoon zijn, om niet tusschenbeiden eens van boven neêr te tuimelen. De zon stond dan ook al vrij hoog, eer onze drie reisgezellen over Nichtevecht en Abkou te Ouderkerk aankwamen. Van hier af ging het langs den Amsteldijk en een uur later de Regulierspoort in.

Paarden en wagen werden aan den Binnen-Amstel op stal gebragt, en na eene kleine verkwikking, die zij na zulk een rid wel noodig hadden, stapten de vrienden naar 't Prinsenhof.

Dáár was alles in beweging, alles in vollen glans en luister. Er zouden dezen dag allerprachtigste feestvertooningen op het Rokin plaats hebben, en het oogenblik naderde reeds, dat Schout, Burgemeesteren, Raden, Schepenen, Admiraliteitsheeren en eenige van de aanzienlijkste burgers, in eene vloot van rijk getooide sloepen, behangen met fluweel en goud, Hare Majesteit zouden komen afhalen, om haar naar den tempel der kunst te geleiden, die op een eiland in 't Rokin was opgerigt.

De prachtige ruiters, die als eerewacht de Koningin hadden ingehaald, — allen jonge Amsterdammers van de aanzienlijkste huizen, — stonden op den burgwal geschaard. 't Was een lust ze aan te zien, die fiere jeugdige »Aemstelheeren,” zonen en neven van burgemeesters en andere regeeringsleden, en waarvan velen eenmaal zelf in Burgemeesterskamer of Raadzaal eene waardige plaats zouden bekleeden. 't Was een lust ze aan te zien, die »Ruiterij der Stad Amsterdam,” in »prachtig gewaad, stijf van goud, met pluimen en strikken van allerhande kleur.” »Zij hadden,” zegt professor van Baerle, die ze met eigen oogen aanschouwd heeft, »verscheiden fatsoen en kleur van kleederen aan.

1) 't Was Jan Verschuur, schoolmeester te Loppersum. Zie COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, VI D. bl. 119.

Dees in felp, die in fluweel, een ander in satijn, een ander in zijde-grofgrein, een ander in kamelot, geborduurd, gekoord en geboord, elk om het fraaist en cierlijkst. Hun wapens waren degens en pistolen. En er was zulk een vaag en wakkerheid, zulk een groothartigheid en edelmoe-digheid in die bloeiende en groeiende jeugd, dat, indien eens Hannibal, en niet Maria, voor de poorten ware geweest, zij met diezelfde wapenen hem van stadswallen gedreven, en met datzelfde gewaad, tot voorstand van godsdienst en vrijheid, gevochten zouden hebben 1). — En hun paarden! De Professor schijnt nooit wakkerder rossen gezien te hebben. »Het waren uitgelezen paarden, klein en verheven van kop, met wakkere en glinsterende oogen; kort van ooren, dun van hals bij den kop, breed van borst, wel gedrongen, breed en ruig van voeten. Men zag uit het wenden ter wederzijden, dat ze wel ter hand; uit den draf, dat ze braaf en wel afgerigt; aan het mennen, dat ze wel naar den toom luisterden en zacht van mond waren. Als zij geluid van trommelen of trompetten hoorden, stonden ze niet stil: zij beten op hun gebit en schuimbekten, staken de ooren op, en schrabden op de aarde met hun voeten.“

Aan 't hoofd van »deze brave ruitery” stond »d'advokaat Kornelis van Davelaer, Heer van Petten,” als »president en leider van deze bende,” die even welsprekend als dapper was, zoodat zijne Eierlijke oratiën in 't Fransch de Koningin (als zij zelf zei) niet weinig genoeg gaven.

Hij reed op 't oogenblik stapvoets tusschen twee ruiters, die voor deze gelegenheid als zijne adjudanten fungeerden. Die ter rechterhand droeg een wambuis van hemelsblauw satijn met zilver bezaaid, terwijl een bos van witte pluimen golvend boven zijn hoofd wapperde; — de hand, anders gewoon de Latijnsche lier te tokkelen, voerde thans het Damasceensche staal met een fierheid of 't haar dagelijksch werk waar'. 't Was Joan

1. Een prachtige volzin! Daar is klank in, en daar hield Barlaeus van. Gij zult echter vragen, lezer! hoe Hannibal hierbij te pas komt, maar gij moet weten, dat Barlaeus geen bladzijde schrijven kon, zonder die te stoffeeren met de helden en wijzen van Griekenland en Rome en al de goden van den Olympus. Om echter wel te begrijpen, waarom hij hier juist Hannibal noemt, moeten wij zijn boek opslaan, en iets meer lezen dan ik boven noodig had aan te halen.

't Schijnt, dat sommigen gespot hadden met den opschik van die jongelui te paard en hen saletjonkers of theaterhelden noemden, die hun degens en pistolen wel t'huis konden laten; en hierop stak Barlaeus af: „Ik acht het zeggen niet van eenigen, die mij het woord van Hannibal voorwerpen, dat een kloek en dapper soldaat beter is dan een pronker; ware hier, in plaats van Maria, Hannibal zelf voor de poort geweest, hij had 't ondervonden, hoe die jongelui met diezelfde wapens en in datzelfde gewaad hem op de vlugt gejaagd zouden hebben!” En daarop haalde hij er nog Plato, Tullius, Cesar en Vegetius bij, om 't nader te bevestigen. Natuurlijk stonden toen de spotters beschaamd, en twijfelde niemand of 't zou wel wezentlijk zoo gebeurd zijn!

Six, die, schoon pas twintig jaren, zoowel door zijne Latijnsche als Nederduitsche poëzij, zich reeds eenigen roem verworven had.

De ruiter ter linkerhand, gedost in purper fluweel met goud geborduurd, en met drie prachtige struisvederen, een roode tusschen twee gele, op den hoed, was de zeventienjarige Bicker, een kloek en rijzig jongeling, wien men gerust een paar jaren meer zou gegeven hebben.

Geen wonder, dat onze drie Kortenhoevers, toen ze voor 't Prinsenhof verschenen, daar een vrij kluchtige vertooning maakten. Zij keken, of ze uit de lucht waren komen vallen, terwijl een algemeen gelach om den mond der jonge ruiters speelde. De smid echter verloor zijne tegenwoordigheid van geest niet, maar stapte moedig op den Heer van Petten aan, dien hij ligtelijk als den aanvoerder herkend had, en sprak, met den hoed in de hand eene boersche buiging makende:

»Sinjeur! wij zijn in de stad gekomen, om de Koningin eens te mogen spreken; zou daartoe geen gelegenheid zijn?»

»Vrienden!» antwoordde de Kommandant, zooveel mogelijk zijn ernst bewarende, »de Koningin verleent heden geen audientie; en» — zachter, zich naar Joan Six buigende: »ten minste niet aan drie boeren.»

Six plooide de lippen tot een geestig lachje; en ik geloof, dat hij zich gereed maakte, om met een paar cierlijke hexameters te antwoorden, toen Bicker hem voorkwam met te zeggen:

»Mijnheere van Petten! 't zou misschien Hare Majesteit niet onvermakelijk zijn, zich eenige oogenblikken met deze huislieden, die, naar 't schijnt, uit de Veenen komen, te onderhouden. Vergunt ge mij, in 't Hof te treden, en ze den Heere van Brederode aan te dienen?»

»Wel, Mejonker van Swieten!» sprak Davelaer lachende, »daar ge deze vreemde gasten zoo heuschelijk in bescherming neemt, — ga vrij ten Hove, en tracht hun den toegang tot hare Majesteit te verschaffen.»

Bicker sprong van 't paard, en stapte 't Prinsenhof binnen. Joan Wolfert van Brederode, die als edelman bij de koningin dienst deed, vond het geval even interessant, en begaf zich werkelijk tot Hare Majesteit, om audientie voor drie Hollandsche boeren te vragen. En de vorstin scheen juist van dezelfde meening als de beide heeren te zijn, want na een oogenblik stilzwijgens, zweefde er een glimlachje om hare lippen, en zeide zij, blijkbaar in eene vrolijke stemming: »Laat die mannen terstond hier komen.»

't Zou hier de plaats zijn, u het voorkomen en de kleeding der Koningin te teekenen, doch het zou verloren moeite wezen, omdat ge haar zelf kunt zien, als van aangezicht tot aangezicht, en, wat toevallig is, juist weder in 't zelfde gebouw, waar zij destijds haar verblijf hield. Op het

tegenwoordig stadhuis, dat toen het Prinsenhof was, hangt in het vertrek vóór de kamer van Burgemeester en Wethouders de schilderij van Gerard Honthorst, waarop Maria de Medicis te voeten uit is voorgesteld.

Evenmin zal 't noodig wezen, terwijl de drie dorpelingen door heer Joan Wolfert in het vertrek van Hare Majesteit worden binnengeleid, hun houding vol anstige verlegenheid te schetsen, daar ieder zich die beter zal kunnen verbeelden. Met een genadig knikje wenkte Maria de mannen nader te treden. De oude Jochem was zijne aandoening niet meer meester; hij zonk snikkend voor de Koningin op de knieën. De smid bleef op eerbiedigen afstand onbewegelijk; — al was hem, plagt hij naderhand te zeggen, een engel uit den hemel verschenen, hij had niet meer ontroerd kunnen zijn, dan op het oogenblik, toen hij zich tegenover eene koningin bevond. En de schoolmeester? Hij kweet zich mannelijk van de taak, die hij vrijwillig op zich genomen had. Op boerschen toon, maar met een ongekunsteldheid, die treft en inneemt, — eerbiedig, maar met eene vrijmoedigheid, die menigeen hem had kunnen benijden, droeg hij zijne aanspraak voor, in een Fransch, zuiver genoeg om door de Koningin verstaan te worden; zoodat zij, na nog een paar vragen tot den meester gerigt te hebben, die door hem vaardig en niet zonder gevatheid beantwoord werden, kon verklaren, alles zeer wel te hebben begrepen. En met de belofte, dat zij ten eerste, nog heden welligt, ter gunste van den gevangene bij Mijne Heeren van den Geregte zou tusschenbeide treden, liet zij de drie Kortenhoevers weder vertrekken.

Wij wagen 't niet te beslissen, waaraan deze gunstige stemming van Maria wel 't meeste te danken was, — óf aan des schoolmeesters wel-sprekendheid, óf aan den indruk van Jochems vadersmart; — mogelijk aan geen van beide, maar veel meer aan een zeker gevoel van ijdelheid bij haar zelve, ligt verklaarbaar uit haar karakter, — een zucht om invloed uit te oefenen. Zeker was 't haar lief, eene geschikte aanleiding verkregen te hebben, om in deze stad, waar men haar zoo ruimschoots de gelegenheid schonk, om zich als eene koningin te *vertoonen*, ook eens de gelegenheid waar te nemen om als eene koningin te *handelen*.

Toen de dorpelingen het Prinsenhof weêr uitkwamen, wekten zij al veel meer belangstelling bij de ruiters, die honderd gissingen maakten, wat toch wel die boeren aan de Koningin te zeggen konden hebben. Doch dit bleef een geheim. Jochem en de schoolmeester stapten regtdoor, maar de smid wendde zich weder tot Davelaer en zei:

»Nu sinjeur! ik dank je wel hartelijk voor je gunst en goedheid; en (zich tot Bicker wendende) jou vooral, brave jonker! Als je ooit eens te Kortenhoef mogt willen komen, vraag dan maar naar Kees Geurtzen den smid; ik ben tot je dienst, zoo lang ik leef.»

't Was waarlijk de deftige eerewacht niet kwalijk te nemen, dat zich andermaal een vrolijke lach van haar meester maakte, terwijl de drie boeren zich in de rigting der Agnietenstraat verwijderden.

Weinige minuten later was de gantsche Voorburgwal met prachtige sloepen opgevuld, die Hare Majesteit naar de feesten zouden geleiden.

IV.

De feesten op 't Rokin zal ik hier niet beschrijven; ik heb 't elders gedaan ¹⁾. Toen alle vertooningen waren afgelopen, roeide men in den namiddag naar 't Y, terwijl ontelbare jagten en speelschuiten de Koningin volgden. 't Ging regtuit naar de Oostindische werf, om een groot schip te zien afloopen, waarna zij door Burgemeesteren werd »gebeden, dat ze het schip, 't welk op een verre reis ging, zou gelieven eenen naam te geven." Zij noemde het schip *Maria de Medicis*, en wenschte het tevens met een bevallige wending: »behoude reis". —

Hoogelijk werd Hare Majesteit hiervoor door de Heeren bedankt; en nu — terwijl de geheele Regeering van Amsterdam in een halven kring om haar geschaard stond, sprak zij:

»Mijne Heeren! ik heb dus gewillig voldaan aan 't geen ge mij hebt verzocht. Vergunt mij thans u wederkeerig een verzoek te doen, en weest even gewillig in het toestaan." En zij vroeg gratie voor Jan Jochemsz.

Daarop waren de Heeren niet bedacht geweest, en daarover hadden zij niet gedelibereerd. Evenwel, er moest een antwoord gegeven worden, en burgemeester Oetgens van Waveren vatte het woord op. Hij bedankte Hare Majesteit in de vleijendste bewoordingen: — het was den Heeren van Amsterdam een onbeschrijfelijke eer, dat de Koninklijke Majesteit zich zelfs had willen nederbuigen, om hun een verzoek voor te dragen; — nogtans het was eene zaak van groote importantie, rakende de justitie en politie dezer stede, voor welker handhaving tot bewaring der goede orde Mijne Heeren van den Geregte altijd de hoogste zorg hadden gedragen, gelijk dan ook deze stad deswege door de gantsche wereld beroemd was; — echter, wegens de hooge gunst en zonderlinge genegenheid, welke Hare Majesteit deze stad steeds bewezen had en nog bewees, zouden Mijne Heeren van den Geregte gaarne de hooge recommandatie van Hare Majesteit in gunstige consideratie willen nemen, en, zoo spoedig als het gewigt der zaak toeliet, daarop besluiten.

De Koningin zweeg, en het overige van den avondstond werd doorge-

1) Zie de *Wandeling in Amsterdam in het midden der 17e eeuw*, die in het Tweede Deel te vinden is.

bragt met een togtje langs het Y tot aan 't Blaauwhoofd, onder het losbranden van al de »kortouwen en metaele stucken," waarna Burgemeesteren haar door de Prinsengracht weder stadwaarts en tot in haar Hof geleidden.

De Amsterdamsche Heeren waren niet ongenegen, om aan 't verzoek der Koningin gehoor te geven, vooral omdat de manslag zonder opzet was begaan, maar zij begeerden niet, dat Maria de Medicis hier meer zou doen, dan eene koningin *vertoon*en, en zij moest weten, dat de Hollandsche republikeinen najverig waren op hun soeverein gezag.

Daags daarna, eer Maria uitreed, om eenige winkels te bezoeken, ontving zij berigt, dat de Heeren wel hadden willen besluiten aan haar verzoek te voldoen, en na 't vertrek van Hare Majesteit den gevangene zouden ontslaan; waarvoor de Koningin beleefdelyk doch koeltjes haren dank betuigde. 't Scheen haar in dezen vorm maar half te belagen.

Haar vertrek had plaats op zondagmorgen te negen uren, niet zonder nog eenige plegtige oratiën tot afscheid, doch waarin geen zinspeling meer gemaakt werd op »de hooge recommandatie."

En den volgenden dag werd de arme Jan Jochemsz. verblijd met de aankondiging zijner vrijheid. Men vindt het in het Confessiën-boek ter zijde van zijne confessie met deze woorden aangeteekend:

»De nevensgenoemde Jan Jochemsz. is op de *hooge recommandatie* van hare majesteyt de Coninginne-moeder van Vranckrijck, ten tijde van hare majesteyts blijde incomste alhier, en geconsidereert deselve Jan Jochemsz. geen meninge heeft gehad, den persoon, in zijne confessie genoemd, om 't leven te brengen, als hebbende van verre een steen geworpen, vi September uyt de hechtenisse ontslagen en op zijne vrije voeten gestelt."

Toen reed nog eenmaal dezelfde boerewagen met de drie mannen van Kortenhoef naar Amsterdam, en ze keerden met hun vieren terug; en het nederige veendorp vierde dien dag de napret der blijde inkomste van Maria de Medicis.

1859.

EEN ANGSTVOLLE NACHT.

I.

»Tijs, denk om den stal buiten!” —

»Ja, baas! —

»Sakkerlijsjes! waar issie nou weêr? Dat jabaast maar, en loopt en vliegt bij alle standjes, en denkt nergens meer om! — Hei, Tijs! hier, magere lummel! laat kijken waar je bent!” —

»Hier bin ik, baas!” —

»Zoo? ben je daar, nuchter kalf? waar heb je nou weêr gezeten? ik heb je in geen drie uur gezien!” —

»Ik bin na de Kalverstraat geweest, baas!”

»Naar de Kalverstraat? hier en gunter! wat is dat voor een foef? wat had jij daar te doen?” —

»O, baas, het waster zoo'n jool! De kijeren grijnden, de wijven gilden, de mannen sloten de loiken digt, de hiele Duvelshoek was op de bien!” —

»Heere! Heere! wat'n tijen beleven we!” — zuchtte de vrouw van den baas, die aan de tafel zat, met een ijzeren stormhoed op haar schoot en een bundel watten in de hand.

»Alle harten naar je eigen, moeder!” hervatte de baas, — »maar hou jij je nou stil; ik wil weten wat er aan de hand was. Zeg op, Tijs! waarom sloten ze de luiken? wierd er geplunderd?” —

»Dat mienden ze, baas! maar ze waren allemaal beteuterd! je hadt het motte zien, — honderdduzend menschen op de straat, en an alle steege liepe ze oit, en je gong plat in 't gedrang. En ze riep dat de stad ingenome was, en de soldate d'r ankwamme, en dat Sommeldijk order had gegeven om te plundere, — je leve zoo niet; en in de hiele Kalverstraat slote ze de hoize digt met de bouten op de loiken en de grendels op de deur.” —

»En kwamen dan de schutters er niet bij?» —

»Dat weet ik niet, baas! je kon van al het volk de mensche niet zien!» —

»Maar zeg op dan, uilskuiken! wat er te doen was?» —

»Och, baas! de mensche waren erg geskrokke, maar 't was niks. Weet je wat? De tienstoivershachies hadden op 't Regulierspad een ke-
rel te pakke gekrege; — ze zeije, dat 'et een pasie van graaf Willem
was, die 'm verkleed had, en wou komme spionneere. Maar dat hoefde
niet, hoor! ze hebben 'm netjes bij de lurve gepakt en ingerukt, heb
ik jou daar! — en toemaar met 'm na de boeije. — O bloed! je hadt
dat geroesemoes motte zien, toen de vent de Regulierspoort binne-
kwam, — van alle kante kwamme ze angiere, — van de Walle, oit
de Houttoine ¹⁾, oit de Duvelshoek, oit de Vijzelsbuurt en van de
Schapemart; — en ze skreeuwden of ze bezete ware: Noranje bovee! —
en de Kalverstraters dochte dat het hiele leger der ankwam, en ze
ware zoo verbouwereerd, dat ze alles potdigt sloten ²⁾. — O, baas! ik
heb zoo motte lache!» —

»Lach jij, magere schelm! als de heele stad in angst zit?» —

»Zou ik niet, baas? je heit nooit van zooveul relletjes gehoord as teug-
geswoordig! En kan ik 't helpe, dat ze in de Kalverstraat zoo gek
binne van één spion voor een hiel leger an te zien. Hoor, baas! ik
zeg maar, dat zou op den Harelemerdijk niet gebeurd weze.» —

»Dat zeg je goed, jongen! Ze moeten hier niet komen, daar zouden
wij, schutters, bij wezen; — onze wijk is een goede wijk, en ze hebben
overal respekt voor 't vendel van Vlooswijk.» —

»Ja, baas! en ze zeggen ook, dat jij al lang kurperaal had motte weze.» —

»Dat moest ik ook; maar dat raakt jou niet! Ik zeg jou maar, dat je
niet meer loopt pierewaaijen, maar bij honk blijft en om den stal denkt,
hoor je? En je gaat zoometeen, als de poort opengaat, dadelijk naar
buiten, en kijkt naar den bles, en voelt of de halster wel goed vastaan
de krib gebonden is, en sluit den stal sekuur, hoor je? Ik trek zoo straks
op de wacht, en dus zorg jij er voor.» —

»Ik zel 't sekuur doen, baas!» —

Maar ja wel! Pas is Tijs den trap af en de deur uit, of daar komt
Hein de staljongen naar hem toe vliegen, en grijpt hem bij den arm.

»Ga meê, Tijs! na de Boitekant, — daar bakelaaije de Friesche skip-
pers met de Wilde Iere!» ³⁾.

En Tijs vergeet stal en baas en bles, en rent met Hein den dijk op.
Nooit waren de Amsterdammers in zoo'n woelige warring geweest als

1) De Doodkistemakersgracht.

2) *Amsterdams Journaal*, 1650.

3) De *Wilde Ieren* waren de burgers van Rapenburg en Marken.

in dat vijftal dagen van zaterdag den 30ⁿ Julij tot woensdag den 3ⁿ Augustus 1650.

't Was dingsdag toen 't gesprek, dat wij af luisterden, werd gevoerd op de achterkamer boven een sleepersstal op 't Haarlemmerplein, — het huisvertrek van Kees Kaak, alias »de lange Haarlemmer sleeper», — want de man was sleeper van 't Haarlemmerveer, en bovendien reed, of liever, als men toen zei, voer hij ook, zoowel met open vrachtwagens als met koets- of bakwagens, op Haarlem, Beverwijk en Alkmaar. Hij had het anders druk genoeg, en wel voor zes knechts werk, maar nu niets te doen. Daarom had hij vijf van de zes maar laten dienst nemen bij de Waardgelders of Tienstuiversmannen, om de daghuur uit te winnen, en alleen den mageren Tijs en Hein den jongen op den stal gehouden, — of althans willen, maar niet kunnen houden, want Tijs en Hein hadden, als zoo menig een in die dagen, den kolder in den kop, en vlogen regts en links, om overal bij te wezen.

't Vertrek, waar wij Kees vinden, is een kleine vierkante kamer met een roode steenen vloer, die met een hooggeel geschilderd zeildoek met blaauwe randen bedekt is. Bij den haard zit hij zijn borstharnas blank te poetsen; in den hoek staat zijn musket al gereed en de vorket en zijn degen er nevens; zijn bandelier met de afhangende kruitmaatjes, kogelzakje en lont hangt over een stoel. Voor 't venster zit, aan een wit geschuurde klaptafel met gedraaide pooten, vrouw Kaaks ¹⁾, die ijverig bezig is om haar mans stormhoed van binnen met een zacht bekleedsel te voorzien.

»Dat 's j'n 'n leventje tegenwoordig!» mompelt Kees weér, terwijl hij zijn best zit te wrijven. »Niet te werken, niet te verdienen, en de heele stad op stelten! Zoek ik naar den jongen, die is met Soeteman de hort op en laat zich in de Wetering plompen; — vraag ik naar den knecht, die loopt roesemoesen in de Kalverstraat. Alle harten naar je eigen, moeder! maar ik wou, dat de Heeren gaauw een eind aan die malligheid maakten.» —

1) Tegenwoordig zou men zeggen: „vrouw Kaak;” maar oudtijds voerden vrouwen en dochters den geslachtsnaam van man of vader in den tweeden naamval. „Vrouw Kaaks” beteekende: de vrouw van Kaak; „Kenauw Simon Hasselaers” beteekende: Kenauw (de dochter) van Simon Hasselaer. Zoo schreef Hooft in een brief van 20 Junij 1629: „ter begraffenis van mijn nichjen Hasselaers,” en op bl. 333 van het I D. der uitg. van Leendertz leest gij: „'t neghende verjaeren des bruiloftsdaghs van joffr. Tesselscha Visschers,” waar 't beiden vaderlijke geslachtsnamen zijn; maar op bl. 231 der genoemde uitgave: „Christina van Erp Hoofden” en „Geertruid van Erp Hasselaers,” waar 't de geslachtsnamen der mannen zijn, die de vrouwen in den tweeden naamval voeren. En toen ik onlangs de pui- en kerkboeken van 1608 doorbladerde, waarin de huwelijken zijn aangeteekend, vond ik ook de familienamen der bruiden steeds in den tweeden naamval.

»Kijk, man!» zegt vrouw Kaaks, terwijl ze den stormhoed op haar hand in de hoogte houdt, »dat hoedje zal je nou zoo zacht en makkelijk zitten of 't je ouwe slaapmuts was; ik heb er een wollen voering ingenaaid en die van binnen met watten gevuld.» —

»'k Mag 't lijden,» hervat Kees, »maar, alle harten naar je eigen, — schuttertje spelen is niemendal, en dat ze Van de Wouwer eer korporaal hebben gemaakt dan mij, kan me ook niet schelen; maar dat de sleeperij stilstaat, dat is erg. 't Is doodstroom op 't veer; als schuit noch wagen vaart, verdient de baas geen duit, maar zijn paarden moeten toch de haver hebben, en zijn wijf...»

»Heeremetijt! wou je die ook op haver trakteren? Neen, Kees! ik zal straks den nieuwen ham eens aansnijden, en jou ook een lekker stukje op de wacht laten brengen. Maar kom, pas nou je ijzeren pot eens op, — hij zal je nou niet meer drukken; — wat zeg je, hè?» —

»Goed, wijf! maar help me nou dat ander tuig ook maar eens om 't lijf hangen. 't Is een plaag tegenwoordig met dat harnas en volle geweer. Vroeger waakten we maar »met een sijdgeweer en een barresaentje,» en nou... ja, kom hier, gesp me dien riem eens vast, maar haal hem niet te strak aan, dat ik geen asem kan krijgen.» —

»Denk jij maar, Kees! een kort liedje is gaaauw gezongen; ik hoor van de komenijsvrouw op den hoek, dat er een praatje door de stad loopt, dat ze morgen vrede zullen sluiten.» —

»Alle harten naar je eigen, maar ik zou dat dikke wijf kunnen zoenen, als ze de waarheid zegt.» —

»Dat kan je wel laten, hoor! — maar kom hier! laat ik je dien bandelier met al die kokertjes en riempjes over den kop gooijen. Zie zoo, regt zit 'ie. Nou je snaphaan maar onder den arm, en klaar is Kees.» —

En na eerst nog gaaauw, staandeweg, een stuk met ham gebruikt te hebben, stapt de gewapende sleeper moedig zijn deur uit, en vrouw Kaaks kijkt hem met welgevallen na, en meent, dat het vendel van Vlooswijk wel trotsch mag wezen op zoo'n knappen en langen schutter als haar man is.

II.

Ieder kent de historie van 1650. Hevige geschillen over 't geen wij tegenwoordig de begroting van 't Departement van Oorlog zouden noemen! Doch dit was slechts de buitenkant. De binnenkant was: strijd der stedelijke aristocratie tegen 't gezag des stadhouders; want deze aristocratie achtte, na 't sluiten van den Munsterschen vrede, het tijdstip geboren, om hare oppermagt te vestigen, en in dien strijd voerden de Amsterdamsche Heeren den boventoon. En daarom liep dan ook dit

geschil over ruiters en soldaten uit op een poging van den Prins om Amsterdam door ruiters en soldaten te laten overrompelen.

Er is van deze katastrofe in dien tijd vrij wat ophef gemaakt, waarover wij thans met een glimlach de schouders ophalen. Ja, gelijk die van de beroemdste volken der oudheid, zoo levert ook onze geschiedenis de bewijzen, dat dezelfde natie, die tot bewondering dwingt, waar ze zich in de volle kracht van heroïeke grootheid vertoont, klein en dwaas is, waar zij zich in binnenlandsche twisten door driften en partijzucht veroeren laat.

't Was van de Amsterdamsche Heeren een dwaasheid, om zulk een gering verschil, als waartoe de legerkwestie eindelijk herleid was, de halsstarrigheid tot het uiterste te drijven, om daarna gedwongen toe te geven, en zij hadden 't aan zich zelven te wijten, dat men hun »onberaden kriegelheid" verweet. En 't was van den Prins een onzinnige roekeloosheid een staatsgreep te wagen, die, 't zij hij gelukte of mislukte, hem altijd in verlegenheid moest brengen; en hij had het evenzeer aan zich zelven te wijten, dat men hem bij Rehabeam vergeleek ¹⁾.

't Was van de Amsterdamsche Heeren een dwaasheid, te meenen, dat die legerkwestie de geschikte vorm was, om de vraag tot beslissing te brengen, of Holland over de Republiek en Amsterdam over Holland heerschen zou. En geen minder dwaasheid was 't van den Prins, te meenen, dat militair geweld het geschiktste middel was, om de Amsterdamsche aristocratie den kop in te drukken.

Maar 't was van den jeugdigen stadhouder erger nog dan een dwaasheid, — 't was ook een ondankbaarheid. Niet langer dan drie maanden was 't geleden, dat hij, die mild van aard was, en bovendien de hofhouding van den verdreven Engelschen koning Karel II in den Haag geruimen tijd tot zijn last had gehad, zich in geldverlegenheid bevond, en niet minder dan twee millioen noodig had. Die konden zijne vrienden hem niet bezorgen, — geen Sommelsdijk, geen Aertsbergen, geen Musch, — en de Heeren Staten ook niet, hoe hoogmogend zij geacht wilden zijn. Waar geld noodig was, keek elk naar Amsterdam. Ook de Prins had toen eens aangeklopt en was spoedig geholpen; maar men had toen niet kunnen vermoeden, dat een Prins van Oranje zijn erkentelijkheid in zulk een vorm betoonen zou. En Zijne Hoogheid had het aan zich zelven te wijten, als spotvogels zeiden, dat zijn aanslag op de Wisselbank gemunt was, om in 't vervolg zich de moeite van vragen te besparen: ja, velen meenden dit in ernst, waarom dan ook Vondel de nieuwe blokhuizen »Beschutters van de Banck" noemde ²⁾.

Gelukkig echter is in die historie van 1650 ten minste één punt, waar-

1) 2) *Vondels Werken*, VI Deel bl. 63.

over we ons verheugen mogen, en dit is, dat ze geen druppel bloed gekost heeft, en men voorzigtig genoeg geweest is, 't maar met een spiegelgevecht af te doen.

De man, wien de Amsterdammers de meeste schuld weten, was Kornelis Aerssens, heer van Sommelsdijk, — en zeker hadden zij 't niet geheel mis-

Wat had hij zich een moeite gegeven om den aanslag wel te overleggen en goed te berekenen en diep geheim te houden!

Donderdags (den 28ⁿ Julij) was hij, in den vroegen morgen, met het openen der poorten, zelf nog eens binnen Amsterdam gekomen, om de gelegenheid goed op te nemen, de Regulierspoort (die hij door kapitein Gentillot wou laten overrompelen) naauwkeurig te bekijken, de wallen te bespieden, en zijn Neurenberger ei met de stadsklokken gelijk te zetten. Maar hij dacht toen niet, dat zooveel dienstijver hem later een beschuldiging op den hals halen en niet weinig in verlegenheid brengen zou.

Hij had dienzelfden donderdag, op 't hor'logie af, den gantschen langen weg van Amsterdam tot Scherpenzeel afgereden, om zaterdag 's morgens geen minuut te vroeg of te laat met zijne ruiters voor de poort te zijn. Maar hij had niet bedacht, dat als weêr en wind veranderden en de hemel onweêrsbuijen met storm en slagregens gaf, zijn berekening geen proef houden, en hij zeker te laat komen zou: — en juist dat gebeurde.

Sommelsdijk had zelfs, op de Hilversumsche hei, waar hij vreesde in 't donker te zullen verdwalen, zich de moeite getroost, aan een armen dorpsbarbier een romannetje te vertellen van een duellist, die vlugten moest, om den man te bewegen, 's nachts een lamp voor zijn dakvenster te laten branden. Maar hij had niet bedacht, hoe ligt er in 't hart van een vrouw een angstige bezorgdheid rijzen kon, dat haar man, door 't begunstigen van de vlugt eens moordenaars wel zich zelven aan de galg kon helpen, en dat zij in dien angst zeker de pas ontstoken lamp spoedig zou uitblazen; — en juist dat gebeurde.

Toen Sommelsdijk, nat en doorwaaid, uitkeek naar zijn baken, vond hij een Egyptische duisternis, en schold op den barbier.

Toen graaf Willem te middernacht te Abkou kwam, vond hij niemand, en schold op Sommelsdijk.

Toen Sommelsdijk eindelijk kwam, vond hij geen ruiters, en schold op den ritmeester Mom.

Toen Mom en zijn ruiters reeds aan den Amstel hadden moeten zijn, zwierven ze nog als verdoolde schapen op de hei.

Toen Gentillot met zijn vijftig man uit de Utrechtsche schuit stapte, zag hij graaf Willem niet, en begreep dat het niet pluis was, en droop stilletjes weêr af.

En toen eindelijk graaf Willem en Sommelsdijk te Abkou weêr te

paard stegen, om toch nog maar den aanslag te wagen, reed juist Evert de postrijder Amsterdam binnen, om er de tijding van hunnen aantogt te brengen.

Wat rende die brave Evert Lammertsz. de Sint-Antonispoort binnen! In vliegende vaart, alsof de wilde ruiter hem op de hielen zat, stoof hij de Breestraat langs en de Hoogstraat in, over bezems en emmers heen; en vrouwen en meiden vlogen overal op zij' en schreeuwden hem na: »Kerel, is dat rijden! denk dat het Sinte-zaterdag is!» —

En toen burgemeester Bicker de tijding van Evert vernomen had, en voor zijn schrijftafel zat met de hand aan 't voorhoofd, — beraadslagende met zich zelve, omdat hij 't met geen ambtgenooten doen kon, daar de eene (Valckenier) juist den vorigen zaterdag overleden was, en de beide anderen uit de stad waren, — kwam er een tweede bode. 't Was zijn eigen neef, de Muider Drost, Gerard Bicker, die doodsbleek binnenstoof, roepende, dat heel Gooiland vol ruiters en soldaten en hij nog juist bij tijds aan hunne handen ontkomen was.

Wel had de Burgemeester geen reden om den moed te bewonderen van zijn drostelijken neef, wien de bewaring was opgedragen van een slot, dat voor een sleutel van Amsterdam gold, maar hij had er ook geen tijd toe. Dadelijk moest de Vroedschap vergaderd en de krijgsraad bijeen geroepen, poort en hamei gesloten en elke valbrug opgehaald, de stads-klok geklept en de trom geroerd worden. De heele stad kwam in rumoer. »Yedereen was doende met sijn werck, en wierde als met een donderslag neêrgeslagen.» Alarm! Aan werken valt niet meer te denken, de stad moet verdedigd worden, maar niemand weet nog tegen wien. De drie vendelen soldaten trekken in volle rusting naar hun loopplaatsen; in elke wijk komen de schutters met hun geweer voor 't huis van den vaandrig, waar 't vaandel is uitgehangen aan den stoep. Schuivevoerders, koren-, turf-, bier- en waagdragers loopen, op 't kleppen der klok, naar den Dam, en scharen zich onder hun gildevanen voor 't stadhuis; en een mank besje komt er langs humpelen, beladen onder haar armen met zooveel brooden, als ze maar kan omvatten. — »Waartoe dat, moedertje?» vraagt Jan Packebier. — »Och,» zegt ze, »kind! om in de belegering voor hongersnood bewaard te zijn!»¹⁾

Nooit hebben de Amsterdammers zoo'n zaterdagmorgen beleefd. Al wat beenen reppen kan, vliegt naar de wallen, en helpt het geschut uit de kanonhuizen halen, en de schanskorven planten. Emmers en raagbollen en glazewasschers liggen onder den voet; alle vrouwen en meiden, die straks nog zoo ijverig aan 't schrobben waren, trekken nu meê voor 't kanon, en onder een vrolijk: »Vivat Oranje hoezee!» gaat het

1) *Amsterdams Journaal*, 1650.

tegen de hooge wallen op. Niemand weet nog, dat het hier juist tegen Oranje te doen is; maar al hadden ze dat geweten, ze hadden 't toch gezongen, want zonder Oranjeliedje geen opgewektheid bij 't volk.

Maar weldra komen ze 't te weten. Een prinsen-trompetter heeft Wilhelmus geblazen voor de Regulierspoort, en een officier van graaf Willem heeft een brief overgegeven. En nu raken de poppen eerst regt aan 't dansen. »Hoe!» roept Teunis de vettewarier in de Oranjestraat, »is dat onze Stadhouder en Beschermmer, die ons zelf met de wapenen vervolgt?» ¹⁾ — »Neen,» zegt zijn buurman; »maar die 't Sijne Hoogheyd ingeblazen hebben sullen de schult dragen, — die schijnheylige schelmen, waar Sommelsdijk de argste van is!» ²⁾

En terwijl in de stad alle man in de weer is, om Amsterdam in staat van verdediging te brengen; terwijl gilden en bijltjes bezig zijn al de balken uit de stadsgrachten binnen te halen, en palissaden in de wallen te slaan, en verhakkingen te maken in de buitencingels, wegen en paden, en bruggen af te breken; terwijl de trom op nieuw geroerd wordt om waardgelders en matrozen aan te werven, — geniet de oude heer Dirk Wuytiers daarbuiten, uit het venster van zijn hofstede Welna, het zeldzaamste schouwspel, dat ooit Amstelbewoner aan die stille landrivier zag: graaf Willem, gelaarsd en gespoord, staande in een halven kring van krijgsoversten, om een echt Romeinsche oratie aan te hooren uit den mond van een Amsterdamsch schepen, en als die uit is, met al zijn helden spoedig regtsomkeert te maken.

Graaf Willem mogt wel haast maken, want de sluizen gingen reeds open, en de gravers staken de spaden reeds in den dijk, en al het land rondom de stad verkeerde in een helderen waterspiegel. En op 't Y en de Zuiderzee werden oorlogschepen geposteed, en op den Amstel drijvende batterijen gelegd en gewapende sloepen aan den Omval.

Neen, nooit had Oud Rome, zelfs wanneer 't zich ten krijg rustte tegen Hannibal en Pyrrhus, zulk een tooneel van krijgshaftigen burgerzin en eensgezinden moed opgeleverd als Amsterdam op dezen zaterdag.

Nooit ook had een jeugdig held, die in opgewondenheid en overmoed te stoute plannen had beraamd, zich erger teleurgesteld gevoeld dan prins Willem II, toen hem, in den avond van dien dag, juist terwijl hij aan tafel zat en een glas dronk op den goeden uitslag zijner onderneming, de tijding werd gebragt, dat zij mislukt was!

En nooit voelde een Hollandsch kolonel zich onplezieriger dan Sommelsdijk, toen hij den volgenden dag, op 't Huis ter Hart, het noodlot,

1) *Amsterdams Journaal*, 1650.

2) *Brief van Wel-hem, Recht-hert van Vrijland*, uitg. in 1650 bij Meenrecht Vredicxsz. Stavast.

dat de ruiters had doen dwalen, en den schelmschen barbier, die zijn lamp niet had laten branden, zat te verwenschen.

De mislukte verrassing werd door een beleg vervangen. Maar toen de Prins 's maandag-morgens naar 't Huis ter Hart reed, voerde zijn goed geluk hem een beter raadsman te gemoet, dan hij in graaf Willem en Sommeldijk gevonden had. 't Was zijn neef, Lodewijk van Nassau-Beverweerd, een ervaren krijgsman, die te voren niets van den aanslag geweten had, maar dien thans als een dollemansstreek veroordeelde. Hij leidde den Prins op de kruin van den dijk en toonde hem hoe 't in de magt der Amsterdammers stond, hem met zijn gantsche leger binnen een uur te laten verdrinken.

»*Cet horrible spectacle l'épouvanta étrangement,*» zegt Wicquefort; wat trouwens ook vrij natuurlijk was. Terstond werden er onderhandelingen aangeknoopt, en daarom liep 's dingsdags het gerucht al door de stad, dat de vrede gesloten zou worden.

III.

Wie zich den tijd herinnert, toen er nog geen spoorwegen in 't land waren, en op de plaats, die nu dóór 't Station van den Hollandschen Spoorweg met zijn eeuwig rommelenden tros van allerlei bolderwagens ingenomen wordt, nog het oude Haarlemmerboschje en de herberg 't *Amsterdamsche Wapen* te zien waren, — herinnert zich ook onze oude kromme Haarlemmerpoort nog. En wie zich die niet herinnert, mag Casparus Commelin opslaan, waar hij, op een folioplaat, de echte zeventiende-eeuwsche afbeelding vinden kan.

Dat was een poort, die ons niemendal beviel, maar waar onze voorouders, twee eeuwen lang, trotsch op zijn geweest, en die ze voor een juweeltje van stedepoortbouwkunst hielden. Want het was een poort »met bochten keurende», en zij »kromde zich met geestige zwieren;» ja de brug zelfs, die er voor lag, kromde en zwierde even geestig als de poort. Trouwens in den tijd, toen men de toegangen tot de steden zooveel mogelijk poogde te versperren, moest zulk een krom poortgewelf wel een meesterstuk heeten; en een kromme poort met een kromme brug er bij was een dubbel meesterstuk, »zoo als,» zei Melchior Fokkens, »hier in de Nederlanden geen diergelijck en werd gevonden!»

Welnu, verbeeld u, dat wij ons bij die poort bevinden in den nacht tusschen dingsdag en woensdag.

Het vendel van Vlooswijk heeft hier de wacht. Zooeven sloeg de poortklok half-een. 't Is een zeer donkere nacht, — de lucht is zwaar betrokken; geen sterretje slikt, en de maan is nergens te vinden. Geen ander licht zien we, dan dat van een lantarentje, dat boven den ge-

sloten doorgang opgehangen is, en 't matte schijnsel aan de beide kleine vensters der wachtkamers. Ons oog moet zich eerst eenige oogenblikken aan de donkerheid gewennen, alvorens de lijnen en bogen en kolommen van den lichtgraauwen binnengevel zich daaruit beginnen te ontwikkelen.

Vóór de poort wandelt de schildwacht bedaard heen en weer. Buiten zijn de twee valbruggen opgehaald. Tusschen die beide bruggen, en dus op een eiland, staat een wachthuis, waarin een korporaal met een adel en een landspassaat en een dozijn schutters de voorwacht houden; terwijl de hardsteenene hamei of buitenpoort met sluitbalken versperd is.

En hebben de manhafte schutters van Vlooswijk de poortwacht, de bolwerken regts en links zijn met soldaten bezet. Er is dus voor de veiligheid wel gezorgd, en de belegerde stad slaapt — gerust op de wakkerheid harer bewakers; maar, wat nog meer afdoet, ieder is ter rust gegaan in de blijde verwachting, dat het morgen mogelijk de laatste dag van dat dwaze spiegelgevecht zijn zal.

Daar ter zijde klinkt ons, te midden der nachtelijke stilte, een vrij luid gesprek tegen, dat nu en dan met een schaterlach wordt afgewisseld. 't Zijn eenige schutters, die de frissche nachtlucht verkiezen boven de benaauwde warmte in de volle wachtkamer, en met een levendig gesprek over de gebeurtenissen van den dag, de verveling en droomerigheid, aan een nachtwacht eigen, pogen te verdrijven.

»Maar ik begrijp niet,” roept de dikke bakker uit *de Vijf Garstebrooden* op den hoek der Dommersstraat, »hoe jij, Teunis! die vroeger zoo'n prinsienliefhebber was, nou zoo veranderd bent.” —

»Dat zal ik je wel zeggen, Jilles Joosten!” hervat Teunis de vettewarier, »'t is omdat de Prins al zoo weinig respekt voor Amsterdamsche schutters betoont, dat hij ons voor doenieten op den dijk durft laten staan, en een anderen weg omrijden ¹⁾. Zoo iets heeft zijn vader nooit gedaan, en dat heeft velen tegen hem verbitterd.” —

»Hooge moed van 't jonge hart!” valt de schoolmeester uit *het Vergulde A B C* op den Haarlemmerdijk in. »Als men een Koninklijke Prinses getrouwd heeft, dan steekt men ook al ligt de hand uit naar meer gezag.” —

»En als men 't niet gaauw genoeg naar zijn zin kan krijgen,” roept Piet Roóhaan, de kastelein uit *de Bel* op den hoek van 't plein, »dan gaat het er maar met ruiters en soldaten op aan, en pleegt geweldenarij tegen 's Lands beste steden!” —

»Al zacht!” zegt Ouwe Gerrit, de zeilmaker uit *het Friesche Wapen*. »Zijne Hoogheid is nog jong en van een goed humeur; hij is niet vreed

1) Dit was den 24ⁿ Junij gebeurd. De Prins wilde spoedig vertrekken, en dus deden de burgemeesters in aller ijel de ruitery en eenige vendels schutterij in de wapens komen, die zich schaarden op den Dam, den Nieuwendijk en den Haarlemmerdijk. Maar de Prins liet ze staan, en reed de Keizersgracht om.

van aard, en ook daartoe niet opgebragt, maar hij is eergierig en heeft jeugdig bloed. Als het bloed van jonge helden wordt opgewekt door inblazingen van..."¹⁾).

»Zeg maar: van Sommelsdijk en Aertsbergen en Kees Musch, want die meen je toch," — valt Jan Dirks, de makelaar van de Korte-prinsengracht in.

»Van Sommelsdijk," hervat de schoolmeester, »dunkt het mij niet vreemd, want hij is een ervijand van Holland. Zijn vader²⁾ is het ook geweest; die was een Brabander, en gekomen van een woekeraar, die door zijn woekeren zooveel geld had gewonnen, dat zijn zoon, dezès vader, daarvoor kocht de Heerlijkheid van Sommelsdijk." ³⁾

»Als hij zoo schatrijk is," zegt Jan Dirks, »waarom heeft hij dan lesten April den Prins niet aan een paar millioen kunnen helpen?"

»Omdat men ze liever van Amsterdam had," antwoordt Smout de kok, »en waarvoor men ons nu ook eerlijk komt bedanken." —

»Neen, Smout! ze kwamen niet om ons te bedanken, maar om nog meer te halen. Weet jij dan nog niet, wat te Arnhem de ritmeesters bij hun vertrek opentlijk hebben gesnoefd? Dat zij trokken naar de Bank te Amsterdam en eens wilden gaan zien, waar de rijke kooplieden wonden." ⁴⁾ —

»Dat heb ik ook gehoord," roept Teunis, »en die vuurvreters geloofden, dat de poorten open zouden staan, en zij zoo met kousen en schoenen in de stad zouden loopen." ⁵⁾ —

»En dat ze den Prins graaf van Holland zouden gemaakt hebben." —

»En dat hij dan Amsterdam met schorpioenen kastijden zou." —

»Wat?" roept Floris uit *de Klok*, die een poëet is:

Hij wacht' hem voor de gijp, ick vrees het zou hem leed zijn,
Hij ziet, wij t' Amsterdam ten oorlog klaar en reed zijn!

»Dat kan ik niet aanhooren," valt de bakker in, en strijkt zijn knevel op. »Mijn hart is voor den Prins; zijn voorouders hebben 't land gewonnen, en 't komt hem toe. Daar heb ik ook een rijm op:

Ik leef en sterf voor 't Land, dat weet jij, buurman Teunis!
Maar wat de vader wint, zeg ik, dat voor den zeun is."

»Ja, ja!" roept Teunis lachende, »in jou bakkerij meen je, en daarom moet je de bollen maar goed knijpen." —

1) *Brief van Wel-hem Recht-hert van Vrijland*, bl. 10.

2) De Ulysses van den *Palamedes*.

3) 4) 5) Dezelfde brief, bl. 11.

»Ik stond waarachtig veel liever in de bakkerij met mijn witte slaapmuts op voor den oven, dan hier met zoo'n omgekeerden ijzeren pot op mijn kop, terwijl ik daar ginder mijn knechts alleen moet laten begaan.»

»Hou je stil, baas Jilles,» valt Floris in, »daar zal geen van je klanten schade door lijden, en 't brood zeker ruim zoo zwaar uitvallen dan wanneer de meester er zelf over gaat.»

Die opmerking wordt met een schaterend: ha, ha ha! begroet, en de bakker verlaat pruttelend 't gezelschap, om zijn troost in de wachtkamer te zoeken.

»Ga jij naar binnen? ik naar buiten!» zegt Glein, de timmerman uit 't *Begonnen Werck* in de Vinkenstraat, die hem in de deur voorbij-schuift, en zich met een: »pf! pf! wat is 't warm daarbinnen!» bij den hoop komt voegen. »En dan nog zooveel tuig op 't lijf! behangen als Koppe met de Schollen, zeit mijn wijf. Ik heb er net een gevoel van als de vrome David, toen hij met Sauls koperen wapentuig was opgeschikt. Maar kijk, wat staat die Lange Pier daar ginder naar de maan te zoeken? Hei, Kees Kaak! kom hier, en praat wat met ons.» —

De lange Haarlemmer sleeper geeuwt eens en komt langzaam aanstappen.

»Hoe sta jij daar zoo in je eenzaamheid te mijmeren, man? heb je muizenesten in je kop?» vraagt de schoolmeester.

»Alle harten naar je eigen,» zegt Kees, »maar 't is een slechte tijd.»

»Ja, Kees! 't zal nou niet heel druk aan 't veer wezen, hè?» —

»Alle harten naar je eigen, zeg ik maar, en dat begrijp je wel: — 't is een dooje boel aan 't veer, en mijn paarden staan zich te vervelen op stal. Geen schuit noch wagen vaart, en niemand waagt er lijf en goed, want die kerels van Sommelsdijk draven langs den weg van Haarlem tot Slooterdijk. Maak nou de rekening maar: in geen vier dagen een duit verdiend; maar acht kostgangers op stal, die wat aankunnen alle dagen; en de knechts, die 'r daghuur met straatslijpen verdienen; en dan nog wijf en kinderen, die ook wat lusten....»

»Hoor, Kees!» valt hem Piet Roôhaan in de rede, »je moet niet om één knol liegen; ik ben gisteren nog bij je op stal geweest, en daar staan er maar zeven: — twee zwarte, drie bruine, een bonte en een witte.»

»En mijn bles daarbuiten dan op den stal bij 't veer ¹⁾? — moet die ook niet vreten, hè?» —

»Heb jij nog een paard daarbuiten staan, Kees? en vertrouw je dat?» vraagt Glein.

»Vertrouwen? Alle harten naar je eigen, man! Denk jij dat we niet sluiten kunnen? — Ik kan hier op 't plein geen acht paarden bergen; één staat er altijd buiten, en ik berg daar sleeden en tuig ook ge-

1) Twaalf jaren later werd er een grooter stal gebouwd. M. FOKKENS, bl. 336.

noeg; mijn nieuwen bakwagen, daar de broeders van Sint-Lukasgild van de week meê zouden zijn uitgereden om den pot te verteren, als die bedroefde oorlog niet opgekomen was, heb ik er ook neêrgezet, omdat ik hier binnen geen ruimte meer heb. Maar we sluiten goed; er gaat een dikke houten boom voor de deur, en dan begrijp jij als timmerman wel, dat het sekuur is." —

»Och, Kees!" zegt Teunis weêr, »'t is warentig niet om je bang te maken, maar alle harten naar je eigen! ik zou 't niet vertrouwen: de ruiters van Sommelsdijk kunnen weleens een beetje nader komen dan Slooterdijk." —

»Wou jij me voor 't lapje nemen, vetteman? Bemoei jij je met je smerig toonbankie, maar niet met mijn stal." En daarmee keert Kees hem den rug toe.

»Die arme Kees!" zegt Glein, »hij heeft gelijk, 't is een slechte tijd."

»Daar weet ik van!" hervat Jan Dirks. »Als dat dwaze beleg nog langer duurt, wordt het Amsterdams ondergang. Daar is al in vier dagen voor geen makelaar een stuiver te verdienen geweest, en als 't niet verandert, verhuis ik, hoe eer hoe beter, naar Rotterdam." —

»'t Zal er niet beter op worden," zucht Floris. »Van den vrede geloof ik niets, want het gerucht gaat, dat Maarten Tromp met veertien schepen op de Zuiderzee is, om ons van den waterkant aan te tasten." 1)

»En hebben wij dan ook geen oorlogschepen op 't Y voor Pampus?" vraagt de schoolmeester, »ja, wel acht of tien, meen ik."

Maar geloof jij dan, meester! dat de matrozen tegen Tromp zullen vechten?" vraagt Piet Roôhaan; »neen, dan ken je Janmaat niet." —

»Maar daar gaan zooveel praatjes in de stad om," merkt Ouwe Gerrit op, »dat ik niet alles geloof."

»Daar moet je om op de Beurs komen," zegt Jan Dirks weêr. »Zaken zijn er niet, maar praatjes zooveel te meer. Gisteren komt me eerst sinjeur Grammarchand heel deftig in 't oor fluisteren, dat er een heer uit den Haag bij den Prins is gekomen, om hem den raad te geven, granaaten in de stad te werpen en vuurballen op de daken te schieten, om de stad aan alle zijden in brand te zetten. En eer ik hem nog kon vragen, of hij gek was, kwam sinjeur Grootebroek me aan 't ander oor vertellen, dat de Friezen met al hun schepen afkomen, om Amsterdam den toevoer af te snijden en de stad door hongersnood te dwingen. En op 't zelfde oogenblik hoorde ik, hoe Snorrekop stond te vertellen, dat de Prins ons van dorst wil laten versmachten, door 't versch water te Weesp en te Muiden op te houden, zoodat er te Amsterdam niet meer gebrouwen zou kunnen worden 2).

1) 2) *Amsterdams Journaal*, 1650.

»Dit laatste is ten minste geen leugen,» zegt Teunis, »want we drinken nu al bier van regenwater»¹⁾.

»Bewaar ons!» roept Smout, »dan kon de rest ook wel waar wezen. Vuur, honger, dorst! Hoeveel dooden wil men ons wel laten sterven?» —

»En zeggen ze niets van de Wisselbank, Jan?» —

»Die had geleëgd moeten worden, om er Karel Stuart weêr mee op den Engelschen troon te tillen; en 't was gebeurd ook, zoo Evert de postrijder ons niet gewaarschuwd had.» —

»Die kerel verdient een goede belooning.» —

»En zal die hebben ook, — vierhonderd gulden!» — verzekert Piet Roôhaan. — »'t Werd voor mijn toonbank verteld door iemand, die 't wist; maar een kastelein mag geen namen noemen.» —

»Goê loon voor kwâ tijding! Maar wat zal Sommelsdijk hebben voor 't bespieden van de stadswallen?» —

»Alle harten naar je eigen!» valt Kees Kaak in, die daar juist weêr aan komt slungelen; — »maar ik had hem van harte gegund, dat de staljongens hem lam en kreupel geslagen hadden, toen ze hem verleden donderdag op de brug van de Heiligewegspoort in de maling hadden²⁾.»

»Zwijgt toch van Sommelsdijk,» herneemt Smout, »ik mag in den nacht van geen booze geesten hooren. Mijn besje zegt:

Als je van den booze kalt,
Spoedig hij u overvalt. —

»Hij zal niet,» zegt Kees; »hij zit op 't Huis ter Hart.» —

»Dat weet jij niet, man!» valt Teunis weêr in, om den langen sleeper te plagen; — »hij kan wel in hinderlaag liggen achter jou stal, en dan wil ik voor jou paard en wagen niet instaan.» —

»Alle harten naar je eigen!» snaauwt Kees hem toe. »Was jij wijs, dan zou je mij niet voor mal willen houden.» —

»Hoor, goê mannen!» zegt Jan Dirks, »wij moeten er niet meê lachen. Er dreigt ons van dezen kant mogelijk meer kwaad dan iemand denkt. Amsterdam ziet nu weêr, hoeveel 't op de Hollandsche steden vertrouwen mag. Is Holland in last, dan moet Amsterdam helpen, maar heeft Amsterdam hulp noodig, dan helpt niemand. Zoo is 't altijd geweest, en zal 't wel altijd blijven. De Leidsche falyvouwers voegen graaf Willem

1) *Hollandts rommelsootje*. Men had te Amsterdam al in 't begin der 17^e eeuw regenbakken onder de huizen.

2. Toen Sommelsdijk met den Markies de la Vieuville in den vroegen morgen van den 28ⁿ Julij de Heiligewegspoort wilde binnenrijden, (vergl. bl. 365) was de brug vol paarden, die naar 't wed gebragt werden, en er ontstond eenige verwarring; maar Sommelsdijk maakte zich er spoedig uit, en liet Vieuville in 't gedrang achter.

alle ondersteuning toe; en Haarlem? — ja, 't is wel, als Gijsbrecht zegt:

Doch Haerlem draecht met reght de grootste schult van allen.

Eerst toonde 't zich zoo stout, den Prins gehoor in de Vroedschap te weigeren; maar nu 't Amsterdam geldt, heult Haarlem met Sommelsdijk en zou hem wel willen helpen, hier een poort te vermeesteren."

»Dat althans niet, zoolang het vendel van Vlooswijk de wacht heeft!" roepen eenige stemmen tegelijk.

IV.

Doch wij hebben ons nu al lang genoeg bij deze wakkere patriotten opgehouden en willen ook eens naar binnen gaan.

Wij treden dit smalle deurtje in. Een steenen trap leidt naar een bovenvertrek. 't Is de officierskamer. Hier vinden wij den kapitein Jan van Vlooswijk, benevens zijn luitenant Gerrit Hudde, den vaandrig Jan Witsen en de serjanten Hillebrant Bentes en Andries van Saanen. 't Zijn vijf welgewapende, en zeker ook wel dappere mannen; althans er hangen even zooveel gepluimde hoeden aan den wand, en de ijzeren stormhoeden er nevens, voor 't geval, dat ze die noodig mogten hebben. Het vaandel staat half opgerold in een hoek, en vier hellebaarden in een daartoe bestemden stander.

De nachtelijke stilte zonder slaap is doodelijk vervelend, en de officieren schijnen minder spraakzaam dan de schutters. Witsen en Bentes zitten geeuwende te troeven; de drie anderen zijn, in verschillende houding, zachtkens ingesluimerd:

Zij slijten stil en stom, en allen slaepziek, d' uren
Der nachtwacht, afgemat van waeken, nacht en dagh.

Laat ze slapen; wij willen hen niet storen; — zij zullen spoedig genoeg gestoord worden. Wij gaan liever eens beneden in de schutterswachtkamer zien.

't Is een groot, hol vertrek, dat op den achtergrond in een donker gewelf eindigt. 't Is vol gewapende Amsterdammers. Hunne schaduwen teekenen zich reusachtig af op de graauwe muren. Aan de eene zij' hangen de musketten in rekken, met de vorketten er nevens, — aan de andere zij' zijn de pieken neêrgezet tusschen houten pennen; terwijl in de vensterbank, die getuigt van de dikte der muren onzer poort, twee koperen trommen en twee groote lantarens zijn neêrgezet en eenige stormhoeden er bovenop geworpen.

De manhafte schutters zitten aan een lange tafel, waarop het aan geen

leëge bierkannen ontbreekt, doch het lichtgevend element slechts door twee walmende vetkaarsen vertegenwoordigd is. Zij luisteren naar den korporaal Ysbrant van de Wouwer, die een oratie houdt over de dapperheid van de tienstuiversmannen.

»Zoo? heb je 't daarover?» zegt Ouwe Gerrit, die juist komt binnenstappen. »'t Is met dat al een heel voorzigtige maatregel geweest, om al dat kanalje en vestjesvolk, dat in zulke omstandigheden nog al ligt genegen is te muiten en oproer te maken,¹⁾ dienst te geven.» —

»Daar twijfelt niemand aan, Gerrit!» hervat Van de Wouwer, »en 't was immers een grap om te zien, toen zaterdag de trom geroerd werd, hoe schanskruijers, vuilnisjongens, passementwerkers, trekkers, lijndraaijers, koordewevers, jagers, pelsers, schoesters, snijders en diergelijk hagelschot met menigte kwam aanloopen op het geroep van tienstuivers daags²⁾. Maar ik vraag, of je Soeteman kent?»

»Dien ze ook Jan den Engelschman noemen?» — antwoordt vragend de landspassaat Ulrich Petersen, die, buiten de wapens, spekslager is in 't *Varken zonder Hoofd* op den Haarlemmerdijk. »Wel, die sinjeur is immers kapitein van de waardgelders, en altoos dapper genoeg als er kannen te vegen zijn.»

»Dit zijn ze hier ook,» merkt Ouwe Gerrit aan, die intusschen een dozijn kannen in oogenschouw genomen, maar er geen druppel in gevonden heeft.

»Hoort zijn heldendaden,» zegt Ysbrant. »De krijgsraad achtte 't noodig, ook den Slooterpolder onder water te zetten, om Sommelsdijk de gemeenschap met den Overtoom af te snijden. Maandag in den voormiddag kreeg kapitein Soeteman den last om den weg bij *de Drie Baarsjes* door te steken. Hij rukt uit met tien of twaalf van zijn tienstuiversmannen, waarbij een jongen meëliep met de brandewijnskruik op den rug.»

»Dat was Hein van den stal!» roept de dikke bakker. »'t Is de jongen van Kees Kaak, een eerst hachje!» —

»Zwijg toch, Jilles! en ga door, korporaal!» —

»Pas was Soeteman bij de Wetering, of hij ziet vier of vijf ruiters van den Overtoom afkomen. Wat doet de held? — Mannen, zegt hij, zie je die ruiters? — Ja wel, kapitein! — Hou ze dan naar goed in 't oog: ik ga even naar stad om dit Burgemeesteren aan te dienen en orders te halen, of wij schieten mogen. — En pas had Soeteman het hazepad gekozen»...

»Precies als de Drost van Muiden!» valt Jillis weër in en neuriet:

„Des ontging, och is 't geen jammer?
Den benauden Amsterdammer
Een vergulde en krancke Drost³⁾.”

1) 2) *De Gesteurde Hollantsche Leeuw*, 1650.

3) *Hollands Rommelslootje*.

»Geen zingen in de wacht!» — beveelt de korporaal.

»En geen gekheden op den neef van een burgemeester, zeg ik jou, Jilles Joosten!» voegt Ouwe Gerrit er bij.

»Hou je gemak, burgers!» zegt Ulrich, »en vertel maar voort, korporaal!» —

»Pas had Soeteman het hazepad gekozen, of zijn waardgelders smeten musketten en lonten weg en volgden hun kapitein. Alleen de jongen toonde hart; hij bleef staan, raapte een musket op, en brandde op de ruiters los.» —

»En hoeveel vielen er?» —

»De musketten waren met los kruit geladen; maar de ruiters pakten den jongen in den kraag, plompten hem in de Wetering, en dronken de kruik uit.»

»Juist, zoo is 't gebeurd!» roept Jilles lachende; »en toen Hein met een nat pak op den stal terugkwam, heeft Kees Kaak hem met de zweep afgedroogd.»

»En zit Soeteman nu op Janroônpoortstoren?» vraagt Ouwe Gerrit.

»Waar denk je aan? De man werd nog geprezen om zijn voorzichtigheid, van niet te schieten zonder eerst orders te gaan vragen.» —

»Dat zijn ze, waarvan de historie eenmaal gewagen zal!» klinkt een stem van 't eind der tafel. — »Dat zijn de hoplieden, die als leeuwen brullen, wanneer ze uitvallen, maar als hazen loopen, zoodra ze een prinsruiter zien! — Wat zou er van Amsterdam toch worden als er geen schutters waren?»

Maar eensklaps klinkt de schel in de poort, — en even plotseling verandert aller gelaat.

»Bewaar ons! wat zal ons nu nog overkomen?» roepen Jilles en Ouwe Gerrit tegelijk.

»Onraad buiten!» roept de wakkere korporaal, die zooeven van Soeteman verteld heeft.

»Sommelsdijk voor de poort!» roept Ulrich.

»In 't geweer!» roept de schildwacht.

V.

Algemeene schrik en verwarring! — Op eens is die rustige wachtkamer herschapen in een woelende en bruisende zee. De korporaal Van de Wouwer gaat dadelijk naar boven om de bevelen van den kapitein te vragen, en beseft in de verbijstering van 't oogenblik niet eens, dat deze, evenmin als hij, weet, wat daarbuiten omgaat, en dus geen bevelen geven kan. De muskettiers vliegen naar de rekken, — de piekeniers loopen elkander omver, — de tamboers dringen naar het venster, om hun trom

magtig te worden en de kaarsen in hun lantarens op te steken. De eene schutter roept om zijn stormhoed, dien hij ergens heeft afgezet, en nu in 't halfdonker niet spoedig genoeg weërvindt; de ander staat zijn lont aan te blazen; een derde haakt in 't omwenden met zijn bandelier in 't geweerrek, en doet een dozijn musketten op den vloer smakken. Wie gereed zijn, willen naar buiten, maar worden in de deur teruggedrongen door de binnenstroomenden, die ook hun musket komen zoeken; en als de lange sleeper juist Teunis tegen 't lijf loopt, bijt deze hem in 't oor: »Wat heb ik je gezegd, Kees? daar heb je Sommelsdijk al!” —

Maar vanwaar dat schellen, dat die schutters zoo verschrikt opjoeft? — Er is in 't wachthuis, dat tusschen de twee valbruggen staat, een trekker, van welken een draad loopt naar een groote schel in de poort, en een andere naar een schel in de officierskamer. Daarmee geeft de voorwacht het sein, als er buiten onraad wordt bespeurd.

Natuurlijk heeft datzelfde schelletje de officieren ook niet heel plezierig uit hun zoete dommeling gewekt.

De kapitein schikt zijn ringkraag wat te regt, terwijl Hudde met de hand de roode pluim van zijn hoed gladstrijkt, alsof hij naar de parade moest; — de beide serjanten hebben den hoed reeds op en loopen naar hunne hellebaarden, maar Witsen pakt bedaard de kaarten bijeen, om die met het leitje in de lã der tafel te bergen, — als Van de Wouwer in de openstaande deur verschijnt.

»Wat is er buiten, korporaal?” vraagt Vlooswijk.

»Mij onbewust, kapitein! ik kom orders vragen.”

»Welnu, begeef u dan terstond naar de voorwacht en breng mij rapport.”

De korporaal vertrekt; de serjanten volgen hem.

De eerste treedt met den portier door 't hulpdeurtje naar buiten; men hoort het rammelen der kettingen van de valbrug, die neêrgelaten wordt; — de beide laatsten doen, bij 't licht van de lantaren, waarmee een tamboer hen volgt, de kompagnie aantreden, en tellen de manschap.

Weinige oogenblikken later hoort men de valbrug weêr ophalen. De korporaal treedt door 't zelfde deurtje weêr binnen de poort, en gaat andermaal naar boven. Zijn rapport luidt, dat er ruitery den Haarlemmerweg afkomt; dat hij duidelijk het paardgetrappel, ja zelfs het hinneken der paarden gehoord heeft, maar dat de duisternis het onmogelijk maakt iets te zien; en eindelijk, dat de korporaal van de voorwacht het licht in 't wachthuis heeft uitgebluscht, opdat het den ruiters niet tot baken zou dienen.

»Men moet zich maar goede voorbeelden ten nutte weten te maken,” — merkt de luitenant aan, terwijl zijn hand nog eens zachtkens over de roode pluim glijdt; — »die korporaal herinnert zich, hoe de Hilversumsche barbier Sommelsdijk heeft beetgehad.” —

»Met je verlof, luitenant!» hervat Van de Wouwer; »die boer deed dat in zijn domheid, maar wij, korporaals, doen het met goed beraad.» —

»Weérgeas plezierig, daar buiten in stikdonker en als uilen in doods-nood te zitten!» mompelt de vaandrig, terwijl hij het leetje met het sponsje in de tafellâ legt.

Maar kapitein Vlooswijk keurt zulks heel goed, blaast zelf het licht in de officierskamer uit, en gelast den korporaal hetzelfde ook in de schutterswachtkamer te gaan doen. Geen lichtstraaltje mag naar buiten schemeren. De kapitein is het met de korporaals eens, dat dezelfde duisternis, die onze bondgenoot op de hei is geweest, 't hier ook moet zijn. Maar bovendien krijgt Van de Wouwer den niet zeer aangenamen last, zich met twaalf man te posteerden tusschen de poort en de eerste valbrug, als een observatie-korps, om de voorwacht, zoo zij aangevallen mogt worden, dadelijk bij te springen.

Zoo is de Haarlemmerpoort in duisternis gehuld, en zelfs de toren steekt naauw merkbaar af tegen de donkere lucht. Van buiten is zij geheel onzichtbaar, en zoo Sommelsdijk haar tot punt van aanval gekozen heeft, zal hij althans den dag moeten afwachten. Van binnen schemert geen ander licht dan dat van de kleine kaarslantaren, die boven de gesloten poortdeuren hangt, en van die der beide tamboers.

En zoo kunnen de schutters van Vlooswijk elkander naauwelijks zien, terwijl ze, met de serjanten aan 't hoofd, in gelederen geschaard staan. De schildwacht zelfs staat onbewegelijk; — alles is in angstige spanning; — een diepe stilte heerscht. 't Eenigst wat men hoort, is nu en dan een zware zucht, die den langen sleeper ontglipt, zoo dikwijls hij aan zijn stal daarbuiten denkt.

De kapitein staat met den luitenant en den vaandrig op den aarden wal naast de poort; zij buigen zich over de steenen borstwering, en spitsen het oor, en vernemen zelf heel duidelijk wat de korporaal gerapporteerd heeft.

»Er valt niet aan te twijfelen,» zegt Hudde; »het zijn de ruiters van Sommelsdijk.» —

»Ja,» voegt Witsen er bij, »ik hoorde een ruiter draven over het bruggetje hij den beer; hij scheen eerst regt op de hamei aan te rennen, doch wendde den Haarlemmerweg op.» —

»Welligt was hij afgezonden, om te onderzoeken, of ze ook langs den beer kunnen overkomen,» hervat Hudde.

»Dat is zeer mogelijk,» zegt Vlooswijk op een toon, die bewijst, dat hij al 't gewigt van 't oogenblik beseft.

»Waarom niet?» laat Witsen er op volgen, »als de beer maar zoo'n scherpen rug niet had, en de torens niet in den weg stonden!» —

»In ernstige oogenblikken schertst men niet!» herneemt Vlooswijk op

een vrij scherp toon. »'t Is blijkbaar, dat Sommelsdijk een aanslag op deze poort voorheeft, en 't behoud der stad hangt thans van onze waakzaamheid af.»

Hij gelast den luitenant aan de eene, den vaandrig aan de andere zijde der poort, tot aan de wederzijdsche bolwerken, den wal met schutters te bezetten, en strenge tucht te doen houden. Tevens besluit hij terstond berigt te zenden aan burgemeester Bicker, »om van hem last t'ontfangen, wat in deze aangelegenheid te doen staat.» — Een adel wordt, aan 't hoofd van zes schutters met een tamboer als lantarendrager, naar het huis des burgemeesters afgezonden.

't Zijn intusschen benaauwde oogenblikken, die de schutters bij de poort doorbrengen. Duidelijk, ja vrij sterk soms, klinkt hun het draven in het oor, en ieder oogenblik kan men den aanval verwachten.

»Wat deed je ook van Sommelsdijk te spreken?» duwt Smout den makelaar toe. »Als je van den booze spreekt, staat hij voor je deur, zegt mijn besje, en je ondervindt dat het waar is.» —

»Daar is meer aan vast,» antwoordt deze; »als de Haarlemmers hem niet hielpen, zou hij 't niet wagen.» —

»Gisteren liep 't gerucht, dat hij de Zweden uit Gulikerland ontboden heeft,» zegt Teunis.

»En dat er grof geschut met schuiten bij Slooterdijk is aangevoerd,» voegt Floris er bij.

Maar de serjant Bentes legt den schutters het stilzwijgen op. Hij heeft order de diepste stilte te doen in acht nemen, en zelfs durft Kees Kaak geen zucht meer laten hooren.

VI.

Reeds is de Burgemeester in aantogt. Op 't vernemen van wat er gaande is, heeft hij niet geaarzeld, zelf zich naar 't bedreigde punt te begeven. Met den mantel om de ooren geslagen, — voorgegaan door den tamboer met de lantaren, en gevolgd door de zeven schutters, — stapt hij door de donkere straat. En wel is 't noodig, dat die lantaren voor hem uitgedragen wordt, want een behoorlijke stadsverlichting behoort in 1650 nog tot de onbekende zaken. Wel wordt er van de ingezetenen een lantarengeld geheven tot bezoldiging van lantarenopstekers, maar toch ziet geen nachtwandelaar ooit lantarens branden; want de kaarsen worden 's avonds door gemeen volk er uit gestolen, — immers wanneer dit de opstekers zelf niet reeds gedaan hebben. En wie soms wat laat van een gastmaal komt, laat zich — nog even als de Romeinen ten tijde der Punische oorlogen — met een brandende fakkel huiswaarts geleiden ¹⁾.

1) Bij een keur van 29 Jan. 1655 werd „het gaen des avonds ende des nachts langs de straten met flambeaux, toortsen of fackels” verboden wegens de „periculen van brant.”

De optocht van den burgemeester gelijkt volkomen op een nachtronde in een belegerde vesting, — wat trouwens Amsterdam ook is op dit oogenblik. Dof dreunen de zware voetstappen; de zijdgeweren kletteren; de houten en blikken kruitmaatjes klingelen tegen de harnessen; en over de donkere straat beweegt zich een lichtkring, die in zijn loop ter wederzijden een spookachtig schijnsel werpt op de graauwe luifels en de gesloten vensterluiken, waarachter de bewoners nog in onbekommerde nachtrust gedompeld liggen, en niet weten, dat de wakkere burgervader de zijne opoffert voor hunne veiligheid, die thans door een nieuwen aanslag van Sommelsdijk wordt bedreigd.

Als »Mijn Heere van Swieten» de poort nadert, treedt kapitein Vlooswijk hem te gemoet, en geeft verslag van 't geen daarbuiten vernomen wordt, en van de maatregelen, welke hij genomen heeft.

De burgemeester schudt bedenkelijk het hoofd. Men was immers op 't punt van 't verdrag te sluiten. Zou dan die onderhandeling slechts een list zijn, om de stad te blinddoeken, en haar inmiddels bij nacht te overrompelen? Hoe? zou Sommelsdijk nu de rol van Willem van Egmond willen spelen?

Zelf den wal opgetreden mag de burgemeester het Gijsbrecht nazeggen:

Ick kan bescheyelijk en klaer 't getrappel hooren.

»Dat gaat,» zegt Vlooswijk, terwijl ze voor de poort terugkeeren, »al een goed halfuur onafgebroken voort. 't Schijnt, dat Sommelsdijk met al zijn magt aanrukt; maar wat hij voorheeft, begrijp ik niet. Meent hij de Haarlemmerpoort open te breken of te verweldigen en met magt van ruiters binnen te komen? Dat zou een vermetel waagstuk zijn.»

»Hadden wij de balken niet uit de gracht doen halen,» merkt de burgemeester op, »dan stond het te vreezen, dat hij die tot een brug zou gebruiken om over te komen.» —

»Toch,» meent Vlooswijk, »zou hij onder begunstiging der duisternis een vlotbrug te water kunnen brengen. Ik heb zelfs reden te vermoeden, dat hij straks reeds heeft onderzocht, of 't niet mogelijk was die langs de binnenzijde van den beer te leggen. Of welligt zou het de kortste weg zijn, indien hij de ruiters, elk met een voetknecht achterop, op verschillende punten de gracht liet overzwemmen?» —

»Als hij zoo iets in den zin heeft,» laat de burgemeester er eenigszins driftig op volgen, »dan zullen wij hem ten minste toonen, dat wij hem afwachten. Laat een musket lossen, kapitein!»

't Schot valt. — Geen antwoord van buiten.

»Dan een tweede!» beveelt de burgemeester; »men kon ons ten minste antwoorden.»

Een tweede schutter lost zijn musket; maar die daarbuiten schijnen

nog geen lust te hebben, weêrom te schieten. Toch knalt er een derde schot, maar 't is op 't bolwerk bij den beer; de soldaten, die daar de wacht hebben, het schieten hoorende, meenen meê te moeten doen.

Doch de burgemeester denkt er anders over. Terstond zendt hij Bentes en Van Saanen elk naar een der beide naaste bolwerken, om aan de officieren den last over te brengen, goede wacht, maar zich doodstil te houden, — berigt te zenden van alles wat zij opmerken, maar niet te schieten zonder order.

En zich tot Vlooswijk wendende voegt hij er half lachende bij: »'t Is goed, dat de wind van de stad af is; wij zouden anders door dat schieten de gantsche stad in beweging en ontsteltenis hebben kunnen brengen. — Wat Sommelsdijk voorheeft, moet blijken als de dag aanbreekt. Hou de wallen goed bezet; laat onophoudelijk ronde doen; en zoo zullen wij den morgen afwachten. Ik zal hier blijven; en verzoek u, mij bij 't minst gerucht, dat er vernomen mogt worden, te doen waarschuwen.» —

Met deze woorden wendt hij zich naar 't smalle deurtje; hij wenkt den lantarendragenden tamboer hem bij te lichten, en klautert den steenen trap op naar de officierskamer, waar hij plaats neemt in denzelfden stoel, waarin, een uurtje geleden, Vlooswijk zich nog zoo genoegelijk had uitgestrekt.

VII.

Maar al was dan ook de wind van de stad af, toch had het wel een mirakel mogen heeten, indien dat drietal musketschoten in den stillen nacht niet menigen bewoner van 't plein en den naasten omtrek met een schrik ten bedde had doen uitspringen.

't Eene vensterluik na 't andere wordt opengeslagen; — hoofden, wit en blaauw gemutst, komen er uitkijken, en met al de nuchterheid van een opgeschrikten slaper klinkt de vraag: »wat is er te doen?» die met een geeuwend: »'k weet het ook niet!» beantwoord wordt. Hier en daar gaat al een deur open, en de eerste, die er uit komt stuiven, is de magere Tijs.

»Jandorie! alweêr een relletje! waar is 't? Nee, niet na de poort; 'k zou den baas in de kijkers loope. Roef! de Vinkestraat maar in, daar zal wel al een kroeg ope weze!» —

Nog een oogenblik later, en men ziet, zooveel de duisternis het vergunt, de stoepen bevolkt: menig bedaagd poorter, in zijn beddejak en onderbroek en met de bloote voeten in zijn muilen of holften, — oude en jonge poorteressen, die in der haast een wit en blaauw gestreepten rok aangeschoten, en een bonten schoudermantel omgeslagen, of zich in een zwart regenkleed gewikkeld hebben, met blakers en lantarentjes

in de hand. En de grutterin roept haar overbuur toe, dat er zeker voor de poort gevochten wordt, want dat zij schieten gehoord heeft; en de knecht van den barbier verzekert, dat Sommelsdijk de hamei opengebroken en brug en wachthuis reeds overmand heeft. — »O Hemel! dan zal 'ie wel gaauw binnen zijn,” zucht de grutterin. Maar de magere Tijs, die juist voorbij komt gieren, zet een keel op als Broër Peter en schreeuwt: »De vijand is in stad!” En Lijs uit den potttekelder klopt met de vuisten bij haar bovenbuur op de deur, roepende: »sta toch op, buurver! de vijande kommen ons plundere!”

De gantsche buurt komt op straat en 't wordt er vrij rumoerig. Vlooswijk kan zijn bezorgdheid niet verbergen, en Bicker poogt de zijne te ontveinzen. »'t Zal wel bedaren,” zegt hij, »houd het plein maar schoon.” Goed! De kapitein doet het volk, dat reeds op 't plein is en naar de poort wil, met geweld teruggedrijven; en daarop laat hij de ketenen spannen voor den Haarlemmerdijk ¹⁾, en doet bij de Vinkenstraat, bij de Korte-brouwersgracht en bij de Houtstraat eenige piekeniers post vatten, om met geschoren pieken de passage te beletten.

Maar daarmee krijgt men de menschen niet weêr rustig te bed; de onrust zit er nu eenmaal in, en slaat van buurt tot buurt over. Haarlemmerdijk en Vinkenstraat zijn al op de been, en de kroegen open, en in 't Disseltje op den hoek van de Mouthaanssteeg staat de magere Tijs een roerend verhaal op te disschen van het gevecht, dat er bij de poort plaatsvindt, en van de heldendaden, die hij zijn baas daarbij heeft zien uitvoeren. En de beweging slaat al naar 't Franschepad over, en 't geschreeuw en rumoer doet al de grachten en straten en gangen van 't Nieuwe-werk ²⁾ uitloopen. En wie 't eerst hun licht ontsteken, zijn overal de kroegen, en 't volk stroomt er binnen, om te vernemen, wat er gaande is, en die wat vernomen hebben, loopen er uit, om de heele stad in alarm te brengen. Ieder, die vraagt, wat er gebeurd is, krijgt tot antwoord: »De schelmsche Sommelsdijk heeft eene poort vermand!” En van de Haarlemmer- tot de Regulierspoort zijn alle buurten in opschudding, en de menschen in doodsangst.

De kapiteins der wijken, die geen wacht hebben, doen de schutters in de wapens komen. De vendels van Kalverstraat en Nieuwendijk bezetten in aller ijel 't Stadhuis en de Wisselbank; de andere blijven voor de woning van den vaandrig geposteerd, om nadere orders af te wachten.

Niemand weet precies wat er gebeurd is, maar ieder begrijpt, dat er groot gevaar is, en ziet met een beklemd hart het aanbreken van den dag te gemoet.

1) Er stonden weleer drie zware palen of zuilen aan 't einde van den Haarlemmerdijk, een voor elk hoekhuis en een op 't midden van den dijk. 2) d. i. de Jordaan.

Nog heeft de nacht geen slipje van zijn zwarten mantel opgeligt, en reeds staan burgemeester Bicker en kapitein Vlooswijk weêr op den wal, turende om den eersten lichtstraal op te vangen. Nog altijd hetzelfde paardgetrappel daarbuiten; — maar weinige oogenblikken nog slechts, en men zal ten minste weten, tegen welk een magt men zich te verdedigen heeft. Verlangend zoekt hun oog naar den eersten schemerglans in 't oosten; maar de lucht is zoo digt betrokken, en 't is of de nacht ditmaal zijn heerschappij zoo lang mogelijk rekken wil.

Goddank, daar breekt een vonk van 't scheem'rend daglicht aan!

De zwarte duisternis begint in een graauwen nevel over te gaan. Burgemeester en Kapitein dringen tot aan de borstwering door, en denken niet eens aan 't gevaar, dat hen dreigt, wanneer nu op hun beurt de ruiters eens beginnen te schieten. In al die schutterskoppen, die daar kijken over den muur, gloeijen oogen als kolen, brandend van verlangen, om den vijand te ontdekken, die hen den halven nacht in onrust gehouden heeft; en naast de koppen der schutters kijken ook de trompen der musketten boven den muur uit, want er is bevel gegeven, de lont op den haan te zetten, om op het eerste: »schiet!» te kunnen losbranden; en de stadskanonniërs staan bij de stukken, om Sommelsdijk te woord te staan; en de tamboers hebben de trom voor 't lijf, om op 't eerste kommando alarm te slaan, en nieuwe vendels te doen aanrukken; zelfs de portier staat met het touw in de hand gereed, om met den bengel te kleppen.

De graauwe nevel wordt al dunner en doorschijnender. Reeds ziet men in de schemering een gestalte snel van den Haarlemmerweg afkomen, even voorbij de hamei omzwenken en stilstaan op den dijk. Zou dat Sommelsdijk zijn, die 't bevel tot den aanval geeft? Men staart, — men tuurt, — kijk, kijk! een paardekop ontwikkelt zich reeds uit den ochtendnevel; ja — een paard met hals en borst en pooten!

Een kreet van verlangen gaat langs de gantsche rij schutters, — zij begeeren meer te zien dan dat paard, — het oog zoekt den ruiter. Nog drie lange minuten — en het rijzend morgenlicht veroorlooft den verlangenden en turenden Amsterdammers een vrijen blik in de rondte te slaan.

Hier ligt de wijde buitencingel, — daar de Haarlemmerweg met de vaart er naast; — hier staat de stal van Kees Kaak, — daar, onder de boomen, de herberg; — ginds verheft zich de hooge dijk, — daar de steenen beer met zijn twee ronde hardsteen torens. — Ieder ziet het, maar nergens ruiters noch ruitersgelijke.

Neen, hoe het vorschend oog dier brave schutters staart,

Niets, niets ontwaart het meer dan slechts dat ééne paard!

Niets als dien bles met rosse manen, die daarbuiten staat, en de schut-

ters aankijkt, alsof de knol zijn verbazing wil te kennen geven, dat zoo-
veel ijzeren koppen over dien muur naar hem kijken. Eindelijk springt
een schutter op van zijn plaats met een wilden kreet van ontzetting.

't Is Kees Kaak, die uitroept: »'t is mijn paard! mijn paard!"

Aan den schaterlach, die zich van 't gantsche vendel meester maakt,
kan zelfs de burgemeester zich niet onttrekken. Maar zijn ernst herne-
mende, beveelt hij, dat die man voor hem gebragt zal worden. En bevend
komt de lange Haarlemmer sleeper aansukkelen, en bezweert zijn onschuld,
en werpt de schuld op den mageren Tijs, die alle relletjes naloopt, maar
vergeet den stal te sluiten, en beroept zich op zijn schutterlijke dienst,
die hem niet veroorloofd heeft, zelf den houten boom voor de deur te doen.

Had de strenge Valckenier nog geleefd, 't ware Kees Kaak op zes
weken te bier en te brood te staan gekomen; maar burgemeester Bic-
ker is een zachtmoedig man, en hij laat den armen sleeper vrij met
de ernstige vermaning, voortaan beter toe te zien, en gelast hem, terstond
naar buiten te gaan om den vlugteling op te vangen, waar Kees na-
tuurlijk graag aan voldoet.

Wel mag de Heer van Voorne zeggen:

De duisternis des nachts maakt alle ding ook gruwelijk!

Hier had de hoefslag van een sleeperspaard, dat uit den stal losgebro-
ken was, en den gantschen nacht voor de poort rondgelopen had, den
schutters in de ooren geklonken als een geluid van vele ruiteren!

VIII.

»Gekker historie is er niet uit te denken!" zei korporaal Van de Wou-
wer, toen hij de wachtkamer weër binnentrad. — »Heb ik daarvoor een
halven nacht op de brug gestaan in duizend vreezen?" —

»De Amsterdammers behoeven althans nu niet meer op de Delftsche
kalverschietsters te schimpen," antwoordde de makelaar.

»Die Kees moest ontschutterd worden," roep Ulrich; »hij doet ons
vendel schande aan!"

»Weet je wat ik denk?" zei Teunis, — »dat het vendel van Vlooswijk
aardig in den kijker zal wezen, en de jongens ons op straat zullen na-
roepen: een sleeperspaard op hol!"

»De Hemel geve, dat er aan dat dwaze spiegelgevecht een eind kome!"
zei Ouwe Gerrit, »want het loopt van erg tot erger. Wij lachten straks
om Jan Soeteman, nu mag de heele stad om ons lachen. Gisteren sloten
de Kalverstraters deuren en luiken, meenende dat de stad ingenomen
was ¹⁾, omdat er één gevangen spion werd binnengebragt; — nu bren-

1) *Amsterdams Journaal*, 1650.

gen de Haarlemmerdijkers de stad in alarm om een knol van Kees Kaak!" —

»Je hebt gelijk, Ouwe Gerrit!" zei de schoolmeester, »en daarom zal ik er een liedje van dichten en 't laten drukken, opdat over twee eeuwen de menschen er nog om mogen lachen. Hoor, 'k begin al

Vijant, vijant! repje, gasten!
Was de roep, — o harde quasten!
Nu is 't eens de pijn waard
Om een moedig hert te toonen! —
Mit zond elck zen blaauwe boonen
Na Kees Kaaks verloore paard!" 1)

Niemand intusschen was beter tevreden dan burgemeester Bicker. Hij was met deze ontknooping best in zijn schik, en van harte verheugd, dat er niets gebeurd was, dat de onderhandeling met den Prins had kunnen doen afbreken. Hij zag duizendmaal liever dat paard dan Sommelsdijk voor de poort, en mogt met een opgeruimd gemoed huiswaarts keeren.

Maar kapitein Vlooswijk kon 't slecht verkroppen, dat men nu zijn vendel nageven zou, dat het van de nachtmerrie geplaagd was.

Als een loopend vuurtje vloog de tijding de stad rond, dat er een klein abuis had plaats gevonden en elk gerust naar huis kon gaan. De uitgerukte schutters trokken weër af, scheldende op 't vendel van Vlooswijk, dat voor een sleeperspaard schrikte. En dat sleeperspaard werd bezongen in de volksdeuntjes langs de straten; en 't bleet langen tijd een spreekwoord te Amsterdam, als iemand zich noodeloos beangstigde: »Och, 't is 't paard van Kees Kaak!"

IX.

»Een droevige morgen geeft een blijden dag'', zegt het oude spreekwoord, en 't werd ook hier weër bewaarheid. Dezelfde woensdag, waarvan het eerste straaltje met zooveel angst en benaauwdheid was verheid, — de dag, waarop men moord en plundering en alle bedenkelijke wee en jammer te gemoet had gezien, werd een dag van vreugde voor alle Amsterdammers. Het verdrag werd gesloten, dat aan 't spiegelgevecht een einde maakte.

Maar er moest, hoe dwaas de gantsche historie was, ten minste nog een deftig slot voor gevonden worden.

De Prins poogde 't bewijs te leveren, dat hij 't niet tegen *de staat*, maar tegen *personen* had gehad, en koos de gebroeders Bicker uit, om die personen voor te stellen; — een voorkeur, waaraan deze heeren hun

1) *Hollandts Rommelsootje*

hoogsten roem te danken hadden, en waaraan zij ook met Romeinsche deftigheid beantwoordden. En zeker! 't was dan ook geen geringe eer voor die broeders, de »personen» te zijn, om wie een stad belegerd werd; — wat zelfs Vondel deed uitroepen:

— Wat!

Wie voerde oit heirkraft voor een stad
Om zulke mannen, zeker waert
Gedreight met spiets, geschut en zwaert?
Waer triomferde oit Veltheers ziel
Om twee, die hij van 't kussen hiel,
En schatte ze eere waardigh? — Wat!
Men kroon die Vaders van de stad
Met haer cieraet, de wapenkroon,
En zet ze op Beurs of Dam ten toon
In marmet! 1)

Dat herhaalde »wat!» bewijst, hoe hoog Vondels verrukking gestegen was, zoodat hij er telkens den draad bij verloor.

En 's avonds werd, naar oude Hollandsche manier, het blij-eindend spel besloten met een goeden maaltijd in 't Regthuis te Amstelveen. De Prins was even blij als de Amsterdammers, en wenschte zich zelven geluk, dat hij uit de netelige stelling, waar eigen onbezonnenheid en kwade raad van anderen hem in gebragt hadden, zoo gelukkig gered was. En toen de wijn de vrolijkheid had opgewekt, begonnen de Heeren zelf de rol, die ze gespeeld hadden, regt belachlijk te vinden, en zij wedijverden, de Prins zoowel als de Amsterdammers, in geestige spotternijen over 't element des *vuurs* en dat des *waters*, waarmee men zich van weërszijden zoo moedig gewapend had 2).

Zulk een historie mogt wel met zulk een maaltijd besloten worden. En de volgende dag was nog niet aangebroken, of de Prins had Amstelveen reeds achter den rug en Amsterdam uit het oog, en hij at dien middag alweër in den Haag.

1867.

1) *Vondels Werken*, VI D. bl. 73.

2) Als onder andere redenen, die van Amsterdam al lachende zeiden, dat ze *het Element des Waters* tot hun voordeel souden gebruikt hebben, voeghde Zijne Hoogheid daer op: „En ik *het Element des Vuurs!*” 't Welk zoo voort in lachen toegink. DOMSELAER, *Amst.* VI. B. bl. 380.

WAT ZEVEN VISSCHERTJES VINGEN, TOEN ZE EENS UIT HENGELLEN GINGEN.

I.

»Avoes, Hollans bloed! dat 's op 't welvare van de Prins!» riep Zwarte Keesie, den tinnen kroes, waarin 't oud Delftsch schuimde, hoog opheffende.

»Vivat!» riep Hans, en stootte met den zijnen aan, dat het schuim hem om de ooren spatte. »God geev' viktorie aan Oranje, en aan de Franschen de granje!»

»Amen!» zei de Olifant, »daar wil ik ook een slok op nemen.»

»Intusschen,” ging hij voort, toen hij zijn kan weër neèrzette, en met de bovenzijde van de linkerhand langs de lippen veegde, »'t is maar een bedroefde tijd: 't land benaauwd en de nering slecht. Ik heb den heelen zomer nog geen droog brood verdiend.»

»Je bent er toch nog niet van afgevallen,” merkte Hans aan, terwijl hij zijn kroes nog eens vulde.

»Dat heb je, gantstuisentpopelencie! aan die verraders te danke, die we onder de witte vlag aan boord hebbe gekrege!” riep Keesie. »Met Willem Willemse wouwe die ellendige kromhoutsgaste niet vare; maar nou ze verkeerde koers gestuurd hebben en op de klippe zitte, nou skreeuwe ze as een koksjonge, die in de snertbalie gevallen is:

Help, Willem! help, Jan!

Help, vrouw, help, man!

Help, al wie helpe kan!”

»Gelijk heb jij, Zwarte! 't Land zit vol verraders. Dat zijn ze, die de steden overgeven; die de posten verlaten; die den vijand den weg wijzen; die de poorten sluiten voor den Prins, maar de Franschen inhalen,

zoo als die mooie Uitertsche Heeren; God beter 't! — Olifant, zet nog een kan bij."

»Daar is 'ie al, — 't is puik, hoor! 't is er eentje, die 'k voor mijn zwager op zij gezet had: maar drink jijlui 'm nou uit; je bent ook alleman niet."

»Dat zeg jij wel, Olifant!" zei Keesie, »en wij hebbe wel een goeje opmontering noodig bij zoo'n zware dienst as wij hebbe: dubbele dage, en waken om d' andere nacht! Waratjes, kerel! hadde we meer tijd, we kwamme meer bij je, en liete jou en je zwager 't bier niet alleen opdrinke."

»Hawaar, Zwarte! pak an! God zegen' Patria en Willem Willemse! Blaas uit! — Mooi! Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen! Maar wat woù 'k ook zeggen, Keesie? — O ja, dat het land vol verraders zit, en je niet meer weet, wie je vertrouwen kan, want daar loopen er veel tegenwoordig met Fransche harten onder oranjesjerpen. Maar wij, Amsterdamsche jongens, moeten de handen maar uit de mouw steken; 't is nou toch Oranje boven; en zoolang de Franschen Amsterdam niet hebben, hebben ze niks! En dat krijgen ze nooit, zeg ik je. Mijn kaptein, je kent 'm wel — hè Zwarte?"

»Lammert Witse, hè?"

»Een braaf kerel, jandorie! — nou, die zeit, dat de stad zoo sterk gemaakt is, dat al kwamen Joost en de Groote Mogol Lowys te hulp, ze Amsterdam nog niet zouden krijgen."

»Wel mogelijk," zei de Olifant, »maar daar zijn twee dingen, die mij niet bevallen."

»Zeg op dan, wat?"

»Dat is vooreerst, dat die Uitertschen zoo heen en weër loopen, als ik van Jan den kruijer hoor. Die hebben 'er eigen stad verraden en zouden onze burgemeesters ook wel om willen koopen."

»En geloof jij dat?"

»Wel ja, de praat is genoeg onder de burgers; en daarom hebben ze immers al geweigerd de stadssleutels na poortsluiten bij een van de burgemeesters aan huis te brengen, maar willen die op de hoofdwacht bewaren; en daar hebben ze gelijk in, zeg ik."

»Hoor, Olifant! ik zou je raden, niet veel met dien kruijer te babbelen; zulke kerels, die uit 'er eigen stad gebannen zijn, kan je nooit vertrouwen. Maar wat is nou het tweede, dat je zeggen woù?"

»Wel, Hans! dat de Franschen daar in Naarden zitten. Dat is veel te gevaarlijk, weet je; met een wip zijn ze te Muiden, en dan heb je ze hier eer j' er om denkt. Ik kan je zeggen, ik ben niet erg bang uitgevallen; maar als je buiten woont, leg je 't eerst aan de beurt, en ik word toch alle ochtenden wel met een beetje drieseligheid wakker, en dan is 't net of ik denk: Heerebewaar! als z' er nou 'reis waren! En dan

kijk ik eerst eens gaauw m'n zolderluikje uit, regts en links; maar als ik dan de Prinsenvlag nog waaijen zie daar op de uitleggers bij den Omval, dan ben ik weër gerust, en maak m'n deur en vensters open."

»Had jij nou gedacht, Hans! dat zoo'n groote Olifant zoo'n klein hart onder z'n baaitje heit zitte?"

»Zeg, Keesie! dat moet jij niet zeggen."

»Stil, Olifant!" viel Hans in. »Jij hoeft niet te denken, dat jij hier zoo gaauw een Franschman zien zult. Al de posten langs de Vecht en in die kontreijen zijn goed bezet; uit Naarden zullen ze ons Muiden en Weesp niet afnemen, maar wel zou 't kunnen gebeuren, dat wij op een mooijen dag eens Naarden gingen inpakken. En van Uiterd komen ze hier ook niet heen, man! dan zouden ze eerst met Kroonenburg te doen hebben, en daar leit de broër van mijn kaptein op, die staat ze, hoor! En dus, wees jij hier maar niet bang voor je hachje."

»Zeg, Hans!" vroeg Keesie heel nieuwsgierig, »wat meen jij met dat inpakke van Naarde?"

»'t Kan gebeuren."

»Ja maar zeg! weet jij dat wij er op een nacht heen geweest binne met een sloep de Zuijerzee over? Ik met twee matroze, en we hadde jou luitenant en nog een officier en jou broër Rolf en Jonge Bloetje an boord; wij hebben eerst overal motte peile vóór en in de have van Naarde, en toe binne ze met 'er zessen an wal gegaan, en ik most met de sloep in de haven achter de dijk blijve wachte, en 't was al mooi dag eer ze weërom kwamme, zoodat ik al bij me zelf zei: as de haai ze maar niet gesnapt heit! — weet je, Hans! de Franschman meen ik. Zeg, weet jij ook, of er wat op til is?"

»'k Weet er haast zooveel van als jij. Maar jij moet daar toen nog een praatje hebben gehad met een Franschman kaptein; wat was dat voor een parlementer?"

»Jandorie ja! dat was j'n rare kadraaijer! Je mot begrippe, Hans! ik zit daar in me sloep, en ik heb net eve m'n oorlam en een varse pruim genome, en ik denk zoo net, wat blijve die landkrabbe lang op de kust! daar komt m'n 'n figuur an as 'n Watersnees met een wandelende Deventerkoek achter 'm; — dat was, mot je wete, z'n knecht; die droeg twee hengelstokken en een vaatjen op z'n ribbekassie en had een mandje met viktalie aan z'n regtervlerk hange. Die Watersnees dan komt m'n op zij en begint me daar wat Frans te poespasse. Ik zeg: praat Hollans of loop hoepele! En waratjes! de vent begon op zijn menier Hollans te prate. En ik begreep er zooveul van, dattie me vertelde, dattie graag uit hengele gong, en hij zag me voor 'n visser an, en hij leck een beetje met me te wille babbele. Maar ik dacht: die vent is een spion of een gek, en ik deed of ik wou gaan slape weet je, ik

most voorzigtig weze, Hans! want ik was in 'n vreemd vaarwater, en ik was alleenig en zij ware met 'er tweeë. Toen de Snees geen antwoord van me kreeg, zakte n'ie gouw of, en zette koers na de kant van de Meer, en ik heb 'm niet weërom gezien, maar naderhand heb ik gehoord, dat ze'n 'm »de dikke Zwitser" noeme. Ken jij 'm ook?"

»Neen; maar kijk 'reis uit; wie komen daar aan? Die lijken ook uit hengelen geweest te zijn."

»Ja," valt de Olifant in, »die had ik ook al in 't oog; die voorste is Job Olfertsen de stoeldraaijer, en die andere is Lukas Jansen de snijer, en daar loopen er nog een stuk of vijf achter."

't Was maandag, de 1^e Augustus 1672, in den achtermiddag, toen dit gesprek gevoerd werd onder 't groen vóór een herberg buiten de Weesperpoort tusschen een korporaal en een konstabelsmaat. De eerste diende onder 't vendel van kapitein Lambert Witsen; en hoe hij gedoopt was, wist hij niet precies meer, maar zijn militaire naam was Hans Onversaagd. De andere, die in de wandeling Zwarte Keesie genoemd werd, behoorde tot het bootsvolk, dat dienst deed op de uitleggers in den Amstel en bij 't geschut op de Hoogesluis.

Nog kent men buiten de Weesperpoort het Olifantspad, maar niemand herkent nu, in 't verbrokkeld overschot, meer hoe mooi 't eens geweest is. 't Was een aaneenschakeling van fraaije tuinen met sierlijke koepels en tuinhuisen; en langs het pad liep een vaart, die in den Amstel uitkwam, en waarin, aan de wit en groen geschilderde steigertjes voor de tuinen, boeijertjes en tentschuitjes lagen, want het tuinvermaak moest steeds met het zeil- en roeivermaak in den Amstel afgewisseld worden. Er lag dan toen ook aan de Weesperzijde, tegenover de plek, waar nu de vuile moddersloot stuit, een brug over gezegde vaart, en op den hoek van dat pad stond de herberg, waar ik van spreek. 't Was een trapgevel met een windwijzer op den top; het pleintje daarvoor tot aan den rijweg was met een groene haag omsloten, en met lindeloof, langs latten geleid, overdekt, terwijl een houten poort tusschen het groen tot ingang strekte. Boven op die poort stond een houten olifant; en voor elk, die 't beest niet op het eerste gezigt kennen mogt, stond op den boog met groote zwarte letters te lezen: D'OLYPHANT.

Wat den kastelein tot de keuze van dat uithangteeken geleid had, en of hij welligt een verlopen koekebakker was, die de poort was uitgetrokken, om zijn geluk met de bierkan te beproeven, weet ik niet, omdat het in geen archieven te vinden is; wel, dat naar dien Olifant het pad zijn naam kreeg, — ja, de kastelein zelf ook, want hij was een buitengewoon groot en dik exemplaar; hij had een kop als de reus in het Doolhof en een romp als de Schreijerstoren.

»Goèn middag zamen!» riepen de hengelaars, binnentredende. »Olifant! geef voor elk een kan Delftsch, maar van 't ouwe geloof, hoor!»

»Mooi weêr geweest vandaag, Job!»

»Wel weêrgaas! Zwarte Keesie, ben jij 't? Je schuilt ook heelemaal weg onder dien getaanden zuidwester, dien je daar op je knikker hebt.»

»Hé, wat een pret! kijk, dat is er een!» riep de Olifant, die inmiddels het deksel van Jobs vaatje had opgeligt. »Dat 's een hengelaar! komt zonder visch t'huis! En jij, Lukas! heb jij wat?»

»Niks niemendal.»

»En die anderen?»

»Ook niet.»

»Gantskrentebrood! met z'n zevenen bureu uit hengelen geweest, en niemendal gevangen! Wat heit je gescheeld van daag?»

»Heb jelui niets gehoord?»

»Wat gehoord?»

»Schieten.»

»Mogelijk wel op 't Y; daar hoor je 't alle dagen.»

»Neen, neen! daar, dien weg uit,» zei Lukas, met den vinger naar 't zuidoosten wijzende.

»Wat?» riep de Olifant, op eens verbleekende; »wat? waar benneze?»

»Ga gaauw je achterdeur sluiten,» zei Hans lachende; »en jij, Job! vertel eens, waar je was en wat je gehoord hebt.»

»Wij zijn van morgen vroeg uitgegaan om te hengelen in 't Gein en den kant van Nichtevecht uit; maar pas zaten we eventjes aan de Vecht tegenover de Veldersche Laan, of we hoorden van verre onophoudelijk schieten.»

»Musket- of kanonschoten?»

»Neen, 't waren bommen van kanonschoten, hoor!»

»In welke rigting was 't?»

»In de buurt van Loenen. De Nichtevechters dachten, dat de Franschen kwamen, en waren al druk bezig hun geldje en goedje in te pakken, maar wij pakten onze biezen, en liepen zoo gaauw wij konden de laan weêr door en langs Gein en Gaasp terug, naar de Diemerbrug. Daar hebben we een uurtje uitgerust en, om van den schrik te bekomen, wat gegeten en gedronken, en terwijl wij in *den Reiger* zaten, kwam er een man van Baanbrug binnen, die vertelde dat de Franschen Kroonenburg belegerd hadden, maar hoe 't afgehoopen was, wist hij niet.»

»Wat?» riep Hans, »Kroonenburg? Daar ligt de broër van mijn kaptein op; die zal de Françoisen wel poest gegeven hebben! Daar zal ik gaauw meer van weten. En nu is 't mijn tijd, om op te stappen; ga je meê, Keesie? — Nu, mannen! hierna een beter, zegt de almanak; en jij, Olifant! pas op, dat je er te nacht niet van droomt.»

De korporaal en de konstabelsmaat stapten zamen 't Olifantsbruggetje over. Een halfuur later kuijerden de zeven hengelaars ook op, en de kastelein bleef aan zijne overpeinzingen overgelaten. Hij bragt een slapelozen nacht door; en den volgenden morgen was de zon nog naauwelijks uit de kim gerezen, of hij stak zijn hoofd al uit het zoldervenster, om te zien of de Prinsenvlag nog aan den Omval waaide.

II.

't Is drie dagen later, en wij bevinden ons in 't studeervertrek van den beroemden Nikolaas Witsen. Ik behoef dit niet te beschrijven. Gij herinnert u, dat ge er meer geweest zijt. Jakob van Lennep heeft u al vroeger eens »bij Burgemeester Witsen» binnengeleid, u zoowel zijn studeerkamer als zijn »rijk gestoffeerde zaal» laten zien, u zoowel met den heer des huizes als met de deftige lieden, die hij in 't eene en 't andere vertrek ontving, in kennis gebragt ¹⁾. Gij kent dus Nikolaas Witsen en zijn studeervertrek, en ik behoef alleen op te merken, dat wij er nu zestien jaren vroeger zijn, en dus Mr. Nikolaas ook nog zooveel jaren jonger en zelfs nog ongehuwd en nog geen burgemeester is; ja, hij is ook nog niet zóó zwaartillend, en zijn voorhoofd nog niet zóó gefronst, en zijn gelaat nog niet zóó strak als toen. Toch is hij al veel ernstiger en zwaarmoediger dan menig een van zijn leeftijd: hij telt nog slechts 31 jaren; maar zijn zucht voor de wetenschappen en neiging tot ingespannen werkzaamheid, hebben hem reeds vroeg tot ernst en diependkendheid gestemd. Hij is in 't vorig jaar tot lid der Vroedschap verkozen, en toont er zich, met woorden en daden, een der ijverigste voorstanders en wakkerste verdedigers van de belangen zijner vaderstad en de vrijheid des vaderlands in dezen hachelijken tijd; trouwens hij is, zoowel door studie als door reizen, rijk aan kennis en ervaring boven velen zijner stad- en standgenooten.

De jonkman met bleeke wangen en vurige zwarte oogen, dien wij thans bij hem zien, is zijn jongste broeder Jonas. Even als Nikolaas is hij een beminnaar van wetenschap en letteren, maar geen mathematicus als deze; en ofschoon hij naauwelijks 27 jaren telt, heeft hij toch ook al »veler lieden zeden en steden» gezien, en zelfs te Stokholm aan 't Hof verkeerdt. Maar overigens is er wel geen grooter contrast tusschen broeders te bedenken dan tusschen deze twee. Vrolijk en luchthartig van aard en tot lach en scherts genegen, is Jonas, immers vooralsnog, de man niet, in wien Nikolaas de geschiktheid erkent tot het behandelen der »zaken van Staat en Oorloge.» En evenzeer in strijd met

1) *Holland*, 1865, bl. 1—44.

zijn vrolijken gemoedsaard is zijn zwak en ziekelijk voorkomen; en zeker zal geen geneesheer hem een lang leven durven voorspellen ¹⁾. Wanneer hij echter op dit oogenblik minder vrolijk gestemd is dan anders, zoo is dit niet aan zijn gezondheidstoestand, maar aan de omstandigheid te wijten, die de broeders thans bijeenbrengt.

»Lambert laat zich lang wachten,” zegt Nikolaas, de groene lintjes eener portefeuille, waarin hij eenige beschreven bladen papier geborgen heeft, toestrikkende.

»Croock zal hem aan de praat houden; zeker heeft hij hem veel mee te deelen,” antwoordt Jonas, die inmiddels in den Ystroom van Antonides heeft gebladerd.

»Toch hoop ik, dat hij nu spoedig komen mag, want het wordt straks al tijd voor de Vroedschap.”

»Drukke vergaderingen tegenwoordig! voor- en namiddag, en dan nog zooveel kommissiën en inspectiën, waar mijn broeder, als ik verneem, al hoor ik 't van hemzelf niet, gantsch niet van misgedeeld wordt.

Wie in de Raadzaal zit, een lastig ambt bekleedt!”

»Laat scherts ter zijde, Jonas! Amsterdam is thans het bolwerk van den Staat; en alle vrome burgers moeten 't hierin eens zijn, dat het eerlijker en edelmoediger is voor de religie en vrijheid en voor vrouwen kinderen in 't harnas te sterven, dan zich te begeven in een capitulatie, die men nooit, dan met de uiterste slavernij, zoude kunnen voldoen.”

»Ik geloof niet, Nikolaas! dat één regtgeaard Amsterdammer er anders over denkt. Liever met den Prins achter de laatste gracht sterven, dan met Pieter de Groot een schandelijken vrede koopen!”

Er volgen eenige oogenblikken zwijgens. De laatste woorden van Jonas zijn oorzaak, dat Nikolaas niet antwoordt; hij wil met dien jongeling geen politiek gesprek voeren. Maar deze zelf komt er op terug.

»Sommigen willen wel weten, Nikolaas! dat er tegenwoordig in den Raad evenwel over iets meer gehandeld wordt, en wel over zeker punt van hooge importantie.”

»Het *willen weten* van sommigen overtreft weleens het *kunnen weten*.”

»Ei? — Men zegt, dat Zijne Hoogheid thans zeer ijverige vrienden in den Raad van Amsterdam heeft.”

»Dat is gelukkig; het behoud des vaderlands hangt, menschelijkerwijze gesproken, thans af van een opregte en kordate samenwerking van de magtigste stad der Republiek met Zijne Hoogheid als stadhouder. Ik

1) Nadat hij in 1673 was benoemd tot Kommissaris van de Wisselbank, huwde Jonas Witsen met Sara Raye, doch stierf reeds negen weken na zijne bruiloft.

hoop, dat eenmaal de historieschrijver dit feit zal kunnen te boek stellen: *In 1672 werd het Land gered door Prins Willem en Amsterdam.*”

»Dat geve de Hemel, Nikolaas! Maar gij zegt zoo uitdrukkelijk: Zijne Hoogheid als stadhouder. De *willen-weters* nu beweren, dat er thans ernstig aan gedacht wordt, op den persoon van Zijne Hoogheid hooger digniteiten te doen confereeren en zijne autoriteit en gezag te doen vermeerderen; — en iemand, die zeker tot de *kunnen-weters* behoort, fluisterde mij in, dat er reeds een voorstel gedaan is, van dezer stede wege voor te slaan, den Prins tot graaf van Holland te verheffen, maar dat zulks door de meeste leden der Vroedschap van de hand gewezen is. Men spreekt daar nog al over, en oordeelt...”

»Ga maar niet voort, Jonas! Wie de iemand is, dien gij bedoelt, kan ik wel raden. — Maar je bent eergisteren met Saartje op de verjaarpartij van oom Raye geweest, niet waar? heb je je daar nog al vermaakt?”

»Zeker; maar dààr is er geen woord van gesproken.”

»Dat meen ik ook niet, Jonas! ik vraag alleen, of je plezier hebt gehad: — waren er veel menschen? heb je lekker gegeten?’ herneemt Nikolaas met een fijn glimlachje, om op een beleefde wijze aan zijn broër te kennen te geven, over welk soort van zaken hij liefst met hem spreekt.

»Ja, we hebben in den tuin gegeten,” zegt Jonas droogjes, wien deze wending en dat glimlachje nu juist niet behagen.

»Zoo? net als bij burgemeester Tulp?”

»Ja, er was een fraaije tent in de middellaan opgeslagen, en je weet, dat de tuinkamer ruim genoeg is, om tot danszaal te dienen. ’t Was maar jammer, dat op ’t laatst, omstreeks tien uren, de vrolijke stemming gestoord werd door de tijding, dat er alweêr een oploop was, en bij burgemeester Van de Poll de glazen werden ingeworpen, zoodat de gasten in den grootsten angst raakten, en ieder zich haastte om t’huis te komen.”

Nikolaas trekt de wenkbrauwen zamen, en schudt het hoofd.

»Ja,” gaat Jonas voort, »die onrust is zeer te betreuren; maar kan men, na al wat elders gebeurd is, de gemeente, die de vrijheid lief heeft, een weinig ongerustheid euvel duiden?”

»Hier zeker, Jonas! Na de opentlijke afkondiging, reeds vóór vijf weken gedaan, dat de Regeering gezind is, de stad met goed en bloed tot het uiterst te beschermen, en bij alles, wat er gedaan is, en wat voor ieders oogen open ligt, om de stad in een geduchten staat van tegenweer te stellen, moest het onmogelijk zijn, dat zelfs onder de schutterij nog vrees en wantrouwen gekoesterd worden, alsof een burgemeester van Amsterdam de sleutels van de stad aan de Franschen zou kunnen overgeven. Maar daar schuilen lieden achter, die verandering in de Regeering wenschen, omdat zij gaarne zelf op ’t kussen zouden komen; lieden, die in ’t geheim de woelgeesten opwekken, ja zelfs op den Dam onder ’t

volk rondsluipen, met den mantel om de ooren geslagen en den hoed in de oogen, om aan te hitsen en tumult te stoken, al is 't ook maar over de plaats, waar de sleutels zullen liggen."

Nu trekt Jonas de wenkbraauwen zamen, maar glimlacht tevens.

»Wel," zegt hij, »moest men over zoo iets moeite laten ontstaan? Burgemeester Reynst heeft in de vorige maand zeer verstandig gehandeld, met toe te laten, dat de sleutels, in plaats van aan zijn huis, op 't stadhuis gebragt werden; — hij liet er immers zijn ledikant ook heen brengen en nam zijn nachtrust bij de sleutels. Zoo stelde hij de gemeente en zijn geweten beiden tevreden. Had burgemeester Van de Poll, toen de beurt aan hem kwam, ook zoo gedaan, dan had hij de stad in rust en zijn glazen heel gehouden."

»Daar klinkt de bel; 't zal Lambert zijn."

»Maar zeg mij dan nu nog eerst met één woord, of ik, 't geen die iemand zei, gelooven moet of niet."

»Stel je daar zooveel belang in?"

»Zeker."

»Ik denk..."

»Welnu?"

»Dat het verteld is op een theevisite bij de oude juffrouw Bontemantel."

»Goeden morgen, broërs!" klinkt een forsche stem, en een heel ander postuur komt de deur in; — een man, gelijk Hooft zijn neef den hopman teekende, »lang van lichaam, zwaar van leeden, ontzighlijk van gelaat." 't Is de kapitein Lambert Witsen, met den oranjesjerp over den schouder en een langen degen op de heup. Den hoed met pluimen werpt hij bij 't binnentreden op een tafel vol boeken en papieren.

»Ga zitten, broër," zegt Nikolaas.

»Op mijn eenigen stoel die nog leëg is, moest je er bij zeggen," vervolgt Lambert, eens in de rondte ziende. »Mij dunkt je hadt nog wel een boekekast noodig."

Lambert is thans, na 't overlijden van den secretaris Jan Witsen, de oudste der gebroeders, van wie wij er hier drie bij elkander zien, om over den vierden te spreken. Die vierde, Kornelis, is almede kapitein in dienst van den Staat, maar thans krijgsgevangen te Utrecht. Zoodra de broeders, vóór twee dagen geleden, de tijding vernomen hadden, had Lambert zich tot zijn vriend Jakob Croock gewend, die, door tuschenkomst van zijn neef Meerkerck te Utrecht, in de gelegenheid was, de gewenschte inlichtingen te verschaffen. Croock heeft er dan ook terstond werk van gemaakt, en Lambert komt nu juist van hem vandaan.

»Goed nieuws?" vraagt Jonas, »ik brand van verlangen."

»Wij hebben reeds eenigen tijd op u gewacht," merkt Nikolaas op.

»Ja," antwoordt Lambert, »ik heb mij bij Croock een weinig langer

opgehouden dan ik dacht; en toen ontmoette ik op mijn weg herwaarts den schepen Boreel nog, die mij met zooveel belangstelling vroeg, of wij geen nadere tijding omtrent Kornelis hadden, dat ik wel heel onbeleefd had moeten zijn, om zulks onbeantwoord te laten."

»Maar ik moet over een halfuur naar 't stadhuis."

»En ik naar de hoofdwacht," voegde Lambert er bij; »maar wij kunnen hier in een kwartier meer afpraten, dan de Heeren in hun raadsvergadering in een uur; want wij cieren ons gesprek met geen oratiën op."

»Laat ons dan 't begin der uwe hooren," herneemt Nikolaas.

»Eer je begint, Lambert!" valt Jonas in. »Is 't waar of niet, wat Hillensberg mij verteld heeft, dat Kornelis, wegens zijn hardnekkige tegenweer, zeer hard behandeld wordt, en in een kelder zit, daar water in is?"

»Daar is niets van waar; hij zit in een kamer bij den Geweldige."

»En vraagt de Hertog van Luxemburg vijfentwintigduizend gulden voor zijn rantsoen?"

»Ja, of nog iets meer welligt. Doch laat ik u de historie vertellen. Lestleden maandag, 'smorgens vroeg, heeft Luxemburg een korps van 1500 man, met drie stukken geschut, uit Utrecht doen rukken, om Kroonenburg aan te tasten. De twee vendels, die er op lagen, waren geen 150 man sterk, en er was geen enkel kanon op 't slot. Bouwman, die als oudste kapitein 't kommando voerde, begeerde al spoedig, naar de hedendaagsche gewoonte, te kapituleeren, waar onze broeder echter alle protestatie tegen deed, zeggende, dat men zulk een slot, dat een voorpost van Amsterdam was, tot het uiterste behoorde te defendeeren. Doch al te vergeefs. Bouwman liet zijn trommelslagers de chamade slaan, en ging naar buiten, om 't slot aan de Franschen over te geven. Toen zei Kornelis: »Nu ben ik kommandant van Kroonenburg!" deed de poorten achter den weggelooopen poltron versperren, en moedigde de manschap tot kloeke verdediging aan. Toen Bouwman terugkeerde en met de Franschen meende binnen te trekken, werden ze met zulk een duchtig snaphaanvuur uit de kelders van 't slot begroet, dat er veel Franschen doodbleven en nog meer werden gekwetst. Bouwman riep daarop zijnen soldaten toe, dat zij 't geweer moesten neêrleggen, want dat hij als kommandant het slot met kapitulatie had overgegeven, en dat zij, indien zij zich langer defendeerden, zouden moeten hangen. Zijn vendel weigerde toen langer te vechten, en keerde zich tegen dat van onzen broeder, en inmiddels liepen de Franschen met boomen op de poort: al hetwelk de verdere verdediging onmogelijk maakte. De gantsche bezetting werd gevangen genomen; de soldaten zijn, twee aan twee gebonden, binnen Utrecht gebragt, en in 't koor der Mariakerk opgesloten. — »Bouwman's lafhertigheid wierd bij de Franschen verfoeyt; maar de manhaftigheid van Kornelis Witsen bij hen ten hoogste geroemd," schreef Meer-

kerck. — Ziedaar wat er gebeurd is. Onze broeder heeft zich alleszins gedragen als een braaf soldaat, en is door de Franschen met alle onderscheiding behandeld.”

»Ja, met zoo hooge onderscheiding zelfs, dat zij hem op een kwart ton stellen,” valt Jonas in.

»*C'est un bourguemestre d'Amsterdam, il vaut bien vingt-cinq mille florins*, heeft de gouverneur Stoupe tegen Meerkerck gezegd, maar er bijgevoegd, dat men zich haasten moest, want dat de Hertog in de volgende week welligt het dubbele zou vorderen.”

»Welligt,” hervat Jonas, »staan er weêr eenige wagens gereed, om, met roef beladen, naar Parijs gezonden te worden, en is er juist nog plaats voor eenige tonnetjes dukaten.”

»Dat is werkelijk 't geval. Meerkerck zegt, dat Luxemburg te Utrecht zelfs de tapijten van 't stadhuis wil laten weghalen, en 't protest van de burgemeesters wel niet zal baten. Maar hij zal althans onze dukaten niet meênemen.”

»Denkt hij,” vraagt Nikolaas met zekere scherpte van toon, die hem eigen is, als hij een weinig knorrig wordt; »denkt hij, dat de dukaten hier aan de stadsboomen groeijen? En hoe komt hij er toe, onzen Kornelis als burgemeester van Amsterdam te betitelen?”

»Ik zal u op beide vragen antwoorden,” zegt Lambert. »*Bourguemestre d'Amsterdam* is bij de Franschen de algemeene titel voor alle Heeren, die een naam dragen, welke op de regeeringslijsten voorkomt; en deze allen zijn in hunne meening schatrijk. Wie hun dat op de mouw gespeld heeft, weet ik niet; maar zij gelooven, dat al die *Bourguemestres* onder hunne huizen groote gewelfde kelders hebben, waarin de tonnetjes vol gouden dukaten opgestapeld zijn.”

»Dat hebben Hamel en Velthuysen hun wijs gemaakt,” roept Jonas lachende; »die roervinken weten niet, wat ze maar bedenken zullen, om bij de Franschen een plasdankje te halen.”

»Hoe 't zij,” herneemt Nikolaas, »wij moeten bedacht zijn op maatregelen om onzen broeder zoo spoedig mogelijk uit zijne gevangenschap te verlossen. Ik zal in den Raad trachten te bewerken, dat van dezer stede wege aan Zijne Hoogheid verzocht worde, op de rantsoeneering de vereischte orde te stellen.”

»En ik,” herneemt Lambert, »zou nog veel liever zien, dat we in eene of andere schermutseling een Fransch kapitein of kolonel gevangen kregen; met uitwisselen komt men altijd spoediger klaar dan met rantsoeneeren.”

»En ik,” voegt Jonas er bij, »zou 't niet kwaad achten, zoo men eenige van die Utrechtsche Heeren, welke onze stad komen visiteeren, aanhield; dit zou de kortste weg zijn.”

Immiddels heeft Nikolaas met schrik een blik op de hangklok geslagen,

en schommelt eenige papieren bijeen, die hij meê moet nemen; en tegelijk springt Lambert van zijn stoel op, en grijpt zijn hoed, en strijkt de pluimen glad, die bij 't achteloos neêrwerpen op de boeketafel wat verfromfaaid zijn. En terwijl de eerste vertelt, dat hij zich nu moet haasten, om tijdig in de vergadering te zijn, zegt de tweede, dat hij geen minder haast heeft om naar de wacht te spoeden, en verzekert Jonas, dat hij geen van beiden een oogenblik langer wil ophouden: — en de drie broeders nemen afscheid aan de deur.

Maar Kornelis bleef gevangen.

Er gingen twee maanden voorbij, zonder dat er order op de rantsoe-neering gesteld werd, als Nikolaas zou trachten te bewerken, — zonder dat een Franschman gevangen genomen werd, als Lambert had gehoopt, — en zonder dat er eenige Heeren werden aangehouden, als Jonas had gewenscht, ofschoon er voor dit laatste althans een oogenblik eenige kans scheen.

III.

»Heb je 't ook gehoord?» riep Job Olfertsen zijn' buurman, den ouden kaarsemaker op den hoek van de Utrechtschestraat en -dwarsstraat, toe, die, tegen 't pothuis leunende, zijn pijpje stond te rooken. 't Was zaterdag namiddag, de 27^e Augustus. Naar oud gebruik hielden toen de ambachtslieden nog op den laatsten dag der week na 't middagmaal »heiligavond,» terwijl de vrouwen in winkel of werkplaats schoonmaakfeest vierden. Maar de man in 't pothuis zat nog druk te werken, en hamerde uit alle magt op een schoenzool; 't was Jan de kruijer, die nieuwe spijkers in een paar oude sleepersschoenen sloeg.

»Heb je 't ook gehoord, buurman?»

»Wat gehoord?» is de wedervraag van den kaarsemaker.

»Hij meent dat schieten, toen hij uit hengelen was, en zoo gaauw zijn biezen pakte,» roept zijn bovenbuur, Wouter de wolleklopper, uit het venster.

»Haal jij weêr ouwe koeijen uit de sloot, Woutje?» roept Job, naar boven kijkende.

»Wel ja! ben jij landspassaat onder 't vendel van Hillensberg, dan had jij ook ons volk op Kroonenburg te hulp moeten komen, in plaats van weg te loopen.»

»Domme bloed! ik had immers m'n wapens niet bij me.»

»Doet er niet toe! je hadt van den nood een deugd moeten maken, en je hengelroê voor een piek gebruiken.»

»Hoor, Woutje! dat is al omtrent vier weken geleden, en je moest daar nou niet meer van praten.»

»Maar geef mij dan toch antwoord,” hervat de kaarsemaker. »Wat zou ik gehoord hebben?”

»Wel, buurman!” zegt Job, »ik vraag, of jij niets gehoord hebt van die Uitertsche verraders, die hier in de stad zijn gekomen, om de wallen te bespieden, en aan de Franschen over te brieven, aan welken kant zij ons overvallen moeten.”

»Zoo! Zijn dat van die burgemeesters, die hun eigen stad zoo schelmachtig hebben overgegeven?” vraagt de kaarsemaker weêr.

»Ja, dezelfde!” roept de kruijer, zijn hoofd uit het pothuis stekende. »Men hoorde zulke schelmen op zijn Haagsch te behandelen.”

»Al zacht!” roept Wouter van boven; »sommige schelmen loopen met bannen vrij.”

»O, de stad is er vol van!” komt Lukas de snijder vertellen. — »Ik hoor van mijn broër, dat er dezen nacht op de hoofdwacht een briefke bezorgd is, geadresseerd: *Aen de borgers van Amsterdam*, en ondertee-kend: *Godt bewaer ons voor verraedt*.”

»Dat is te hopen,” hervat Job, »maar wij moeten er zelf ook tegen waken. Daar worden, God beter 't, tusschen hier en Uitert dagelijks brieven gedragen door lieden, die 't niet wel met Patria meenen, en ook Willem Willemse, onzen regten huisvader, niet liefhebben.”

»Ik heb van Wouter hierboven gehoord,” voegt de kaarsemaker er bij, »dat ze als bedelaars verkleed gaan.”

»Ja, ja!” schreeuwt de genoemde uit zijn venster. »Ik heb er eergisteren een gezien, die de brieven onder de lappen gespeld had.”

»Als jij dien gezien hebt, hadt jij dien moeten grijpen, zeg ik je,” snaauwt de kruijer hem toe. »Als ik dien Jan Kees, dien verloopenen timmerman, 'reis te pakken kon krijgen, dan zou hij 't niet weêr doen; dat zeg ik je.”

»Ze zeiden op de wacht, dat hij er bij is,” zegt Lukas.

»Niet waar,” valt de kruijer in; »ik ken 'm wel, want ik heb 'm, toen 'k nog in Uitert woonde, dikwijls genoeg gezien. Maar ik kan wel denken, wien ze voor hem aangezien hebben, — Jaap Martens, die in de Vroedschap zit, die lijkt 'm precies. Maar die deugt ook niet, hoor! dat zeg ik je.”

»En ik zeg jou,” roept de wolleklopper weêr van boven, »dat Jan Kees er wel bij is, en die loopt ook niet altijd als een bedelaar, maar somtijds als een juffrouw verkleed met een kind op den arm.”

»Wou je mij voor 't lappie houèn, Wollewoutje?” snaauwt de kruijer hem andermaal toe; »dan moet je beter uitgeslapen wezen, hoor man! dat zeg ik je.”

»Zeg, Jan! heb jij in Uitert gewoond?” vraagt Lukas. »Ben je dan ook uitgevlugt?”

»Nee, meester! ik ben uitgebannen, omdat ik dien Jaap Martens en

zijn neef Middelkoop, die toen ook in de Vroedschap zat, op 't stadhuis in hun facies de waarheid heb gezeid."

»Dus ben je nog een ouwekennis van ze? Nou daar feliciteer ik ze meê."

»Daar zijn er drie hier," hervat de kruijer, terwijl hij zijn pothuis sluit. »Dat zijn Jaap Martens en zijn neef, en de gewezen burgemeester Jan van Nellesteyn. Maar die laatste zal de baars niet vergallen; die loopt bij Jaap Martens maar voor spek en boonen meê. En let nou maar 'reis op, of j'er binnen kort niet meer van hoort. Dag zamen!"

»En ik zeg je, dat er veel meer dan drie zijn!" roept Wouter hem nog toe, maar Jan is den hoek al om. En de kaarsemaker klopt zijn pijpje uit, en gaat in huis, en Job en Lukas volgen een oogenblik later zijn voorbeeld,

Dat de Amsterdammers de Utrechtenaars niet vertrouwden, was niet meer dan natuurlijk. Utrecht toch was in 's vijands magt, en men behoefde dus op geen bezoek van die zijde gesteld te zijn. Maar bovendien was de houding van Utrecht bij de aannadering van 't Fransche leger van dien aard geweest, dat zij velen aan verraad en Franschgezindheid der Regenten deed denken. Toen de Prins van Oranje met het leger van den Staat was komen afzakken, had Utrecht de poorten gesloten, wat »Zijn Hoocheyt seer qualyck genomen heeft;" maar toen Rochefort met zijn *mousquetaires du Roy* verscheen, werden de poorten voor hem opengezet, en »liepen hem veel Heeren in 't gemoet." De Utrechtsche Heeren van 1672 beschuldigden zelve elkander in hunne vergaderingen van verraad en Franschgezindheid¹⁾; was 't wonder, dat de Amsterdammers niet anders over hen dachten?

Maar 't was even natuurlijk, dat het gerucht, waar wij zooeven de burgers in de Utrechtschedwardsstraat van hoorden spreken, en waar zelfs, als Lukas Jansen verzekerde, de stad vol van was, ook spoedig den Heeren van de Wet op den Dam ter oore gekomen was; en dus werden de straksgenoemde drie Utrechtsche heeren den volgende morgen op 't stadhuis ontboden. 't Had den onderschout geen de minste moeite gekost, hun verblijf te ontdekken, want Jan de kruijer was 't hem komen aanwijzen.

Mr. Jakob Boreel nam thans, als voorzittend schepen, het schoutsambt waar, in de plaats van den schout Hasselaer, die onlangs, bij 't doen der ronde, ongelukkig gekwetst was. Hij vroeg den drie heeren naar de reden van hun verblijf te Amsterdam.

¹⁾ Men leze de *Aanteekeningen* van den genoemden JAKOB MARTENS en van EVERARD BOOTH, uitgegeven in den 24ⁿ Jaargang der *Kronijk*, en het 6^e deel der *Berigten* van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Martens antwoordde, dat zij hier »eenige nootsaeckelijke affaires hadden.”

»Wat voor anderen noodzakelijk geacht wordt, is niet altijd dienstig voor onze stad en burgerij. Verklaar u dus duidelijker: welke affaires hebt gij hier?”

»Onze vrouwen en kinderen terughalen,” hervatte Martens terstond. »Vóór eenige weken, toen de Fansen naderden, zijn die in allerijl hierheen gevlugt met wagens en schuiten. Mijne vrouw zat met haar zuigeling van zes maanden op een open wagen met onze nicht Veenemans, en de andere kinderen volgden 's middags met de Amsterdamsche schuit en met den wagen van nicht Van Benthem. En, ach! mijn tweede zoon Jantje stierf te Amsterdam binnen twaalf dagen.”

»Zulke aandoenlijke tafereelen strekken weleens om andere zaken te bedekken. Ik onderzoek niet, op welke wijze uwe vrouw hier gekomen is, maar wat gij thans hier doet,” zei Boreel, hem scherp in de oogen ziende

»Haar terughalen.”

»Daar is toch geen verblijf van zoovele dagen, en nog minder eene inspectie van de stadswallen toe noodig. Men heeft mij berigt, dat gij Kommies van de vivres, hooi, etc. van de Fansen zijt, en hier komt, om onze fortificatiën te bespieden.”

»Dat is valsch gelogen!” viel Martens uit. »Ik ben nooit in Fransche dienst of kommissie geweest; en dat onze provincie overheerd is, is mij even leed als den Heeren, die hier zitten. Om tot spion te dienen, ben ik de man niet; ik ben hier niet op de wallen geweest, en heb vesten noch fortificatiën gezien. Bovendien zijn wij hier niet ter sluks, maar hebben paspoorten van prins Maurits.”

»Hoe hebt gij die paspoorten te Utrecht kunnen bekomen?” vroeg Boreel weêr.

»Door doctor Piso, die heel groot bij den Prins is,” antwoordde Martens. »Deze heeft ze voor ons verzocht, en ze ons te Utrecht toegezonden.”

»Ik wil gelooven,” sprak Boreel, en hij lei den nadruk op *ik* »dat gij mij de waarheid hebt gezegd; doch dit geloof kan ik anderen niet ingeven. De burgerij houdt u, alle drie, voor spionnen. Gij zult dus inzien, dat uw verblijf hier niet zonder gevaar is, zoowel voor uwe personen als voor de rust der stad, die de Regeering niet gaarne om uwentwil gestoord zou zien. Ik raad u dus, ten eerste de stad te verlaten. Elke onaangenaamheid, die u bij een langer vertoeven zou kunnen treffen, zult gij u zelven te wijten hebben; vertrek dus liever heden dan morgen. Ik wensch u eene goede reis, mijne heeren!”

En daarmee konden zij de Schepenskamer verlaten.

Nellesteyn en Middelkoop hadden geen woord gesproken; zij waren onthutst geweest; maar Martens was voor geen klein gerucht vervaard en toonde zich nog zeer gramstorig. In plaats van te erkennen, dat

Boreel hun een goeden raad gegeven had, verkoos hij daarin een bewijs te zien van de »vuyle bitterheyt," die de Amsterdammers tegen de Utrechtschen koesterden.

Wat die Utrechtsche heeren eigenlijk in Amsterdam te verrigten hadden, is niet uitgelekt; — zeker iets meer dan vrouw en kinderen terughalen. Want vooreerst was hiertoe, als Boreel reeds had opgemerkt, geen verblijf van vele dagen, ja weken, noodig; de paspoorten, die Martens en Nellesteyn hadden, waren reeds meer dan drie weken oud. En ten andere waren er, behalve deze drie, nog eenige Utrechtsche heeren hier gekomen, en die overigen hadden geen vrouwen en kinderen bij zich, en waren ook van geen paspoorten voorzien.

Men mag dus aannemen, dat onder hunne »nootsaeckelyke affaires" wel iets meer begrepen was, dan zij wilden bekennen. Al sprak Martens de waarheid, toen hij zei, dat hij geen wallen en fortificatiën bespied had, zoo kon toch de »gewesen capiteyn" Ploos of een ander 't wel gedaan hebben. Al loog hij niet, toen hij verklaarde, niet in Fransche dienst te zijn, toch blijkt uit zijne eigene aantekeningen, dat hij met de Fransche bevelhebbers op vriendschappelijken voet stond, bij hen ten eten ging en hun geschenken gaf. En al poogde hij zich voor te doen als iemand, wien men volstrekt niet behoefde te wantrouwen, uit zijne eigene aantekeningen blijkt, dat een Utrechtsch burgemeester hem eens »een van de pernitieuste instrumenten, die in de regeeringe waren," genoemd had. Al hetwelk bewijst, dat het wantrouwen der Amsterdammers jegens die ongenoodigde Utrechtsche gasten niet zoo geheel misplaatst was.

Martens en zijn vrienden volgden den raad van Boreel niet; het schijnt, dat zij hun »nootsaeckelyke affaires" nog niet afgedaan hadden. Zij bleven nog vier dagen en berokkenden zich daardoor, wat Martens noemde »droevige rencontres."

IV.

De Berebijt was in dien tijd reeds een druk en woelig schuiveveer. De herberg was een groot gebouw uit het begin de 17^e eeuw, en sedert een halve eeuw vermaard als »de Beere-beyters herberg," wegens de honde- en beregevechten, die er nu en dan werden aangerigt, en geweldig veel toeloop hadden, daar zij tot de meestgeliefde volksvermaken behoorden. Zij was tevens het buitenveerhuis van een menigte volks- en pakschuiten, en den gantschen dag was er een druk gewoel van gaanden en komenden, want geen uur, waarop geen schuiten afvoeren of aankwamen: Utrechtsche, Haagsche, Delftsche, Rotterdamsche, Goudsche en nog een aantal dorps- en marktschuiten. De

ingang der herberg was een gewelfde poort, en — schoon zij u wellicht de vraag ontlokken zou, of de bouwmeester de Haagsche Gevangenpoort tot model gekozen had, — de zeventiende-eeuwers vonden haar heel deftig. Trad men die poort in, dan vond men regts de deur van de groote en altijd volle gelagkamer, links den trap naar de bovenkamers, en regtuit den tuin. Nu waren tegenwoordig, zoowel hier als overal, de gevolgen van den oorlog te bespeuren, en klaagden kastelein en schippers, en zooveel er belang bij den bloei der veeren hadden, dat er weinig omgving en 't reizen stilstond; — maar toch heerschte er in den morgen van donderdag den 1^{en} September een buitengewone drukte; ja, 't was er zóó woelig, dat de Olifant, die aan de overzijde op den kant van den wal stond, om er een kijkje van te hebben, zich de handen wreef van blijdschap, dat hij dit standje niet voor zijne deur had gekregen.

De Utrechtsche heeren namelijk hadden dien ochtend tot hunne afreis bepaald. Zij hadden een trekschuit afgehuurd, waarmede zij ten zeven uren wilden vertrekken. Om minder opzien te verwekken, of, als Martens het uitdrukte, »om niet al te sterk bij den anderen te wesen,” ging hij, met zijn vrouw en kinderen en die van Nellesteyn, op de Achtergracht in de schuit, terwijl Nellesteyn zelf met Ploos en nog vier heeren de Utrechtsche poort uitwandelden naar de Berebijt, waar zij stilletjes uit de gelagkamer in de schuit dachten te stappen en de lastige vraag naar paspoorten te ontwijken. Daarentegen had Martens de beide paspoorten bij zich, om die aan den Amstelboom te vertoonen, waar een post van acht man van de Weesperpoort wacht hield.

Wel maakten deze schutters een aanmerking op den ouderdom der paspoorten, die van den 6^{en} Augustus waren; maar Martens gaf hun wat »goede woorden,” en mogt passeeren, en lachte reeds in zijn vuistje, maar dacht er niet aan, dat hij aan de Berebijt nog een post van de Utrechtsche poort zou vinden. Daar stond namelijk Job Olfertsen met vier man.

Pas ligt de schuit aan wal, of de zes Utrechtsche heeren komen de gewelfde poort uit om spoedig in te stappen, maar even spoedig worden zij door Job staande gehouden met de vraag: »Heb je paspoorten?”

Nellesteyn haalt de zijne, en vertoont die.

»Veel te oud,” zegt Job; »een pas van den 6^{en} Augustus geldt niet meer.”

»Wacht,” denkt Martens, die nog in de schuit zit, en de aanmerking hoort; »ik zal die Amsterdammers wel foppen.” Hij neemt een pen, schrijft op zijn paspoort een 2 vóór de 6, en komt de schuit uitspringen. Hij houdt den landspassaat het papier voor, en zegt stoutweg: »Hier burger! mijn pas is van den 26^{en} Augustus.”

»Dat is Jaap Martens!” schreeuwt Jan de kruijer al van verre. »Kijkt hem goed op de vingers, burgers!”

»Neen, schelm!” roept Job, »jij zult mij niet bedriegen. Die pas is ver-

valscht; de inkt is nog nat." En tegelijk vlekt hij met den vinger de 2 uit. — »Jij en je vrienden bent verraders van Utrecht, en jelui zult, gantsplanken! niet vertrekken."

Op hetzelfde oogenblik komt er een heel regiment gemeen volk met den stormpas aanrukken. Het bestaat uit: 25 schuitedoerders van de Achtergracht, 100 wevers uit het Noordschebosch, 50 looijersknechts van de Baangracht, 75 duivelstoejagers van de Ossen- en Varkenmarkt, 175 Utrechtschebuurts- en Noordscheboschjeswijven en even zooveel leëglappers en kwâjongens, en de kruijer stapt als kolonel aan 't hoofd. — Doch wie verschijnt daar van verre op 't Zaagmolensbruggetje? — 't Is Wouter de wolleklopper, die 't eens aan komt kijken, maar een oogenblik later verdwijnt om de wacht te gaan waarschuwen.

»Sla dood! sla dood die verraders en spionnen!" klinkt het bij de Berbijt. De aanvallers willen de schuit in; eenigen vlammen reeds op de koffers om die te plunderen; maar de kruijer wijst hen op Martens, en roept: »Dat is de grootste schelm! dien moet je maar eerst afranselen!"

Martens gromt, Ploos vloekt, Nellesteyn beeft, de andere heeren kijken schichtig rond, maar zien geen uitkomst, de vrouwen gillen, de kinderen schreijen; — 't graauw gromt en vloekt en gilt en schreeuwt, alles tegelijk; — 't is een vreeselijk tumult.

Job begrijpt, dat hij, als landspassaat met vier man, hier is om de orde te handhaven, en schreeuwt tegen al de schreeuwers in: »Terug jelui! van 't goed zal je afblijven en van de menschen ook, — terug!"

»Sla dood!" schreeuwt het gemeen.

»Terug!" schreeuwt Job. »Je zult er afblijven, ze zijn mijn gevangenen."

»Dat zijn ze niet!" schreeuwt de kruijer, »'t zijn verraders!"

»Sla dood!" schreeuwt het gemeen. »Geef hier die schelmen: men moet ze op zijn Jan de Wits handelen!"

»Ken je me nog, Jaap Martens?" schreeuwt de kruijer, vooruit dringende, en de vuist tegen hem opheffende. Maar Job pakt hem moedig bij de borst en poogt hem terug te dringen. »Laat me los!" gilt Jan, »ik heb met dien Jaap Martens nog wat af te rekenen!"

»Terug voor den duivel!" buldert Job, en hij en zijn vier man dringen met de kolven hunner musketten tegen 't volk in. Maar hoe moedig zij zich weren, zij zouden toch »dat pas te swack gevallen" zijn, ware de kommandant hun niet te hulp gekomen.

Over 't vendel, dat thans de wacht aan de Utrechtschepoort heeft, voert de vaandrig Hillensberg het bevel, vermits de kapitein en de luitenant beiden uitgetrokken zijn; en daar de vaandrig nu hopman is, bekleedt de sergeant Quina de plaats van luitenant. Beiden komen met de halve kompagnie aangerukt, en terstond wijkt de woeste hoop ach-

teruit, en de schutters bezetten den waterkant. De kruijer zelf — die voor de beide officieren meer ontzag dan voor Job Olfertsen, en geen lust heeft, als oproermaker bij den kop gepakt te worden, — is de eerste om zich uit de voeten te maken; en zijn bende trekt ook spoedig achter 't Zaagmolensbruggetje terug. Daar staat Wouter weêr, die den kruijer bij den schouder pakt en hem in 't oor bijt: »Wat heb ik je gezeid? waren er niet meer dan drie? Jij bent nog niet uitgeslapen, Jan!»

»Goddank, heer vendrik! dat je gekomen bent,” zegt Job, »want wij hadden 't met z'n vijven tegen al dat kanalje niet gebolwerkt. Maar wat 's dat? Zoo meteen waren er wel zeven van die Uitertsmannen, en nu zie ik er nog maar drie.”

»Zoo?” antwoordt Hillensberg, »jij dient zelf te weten, waar de anderen gebleven zijn.”

Maar de goede Job wist het niet. Hoe had hij in dat razende gewoel en gedrang ook alles kunnen zien? Vier heeren hadden de gelegenheid waargenomen, om zich stilletjes uit de voeten te maken, en men zag ze niet terug. Alleen Martens en Nellesteyn met hun vrouwen en kinderen en neef Ploos zijn nog present.

»Mij dunk,” fluistert Quina Hillensberg toe, »dat wij die heeren moesten aanhouden.”

»Neen,” antwoordt de Vaandrig even zacht, »'t zijn lastige gasten, die onrust verwekken; hoe eer weg hoe beter.”

»Hebben de heeren paspoorten?” vraagt hij overluid.

»Ja wel,” antwoordt Job, »maar...”

»Ik zie 't,” valt Hillensberg in. »De heeren hebben paspoorten en kunnen dus vertrekken.”

»Daar worden wel valsche passen geschreven tegenwoordig,” roept een der schutters.

»Ja,” zegt een ander, »'t zijn mogelijk ook al passen van Couet ¹⁾.

»Burgers,” zegt Hillensberg, »de paspoorten zijn van prins Maurits, en wij moeten die voor goed kennen; de heeren kunnen dus vertrekken.”

En ofschoon sommige schutters nog murmureeren, de Vaandrig laat de Utrechters aan boord gaan, en spoedig van wal steken, en trekt met zijn manschap naar de poort terug.

»Zie zoo,” zegt hij tegen Quina, »zoo is 't het best: en nu hoop ik, dat de historie daarmee uit is.”

»En ik,” antwoordt de ander, »heb een voorgevoel, dat wij ze straks nog weleens weêrom zullen zien.”

1) COUET was Fransch schoolmeester te Naarden geweest, en naar Eemnes geweken; en daar hij verdacht werd, valsche passen geschreven te hebben, was hij onlangs door eenige waaghalzen te Eemnes opgeligt en naar Amsterdam gebragt, doch daar men hem niets bewijzen kon, weêr losgelaten.

't Graauw had zich langs het buitenplein ¹⁾ vóór de Utrechtsche poort verstrooid, en wachtte slechts totdat de schutters weêr binnengerukt waren, om de schuit op nieuw na te jagen. Jan de kruijer stond bij 't paardewed met een paar schuitevoerders te praten, toen Wouter hem andermaal bij den schouder greep, en in 't oor beet: »Heb je hier geen juffrouw met een kind voorbij zien gaan?»

»En wat zou dat, Wollewoutje?»

»Dat was Jan Kees.»

»Hij? hou je me voor den gek?»

»Ik zeg je, dat 'ie de schuit achterop geloopt is, om den spionnen nog een pak brieven voor Stoepe ²⁾ meê te geven.»

»Waar is 'ie nou?»

»Zoek 'm op; maar jij bent nog niet uitgeslapen, Jan!»

»Allo, mannen!» schreeuwt de kruijer, »de schuit weêr na! De ver-raders hebben nog brieven voor de Françoisen gekregen; terug moeten ze, allo!»

En in vliegende vaart ijlt de heele troep weêr bij Amstelhoek de bogt om. De kruijer staat al op 't Zaagmolensbruggetje, en ziet dat de schuit bij Paauwentuin weêr aan wal ligt, en een juffrouw er bij staat.

»Kijk!» schreeuwt hij, »daar heb je ze, en daar staat Jan Kees met zijn brieven! Vooruit, allo!»

En tierende en gierende en schreeuwende en schrollende, reppen mannen en wijven zich langs de Utrechtsche zijde; en Lijs uit den Bortertongang, die niet gaauw genoeg meekan, grijpt haar buurwif bij een slip om op sleptouw genomen te worden, maar krijgt een muilpeer, dat zij terugstuift; en een wever, die niet zien kan van 't stof, loopt tegen een boom aan, dat hij suizebolt en rolt over den weg, en twee loopen en drie vallen over hem heen, en schoppen hem bont en blaauw.

Martens en de zijnen zien vol angst de stofvolk opgaan en nader komen; de juffrouw maakt zich uit de voeten, terwijl de schipper en zijn knecht al hun krachten inspannen, om van wal te komen.

Maer laes! het was te spa. Wat mond kan u vertellen,

hoe razend en woedend de bende den aanval deed! Eenige schuitevoerders sprongen ten halven lijve in 't water, om de schuit te grijpen en tegen te houden en weêr aan wal te duwen; anderen grepen de boo-

1) Die buitenpleinen werden later met boomen beplant, en toen had men buiten elke poort een bosch, waarvan 't Leidsche- en 't Muiderbosch nog bestaan.

2) STOUPPE of STOUPE, de Fransche kommandant van Utrecht. Hij was een Zwitser.

men der schippers, en schreeuwden: »laat los, of we slaan je de hersens er meê in!»

»Och heerejee!» zuchtten de schippers. »Eheu!» jammerde Nellesteyn: terwijl de vrouwen op nieuw begonnen te gillen en de kinderen te schreien, en zelfs de »gewesen capiteyn» Ploos trilde van angst. Alleen Martens bleef »bij zijn positieven.»

»Jelui zult niet weg,» schreeuwt de kruijer, »je hebt nog een pak brieven ingenomen!»

»Mannen! wij hebben niets ingenomen,» zegt Martens. »Wees wat bedaard, dan zal ik je alles vertellen. Juffer Wyburch van Wijk is ons al roepende nageloopt met haar kind, en daar neef Ploos haar kende, en wij meenden, dat de juffer wilde meêvaren, zoo hebben wij naar den wal doen sturen. Maar de juffer wilde alleen haar kind meêgeven, en dit hebben wij niet toegestaan, maar het kind weêr aan land gezet.»

»Maak jij dat je ouwe petemeui van de Runnebaan wijs, Jaap! denk jij dat ik jou leugens geloof? Wij kennen die juffrouw wel; dat was Jan Kees, die jou brieven gaf voor Stoeptie om ons te verraden en te verkoopen, net als je Uiterd hebt gedaan!»

»Wij hebben geen brieven, goede menschen! en wij zijn geen verraders, maar eerlijke en vrome lieden, die onze vrouwen en kinderen t'huis halen.»

»Geloof 'm niet!» roept de kruijer, »hij liegt of 't gedrukt is! -- Allo, schelm! geef je brieven over, of wij zullen je hier op zijn Haagsch trakteren! En waar is Jan Kees gebleven? Zeker in 't vooronder gekropen; allo, mannen! fisenteert de schuit maar!»

»Nu komt het er op aan,» denkt Martens; »die waagt die wint.» — »Goede lieden!» roept hij, »heb een oogenblik geduld; ik zal je alles overgeven.» — Daarop gaat hij naar beneden. — »Laat dadelijk afsteken,» fluisterde hij in 't voorbijgaan Ploos toe, komt een oogenblik later weêr boven met een pak papier onder den arm, en springt op den wal. —

»Kom hier nu, menschen! dan kan je de brieven zien.»

Al het volk loopt te hoop, en dringt zich rondom Martens zamen; zij zelfs, die de schuit vasthielden, laten die los en dringen meê in den hoop, om hem de brieven, die uit het pak zullen komen, uit de hand te scheuren. Intusschen is de schuit vrij, en wordt spoedig van wal gestooten.

Martens doet bedaard het pak open. »Ziedaar,» zegt hij, en toont de beide paspoorten: »dit is alles, wat er in zit.»

»De brieven! de brieven!» klinkt het.

»Ik heb geen brieven; ik heb geen andere papieren dan deze paspoorten.»

»De schelm bedriegt ons!» roept de kruijer. »Dan maar terug, en de schuit fisenteeren!»

Maar hoe verwonderd kijken Jan Rap en zijn maat op, daar zij deze

reeds midden in den Amstel zien drijven. Wel rapen eenige wijven en jongens steenen van den weg, om naar de schuit te smijten, maar treffen geen doel.

»Schei maar uit!» roept de kruijer, »je gooit de visschen dood.»

Martens heeft voor 't oogenblik zijn doel, de schuit te bevrijden, bereikt, en hoopt nu andermaal de bescherming van de poortwacht in te roepen; daarom zegt hij: »Mannen! aan boord kan ik niet meer komen; breng me dus maar weêr naar de poort.» En in plegtigen optogt gaat Martens tusschen den kruijer en een langen schuitedoer, door den gantschen troep gevolgd, langs de Utrechtschezijde terug.

»Dat had je vroeger niet gedacht, Jaap! dat je zoo nog eens naast mij zoudt kuieren,» zegt de kruijer. Maar Martens is slim genoeg te zwijgen; hij was weltevreden, dat hij er zonder klappen afkwam.

Hillensberg had 't rumoer van den naderenden troep al van verre hooren aankomen. »Uw voorgevoel wordt reeds bevestigd,» zei hij tegen Quina, en beiden gingen den trap hunner wachtkamer af.

»Och ja, daar komt hij met de heele bende weêrom. Nu is alle kans voor hem verkeken,» hernam de Sergeant.

»Ben je daar nu nog, mijnheer!» riep de Vaandrig gemelijk, toen Martens voor hem stond; »je hadt al voorbij 't Kalfje moeten wezen.»

Martens verzocht assistentie.

»Neen, neen! ik kan er nu niet meer aan doen,» hernam Hillensberg, die duidelijk genoeg bespeurd had, dat zijne schutters niet geneigd zouden wezen, ten tweeden male het vertrek der drie heeren lijdelijk aan te zien.

»Dan verzoek ik, dat gij mij naar Burgemeesteren laat brengen, om vrijgeleide te vragen,» zegt Martens.

»Goed; ik zal u drie burgers meêgeven.»

Zoo kwam Martens andermaal op 't stadhuis. Hij begaf zich vóór Burgemeesterskamer en liet door den bode zijne paspoorten binnen brengen, met het verzoek, dat »de Borgemeesters die wilden agreëren en voor goetd kennen.» Burgemeester Hooft was binnen en juist de scheppen Boreel bij hem.

»Zijn dat geen kennissen van u? — Martens en Nellesteyn!»

»Inderdaad; het zijn dezelfde Utrechtsche heeren, die ik, met nog een derden, lestleden zondag heb laten ontbieden, en ernstig aangemaand heb, spoedig te vertrekken; hun verblijf hier is zeer suspekt.»

»Paspoorten van prins Maurits, waar ze, zoo 't schijnt, al bijna vier weken meê rondgezworven hebben! En aan den datum ook al een kleine verandering beproefd! Nu, ik mag lijden, dat ze er goed en wel weêr meê t'huis komen,» zei de Burgemeester, met dien ironischen glimlach, die hem eigen was.

»Ik zou 't, nu hun noodzakelijke affaires hen hier zóó lang hebben opgehouden, raadzaam en voorzigtig achten, die lieden niet naar den vijand te laten terugkeeren. 't Heeft allen schijn, dat de verdenking, die op hen kleeft, niet ongegrond is.»

»Zij zijn onderdanen van den vijand, en kunnen dus met alle regt aangehouden worden; doch wat wilt gij hier met hen doen?»

»Wat ik met hen zou willen doen? Hen in bewaring houden en vervolgens redimeeren tegen kapitein Kornelis Witsen, die nu reeds een maand lang te Utrecht gevangen zit, en voor wien de Hertog van Luxemburg / 25,000 vraagt. Als wij hem drie voor één geven, kan de Hertog over geen slechte betaling klagen.»

»Ja,” zei Hooft, met de linkerhand aan de kin wrijvende, »die kapitein is de zoon van wijlen Dr. Kornelis Witsen, mijn welgeëerden collega in der tijd, en ik had gehoopt dat Zijne Hoogheid reeds de vereischte orders gesteld zou hebben tot zijne rantsoeneering, als wij verzocht hebben; doch zij zullen welligt spoedig volgen.»

»Orders, waar geld bij noodig is, volgen doorgaans zoo spoedig niet, Burgemeester! daarom geef ik een middel aan de hand, om Witsen zonder geld te lossen.»

»Dat ik echter niet kan aannemen. Ik oordeel, dat Burgemeesteren deze lieden niet moeten arresteeren. Geschiedt het door de burgerij, dan stellen wij ons geen partij, en zullen 't advies van Zijne Hoogheid vragen.»

Daarop verliet Boreel de kamer; een oogenblik daarna klonk de bel, en werd Martens binnengelaten, terwijl de drie schutters voor de deur bleven wachten. Martens herhaalde zijn verzoek, dat de Burgemeester zou gelieven zijn paspoort »voor goedt te kennen.»

»Ja wel,” antwoordde Hooft, »zulks doe ik, en gij kunt vertrekken.»

Martens klaagde, dat het hem door 't volk belet werd.

»Gij kunt aan de officieren van de wacht zeggen, dat ze u vrij kunnen laten passeeren.»

Daar bedankte Martens zeer beleefd voor, maar verzocht een »lettertje schrifts.»

»O ho!” hernam Hooft, »de burgemeesters van Amsterdam teekenen geene paspoorten als deze, en verleenen ook geen vrijen pas op Utrecht.»

»Dan weet ik niet, hoe ik 't met de burgers stel.»

»Dat is uwe zaak; gij zijt hier gekomen op uw eigen perikel en risico, en kunt evenzoo vertrekken. Indien gij den raad gevolgd hadt, u door den heer Boreel vóór vier dagen gegeven, dan waart gij al lang t'huis geweest. Gij kunt nu gaan.»

»Te Utrecht zou...” begon Martens, in plaats van heen te gaan.

»Spreek mij niet van Utrecht,” viel Hooft in; »indien ik daar was, men zoude mij wel bij den kop vatten en 25,000 gulden uit mijn beurs kloppen.»

Daar wilde Martens een mooie frase op geven, om te betuigen, hoe hij wel zorgen zou, zoo 't in zijn magt ware, dat een burgemeester van Amsterdam met meer respekt wierde getrakteerd; maar Hooft begeerde die frase niet te hooren, en wees hem de deur.

»Burgemeesteren staan toe, dat wij vertrekken,» zei Martens tegen de drie schutters, die als schildwachten voor Burgemeesterskamer hadden gestaan. En toen ging 't onder 'tzelfde geleide van een troep kwájon-gens, waarmee ze gekomen waren, de Kalverstraat weêr in en naar de Utrechtschepoort terug.

In die poort hadden inmiddels, zoowel Hillensberg met de beide sergeanten in de officierskamer, als de korporaals, adels, landspassaten en schutters beneden, de zaak der Utrechtsche heeren eens ernstig besproken. De laatsten hadden besloten, dat zij gearresteerd moesten worden.

»Hoe!» had Job gezegd, »trekken wij op de wacht, om spionnen te beschermen?»

»Neen!» hadden twintig anderen geroepen, »dat ware schande en al te dwaas. Zij mogen zich gelukkig achten, zoo hun niets ergers overkomt dan gearresteerd te worden.»

Precies in denzelfden geest spraken de sergeanten er over.

»Die Utrechtenaars hebben onze stad en fortificatiën bespied en zullen aan de Franschen de gantsche gelegenheid openbaren. De voorzigtigheid vordert dus, hen in arrest te houden.»

»Ik ben dit thans volkomen met u eens,» zei de Vaandrig.

»En bovendien,» hervatte Quina, »begrijp ik niet, waarom wij den onderdanen en spionnen van den vijand vrijgeleide zouden geven, terwijl de brave kapitein Witsen te Utrecht achter de grendels gehouden wordt. Laat ons, in plaats van de f 25,000, die de Franschman gevraagd heeft, deze drie heeren in betaling geven; zij zijn nog meer waard, en kunnen dus het surplus als een vereering aan onze kompagnie schenken.»

»Dat vind ik een mooi idee,» zei Hillensberg.

»Ik wil er niet eens de eer van hebben, heer vendrig!» hernam Quina, »maar zal 't uit uwen naam beneden gaan mededeelen.» En 't vrolijk gejuich, dat hij in de wachtkamer hoorde, overtuigde Hillensberg, hoe goed die mededeeling daar ontvangen werd.

Juist kwam Martens terug.

»De burgemeesters stemmen toe, dat wij vrij vertrekken mogen, en men ons moet laten gaan,» zei hij tegen den Vaandrig.

»Burgers! heb je dat zelf door de Heeren Burgemeesteren hooren zeggen?» vroeg Quina aan de drie schutters.

»Wel neen!» zeiden dezen, »wij hebben buiten de kamer gestaan.»

»Dan zal die heer ook niet vertrekken,» zei Quina.

»Die heer! die heer!» riepen sommige schutters, »zeg liever: die spion!»

»Die heer! die heer!» klonk het buiten, waar 't regiment van Jan den kruijer weër samenrotte, »zeg maar: die verrader! Brui den schelm de wacht uit, dan zullen wij hem op zijn Jan de Wits handelen!»

Nu begon Martens toch wel een weinig angst te gevoelen. Maar hij was te slim om niet te weten, dat hij met smeeken niets winnen zou. hij nam dus nog eens een toon aan, als hij te Utrecht bij zijn kollegaas-gewoon was, en vorderde stoutweg, dat de Vaandrig andermaal met de halve kompagnie uitrukken zou, om hem aan de schuit te brengen en te zorgen, dat hij veilig vertrekken kon.

Doch Quina antwoordde hem met de aankondiging, dat hij door de burgers werd gearresteerd, — hij met de beide andere heeren. Omdat evenwel ook hunne vrouwen nog in de schuit waren die nu weër bij den Amstelboom lag, daar 't gezelschap zonder Martens niet kon vertrekken), stond Hillensberg, op zijn verzoek, toe, dat hij »met een man vijf a ses na den boom soude varen." De vrouwen en kinderen zouden aan de Weesperzijde uitgezet, en door een schutter de Weesperpoort in en naar hun vorig verblijf gebragt worden: de drie heeren moesten daarna onmiddelijk naar de wacht worden teruggeleid.

En toen Martens nu den trap aan de Hoogesluis afgegaan was en in de boot stapte, kromp hem 't hart van benaauwdheid, want daarboven keek Zwarte Keesie, die met andere matrozen de wacht had op de brug bij de kanonnen en de stapels achtenveertigponders, welke er lagen, over de leuning, en riep: »Wat let me, of ik brui dien verrader een kogel op zen kop!" Wat Keesie echter wijselijk niet ten uitvoer bragt, wel beseffende, dat de kogel even goed op den kop van een der schutters teregt zou kunnen komen ¹⁾. Maar Jan de kruijer, die niet wist, welke orders de Vaandrig gegeven had, en, toen hij Martens met de schutters naar de Hoogesluis zag gaan, meende, dat het te doen was om hem te laten vertrekken, schreeuwde: »dat zal niet gebeuren!" en draafde de heele Utrechtschebuurt rond, om uit alle gangen en kelders ook nog de achterblijvers ter heirvaart te dagen, om zijn regiment te versterken. Daardoor ontstond een geweldige oploop, zoodat het Hillensberg en Quina en hunnen schutters de grootste moeite kostte het kanalie op een afstand te houden; — maar toen de boot terugkeerde, en de drie heeren op den Binnen-Amstel weër op den wal stapten, werd het een razend rumoer, en het zou zeker niet goed met de Utrechters afgeloopen zijn, indien zij toen in handen van 't graauw gevallen waren ²⁾.

1) Martens teekende aan: „der was een boodtsgesel, die wilde een kogel van 48 pont in de boot smijten, doch *viert door een ander belet*."

2) Volgens Martens kwam van de brug voor de Utrechtschestraat „een borger ge-

Maar de schutters weerden zich dapper: met de musketten sloegen zij er tusschen door, en er raakten wel dertig of veertig degens uit de schede; en de kruijer, wiens mond dapperder was dan zijn hart, deed wat volksopruijers gemeenlijk doen, -- hij ging stilletjes uit het gedrang, en liet anderen de klappen oploopen.

Martens, Nellesteyn en Ploos achtten zich gelukkig, toen zij eindelijk heelhuids de Utrechtsche poort bereikt hadden.

»Ach!» zuchtte Ploos, »wij zijn in het grootste perikel van de wereld geweest!»

»God zij gedankt!» zei Nellesteyn, »dat Hij ons zoo genadig bewaard heeft!»

»Ja,» zei Martens, »er kwam er een die Monfrère ¹⁾ met den elleboog in den rug liep, doch mij heeft niemand aangeraakt.» Wat hem nog bolde, omdat hij zich altijd gaarne verbeeldde, dat zijn persoon ontzag inboezemde.

»Zie zoo, die zijn binnen!» zei de kruijer, die alweër in zijn pothuis zat schoenen te lappen, en van verre de wevers en wijven en schuiteroorders en looijers allengs zag afzakken.

»Bij die pret heeft alweër menig een bebloeden kop gehaald,» zei Wouter de wolleklopper, toen hij sommigen met een doek om 't hoofd zag loopen.

Hillensberg zond onverwijld een rapport wegens de aanhouding der drie heeren aan Burgemeesteren, en deze zonden nog denzelfden dag een stadsbode met een brief naar den Haag, om het advies van Zijne Hoogheid te vragen ²⁾, dat echter niet terstond volgde. 's Nachts werden de drie heeren met de ronde van de poort naar de hoofdwacht overgebracht, en den volgenden dag, onder *cautio de judicio sisti et judicatum solvi*, uit hunne detentie ontslagen. Zij vernamen toen, dat het de bedoeling der Amsterdammers was, hen uit te wisselen tegen kapitein Witsen, en hun bovendien nog het geven eener vereering aan het vaandel van Hillensberg op te leggen; — hetgeen, volgens Martens, zou strekken om hen »te ruïneeren,» want dan hadden zij ook de f 25,000 of meer aan Luxemburg moeten betalen. Liever nog wilden zij »binnen Amsterdam

loopen, die van een andere wacht was, zeggende: „bruyt doot de verraders!” ende sijn houwer half uyttreckende om Nellesteyn den kop in te houwen, *wiert door een ander gestuit* ende bij den draechbandt vastgehouden.”

1) *Broeder en Zuster* was in dien tijd te Hollandsch; de fijne toon vorderde *Monfrère* en *Masoeur*. Wel teregt riep Antonides:

Verjaegt den vijant, maer verjaegt eerst zijne zeden!

2) *Stads Missivenboek*, IV B. f°. 199.

onder borchtocht gearresteerd gehouden" worden, en daarom riepen zij de tusschenkomst in van hun vriend Van der Hoolek, voormalig lid der Generaliteit, die zich nog te 's Gravenhage bevond, en wist te bewerken dat de Prins de zaak in advies bleef houden.

Veertien dagen later schreven de burgemeesters van Amsterdam een tweeden brief aan den Prins, en gaven daarin te kennen, dat het hun verlangen en dat der burgerij was, »dat de drie gedetineerden geredimeert mochten worden tegens den persoon van capiteyn Cornelis Witsen, mits daerenboven aan de burgerwacht [d. i. het vendel van Hillensberg] noch toevoegende soodanige somme penningen, als Zijne Hoogheyt goedt sou vinden te behooren ¹⁾." Maar ofschoon nu Hillensberg en Quina zelven, »als tot desen uyt het midden van de compagnie gecommitteert," de brengers van den brief waren, hij bleef evenzeer zonder gevolg. De Prins bleef de zaak in advies houden; de drie heeren bleven te Amsterdam, en Kornelis Witsen bleef te Utrecht gevangen.

VI.

»Ik moet een Franschen kapitein hebben!" riep Lambert Witsen, toen hij in den avond van den 3ⁿ October bij den advokaat Mr. Theodorus Hillensberg — denzelfden, dien wij reeds als Vaandrig hebben leeren kennen — een glas wijn dronk.

»Een Franschen kapitein!" zegt de advokaat lachende; »niet kwaad bedacht; maar waar zal die vandaan gehaald worden?"

»Dat weet ik zelf nog niet," antwoordt Lambert, »maar hebben moet ik hem. Kornelis heeft nu lang genoeg in de kast gezeten. De redeneeringen van mijn zeer geleerden broër Nikolaas in den Raad om te bewerken, dat Zijne Hoogheid verzocht worde op de rantsoeneering de vereischte orders te stellen, hebben niets uitgewerkt; ik weet wel, dat hij morgen op nieuw een raadsbesluit zal pogen uit te lokken, om 't zelfde nog eens te verzoeken, en denkelyk zal dan Boreel naar den Haag gezonden worden om den Prins te spreken ²⁾; maar ik verwacht daarvan geen beter gevolg. Bij de rantsoeneering is geld noodig, en dat heeft men tegenwoordig niet te missen. Ik wil dus voor eigen rekening handelen: 't wordt tijd dat Kornelis verlost worde."

1) *Stads Missivenboek*, IV B. f°. 231.

2) Dat is ook geschied. Den 4ⁿ Oct. besloot de Raad den presideerend schepen Mr. Jakob Boreel aan den Prins te committeeren, om over verschillende zaken te spreken, o. a. ook aan den Prins te verzoeken „op de rantsoeneringe van d'E. Cornelis Witsen, Capt. der Marines, tot Uytrecht gevangen, die sich alomme als een braaf soldaat heeft gecompoteert, d' vereischte ordres te stellen." *Resol. Vroedschap*, Lr. II. f°. 324.

»Ja,» zegt Hillensberg, »van de uitwisseling tegen mijn drie gevangenen van de Utrechtsche poort schijnt ook niets te komen, al ben ik er ook zelf om naar den Haag geweest. Men zegt, dat Zijne Hoogheid aan Van der Hoolck beloofd heeft, daar niet in te zullen treden.»

»Die drie heeren mogen mij nentwege te Amsterdam onder borgtogt gehouden worden, zoolang de Franschen in Utrecht zijn, maar ik wil mijn broër weêr vrij hebben.»

»En hoe jammer, dat die aanslag op Naarden, waar men zulk een goede hoop op had, ook weêr in 't riet geloopt is. Zijne Hoogheid is aanvankelijk niet zeer gelukkig in zijne ondernemingen.»

»Dat komt omdat Zijne Hoogheid te doen heeft met een legertje, dat de tucht ontwend is, en met bevelhebbers, op wie hij niet vertrouwen kan. Had hier ieder zijn plicht gedaan, dan was de zaak goed gegaan: wij hadden Naarden overrompeld, en den kolonel Du Pas met al zijn officieren gevangen naar Amsterdam gebragt.»

»Men zegt, dat de schepen, waar de soldaten in waren, door windstilte zijn opgehouden, en dat het bootsvolk onwillig was.»

»Praatjes, om de ware reden te bedekken. Als iemand ¹⁾ 's avonds te negen uren nog door een burgemeester beleefdelyk tot zijn devoir vermaand moet worden, en dan nog een paar uren in 't Heerenlogement gaat zitten drinken, is 't geen wonder, dat hij te laat komt. En als men vergeet, de maat van de Uitermeerscheluis te nemen, is 't ook geen wonder, dat de schuiten, waar 't geschut op geladen is, toevallig te breed zijn en niet passeeren kunnen. Doch hoe dat zij, mij verveelt het, nog langer te wachten op maatregelen, orders, adviezen en aanslagen van anderen, — ik ga een aanslag voor eigen rekening wagen.»

»Ge wilt toch niet alleen Naarden gaan overrompelen?»

»Naarden heb ik niet noodig; maar ik moet een kapitein uit Naarden hebben, om dien tegen mijn broër uit te wisselen.»

»Ferm gepraktizeerd! maar wie is de waaghals, die hem halen zal?»

»Hoor! — ik heb een korporaal onder mijn vendel, die er juist de regte man voor is: Hans Onversaagd — een stout kerel —»

»Wat is dat nu?»

Er werd aan de deur getikt. De knecht komt een paar kollegaas van Hillensberg aandienen, en hun komst geeft aan het gesprek een wending, waardoor 't ons geen belang meer inboezemt.

Den volgenden morgen vinden wij kapitein Lambert Witsen in een vertrek, dat hij zijn *bureau* noemt. Tegen den witgekalkten muur staat een groote eikenhouten kast met twee deuren, waarvan de eene open-

1) Hij meende den Rijngraaf, doch wilde dien niet noemen.

staat. In 't benedendeel zien wij een aantal boeken met hoornen en roodleëren ruggen. Op den eenen band lezen wij: *Orderinghe op 't waken der Soldaten*, 1655. Op een anderen: *Nieuwe Wapenhandelinghe*, 1668. Op een derden: *Wacht-ordres*, 1672. Genoeg om over den aard dezer bibliotheek te oordeelen. De bovenste planken zijn met stapels papieren bedekt, deels in pakken bijeengebonden, deels *en beau désordre* dooreengeworpen. Aan elke zijde der kast hangt een groote platte grond van Amsterdam; de eene met de oude verdeeling in 54 wijken, de andere met de nieuwe in 60 wijken, waarin de wijken met kleuren afgezet en de nummers met goud opgelegd zijn. Aan den muur daartegenover hangen twee geschilderde portretten, wien het duidelijk is aan te zien, dat zij op een bureau niet gelukkig geplaatst zijn, en 't dikwijls met stof en raagbol te kwaad hebben gehad. Op 't eene zien wij Lamberts vader, een jaar of tien ouder dan wij hem van den »Schuttersmaaltijd" kennen: 't ander stelt Lambert zelve voor als twintigjarig jongeling in een zwierig krijgskostuum, en schijnt geschilderd te zijn kort na zijn aanstelling als kapitein eener kompagnie stadssoldaten. Tusschen de beide vensters hangt in een zwarte lijst een teekening van Rogman: — een halfvervallen kasteel voorstellende, waaronder men leest: *'t Huys van de Noert tot Aeckersloet, verdistruceert in de Spaense troubel*. En wanneer gij Lambert vragen wilt, welke betrekking hij op dat oude slot heeft, zal hij u zeggen, dat daar zijne voorvaderen hebben gebloed van graaf Floris tot keizer Karels tijden. In 't midden van 't vertrek staat een groote schrijftafel, waarop een paar opengeslagen boeken tusschen tal van papieren liggen en een pistool daartusschen en een oranjejerp daaroverheen geworpen. En vóór die tafel zit de heer des huizes, omringd van gedrukte staten, wacht-rapporten, en wat de militaire-papierwinkel al meer oplevert, want hij heeft het tegenwoordig zeer druk: hij neemt, bij de ongesteldheid van den majoor Jakob Bicker, de dienst van sergeant-majoor en opperwachtmeester der stad waar. Eindelijk nog een paar oude zware eikenhouten stoelen, die wel van Dukdalvens tijd heugen, tegen den wand, en een platgetrapte schrijffpen en een paar verschotfelde bladen papier en een pennemes zonder punt op den grond, — en de beschrijving van het bureau van den Edelen en Manhaften Heer Kapitein Lambert Witsen is voltooid.

De knecht tikt aan de deur, — opent die, doch niet verder dan noodig is om er den neus door te steken, en zegt: »Hans Onversaagd, Meneer!"

»Binnen!" —

Daar staat de held. Gij kent hem reeds uit D'OLYPHANT aan de Weesperzijde. Hij blijft in de militaire positie bij de deur staan.

»Tree nader, korporaal! neem een stoel en ga zitten, want ik heb wat met je te praten."

Hans doet drie passen voorwaarts, bukt om 't pennemes van den grond op te rapen, legt het met de regterhand op de schrijftafel, terwijl hij met de linker een stoel van den wand neemt, en zet zich.

»Wat is er van je orders, kaptein?»

»Ik moet een Franschen kapitein hebben, korporaal! en dien moet jij me leveren.»

»Levend of dood?»

»Neen, man! levend, hoor! om 'm uit te wisselen tegen mijn broër.»

»Begrepen, kaptein! maar dat had je al veeleer moeten doen.»

»Ja, Hans! ik had eerst andere plannen, maar die zijn mislukt. Zou dit beter lukken, denk je?»

»Of 't uitwisselen lukken zal, kaptein! kan ik niet weten; maar 't halen, dat is voor mijn rekening.»

»Weet je ook, dat er in Naarden een kapitein ligt, dien ze den dikken Zwitser noemen?»

»'k Heb wel van 'm gehoord.»

»Dien woû ik hebben, Hans! want dat is een neef van Stouppe, den kommandant van Utrecht.»

»Begrepen, kaptein! Je woû dan hebben, dat ik dien dikken Zwitser eventjes naar Amsterdam transporteerde, zoowat op dezelfde manier als we laatst dien Franschen schoolmeester van Eemnes gehaald hebben?»

»Op dezelfde of op een andere manier; je kunt het aanleggen zooals je 't zelf goedvindt, als ik 'm maar krijg.»

»Met je verlof, kaptein! mag ik even heengaan? Ik moet m'n broër Rolf spreken; ik kom binnen een halfuur terug.»

»Goed, maar haast je, want over een uur ga ik uit.»

't Halfuur is nog niet verstreken, of Hans is reeds terug.

»In orde, kaptein! Rolf kent den dikken Zwitser heel goed, en Jonge Bloetje heeft hem ook wel gezien. Die twee neem ik meê; die staan hun man. Ik heb mijn plan al gemaakt; wij gaan uit hengelen.»

»Neen, Hans! twee man is te weinig; neem er zes meê. Ik wil niet, dat je te roekeloos te werk gaat.»

»Begrepen, kaptein! dan zal ik Jan van Troje ook meênemen, en nog drie Amsterdamsche jongens van de kompagnie uitzoeken, want die moet je toch maar hebben, als je wat uitvoeren wilt.»

»Nu, Hans! bezorg jij mij den Franschman, dan geef ik je een sabel met zilveren gevest, en je zult bij de eerste gelegenheid sergeant worden. En je zes soldaten kan je ieder vijf gouden dukaten beloven.»

»Begrepen, kaptein! Als 't je goedvinden is, ga ik morgen namiddag er op uit, en je ziet me met den dikken Zwitser of nooit weêrom.»

»Wat heb je noodig?»

»Vooreerst een order van je, kaptein! die ik te Muiden toonen kan, want we moeten ons verkleeden als boeren, en als ze ons voor spionnen aanzagen en ophingen, dan kreeg je den dikken Zwitser niet. Verder moet ik een schuit hebben, maar die kan Jan van Troje bij zijn neef in de Komkommerbuurt wel huren. Wat oude boereplunje zal ik wel bij de uitdraagsters achter de Noorder Kerk oploopen. En dan nog het hengeltuig, wat goede riemen met gespen, wollen dekens en bossen stroo, en natuurlijk ook de noodige vivres.»

»Een order kan je wel krijgen, maar je zult die niet behoeven te toonen; ik zal je een woord geven, waarop men je te Muiden zal laten passeeren. En wat de rest aangaat, reken maar uit, hoeveel geld je daarvoor noodig hebt, en kom na de exercitie terug.»

»Begrepen, kaptein! Nog iets van je orders?»

»Dank je, korporaal!»

VII.

Aan de Weesperzijde bij 't Olifantsbruggetje kwam woensdag-namiddag een schuit aanleggen, waar vier boeren in zaten. De bodem der schuit was met stroo bedekt, waar eenige dekens bovenop geworpen waren. Wien 't vergund ware geworden, die op te ligten, zou daaronder een groote mand, met brood, spek en kaas gevuld, en een paar halfvaten bier gevonden hebben; en had men de hand eens in dat stroo mogen steken, men zou ontdekt hebben, dat er sabels en musketten onder verborgen lagen. Drie andere boeren kwamen 't bruggetje af. De een had een blauwe wollen muts op 't hoofd, de ander een ouden vilthoed met slappe randen, waar men niet meer aan zien kon, of hij graauw of zwart was geweest, en de derde had een geteerde zeildoeksche pet over de ooren getrokken; alle drie hadden hengelroeden op schouder, vaatjes op den rug en wormbakjes voor 't lijf. Zij wierpen hun hengeltuig in de schuit, keken eens naar de lucht, praatten over 't weër, en maakten zich gereed om in te stappen.

»Wat zijn dat voor kerels?» dacht de Olifant, die, met de armen over elkaar en zijn doorrookertje tusschen de tanden, tegen zijn deurpost leunde, omdat hij toch geen enkelen gast te bedienen had. »Gaan die uit hengelen? — Maar — een kan Delftsch, als dat boeren zijn! dat zie ik wel anders aan 'er pas. Die drie ten minste, die 't bruggetje over kwamen, zijn gewoon op de trom te marcheeren. Daar moet ik haring of kuit van hebben.» En hij stapte dwars den rijweg over.

»Zoo, mannen! ga jelui 'reis met dat mooie weër uit hengelen? — Ha, ha, ha!» en hij houdt met beide handen zijn dikken buik vast, »ha, ha! wat weër! ik kan m'n lachen niet houën! — Rolf, ben jij dat?

En jij ook, Hans Onversaagd? Gantsblommerhelten! wie heit jou dien mallen hoed op je kop gezet en die ouwe pij om je jonge lijf gehangen?"

»Wat raakt jou, hoe ik m'n aankleeden wil?"

»Nou, nou, Hans! word maar niet boos. Ik hoop dat je beter vangst mag hebben, dan laatst Joppie met zijn vrienden. Maar 't is zeker ook wel wat aërs als een zootje baars waar jijlui om uitgaat, hè?"

»Zwijg nou, Olifant! 't Is een geheim, en als je er een woord van spreken durft, vóórdat wij terug zijn, word je op bevel van den kriegs-raad gearquebuseerd."

Daar kreeg de Olifant een schrik van op 't lijf, en droop met een: »Bewaar me, ik zal er liever 'reis op drinken!" — stilletjes af.

»Drie man aan de lijn, en voort maar!" riep Hans en zette zich aan 't roer, terwijl Rolf met den haak voorop stond en van wal stak. En vlugger dan ooit jaagschuit, met den rapsten knol bespannen, sneed het visschersschuitje door den Amstel.

Toen ze den Omval voorbij waren, klonk het: »ho....o!" Hans stuurde aan wal en liet de drie trekkers in de schuit komen.

»Nou, korporaal!" zei Jan van Troje, »nou wiste we graag waar 't stuk op staat."

»Juist," antwoordde Hans. »Je hebt als Amsterdamsche jongens dikwijls genoeg het komediestuk van Gijselbrecht zien vertoonen, en je weet dan ook nog wel, hoe je daar in 't donker bij 't klooster dien kornel met zijn ouwerwetsche targedragers en rondassiers zag staan, om hun stilletjes te vertellen wat er gebeuren moest; — datzelfde zal ik dan ook eens hier in de schuit doen."

En daarop deelde hij zijn makkers meê, wat wij reeds weten, en wees vervolgens elk zijn taak aan voor 't geval, dat ze den dikken Zwitser, gewapend of ongewapend, alleen of van anderen verzeld, ontmoeten mogten. Jan van Troje moest met de schuit aan de Hakkelaarsbrug achterblijven; met de anderen zou hij 't veld ingaan. »En," zoo besloot hij, »nu zullen wij nog eerst, net als Gijselbrecht deed bij 't eiland, dat Marken heet van ouds, wat voorraad ommedeelen; — neem elk een hartsterking, en dan de drie anderen aan de lijn, en vlug voort, dat we nog vóór den avond te Muiden zijn."

VIII.

't Is donderdag-ochtend: een mooie en zoele najaarsdag, zooals de Hollandsche Octobers die meermalen opleveren, en die eenigermate in vergoeding strekken der gure Novemberachtigheid onzer Meimaanden. 't Is bladstil, de hemel helderblauw, geen togtje in de lucht en geen rimpel in 't water. De Naarder toren slaat tien uren, en de doffe na-

klank van St. Veits metalen tong rolt statig voort over den ommekreits der Gooische vesting, te midden eener doodsche stilte. Geen leven in 't landschap, geen arbeider op den akker, geen wandelaar op den weg, geen koe op 't veld, — 't is of de oorlog het land heeft doen uitsterven, en de schildwachten op de wallen daar slechts staan om naar de vogels te kijken.

Wij dwalen naar den Meerkant heen. Hier hebt ge een ouden strang, die in 't Meer uitloopt. In vroeger eeuwen, toen de draperie te Naarden bloeide, en de Naarder schepen nog de Zuiderzee en de landstroomen doorkruisten, had deze strang gemeenschap met de stadsgracht, en was de gewone waterweg van Naarden over 't Meer naar de Vecht, en verder naar Utrecht; maar thans is hij al sedert lang afgedamd en half uitgedroogd, en wordt nog slechts door visschers bezocht. Zie, daar ginds zitten werkelijk twee boeren te hengelen. Bekijk ze maar eens goed; gij kent hen wel: de een is Hans en de ander Rolf. De overigen zien wij niet, maar vijf minuten verder ligt een kreupelboschje, dat zich een eindweegs langs den oever van het Meer uitstrekt.

»Hij komt nog niet,» zegt Hans. »Als 'ie vandaag mogelijk dienst heit, moeten wij nog tot morgen wachten.»

»Hou je stil,» zegt Rolf, »en kijk 'reis uit: daar op den wal, links van de Turfpoort, daar staat 'ie.»

»Is 'ie 't wel?»

»Waratje is 't de dikke Zwitser. Hij staat te prakkezeeren of 't goed vischweër is vandaag. Pas op, als 'ie ons in 't oog krijgt, komt 'ie.»

En ja wel; hij tuurt, hij bespeurt de lokvinken, en verdwijnt van den wal. — Een goed kwartier later zegt Rolf:

»Daar komt 'ie al an, Hans! Z'n lummel van 'n knecht loopt achter 'm met de hengelroè op z'n nek en 't vaatje aan z'n arm.»

»Heel goed; hoe meer zielen hoe meer vreugd. Wij zijn mans genoeg, om dien Deventerkoek ook meê te pakken.»

Werkelijk slaat de Fransche kapitein het pad naar den Meerkant in, maar halverwege blijft hij staan, kijkt nog eens in de rondte, laat zich het vaatje op den rug hangen, neemt de hengelroè over, en schijnt den knecht eenige orders te geven, die daarop naar de stad terugkeert.

»Ook al goed,» fluistert Hans zijn broër toe; »wij hebben dien schorluin er niet bij nodig. 't Schijnt, dat *Mesjeu le Kappeteine* wil toonen al een knap hengelaar te zijn, schoon 'ie wat laat in 't veld komt.»

»Wat zeg je van 'm? Hij 's gewapend ook; — een hengelaar met een degen op zij!»

»Dat 's niets, Rolf; al had 'ie nog zes geladen pistolen er bij; hij het maar twee handen, en wij twaalf.»

De kapitein verschijnt op de kruin der Meerkade, en de beide boeren ligten den hoed voor hem.

»Koeje morke!» roept hij hun toe; want de man spreekt, als wij reeds vroeger vernamen, Hollandsch. Hij is in de drie zomermaanden, die hij te Naarden heeft doorgebracht, niet alleen een hartstogtelijk hengelaar geworden, maar heeft ook de Nederduitsche taal in dien korten tijd reeds perfekt geleerd, want de Naardensche stadsschoolmeester heeft hem vlijtig les gegeven. Hij vindt Holland zoo'n kwaad land niet, pleegt hij te zeggen, en als hij er een rijke vrouw kon krijgen, zou hij er wel willen blijven. Trouwens, hij is de eenige Fransche officier niet, die er zoo over denkt.

»Koeje morke! koet kefang?»

De hengelaars schudden 't hoofd, en wijzen naar de lucht. Anderhalve minuut later staat de dikke Zwitser naast hen.

»Wie binne jij, man?» zegt hij tegen Hans.

»Ik ben de molenaar van Bussem, kapitein! en dat is mijn knecht.»

»Moolnar? molnaar? — *comprends pas*.»

Hans zwaait met zijn armen om de molenwiekerij te vertoonen, op dezelfde manier als wij dit weleens van redenaars en bijdragers zien.

»*Aha! compris! le meunier*. Maar moete jij dan niet mool van taak?»

»Kan niet malen, kapitein! als er geen wind is; dan ga ik met den knecht altijd maar uit hengelen voor ons plezier, weetje.»

»Ah, ja! ja, weet! engel isse kroot *plaisir en Hollande*. Ik ook lief-ebber bin.» — En meteen bukt hij, om eens in 't vaatje van Hans te kijken, waar slechts een paar baarsjes in zijn, die hij uit Amsterdam heeft meêgenomen.

»*Comment?* niet koet kefang?»

»Neen, kapitein! er lijkt hier geen visch te zitten vandaag. Verleden week heb ik op ditzelfde plekje een heerlijk zootje gevangen, waar we drie dagen van hebben gesmuld; maar nu is 't hier mis. Dat zit 'm in 't weêr, weetje.»

»Ja, weet! Maar zekke, *meunier!* wete jij niet, waar die fis bin *maintenant?*»

»Dat zei 'k zoometeen al tegen m'n knecht; we moeten meer dien kant op (naar 't Meer wijzende). 't Zou me niet verwonderen, als 't daar voorbij 't boschje volzit. Ga jij maar vast vooruit, Rolf! en zoek een goed plekje op.»

Terwijl Hans opstaat en zijn vaatje omhangt, valt het oog van den Franschman op een kluit vischdeeg, die op een stuk graauw papier in 't gras ligt, en hij bekijkt die alsof hij er op belust werd.

»*Ah! c'est la chose* daar die fis an pijt. Zekke, *meunier!* wat isse koeje *amorce* foor te engel.»

Ofschoon Hans nu nooit het woord *amorce* gehoord heeft, begrijpt hij toch wel wat de Franschman meent; en ofschoon hij er zelf geen oortje verstand van heeft, en nooit in de geheimen der vischdeegknederij ingewijd is, en eigenlijk van de heele vischkunst weinig weet, durft hij er toch wel wat wijsheid over uitkramen. Trouwens hij doet hier hetzelfde, wat menig schrandere bol in andere vakken van wetenschap ook gedaan heeft, en sommigen nog wel doen.

Hij begint den dikken Zwitser puntelijk uit te leggen, welk lokaas voor elk soort van visch het beste is, en onthaalt hem op een zeer uitvoerige verhandeling over de grondstoffen, de bereiding, de vermenging, de kneeding, het aanslaan, enz.; toont hem de wormen in zijn bakje, en legt hem uit, welke soorten de beste zijn, waar en hoe men ze zoekt, hoe men ze aan den hoek rijgt; en dat alles met een vlugheid, die den Franschman in verrukking brengt, schoon deze er 't vierdepart niet van verstaat. Nooit heeft de dikke Zwitser iemand ontmoet, die er zooveel kennis van toonde te bezitten; hij wilde met dien molenaar wel alle dagen uit hengelen gaan; en al pratend voortgaande, hebben zij spoedig 't boschje bereikt.

»Nu moeten we daaromheen loopen en dan aan den kant van 't Meer eens inleggen, kapitein! ik denk dat daar wel wat te vangen zal wezen.»

»Baas, baas!» roept Rolf en komt van achter 't boschje te voorschijn met een spartelend snoekje aan den angel, dat de schalk echter niet gevangen, maar vooruit in 't boschje bezorgd had.

»Baas, baas! hier mot je wezen! hier zit hagendevelt van snoek!»

»*Eh bien! c'est un joli brocheton!*» roept de dikke Zwitser, »zekke, *meunier*....»

»Ja, ja!» roept Hans, »dat wist ik wel! hier moeten we wezen, hier zal 't lukken!»

»Zekke *meunier*! ikke ook wil engel *ici*. Keefe mijn van jou koeje teek.»

De beleefde molenaar geeft hem de helft van zijn kluit, en wijst hem zelfs, hoe hij 't aan den hoek moet slaan.

»*Merci, merci!* koeje frint!» roept de kapitein, legt in en zit met innig welgevallen op zijn dobbertje te turen. Maar op eens wordt hij door een forsche vuist in den kraag gegrepen, achterover geworpen en voortgesleurd. »*Oh, mon....*» meer kan hij niet, want Jonge Bloetje valt hem met beide knieën op de borst, en wringt hem een bal in den mond, terwijl twee anderen zich op zijn armen werpen en Rolf zijn beenen grijpt, en Hans hem zijn degen afneemt; en in een oogenblik zijn hem de riemen om handen, om ellebogen, om voeten, om knieën geslagen, en zoo stevig aangehaald en vastgegespt, dat de arme man zich niet meer verroeren kan.

»Zie zoo,» zegt Hans, »die snoek is gaauw gevangen; pak op nu maar! In Naarden zullen ze er vooreerst nog niet van droomen, want wij zijn

door 't boschje gedekt; en als zij hem te namiddag mogten gaan zoeken, zijn wij alweêr op den Amstel."

Drie man pakken den kapitein op hun schouders, twee aan 't hoofd en één aan 't voeteinde; Hans, met den degen in de hand, stelt zich aan 't hoofd; Rolf en onge Bloetje, elk met twee geladen musketten, die uit voorzorg meê n 't boschje verborgen waren, vormen de achterhoede; — en met den gezwinden pas gaat het de Meerkade langs. Na een goed halfuur loopens zijn ze weêr aan de Hakkelaarsbrug, en Jan van Troje wuift hun met zijn slappen vilthoed een hoezeetje tegen.

De gevangene wordt in de schuit op 't stroo neêrgelegd en de dekens worden over hem geworpen, waarop zich aan elke zijde een soldaat zet, zoodat de Franschman even onzichtbaar als roerloos is. Hans zit weêr aan 't roer, Rolf staat met den haak voorop, en drie man gaan aan de lijn.

Een kwartier later roept de schildwacht op het parapet te Muiden: »Wie daar?"

»Hans van Amsterdam!" klinkt het antwoord.

»God zegen' je!" zegt de schildwacht, »ik ben ook 'n Amsterdamsche jonge."

»Die vind je tegenwoordig op alle voorposten," zegt Hans. »Als er geen Amsterdamsche jongens waren, ging 't land verloren."

Zoo gaat het Muiden om, en bij 't bolwerk aan de Amsterdamsche-poort klinkt dezelfde roep nog eens en wordt hetzelfde woord gegeven.

Aan de Papelaan genaderd, waar de trekkers aan de lijn door hun makkers worden afgewisseld, zegt Hans tegen Rolf:

»Neem hem nu den bal maar uit den mond, en laat hem 't hoofd onder de deken uitsteken; de man mogt het anders al te benaauwd krijgen."

De dikke Zwitser haalt eens diep adem, geeft een bloemlezing van Fransche vloeken ten beste, en vervolgt: »Jij binne *le meunier de Busèm*, hè? kan koet engel, *pardienne!* fang mooi snoek, hè?"

De soldaten schateren van lachen.

»*Diable t'emporte!* lak ze mijn uit? *Bougres de Hollandais!*"

»Vloek zoo niet, kapitein! Al had je 'n stem als de Sparenwouwer reus, ze zullen je in Naarden toch niet meer hooren."

»*Eh bien, meunier de Busèm!* Zekke mijn waar jij mijn breng."

»Je gaat zoo regtuit naar Amsterdam, kapitein! en daar zal je een heel goed leven hebben."

»*Oui! en prison! O Sacrématincornichondepierrepoint!*"

En verder spreekt hij niets meer; maar de krachtige interjecties, die hij nu en dan uitstoot, zijn de getuigen zijner verkropte woede.

IX.

»Oranje bove... ee!» riepen de drie trekkers aan 't lijntje, toen ze weêr bij D'OLYPIANT aankwamen.

»Vivat!» riep de kastelein, die dadelijk kwam uitloopen. »Welkom, mannen! goeje vangst gehad?»

»Een baas van een snoek!» zei Hans: »kijk maar even in de schuit, maar pas op, dat je niet schrikt»

»Hé, wat een pret! kijk, dat 's er een! — Maar ben jij de manniet, die laatst zei, dat ik hier zoo gaauw geen Franschman zien zou? Nou breng je me zelf er een t'huis!»

»Doet er niet toe; je moet me nu toch voor een uur je binnenkamer verhuren. Maar sluit eerst de vensters, en geef mij den sleutel van de deur. — Jij, Jan van Troje! brengt de schuit weêr t'huis: en jij, Rolf! gaat aan onzen kapitein rapporteeren, dat wij met den dikken Zwitser hier present zijn. En nu.

Tsa, mannen, pakt 'm op en brengt 'm in de kroeg!

Andermaal paken drie man hem bij kop en beenen, en met een loopje ging 't naar binnen. Hans sloot de deur, stak den sleutel bij zich, en liet den gevangene van zijne banden bevrijden.

Een klein uur verliep, dat in een dof stilzwijgen voorbijging. De dikke Zwitser zat zwiĳgende op een stoel in de houding van iemand, die zijn beste dagen overpeinst, en in elken hoek van de kamer stond een soldaat met geladen musket. Toen hoorde men van verre

Rattaplam-planplam!
Rattaplam-planplam!
Rattaplatla-plattaplam!

»Daar komt de eerewacht al aan, om Uwe Edelheid naar zijn logies te brengen,» zei Hans lachende.

Een korporaalschap van de kompagne van kapitein Lambert Witsen, gevolgd door den gewonen tros van leëgloopers, wijven en jongens, kwam de Weesperzijde langs en maakte halt voor de herberg.

Kapitein Witsen trad binnen. Een glans van genoegen blonk op zijn gelaat, toen hij den Franschman zag, wiens gevangenschap zijns broeders bevrijding moest bewerken. Hij gaf aan Hans Onversaagd en diens helpers in korte en krachtige krijgsmanstaal den lof, die hun toekwam, en rigtte, in 't Fransch, een paar beleefde woorden tot den krijgsgevangene, waarin hij zijn leedwezen betuigde, dat hun beider beroep meebragt, elkaâr somtijds kleine onaangenaamheden te moeten berokkenen, maar de verzekering gaf, dat niemand vuriger dan hij, Lambert Witsen zelf, kon wenschen, dat des dikken Zwitsers *emprisonnement*

slechts van zeer korten duur mogt zijn. En zeker was nooit dergelijke verzekering opregter gemeend dan deze.

»Zien mot ik 'm, Rolf! hou me niet teugel!» riep Zwarte Keesie, die op 't gerucht ook was toegeschoten; »ik mot zien, of 't m'n ouweken-nis is. Je kaptein zel 't niet kwalijk neme, dat ik 'reis om 't hoekie kijk. — Waarachtig, ja! 't is diezelfde Watersnees, die daar bij me kwam, toen 'k in de sloep zat; maar hij kijkt nou zoo vrolijk niet, hoor! hij zet je 'n gezigt als een bootsmaat, die de Vliegende Hollander gezien heit.»

En nu had de triomfante intogt binnen Amstels wallen plaats.

Twee tamboers voorop; kapitein Lambert Witsen met een zijner sergeanten aan 't hoofd van een twintigtal muskettiers, en in 't midden van dezen de dikke Zwitser, gaande tusschen Hans Onversaagd en Jonge Bloetje in hun boeregewaad, en in 't laatste gelid Rolf en zijn drie makkers met de hengelroeden op schouder en de vaatjes op den rug, waar Zwarte Keesie zich ook bij voegde, om van tijd tot tijd een: »Vivat Oranje, hoezee!» aan te heffen.

»Ik ga ook meê!» riep de Olifant; en hij stapte als een tamboer-majoor aan 't hoofd, met een stevigen rotting in de hand, waar hij meê zwaaide, dat het gepeupel voor hem uit den weg stoof. En zoo ging 't, op 't slaan van den Prinsenmarsch:

Oranje, blanje, blou!
Wilhelmus van Nassou,
Die ons van dwinglandij verlost,
Het Vaderland getrou!

de Weesperpoort in, en — onder een verbazenden toeloop en een gejuich, dat men de trom soms niet hooren kon — de stad door, regtuit naar den Janroônpooortstoren, waar de dikke Zwitser, even als Kornelis Witsen te Utrecht, bij den Geweldige werd ingekwartierd.

Den volgenden dag reeds pronkte Hans Onversaagd op de wachtparade met de eeresabel.

De dikke Zwitser zat niet lang op den toren. Zoodra had de kommandant Stoupe niet vernomen, dat het zijn eigen neef was, dien de Amsterdammers gevangen hadden, of hij reed naar den Hertog van Luxemburg en deed »alle devoirs» om te bewerken, dat zijn neef tegen een Hollandschen kapitein, dien zij gevangen hadden, mogt worden geredimeerd. Nu werd van de Fransche zijde het voorstel tot uitwisseling gedaan, en deze kreeg binnen weinig dagen haar beslag.

Kapitein Kornelis Witsen keerde te Amsterdam en de dikke Zwitser te Naarden terug; maar de laatste zwoer hoog en duur, dat hij, zijn leven lang, nooit weêr uit hengelen wou gaan.

N A S C H R I F T.

Bij vier dezer verhalen heb ik nog een korte opmerking te voegen.

I. HEINTJE-HOEK.

Men meene niet, dat in dit verhaal de naamsoorsprong der Heintje-hoekssteeg gegeven is. Neen, het is zooals op bl. 61 en 105 gezegd is van den man, naar wien die steeg genoemd is, weten wij niets.

En juist daarom heb ik vrijheid gevonden, dien naam hier te gebruiken, daar ik hem noodig had. Crever moest een bijnaam hebben: dit behoort tot het kostuum van den tijd ¹⁾, en geen paste daar beter voor dan Heintje-hoek. Niet alleen om het tweede lid, dat juist op de partij-schap slaat, maar ook om het eerste, want »Heintje” was voor ’t vormen van bijnamen zeer gewild; denk slechts aan Heintjepik ²⁾, Magerheintje, Heintjemaat, Heineman, Vriend Hein, enz.

II. HOE REINOUT VAN BREDERODE enz.

Aangaande den burgemeester Heyman Jakobsz. van der Ouder-Amstel (zie bl. 335) heeft François Halma, in het 1^e Deel van zijn »Tooneel der Vereenigde Nederlanden” op bl. 54 en 55 een aantal bijzonderheden medegedeeld. Hij had die, tijdens hij te Amsterdam woonde (1699—1710), opgeteekend uit »bescheiden en oude bezegelde brieven”, welke in ’t bezit waren van den burgemeester Nikolaas Witsen, die gezegden Heyman »zijn overgrootvaders grootvader van moeders zijde” noemde, terwijl Halma hem »Heyman Jakobsz. van Ouder-Amstel *gebijnaamt* Opsy” noemde.

H. Jz. v. d. O. A. was alzoo de grootvader van den op bl. 319 vermelden stads-secretaris Lambert Opsy en diens broeder den kapitein Heyman Opsy. Hun vader, de korenkooper Kornelis Lambertsz. Opsy.

1) Vergl. *Oude Tijd* 1872, bl. 25.

2) »Heintjepik” is hetzelfde als Haantjepik; ’t is slechts een klein verschil in de uitspraak. Zoo gaat ook Heintjehoekssteeg in ’t dialect dier buurt over in Haantjehoekssteeg.

moet dus gehuwd zijn geweest met eene dochter van H. Jz. v. d. O. A. Zij schijnt haren man den toenaam Opsy aangebragt te hebben, en hij heeft, naar 't gewone gebruik, zijn eersten zoon naar zijn eigen vader, en den tweeden naar zijn vrouws vader laten doopen.

Deze familiebetrekking maakt het zeer waarschijnlijk, dat de korenkooper het verhaal aangaande Reinout van Brederode uit den mond van den burgemeester H. Jz. v. d. O. A. had.

III. BARBERA ADRIAENS.

't Zonderling trouwgeval van Barbera Adriaens is, voor zooveel wij weten, in ons land eenig. Dat vader Cats, al heeft hij er geen berijmd verhaal van gemaakt, toch de historie wel vernomen heeft, blijkt uit zijn »Trouringh," en wel in de »Bedenckingen op Jacobs Houwelick." Hij noemde het »een selsaen werck," en zei, dat hij er nooit bij oude schrijvers een voorbeeld van gevonden had. Maar toen hij nog eens zoeken ging, vond hij er toch twee, en wel een, dat in Frankrijk in 1570, en een ander, dat tijdens de regeering van keizer Ferdinand I in Konstantinopel was gebeurd. Een vierde voorbeeld heb ik gevonden in de *Neue Nordische Miscellaneën*, dat in de tweede helft der vorige eeuw te Pernau voorviel, en welke historie ik verhaald heb in den *Navorscher*, XXI D. bl. 318.

In het XXII D. van dat tijdschrift bl. 317 is medegedeeld, dat onze Barbera Adriaens te Brouwershaven gedoopt is op den 1ⁿ December 1611, en dat er in het doopboek geen anderen Willem Adriaensz. te vinden is dan een, die op den 17ⁿ April 1605 gedoopt is, maar geen broër van Barbartje was. Zij moet dus de doopceël van dezen Willem hebben weten te krijgen, en zich voor eenige jaren ouder uitgegeven hebben dan zij was.

IV. WAT ZEVEN VISSCHERTJES ENZ.

Op bl. 387 heb ik het woord »granje" gebruikt. Dit woord schijnt thans vergeten; vroeger kwam 't alleen in de gemeene volkstaal voor, en dat dit ook al in 't begin der 17^e eeuw zoo was, bewijst het klein getal der voorbeelden, bij onze schrijvers te vinden, en dan nog maar alleen bij klucht- of blijspeldichters, die 't gemeene lui in den mond gaven. 't Gebruik, dat Hooft en Breëro er van maakten, bewijst, dat het tot het plat Amsterdamsch behoorde, en 't was dan ook nog vóór omtrent 45 jaren te Amsterdam onder 't gemeene volk in zwang; 'k herinner mij niet, het later meer gehoord te hebben.

»Dit woord heeft onzen taalgeleerden veel moeite ter verklaring gegeven," schreef de heer Oudemans, ¹⁾ en hij gaf eene verklaring, die de regte niet is. Later heeft prof. De Vries er eene verhandeling over geschreven in

1) *Taalk. Woordenb. op Hooft*, bl. 121.

den *Taal- en Letterbode* ¹⁾, doch ook de ware beteekenis van 't woord niet gevonden. En ook anderen, die bij dit woord een aantekening gaven, ²⁾ hebben het niet juist gevat. Om een woord uit de gemeene volkstaal te kunnen verklaren, moet men het van 't volk zelf *gehoord* hebben, en dat hebben de genoemde taalgeleerden blijkbaar niet.

»De granje krijgen» beteekende: door een ijselijken schrik getroffen worden en ten gevolge daarvan het hazepad kiezen; — of, als Vondel het deftig uitdrukte: »verbaasd doorgaan» ³⁾; — of, om in de taal van 't gemeen te spreken: »de beroerdheid op 't lijf krijgen en de spat zetten.»

Iemand »de granje geven» beteekende: hem gezegden schrik of beroerdheid op 't lijf jagen.

Als dus Hans Onversaagd zegt: »God geef' den Franschen de granje!» wenscht hij niets minder dan dat zij even verbaasd mogen doorgaan,

Als 't heyr des Assyriërs, die sijn vermeete stem
Hiskia hooren liet tot voor Jerusalem. 4)

En ik geloof, dat zoo Vondel, in plaats van een treurspel een klucht geschreven had, en in plaats van een vromen kloostervader een Amsterdamsch vischwijf had laten spreken, hij haar, in plaats van het deftige

'k Geloof, Gods Engel self die heeft se weghgedreven!

zou hebben laten zeggen:

'k Geloof, dat God dat volk de granje heeft gegeven!

Dezelfde beteekenis heeft het woord ook bij Hooft en Breëro.

Bij den eersten zwetst een knecht, die een pot vol goud gevonden heeft:

Gans daysent popelency, nu bin ick soo rijk as 't water diep is,
Waer is nu Groote-broec, Granmarchand, Snorcop en de signeurs?
Kalevincken, kalevincken, al de premiers van de beurs!
Quamen se in mijn presency sij kreghe de grangen. 5)

D. i. »Kwamen ze hier en zagen ze eens hoe rijk ik ben, ze zouden de beroerdheid op 't lijf krijgen, dat ze niet wisten waar ze bleven.»

Bij Breëro zegt een koopvrouw, die met een stalletje op den Middeldam zit, tegen iemand, die haar voorbijgaat, zonder naar haar waar om te zien:

Koopman, ick gheef je schier de granje;
Komt, koopt nu krenten, mangelen, garsijnen en appelen van jeranje. 6)

1) 2^e Jaargang, bl. 277.

2) Dr. JAN TEN BRINK, *Breëro*, bl. 419. P. LEENDERTZ Wz. *Ged. van Hooft*, II D. bl. 315.

3) *Gijsbrecht*, vs. 175.

4) Id. vs. 179, 180.

5) *Warenar*, 4^e Bedr. 4^e Toon.

6) *Moortje*, 2^e Bedr. 2^e Toon

D. i. »'t Lijkt schier of ik je een beroerdheid op 't lijf jaag, zoo loop je van me weg. Kom hier, koop eens wat van me.”

Er is nog een andere plaats bijgebragt, waar men 't woord »granje” meent te vinden. In de »Klucht van Robbert Leverworst, gerijmt door Isaak Vos,” (waarvan een druk van 1699 voor mij ligt), staan de woorden: »'k wil men granie soecken.” Ik twijfel zeer, of wij hier 'tzelfde woord wel hebben. Bij *granje* toch kwam noch een bezittelijk voornaamwoord noch het werkwoord *zoeken* te pas; wel daarentegen bij *gerant* of *grant*. Ziehier een Haagsch voorbeeld van 1648, waaruit de beteekenis van 't laatste klaar blijkt. Eenige bureu hadden zekere penningen, die in de buurtkas gestort moesten worden, verteerd. De hoofdliden der buurt vorderden dat geld terug van den waard, ten wiens huize het verteerd was, en wat hem betrof, »sal *sijn gerant* hebben te *soucken* aen de persoonen, die de vereeringe hebben verteert”¹⁾. Deze beteekenis nu heeft ook *granie* in den mond van Robbert Leverworst. Daar hij aan zijn eigen woning afgewezen wordt als een vreemde indringer, roept hij:

'k Wil men granie soecken! Of mien ie dat ik in de buurt niet bekend bin?

Nou sel ik Reymerich de weeuw opkloppen, daer sel ie wel aere tuygh hooren.

Hier is van »granje” geen spraak, maar dit »granie” beteekent hetzelfde als »gerant”.

1) *De 's Gravenhaagsche buurten*, bl. 112.

ALFABETISCHE LIJST

VAN DE NAMEN, DIE IN HET

EERSTE BOEK

BESPROKEN EN VERMELD ZIJN.

Ofschoon op deze lijst meer dan veertiendehalfhonderd namen voorkomen, meene men toch niet, hier *alle* namen te vinden, die in Amsterdam bestaan of hebben bestaan. Vergelijk bladz. 7 en 10.

Eenige oude namen, die in het Tweede Boek voorkomen, heb ik mede op deze lijst aangeteekend.

Achterburgwal, bl. 44, 161.
 Achter de begijnen, 143.
 Achtereiland, 115.
 Achtergracht, 161, 165.
 Achterstraat, 161.
 Aemstelredam, 57.
 Aemstelredamme, 57.
 Aemsterdam, 57.
 Aemsterdamme, 57.
 Aemstredam, 57.
 Aèrend, 241, 242.
 Agnietenstraat, 72.
 Akkermansgang, 95.
 Akolijenstraat, 182.
 Ambstelredam, 57.
 Ambsterdam, 57.
 Amestelle, 48.
 Amestelledamme, 53, 57.
 Amestelredamme, 57.
 Ammerack, 56.
 Ampsterdam, 57.
 Amstel, 42, 48.
 Amsteldam, 57.

Baafjesgang, bl. 109.
 Baafjessteeg, 109.
 Baanbrug, 26, 234.
 Baanbrugssteeg, 101.
 Baangracht, 26, 148, 239.
 Baansteeg, 148.
 Badlaan, 85.
 Bakkersstraat, 86.
 Balk-in-het-oogssteeg, 31, 93.
 Bantammerbrug, 129.
 Bantammerstraat, 129, 247.
 Barberstraat, 72, 247.
 Barndesteeg, 65.
 Barvoete-broederssteeg, 218.

A.

Amsteldijk, bl. 168, 221.
 Amstelgrachtje, 25, 163, 239.
 Amstelkaai, 21, 56, 222.
 Amstelredam, 57.
 Amstelredamme, 57.
 Amstelstraat, 163.
 Amstelveen, 167.
 Amstelveld, 41, 88.
 Amster, 56.
 Amsterdam, 57.
 Amsterdamme, 57.
 Amsterledam, 57.
 Amstredam, 57.
 Amstredamme, 57.
 Andrieskade, 120, 121.
 Anjeliersgracht, 29, 182.
 Anjeliersstraat, 182.
 Apostelstraat of -steeg, 218.
 Appelmarkt, 25, 137, 138.
 Arent-Bouwensteeg, 104.
 Arent-Jakobszoonsteeg, 220.
 Arke-Noachsgang, 30, 92.
 Arm, 164.

B.

Bataafschemarkt, bl. 137.
 Bataviastraat, 130.
 Batavierstraat, 130.
 Begijnengracht, 180.
 Begijnensloot, 84, 179, 180, 181.
 Begijnensteeg, 70.
 Begijnhof, 180.
 Bentheimerstraat, 247.
 Berebijt, 157.
 Berensluis, 164.
 Berensteeg, 96.
 Berenstraat, 151.
 Bergstraat, 94, 247.
 Berkeboomsgang, 98.

- Beschuitmarkt, bl. 143.
 Bethaniënstraat, 73.
 Bethlehemsgang, 92.
 Bethlehemssteeg, 92.
 Beulingsloot, 100, 222.
 Beulingsstraat, 100.
 Beursgang, 100.
 Beurspoort, 84.
 Beurssteeg, 84.
 Beversgang, 96.
 Bezemsgang, 99.
 Bickersbrug, 115.
 Bickerseiland, 29, 114, 115, 117.
 Bickersgracht, 115.
 Bickersplein, 35, 115, 163.
 Bickerstoren, 114, 115.
 Bierkaai, 25, 141.
 Binnen-Amstel, 163.
 Binnen-Bantammerstraat, 129, 163.
 Binnen-Dommersstraat, 249.
 Binnenkant, 31, 163.
 Binnen-Oranjestraat, 249.
 Binnen-visschersstraat, 156, 163.
 Binnenwijk, 37, 59, 203.
 Bisschopspleintje, 28, 94.
 Blaauwbrug, 118, 170.
 Blaauwburgwal, 150.
 Blaauwehaanssteeg, 97.
 Blaauweleliestraat, 30, 98.
 Blaauwhoofd, 117, 171, 223.
 Blaauwlakenssteeg, 149.
 Blaeusstraatje, 109.
 Blauwe brug, 150.
 Blauwenerf, 109.
 Blauwensteegje, 248.
 Blauwe wal, 150.
 Blijdehoek, 187, 188.
 Blinde-ezelsgang, 91.
 Blindehoek, 168.
 Blindemanssteeg, 194.
 Bloedstraat, 65.
 Bloemgracht, 26, 182.
 Bloemmarkt, bl. 25, 139.
 Bloemstraat, 26, 182.
 Boerenhuysen, 111.
 Boerensteeg, 111.
 Boerenverdriet, 177.
 Bogt, 166.
 Bogt achter de Oude Kerk. 31, 36.
 Bokkinghangen, 25, 153.
 Boltensgrachtje, 115, 116.
 Bonnetssteeg, 249.
 Bontekoesgang, 30, 96.
 Boommarkt, 139, 222.
 Boomsdwarssloot, 115.
 Boomssloot, 115.
 Boomssteeg, 97.
 Boomstraat, 182.
 Boschbrug, 247.
 Boschhuizen, 201, 202.
 Boshuissluis, 247.
 Bosjessluis, 247.
 Bossersluis, 247.
 Bossesluis, 247.
 Botermarkt, 25, 136.
 Botertonsgang, 99.
 Brandersbos, 154.
 Brandewijnssteeg, 154.
 Breëstraat, 171.
 Brouwersgang, 152.
 Brouwersgracht, 28, 152.
 Brouwerssluis, 178.
 Brouwerssteeg, 28, 152.
 Brouwersstraat, 28, 152.
 Bruinistengang, 111.
 Buiten-Amstel, 163.
 Buiten-Bantammerstraat, 31, 129, 163.
 Buitencingel, 45.
 Buiten-Dommersstraat, 249.
 Buitenkant, 163.
 Buiten-Oranjestraat, 249.
 Buiten-visschersstraat, 163.
 Buizenstraat, 234.
 Bullebakssluis, 177, 178.

Burgerplein, bl. 127.
 Bushuisluis, 224, 247.
 Bushuisstraat, 176.
 Buspoort, 282.
 Bussenschutsgang, 95.

Busstraat, bl. 176.
 Byndewijck, 37, 59, 203, 269.
 Byntwijckerpoort, 221, 263.
 Byntwijckersluis, 220.

C.

Cellebroërssteeg, bl. 27, 72, 219. Cingel, bl. 23, 45, 175, 223.

D.

Dam, bl. 54, 232, 233.
 Damrak, 42, 56, 222, 233.
 Damsluis, 55.
 Damstraat, 26, 168.
 Daniël-Stalpertsstraat, 120.
 De-Goedesstraat, 240.
 Derde-weteringdwarsstraat, 184.
 Deutzenhofje, 116.
 Deventer-houtmarkt, 139, 140.
 Diamantensteeg, 101.
 Diemen, 167.
 Dijkgracht, 163.
 Dijkje, 177.
 Dijkstal, 223.
 Dijkstraat, 25, 163.
 Dirk-Pijlenbrug, 105.
 Dirk-Pijlensteeg, 249.
 Dirk-van-Assensteeg, 105.
 Dirk-van-Hasseltsbrug, 105.
 Dirk-van-Hasseltssteeg, 104, 105.
 Disselgang, 99.
 Doelenhofje, 81.
 Doelensluis, 234.
 Doelenstraat, 70, 240.

Doelgracht, bl. 16, 223.
 Dolfijnengang, 28, 97.
 Dolhuissteegje, 220.
 Dollebegijnensteeg, 113, 241, 245.
 Dommersstraat, 115.
 Donderbrug, 241.
 Donkeresluis, 172.
 Doodkistmakersgracht, 28, 30, 155.
 Dorp Zevenhuizen, 170.
 Drieharingenbrug, 96.
 Driehoekstraat, 20, 26, 168, 179.
 Driekardoezengang, 28, 99.
 Driekoningenstraat, 28, 93.
 Drieleliëgang, 28, 98.
 Drilveld, 41, 158, 159.
 Droogbak, 190.
 Dubbeleworststeeg, 99, 100, 220.
 Duifjessteeg, 97.
 Duivel-aan-kettingssteeg, 233.
 Duivelshoek, 113, 200.
 Duivensteeg, 97, 220.
 Dwars-Boomssloot, 115.
 Dwarsspui, 228.

E.

Eendragtsgang, bl. 101.
 Eenhoornsgang, 96.
 Eenhoornssluis, 152.
 Een-uursgang, 195.
 Eerste-anjeliërsdwarsstraat, 31.
 Eerste-rozendwarsstraat, 21.
 Eerste-schansbrug, 225.

Eerste-wittenburgerdwarsstraat, 242.
 Egelantiersgracht, 182.
 Egelantiersstraat, 182.
 Eggertsstraat, 30, 119.
 Eilandsgracht, 35.
 Elandsgracht, 29, 151.
 Elandsstraat, 151.

Ellendigesteeg, bl. 173, 174.
 Enderhoekje, 238.
 Emster, 56.
 Emsterkay, 21, 56, 222.
 End van de wereld, 31, 165.
 Enge-heiligesteeg, 217.
 Enge-kapelsteeg, 217.

Falcksstraat, bl. 30, 122.
 Fenijnighsteeghje, 230.
 Ferdinand-Bolsstraat, 120.
 Fluweelenburgwal, 41, 111, 112.
 Foeliestraat, 133.
 Fokke-Simonszoonsstraat, 123.
 Fonteinengang, 101.
 Fortuinengang, 100.
 Fransche-kerkstraat, 250.

Gaarmarkt, bl. 144.
 Galgeland, 211.
 Galgestraat, 26, 168.
 Galgeveld, 211.
 Gangpad, 169.
 Gansoirde, 58, 268.
 Ganzepad, 169.
 Gaperssteeg, 95, 220, 229.
 Garnalenmarkt, 140.
 Gasthuismolensteeg, 41, 77, 249.
 Gasthuispoort, 282.
 Gasthuissloot, 187, 221.
 Gasthuissteeg, 41.
 Gasthuisstraat, 41, 77.
 Gebed zonder end, 31, 58, 215.
 Geelvinkssteeg, 115, 116.
 Geertruidssteeg, 74.
 Gelderschekaaï, 37, 130.
 Geleynensteegje, 220.
 Gerard-Dousstraat, 120.
 Geryt-die-Vrodensteeg, 218.
 Gierstbalengang, 99.
 Gietersstraat, 85.

Engelengang, bl. 93.
 Engel-Gabriëlsgang, 93.
 Engelschekaaï, 131.
 Engelschesteeg, 111, 131, 238.
 Ertenmarkt, 28, 137.
 Eylandt, 218, 219.

F.

Franschelaan, bl. 194.
 Franschepad, 182, 183, 198, 199, 200, 245.
 Frans-Halsstraat, 120.
 Frans-Talingensteeg, 104.
 Frederiksplein, 30, 118.
 Fruitmarkt, 137.
 Funen, 66, 198.

G.

Gilde-ossenstraat, bl. 223.
 Glazemakersgang, 156.
 Goedestraat, 240.
 Goisteeg, 247.
 Gooijerssteeg, 95, 247.
 Goudbergssteeg, 100.
 Goudenkopssteeg, 100.
 Goudewater, 57.
 Goudsbloemsgracht, 29, 182, 183, 245,
 Goudsbloemssteeg, 98.
 Goudsbloemsstraat, 182.
 Gouwenaarsgrachtje, 239.
 Graft buyten 't fort, 279, 281, 287.
 Gravenlandsche veer, ('s) 132.
 Gravenhekje, ('s) 107, 108, 248.
 Gravenstraat, 28, 173.
 Grillshofje, 116.
 Grim, 187.
 Grimburgwal, 187.
 Grinnessersluis, 178, 187.
 Groeneburgwal, 171, 248.
 Groenegang, 171.
 Groenekaarssteeg, 100.

Groene- of Badlaan, bl. 35, 171.	Groote-vischmarkt, bl. 55
Groenmarkt, 137, 145.	Grote goethuusland, 260.
Groote-Bickersstraat, 114.	Gryme, 187.
Groote-houtstraat, 152.	Grymenesse, 187, 268.
Grootemarkt, 54.	Guldehandssteeg, 101.
Groote- of Middellaan, 194.	Guldewater, 57.

H.

Haantjehoekssteeg, bl. 247.	Heertjeslijnbaan, bl. 108, 236, 237.
Haantjenooogsteeg, 247.	Heerwech, 221.
Haarlem, 167.	Heibrug, 227, 228.
Haarlemmerdijk, 63, 168, 250.	Heilige-kruistoren, 65.
Haarlemmer-houttuinen, 251.	Heiligelandssteegje 220.
Haarlemmerplein, 160.	Heiligesteeg, 174.
Haarlemmerpoort, 263, 274, 281, 288.	Heiligeweg, 60, 168.
Haarlemmersluis, 80.	Heiligewegsburgwal, 43, 234.
Haarlemmerstraat, 168, 250.	Heiligewegspleintje, 67.
Haemsterdam, 57.	Heiligewegspoort, 274, 281, 290.
Hakkelaarsboom, 236, 237.	Heiligewegssluis, 164, 178.
Hakkelaarsbrug, 236, 237.	Heiligewegsvaart, 83, 84.
Halsteeg, 85, 239.	Heintjehoekssteeg, 61, 104, 105, 247.
Halvemaansbrug, 68, 80.	Heisteeg, 106, 228.
Halvemaanssteeg, 41, 80.	Hekelveld, 36, 93.
Hamershofje, 116, 176.	Hel, 169, 170.
Hameterssteeg, 90.	Hemelrijk, 93.
Handboogsstraat, 81, 84.	Hennipmarkt, 143.
Hanengang, 97.	Henrik-Katrijnzoonssteeg, 219.
Haringpakkerij, 25, 153.	Heremietensteeg, 95, 133.
Haringpakkerstoren, 65, 243.	Heypoort, 106, 228, 282.
Hartenstraat, 151.	Hilletjesbrug, 109.
Hartjesgang, 248.	Hilletjesdwarsstraat, 109.
Hartogsgang, 248.	Hoedemakersgang, 156.
Hasselaarssteeg, 109, 131, 204.	Hoedjespad, 204.
Haven, 56.	Hoefijzersgang, 99.
Haverzaksgang, 99.	Hoepmarkt, 143.
Hazenstraat, 151.	Hoerenkolkje, 157, 229.
Heerendwarsburgwal, 43, 222, 223.	Hoerenpad, 229.
Heerengracht, 6, 27, 125, 245, 286, 287.	Hoerensteeg, 228.
Heerengracht zonder boomen, 245.	Hof, 196.
Heerenmarkt, 27, 126, 127.	Hofbrug, 196.
Heerensteegje, 87.	Hof van Parijs, 199, 230.
Heerenstraat, 27, 126, 221, 222, 231.	Hof, 168.

- Hondenburg, bl. 38.
 Hondjesgang, 97.
 Hoofd, 175, 210.
 Hoogebrug, 39, 120.
 Hoogenoord, 223.
 Hoogesluis, 39, 132, 172.
 Hoogkamerssteeg, 106.
 Hoogpoort, 282.
 Hoogstraat, 176.
 Hoogte van den Kadijk, 31, 177.
 Hooimarkt, 137.
 Hooiwagenssteeg, 99.
 Hossiesluis, 204.
 Hostiesluis, 60, 203, 204.
- Houtenwambuissteegje, bl. 99.
 Houtgracht, 153.
 Houtkoopersburgwal, 153.
 Houtmarkt, 219.
 Houtmarktssteeg, 219.
 Houttuinen aan den Amstel, 153.
 Houtwaalderweg, 204.
 Houtzagersshofje, 245.
 Huddesstraat, 121.
 Huidekopersstraat, 30, 121, 122.
 Huidenstraat, 28, 151, 223.
 Huidevetterssloot, 151, 222.
 Huiszittenburgwal, 43.
 Huiszittensteeg, 28, 77, 220, 247.
- I.**
- Inrebrughsteegh, bl. 224.
 Izaaksgang, 93.
- J.**
- Jaap-Hannes, bl. 167.
 Jakob-Allertssteeg, 218.
 Jakob-van-Campensstraat, 30, 120.
 Jakob-van-Olenssteeg, 220, 228.
 Jan-Corstensteegje, 220.
 Jan-de-Vriesensteeg, 104, 105.
 Jan-Hansenpad, 105, 106.
 Jan-Krimpengang, 104, 105.
 Jan-Rompert, 243.
 Jan-Rompie, 243, 244.
 Jan-Roodenpoort, 106, 275, 281.
 Jan-Roodenpoortssteeg, 41.
 Jan-Roodenpoortstoren, 68, 106, 243, 244.
 Jans Witten hofstede, 260.
- Jeroenensteegje, bl. 80.
 Joden-Amstelstraat, 110, 163, 244.
 Jodenbreêstraat, 110.
 Jodenbrug, 225.
 Joden-groenmarkt, 137.
 Jodenhoek, 110.
 Joden-houttuinen, 153.
 Jonas-Daniël-Meijersplein, 30, 122, 140.
 Jonge-Roelensteeg, 30, 104, 105.
 Jonkersstraat, 16, 125.
 Jonquilboerensteeg, 107.
 Jordaan, 182, 197, 198, 199, 200, 201, 232.
 Jordikzie, 201.
- K.**
- Kaarselaan, bl. 237.
 Kaartengang, 99.
 Kaaspleintje, 137.
 Kaatsbaansgang, 86.
 Kaatsbaanssteeg, 220.
 Kade van Montelbaan, 208.
- Kadijk, bl. 31, 177.
 Kalfsvelssteeg, 195, 219.
 Kalkmarkt, 140.
 Kalkmarktssluis, 240.
 Kalvariënstraat, 60, 203, 204.
 Kalvermarkt, 59.

- Kalverstraat, bl. 14, 27, 37, 59, 203, 204, 222, 245, 269.
 Kamperhoofd, 131, 175.
 Kampersteiger, 131.
 Kanaal, 135, 224.
 Kapelsteeg, 25, 76.
 Kardoeskokersgang, 30, 99.
 Karnemelksteeg, 141.
 Karnemelksteiger, 141.
 Karseboomsbrug, 97.
 Karseboomsgang, 97.
 Karseboomssteeg, 97.
 Kartuizers, 27, 75, 76, 166.
 Kartuizerskerkstraat, 249.
 Kartuizerspoort, 263.
 Kartuizerssluis, 64.
 Kartuizersstraat, 27, 75, 76.
 Katerssteeg, 14, 96, 245.
 Katjesgang, 97.
 Katrijnenkloostersgang, 72.
 Katrijnenpoortje, 72.
 Kattegat, 135, 169, 192, 224.
 Katteklatersgang, 199.
 Kattemannesteeg, 245.
 Kattenburg, 45, 206, 207.
 Kattenburgerbrug, 29, 235.
 Kattenburgerplein, 163.
 Kattenburgerstraat, 163.
 Keerweër, 165, 166.
 Keizerrijk, 186, 268.
 Keizersgracht, 125, 204.
 Keizersmarkt, 126.
 Keizersstraat, 16, 125.
 Kent u zelven, 240.
 Kerczijde, 268.
 Kerkbrug, 172.
 Kerkkroonengang, 99.
 Kerklaan, 101, 169.
 Kerksbrug, 112.
 Kerkstraat, 14, 25, 37, 51, 52, 53, 88, 223.
 Ketelmakersgang, 156.
 Ketelsgang, 99.
 Keteltjesgang, bl. 99.
 Keulschekaai, 130.
 Kikkerbilssluis, 195, 240.
 Kippengang, 97.
 Kippenhoek, 28, 54, 136.
 Klapmutssteeg, 99.
 Klaveniersburgwal, 246.
 Klavergang, 98.
 Kleèrenslootje, 181.
 Kleerveer, 132.
 Kleine-Bickersstraat, 114.
 Kleine-houtstraat, 153.
 Kleine-Wittenburgerstraat, 223.
 Clement-Gherytsstege, 218.
 Kleuveniersburgwal, 246.
 Kleveniersburgwal, 246.
 Klimopstraatje, 41, 193, 220.
 Kloeveniersburgwal, 246.
 Klokkengang, 99.
 Klokkensteeg, 99.
 Klompengang, 99.
 Klooster, 74.
 Klouwersbeurs, 135.
 Kloveniersburgwal, 28, 70, 246.
 Clueverniersburgwal, 246.
 Kluiveniersburgwal, 246.
 Kluveniersburgwal, 246.
 Knaveniersburgwal, 246.
 Kneueniersburgwal, 246.
 Kneveniersburgwal, 246.
 Knollengang, 98.
 Knoopmakersgang, 156.
 Knuiveniersburgwal, 246.
 Koehoornsgang, 248.
 Koehoudersgang, 248.
 Koekinderstraat, 245.
 Koestraat, 26, 96.
 Koggestraat, 135, 224.
 Kolksteeg, 168, 219.
 Kollegat, 192.
 Kollegat Jans, 193.
 Kollegatssteeg, 192.

- Kolveniersburgwal, bl. 246.
 Coluvriesburgwal, 246.
 Comen-Joestenhoeck, 14, 218.
 Komkommerbuurt, 184.
 Condéshoekje, 238.
 Konijnenstraat, 151.
 Koning-Davidsgang, 93.
 Koningsbrug, 68, 164.
 Koningsgracht, 127, 175.
 Koningsplein, 127, 234.
 Koningssluis, 164.
 Koningsstraat, 16, 125.
 Konstantijn-Huygensstraat, 119.
 Kooklepelsgang, 101, 116.
 Koperslagersgang, 156.
 Kornelis-Banningssteeg, 15, 218.
 Kornelis-Boomendwarssloot, 115.
 Kornelis-Boomensloot, 115.
 Kornelis-Jakobszoon-Brouwerssteeg, 219.
 Korsjespoort, 106, 275.
 Korsjespoortssteeg, 106.
 Korte-Amstelstraat, 163, 165.
 Korte-hoogstraat, bl. 249.
 Korte-houtstraat, 153.
 Korte-huiszittensteeg, 218.
 Korte-lijnbaanssteeg, 220.
 Korte-nieuwendijk, 220.
 Korte-niezel, 98.
 Korte-paardenstraat, 249.
 Korte-reguliersdwarsstraat, 249.
 Korte Wandsbrug, 207.
 Kortjewantsbrug, 207, 234.
 Kostverloren-vaart, 196.
 Kostverloren-wetering, 196.
 Kraanssluis, 131.
 Kranebrug, 131, 225.
 Kreupelsteeg, 194.
 Krom-Boomssloot, 115.
 Krom-el, 121.
 Kromelleboogsteeg, 26, 30, 168, 219.
 Kromme-palmstraat, 20, 31.
 Kruisgang, 101.
 Kruissteeg, 220.
 Kuip, 142, 143.
 Kuiperssteeg, 156.

L.

- Laag, bl. 223.
 Laagte van den Kadijk, 177.
 Laan, 59, 203, 260.
 Lakenvolderssloot, 83.
 Land-van-beloftesteeg, 26, 31, 92.
 Langebrug, 241.
 Langebrugsteeg, 164.
 Langedwarstraat, 249.
 Lange-houtstraat, 153.
 Lange Jan, 243.
 Lange-Leidschedwarstraat, 31, 171.
 Langemiddelstraat, 249.
 Langesteeg, 224.
 Langestraat, 155, 171, 224, 249.
 Lastage, 8, 16, 37, 129, 130, 276.
 Latjesbrug, 245.
 Lauriergracht, 26, 182.
 Laurierstraat, bl. 182.
 Lavendelstraat, 182.
 Lazarussteeg, 79.
 Leeuwenbrug, 171.
 Leeuwenburg, 43, 117, 171.
 Leeuwengrachtje, 224.
 Leertouwersgang, 151.
 Legersteegje, 220.
 Leidekkerssteeg, 156.
 Leidsche-breëstraat, 249.
 Leidschegracht, 168, 234.
 Leidsche-kruisstraat, 167.
 Leidscheplein, 160.
 Leidschepoort, 24, 293.
 Leidschestraat, 161, 168, 249.
 Leidscheveer, 132.
 Lekkeresluis, 157.

Leliegracht, bl. 98.	Lindeboomsgang, bl. 97.
Leliestraat, 26, 182.	Lindengracht, 182.
Leliestraatje, 41, 98.	Lindenhofje, 116.
Lepellaan, 101, 116, 169.	Lindenstraat, 182.
Lepelstraat, 26, 101, 116.	Lommerdssteeg, 58.
Leprozenburgwal, 28, 79.	Londenschekaai, 131.
Leprozenpleintje, 79.	Looijersgracht, 151.
Levendige zijde, 164.	Looijerssloot, 151, 222.
Liesdel, 52.	Looijersstraat, 28.
Lijnbaansbrug, 148.	Louwensteegje, 104, 105.
Lijnbaansgracht, 148, 234, 281, 287.	Luijkebrug, 172.
Lijnbaanssteeg, 148.	Luizenmarkt, 190.

M.

Maarten-Janszoon-Kostersstraat, 121.	Minderbroederssteeg, bl. 71, 218.
Madelievenstraat, 182.	Minnemoersstraatje, 194.
Magerebrug, 172.	Mirakelsteegje, 220.
Malagapleintje, 194.	Modderaarsgracht, 205.
Malle-Franssteeg, 15.	Moddermolenssteeg, 193.
Mallegatpleintje, 194.	Moffenbeurs, 239.
Malle Japik, 243.	Molenpad, 182, 250.
Mandemakerssteeg, 140, 218, 248.	Molensteeg, 55, 249.
Marken, 146, 147.	Molenstraat, 41, 249.
Markensbrug, 29.	Molsteeg, 26, 96.
Markensburgwal, 29.	Monkelbaanstoren, 208.
Markensteeg, 168.	Monkelbaanstoren, 208.
Marktveld, 54.	Monnikenstraat, 27, 74, 228.
Markusbrug, 29.	Mont-Albaans-burg, 207.
Marnixkade, 122.	Mont-Albaans-toren, 207.
Marnixstraat, 122.	Montelbaansburgwal, 16, 43, 215.
Martelaarsgracht, 28, 65, 238.	Montelbaanstoren, 129, 207, 208, 209, 243.
Medemblikkerhofje, 116.	Montenbaanstoren, 208.
Meeus-Dosensteeg, 187, 218.	Moorddam, 65.
Melkboerensteeg, 141.	Moordenaarsbrug, 204, 205.
Melkmarktsbrug, 141.	Moordenaarsgracht, 204, 205.
Melkmeisjesbrug, 141.	Moordenaarssteegje, 204, 205.
Melkmeisjessteeg, 141.	Moorensteegje, 95.
Metzelaarsgang, 156.	Morelleboomsgang, 98.
Middeldam, 53, 161.	Moriaanssteeg, 95.
Middeleiland, 117.	Mosselsteiger, 142.
Middellaan, 161, 194.	Mosterdpotssteeg, 30, 100, 217.
Middelstraat, 161, 249.	

Mouthaanssteeg, bl. 106.
 Mozes-en-Aäronsstraat, 103.
 Muggebeensgang, 109.
 Muiden, 167.
 Muidergracht, 168.
 Muiderplein, 133, 160.
 Muiderpleintje, 133.

Muiderpoort, bl. 293, 294.
 Muiderstraat, 168, 244, 250.
 Muiderveer, 133.
 Munneke-kakhuys, 228.
 Muntsluis, 39.
 Munttoren, 66, 67.

N.

Naaldemakersgang, bl. 156.
 Naardersteeg, 132, 133
 Naarderveer, 133.
 Nadorststeeg, 132, 133.
 Napoleonsplein, 54.
 Narm, 164.
 Nes, 58.
 Nieuland, 176.
 Nieuwe-Amstelstraatje, 163.
 Nieuwe-Bantammerbrug, 129.
 Nieuwe-Bantammerstraat, 129.
 Nieuwebraak, 179.
 Nieuwebrug, 224.
 Nieuwebrugsteeg, 164, 224.
 Nieuwe-cingel, 223.
 Nieuwe-dwarsstraat, 224.
 Nieuwegrachtje, 171.
 Nieuwe Grift, 235.
 Nieuwe-Haarlemmersluis, 80.
 Nieuwe-Jan-Roodenpoort, 234.
 Nieuwe-leliestraat, 98, 182.
 Nieuwe-looijersstraat, 151, 162.
 Nieuwendammergrachtje, 163.
 Nieuwendijk, 37, 55, 222, 233.
 Nieuwendijker-poorthuis, 263.
 Nieuwendijkstraat, 250.
 Nieuwe-rapenburgerstraat, 177.

Nieuwerkerk, 167.
 Nieuwe-Spiegelstraat, bl. 116.
 Nieuwevaart, 235, 236.
 Nieuwe-waalseiland, 129.
 Nieuwe-werk, 199, 200.
 Nieuwe-zeedijk, 177.
 Nieuwe-zeevaart, 235.
 Nieuwe Zijde, 47, 55.
 Nieuwezijds-achterburgwal, 222, 247.
 Nieuwezijds-armsteeg, 163.
 Nieuwezijds-dwarsstraat, 217, 233.
 Nieuwezijds-houttuinen, 152.
 Nieuwezijds-kolk, 179.
 Nieuwezijds-voorburchwal, 24, 140, 222.
 Nieuwmarkt, 25, 162, 181.
 Nieuwstraat, 172, 244.
 Nieuw Heypoort, 228.
 Niezel, 52, 53, 216.
 Nikolaas-Witsenskade, 30, 121.
 Noordermarkt, 126, 138, 162.
 Noorderstraat, 162.
 Noorder-zaagmolenspad, 120.
 Noordschebosch, 184, 199.
 Nyegas, 244.
 Nye grafte, 266.
 Nyendijck, 25, 269.
 Nyesdel, 52.

O.

Ockershofje, bl. 116.
 Oesjesbrug, 234, 235.
 Oetgenspad, 204.

Omval, bl. 240.
 Onbekendegracht, 164, 165.
 Onkelboerensteeg, 107.

- Onze-Lieve-Vrouwenparochie, 267.
 Oosteinde, 162.
 Oostenburg, 45, 162.
 Oosterbeer, 166.
 Oosterblokhuis, 166.
 Oosterdijk, 162.
 Oosterdok, 162.
 Oosterhoofd, 162.
 Oostermarkt, 162.
 Oosterschekaaï, 130.
 Oostindischekaaï, 134.
 Openhartssteeg, 101.
 Op 't water, 56.
 Oranjebrug, 68, 117, 164.
 Oranje-Nassau, 237.
 Oranjestraat, 117, 249.
 Osdorp, 167.
 Osjesbrug, 33, 96.
 Osjesluis, 33, 59, 178, 203, 221.
 Osjespooksteeg, 152.
 Osjespoortssteeg, 152.
 Ossenburgersluis, 59, 203.
 Ossenmarkt, 37, 59, 139, 203, 235.
 Ossenmarktssluis, 59, 203.
 Ossensluis, 59, 203.
 Ossenvaart, 235.
 Ossiesluis, 33, 59, 204.
 Oudebraak, 179.
 Oudebrug, 53, 224, 239.
 Oudebrugsteeg, 164.
 Oude-doelenstraat, 81.
 Oude Francepadt, 183, 199.
 Oude grafte, 266.
 Oude-groenmarkt, 137.
 Oude-Haarlemmersluis, 80.
 Oudekennissteeg, 71, 216, 219, 248.
 Oudekerksplein, 29, 53.
 Oudekerksteeg, 71, 219.
 Oude-leeuwenburg, bl. 43.
 Oude-leliestraat, 98.
 Oude-looijersstraat, 151.
 Oude-Muiderveer, 133.
 Oude-nieuwewerk, 200.
 Oude-nieuwstraat, 172, 224.
 Oude-Nonnenvaart, 221.
 Ouderkerk, 167.
 Oudeschans, 37, 42, 175, 208, 215,
 242, 276.
 Oude-schapenmarkt, 139.
 Oude-Spiegelstraat, 116.
 Oude stad, 8.
 Oude-teertuinen, 148.
 Oude-turfmarkt, 38, 139.
 Oudewaal, 129.
 Oude-wetering, 120.
 Oude-wortelmarkt, 137.
 Oude Zijde, 47, 53.
 Oudezijds-achterburgwal, 222, 247.
 Oudezijds-armsteeg, 163.
 Oudezijds-dwarsstraat, 217.
 Oudezijds-houttuinen, 152.
 Oudezijds-kerkstraat, 51.
 Oudezijds-kolk, 229.
 Oudezijds-voorburchwal, 31, 222.
 Oudezijds-wijde-kapelsteeg, 24.
 Oudmanhuispoort, 43.
 Outewaal, 167, 225.
 Outewaalsboom, 237.
 Outewalerpad, 167.
 Outewalerweg, 167, 204.
 Ouwe Francepad, 183.
 Ovensteeg, 220.
 Overtoomscheweg, 168.
 Overzijde van de Oudeschans, 146,
 242.

P.

- Paardenstraat, bl. 160.
 Paauwengang, 97.
 Pad van Stadlander, bl. 120.
 Pad van Zwarte Klaas, 28.

- Paktuinen, bl. 153.
 Palmgracht, 20, 26, 179, 182.
 Palmstraat, 20, 182.
 Panaalsteegje, 140.
 Pansemerdwarsstraat, 144.
 Pansemerstraat, 144.
 Pansemertbrug, 144.
 Papenbroekssteeg, 29, 106, 219.
 Papenbrug, 202, 203, 224.
 Papenbrugsteeg, 164, 224.
 Papeneiland, 193, 194.
 Papenkerksbrug, 225.
 Papenkerksgat, 225.
 Papiermolenssluis, 99.
 Parelbrug, 152.
 Parfumeerdersgracht, 16.
 Parfumeerdersstraat, 16.
 Park, 168.
 Passeerdersgracht, 16, 28, 151, 198.
 Passeerdersstraat, 16, 151.
 Passimpararestraat, 239.
 Paternosterssteeg, 93, 249.
 Penschrijversgang, 157.
 Pensionarissteeg, 95.
 Pensmarkt, 144, 145.
 Penssteeg, 219.
 Peperstraat, bl. 133.
 Pestbrug, 245.
 Pieter-Jakobsstraat, 30, 37, 104, 220.
 Pieter-Korneliszoon-Hooftsstraat, 30,
 119, 162.
 Pieter-Pauwsstraat, 122.
 Pijlsteeg, 26, 104, 105, 218, 249.
 Pijpebrandersgang, 157.
 Pijpenmarkt, 140, 222.
 Plaats, 54, 233.
Place Napoleon, 54.
 Plantage, 163, 184, 194.
 Platjesbeurs, 28, 134.
 Plempenpad, 226.
Pont des amoureux, 132.
 Poort van Marken, 147.
 Popiussteeg, 219.
 Prinsenbrug, 145.
 Prinseneiland, 117.
 Prinsengang, 95.
 Prinsengracht, 68, 125.
 Prinsenhofssteeg, 29, 70, 219.
 Prinsienliefhebbersgang, 111.
 Prinsenmarkt, 126.
 Prinsenstraat, 126.
 Pruyzersgang, 108.

Q.

- Quai Marie Louise*, bl. 162. *Quartier St. Charles*, bl. 237

R.

- Raambrug, bl. 26, 290.
 Raamgracht, 16, 23, 26, 149, 223,
 824.
 Raampad, 23, 26, 149.
 Raampleintje, 26, 149, 194.
 Raampoort, 23, 26, 149, 275, 289.
 Raamsteeg, 26, 149.
 Raamstraat, 26, 149, 152.
 Raepenhofje, 116.
 Rak-in, 56.
 Ramskooi, 188, 189.
 Rapenburg 45, 146, 147.
 Rapenburgerstraat, bl. 168, 192.
 Rapenburgsburgwal, 163.
 Rapenburgs Westhoek, 108.
 Rapenburgwal, 163.
 Rasphuissteeg, 240.
 Ratelwachtssteeg, 85.
 Ravengang, 97.
 Ravetsteeg, 157.
 Realeneiland, 29, 115, 117.
 Realenstraat, 249.
 Reesluis, 164.
 Reestraat, 26, 151.

- Reguliers, bl. 27, 74, 166.
 Reguliersbreëstraat, 74.
 Reguliersdijk, 221.
 Reguliersdwarsstraat, 74.
 Reguliersgracht, 27, 74.
 Reguliersplein, 74, 136, 137.
 Regulierspoort, 74, 263, 274, 281, 290.
 Regulierstoren, 60, 74.
 Rembrandtspleintje, 17, 30, 103.
 Renstraat, 247.
 Revetsteeg, 157.
 Revolutieplein, 54.
 Riddersbrug, 241.
 Riddersstraat, 16, 125.
 Rietvink, 63, 64, 65.
 Rij-en-wandelpark, 158.
 Rijk, 167.
 Rijkebuurt, 240.
 Rijkeroord, 167.
 Rijpenhofje, 116.
 Rijzenhoofd, 280.
 Roetersburgwal, 115.
 Roeterseiland, 115.
 Roetershofje, 115.
 Roetersstraat, 115.
 Rok-in, 38, 42, 56.
 Rok-uyt, 56.
 Romeinsarmssteeg, 100.
 Romeinssteegje, 95.
 Romenystraatje, bl. 220.
 Roòbrug, 234.
 Roodebiksteengang, 30, 101.
 Roode-blokhuis, 170, 273.
 Roodebrug, 170, 234.
 Roodedorp, 185.
 Roodeleeuwsgang, 96.
 Roodeleeuwssteeg, 30, 219.
 Roòkoesgang, 96.
 Roòmolensteeg, 85.
 Roskamssteeg, 99, 220.
 Rosmarijnsteeg, 149, 156, 249.
 Rotgansgang, 106.
 Rotganssteeg, 106.
 Rottenest, 114.
 Rotterdammergang, 101.
 Rottigsteeg, 168.
 Rouaanschekaaï, 131.
 Rozeboomssteeg, 97, 218.
 Rozengracht, 182.
 Rozenhofje, 116.
 Rozenstraat, 182.
 Ruitervachtspleintje, 67.
 Ruk-in, 56.
 Runstraat, 25, 151, 223, 247.
 Rusland, 72, 73.
 Ruttengang, 93.
 Ruysdaelskade, 120.
 Ruyssesteyn, 217, 218.

S.

- Salamanderssteeg, bl. 97.
 Samoreuzenbrug, 132.
 Santstraat, 175.
 Sarphatistraat, 123.
 Schagergang, 101.
 Schagermarkt, 143.
 Schapenmarkt, 59.
 Schapenplein, 59, 139.
 Schapensteeg, 60, 81.
 Schapenveld, 81, 189.
 Scharbiersluis, bl. 142.
 Schavengang, 99.
 Schavenhekje, 107.
 Scheepjesbrug, 241.
 Scheepjesdwarsstraat, 98.
 Schiedammergang, 101.
 Schilderssteeg, 29, 156.
 Schinkel, 166.
 Schippersbeurs, 134.
 Schippersgracht, 130.

- Schippersstraat, bl. 130.
 Schippersstraatje, 41.
 Schoenensteeg, 239.
 Schoenmakerssteeg, 239.
 Schoentjesgang, 99.
 Schollenmarkt, 143.
 Schooijerssteeg, 247.
 Schoolsteeg, 86.
 Schoone-weepad, 182, 183.
 Schoorsteenvegerssteeg, 28, 155, 220.
 Schoutensteeg, 104, 105.
 Schreijershoek, 130, 209, 210.
 Schreijerstoren, 209, 210, 244.
 Schreyhoek, 210.
 Schuitevoerdersgang, 156.
 Schuitmanssteeg, 217.
 Schulgas, 244.
 Scrayer-houck, 21, 209.
 Scrayhoeck, 15.
 Screyhorn, 209, 265.
 Seeburch, 45, 176.
 Servetsteeg, 157.
 Silversteeg, 156.
 Sint-Annenstraat, 102.
 Sint-Antonisbreëstraat, 79, 250.
 Sint-Antonispoort, 80, 274, 281, 290.
 Sint-Antonissluis, 79.
 Sint-Ceciliënsteeg, 219.
 Sint-Jakobsbrug, 179.
 Sint-Jakobsgang, 93.
 Sint-Jakobsstraat, 102.
 Sint-Jan, 243.
 Sint-Jansstraat, 102.
 Sint-Jorispleintje, 224.
 Sint-Jorissteeg, 78, 92.
 Sint-Jorisstraat, 92.
 Sint-Klarendwarsstraat, 216.
 Sint-Luciënbruggetje, 181.
 Sint-Luciënburgwal, 43, 180, 222.
 Sint-Luciënsteeg, 29, 74, 247.
 Sint-Lukassteeg, 247.
 Sint-Nikolaasparochie, 267.
 Sint-Nikolaastoren, bl. 273.
 Sint-Nikolaasstraat, 15, 102.
 Sint-Olofspoort, 80, 263.
 Sint-Pieterspoort, 58, 76.
 Sint-Pieterssteeg, 76, 93.
 Sint-Teunis, 8, 225.
 Sint-Teunisbreëstraat, 250.
 Slagerslaan, 26.
 Slagveld, 158.
 Sleeperssteeg, 29, 156, 249.
 Slijkstraat, 26, 187.
 Slooten, 167.
 Slooterdijk, 167.
 Slooterdijkerburgwal, 43.
 Slooterdijkssteeg, 101.
 Slooterdijkstraat, 26, 168.
 Slootermeer, 166.
 Slootstraat, 181.
 Slop, 101.
 Smaksteeg, 26, 98.
 Smallepad, 36, 171.
 Smallepadsgracht, 36.
 Smiddestraat, 148, 242.
 Smidssteeg, 148.
 Smidsstraat, 148.
 Smousjesbrug, 225.
 Snoekjesbrug, 96.
 Snoekjesgracht, 95, 96, 240.
 Snoekjessteeg, 96, 249.
 Snoeksstraat, 249.
 Sofiabrug, 117.
 Sofiapark, 118.
 Spaansch-leger, 226, 227.
 Spaarpotssteeg, 100, 220, 228, 229.
 Spanjaardspoort, 101.
 Spanjespoort, 101.
 Sparendammerbrug, 131.
 Spelonk, 100, 168.
 Speuy, 23.
 Spiegelgracht, 115, 116.
 Spiegelpleintje, 116.
 Spiegelpoortje, 293.

Spiegelsgang, 116.
 Spiegelstraat, bl. 115, 116.
 Spijkerboorssteeg, 99.
 Spijkermakersgang, 156.
 Spijkervatssteeg, 99.
 Spinhuisdwarssteeg, 220.
 Spinhuissteeg, 71.
 Spinozastraat, 122.
 Spokendans, 242.
 Spoye, 23.
 Spreeuwpoetssteeg, 228, 229.
 Springmanssteeg, 95.
 Sprokkelbeurssteegje, 100.
 Spui, 42, 60, 228.
 Spuistraat, 25, 168.
 Staalstraat, 149.
 Stadhouderskade, 68, 69.
 Stans-Klaassenssteegje, 220.
 Steenhouwerssteeg, 248.

Taanstraat, bl. 148.
 Taksteeg, 26, 218.
 Teerketelssteeg, 99, 247.
 Teerpleintje, 148.
 Teertuinen, 25, 148.
 Terebinthijnsang, 154.
 Terpentijnsang, 154.
 Tesselschekaaï, 130.
 Tichelstraat, 155, 184.
 Tijdverloren-wetering, 196.
 Timmermansgang, 156.
 Torensluis, 81.
 Torensteeg, 81.
 Trappen van de Beurs, 31, 84.
 Trechter, 169.
 Trefketelssteeg, 247.
 Trippenburgwal, 29, 106.
 Trippenplein, 106.

Steenvoetbrug, 179.
 Steenvoetsluis, bl. 178.
 Steenvoetsteeg, 164, 248.
 Stijfselsteegje, 219.
 Stille zijde, 164.
 Stilsteeg, 186, 187, 218, 249.
 Stoelenmarkt, 139.
 Stoofsteeg, 77, 78, 247.
 Stormsteeg, 177.
 Stoutehaanssteeg, 97.
 Straatlooperssteeg, 247.
 Strontenburg, 228.
 Strontenburgerbrug, 227, 228.
 Stroobossengang, 99.
 Stroomarkt, 137, 142.
 Stuiversgang, 100.
 Suikerbakkerssteeg, 74, 86, 154.
 Suikerhofje, 116.
 Swycht Utrecht, 62.

T.

Troffelsgang, bl. 99.
 Trompettersgang, 241.
 Trompetterssteeg, 241.
 Trouwloossteegje, 204.
 Tuinstraat, 25, 85.
 Tuintjesstraat, 242.
 Tulpsstraat, 121.
 Turfgracht, 71.
 Turfhokssteeg, 95.
 Turfmarkt, 139.
 Turfsteeg, 71.
 Turksche-keizerssteeg, 95.
 Twaalfuursgang, 195.
 Tweede-boomdwarsstraat, 249.
 Tweede-schansbrug, 225.
 Twisschen twien graften, 269.
 Tye, 263, 264.

U.

Uilenburg, bl. 43, 45, 146, 147. Uilenburgerstraat, bl. 163.
 Uilenburgersteeg, 26, 164, 168, 248. Uilenburgsbrug, 178.

Uilenburgsborgwal, bl. 163.	Utrechtschestraat, bl. 161, 168.
Uilenburgwal, 163.	Utrechtscheveer, 132.
Uterste grafte, 270.	Utrechtschezijde, 168.
Utrechtschedwarsstraat, 101.	Uylenburgh, 43.
Utrechtschekant, 168.	Uytersesteyger, 132.
Utrechtschelaan, 101, 169.	Uytersesteygersteegh, 133.
Utrechtschepoort, 293.	Uyterste brugge, 224.
Utrechtschesteiger, 38, 132, 133.	Uyterstebrughsteegh, 224.

V.

Vaert van de Heylige Weghspoort, 280.	Vlasbloemssteeg, 98.
Vagevuur, 93.	Vlasboomsgang, 98.
Valckeniersstraat, 30, 121.	Vliegendebrug, 172.
Valkenburgerstraat, 38, 147.	Vliegendesteeg, 97.
Valkensteeg, 96, 220.	Vliengendestraat, 164.
Van-der-Helstenstraat, 30, 120.	Vlooienburg, 45, 190, 191.
Varkenmarkt, 127.	Vlooijenburgerhoutwal, 153, 244.
Varkensdijk, 127.	Vlooijenburgersteeg, 26, 168.
Varkenseiland, 114.	Voddenmarkt, 190.
Varkenssluis, 143, 144.	Voelwije, 210.
Veemarkt, 139, 155.	Voetboogsstraat, 81, 84.
Venetia, 116, 198.	Vogeldwarsstraat, 41, 233.
Verversdwarsgracht, 248.	Vogelmarkt, 233.
Verversgracht, 149, 171, 248.	Vogelsteeg, 41, 54, 232, 233.
Ververssteegje, 150.	Vogeltjesgang, 97.
Verversstraat, 28, 149.	Vogelwijk, 210, 211.
Vettemansgang, 95.	Voldersgracht, 83.
Vierwindenstraat, 28, 162.	Voldershuysen, 83, 84.
Vijfvliegensteeg, 28, 97.	Volewijk, 210, 211, 212.
Vijgendam, 53, 54.	Volsloot, 83, 84.
Vijzelgracht, 116.	Vondelspark, 30, 119, 158.
Vijzelgang, 101, 116.	Vondelsstraat, 30, 32, 119, 162.
Vijzelstraat, 26, 116.	Voorburgwal, 44, 161.
Vildersveld, 155.	Vooreiland, 114.
Vinkenbuurt, 191, 192.	Voorraamsteeg, 249.
Vinkendwarsstraat, 249.	Voorstraat, 161.
Vinkenstraat, 63, 249.	Vredenburgsteeg, 71, 219.
Violettenstraat, 182.	Vriesensteegje, 220.
Vischmarkt, 55.	Vrouwengang, 80.
Vischsteeg, 140, 219.	Vrouwensteeg, 76.
Visschersstraat, 155, 156, 190, 277.	Vuile-weepad, 182, 183.
Vlakkeveld, 184.	Vullersgracht, 82, 83, 84.

- Waagsteeg, bl. 232, 233.
 Waagsteiger, 233.
 Waaigat, 169, 218.
 Waal, 38, 129, 276.
 Wagengas, 244.
 Wagenpleinen, 159.
 Wagenstraat, 160.
 Walenburg, 43, 45.
 Walenhoek, 110, 113, 199.
 Walenkerksplein, 224.
 Walenpleintje, 224.
 Wandelpark, 158.
 Wapen-van-Delftssteeg, 100, 101.
 Warmes-straet, 206.
 Warmestraat, 52, 205.
 Warmoesgracht, 182, 248.
 Warmoesstraat, 37, 51, 52, 53, 205, 206, 222.
 Warmoesstrater-poorthuis, 261.
 Wassendemaanshofje, 30, 101.
 Watergrachtje, 163, 171.
 Watering Kostverloren, 196.
 Waterpoortje, 275.
 Waterpoortssteeg, 80.
 Waterscheepssteeg, 98.
 Watersteeg, 163.
 Wedsteeg, 218.
 Weesp, 122, 167.
 Weespad, 182, 199, 226.
 Weesperbierkolk, 141.
 Weesperdwarsstraat, 101.
 Weesperkolk, 141.
 Weesperplein, 160.
 Weesperpoort, 293.
 Weesperstraat, 163, 184.
 Weesperveld, 41, 184, 185.
 Weesperzijde, 168.
 Wermstraat, 52.
 Westeinde, 162.
 Westerbeer, 166.
 Westerblokhuis, 166.
W.
 Westerdijk, bl. 162.
 Westerdok, 162.
 Westerhoofd, 162.
 Westermarkt, 126, 162.
 Westerstraat, 162.
 Westertoren, 243.
 Westindischesluis, 240.
 Wetering, 120, 196.
 Weteringpoort, 163, 202, 293.
 Weteringschans, 26, 163.
 Weteringspunt, 166.
 Weteringstraat, 163.
 Wieringerstraat, 28, 101.
 Wijde-heiligsteeg, 217.
 Wijde-kapelsteeg, 217.
 Wijde-kerksteeg, 233.
 Wijde-Korsjespoortssteeg, 249.
 Wijdesteeg, 219.
 Wijngaardsgang, 98.
 Wijngaardssteeg, 98.
 Wijngaardsstraatje, 98.
 Wildemansgrachtje, 95.
 Wilde zee, 47, 48.
 Willemspoort, 30, 118.
 Willemsstraat, 30.
 Windhoek, 169.
 Windmolensteeg, 219.
 Windmolenstraat, 37, 55, 219.
 Wintmolenzijde, 268, 269.
 Wittebellengang, 30, 101.
 Wittekelkssteeg, 98.
 Wittekloksgang, 99.
 Wittekoesgang, 96.
 Wittenburg, 45, 108.
 Wittenburgergracht, 163, 223.
 Wittepaardssteeg, 30, 96.
 Wittevoetssteeg, 101.
 Wolfsstraat, 27, 29.
 Wolvenstraat, 151.
 Wolverstraat, 27.
 Wortelmarkt, 137, 145.

Y.

Y, bl. 47, 48.
Ybrug, 162, 163.
Ygracht, 25, 162.

Ygrachts-waterkeering, bl. 240.
Ysebrands land, 260.
Ysel, 52.

Z.

Zaagpad, bl. 120.
Zaagmolenspoortje, 289.
Zaksloot, 170.
Zaksteeg, 169.
Zandhoek, 25, 141, 223.
Zandstraat, 26, 175, 176.
Zandzee, 242.
Zaturdagschebrug, 195.
Zaturdagschegang, 195.
Zaturdagschestraat, 195.
Zeeborch, 45.
Zeeburg, 166.
Zeecomptoirssteeg, 71.
Zeedijk, 176, 222.
Zeevaart, 235.
Zeshaken-en-oogengang, 28, 90.
Zevenhuizen, 170.
Zevenhuizengang, 28.

Ziekenwater, bl. 79.
Zieketroostersgang, 157.
Zoetenaam-Jezussteeg, 76.
Zoetenaamssteeg, 76.
Zogerssteeg, 108, 241.
Zoutkeetsburgwal, 43.
Zoutkeetsgracht, 29, 154.
Zoutkooperssteeg, 220.
Zoutsteeg, 14, 25, 133.
Zuiderkerkstoren, 243.
Zuider-zaagmolenspad, 120.
Zwanenburgerstraat, 85, 244.
Zwanenburgwal, 85, 222, 248.
Zwanengang, 97.
Zwartebijlssteeg, 99.
Zwartehandssteeg, 86, 101.
Zwartepaardssteeg, 30, 96.
Zwartlakenssteeg, 149.

VERBETERINGEN.

Bl. 22 reg. 11 v. o. die moet zijn: dien.
„ 96 reg. 3 v. o. Beerensteeg heeft eene e te veel.
„ 101 reg. 2 v. o. Sloterdijkssteeg „ „ o „ weinig.
„ 105 reg. 1 van immers is de i uitgevallen.
„ 328 reg. 17 „ tweede „ „ t „
„ 402 reg. 9 v. o. der „ „ r „
„ 422 reg. 5 „ Jonge „ „ J „
„ „ „ 6 „ in „ „ i „
Op enkele plaatsen is een koppelteeken, punt of komma uitgevallen.

